

Quintessence philolog
ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у
Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у
Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив.
у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф.
Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА,
проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА,
проф. Унив. у Београду.

КЊИГА V.

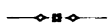

БЕОГРАД 1925—1926.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

PG1
J8
v. 5-7
MAIN

САДРЖАЈ.

Расправе.

СТРАНА

А. Белић: Ђура Даничић (прештампано из Го- дишњака С. К. А. XXXIV, 1926 г.)	1—26
Dr. A. Musić: Aorist imperfektivnih glagola u srpsko- hrvatskom jeziku	27— 41
Н. Ванъ Вейкъ: О судьбахъ звука <i>dz</i> въ древне- церковно-славянскомъ языкѣ	42— 45
M. Rešetar: Ikavsko-jekavski govor M. Radnića	46—52
Г. Ильинскій: Сербо-хорватскія прилагательныя съ суффиксомъ <i>-ovъ</i> и русско-кашубскія окончанія род. п. ед. ч. м. и ср. р. <i>-va/-vo</i>	53—68
Ст. Кульбакин: Полугласници у Синајском Псалтиру	69—82
Л. А. Булаховскій: Акцентологическіе этюды (Addenda et corrigenda)	83—92
Николай Дурново: Русские рукописи XI и XII вв., как памятники старославянского языка	93—117
Владимир Розов: Српски рукописи Јерусалима и Синаја	118—129
П. К. Булат: Из живота речи	130—149
Ъ. Грубор: Морати	150—161
Dr. Fr. Plešić: „Moči“ i „morati“ u slovenačkom jeziku	162—170
А. Белић: Аорист имперфективних глагола	171—182

Прилози.

1. Ђуро Шкарић: Српскохрватска ријеч таслак	182—183
2. Г. Ильинскій: Славянскія этимологіи	183—187
3. М. Матковић: Групе <i>-tft</i> и <i>-ot</i> у источном долењском говору	187—189
4. Dr. Fr. Plešić: „Malinovac“	189
5. Ivan Koštiál: Shrv. kres, krijes, kris	190—192
6. Михаило Ласкарис: „Вера“ у значењу прстен око Сиња	192—194
7. А. Б.: „Ластовечки јазик“	194

954633

	СТРАНА
8. В. Ђоровић: Епиграфски прилози	195 — 202
9. Dr. Mate Tentor: Prilog Bernekerovu rječniku	202 — 214
10. Ст. Станојевић: Неколико података о изговору њ у XIII и XIV в.	214—216
11. И. Лунњакъ: Загребъ и Аграмъ	216—218
12. А. Б.: Из записника Друштва Српске Словесности	218—221
13. Сима Тројановић: Прилог тајним језицима	222 — 226
14. Max Niedermann: Le lieu de naissance de Saint Jérôme	226—229

Хроника.

1. А. Б.: Прослава Ђуре Даничића, поводом стогодишњице од његова рођења	230—236
2. С. Куљбакин: † Вацлав Вондрак	237 — 240
3. Н. Дурново: Общее и славянское языковедение в России с 1914 по 1925 год	240—297

Критика.

1. А. Б.: Даничићев Зборник	298—300
2. С. К.: Валерій Погорѣловъ, Изъ наблюдений въ области древнеславянской переводной литературы	300—302
3. А. Б.: Ђуро Даничић, Српски Акценти	302—304
4. С. К.: П. Бузук, Замечания о Мариинском евангелии	304—307
5. А. Белић: Ђ. Даничића Ситнији Списи	307—308
6. С. К.: Prof. Dr. M. Vasmer, Altbulgarisches	308—309
7. P. Skok: Th. Capidan, Elementul slav în dialectul arumân	309—313
8. С. К.: Г. А. Ильинский, Кто былъ черноризецъ Храбръ	314
9. М. Матковић: Ant. Václavík, Podunajská dědina v Československu	314—316
10. С. К.: N. Van Wijk, Zur Komposition des altkirchenslavischen Codex Suprasliensis	316—317

Библиографија од 1914—1925.

VI. Старословенски језик и палеографија	319—336
VII. Бугарски језик	336—347
VIII. Биографије, аутобиографије и сл.	347—364
IX. Језички библиографски прегледи, библиографије филолошких радова и сл.	364—367

Ђура Даничић.

6. IV. 1825 — 5. XI. 1882.

Сто година се навршило од рођења Ђуре Даничића. Тај датум Српска Краљевска Академија, у друштву са Југославенском Академијом Знаности и Умјетности, зажелела је нарочито да прослави, јер је сматрала: да рад и живот Ђуре Даничића то у пуној мери заслужује.¹ Он то заслужује не само по заслугама Даничићевим за нашу науку, него и по његову значају за цео наш народ и његову културу. У Даничићу је наш народ показао, у почетку свога културног живота, велике способности за науку и необичну гипкост духа, да одмах у европској цивилизацији, без дугога претходнога развитка, који су за собом имали велики западни народи, заузме једно од угледних места. Даничићев рад заслужује не само да се помиње из захвалности нових поколења према прецима, него да се и стално ставља као углед новим нараштајима...

С друге стране, Даничић је посветио цео свој живот и рад једном предмету који је најближи националним Академијама — своме, народном, српскохрватском језику. Народни језик био је увек и мора то бити и у будуће у средишту научнога рада и научног интересовања националних установа. Оне су први чувари и заштитници тога народног блага, стараоци око његове правилности и чистоће. Узимајући на себе ове дужности, оне су примиле у амалет бригу око њих свих оних који су до њих, по својој жељи и по својој љубави према народу и народном језику, — вршили тај посао. Оне су духовни продужаваоци рада неумрлог Караџића и недостижног Даничића. И по томе оне су морале сматрати за своју дужност, да приликом стогодишњице од рођења једног од својих духовних оснивача, својим свечаним гласом, својим поменом — за тренутак прекину хуку материјалне свакидашњице и

¹ Ово је предавање одржато на свечаној седници Српске Краљевске Академије и Југославенске Академије Знаности и Умјетности 18. октобра 1925. г. у 4 часа по подне у свечаној дворани Старог Университета у Београду.

скрену погледе савременог поколења на великим духовним задацима наше културе и заслугама за њих једног од највећих бораца културни развитака нашег народа...

*

За великог научника мора се узети исто мерило које се узима и за оцену великих књижевника. Њихове духовне особине мора осигурати вредност њиховим делима и за генерације после њих. Према томе, и за научника се може рећи да је духовно надживео своје поколење, ако га је својим делима стварно надживео. Им научника који су у време свога рада били врло корисни и који су покретали науку унапред, али ако су сасвим потонули у науку свога времена, ако немају своје снажне индивидуалности и свој засебног научног лика, они не улазе у редове великих научника.

Ђура Даничић претставља научника којег је јасно и рељефно одређивао изванредан број духовних особина. Његова природа као човека и грађанина давала је нарочите врсте колорита његовој научничкој физиономији, тако да су њене линије још оштрије и још јасније. Научник и човек чинили су у њему једну целину; допуњујући се узајамно, и давали су онај изванредни лик културног и духовног радника око средине прошлог века, у сировом друштву нашем тога времена, — који ја желим да изазовем пре Вама за ово неколико тренутака.

I.

Ђура Даничић, по оцу Поповић, четврти је син новосатског свештеника Јована Поповића. Родио се 6. априла по ст. ст. 182 год. у Новом Саду.¹ Своје презиме Поповић заменио је псеудонимом

¹ О Даничићу немамо још ни потпуне биографије ни праве оцене његовог рада. Један од последњих радова о њему јесте студија г. Рад. Врховца по називом Карактер и рад Ђуре Даничића (Нови Сад, 1923, као бр. 48 у серији »Књиге Матице Српске«), али и ту су изнова осветљени само неки моменти из живота Даничићевог, нарочито они који се налазе у вези са преписком Даничићевог са Иларионом Руварцем и Библиским Друштвом која је ту саопштена. Из раније литературе о Даничићу најбоље је оно што је Стојан Новаковић (Ђуро Даничић или филологија и књижевни језик српски 1847 и 1877, »Српск Зора« за 1878 г., Белешке о Даничићу, Годишњица Н. Чупића VIII, 1883) написао о њему као своме учитељу, научнику и човеку. Од вредности су још и прилози Јована Бошковића (Орао, календар за 1876), Армина Павића (Ра LXXVII, 1885, 127—202), М. Ђ. Милићевића (Помени о Даничићу, Годишњица Н. Чупића, V, 1883), Ђорђа Магарашевића (Писма Ђуре Даничића Јов. Бошковићу

мом Југовић 1847 год. на првој својој књизи »Рат за српски језик и правопис«; али кад бечка цензура није допустила да се књига у Бечу штампа, Даничић је сматрао да треба да промени и назив књиге и свој псеудоним, да се пештанска цензура не би повела за бечком и књигу и у Пешти забранила. Под новим називом и са новим псеудонимом дело је било за пештанску цензуру сасвим ново. Тако је Ђура Поповић узео презиме Даничић, које му је доцније стално остало, а своје првенчету дао је назив »Рат за српски језик и правопис«, под којим нам је оно и једино познато.¹

Даничић је имао још четворицу браће и једну сестру. Први је био Милош Поповић, познати уредник Српских Новина (и Подунавке) од 1843 до 1859, Видовдана од 1861 до 1876; затим Младен Поповић, трговац у Ђали, Урош Поповић, кројач у Новом Саду, Васа Поповић, парох мошорински и сестра Софија.² Отац му је рано умро, већ 1838 год., тако да се о Даничићу морала мати бринути. Она је била родом из Сомбора, из породице Мојића.

Даничићева породица била је оскуднога стања. Породичне бриге о мајци и браћи, нарочито о брату Васи, створиле су Даничићу велике невоље у почетку његова самосталног рада. Уопште, и у изворима за живот Даничићев и у кореспонденцији Ђуре Даничића, који је био врло осетљив и нежан према својој породици, помињу се, сем мајке његове, у главном, брат Васа, и нарочито, Милош, којему је Даничић у више махова врло много помагао на уређивању новина. Од 1852 године мати је била стално са Даничићем, све до смрти своје, 1873 год. Његова љубав према мајци види се из многих места његове кореспонденције. »Била ми је овде мати, пише он Вуку Караџићу 19. маја 1850 год.; дошла кукавица само да ме види, у суботу ујутру, а уторак ујутру вратила се натраг. Знате ли како сам је дочекао? Како сам је могао дочекати? Знам да знате. Мени срце хоће да пукне.«³

Летопис Матице Српске 187, 188, 190, 193, 195, 196, 198, 202—203), Љуб. Стојановића (Из младости Ђуре Даничића, С. Књиж. Гласник 1922, 433—439; 531—537). Исп. сада и прилоге Стј. Ившића и д-ра Милана Шевића у Даничићеву Зборнику, 1925. стр. 107—123, 227—287 и преглед Даничићеве кореспонденције код Шевића, l. cit. 230—231.

¹ Исп. Р. Врховца, Карактер и рад 12—13.

² Ђ. Магарашевић, Лет. Мат. Српске 187, 120—121.

³ Писмо у Арх. С. К. Акад.

Иако немамо података о првом Даничићевом школовању, нема никакве сумње да се он својим способностима морао одликовати међу браћом, када је само њега од млађе деце мати послала на више школе и када га је уопште, поред све своје оскудице, школовала по туђим местима.

Даничић је свршио 5 разреда гимназије у Новом Саду, затим је VI разред и философију (VII и VIII) учио у Пожуну. Тада је био тамо и Људевит Штур, али није јасно да ли је он и колико је на Даничића утицао.¹ Врло је вероватно да је у VII и VIII разреду, т. зв. философији, Даничић показивао своје филолошке способности, али није познато да се он већ тада бавио нашим језиком. После свршене философије прешао је у Пешту да учи права, али још исте, 1845 године, дошао је у Беч да заврши студије. По томе што је већ 1845 године објавио сатирички чланак у »Подунавци«, која је излазила под уредништвом брата Даничићева (од 1843—1848), против супротне Вуку партије (Ситнији Списи Ђ. Даничића I, 3—4), може се претпоставити да је или већ тада дошао у контакт с Вуком или, ако то није, да се и пре тога времена бавио језиком и стао на Вукову страну.

II.

Од 1845 год., када је у Беч дошао и када се упознао са Вуком, Даничић се решио да напусти даље правно школовање и да постане оно што је и Вук, српски књижевник. Он је то учинио да би се могао посветити науци о нашем језику и нашој књижевности. Доцније, када су га око 1853 сковитлале невоље и дугови, Даничић се брани у своме писму од Вукових прекора и о овоме врло јасно говори: »да нијесам довољно, а може бити и сувише, цијенио књижевнијех посала, ја не бих школе остављао, него бих иаучио права као што сам био почео«.² Када му је Вук пребацио у писму да не показује да му је много стало до саме науке, већ да је радио у почетку или из љубави према њему, Вуку, или из материјалне користи, Даничић му учтиво, али врло отсудно одговара: »Када сам прву књижицу писао (Рат за српски језик и правопис), онда љубав моја к Вама још није могла бити тако јака

¹ Исп. доцније разочарење Даничићево о Штуру, када је Штур неповољно писао о песмама Бранка Радичевића (Даничићев Зборник 247).

² Писмо Даничићево од 21. маја 1853 у Архиву С. К. Акад.

да бих оно писао Вама за љубав, а ни крајцари се »ђавољој« није сам надао пишући ону књижицу: ја сам њу писао само из љубави к истини«. ¹

Брзи успеси Даничићеви само се тако могу разумети, ако се претпостави да је он, одмах по доласку у Беч, почео да ради код Вука, и, по његову савету, код Миклошића. Оно чиме су се они бавили — био је и Даничићев програм рада: реформа књижевног језика и правописа и проучавање нашег народног језика, са научне стране. Све што је једном или другом задатку ишло у прилог улази и у програм Даничићева рада.

Ово учење Вукове и Миклошићеве школе, у правом значењу тих речи, није могло трајати дуго. Даничић је необично брзо свршио своје учење и одмах је почео помагати Вуку. Ја мислим да је Вук узео Даничића и за неке врсте свога секретара и књижевног помоћника одмах, од самога почетка. Већ идуће, 1846 год., Јован Гавриловић јавља Вуку да му није пошло за руком да изради Даничићу државну помоћ, али да ће му он лично давати по 15 форинти месечно (доцније је подигао ту помоћ на 20 ф.). Уз ову месечну помоћ нема сумње да је Даничићу стално помагао и Вук; али Вукова материјална помоћ није била у прво време стална, одређена. Тек 1850 год., на Даничићев захтев, Караџић је пристао да даје Даничићу месечну плату. »Ја сам вам дослије радио, пише Даничић Вуку 19. маја 1850. год., што сте ми год рекли и онако како сте рекли; то ћу чинити и одселе док се рјечник не наштампа. Што се тиче материјалне помоћи коју сте ми давали, ја сам се у томе сасвијем на вас ослањао, и свагда ћу вам за то рећи хвала. Али, Господине! тако више остати не може. И за вас и за мене потребно је да ми се мили радити; како ми је сад, ја мислим да ће ми све мило бити и да ћу се наново родити, ако на ово пристанете: да ми свакога мјесеца дајете по 20 форинти (и ништа више) док се рјечник не наштампа«..... »Господине! завршује он свој предлог, немојте ово мјерити према труду којему (ако вам се много учини), јер ја и не тражим ово као најамник од својега господара, него као потребан човјек од пријатеља својега«. ²

Из овога се види у како је блиским односима био Даничић са Вуком, нако их је делила велика разлика у годинама и тако

¹ Исто писмо. в. горњу напомену.

² Оригинал у Арх. С. К. Акад.

исто велика разлика у друштвеном положају: један је био књижевник у пуној слави својој, а други — човек тек на почетку своје научне каријере. Али из овога се види такође и колико је Даничић у раду своме био везан са Вуком. Несумњиво је да је за ово време, докле се спремао II-го издање речника, Даничић радио место Вука, или, боље, за Вука.¹ У једноме писму он саопштава Вуку да спремање II-ог дела речника иде лакше него спремање I-ог дела, као да око тога Вук уопште никаквог учешћа није имао. Уосталом, познато је да је Даничић обратио нарочиту пажњу на акцентуацију и да је место три акцента I-ог издања унео сада консеквентно четири акцента. Већ је и то, по себи, претстављало велики посао, да оставимо све остало: уношење Вукових нових речи у речник и њихово преводјење на латински и немачки језик, изостављање многих старих речи и израза који су вређали у I-вом издању осетљивост публике и слично, затим исправљање коректура итд.

Ја бих уопште рекао да све што је Даничић радио од 1845 до 1856 године, када је постао у Београду библиотекар Народне Библиотеке, излази непосредно из оног круга занимања и интересовања у којима је у то време живео Вук. Пре свега, нема за мене никакве сумње да је Даничић учествовао у дефинитивном спремању за штампу и при самом штампању Новог Завета Вукова, који је изашао 1847 год.; колико је учествовао при штампању II-ог издања Вукова речника — већ сам поменуо, а колико је учествовао у издавању других Вукових дела из тога времена — види се из изјаве Даничићеве у поменутом писму. Сад долази Даничићев самостални рад у том правцу. Он већ 1848 преводи са немачкога, по понуди Вуковој, »Приповетке из Старог и Новог Завета«, надајући се да ће од продаје моћи добити нешто материјалних сретстава

¹ Из овога је времена и оно опорно писмо Даничићево Ђорђу Натшевићу (Даничићев Зборник, 242—244), у којем су, поред осталог, и ови непосредни подаци: »Мене — ја мислим да нико кривити не може што овај речник није бољи. Мој је посао у праву био само уредити га за штампу и у штампању старати се око њега, а највише могло би се рећи да ми је био посао од Вукове грађе начинити што се могло, па ни то не по својој вољи. И ја мислим да сам заиста учинио што се год могло учинити за ово мало времена (за четири године дана, и то не радећи само то, него поред тога штампајући Пословице и Ковчежић, пишући и штампајући Приповијетке из Старог и Новог завјета и Малу граматику, а и друго којепта радећи). Моја је заслуга: што рјечник излази (каки је да је), и то мислим — не мала, јер ће рјечник овај поред све сиротиње своје и свију мана опет бити од велике користи за нашу књижевност« (ор. cit. 243).

(штампа их тек 1850), а за време док је радио на II-ом издању Вукова речника он је превео са рускога и псалме Давидове, које је Вук узалуд нудио Библиском Друштву и који су тек на 15 година доцније угледали света.

Други део Даничићевог рада у то време — јесте не само одбрана Вукове књижевне и ортографске реформе, него и полемика поводом нових Вукових дела. Већ у првом чланку свом у »Подунавци« од 1845 год. (»Задиркивају«), Даничић посредно, исмевајући Вуку противну струју Јована Стерије Поповића и других, који су сматрали да књижевници имају права сами да граде и кују сасвим вештачки и произвољно речи, — хвали Вуков правац. Затим у »Рату за српски језик и правопис« од 1847 год. он одговара Милошу Светићу место Вука и, подвргавајући врло оштроумној и смишљеној критици све што је о својој ортографији износио Светић, доводи његове предлоге *ad absurdum*, доказујући, врло убедљиво, да је једини излаз из хаоса који су створили у књижевности нашој противници Вукови — да се прими Вукова реформа у потпуности. По логичном извођењу, по оштрини суда, по опширном знању и по лепоти излагања — та је расправа Даничићева задивила чак и противнике. И Јован Суботић, и Јован Стејић — били су изненађени њеном зрелošћу; чак и М. Светић по нешто је признавао да је добро изнесено. Јован Гавриловић је за награду Даничићу — исплатио дугове.¹ Овим делом својим Даничић је заиста показао да је савладао научни материјал тадашње словенске филологије и да је даље могао самостално радити. У одбрану Вука и његових дела иде и расправа о Новом Завету Вукову, написана 1847 год. а штампана тек 1862 год; затим полемика са В. Лазићем о том преводу (1845, у две брошуре), а тако исто и одбрана Бранка Радичевића и његових песама (1847 у два маха и 1848 године).

Трећа врста Даничићевих радова из овога времена јесте — критика, поправљање језика у књигама најразличније садржине. Ту се већ опажа тежња Даничићева, која ће и доцније остати у њему целог живота, да књижевни језик веже граматичким правилима, изведеним каткада теориски, више него Вук (исп. на пр. његове примедбе овакве врсте у питању о правилности израза »шест ногу«, »сам ногу«: »Овдје би мјесто **ногу** боље било **нога**, јер се **ногу** у овом падежу може рећи по правилу само за двије ноге«,

¹ Љ. Стојановић, С. Књ. Гл. VII (1922) 435.

1854, в. Ситн. Списи I 179; ово је Даничић рекао руководећи се тиме што је »ногу« стара двојина, па би било природно да се употребљава у смислу »две ноге«; али пре неколике стотине година нестало је двојине, па према томе не може бити ни овог разликовања које Даничић тражи!). Он пише приказе и критике не само о граматикама (1847, Захаријевића) и речницима (Исајиловићевом, 1847), него и о књижевним радовима Бог. Атанацковића (1852), о Шумадинчету Јб. Ненадовића (1852), о земљопису М. Мијатовића (1852), о физици Вука Маринковића (1852), затим о часописима, о славистичким делима (Миклошића и Шафарика), а, по себи се разуме, о правопису и држави (1852), о буквару (1854) и сл. Он је утицао у свима правцима да се језик поправи, хвалио је што је добро (Маринковића, Атанацковића, Јб. Ненадовића и др.) или иоле добро, а кудио је што је остајало при старом полусрпском и полуруском књижевном језику.

Најзад, из круга ових његових занимања поникла су и његова прва граматичка дела. Из спремања Вукова речника за штампу, а нарочито из детаљног верификовања акцената у свима речима и свих промена речи, поникле су сјајне акценатске студије Даничићеве од којих је прву штампао у I књизи Миклошићеве *Slav. Bibliothek*, 1851 г., а остале — доцније у »Гласнику« и *Rad-u*. Како се Даничић већ раније бавио и практичном граматиком, пишући критику на Захаријевића и замеравући јавно Шафарикау,¹ што се није хтео примити судије у питању о најбољој граматици од оних које су поднесене на стечај Матице Српске, — Даничић је радећи Вуков речник купио из њега материјал за једну граматику нашег језика. Тако је постала његова Мала Српска Граматика коју је издао 1850 године. »Ова је књига написана, вели он у предговору, само за оне ријечи које су наштампане у Вукову Рјечнику; гдјекоја је само знатнија поменућа које ондје нема«. То је, мислим, најбоља карактеристика ове граматике. Она претставља, у главном, граматичку или морфолошку обраду онога материјала који се налази у Вукову речнику. Али то не значи да је Даничић просто пресуо материјал речника у граматику, извршивши само класификацију његову. Он је граматички разрадио Вуков материјал, држећи се у распореду материјала и објашњењима, углав-

¹ Исп. чланак Даничићев у Подунавци од 1847 год. о томе, Ситнији Списи Ђ. Даничића, 49—50.

номе, Миклошићеве *Formenlehre der altslovenischen Sprache*, која је у то време изашла.

Овом је малом граматицом одлично погођено оно што је Даничић хтео. О гласовима се у њој говори само онолико колико је потребно за правопис, а о синтакси се не говори нимало. Али поузданошћу облика и тачношћу одређивања акцената ова Мала Граматика образовала је основицу граматике нашег савременог књижевног језика. Била је не само боља од свих дотадашњих, већ је послужила као главни извор многим доцнијим граматицама нашим.

И ова граматика и Даничићеве акценатске студије показале су одмах еминентне граматичарске способности Даничићеве: поузданост анализе и осетљивост за све разлике у облицима речи.

Када је у другој половини 1851 год. завршио редакцију (ја мислим да се тако може слободно рећи) Вукова »Речника«, Даничић је мислио да се постара о себи, да нађе какво стално занимање које би му омогућило да живи и да ради на науци и на књижевности. Јер ма да је Вук пристао да му даје месечну помоћ за време рада на »Речнику«, Даничићу ни то није било довољно за живот, тако да је пао у дугове, од којих је желео да се ослободи имајући какву сталну службу. Његова породица, а нарочито мати, била је у тешком положају. Он је 1852 год. отишао у Нови Сад и Београд, не би ли нашао начина да дефинитивно среди своје стање. Тада он тражи од Вука, у случају да му кнез Михаило да помоћ коју му је обрекао, да га остави у Новом Саду где би својој породици био од помоћи а књижевне би послове своје могао продужити. Хтео је да се понуди за професора новосатске гимназије,¹ али је од тога одустао кад је видео да нема изгледа да ће бити изабран. Пре овога времена он одлази у Београд своме брату Милошу, помаже му на уређивању Српских Новина, у којима држи књижевну рубрику, а свакако сарађује и на политичкој, и тражи да добије стално место. Ту је имао, не могући добити никакво место, ону духовну кризу која је добила јасног одјека у његовом очајном писму Вуку од 10. јула 1851, у којем се говори о његовом разочарењу у корисности књижевног рада за наш народ. У Београду му је доцније била обећана

¹ В. о томе сада чланак г. Стј. Ившића под називом *Daničić hoće god. 1853. da konkurira za profesora u novosadskoj gimnaziji* (Даничићев Зборник, 1925, стр. 107—110). Исп. и А. Павића, *Rad LXXVII*, 183.

служба у Музеју,¹ али је ипак није добио. Међутим Вук му је нарадио помоћ од кнеза Михаила и написао 13. маја 1853 г. писмо (којега се Даничић сећао и после 30 година живота²) у којем га прекорава у малодушности и тражи да дође пошто по то у Беч да продужи започете послове (свакако »Синтаксу« и акценте), за које вели да ће му донети, кад буду готови, не професуру у Београду него ако хоће у Берлину или Петрограду.³

Даничић у своме одговору, пуном искрености и љубави према Вуку и у исто време пуном прикривене радости што ће се моћи вратити у Беч, овако објашњава своје стање у то време. »А зашто ја тако желим службу? Зато јер имам матер, која мора онамо куд ја пођем. Ја сам мислио њу намјестити код онога брата, који се лани залопио, али је и он сам тако намјештен да се управо нема у што одјенути, а више пута ни што јести. Милош пак (други брат) какав је у једноме такав је у свему. Остала су браћа опет сиромаси. Мати моја као жена не може књижевнијех послова ни онако цијенити како ви кажете да их ја цијеним (алузија на Вукова пребацивања), него у њима налази највећу моју несрећу и по томе и своју. Ја не могу њу потурити, једно зато што ми је мати, била каква му драго, а друго што је она, откидајући од својих уста, мене слала и држала у Пожуну и у Пешти и најпосле ме у Беч отпремила. На ово, Господине, погледајте. Ово је најглавнији узрок за што нијесам прије него истом сад послѣ Вашег писма прегео доћи у Беч и то с матером«.⁴

Даничић је био врло постојан у свима својим одлукама као што је био упоран у своме раду. Њега доцније, у целом животу, ништа није могло скренути са изабраног пута. Овде се само под утицајем стања своје матере поколебао у једном тренутку, али је био врло захвалан и Вуку Караџићу и кнезу Михаилу што су му помогли — један морално, други материјално — да из ове кризе што пре изађе. Он се 1853 враћа у Беч, где почиње учити кнегињу Јулију српском језику и радити на својим научним пословима. Од

¹ 1852 требало је да постане у Београду професор Лицеја (в. Лет. Мат. Срп. 186, 152).

² М. Ђ. Милићевић, Годишњица V 59. Сћајући се тога писма још 1880 год. Даничић је о њему рекао Милићевићу: »Оно је мене сасвим прекренуло. Од тога доба ја само гледам: је ли добро оно што радим, а пита ће бити у будућности, о томе не разбијам главу.«

³ В. о том писму код Љ. Стојановића, *op. cit.* 532—534.

⁴ У писму од 21. маја 1853. Оригинал се чува у Архиву С. К. Акад.

Ђура Даничић.

6. IV. 1825 — 5. XI. 1882.

Сто година се навршило од рођења Ђуре Даничића. Тај датум Српска Краљевска Академија, у друштву са Југославенском Академијом Знаности и Умјетности, зажелела је нарочито да прослави, јер је сматрала: да рад и живот Ђуре Даничића то у пуној мери заслужује.¹ Он то заслужује не само по заслугама Даничићевим за нашу науку, него и по његову значају за цео наш народ и његову културу. У Даничићу је наш народ показао, у почетку свога културног живота, велике способности за науку и необичну гипкост духа, да одмах у европској цивилизацији, без дугога претходнога развитка, који су за собом имали велики западни народи, заузме једно од угледних места. Даничићев рад заслужује не само да се помиње из захвалности нових поколења према прецима, него да се и стално ставља као углед новим нараштајима...

С друге стране, Даничић је посветио цео свој живот и рад једном предмету који је најближи националним Академијама — своме, народном, српскохрватском језику. Народни језик био је увек и мора то бити и у будуће у средишту научнога рада и научног интересовања националних установа. Оне су први чувари и заштитници тога народног блага, стараоци око његове правилности и чистоће. Узимајући на себе ове дужности, оне су примиле у аманет бригу око њих свих оних који су до њих, по својој жељи и по својој љубави према народу и народном језику, — вршили тај посао. Оне су духовни продужаваоци рада неумрлог Караџића и недостижног Даничића. И по томе оне су морале сматрати за своју дужност, да приликом стогодишњице од рођења једног од својих духовних оснивача, својим свечаним гласом, својим поменом — за тренутак прекину хуку материјалне свакидашњице и

¹ Ово је предавање одржато на свечаној седници Српске Краљевске Академије и Југославенске Академије Знаности и Умјетности 18. октобра 1925. г. у 4 часа по подне у свечаној дворани Старог Универзитета у Београду.

дела. Тада је отпочео и рад на речнику из књижевних старина српских,¹ продужавајући тако, сада самостално, лексикографски рад са којим се добро упознао приређујући друго издање Вукова »Речника«.

Међутим када је Даничић постао у Лицеју професор књижевности и њених дисциплина, код њега интерес за књижевне споменике постаје први и најважнији, и из овог времена, т. ј. времена његова професоровања (од 1859—1865 год.), највећи је део његових издања старе књижевности наше. По себи се разуме да је његов научни интерес био у овим издањима везан, пре свега, за њихову филолошку страну. У овоме правцу он је створио целу епоху. Сви највећи оригинални писци Неманићског периода наше државе тада су угледали света, у добрим издањима. Прво, Теодосије (1860), па Доментиан (1865) и, најзад, Данило (1866). Ако се томе дода да је 1863—1864 год. изашао и његов Речник из књижевних старина српских, у три књиге, онда је јасно да је Даничић за кратко време свога боравка у Београду неизмерно много учинио не само да се наше старине познају него и да се разумеју.

Ово интересовање издавањем наших старих споменика Даничића је држало и једно време после одласка из Београда, али свакако не више у оним размерима како је то било за време његова професоровања у Београду.

По себи се разуме да је и у овом периоду свога живота Даничић продужио, само сада нешто слабије, и као књижевник и као научник, и остале правце својега ранијега рада. Он прати славистичку литературу, говори о сваком важнијем појаву код нас на пољу језика, културне и књижевне историје; полемика његова са противницима Вуковим преноси се сад у Београд и комбинује се ту са политичким приликама, тако да су питања о језику и правопису, о граматици и сл. предметима добивала по некад политичку боју. Иако је и либерална партија била за Вуков правопис и на-

¹ 14. септембра 1858 год. он пише Вуку: »Рад сам начинити рјечник из споменика Миклошићевијех и овијех што штампа Пуцић«. Ориг. писмо у Арх. С. К. Академије. — Одавде се види да је свој речник Даничић у први мах доста уско замишљао, узимајући за њ *Monumenta Serbica* (1858), која је издао Миклошић, и »Споменике Србске« (I. 1858), које је издао кнез Медо Пуцић. Доцније, сем Споменика Српских II, које је Пуцић издао 1862, унео је Даничић и све друге наше штампане споменике ове врсте (Теодосија и др.) који су били изашли до почетка штампања његова Речника из књиж. старина српских (1863 г.).

родни језик, тако да је у граматички Јована Илића и сам Даничић морао похвалити језик,¹ сама оштрина полемике око граматичких питања истицала је из политичке нетрпељивости људи који су припадали различним политичким групама. То се види и у полемици око прогласа Србима руских славенофила. Њега су бранили Јован Илић и други, осуђивао га је заједно са Даничићем и Стојан Новаковић. Тако исто има и политичко-партиску боју Даничићев одговор Владимиру Јовановићу, који је бранио шумадинство или домаће људе од туђинских елемената. Даничић је бивао прекр и немилосрдан у својим критикама, доводећи обично, у саркастичкој форми, аргументе противника до апсурдности. Наравно, и противници њега нису штедели, као Нинковић, који га је, у одбрани Светићева »Огледала«, назвао »плаћеником«, »сервилним чиновником« и »незналицом«.

Даничић је, у ствари, само једном активно учествовао у политици, и то тек доцније, 1869—1870, кад је био у Загребу — као члан Црквеног Сабора у Карловцима. И тада је, као и раније у Србији, пристао уз конзервативнију групу (био је за »калуђерску« партију, а против народне странке). Индивидуалан и претерано осетљив, он је само коју недељу или који дан могао остати у Сабору и дао је на мандат оставку.²

Не може се рећи да је Даничић од 1856 до 1866 проживео задовољно у нашој средини, иако су од 1859 његове Мецене дошле на управу земље и нису престајале да га помажу. Он је повучен и често суморан.

То је долазило, прво, од карактера нашег друштва у то време и од Даничићева карактера, до извесне мере. Између 1856 и 1866 год. — промениле су се династије на престолу наше земље, промениле су се и политичке прилике. Даничић, који је био у политичком правцу уз свога брата М. Поповића, био је и по карактеру своје конзервативне природе. Веровао је ауторитетима не само у науци него и у политици. У борби тадашњих партија био је за ауторитет државне власти, а не за претерано слободњаштво. Када је Владимир Јовановић тражио слободу штампе као услов државног напретка, он је у своје непотписаном одговору покушао да ослаби и дисквалификује Јовановићево разлагање.

¹ В. сада Сити. Сп. I 255.

² В. о томе код Р. Врховца, Рад и карактер, 51—57.

Када би долазио у сукоб са људима, Даничић, свестан свога права, није попуштао. 1859 год., када је од њега као секретара Друштва Српске Словесности, тражено да се, поводом сасвим безначајним, потчини жељи тадашњег Попечитељства, да измени правопис у тексту неких друштвених диплома, он је дао оставку на положај; када је 1861 год. његов предлог о штампању његова Речника из књижевних старина српских наишао на неку опозицију у Друштву, тако да је одложен за идућу седницу, он је дао оставку и на секретарство и на чланство; када је Министарство Просвете тражило од Велике Школе нешто што ју је понижавало, Даничић је одлучно био против Министарства, тако да није хтео повући своју оставку и онда када су то учинили остали наставници. Времена су тада била ипак сурова, када је један прослављени научник морао напустити посао у којем се необично истакао и на којем је био врло користан земљи и народу и пристати да иде за секретара Мин. Унутр. Дела у поштанском одељењу.

Та атмосфера није могла бити повољна за научни рад и развитак једног правог и поноситог човека, који је себе и свој живот давао у потпуности своје позиву и своје народу, али који је тражио да се и његова права поштују.

Међутим потреба баш за Даничићевим радом у то време, између 50-тих и 70-тих година, у тадашњој Кнеж. Србији била је врло велика.

Нако је, као што тачно вели Стојан Новаковић, полемика између Светића и Вука била између 1830 и 1840 године, тек је развитак прилика у Србији између 1840 и 1860 године био повољан за прихватање Вукова покрета. Јер, у ствари, тек је тада њено друштво било на чисто са тим ко има право; расположење у умовима просвећенијих људи тек је тада створено у корист Вукове реформе, »само се још није показала прилика да се то расположење призна« (op. cit. 392).

Даничић се баш тада јавља. Он је био онај згодни човек у време потребе, на којег се каткад узалуд очекује. Судбина му је поверила крупну мисију, да дефинитивно образује књижевни језик, и он је био и способан и достојан да је се прими и да је изврши. Као књижевник, он је у својим мањим и већим делима, неке од којих је давао дневним листовима у току великог низа година, пружао стално пример, како се може чистим народним језиком писати о свима предметима културе и како треба градити

да бих оно писао Вама за љубав, а ни крајцари се »ђавољој« није сам надао пишући ону књижицу: ја сам њу писао само из љубави к истини«. ¹

Брзи успеси Даничићеви само се тако могу разумети, ако се претпостави да је он, одмах по доласку у Беч, почео да ради код Вука, и, по његову савету, код Миклошића. Оно чиме су се они бавили — био је и Даничићев програм рада: реформа књижевног језика и правописа и проучавање нашег народног језика, са научне стране. Све што је једном или другом задатку ишло у прилог улази и у програм Даничићева рада.

Ово учење Вукове и Миклошићеве школе, у правом значењу тих речи, није могло трајати дуго. Даничић је необично брзо свршио своје учење и одмах је почео помагати Вуку. Ја мислим да је Вук узео Даничића и за неке врсте свога секретара и књижевног помоћника одмах, од самога почетка. Већ идуће, 1846 год., Јован Гавриловић јавља Вуку да му није пошло за руком да изради Даничићу државну помоћ, али да ће му он лично давати по 15 форинти месечно (доцније је подигао ту помоћ на 20 ф.). Уз ову месечну помоћ нема сумње да је Даничићу стално помагао и Вук; али Вукова материјална помоћ није била у прво време стална, одређена. Тек 1850 год., на Даничићев захтев, Караџић је пристао да даје Даничићу месечну плату. »Ја сам вам дослије радио, пише Даничић Вуку 19. маја 1850. год., што сте ми год рекли и онако како сте рекли; то ћу чинити и одселе док се рјечник не наштампа. Што се тиче материјалне помоћи коју сте ми давали, ја сам се у томе сасвијем на вас ослањао, и свагда ћу вам за то рећи хвала. Али, Господине! тако више остати не може. И за вас и за мене потребно је да ми се мили радити; како ми је сад, ја мислим да ће ми све мило бити и да ћу се наново родити, ако на ово пристанете: да ми свакога мјесеца дајете по 20 форинти (и ништа више) док се рјечник не наштампа«..... »Господине! завршује он свој предлог, немојте ово мјерити према труду мому (ако вам се много учини), јер ја и не тражим ово као најамник од својега господара, него као потребан човјек од пријатеља својега«. ²

Из овога се види у како је блиским односима био Даничић са Вуком, нако их је делила велика разлика у годинама и тако

¹ Исто писмо. в. горњу напомену.

² Оригинал у Арх. С. К. Акад.

IV.

Суморно расположење Даничићево, које свакако није могао разведрити и његов одлазак са Велике Школе, коју је напустио 1865 год., због поменутог сукоба Велике Школе са Министарством (око једног служитеља), у којем Даничић није хтео попустити, — добило је олакшање тек онда када је Даничић, на позив Штротсмајера и Рачког, отишао у Загреб, 1866 године, да заједно са њима, са Јагићем и осталима, диже Југославенску Академију Знаности и Умјетности.

Од тога времена отпочиње се последњи, врло значајни период у његову животу и раду. После последње депресије у Београду, долазе ведри дани у Загребу. Београђани који су 1867 године отишли на свечано отварање Југославенске Академије, нашли су га сасвим преобразена.¹ Даничића су у Загребу примили према његовој вредности и према његовим заслугама. Међутим, радећи у Загребу, Даничић је сматрао да ради као и у Београду, јер је у то време питање о Србима и Хрватима за њега било потпуно јасно. Он је, као и многи други, пошао у своје раду од теорије Миклошићеве да су Срби и Хрвати два народа, да говоре на два различна, засебна језика. Али у колико је дубље проучавао наше споменике и у колико је више улазио у њихове особине, он се уверавао да Хрвати и Срби називају исти језик различним именима и да разлике међу њиховим диалектима ишчежавају у дубокој старини свдећи се на заједничке црте. Иако је ове своје мисли он изнео тек у току рада у овом периоду (Rad I, Rad XX, »Диоба словенских језика«), он их је, у ствари, већ са собом донео, тако да је са националне стране његова савест била мирна. »Српски или хрватски« у Београду, »хрватски или српски« у Загребу — то је био назив којим је он звао наш језик.

Сасвим је природно да Даничић, дошавши у Загреб, још за неко време продужи рад започет у Београду. Прве књиге »Старина« и »Радова« пуне су његових текстова, расправа о акцентима, реферата о славистичким и српским филолошким делима. Али се већ од првих почетака његова борављења у Загребу јасно осећа, да он сада према новом свом положају тајника Југославенске Ака-

¹ Ст. Новаковић, Годишњица VIII 429.

демије и прослављеног научника,¹ — замислила нова дела која су му одавно на срцу и која су најбоље одговарала његовим великим способностима.² То је велики историски речник, сличан речнику Гримову, којим ће се обухватити све језичко благо прошлости наше и који ће се завршити Вуковим речником, којим се завршује прошлост и отпочиње нови период књижевног језика нашег, основаног искључиво на народном језику. Иако је Даничић високо ценио значај Вукова речника, он није био задовољан његовом лексичком обрадом. Хтео је сада сâм, по своме схватању, да изради нов, велики речник нашег језика. Сва његова интелектуална снага обухваћена је од тада, од 1867 године па до смрти његове, 1882 године, — тим речником. Исто онако као што су у првом периоду његова научнога рада сва важнија дела истицала из рада на II-ом издању Вукова речника, тако су сада сва његова крупна дела, »Историја Облика« (1874), »Основе« (1876) и »Коријени« (1877), изашла из прибирања материјала за овај речник. Он се могао сада, прослављен и цењен, у мирноме Загребу, у друштву пријатеља, као што су били Рачки, Јагић, Матковић, Месић, Кукуљевић и толики други, у толико више посветити само овоме послу, што је Вукова »реформа« у Србији већ потпуно победила и што су се почеле јављати књиге и расправе писане добрим књижевним језиком, како у Србији тако и у Војводини. С те стране, он је могао да остави наш књижевни језик — његову природном даљем развиту.

Али друштво његово, сакупљено око Академије у Загребу, почело се растурати. Југословенски покрет, у чијој је основици било јединство Срба и Хрвата, морао је уступити новим струјама. Разочарење и распра међу браћом расла је. Даничићу је у таквој атмосфери постајало теже. Зато он врло радо прима позив из Бео-

¹ О Даничићевој Српској Синтакси — Ф. Миклошић је рекао да таквога дела нема ниједан словенски народ; њу је А. Шлајхер назвао »изврсном књигом«; Руска Академија је изабрала Даничића, поводом штампања његова Речника из књиж. старина, за свога члана; Срезњевски је назвао тај речник најбољим од свих словенских историских речника. В. о свему томе код Јована Бошковића у чланку »О садашњем стању српске граматике« (Вида за 1867. прештампано у Скупљ. Списима II 75—126).

² 10. јула 1867 год. Даничић објављује у седници хисторичко-филолошкога разреда Југославенске Академије да купи грађу за велики речник хрватско-српскога језика и моли Академију да га у том послу материјално и морално помаже (Izvodi iz zapisnika, Rad I 271—2).

града да заузме наново катедру словенске филологије у Бел. Школи и да из Београда прати даље прикупљање материала за речник и да га сам купи. Београд га је примио¹ као свога славнога сина и тако покајао ранији грех.

V.

Живот у Београду допустио је Даничићу да среди прибрани материјал при скупљању грађе за речник. Тако су постала његова дела: »Историја Облика«, »Основе« и »Коријени«, која стоје у истом реду са његовом »Српском Синтаксом« од 1858 год. Она су и претходни радови за издавање самога речника.

На њима се морам задржати, јер по нешто у њима такве је природе да је изазвало прекоре савременика, а и критичарима доцнијих времена служило је као материјал за оспоравање извесних особина код Даничића. Њих све спаја уједно иста црта. Тврдило се и тврди се да Даничић није имао лингвистичког талента, већ само филолошког; тиме су се објашњавали недостаци у лингвистичкој страни поменутих дела.²

Познат је однос међу филологијом и лингвистиком, када се филологија узме у ономе делу свом који се тиче језика. Филологија је аналитичка дисциплина којој је крајњи циљ утврђивање и опис факата, изношење оног стања, према фактима, како је било у језику у извесно време. Лингвистика је синтеза. Она даје узрочну везу међу фактима, показује све услове под којима се врше извесни процеси у језику и све утицаје који из њих истичу, уносећи у своја испитивања елементе који се, ма у каквој вези, налазе са језичким развитком. Јасно је да филологија проучава језик с једне стране, а лингвистика — с друге; али је тако исто јасно да лингвистика не може постојати без филологије, да лингвиста мора бити у исто време и филолог. Да се лингвистички говори о извесним језичким појавама, ти се појави морају добро познавати. Лингвиста мора знати, да ли су језички појави добро филолошки утврђени; ако нису — он их мора сам знати и пронаћи и утврдити. Добар лингвиста мора бити и добар филолог. Међутим филолог

¹ Иако је Стојан Вељковић, као министар просвете, позвао Даничића у Београд 1872 год., а Стојан Новаковић, као нови министар просвете, само потписао указ о њему 1873, ипак је несумњиво да се ово позивање извршило Новаковићевом иницијативом.

² В. последњи пут о томе код проф. А. Стојићевиха, Лескин о Даничићу (Даничићев Зборник, 124—154).

не мора бити лингвиста. Могу се језички појави износити са различних страна као грађа, па ипак да такав посао има своје право научно образложење. Али у том случају имамо само материјал, спремање услова за добро проучавање језика у његову развиту.

Даничић је написао сем »Историје Облика« (1874), »Основа« (1876), »Корена« (1877) и »Српску Синтаксу« (1858), дела која су сва, мање или више, на исти начин рађена. Зауставићу се на »Коренима«, пошто се њима највише замерало. Даничић је узео етимолошки речник Фика и нешто лингвистичке литературе из времена када се лингвистика находила у Шлајхеровим идејама и применио је материјал узет из њих на наш језик. Он је оперисао врло просто. Узимао је корене праиндоевропске, па их је, не бринући се много за гласовни облик и непосредну везу у значењу, доводио у везу са нашим језиком. Али, у ствари, ти праиндоевропски корени претстављају само оквире у које он ставља материјал српскога језика по сродности. »Rad sam bio, вели он, u ovoj knjizi pokazati korijen svijeh riječi srpskoga ili hrvatskoga jezika sa značenjem koje dolazi riječima od korijena«. Међутим у то време, као и данас, поред праиндоевропских корена, претпостављајући да су они утврђени као што треба (Фик је већ у то време био мало застарео), морало се водити рачуна о прасловенском језику и свима изменама и у гласовном облику и у значењима корена које су се извршиле од праиндоевропског језика до нашег језика. Даничић то није чинио: »što se tiče riječi drugih slovenskih jezika, вели он, meni je žao bilo i vremena i truda potrebnoga da bi se ovaj posao njima dopunio jer mi oboje treba za druge poslove; a najposlije ja sam ovijem poslom htio samo pokazati što ima u našem jeziku« (Korijeni IV). Према томе, овај метод довођења у везу данашњег језика нашег са индоевропским непосредно, наравно, није могао дати поуздане резултате. Зато га и тадашња критика није уопште примила, и то је с правом учинила. Али вредност сакупљеног материјала остала је ипак несумњиво велика.

Све то вреди и за остала крупна језичка дела Даничићева, и за »Синтаксу«, и за »Историју Облика« и за »Основе«, само што је у њима тај оквир мање незгодан; он се лако може издвојити и материјал остаје, са свима добрим странама Даничићеве ненадмашне језичке анализе. Тако, ако из »Синтаксе« избадимо општа значења падежа (она су се у време тадашње науке сва сводила на обележавање односа по месту), остаје ипак врло драгоцен збирка

примера која и данас није изгубила своју вредност. Ако из »Историје Облика« избацимо кратке уводне напомене о наставцима, дате према Шлајхеровом *Compendium*-у, застарелом у то време, и израђене према истом методу као и »Корени«, остаје сјајан и досада незаменљив материјал, који је допустио Јагићу да ово дело назове »готово монументалним«. То исто вреди и за »Основе«. Ту је дата врло строга класификација материјала, са напоменама о коренима у познатом правцу и са давањем облика самим наставцима опет према Шлајхеровом систему. Дакле, у ствари ово нису лингвистичка дела; Даничић не даје развој појава и тамо где га је могао дати, на пр. у »Историји Облика«; већ и ту даје само материјал у историском реду, из споменика од XII до краја XVII века. То је језичка историска систематика. За то Даничићу није био потребан ни »индоевропски корен«. Он је могао по групама гласовне и семазиолошке (по значењу) сродности изнети без ичега другога свој материјал и материјал његов не би ништа изгубио. Тако је учинио у својим акценатским студијама. Прву је написао 1850 (изашла 1851), другу 1856, трећу и четврту 1859, пету 1869, шесту 1871 — и све се оне одликују подједнаком поузданошћу и сјајном анализом. Ту тадашња индоевропска наука није могла да му да никакав оквир, — и он је изнео акценте без тога оквира, што им није сметало да постану један од најдрагоценијих извора данашње лингвистике. После три четврти века како је прва од тих студија изашла на свет, и поред тога што их је два пута прештамповала Југослав. Академија, Српска Краљевска Академија их је наново издала, све у једној књизи, са пуним уверењем да даје научноме свету књигу коју он жељно очекује.

Према томе, ја у свим тим делима видим само систематику факата, филолошка дела од велике вредности, а у неким случајевима — од трајне вредности. Нема сумње да у потпуности, како их је Даничић изнео, најмање имају вредности »Корени«, па онда »Основе«, па »Синтакса«, и, најзад, »Историја Облика«; али је у свима њима материјал нашег језика, и према облику свом, и према значењу, изнесен са класичном тачношћу, тако да ће са те стране још дуго време моћи послужити као извор даљим проучавањима нашега језика.

Зато ја поводом ових дела не могу говорити о лингвистичком таленту Даничићевом. Али у другим својим делима, на пр. у неким научним критикама, затим у неким самосталним студијама, Да-

ничих је показао да није био лишен извесног лингвистичког смисла. То је његова расправа о ћ и ђ у словенским језицима (Rad I) и расправа о прошлости акцената. Иако се ми данас не можемо сложити у свему са њим у тим студијама, ипак је Даничић узео да у њима расправи једну лингвистичку тему и распрвио ју је, у општим цртама, добро: он је дошао до закључка о заједничком језику чакавско-штокавском из којег су се развиле чакавске језичке црте, с једне стране, и штокавске, с друге. Тако исто и дискусија о различним правописним питањима, већ у првој Даничићевој научној расправи, у Рату за српски језик и правопис, сведочи о несумњивом лингвистичком смислу. Али и поред тога Даничић, по моме мишљењу, није хтео посвећивати нарочиту пажњу лингвистичким питањима, по свој прилици, зато што је лингвистика у његово време била тек у повоју. Он је морао видети сву пролазност и непостојаност њених тадашњих резултата. Тек у последње време Даничићева живота лингвистика је коракнула унапред, утврђујући основне принципе историског развитка језика уопште и откривајући све нове стране унутрашње природе његове. Многи испитивачи и после њега, који су се у лингвистици у једно време веома истакли, као Лескин или Јагић, све су више нагињали, у доцнијим годинама живота, чисто филолошким студијама или издавању текстова, надајући се да ће тако створити постојанија дела. Нешто од тога могло је бити и код Даничића.

VI.

Пред сам крај живота, пошто је на захтев Југославенске Академије, 12. марта 1877 год., отишао из Београда на отсуство у Загреб, Даничић је почео дефинитивно обрађивати речник. 1878 дао је »Ogled«, а од 1880—1882 прву књигу речника, од готово 1000 страна.

Оне замерке које су чињене његовим »Коренима« чињене су с правом и »Огледу« и »Речнику«; али Даничић се на њих није освртао, позивајући се на Миклошића и Срезњевскога који су изјавили да не само немају шта да замере томе речнику, него да немају довољно речи да изнесу његову необичну вредност; а ако би ваљало што мењати, то ће најбоље знати учинити сам Даничић, како је говорио Миклошић, његова *mens conscia recti* (»здрав

смисао који зна шта је добро»). Даничић, после тога, није сматрао да му ишта ваља мењати.¹

Али и Миклошић и Срезњевски, исто онако као и Новаковић који је написао о Даничићевој »Огледу« изванредно смишљен реферат, затим Јагић, који је критиковао »Историју Облика«, и Брикнер, професор Берлинског универзитета, који је разумно критиковао »Корене«, а којему је Даничић жучно и нетрпељиво одговарао — сви су они знали за недостатке »Речника«; али Миклошић и Срезњевски знали су тако исто да ти недостаци тако бледе пред необичним врлинама овога дела — да нису хтели овим ситним недостацима, који не нарушавају целину речникову, ограничити ни у најмањој мери изразе своје захвалности Даничићу за монументално дело које је дао, нити замеркама ма какве врсте узнемиравати осетљиву природу Даничићевој у тренутку када је Даничић нашој науци давао једно необично напорно и славно дело...

Заиста, овако се, с правом, може назвати Речник хрватскога или српскога језика, што га је почео издавати Даничић! У њему је ваљало обухватити наш језик у целокупности његовој, од првих споменика писаних код Срба и Хрвата до Вука Караџића, цео језик наш на целом простору, по месту и времену. Тај задатак је

¹ Поводом Новаковићеве оцене »Огледа« (исп. Rad XLV 165—213) Даничић пише Ј. Бошковићу 17. јануара 1879 године: »Наћи ћеш где поставља [Ст. Новаковић] међе мојему »таланту«. Ја и не присвајам таланта ни у чему, него хвалим бога ако могу с муком и натегом колико толико добра учинити. Само не знам је ли промислио све консеквенције ономе што о том вели?... После санкције Миклошићеве ја управо не бих смео ништа променити. Кад ни Миклошић ни Срезњевски не пожелеше поређења са словенским и осталим индоевропским језицима — кад особито Миклошић не запе за моје корење, него још каже да није нашао погрешке, — кад Миклошић изреком прориче нашем речнику да ће бити једнак у вредности с Гривовим, ако и нема у њему Гривових компарација (а Миклошић зна шта говори), онда ја мислим да можемо бити и више него задовољни« (Лет. М. С. 198, 146—147). Исто је тако он био непопустљив и у другим стварима које се тичу речника. »Ја сам тврдо наумио не поустити ни под који начин, пише Даничић Новаковићу, у нашој граматици и у нашем правопису.« Ту је Даничић имао на уму захтеве и замерке какве му је чинио на пр. А. Вебер (Rad XLV, стр. 164) да у Загребу треба писати »загребачким правописом« и обазирати се на језик писаца западне половине нашег народа. И тек када је Југослав. Академија на све његове захтеве пристала, Даничић је сматрао да је питање о речнику дефинитивно свршено. »Академија је ових дана одлучила, пише он Новаковићу, у разредној и скупој сједници о рјечнику да га радим како сам знам« (Новаковић, Годишњика VIII, 453).

Даничић само нешто сузио, узевши тек по нешто од кајжавских споменика. Али ипак, и поред тога, у овом се речнику садржи изванредан материјал, који ће, кад речник једнога дана буде био готов, потстаћи радове најразличније врсте из свих области развита нашег језика. Што се тиче утврђивања значења и њихових прелива — у речнику се огледају све добре стране промишљиве Даничићеве анализе; а богатство примера, ваљано утврђених, било је толико да су потоњи уредници речника морали смањивати њихову количину.

На овоме послу, после две три године слабости и боловања, затекла је и смрт Даничића 4./5. новембра ст. ст. 1882 год. По жељи краља Милана, и одлуци Српске Владе, његово тело је пренесено у Београд и ту сахрањено 14. истог месеца на Марковом гробљу. Ту се и данас његов гроб налази.

VII.

Даничићев живот, и поред потреса које је имао, протекао је ипак релативно мирно, у једном развоју од почетка до краја. Већ у првој години познанства с Даничићем Вук је открио у њему необичан језички и научнички таленат, исто онако као што је некад Копитар осетио, после познанства са Караџићем, да се у Караџићу крију ретке језичке способности. И онако као што се Караџић одмах у почетку свога рада попео до изванредне висине у своме послу, тако да је већ 1818, после непуне четири године рада, могао остварити своју реформу, тако се и Даничић одмах у почетку свога учења толико истакао да је могао постати одмах не само помоћник Вуков него за две-три године и уредник Вукових дела.

Постојаност у раду дала је Даничићу могућности да сврши велика дела. У почетку, у средини и при крају његова научнога рада стоје три речника: редакција II издања Вукова речника од 1852. Речник из књижевних старина 1863—64 и Речник хрватскога или српскога језика 1882 године. Од материјала који је у тим речницима обрађивао и сређивао налазе се у зависности много његова дела. У свима њима виде се сјајне аналитичке особине Даничићеве, које га никад нису изневериле и које га чине нашим највећим лексикографом, достојним да стане у ред најистакнутијих лексикографа уопште.

Само његова велика истрајност омогућила му је да реформу нашег књижевног језика изведе до краја. Дело Караџићево не би

било тако добро завршено да га није прихватио Даничић у психолошкоме тренутку ломљења међу старим и новим начином. Даничићева граматичка обрада нашега језика, његова гилкост у тражењу народних израза и израза у народном духу за нове појмове, његове стилске особине, које се огледају нарочито у његовом преводу Библије, његова стална језичка критика — све је то учинило да ново поколење уђе у нови књижевни језик са поуздањем и да, учећи се на Даничићевим делима, исто онако као и на Вуковим, на народним умотворинама и производима књижевника који су Вуку и Даничићу блиско стајали, као што су Бранко Радичевић и други, почне стварати на основу свога језичког осећања нова дела. И продужаваоци Даничићева рада, као Новаковић и Бошковић, и Даничићеви савременици старији и млађи као Љуб. Ненадовић, Б. Атанацковић, Милићевић, Ј. Јовановић, Ђ. Поповић, његови ученици, међу којима има велики број који су били учитељима многим од нас — сви су они разносили како науку Даничићеву тако и животворне потстицаје за стварање књижевног језика које су од њега примали. И Даничић је још за живота свога могао констатовати да се у књижевности нашој у развоју књижевног језика пошло правилним, стваралачким путем.

Као што смо одмах у почетку видели, Бура Даничић је био свештенички син. Нешто свештеничке природе, нечег презбитерског, строго моралног и несавитљивог остало је у њему целог века. Љубав према народу, оданост своје позиву и своје послу биле су главне особине његове природе. 1848 године Даничић пише једном пријатељу: »Докле се год народ наш не састави уједно, дотле је богаљ и наказа, а докле год не смије учинити што други народи паметно раде, дотле је роб«.¹ Али ипак зато, мисли он, не треба очајавати и треба се трудити да се у свему, до тих славних времена, очува наша народност и да се у том правцу не ступа ни у какве компромисе ни с Маџарима нити и с ким другим. »Ја волим бити Србин, узвикнуо је он у томе своје разлагању, па макар роб био него Маџар, па да би ме смјеста за цара узели«.²

Даничић је свој рад сматрао као службу, као дуг своје народу. Да њега одужи народу — он је сматрао да му је прва и највиша дужност. »Што сам год радио, говорио је Даничић омладини у Пироту 1880 год., радио сам по дужности својој. И вас молим да чините

¹ Љуб. Стојановић, *op. cit.* 536.

² *Ibid.* 535.

сваки своју дужност. За отаџбину се не гине само на бојном пољу. За отаџбину се може умирати на сваком корисном раду. И оно што смо узели који на се или што нам је пало у део, дужни смо радити свом снагом својом, свом крепошћу своје воље. И кад тако извршимо сваки своју дужност, онда ћемо одужити дуг који му дуђујемо.¹ Када је прочитао у једном дневном листу нашем, мало времена пред смрт своју, да се за народ мора трошити без остатка »и глас, и снага, и живот«, он је молио Милићевића да нађе писца тих речи и да му у његово име захвали: »Ја управо живим, вели он даље, у тој мисли да смо дужни сатирати себе служећи народу.«²

У овоме схватању живота има нечег мисионарског, има у њему неке горчине и неког аскетског одрицања. Међутим такви осећаји не стварају обично она духовна расположења која су потребна за велика научна дела. Али, ја мислим, да се овај мало опор тон појавио код Даничића тек онда када је његово здравље било оронуло. У раније време живота он је имао и ведрих и светлих расположења, која су била далеко од суморности. Код њега се може пре констатовати извештан фанатизам за посао који је вршио. Његова научничка радозналост налазила је потпуно задовољење у научним проучавањима стално новим. Све Даничићеве радости биле су у научним открићима која је у различним правцима вршио, а све његове мисли у размишљањима око нашег језика и његових споменика. За друга разонођења он је био изгубио готово свако осећање.

Иако је Даничић рано умро у 58 години живота, његова и телесна и духовна снага морала је бити врло велика када је на размаку од готово четрдесет година могла давати, са свежином и прибраношћу, са поузданошћу и акрибијом — цео ред крупних дела. Само та енергија, удружена са необичном марљивошћу и дисциплином у раду, могла је допустити Даничићу да онако широко замисли и изведе свој рад.

* * *

Све ове особине, удружене са јаким интелектуалним особинама, учиниле су од Даничићевих дела — права научна дела, изворе нових радова а често и нових погледа у широкој области

¹ Милићевић, *op. cit.* 123.

² Милићевић. Помени о Даничићу, стр. 63.

нашег језика, а преко ње и у области словенске лингвистике уопште. Иако се Даничић често ослањао на ауторитете словенске и индоевропске науке, као што су били Миклошић, Шлајхер, Курциус, Фик и други, и према томе бивао зависан од њихових погледа и њихових научних резултата, он проналази увек нов материјал из области нашег језика и тако пружа науци свога времена сталну и драгоцену помоћ.

Све се ово силно осетило у нашем друштву онда када је Даничић, још у пуној духовној свежини, прераном смрћу био ометен да заврши своје дело.

Даничић је већ за живота стекао велики ауторитет и врло велики углед. То се видело 1877 год. када је прослављена тридесетогодишњица његова рада: наша се цела земља заталасала да му ода признање као великоме сину своме, који је у своме раду и у љубави својој обгрлио оба дела нашега народа, и старао се да народни језик наш, у најправилнијем и подједнаком облику, овлада целом земљом спрскохрватском, без граница и без цехања.

Иако је за време свога рада и живота Даничић узлетео тако високо да генерација која је дошла за њим није могла одмах у размерима које је он обележио продужити његов рад, — наш народ је ипак осетио да је Даничић тако моћном руком засекао нове путове науке и културе да њима слободно могу ићи нови нараштаји, без лутања и враћања...

У томе и јесте значај великих људи једне земље, да они у току времена, далеко преко граница свога живота, својим делима привлаче нова поколења на своју висину, утичући тако да се креће развитак једног целог народа и подиже ниво његове културе.

Тако и данас, на сто година после рођења Даничићева, а на готово четрдесет и пет година после његове смрти, претставници нашег књижевног језика, наше науке о језику, књижевности и историје морају признати да се њихов рад у знатној мери оснива непосредно на оном што је урадио Ђура Даничић.

Зато се сви они данас, заједно са целим нашим народом који слави у Даничићу једног од својих ретких синова, са пиететом потомака пред духовним ликом заслужних предака, у дубокој захвалности клањају успомени Ђуре Даничића.

Става му!

А. Белић.

Aorist imperfektivnih glagola u srpsko-hrvatskom jeziku.¹

1. Poznato je, da se aorist tvori pravilno od perfektivnih glagola, kao i imperfekat od imperfektivnih. Ali u narodnim pjesmama, a osobito u Vukovu i Daničićevu prijevodu Sv. pisma, pa i u drugim djelima njihovima dolazi aorist i od imperfektivnih glagola; n. pr. Zbor *zboriše* Boži apostoli. N. pj. II. str. 4.² — I izišavši (sc. Petar) na polje *plaka* gorko. Mat. 26, 75. (*ἔκλαυσεν*, c(rkveno)sl(avenski) *plakasja*). Pita se, što takovi aoristi znače, i kako je do njih došlo.

Što se prvoga pitanja tiče, budući da je glagol imperfektivan, lako se dolazi na misao, da takovi aoristi znače isto, što bi značili imperfekti, dakle *zboriše* = ‚zborahu‘, *plaka* = ‚plakaše‘ (isp. Maretića Gram. i stil. § 584, b.). Ali kad bi tako bilo, ne bi se razumjelo, zašto se mjesto aorista ne upotrebljava radije imperfekat. Aorist mora dakle imati neko osobito značenje. A to značenje držim da dolazi od značenja, što ga ima aorist onda, kad mu je glagol perfektivan. Onda aorist znači, da se radnja perfektivnoga glagola u prošlosti izvršila. Pa to značenje valja da ima aorist i onda, kad mu je glagol imperfektivan, samo dakako s tom razlikom, da znači, da se radnja imperfektivnoga glagola u prošlosti izvršila. A to kod imperfektivne radnje znači, da se ne samo vršila, nego i svršila, dakle da je prošla čitava, od početka do svršetka.³ Po tom će *zboriše* u navedenom primjeru značiti toliko koliko ‚zborahu i svršiše zborenje‘ ili ‚zborahu, dok ne svršiše zborenje‘, a *plaka* u navedenom primjeru

¹ Ovaj članek bio sam namijenio za Daničićev Zbornik, ali sam s njim zakasnio, pa ga i ovdje posvećujem uspomeni Daničićevoj.

² Citati znače: N. pj. i N. prip. — Vukovo bečko izdanje Srpskih nar. pjesama i pripovijedaka (II. 1875., III. 1846., IV. 1862., prip. 1870.); Mat. itd. — Jevanđelje po Mateju itd., Dj. — Djela apostolska — — iz Vukova prijevoda Novoga zavjeta, Beč 1847.; 1. Mojs. — 1. knj. Mojsijeva, Sud. — Knjiga o sudijama, Rut. — Knj. o Rutu, 1. 2. Sam. — 1. 2. knj. Samuilova, Jest. — Knj. o Jestiri — — iz Daničićeva prijevoda Staroga zavjeta (Pešta 1868.); Majk. — Daničićev prijevod Majkovljeve istorije srpskoga naroda (2. izd. Biograd 1876.); Prip. — Daničićev prijevod Pripovijedaka iz Staroga i Novog zavjeta (5. izd. Biograd 1865.).

³ Da bi se lakše razumjelo, što označujem glagolima *vršiti*, *izvršiti* (njem. ‚ausführen‘), *svršiti* (njem. ‚vollenden‘), spomenut ću, da se imperfektivna radnja u pojedinom slučaju vrši, a perfektivna izvrši; ali se može izvršiti i imperfek-

toliko koliko ‚plakaše i svrši plakanje‘ ili ‚plakaše, dok ne svrši plakanje‘. Takovo značenje izlazi najbolje na vidjelo u podložnoj rečenici s *pošto*, jer se radnja njezina ima izvršiti prije radnje glavne rečenice, n. pr. A Ana usta, *pošto jedoše i piše* u Silomu 1. Sam. 1, 9. (*μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοῦς*, postquam comedisset et postquam bibisset). — Pošto mu od dana na dan *govoriše*, a on ne posluša, javiše Amanu. Jest. 3, 4. (*ἐλάλουν καὶ οὐκ ὑπήκουεν*, quum dixissent ei quotidie et non auscultasset eis).

A na drugo od rečena dva pitanja, kako je naime do toga došlo, da se u aoristu upotrebljava imperfektivan glagol, naći ćemo odgovor, ako uzmemo na um, kakvi imperfektivni glagoli dolaze u aoristu. To su ponajviše prosti glagoli (koji nijesu složeni s prijedlogom), pored kojih nema perfektivnih, koji bi im posve odgovarali (n. pr. *biti* ‚percutere‘, *činiti*, *govoriti*, *jesti*, *moliti*, *piti*, *plakati*, *služiti*, *vladati* itd., isp. § 4. i 5.), jer n. pr. složeni perfektivni glagoli: *zavladati*, *nadvladati*, *prevladati*, *svladati* ne odgovaraju posve prostomu imperfektivnomu *vladati*, nego svaki svomu jednako složenomu imperfektivnomu: *zavlađivati*, *nadvlađivati*, *prevlađivati*, *svlađivati*. Otuda zaključujem, da se imperfektivni glagol meće u aorist, jer nema perfektivnoga, koji bi mu posve odgovarao. Kad bi bili perfektivni glagoli, koji bi imperfektivnima *zboriti*, *plakati* posve odgovarali, jamačno bi na navedenim mjestima (uzevši primjere kao tipične) oni bili metnuti u aorist (ipak isp. § 3.). Aorist imperfektivnih glagola stvorila je dakle nevolja, što nema perfektivnih, koji bi imperfektivnima posve odgovarali, pa se mjesto njih sami imperfektivni meću u aorist, koji im prema slučaju, kad je glagol perfektivan, mijenja značenje toliko, da znače izvršenje t. j. ne samo vršenje, nego i svršetak imperfektivne radnje.

2. Da je doista tako, uvjerit ćemo se, ako ogledamo druge slučajeve, u kojima takovi isti imperfektivni glagoli dolaze u obliku, u kojem pravilno dolaze perfektivni.

a) Tako dolaze imperfektivni glagoli i u participu pret. akt. l., koji se također normalno tvori samo od perfektivnih; n. pr. I *postivši se* dana četrdeset i noći četrdeset, na pošljedku ogladnje.

tivna radnja, a razlika je ta, da se perfektivna radnja izvrši tim, da se imperfektivna svrši, a imperfektivna tim, da se i vrši i svrši. — Belićev prigovor Leskienovoj definiciji perfektivnih glagola (Južnoslov. Filolog IV. str. 1.), rekao bih, da nije posve opravdan, jer *zapjevati*, *propjevati* znače doista ‚otpočeti pjevati‘, a *zarudjeti* ‚otpočeti rudjeti‘, ali i svršiti ono, što znače glagoli: *zapijevati* *propijevati*, *zarudivati*, a samo glagoli jednako složeni imali bi se kod toga posla isporođivati.

Mat. 4, 2. (*νηστεύσας*, csl. *postivšja*). — Tada pusti im Varavu, a Isusa *šibavši* predade da se razapne. Mat. 27, 26. (*φλαγελλώσας*, csl. *bivš*). — Tako oni posvjedočivši i *govorivši* riječ Gospodnju vratiše se u Jerusalem. Dj. 8, 25. (*διαμαρτυρούμενοι και λαλήσαντες*, csl. *zasvidětelbstvo-savše* i *glagolavše*). — I rekoše jedan drugomu: ko to učini? I *traživši* i *raspittivavši* rekoše: Gedeon sin Joasov učini to. Sud. 6, 29. (*και επεζηήτησαν και ηρεύνησαν και εγνωσαν*, quum inquisivissent et percunctati essent). — Ali Samson *spavav* do po noći usta u po noći. Sud. 16, 3. (*και εκουμήθη έως μσοννκτιον*, quum cubuisset usque ad medium noctis). — A Voz *jedavši* i *пивši* i *proveselivši* se otide te leže kod stoga. Rut. 3, 7. (*και εφαγε B. και επικε και ηγαθόνθη ή καρδια αυτου*, quum comedisset et bibisset et hilaris animo ivisset cubitum). — *Vladavši* (Nemanja) 37 godina ostavi vladu starijemu sinu svojemu Stefanu, vjenčavši ga i nazvavši velikim županom. Majk. 15/16. — Vuk Branković prevarivši se u svome nadanju i uzalud *se pogađavši* s Turcima, naumi oteti se od njih. Majk. 105. Isp. Maretića Gram. i stil. str. 228/9.

Ako je glagol perfektivan, taj particip znači, da se radnja glagolska ima izvršiti prije radnje glavnoga glagola. Pa to značenje daje particip i imperfektivnomu glagolu. Po tom u navedenom primjeru iz Mat. 4, 2. *postivši se* znači, da je Isus ogladnio, pošto je poštenje izvršio t. j. ne samo vršio, nego i svršio, za razliku od participa prezenta *posteci se*, koji bi značio, da je I. ogladnio, dok se postio. Tu dakle nema sumnje, da particip imperfektivnoga glagola znači izvršenje t. j. ne samo vršenje, nego i svršetak radnje glagolske. Tako i u drugim navedenim primjerima.

b) To potvrđuje i (doduše rijetka) poraba imperfektivnih glagola mjesto perfektivnih u eventualnom prezentu; n. pr. Ja te ne mogu odriješiti od grijeha prvo nego *pitam* vladike. N. prip. 297. — Ali da ne dozna za te čovjek dokle ne *jede* i ne napije se Rut. 3, 3. (*εως του συντελέσαι αυτον του φαγειν και πειν*, donec absolverit comedere et bibere). I tu se radnja imperfektivnih glagola *pitati* i *jesti* ima izvršiti t. j. vršiti i svršiti prije, negoli bude ono, što se izriče u glavnoj rečenici. Ali često imperfektivni glagol u eventualnom prezentu nema takoga značenja, nego znači samo vršenje svoje radnje, za koju se ne misli, da bi se imala izvršiti prije radnje glavnoga glagola; n. pr. Kad iziđeš pred Usuda, ništa ne govori, nego štogod on *radi* ono radi i ti, dokle te on sam ne zapita. N. prip. 75.

Zanimljivo je, da se često imperfektivni glagol za to, da može dolaziti u eventualnom prezentu, sposobnim učini tim, da se ad hoc

složi s prijedlogom *uz*, koji glagol čini samo perfektivnim ne mijenjajući mu materijalnoga značenja; n. pr. Blago vama, ako vas *uzasramote* i *usprogone*. Mat. 5, 11. (*ὅταν ἀνειδίωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσιν*, csl. egda *ponosjats* vamъ i *izdenuts*). — Ako ne *uzovjerujete* da sam ja, pomrijećete u grijesima svojima. Jov. 8, 24. (*ἐὰν μὴ πιστεύσητε*, csl. *ašte ne imete věry*). — Blagosloviću one koji tebe *uzblagosiljaju*, i prokleću one koji tebe *usproklinju*. 1. Mojs. 12, 3. (*ἐβλόγησά τοὺς ἐβλογοῦντάς σε καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσσομαι*, benedicam iis, qui benedicient tibi, et qui maledixerit tibi, eum exsecrabor). — Ako se *uzbojite* Gospoda, i njemu *uzaslužite*, i *uzaslušate* glas njegov i ne *usprotivite* se zapovijesti Gospodnjoj, tada ćete i vi i car vaš ići za Gospodom Bogom svojim. 1. Sam. 12, 14. (*ἐὰν φοβηθῆτε καὶ δουλεύσητε καὶ ἀκούσητε καὶ μὴ ἐρίσητε*, si timentes Jehovam colueritis eum et auscultaveritis voci eius neque rabellaveritis praestituto Jehovae). — Ko *uzgosoori* na te, dovedi ga k meni, i ne će te se više dotaći. 2. Sam. 14, 10. (*τίς ὁ λαλῶν πρὸς σέ*, eum, qui loquitur contra te). Isp. Maretića Gram. i stil. str. 596.

c) Kadšto se imperfektivni glagoli nahode i u historičkom prezentu, gdje su opet samo perfektivni na mjestu (nešto je drugo prezenat imperfektivnih glagola u narodnim pjesmama); n. pr. Onda najmlađi zakolje svoga (konja), od kože njegove okroji oputu, jedan kraj od nje *veže* za strijelu, pak je pusti iz luka u čardak. N. prip. 8. — Kad tako nijesu mogli iskaliti srce na meni, oni me *tuže* starješinama. Vuk Dan. 1827, 141. — Kad mu po tom Kara-Đorđije *piše*, da Turke pošalje u Biograd, odgovori mu, da ih je poslao u Vidin. Vuk Prav.-sov. 15. Isp. Maretića Gram. i stil. str. 476—7. — „Oni me *tuže*“ ne može značiti samo to, da su vršili radnju glagola *tužiti*, nego da su je i svršili. A tako i drugdje.

d) Ovamo ide i to, da se imperfektivni glagoli kadšto upotrebljavaju u participu pret. akt. II. za tvorbu pluskvamperfekta, za što pravilno služe opet samo perfektivni; n. pr. Dvanaest godina *bjehu služili* Hodologomoru, pa trinaeste godine odmetnuše se. 1. Mojs. 14, 4. (*ἐδούλευσαν*, servierant). — I pojedavši oporavi se, jer tri dana i tri noći ne *bješe* ništa *jeo* niti vode *pio*. 1. Sam. 30, 12. (*ὄβ βεβρώκει ἄρτον καὶ ὄβ πεπόκει ὕδωρ*, non enim comederat cibum neque biberat aquam). U narodnim pjesmama dosta često dolaze tako verba dicendi; n. pr. Poznade ga care od Prizrena, pa je njemu *bio besedio*. N. pj. II, 54. Isp. Maretića Gram. i stil. str. 616—7. Pluskvamperfekat je preterit perfekta. A perfekat znači, da je radnja glagolska sada gotova; sada gotova pak može biti samo onda, ako se u prošlosti

izvršila. Po tom se može za tvorbu perfekta (u participu pret. akt. II.) upotrijebiti samo glagol, koji znači izvršenje svoje radnje, dakle samo perfektivan glagol ili imperfektivan u takom značenju, u kojem znači izvršenje t. j. vršenje i svršetak imperfektivne radnje. Perfekat imperfektivnoga glagola bez takoga značenja dobiva značenje imperfekta te ga u običnom govoru i zamjenjuje. A za porabu imperfektivnih glagola s rečenim značenjem u perfektu ima dosta primjera; n. pr. Oj dorate grive pozlaćene! Jeli ti se gospodar *ženio*? N. pj. I, 299. — Ispeče ga pa *objedovao*. N. pj. II, 20. — Ona skoči od zemlje na noge, i tetivo hitro *nalazila*. ib. 33. — On iznese nože međ' trgovce, trgovci mu *cijenili* nože. ib. 97. — Car je lepo čedo privatno u skut desni kolaste azdije, triput ga je licem *celivao*. ib. 156. — Tu se bane s carem sastanuo i za lako zdravlje upitao i sretna mu puta *čestitao*. ib. 170. — Ja sam sv'jetla cara pričestio, pričestio i ispovjedio, al' ga *nisam pitao* za carstvo. ib. 191. — *Večeralo* kiridžije mlade, *večeralo*, pak su ožednile. ib. 325. — U narodnim pjesmama dolaze verba dicendi često i u perfektu; n. pr. Daleko i majka ugledala, pa je *besedila*. N. pj. II, 21. Isp. Maretića Gram. i stil. str. 478—9. Po tom je razumljivo, da se i preterit perfekta t. j. pluskvamperfekat, koji kao takav znači ono za prošlost, što perfekat znači za sadašnjost, dakle da je radnja glagolska bila gotova u prošlosti, može naći s imperfektivnim glagolom u participu, ali onda mora taj glagol imati rečeno osobito značenje.

Uz gred spominjem, da kao što perfekat imperfektivnih glagola može imati različno značenje: značenje imperfekta ili perfekta prema tomu, je li imperfektivni glagol u participu pret. akt. II. uzet u običnom značenju imperfektivnih glagola, ili u onom, po kojem znači ne samo vršenje, nego i svršetak radnje glagolske, tako ga može imati i kompozicija n. pr. ako *budem služio*, koja može značiti, da se radnja imperfektivnoga glagola *služiti* vrši u isto doba s radnjom glavnoga glagola ili da joj izvršenje t. j. vršenje i svršetak pada prije radnje glavnoga glagola. U prvom slučaju ta kompozicija odgovara latinskomu futuru, u drugom latinskomu futuru eksaktnomu (u 1. slučaju: *ako bude služio* = ‚si serviet‘, u 2. = ‚si servierit‘), a s perfektivnim glagolom ista kompozicija ima samo ovo drugo značenje (n. pr. *ako bude došao* = ‚si venerit‘). Ali je primjere s imperfektivnim glagolom u participu teško razlikovati jedne od drugih. Među onakove, u kojima imperfektivni glagol znači ne samo vršenje, nego i svršetak svoje radnje, uvrstio bih ovaj: Kad se svršuje sedma godina, otpuštajte svaki brata svojega Jevrejina koji ti se *bude* prodao i *služio* ti šest godina,

otпусти ga slobodna od sebe. Jerem. 34, 14 (*ὅς προθήσεται σοι καὶ ἐφύεται σοι ἕξ ἔτη*, qui se vendiderit tibi, postquam serviverit tibi sex annis); a među onakove, u kojima imperfektivni glagol znači samo vršenje radnje, ovaj: Što se god g. Svetić *bude* više *vrcao i koprcao* protiv onoga moga suda, on će se sve više zapletati, kao pile u kućine. Vuk, Odg. na utuk 32. Isp. Maretića Gram. i stil. str. 614—5., Ivekovića-Broza Rj. I. str. 58b.

Napokon dodajem, da se u grčkom tekstu na mjestima, gdje se u srpsko-hrvatskom prijevodu upotrebljava imperfektivan glagol mjesto perfektivnoga, obično nalazi oblik aorista (dakle oblik perfektivnoga glagola), a u latinskom oblik, koji pokazuje, da se hoće da izreče perfektivna radnja, kao što je kod primjerâ, za koje ima grčki i latinski tekst, i naznačeno (za aorist imperfektivnih glagola v. primjere navedene u § 5.). Latinski citati iz Staroga zavjeta uzeti su iz prijevoda Tremellijeva i Junijeva, po kojem je Daničić i prevodio (Sacra Biblia. Tiguri 1769.; isp. Vrhovca, Karakter i rad Đ. Daničića. Novi Sad 1923. str. 156. i d.). Grčki tekst Septuaginte dodavan je stoga, što se razlika između impf. i perf. radnje bolje razbira u grčkom nego u latinskom jeziku, pa i Daničićev prijevod, gdje se u tome ne slaže s lat. tekstom, često se slaže s grčkim. Primjerima iz Novoga zavjeta dodavan je uz grčki i crkvenoslavenski tekst po izdanju Britanskoga biblijskoga društva, da bi se vidjelo, koliko se Vuk ugledao na taj tekst.

3. Iz svega, što je rečeno, vidi se, da je opravdano izrečeno mišljenje, da neki imperfektivni glagoli u oblicima, u kojima se pravilno upotrebljavaju perfektivni, mogu značiti ne samo vršenje, nego i svršetak imperfektivne radnje glagolske. To su ponajviše prosti glagoli, koji nemaju perfektivnih drugova, koji bi im posve odgovarali, pa ih zamjenjuju sami imperfektivni. Ali tim oni ne postaju perfektivni, nego ostaju imperfektivni, samo dobivaju takovo značenje, da se mogu upotrebljavati u rečenim oblicima. Razlika od perfektivnih ostaje uza sve to znatna. Dok perfektivni znače izvršenje perfektivne t. j. svršetak imperfektivne radnje, znače oni imperfektivni izvršenje imperfektivne t. j. vršenje i svršetak imperfektivne radnje. Takove imperfektivne glagole mogli bismo nazvati imperfektivno-perfektivnima. Za neke od njih, koji češće dolaze u takom značenju ili su pače sposobni da služe i kao imperfektivni i kao perfektivni, tako da se može reći, da se kod njih više ne razbira, jesu li imperfektivni ili perfektivni, zabilježio je već Vuk u Rječniku, da su i imperfektivni i perfektivni; n. pr. *cjelivati, imenovati, krstiti, prstenovati,*

ručati, silovati, večerati, vjerovati; čuti, vidjeti, kazati (isp. Maretića Gram. i stil. str. 476—7.). Ali imperfektivno-perfektivno značenje imperfektivni glagoli nemaju sami sobom, nego tek u oblicima, u kojima se pravilno upotrebljavaju samo perfektivni; tako u aoristu, u participu pret. akt. I., u hist. prezentu itd. Samo u tima im se oblicima to značenje može upravo i poznati. Stoga ne sumnjam, da im istom ti oblici, koji traže, da glagol, koji u njima stoji, znači svršetak imperfektivne radnje, to značenje i pribavljaju. Karakteristično je napose za aoriste i to, da se ponajviše nahode u društvu drugih aorista od perfektivnih glagola, što će pokazati primjeri, koji će se navesti u § 5. Ali kad se vidjelo, da se u oblicima, u kojima se pravilno upotrebljavaju perfektivni glagoli, mogu upotrebljavati i imperfektivni promijenivši im donekle značenje, stali su se u tima oblicima tako upotrebljavati i onakovi imperfektivni glagoli, pored kojih stoje perfektivni, koji im posve odgovaraju. Tako se n. pr. u aoristu upotrebljava imperfektivni glagol *javljati* (n. pr. Dj. 1, 3., 3, 24., Majk. 5.) uza sve to, što pored njega ima perfektivni *javiti*, koji mu posve odgovara, ali je značenje aorista *javljaše* drugo negoli aorista *javiše*, jer prvi znači i vršenje i svršetak, a drugi samo svršetak imperfektivne radnje glagolske; najradije se tako upotrebljavaju glagoli s iterativnim značenjem; isp. još: *opustošava* Majk. 108., *plaćаше* Sud. 1, 35., *pokazivaše* Majk. 37., *pokoravaše se* Majk. 8., *pokriваше* N. pj. II, 540., *pomaga* Majk. 105., *predavaše* Dj. 16, 4., *proljevaše* 1. Sam. 7, 6., *sastajаше se* Dj. 11, 26., *satiraše* Sud. 10, 8., *sjecaše se* Sud. 8, 34., *upotrebljavaše* Majk. 24., *uzimaše* 1. Mojs. 6, 2., *zavijaše* N. pj. II, 540., III, 34. (isp. § 5.); isp. i u participu pret. akt. I. *raspitivavši se* Sud. 6, 29., *pogađavši se* Majk. 105. (isp. § 2., a).

Ako se Vukov prijevod Novoga zavjeta isporedi s crkvenoslavenskim tekstom, vidi se, da se u porabi imperfektivnih glagola mjesto perfektivnih uopće, a napose u aoristu, često slažu (o čemu se čitalac lako može uvjeriti, jer je u ovom članku uza svaki primjer iz Vukova prijevoda Novoga zavjeta dodan crkvenoslavenski oblik glagolski; za aorist isp. poglavito § 5.). Ali bi krivo mislio, tko bi upotrebljavanje njihovo izvodio samo otuda, što se Vuk ugledao na crkvenoslavenski tekst, jer se, naročito u aoristu, tako upotrebljavaju i u narodnim pjesmama (isp. § 5.). U ostalom crkvenoslavenski tekst osniva se na starom crkvenoslavenskom (staroslovenskom), pa je kategorija imperfektivno-perfektivnih glagola morala postojati već u vrijeme, kad je staroslovenski prijevod Novoga zavjeta postao.

4. Najčešće dolaze u aoristu ovi imperfektivno-perfektivni glagoli, koje spominjem takovim redom, da oni, za koje imam u svojoj zbirci više primjera, stoje prije onih, za koje ih imam manje (najmanje 3): *plakati; govoriti, jesti; biti* (,percutere'); *-laziti, moći, piti, služiti; činiti, vjerovati; ići; darivati, hotjeti, moliti, stajati; držati, postiti; carovati; imati, javljati, sjediti, slušati.*

Spomenuti valja još i to, da se ovi i drugi imperfektivni glagoli, koji dolaze u aoristu rjeđe od ovih (isp. § 5.), ne upotrebljavaju u svima licima aorista jednako često, nego u jednim češće, u drugima rjeđe. Najčešće dolaze u 3. l. pl. (dvije trećine svih primjera moje zbirke), onda u 3. l. sing., pa u 1. l. pl., pa u 1. l. sing., pa u 2. l. pl., a najrjeđe u 2. l. sing. (samo N. pj. II, 199. Ti ostade u stolu njenome i potrpa na gomile blago, a ne *gradi* nigđe zadužbine; N. pj. II, 531. Ti mi *prosi* milu šćercu moju, ti je prosi, a ja ti je dadoh; i N. pj. III, 430. Što odvrže tebe u hajduke? Što li *ljubi* Turkinje đevojke?) To se, čini se, slaže s tim, koja se lica aorista uopće (i od perfektivnih glagola) nalaze češće, koja li rjeđe.

5. Sada evo primjerâ za aorist imperfektivnih glagola, naročito onih, koji u sakupljenoj građi dolaze po više puta, i to alfabetskim redom glagolâ:

biti (bijem): Sluga je tvoj pasao ovce oca svojega; pa kad dođe lav ili medvjed i odnese ovcu iz stada, ja potrčah za njim, i udarih ga, i oteh mu iz čeljusti; i kad bi skočio na me, uhvatih ga za grlo, te ga *bih* i ubih. 1. Sam. 17, 34—35. (*καὶ ἐπάταξα καὶ ἐθανάτωσα αὐτόν*, percutiens morte afficiebam eum). — On se podiže i *bi* Filisteje dokle mu se ruka ne umori i ukoči se pri maču. 2. Sam. 23, 10. (*ἐπάταξεν*, percussit). — Pa se *biše* i sekoše s Turci: sedam paša *biše* i ubiše. N. pj. II, 297. — A Izrailjci izidoše iz Misper, i potjeraše Filisteje, i *biše* ih do pod Vet-Har. 1. Sam. 7, 11. (*ἐπάταξαν*, percusserunt). — Isp. još: *bi* 1. Sam. 30, 17.; *biše* N. pj. II, 365., Mat. 27, 30., Dj. 18, 17., Sud. 5, 19., 1. Sam. 11, 11., 2. Sam. 18, 15., 21, 15.

carovati: On *carova* šesnaest godina. N. pj. II, 188. — Što bijahu Nemanjići stari, *carovaše*, pa i preminuše. N. pj. II, 199. i 1. Mojs. 36, 11.

cjelivati: I odmah pristupivši k Isusu reče: Dobro jutro, ravi! i *cjeliva* ga. Mat. 26, 49. (*κατεφιλήσεν*, csl. *oblobyza*); isp. još 1. Mojs. 48, 10.

činiti: Hajde da uhvatimo vjeru s tobom: da nam ne činiš zla, kao što se mi tebe ne dotakosmo i kao što mi tebi samo dobro *činiš*. 1. Mojs. 26, 29. (*ἐχρησάμεθά σοι καλῶς*, te dumtaxat bono affecimus). — Kako *činiše* od onoga dana kad ih izvedoh iz Misira do danas, i ostaviše me i služiše drugim bogovima, po svijem tijem

djelima čine i tebi. 1. Sam. 8, 8. (*κατὰ πάντα τὰ ποιήματα, ἢ ἐποίησαν*, secundum omnia illa facta, quae fecerunt). — Isp. još: *činiše* Dj. 2, 43., Sud. 2, 17. (v. kod *slušati*), 6, 1., 10, 6., 13, 1., Majk. 29.

čuditi se: A ljudi videći *čudiše se* i hvališe Boga, koji je dao vlast takovu ljudima. Mat. 9, 8. (*ἐφοβήθησαν καὶ ἐδόξασαν*, csl. *čudišasja i proslaviša*). — Isp. još Mat. 8, 27.

darivati: Ja potroših tri tovara blaga, dok *darivah* svasti i punice. N. pj. II, 472. (*dariva* ib. 470.). — Oko Dušana stekoše se ljudi koji služuše iz različitih srpskih zemalja i redova, i on ih *dariva* dostojanstvima i dužnostima. Majk. 51. — Pa stadoše slugu i sluškinje na kapiju svate darivati —; *darivaše*, polju ispratiše. N. pj. II, 552.; isp. još Mat. 2, 11.

dijeliti: Kad *dijelih* megdan sa Turčinom, onda mene ljuba obranila. N. pj. II, 287. — I Gospodske dare *dijeliše*, što je njima Gospod poklonio. N. pj. II, 4., isp. i 5.

držati: Tako *drža* tri mjeseca dana. N. pj. II, 389. — Uzeše knjige carostavne, te čatiše velike molitve i *držaše* velika bdenija za tri dana i tri noći tavnne. N. pj. II, 95., isp. i 326. — To je bio težak posao, jer svi koji se idola *držaše*, skočiše nanj da ga ubiju. Prip. 60.; isp. još Majk. 10.

dvoriti: Mi *dvorismo* cara od malena, od malena pake do golema, ne mogosmo dobra izdvoriti. N. pj. II, 158. — Al' se šure tebe nasmijaše, u jegleni ružno govoriše? Al' šurnjaje tebe ne *dvoriše*? N. pj. II, 267.

gaziti: I izašavši u polje braše vinograde svoje i *gaziše* grožđe, i veseliše se; i udoše u kuću boga svojega, i jedoše i piše i psovaše Avimeleha. Sud. 9, 27. (*ἐτρόγησαν καὶ ἐπάτησαν καὶ ἐποίησαν Ἐλλουλίμ — καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον καὶ κατηράσαντο τὸν Ἀ.*, adeo ut vindemiarent vineas suas et calcarent uvas facerentque laudativa carmina; deinde — comederent ac biberent, ac maledicerent A.); isp. još Sud. 10, 8.

goniti: Tako opkoliše sinove Venijaminove, *goniše* ih, tlačiše ih od Menuje do Gavaje k istoku. Sud. 20, 43. (*ἐδίωξαν*, persequendum curaverunt quemque, proculcaverunt quemque); isp. još Dj. 22, 4.

govoriti: Sve ovo u pričama *govori* Isus ljudima, i bez priče ništa ne govoraše im. Mat. 13, 34. (*ἐλάλησε — ἐλάλει*, csl. *glagola — glagolaše*). — Onda iziđe gore, i prelomivši hljeb okusi, i dovoljno *govori* do same zore, i tako otide. Dj. 20, 11. (*ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας*, csl. dovoljnože *besčdouan*). — Tada se utiša duh njihov prema njemu kad tako *govori*. Sud. 8, 3. (*ἐν τῷ λαλῆσαι*, quum elocutus esset verbum

hoc). — A u dan subotni izidismo iz grada k vodi gdje bješe bogomolja; i sjedavši *gouorismo* k ženama koje se bijahu sabrale. Dj. 16, 13. (*ἐλαλοῦμεν*, csl. *glagolahomъ*). — Kako je otac vaš stari, za koga mi *gouoriste*? 1. Mojs. 43, 27., isp. i 29. (*ὅν εἶπατε*, quem dicebatis). — I pošto mu od dana na dan *gouoriše* a on ne poslušā, javiše Amanu. Jest. 3, 4. (*καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐλάλουν καὶ οὐκ ἀπήκουεν*, quum dixissent, ei quotidie et non auscultasset eis). — Isp. još: *gouori* Dj. 1, 3. (v. kod *javljati*), 3, 21., 1. Mojs. 35, 14., Sud. 14, 7., 2. Sam. 21, 2., Jest. 8, 3.; *gouoriše* N. pj. II, 267. (v. kod *dvoriti*) i 431., Majk. 26/27.

hotjeti: Koliko puta *htjeh* da skupim čeda tvoja, kao što kokoš skuplja piliće svoje pod krila, i ne *htjeste*. Mat. 23, 37. (*ἠθέλησα — καὶ οὐκ ἠθέλησατε*, csl. *voshotěhs — i ne voshotěste*). — Pa na stranu odvratio glavu, ne *šće* više ni gledati ljubū. N. pj. II, 122. — Sablj' ostavi, buzdovan ne *ktede* ib. 436. — Koliko su silni od silnijeh, to ne *kćeše* konje odjahati, no u crkvu konje nagoniše. N. pj. II, 191.; isp. još 1. Mojs. 6, 2.

ići: I kad je izlazio iz Jerihona, za njim *ide* narod mnogi. Mat. 20, 29. (*ἠκολούθησεν*, csl. *ide*). — Drugu sveci vrgoše priliku: od Đurđeva do Dmitrova dana sve barjaci krvavi *idoše* viš' Srbije po nebu vedrome. N. pj. IV, 131.; isp. još Mat. 12, 15., 14, 13., Sud. 2, 17. (v. kod *slušaťi*), 1. Sam. 23, 13., 2. Sam. 2, 32.

igrati: A kad bijaše dan rođenja Irodova, *igra* kći Irodijadina pred njime i ugodi Irodu. Mat. 14, 6. (*ὠρχήσατο*, csl. *pljasa*). — Svirasmo vam, i ne *igraste*; žalismo vam se, i ne *jaukaste*. Mat. 11, 17. (*ἠδύλασμεν καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνησάμεν καὶ οὐκ ἐκούρασθε*, csl. *piskahomъ i ne pljasaste, plakahomъ i ne rydaste*) — *igraše* N. pj. II, 58.

imati: U tome udare Mlečići na Zadar i Mirko se svadi s Andrijom, te Ugarska ne *ima* kad misliti o Vukanu. Majk. 20. — Be aferim, Nemanjiću Savo! Kad *imaste* sedam kula blaga, te *znadoste* upraviti blagom. N. pj. II, 104. — Ni legoše ni *sanka imaše*. N. pj. II, 326.

javljati: Pred kojima (apostolima) i po stradanju svome (Isus) pokaza sebe živa mnogijem istinitijem znacima, i *javlja* im se četrdeset dana, i govori o carstvu Božijemu. Dj. 1, 3. (*δπαυόμενος καὶ λέγων*, csl. *javljasja i glagolja*). — I za to ta novina . . . nemaše potrebne potpore pa se porodični računi još dugò *javljaše* u rodu Nemanjinu. Majk. 5.; isp. još Dj. 3, 24.

jesti: Evo dvadeset godina bijah kod tebe: ovce tvoje i koze tvoje ne *jaloviše* se, a ovnova iz stada tvojega ne *jedoh*. 1. Mojs. 31, 38. (*οὐκ ἠτεκνώθησαν — οὐ κατέφαγον*, non abortiverunt — non comedi). — I dade mu, te *jede*; pa mu donese i vina, te pi. 1. Mojs. 27, 25.

(καὶ ἔφαγε — καὶ ἔπιε, et admovente eo cibum comedit, vinumque afferente, bibit). — Ovoga Bog vaskrse treći dan, i dade mu da se pokaže, ne svemu narodu nego nama svjedocima naprijed izbranima od Boga, koji s njim *jedosmo* i pismo po vaskrseniju njegovom iz mrtvih. Dj. 10, 40—41. (ὁτινες συνεφέγομεν καὶ συνεπίομεν. csl. iže sъ nimъ *jadohomъ* i *pihomъ*). — I *jedoše* svi, i naitiše se, i nakupiše komada što preteče dvanaest kotarica punijeh. Mat. 14, 20. (ἔφαγον, csl. *jadoša*). — A Ana usta, po što *jedoše* i piše u Silomu. 1. Sam. 1, 9. (μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοῦς, postquam comedisset ille et postquam bibisset). — Isp. još: *jede* 1. Sam. 1, 18., 20, 34., 2. Sam. 12, 20., ne *jede* niti pi Dj. 9, 9.; *jedoše* Dj. 27, 36., 1. Mojs. 31, 54.; *jedoše* i piše 1. Mojs. 26, 30., Sud. 9, 27., Sud. 19, 21.; *jedoše* i napiše se Sud. 19, 6.

-*laziti*: I evo sad znam da više ne ćete vidjeti mojega lica, vi svi po kojima *prolazih* propovijedajući carstvo Božije. Dj. 20, 25. διελθὼν, csl. *proidoħъ*). — I bijaše s njima, i *ulazi* u Jerusalem i *izlazi*, i slobodno propovijedaše ime Gospoda Isusa. Dj. 9, 28. (εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος, csl. *vhodja* i *ishodja*). — A kad blizu dvora *dolaziše*, kod dvora je prebijela crkva. N. pj. II, 41. — Isp. još: *dolaziše* Mat. 26, 60., 1. Sam. 7, 13.; *izlaziše* Dj. 13, 30—31. (v. kod *pokazivati*); *prelaziše* N. pj. II, 617., IV., 53.; *ulaziše* N. pj. II, 607.

moći: Ja ne *mogo* od jada gledati, već pobego sadu vinogradu. N. pj. III, 170. — Sad dakle šta kušate Boga, i hoćete da metnete učenicima jaram na vrat, kojega ni ocevi naši ni mi *mogosmo* ponijeti? Dj. 15, 10. (ἰσχύσαμεν, csl. *vozmogohomъ*). — I od svega, oda šta se ne *mogoste* opravdati u zakonu Mojsijevu, opravdaće se u njemu svaki koji vjeruje. Dj. 13, 39. (ὄχι ἠδυνήθητε, csl. *ne vozmogoste*). — I razgnjevi se Gospod na Izrailja, i dade ih u ruke ljudima koji ih plijenjahu i prodade ih u ruke neprijateljima njihovijem u naokolo, i ne *mogoše* se više držati pred neprijateljima svojim. Sud. 2, 14. (ὄχι ἠδυνήθησαν, adeo ut non possent amplius consistere). — Isp. još: *mogoh* N. pj. II, 181.; *mogosmo* N. pj. II, 158. (v. kod *dvoriti*); *mogoste* Mat. 26, 40.; *mogoše* N. pj. II, 365., Mat. 17, 16., 1. Sam. 30, 4. (v. kod *plakati*) i 10.

moliti: *Molih se* za ovo dijete, i ispuni mi Gospod molbu moju, za što sam ga molila. 1. Sam. 1, 27. (προσηυξάμην, supplicabam). — Andronika opkolivši u Solunu natjera ga te ga *moli* za mir. Majk. 44. — *Moliše se* tri bijela dana i tri tavisne noći bez prestanka, *moliše se* i umoliše se. N. pj. II, 3.; isp. još: Mat 8, 34., Dj. 18, 20.

morati: I sabraše se oko njega ljudi mnogi, tako da *mora* ući u lađu i sjesti, a narod sav stajaše po brijegu. Mat. 13, 2. (ὥστε αὐτὸν

ἐμβάντα καθήσθαι, csl. jakože emu vъ korablb vlězti i sěsti). — A kad bi na basamacima, *moraše* ga vojnici nositi sile radi naroda. Dj. 21, 35. (συνέβη βαστάζεσθαι, csl. *prilučisja* vzdviženu byti emu).

piti: *Piše* vino tri bijela dana, dok se rujna ponapiše vina. N. pj. II, 54. (isp. i 133.) — I uzimajući jelo ispred sebe slaše njima, i Venijaminu dopade pet puta više nego drugima. I *piše* i napiše se s njim. 1. Mojs. 43, 34. (ἐπιον καὶ ἐμεθύσθησαν, sic convivati sunt, et affatim biberunt cum eo). — Isp. i kod *jesti* (*pi*, *piše*, *pismo*) i *sjediti* (*pismo*).

pisati: I primiše svi Judejci da čine što su počeli i što im *pisa* Mardohej. Jest. 9, 23. (καθὼς ἔγραψεν, quod scripserat). — A kad on šćaše da pređe u Ahaju, poslaše braća naprijed i *pisashe* učenicima da ga prime. Dj. 18, 27. (ἔγραψαν, csl. *napisaša*).

plakati: I opomenu se Petar riječi Isusove što mu je rekao . . . I izišavši na polje *plaka* gorko Mat. 26, 75. (ἐκλαυσεν, csl. *plakasja*). — I ridaše i *plakaše* i postiše do večera za Saulom i za Jonatanom sinom njegovijem. 2. Sam. 1, 12. (ἐκόψαντο καὶ ἐκλαυσαν καὶ ἐνήστευσαν, plangentes fleverunt ieunaveruntque). — I podiže David i narod koji bijaše s njim glas svoj, i *plakaše* dokle već ne mogoše plakati. 1. Sam. 30, 4. (ἐκλαυσαν ἕως οὗτου οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ἰσχύς ἔτι τοῦ κλατεῖν, fleverunt, usque dum non superesset ipsis vis flendi); isp. Tada sav narod podiže glas svoj, i *plaka* hu 1. Sam. 11, 4. (ἐκλαυσαν, flebant). — Isp. još: *plaka* 1. Mojs. 45, 14., 50, 1., Sud. 2, 4., 1. Sam. 6, 19., 28, 3., 2. Sam. 3, 32. i 34., 11, 26.; *plakaše* Sud. 20, 23. i 26. (v. kod *stajati*), 21, 2., 1. Sam. 25, 1., 13, 36.

pokazivati: A Bog vaskrse ga iz mrtvih. I *pokaziva se* mnogo dana onima što izlaziše s njim iz Galileje u Jerusalem. Dj. 13, 30—31. (ὤψθη τοῖς συναβασιν, csl. *javljašesja* sovozdšedšymъ). — Njemu pomogoše zetski vlasteli, koji budući starosjedioći u zemlji odakle izidoše Nemanjići, *pokazivaše* ne jedanput da imaju pravo miješati se u djela cijele Srbije i presuđivati ih. Majk. 37.

postiti: Od četvrtoga dana do ovoga časa ja *postih*, i u deveti sahat moljah se Bogu u svojoj kući; i gle, čovjek stade preda mnom u haljini sjajnoj. Dj. 10, 30. (ἡμην νηστεύων καὶ προσευχόμενος, csl. *běhъ postjasja* i *moljasja*). — I skupiše se u Mispu, i crpući vodu pro-ljevaše pred Gospodom, i *postiše* onaj dan. 1. Sam. 7, 6. (καὶ ὄδρευονταὶ ὕδωρ καὶ ἐξίχεαν καὶ ἐνήστευσαν, effuderunt ieunantesque dixerunt); isp. još Sud. 20, 26. (v. kod *stajati*), 2. Sam. 1, 12. (v. kod *plakati*).

raditi: A onaj što primi pet talanta otide te *radi* s njima, i dobi još pet talanta. Mat. 25, 16. (εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς, csl. *děla* vъ nihъ). —

vjerovati: Tada Simon *vjerova*, i krstivši se osta kod Filipa. Dj. 8, 13. (ἐπιστεύσειν, csl. *věroua*). — Jer dođe k vama Jovan putem pravednijem, i ne *vjerovaste* mu; a carinici i kurve *vjerovaše* mu. Mat. 21, 32. (ὄχι ἐπιστεύσατε — ἐπίστευσαν, csl. *ne věrovaste — věrouaša*). — Isp. još: *vjerova* Majk. 44.; *vjerovaše* N. pj. II, 212., Dj. 8, 12., 21, 20. i 25.

vojevati: S neba se *vojeva*, zvijezde s inješta svojih *vojevaše* na Sisaru. Sud. 5, 20. (παρετάξαντο — παρετάξαντο, e coelis pugnarunt — pugnauerunt); isp. još 1. Sam. 12, 9.

znati: Mi ne *znasmo* jedan za drugoga, nit' *znadosmo*, kud se dede Stanko. N. pj. IV, 180. — Sreća bješe, Turci ne *znadoše*. N. pj. IV, 60.; isp. još *znadoste* kod *imati*.

živjeti: Ja sa svom dobrom savjesti *življeh* pred Bogom do samoga ovog dana. Dj. 23, 1. (πιπολίτευμαι, csl. *žitelstvovah*); *živješe* Sud. 2, 7. (v. pod *služiti*).

Ostale glagole, za koje imam manje primjera, izbrojit ću alfabetskim redom u oblicima, u kojima dolaze: *besjedismo* N. pj. II, 232. (v. kod *sjediti*), *bijelješe se* N. pj. II, 634., *braše* Sud. 9, 27. (v. kod *gaziti*), *cijepaše* N. pj. III, 34., *čatiše* N. pj. II, 95. (v. kod *držati*), *čekaše* Dj. 28, 6., *diviše se* Mat. 21, 20. i 22, 22., *gotoviše* 1. Sam. 6, 15., *gradi* (2. l.) i *gradiše* N. pj. II, 199., *gubiše* Majk. 287., *hajdukova* N. pj. II, 75., *hodih* N. pj. III, 462., *hvališe* Mat. 9, 8. i 15, 31. (v. kod *čuditi se*), *iznosismo* N. pj. IV, 135., *jaloviše se* 1. Mojs. 31, 38. (v. kod *jesti*), *jaukaste* Mat. 11, 17. (v. kod *igrati*), *klanjaše se* Sud. 2, 12. i 17. (v. kod *slušati*), *klaše* 1. Sam. 14, 34., *kupiše* Sud. 1, 7., *laptase* Sud. 7, 6., *ljubih* i *ljubi* (2. l.) N. pj. III, 430., *loviše* N. pj. II, 183., *mjerih* N. pj. II, 14., *mučiše* Sud. 10, 12., *nagoniše* N. pj. II, 191. (v. kod *hotjeti*), *narica* 2. Sam. 1, 17., *nosiše se* N. pj. II, 40. i 284., *opadaše* N. pj. IV, 140., *oplakiva* Sud. 11, 38., *opustošava* Majk. 108., *otimaše se* N. pj. II, 528., *pakostiše* 1. Mojs. 50, 17., *pasoh* N. pj. III, 462., *peše* N. pj. II, 160., *plaćaše* Sud. 1, 35., *pokoravaše se* Majk. 8., *pokrivaše* N. pj. II, 540., *pomaga* Majk. 105., *predavaše* Dj. 16., 4., *prehodiše* N. pj. II, 544., *prepiraše se* Dj. 15, 2., *prinosiše* 1. Sam. 6, 15., *proljevaše* 1. Sam. 7, 6. (v. kod *postiti*), *propadaše* N. pj. II, 3., *propovijeda* Dj. 9, 27., *prosi* (2. l.) N. pj. II, 531., *prstenova* N. pj. II, 134., *psovaše* Sud. 9, 27. (v. kod *gaziti*), *putovaše* N. pj. II, 474., *razgovara se* Dj. 17, 2. i 1. Sam. 9, 25., *rezaše* N. pj. II, 40., *ridaše* 2. Sam. 1, 12. (v. kod *plakati*), *robovah* N. pj. II, 274., *saštajaše se* Dj. 11, 26., *satiraše* Sud. 10, 8., *sekoše* N. pj. II, 297. (v. kod *biti*), *sjećaše se* Sud. 8, 34., *spava* 1. Sam. 3, 15, *starešova* N. pj. II, 75., *strijeljaše* N. pj. II, 79. i 1. Mojs. 49, 23., *svirasmo* Mat. 11, 17. (v. kod

igrati), *svjetovaše* Majk. 44., *ćeraše* N. pj. II, 560. i IV, 191., *tlačiše* (v. kod *goniti*), Sud. 20, 43. *tovariše* N. pj. II, 616., *traja* Majk. 49., *trpaše* N. pj. II, 199., *tužiše* Dj. 25, 2., *učiše* Dj. 11, 26., *upotrebljavaše* Majk. 24., *uzimaše* N. pj. III, 381. i 1. Mojs. 6, 2., *užinaše* N. pj. II, 436., *veseliše se* Sud. 9, 27. (v. kod *gaziti*), *veza* N. pj. III, 281., *vika* N. pj. II, 22. i *vikaše* 1. Sam. 12, 8. i 10., *vladaše* Majk. 8. i 24. i 37., *volješe* Majk. 37., *vrijediše* Majk. 287., *vukoh* N. pj. III, 1., *zavijaše* N. pj. II, 540. i III, 34., *zboriše* N. pj. II, 4., *zva* N. pj. II, 281., *žalismo se* Mat. 11, 17. (v. kod *igrati*). — Isp. i Maretića Gram. i stil. str. 227—8.

Dr. A. Musić.

О судьбахъ звука *dz* въ древне-церковно-славянскомъ языкѣ.

Какъ это ни странно, до сихъ поръ никто не изслѣдовалъ еще надлежащимъ образомъ тѣхъ формъ Зографскаго четвероевангелія, которыя содержатъ знаки * (s) и * (z) для обозначенія g, смягченнаго вслѣдствіе второй и третьей палатализаций. Какой цѣнный матеріалъ находится именно въ Зографской рукописи, покажетъ намъ слѣдующій обзоръ его. Составилъ я его такъ: на стр. 430 изданія Маріинскаго четвероевангелія Ягичъ перечисляетъ тѣ слова, которыя въ этой рукописи встрѣчаются съ буквой s: *сѣло, сѣзда, кѣнасъ, огобѣси, польса, польсѣвати, пѣнасъ, ѡса, — бѣси, бѣсѣ, вѣсѣ, вѣси, вѣсѣти, дрѡси, дрѡсѣ, длѣсѣ, подвѣсѣ, недѣсѣ, лѣси, мѣнеси, помѣси, носѣ, слоусѣ, — вѣжисѣти, подвѣсѣти, сътѣсѣти, растѣсѣти*. Пропущено здѣсь слово *стѣса*; форма *вѣси* въ Codex Mar. пишется только съ z (два раза), но здѣсь форма **вѣси* была бы весьма возможна; полные списки всѣмъ мѣстамъ, гдѣ эти слова встрѣчаются, даетъ Ягичъ въ словарѣ къ своему изданію. По этимъ спискамъ я составилъ матеріалъ Зографскаго текста; если что-нибудь ускользнуло отъ моего вниманія, думаю что эти пропуски не такъ значительны, чтобы тѣмъ измѣнить существенно общую картину и выведенныя мною изъ нея заключенія.

Различаю три категоріи формъ: 1. такія формы, гдѣ палатализція вызвана предыдущимъ гласнымъ (по т. н. закону Бодуэна де-Куртене); — 2. тѣ слова, гдѣ звукъ *dz* развился въ началѣ слова вслѣдствіе т. н. второй палатализаций; — 3. такіе-же случаи, только со звукомъ *dz* внутри слова. Разумѣется, что привожу только матеріалъ изъ старшей части рукописи: т. н. *Zographensis b* (Мат. 16, 19—24, 20) написанъ позже другимъ писцомъ, пользовавшимся совсѣмъ другимъ типомъ древне-церковно-славянскаго языка. Здѣсь s пишется послѣдовательно.

1. Всѣ слова этой категоріи пишутся исключительно съ з:
кѣназь, -оу, -и, -а, -ема въмѣстѣ 17 разъ (Мат. 9, 34; 12, 24;
Мар. 3, 22; 6, 21; Л. 8, 41; 11, 15; 12, 58; 18, 18; 23, 13, 35; 24,
20; Ио. 3, 1; 7, 26; 12, 31, 42; 14, 30; 16, 11), —

польза, -а, -екалъ въмѣстѣ 7 разъ (Мат. 15, 5; Мар. 5, 26; 7,
11; 8, 36; Л. 9, 25; Ио. 6, 63; 12, 19), —

пѣназь, -а, -а, -ема въмѣстѣ 10 разъ (Мар. 6, 37; 12, 15; 14,
5; Л. списокъ главамъ; 10, 35; 12, 6; 20, 24; Ио. 2, 15; 6, 7; 12,
5), —

стѣза 2 раза (Мар. 1, 3; Л. 3, 4), —

оубоъзи 2 раза (Л. списокъ главамъ; 12, 16), —

ызж, -а въмѣстѣ 3 раза (Мат. 4, 23; 9, 35; Мар. 1, 34), —

въжизитѣ (Л. 15, 8; Мат. 5, 15: въжагайтѣ), — подвиасте,
-агы (Л. 13, 24; Ио. 10, 36), — растрѣза, -аеъ, -ааше (Мат. 26, 65;
Мар. 14, 63; Л. 8, 29), — сътаза, -аеъ, -аега, -ааше, -аахж, -ати,
-ааште, -аашта, -ааштема въмѣстѣ 12 разъ (Мат. 25, 19; Мар. 1,
27; 8, 11; 9, 10, 14, 16, 34; 12, 28; Л. 4, 36; 24, 15, 17; Ио. 16, 19).

2. Сюда принадлежать только два слова: звѣзда и зѣло. Первое пишется только съ з (три раза: звѣзды Мат. 24, 29; Мар. 13, 25; звѣздахъ Л. 21, 25), — второе встрѣчается 10 разъ съ начальнымъ з (Мат. 4, 8; 7, 27; 8, 28; Мар. 1, 35; 6, 51; 9, 3; 16, 2, 4; Л. 18, 23; 24, 1), а 4 раза съ з (Мат. 26, 22; 27, 14; Л. 18, 39; 23, 8).

3. Здѣсь вообще преобладаетъ з, но есть и формы съ з; вотъ матеріаль:

востѣ (Л. 1, 47), вости (Ио. 10, 34); нигдѣ з, —

востѣ (Ио. 21, 4); другихъ формъ нѣтъ, —

врази (Мат. 10, 36; Л. 19, 43); другихъ формъ нѣтъ, —

длазѣ (Л. 18, 4); другихъ формъ нѣтъ, —

дрозѣма разъ только (Мат. 6, 24), — зато дрозѣма 2 раза (Л. 5, 7; 16, 13), дрозни, -ни 7 разъ (Мат. 16, 14; Мар. 8, 3, 28; Л. 11, 16; Ио. 7, 41; 15, 14; 21, 8), —

мнозѣ разъ (Л. 16, 10), мнозѣхъ разъ (Л. 2, 36), мнози 11 разъ (Мат. 4, 25; 7, 22; 8, 11; 12, 15; 15, 30; Мар. 10, 31; 12, 37; Л. 1, 14; 5, 15; Ио. 6, 60; 11, 19), — зато мнозѣ 4 раза (Мат. 26, 9; Л. 10, 40, 41; 16, 10), м(ъ)нозѣхъ 4 раза (Мат. 10, 31; 25, 19; Л. 12, 7; 15, 13), м(ъ)нози, -ни 39 разъ (Мат. 7, 13; 8, 1; 9, 10; 13, 2, 17; Мар. 2, 2, 15 bis; 5, 9; 6, 2, 31, 33; 9, 26; 10, 48; 11, 8; 12, 41; 13, 6; 14, 56; Л. 1, 1; 7, 47; 8, 30; 10, 24; 13, 24; 14, 25; 21, 8; Ио. 2, 23; 4, 39; 6, 66; 7, 31, 40; 8, 30; 10, 20, 41, 42; 11, 45, 55; 12, 11, 42; 19, 20), —

неджзѣ (Jo. 5, 5); другихъ формъ нѣтъ, —

нозѣ 7 разъ (Л. 7, 46; Jo. 11, 2; 12, 3 bis; 13, 9, 10, 14), —
нозѣ 11 разъ (Mat. 28, 9; Mar. 9, 45; Л. 7, 38 bis, 44 bis; 15, 22;
Jo. 13, 5, 6, 12, 14), —

поджизѣ (Л. 22, 44); другихъ формъ нѣтъ, —

слѣзѣ (Л. 12, 58); другихъ формъ нѣтъ, —

връзи разъ только (Jo. 8, 7), — зато връзи, отъврѣзи виѣсть
3 раза (Mat. 5, 29, 30; Mar. 11, 23), — вѣврѣзѣти 2 раза (Mat. 25,
30; Jo. 21, 6), —

вълзани (Л. 17, 7), ѡблзани (Л. 24, 29), —

помози 3 раза, только съ з (Mat. 15, 25; Mar. 9, 22, 24).

Приведенныя подъ числомъ 3 формы показываютъ недвусмысленнымъ образомъ, что здѣсь писецъ Зографской рукописи произносилъ з; формы съ ѡ являются архаизмами. Не могу не указать на преобладаніе формы нозѣ во второй части рукописи (ср. тоже връзи Jo. 8, 7, вѣзѣ, вѣзи), которая по моему мнѣнію вообще имѣетъ характеръ болѣе архаичный (см. Rocznik slaw. IX, 1—14, Slavia I, 215—218), но не хочу приписать этому факту большого значенія, т. к. при словѣ мнози старинныя формы встрѣчаются довольно часто и въ началѣ нашего памятника.

Если сопоставить формы 3. категоріи съ матеріаломъ первой и второй категорій, сразу видно, что 3. категорія занимаетъ среднее мѣсто. Трудно рѣшить, какъ выглядѣлъ тотъ списокъ тетраевангелія, которымъ писецъ *Zographensis* пользовался при составленіи своего текста, — вообще трудно различить другъ отъ друга разныя языковыя наслоенія списковъ, предшествовавшихъ извѣстному намъ тексту. Но нельзя сомнѣваться въ томъ, что употребленіе ѡ и з въ Зографской рукописи указываетъ на существованіе такихъ древне-болгарскихъ говоровъ, гдѣ звукъ dz, возникшій палатализацией прогрессивной, перешелъ въ з раньше того звука dz, который развился подъ вліяніемъ слѣдующихъ за нимъ звуковъ, и гдѣ начальный африкатъ dz держался крѣпче чѣмъ dz внутри слова. По всей вѣроятности отсутствіе формы зѣло въ *Marianus*, гдѣ зато 18 разъ встрѣчается зѣло, нужно приписать тоже положенію въ началѣ слова. Весьма возможно, что писецъ Маринской рукописи произносилъ еще dzälo. Разницей между *Zogr.* и *Mar.* является однако форма зѣзда, встрѣчающаяся два раза въ *Mar.* (рядомъ съ зѣздахъ).

Нельзя дивиться, что положеніе въ началѣ слова способствовало сохраненію африката dz; ибо второстепенное произношеніе

dz вмѣсто *z*, выступающее въ многочисленныхъ рукописяхъ средне-болгарскихъ и во многихъ современныхъ говорахъ (прѣжде уже въ Ассеман. Ев. и въ Листкахъ Ундольскаго), встрѣчается чаще всего въ началѣ слова, хотя не ограничивается этимъ положеніемъ; ср. Щепкина, Бол. Пс. 210/1, Селищева, Очерки по македонской діалектологіи I, 159/160.

Лейденъ.

Н. Ванъ Вейкъ.

Ikavsko-jekavski govor M. Radnića.

Mihajlo Radnić rodio se je g. 1636 u Kaloči u Ugarskoj (Horanyi, *Memoria* III, 110), koji je grad vaļada tada pripadao Bačkoj, to jest staroj ugarskoj bačkoj županiji (sada pripada peštanskoj); po svoj prilici on sam i njegova familija pripadali su Buñevcima što se u Kaloči, a naročito u njenoj okolini, spominu najkasnije već krajem XVII. vijeka, jer se on u svojim djelima piše Fra Mihajlo Radnić „Bačanin“¹ a latinski „Fr. Michael Radnich à Bačka“. Stupivši u frañevački red, bio je, poslije, 3 godine starješina frañevačkoga manastira u Budimu a 5 godina poglavica frañevačke provincije „Bosne Argentine“ (Horanyi *l. l.*), koja je u to doba obuhvatala, osim Bosne, i Slavoniju i naše krajeve u južnoj i središnjoj Ugarskoj sve do Budima. On sam, na natpisnom listu oba svoja djela, govori za sebe da je „pripovijedatelj, štilac generali, jurve za ministra i kuštod provincije Bosne Argentine“, a u posveti jednoga od ta dva djela (*Pogrđeñie ispraznosti od svijeta*) govori da su ga razni poslovi zadržavali da ga svrší, naime „kapelanstvo u Biogradu, sekretarstvo moje provincije“ i „najposlije sada putujući u Špañu kuštodom na kapitô generali za obrati svemu Redu momu starešinu“. U Rimu je dovršio to djelo, a možebit i drugo (*Razmišļañia pribogomiona*), i oba je štampao u Rimu g. 1683. Umro je u Budimu 2. februara 1703 (Szinneyi J., *Magyar Írók* XI, 373).

Maretić u svojoj *Istoriji hrv. pravopisa* daje na str. 135-139 pregled Radnićeve grafike i ortografije u njegovu *Pogrđeñu*, po kojemu se vidi da Radnić miješa ikavski i jekavski izgovor, pa se već po primjerima što se tu spominu vidi da Radnić obično ima ikavski izgovor ako je slog kratak, a jekavski ako je slog dug. Budući da bi to bio, koliko ja znam, najstariji slučaj gdje se u našem jeziku na taj način miješaju oba ta izgovora, pogledao sam može li se to potvrditi samim R-ćevim tekstom, pa sam u tu svrhu pregledao početak oba djela (prvih 15 strana *Pogrđeñia* a prvih 25 *Razmišļañia*); znam da bi uprav trebalo pregledati cijeli tekst i jednoga i drugoga djela,

¹ Akad. rječnik ima samo, kao prezime, *Bačanin* a inače za čovjeka iz Bačke samo *Báčvanin*.

ali kako su oba prilično opsežna (*Pogrđenje* broji 566 strana na cijelom listu a *Razmišljanja* 403 na 4ⁱⁿⁱ), to sam taj veliki posao ostavio za drugi put ili drugome poslije mene, a za sada biće dosta i ovo malo, jer sam potpuno uvjeren da će cijela slika u glavnome ostati ista, iako će u detaļu ispasti preciznija.

Ja ću sada prije svega navesti primjere što sam našao na prvih 40 strana; okrenuo sam ih na sadašnju grafiku, a gdje ima raznih oblika jedne iste riječi uzimam ih pod jedan oblik, i to imenice pod nom. sing., pridjeve pod nom. sing. m. a glagole pod infinitiv, te sam sabrao zajedno riječi izvedene od istoga korijena; odvojio sam pak primjere s refleksom praslav. glasa *ě* u korijenu ili osnovi od primjerâ s *ě* u osnovnim završecima i na samom kraju riječi, a uz svaki sam primjer dodao u zagradama broj što kaže koliko sam ga puta našao; samo uz primjere što se nalaze jedan put nema broja.

1. Primjeri s *ě* u korijenu ili osnovi:

běg-: pobignuti (2), bižati (6). — *běh*: biše (ili biše?) 3. sg. imperf. (2). — *běl*: bijeli. — *bělěg*: biłeg, zabiložiti (3), zabiloženje (8), obiložje. — *besěde*: besiditi (4). — *brěme*: brimena (n. pl.). — *čěl*: cijeli, cili (2). — *čěn-*: priciježen (2), neisciježen; prociňujući (2). — *cvěl-*: cvijeliti (trans.), ucvijelenje. — *cvět*: cvijet, cvit, cvitje (4). — *čověk*: čovik (21), čovičji (2), čoečji, čoečanski (2). — *děl* (pars): dijela g. sg. (2), dila g. sg., odijeliti, odiliti (2), podijeliti (2), podiliti, razdijeljen, razdižen, razdijelene (ili razdjelene?); razdiłuje. — *del-* (opus): djelo (9), dilo (8), dilâ g. pl., dilovati (2), dilovanje, rukodiłja. — *děvica*: divica. — *-giběl*: pogibil (3). — *gněv*: razgnivnen. — *gnězdo*: gnizdo. — *grěh*: grijeh (5), grih (11), sagrišiti, sagrišenje (ili sagrišenje?); grišnik (12), grešnik, grišnica, sagrišuje. — *jěsti*: ujisti, ujesti. — *korěn*: korijeđe (2), iskorijeni 2 sg. imp. — *krěp-*: pokrijepljen; kripost (11), kriposnu. — *lě-* (*li-*): izlijevati, izlivati, premda bi ovo posljednje moglo imati i etimološko *i*. — *lěk*: likarija. — *lěn*: linost. — *lěp*: lijep (13); lipši (3), najlipše, lipota (53). — *lěs*: lijes (2), lis. — *lěz-*: ulisti (11), ulizenje. — *Mandalěnin*: Mandalinin. — *měd*: mjed. — *medvěd*: medvid. — *měn-*: priminiti (4); primiňuje, primiňujući (2), razmina. — *měr-*: mira (8), mjeriti, izmiriti, neizmiren (2), ōmira (7), licumirac, licumirci. — *měs-*: mišajući, izmišan; prĭmisa. — *měsec*: misc (3). — *město*: misto (10), mjesto (5), namisnik. — *mlěko*: mliko. — *něsam*: nisam (često). — *někati*: niče, zanikati (2). — *něki*: niki (5). — *něm*: nim. — *oděća*: odića (3), odjeća. — *pě-*: pivati, pjevanje, spĭvanje (ili spĭvanje?), pisna. — *pěna*: pjena. — *pěnez*:

pinez. — *pré-*: u sastavljenim riječima vrlo često i uvijek u obliku *pri-*, pa i gdje je slog dug: *prići*, *pristolje*, *privara* (10), *privarni* (2). — *préd*: *prid* (često), *pridstaviti*, *napridak* (6); *naprid* (5). — *preko-*: *priko-* (2). — *reč*: *riječ* (3), *rič*. — *reka*: *rijeka* (4). — *réz-*: *rizi*, *odriži*, *rizan*, *urizan*. — *scēn-*: *scijeniti* (9), *sciniti* (5); *scjena* (18), ako ne treba čitati ‚*scijēna*‘, premda bi protiv toga govorilo što je 5 puta napisano s dvostrukim *n*, ali se dosta često i inače piše dvostruko slovo poslije vokala koji je bez sumnje dug n. pr. *fallā* (hválā), *strillah* (strijelā), *cillah* (cijēla). — *séd-*: *posidovati* (9), *posjedovati*, *posidovaše*. — *sék-*: *posječeni* (ili *posijēčeni*?). — *sēna*: *sjena* (3), *sjēna* (sienna), jedanput kao da je muškoga roda: *k siennu*, ali lako da je štamparska pogreška mjesto *k sienni*, jer ima na drugome mjestu *za siennu*; *zasjenite!*. — *sléd-*: *slijediti* (9), *sliditi* (7), *usliditi*, *slijedeće* (ili *sljedeće*); *naslidovati* (4), *naslidnik*, *najposlidni* (10), *na posjetku*. — *slēp*: *slijep* (3), *slip*, *slijepost*, *slipac*, *zaslijepjen*; *slipoočnice*. — *smē-*: *smijati se* (2), *smijanje* (ili *smijati se*, *smijanje*?). — *sreća*: *srića* (3), *nesrično*. — *sréd-*: *srida* (6); *sridina* (2). — *starēšina*: *starešina* (3), *starešinstvo*. — *strēl-*: *strila* (2), *strilati*. — *svēt* (mundus): *svijet* (vrlo često, na prvih 5 strana *Pogrđeña* 53 puta), *svit* (2); *svitovni* (22), *svjetovni*, *svitovňak* (4). — *svēt* (consilium): *svit* (2), *svjet*, *svitovati* (2). — *svēt-* (lucere): *svića*, *svitňak*, *svijetli* (2), *prsvitli* (2), *prosvijetljen*; *svitlost* (10), *svjetlost*, *prosvitlati*, *prosvitljuje*. — *tēl-*: *tijelo* (8), *tilo*; *tilēsa* (2), *tilēsni* (8). — *tēr-*: *tirati* (4), *istirati* (4), *odtirati*. — *tēs-*: *tijesan* (2), *tisan* (5); *tiskoća* (2), *tisnoća*. — *tēš-*: *utišen* (2), *utišeše* (15), *utješenje*. — *trēb-*: *potriba* (2), *potreba*, *potriban* (7), *potribit*. — *umētel-*: *umiteon* (2), *umiteonstvo* (2). — *vēc-*: *većane* (2). — *vēd-*: *pripovijedati*, *pripovijedalac* (3), *pripovidalac*, *zapovijed* (10), *zapovijedati* (7), *zapovidaoci*; *zapoviditi* (10), *ispovidnik*, *svidocima*. — *věk*: *vijek* (2), *uvike*; *vični* (9), *privični*, *vječni*, *vikovati*, *vikovni* (8). — *vēr-*: *vira*, *vjera*, *virovati* (5), *vjerovati*; *nevirni(h)*, *nevjernije(h)*, *nevirnik* (2). — *vēs-*: *obisili*, *višalo* (subst.). — *vēst*: *vijest*, *navistiti*; *navištjuje*. — *vēšt*: *nevišt*, *viština*, *uvičbati*. — *vētar*: *vitar*. — *vréd-* (offendere): *uvrijediti* (5), *uvriditi* (2), *uvrijedeće* (ili *uvrjedénje*, *-né*?). — *vrédan-*: *vrijedan* (2), *vrijednost* (3). — *vrēme*: *vrijeme* (3), *vrimo* (7); *vrīmena* itd. (6), *vrimenit* (8), *vrimeprohodkom*. — *zvēr*: *zvirenjem* (d. pl.). — *zvězda*: *zvijezda*; *zvizeni* (2).

2. Primjeri s *ě* u osnovnim završecima:

Amo spadaju završeci zamjenične i pridjevne deklinacije s *ě* na kraju osnove, a onda infinitivne osnove glagolá III^{ee} vrste i nekih

primarnih glagola. Onih prvih primjera ima sva sila, pa ću zato samo spomenuti da odlučno prevladuju jekavski oblici: na prvih 5 strana *Pogrđeńa* nalazi se završetak *-ije*, za g. pl. a ređe za l. pl., 20 puta a *-i* samo 8 puta, *-ijem* (za i. sg., d. i. l. pl.) 40 puta a *-im* samo 7 puta. Pri tome nema razlike među tvrdim i mekim osnovama, pa se n. pr. uz *dobrije* nalazi i *dobri* a uz *mojijem* i *mojim*. Glagoli pak III° vrste izlaze u infinitivu uvijek na *-iti*, n. pr. *zapoviditi*, *hotiti*, *viditi*, *živiti*, *razumiti*, *stiditi se*, *zacrleniti se*, *želiti* itd., pa zato i u aoristu glase *zapovidi*, *vidi*, *hoti*, *ne kti* itd., izjednačuju se dakle sasvim s glagolima IV° vrste, tako da se to uprav i ne mogu shvatiti kao ikavski oblici; jedino *razuměti* zadržava od česti u prezensu svoju prvaańu promjenu, jer uz *razumiš* ima i *razumiješ*, *razumije* (3). A što se kao glagolska imenica nalazi *hoteńe* (2), *hotenje*, *otenje*, to nije prema starijemu *hotěnje*, nego, isto kao i *leteńe*, prema novijem obliku *hoćenje* u kojemu je samo povraćen konzonzant *t* iz ostalih oblika. Primarni glagoli s (dugim) *ě* na kraju osnove imaju mjesto *ńega ije* ili *i: odnijeti, podnijeti, umrijeti, donićete*.

3. Primjeri s *ě* na samom kraju riječi:

dvě: dvije (2). — *poslé*: poslije (13), najposlije (8), posli (2). — *prě*: prije (5), najprije. — *-dě*: gdi (više puta); ondi (3), ondje; ovdj (3), ovdje. — *godě*: godi (više puta). — *dolě*: doli (2). — *gorě*: gori (2).

Kad se pogleda na ove primjere, naročito na one prve pod br. 1, u prvi mah bi se reklo da među njima nema nikakva pravila, jer od riječi koje se nalaze, to jest koje su se našle na prvih 40 strana više negoli par puta, malo je koja kod koje se ne bi miješala oba izgovora — ikavski i jekavski. Ne znači dakle mnogo što se nalazi n. pr. samo *bijeli* (1 put), *cvijeliti* (2), *korijeńe* (2) i *iskorijeniti* (1), *rijeka* (4), ili *gńizdo* (1), *linost* (1), *mliko* (1), ili *besiditi* (4), *divica* (1), *likarija* (1), jer se ne može kazati dali je taj izgovor kod tih riječi proveden u cijela oba djela; ali već nešto znači što se, u kratkim slogovima, nalazi kod *běg-* 8 puta samo ikavski izgovor, kod *bělěg* 12 puta ikavski a samo 1 put jekavski, kod *čovek* 23 i. a uz njih još *čoečji* (1) i *čoečanski* (2), kod *grěh* 14 i.-1 j., kod *lěz-* 12 i., kod *měr-* 20 i.-1 j., kod *ńeki* 5 i., kod *prě*, *prěd-* i *prěko-* samo i. (štaviše i u dugim slogovima kao *prřvara*, *nřprřd* itd.), kod *sěd-* 11 i., kod *slěd-* 11 i.-1 j., kod *těr-* 9 i., kod *těš-* 17 i.-1 j., kod *trěb-* 10 i.-1 j., kod *věr-* 9 i.-3 j., — to dokazuje da u kratkim slogovima, barem kod tih riječi, prevladuje odlučno ikavski izgovor. Prevlađivańe ikavskog izgovora u kratkim

slogovima a jekavskoga u dugim lijepo pokazuju primjeri gdje se izmjenjuju kod riječi od istog korijena ili od iste osnove oblici s kratkim i s dugim *ě*; tako kod *krěp-* ima *pokrijepļen* ali *kripost* (11) i *kriposnu*, kod *lěp* *lijep* (13) ali *lipši*, *najlipše*, *lipota* (53), kod *slěd-slijediti* (9) i *sliditi* (2) ali *naslidovati* (4), *naslidnik*, *najposlidni* (10), *na posledku* (1), kod *svět* (mundus) *svijet* (vrlo često, daleko više od 53 puta, a *svit* samo 2 puta), a s druge strane *svitovni* (22, *svjetovni* 1) i *svitovniak* (4), kod *těl-* *tijelo* (8, *tilo* 1) a *tilěsa* (2), *tilēsni* (8), kod *věk* *vijek* (2) i *uvike*, ali u kratkim slogovima 19 i. oblika a samo 1 put *vječni*. Kod nekih takih riječi prevladuje pak ikavski izgovor i u dugim slogovima: kod *grěh* ima 13 i. a samo 5 j., kod *svět-* (lucere) 4 i. a 3 j., kod *těšn-* 5 i. a 2 j., kod *vrěme* 7 i. a 3 j. Naprotiv sasvim su rijetki slučajevi gdje u kratkim slogovima prevladuje jekavski izgovor, uprav siguran je samo jedan primjer: kod *sěn-* nalazimo samo jekavski izgovor — *sjěna* (3), *k sjenu* (ili *k sjeni*?), *zasjeniteļ* i g. pl. *sjěná*; naprotiv nije siguran primjer *scjena* (18), jer je lako moguće da Radnič nije izgovarao *scjěna*, kao stari Dubrovčani, nego *scijěna*; osim toga nešto je jači broj jekavskih oblika još samo kod *město* gdje, uz *misto* (10) i *namisnik*, imamo i *mjesto* (5). Ako se pak uzmu zajedno sve riječi što imaju u korijenu ili u osnovi glas *ě*, onda još jače izbija prevaga ikavskih oblika u kratkim slogovima; ako naime odbijemo nesigurne primjere i one koji se mogu i drukčije tumačiti (*-lívati*, *nisam*, *pri-*, *zapovidjeti*), izlazi da u 36 riječi (korijenâ i osnovâ) s dugim *ě* ima oko 200 jekavskih oblika a samo 110 ikavskih, dok kod 53 riječi s kratkim *ě* ima 396 ikavskih oblika a samo 32 jekavska. Prevagu jekavskoga izgovora u dugim slogovima lijepo potvrđuju, kako je kazano pod br. 2, osnovni završeci zamjenične i pridjevne deklinacije, dok se završetak *-iti* za *-ěti* kod glagola III^{ce} vrste može tumačiti i prelaženem tih glagola u IV^{tu} vrstu. To isto potvrđuju i primjeri pod br. 3, gdje je *ě* na samom kraju riječi: u dugim slogovima imamo *dvije* (2), *poslije* (13), *najposlije* (8), *prije* (5), *najprije* a samo *posli* (2), a u kratkim *gdi* (više puta), *ondi* (3), *ovdi* (3), *-godí* (više puta), *doli* (2), *gori* (2) a samo po jedan put *ondje* i *ovdje*. Osim velike mase jekavskih i ikavskih oblika imamo i nekoliko ekavskih; ne brojim amo *grešnik* i *starešina* (2), jer je tu, kao inače često u jekavskom govoru, *e* postalo iza glasa *r* od starijega *je*, ali je vrlo čudno što se nalazi i *věcati* (2) mjesto *věčati* (očekivali bismo *viječati*), pa *čoečji* i *čoečanski*; kako to treba tumačiti teško je kazati dok se ne vidi ima li u Radnića još takovih primjera, ali neće nikako biti slučaj da kod *čověk* ima *e* za *ě* samo u slučajevima gdje je ispalo *v* što dijeli *o* od *ě*.

Nema dakle sumnje da Radnić piše mješovitim ikavsko-jekavskim govorom, pri čemu je jekavski izgovor pretežniji u dugim slogovima dok je u kratkim rijedak izuzetak. Pita se sada, je li Radnić tako i govorio? Ja mislim da jest; prije svega teško bi bilo razumjeti zašto bi on, živeći i pišući daleko od čisto jekavskih govora i bez ikakve veze s dubrovačkom literaturom, tako svojemu, recimo, čisto ikavskom govoru primiješao dosta veliki broj jekavskih oblika; a onda, kad bi on tako svojevolumeno miješao oba govora, teško da bi pogodio da jekavske oblike uzimlje gotovo samo u dugim slogovima. A ima još nešto što dokazuje da je on pisao po nekom živom govoru: u mojem radu *Der štokavische Dialekt* ja sam na st. 74 iznio dosta primjerâ da u nekim štokavskim dijalektima etimološko *i* pred glasom *r* može prelaziti u *ě*, te se tako i mjesto *mir* i *pir* govori *mijer* i *pijer*; to isto nalazimo i kod Radnića: *mijer* (često), *nemijer* (3), *mijeran* (6), *nemijeran* (3), *pijer*, pa i to odgovara njegovu pravilu a izuzimlje se samo *mjerniji* i priložna veza (*ne stoji*) s *mirom* (= mirno). Istina, u *ńega* ima po jedan put i *zaštijećeńe* (uz *zaštićene*), *udijel* (uz obično *udi!*), *ńijem* (uz obično *ńim*), ali to su sigurno samo štamparske pogreške kojih u oba Radnićeva djela ima vrlo mnogo. Možemo dakle slobodno uzeti da je Radnić zbilja govorio takim mješovitim ikavsko-jekavskim govorom, a to možemo tim prije što i danas ima, kako sam pokazao u spomenutom svojem radu na st. 76 i d., krajeva (Žepče u Bosni i Jablanica u Hercegovini) gdje se govori istim takim mješovitim dijalektom u kojemu za *ě* prevladuje *i*je u dugim slogovima a *i* u kratkim, kao što s druge strane ima i takovih mješovitih dijalekta (u Slavoniji, u bosanskoj Posavini i u Zeti) u kojima, sasvim nasuprot, u dugim slogovima prevladuje *i* a u kratkim *je*.

Teško je kazati kako se to miješanje ima tumačiti, ali za ovakvi govor kakav je Radnićev ja zbilja još uvijek mislim, kako sam kazao u spomenutom mojem radu na st. 82 i d., da je ipak najprilichnije istini da je to govor koji je isprva bio čisto ikavski, pa je počeo od susjednih jekavaca poprimati i jekavski izgovor, i to najprije u dugim slogovima, jer se u nima jasnije čuje jekavski izgovor što se prihvaća. Svakako treba konstatovati da takog mješovitog govora kakav je Radnićev nema, koliko znamo, sjevernije od Žepča; geografski su Radniću bliži mješoviti govori u Slavoniji i u bosanskoj Posavini, ali ti imaju naopako *i* u dugim a *je* u kratkim slogovima, pa zato treba pitati: odakle Radniću *ńegov* mješoviti govor?

Što se pak tiče jekavskih oblika u Radnića treba još spomenuti kako ih on piše; on naime obično piše ili *iye* ili *ie*, vrlo rijetko *ye*,

i to, ako se ne varam, *iye*, uz male izuzetke, samo u dugim slogovima, dok mu *ie* treba bez razlike i za duge i za kratke slogove; trebaće dakle i na to bolje pripaziti, osobito na to dali Radnić piše, kako se čini, *iye* naročito u onim dugim slogovima koji su pod silaznim akcentom, u završecima zamjenične i pridjevne deklinacije i na samom kraju riječi, jer bi tada to moglo značiti da Radnić upotrebljava *iye* najviše u onim slučajevima gdje se je, kako ja mislim, *e* najprije rascijepilo u dvosložno *ije*. Jezik Radnićev treba uopće još dobro proučiti: on piše lijepom čistom štokavštinom (nema *šč* mjesto *št* ni *j* mjesto *đ*, samo uz *međa* ima *meaš* [2]), i on je, ako se ne varam, posljedni naš pisac što za vokalno *l* ima i primjerâ sa *uo* : *puok* (4), *duog* (2), *puot*.

U Zagrebu 13. augusta 1925.

M. Rešetar.

Сербо-хорватскія прилагательныя съ суффиксомъ *-ovъ* и русско-кашубскія окончанія род.

п. ед. ч. м. и ср. р. *-va* / *-vo*.

Одной изъ особенностей сербо-хорватской морфологiи, на которую до сихъ поръ не въ достаточной степени обращалось вниманiе въ научной литературѣ, является сравнительное обилiе прилагательныхъ именъ съ основой на *-o-*, распространенныхъ секундарнымъ суффиксомъ *-ovъ*. Таковы, напр. :

1. *gôlvъ*, р. п. *golôva* „omnium rerum inops“, „бѣднякъ, не имѣющій ничего за душой“, „голышъ“. Ср. дцсл. *голь*, бл. *голь*, сх. *гб* и т. д.

2. *ludъvъ*, р. п. *ludôva* „глупый, дуракъ“. Ср. цсл. *людъ*, б. *лудъ*, сх. *луд* и т. д.

3. *slušivъ*, р. п. *slušivôva* „зловѣщiй пророкъ“ образовано отъ прилаг. *slutъ*, ср. дцсл. *слотъ*, с. *slut* „подозрительный.“ Формально это прилагательное представляетъ не что иное, какъ причастiе прош. вр. страд. зал.

4. *ïrdovъ*, р. п. *ïrdôva* „бздунъ“, „кто пердитъ“. Первичное прилагательное **rÿrdъ* мы можемъ пока возстановить только теоретически; ср., впрочемъ, польск. *pierd*.

5. *ïrazivъ*, р. п. *ïrazivôva*, — синонимъ вышеупомянутаго *gôlvъ* (№ 1); ср. дцсл. *празднъ*, б. *ïрази*, сх. *ïразан*.

6. *krÿnivъ*, р. п. *krÿnivôva* „убiйца“, собств. „тотъ, кто проливаетъ кровь“. Ср. дцсл. *крÿвнъ*, б. *крвенъ*, сх. *кронi* и т. п.

7. *drÿnivъ*, р. п. *drÿnivôva* „болтунъ“. Повидимому, въ его основѣ лежитъ прилаг. **drÿnъ*, котораго корень *drÿn-* представляетъ собой низшую ступень иде. корня **dhren-* „звучать“, ср. сх. *дрÿнуши* съ др.-инд. *dhrañati* „звучать“. Отъ *drÿn-* съ помощью суффикса *-iv-* образовано **drÿnivôva*, отъ котораго, въ свою очередь, ведетъ начало глаголь *drÿндайи* „болтать“.

8. *zgranivъ*, р. п. *zgranôva* „неистовый, сумасшедшiй человекъ“. Какъ глаголь *zgranуши* (изъ **съгрануши*) „взбѣситься“ предполагается глаголь *грануши*, который дѣйствительно и встрѣчается въ сх. яз. (ср. *грѣнуши*) въ томъ же значенiи, такъ *zgranivъ* предполага-

еть прилаг. **гранѡв*. Не образовано-ли это прилагательное отъ **догнѣ* „производящій шумъ, крикъ“? Если-да, то **з-гранѡв* нельзя отдѣлять этимологически отъ дцсл. *гранѣ* „стихъ“, дчш. *hрана* „траурный звонъ“, влж. *hрѡпо* „рѣчь, разговор“ и т. п. (ср. Berneker EW I 232).

9. *бѣлѡв*, р. п. *белѡва* „бѣлая собака“. Ср. дцс. *вѣлѣ*, б. *бѣль*, сх. *бѣо* и пр.

10. *лѣсѡв*, р. п. *лѣсѡва*. Въ настоящее время это слово обозначаетъ „собаку съ бѣлымъ пятномъ“, но нѣтъ сомнѣнiя, что первоначально оно обозначало то же, что и цсл. *лѣсъ*, б. *лѣсъ*, сх. (рѣдкое) *лѣс* и др.

11. *мрѣѡв*, р. п. *мрѣѡва* „коричневый“ (о коняхъ и собакахъ). Первоначально, конечно, и это слово было синонимомъ сербо-хорв. *мрки* „черный“.

12. *гѣрѡв*, р. п. *гѣрѡва*. Хотя ни въ одномъ изъ славянскихъ языковъ мы не можемъ указать прилагат. *гѣръ* въ томъ же или приблизительно въ томъ же значенiи, однако существованiе его въ прасербохорватскомъ языкѣ гарантируютъ *гар* „кличка черной, собаки“, *гѣра* „кличка овцы пепельнаго цвѣта“, *гѣра* „кличка собаки“ (Budmani, Rječn. III 104).

13. *зѣлѡв*, р. п. *зѣлѡва* „сѣрый пѣсь“. И въ этомъ случаѣ мы не можемъ указать ни въ одномъ изъ славянскихъ языковъ прилаг. **zeljъ*, но косвенно за его существованiе въ праслав. яз. ручается литовск. *žālias* „зеленый“.

14. *шѣрѡв*, р. п. *шѣрѡва* „пестрая собака“. Ср. болг. *шари* „пестрый“, сх. *шари* (Изв. XXIV, 136).

15. *кѣсѡв*, р. п. *кѣсѡва* „куцый“ (пѣсь). Ср. б. *къси* „короткiй“, сх. *къс* id. и т. д.

16. *шѣшѡв*, р. п. *шѣшѡва* „безрогiй“. Ср. б. *шѣшѣ*, п. *szuty* id. (Звукъ *ch* § 133).

17. *рогѡв*, р. п. *рогѡва* „быкъ съ большими рогами“. Хотя мы не можемъ указать въ лексикальной сокровищницѣ славянскихъ языковъ прилагательнаго *рогъ* однако косвенно о немъ свидѣтельствуеъ р. *безрогiй*. Быть можетъ, субстантивированное прилагательное представляетъ собой прасл. *ino-rogъ*, ср. сх. *ѣнорѡг*.

18. *късмѡв*, р. п. *късмѡва*. Оно образовано отъ *късмѣ* (ср. цсл. *късмѣ*, б. *късмѣ*, ч. *късм*, п. *късм*), которое, подобно большей части другихъ именъ съ суфф. *-мѣ*, представляетъ собой субстантивированное прилагательное. Mutatis mutandis то же самое слѣдуетъ

сказать и о томъ первообразномъ прилагательномъ **grivъ*, отъ котораго образовано —

19. *grivъ*, р. п. *grivъ* „собака съ бѣлой шеей“. Какъ субстантивированное прилагательное, поэтому, мы должны разсматривать и праслав. имя *griva* (дцсл. *griva*, б. *griva*, сх. *griva* и пр.).

20. *rvndъ*, р. п. *rvndъ* „косматая собака“. Это имя образовано, вѣроятно, отъ прилагательнаго **rvndъ*, которое представляеть собой контаминацію **rvnъ* „косматый“ (ср. *rvno*, *rvnav* „косматый“, *rvnak* „локонъ“) и *rudъ* id., ср. *rvda* „густая волнистая шерсть“, *rvdasъ*, „густошерстный“, *rudъ* „кудря, локонъ“, *rvdъ* „густошерстный волъ“.

Этотъ списокъ, конечно, отнюдь не исчерпываетъ всего наличнаго запаса словъ разсматриваемаго типа, но и приведенныхъ примѣровъ достаточно, чтобы показать, что прилагательныя съ суфф. *-ovъ* обозначаютъ въ сербо-хорватскомъ языкѣ исключительно живыя существа, обладающія извѣстными качествами въ интенсивной степени. Поэтому, въ примѣненіи къ людямъ они являются обычно бранными, ругательными прозвищами (№ № 1—8), а по отношенію къ животнымъ (собакамъ, конямъ, коровамъ, овцамъ) — просто кличками, отмѣчающими какія либо-характерныя ихъ внѣшнія особенности, чаще всего цвѣтъ (№ № 9—20).

Спрашивается, откуда же происходитъ суффиксъ *-ovъ* перечисленныхъ прилагательныхъ?

Основатель сравнительной грамматики славянскихъ языковъ Miklosich отказывался его признать славянскимъ по происхожденію. Ссылаясь въ VSG II 231 на *lavъ* „надсмотрщикъ по таможнѣ“ и *vagъ* „родъ ножа“, происшедшія несомнѣнно изъ мадьярскихъ *lavъ*, *vagъ*, онъ полагаетъ, что такого же происхожденія нашъ суффиксъ и въ перечисленныхъ выше словахъ. Мысль Miklosich'a только нѣсколькими словами распространилъ Vondrák въ первомъ изданіи своей VSG I 413: напомнивъ, съ одной стороны, мадьяр. *lovъ* „воръ“ > х. *lovъ* и, съ другой стороны, туземныя сх. слова: *golъ*, *iravъ*, *iravъ*, онъ прибавляетъ: „Es wird wohl ein Kompromißsuffix sein, bestehend aus dem fremden *-o* das sich an die zahlreichen Bildungen mit *v* anschloss und ein *-ov* ergab“. Мысли Miklosich'a и Vondrák'a повторилъ, не называя ихъ авторовъ, и Leskien въ § 552 своей *Grammatik der serbokroatischen Sprache* (I, Heidelb. 1914). Непокколебимымъ на своей точкѣ зрѣнія остался Vondrák и во 2 изд. своей VSG I (Götting. 1924) 525.

Однако, противъ гипотезы о мадьярскомъ происхожденіи суфф. *-ов* въ разсматриваемой семьѣ прилагательныхъ можно пред- ставить не мало возраженій.

Во — первыхъ, даже допуская, что имена *лайбъ*, *вагбъ* и *лоибъ* дѣйствительно мадьярскаго происхожденія (что для меня лично представляетъ еще большой вопросъ), *логически* мы все же не имѣемъ права заключить отсюда, что и прочія сербо-хорв. прила- гательныя съ суффиксомъ *-овъ* возникли подъ ихъ вліяніемъ. По моему мнѣнію, гораздо естественнѣе и проще думать, что дѣло происходило какъ разъ наоборотъ: немногочисленныя заимство- ванныя мадьярскія слова съ суфф. *-о* передѣлали его въ *-ов* подъ вліяніемъ превышавшихъ ихъ численностью почти въ 10 разъ исконныхъ сербо-хорватскихъ прилагательныхъ.

Во — вторыхъ. Противъ мысли о венгерскомъ происхожденіи суфф. *-ов* въ данныхъ словахъ рѣшительно протестуетъ и сама мадьярская лингвистика устами одного изъ своихъ виднѣйшихъ представителей Asbóth'a. Въ спеціальной статьѣ „Magyar hatás horvát serb. Kutyanevekben?“ (Ny V. 1915, 161—165) онъ оспари- ваетъ мнѣніе Leskien'a, что суфф. *-ов* въ собачьихъ кличкахъ типа *гаров*, *белов*, *шаров* принадлежитъ его родному языку. Къ сожалѣнію, изслѣдованіе мадьярскаго слависта мнѣ не доступно ни по своему языку, ни по мѣсту, гдѣ оно напечатано, — оно извѣстно мнѣ только по краткому резюме въ ЖФ III 199. Поэтому я не могу судить, на основаніи *какихъ* соображеній Ашботъ при- шель къ своему скептическому взгляду, но для меня много значить уже одинъ тотъ фактъ, что мадьярская славистика не признаетъ достояніемъ своего языка то, что хочетъ навязать ему славянская.

Въ третьихъ. Гипотеза о чуженародномъ происхожденіи суф- фикса *-ов* въ словахъ типа *бѣлов* лишь въ томъ случаѣ могла бы разсчитывать хотя бы на минимальное вѣроятіе, если бы эти слова представляли *исключительную* собственность одного сербо-хорват- скаго языка. Однако, на самомъ дѣлѣ мы видимъ совсѣмъ другое: слѣды аналогичныхъ образований сохранились въ большей или меньшей степени почти во всѣхъ остальныхъ славянскихъ языкахъ, и это обстоятельство ясно указываетъ, что ихъ сербо-хорватскія параллели гораздо древнѣе сербо-хорватскаго языка, т. е. восходятъ *по меньшей мѣрѣ* къ праславянскому языку. Въ самомъ дѣлѣ, если общеславянское *jalovъ*, „sterilis“ (цсл. *цловъ*, б. *яловъ*, сх. *jālov*, с. *jálov*, ч. *jalovj*, влж. *jałowu*, п. *jałowu*, р. *яловый*) было образовано еще въ праслав. эпоху отъ *jaъ* (р. *ялый*, лтш. *jēls*) + *-ovъ*, то почему

бы и соврем. сх. *гѣлбо*, *лѣсбо*, *бѣлбо* не могли бы быть подобнаго же происхожденія? А отъ *јалоовъ*, конечно, не отдѣлимъ съ формальной точки зрѣнія и цѣлый рядъ другихъ прилагательныхъ.

Таково прежде всего общеслав. *syrovъ* „сырой, влажный“ (сх. *сѣпров* „сырой, невареный“, с. *sirovъ* id., ч. *syrovъ*, р. діал. *сыровъ* „родъ кваса“). Оно представляетъ собой распространіе суфф. *-овъ* прилаг. *syръ*, ср. дцс. *сыръ* „crudus“, ч. *syřъ*, влж. *syry*, п. *sery*, р. *сырбѣ*.

Таково затѣмъ общеслав. же *surovъ* въ значеніи „твердый, жестокий“ (дцс. *соуровъ* „φράσος“, б. *суровъ*, вл. *surowy*, п. *surowy*, р. *сурбый*). Miklosich EW 395 видитъ здѣсь лишь другую ступень чередованія гласнаго корня предыдущаго слова, но, какъ мы доказываемъ въ другомъ мѣстѣ, прасл. *sur-* въ *sur-овъ* можетъ отражать собой т. н. „высшую полную ступень“ двусложной базы *seřerъ*, сохранившейся, между прочимъ, въ лат. *severus* и слав. *svererъ*.

Таково далѣе б. прилаг. *суровъ* въ выраженіи *сурова година* („новогодній праздникъ“). Какъ показано нами въ Бодуэновскомъ сборникѣ (Prace lingwistyczne 239), это прилагательное обозначало „свѣтлый“. Слѣдовательно, его нельзя отдѣлять отъ б. *супий* „сивый, сѣдой, сѣрый“, сх. *sūr* и с. *surī* „leucorphaeus“.

Таково еще б. *мáловъ*, *мáловий* при *мáль*, *мáли*; отъ болг. имени, конечно, нельзя отдѣлять и свр. діал. (сиб.) *мáловъ* „плохой уловъ рыбы“.

Таково діал. слв. (угорск.) *skakov* въ выраженіи *skakov gnati* „мчаться галопомъ“; то же прилагательное *skakov* живетъ до сихъ поръ и въ р. выраженіи „скаковая лошадь“.

Таково ч. *hladov*, *hladovъ* „голодный“. Что эти имена образованы не отъ существит. имени *hladъ*, на это указываетъ р. діал. *голодобъ*, *-ая*, *-ое* „голодный, *-ая*, *-ое*“.

Таково ч. *bláhovъ* „взбалмошный“, образованное отъ извѣстнаго прилагательнаго *blagъ* (п. *blagi*, р. *благбѣ*).

Таково др.-пл. *catowу* „оптовый“. Его связь съ прасл. *celъ* (дцсл. *цѣлъ*, б. *цѣли*, пл. *caty*) — очевидна.

Таково р. *одушловый* „сырой, полный“ при *одушлый* въ томъ же значеніи.

Таково др.-русс. *сизовъ* „сизый“ (ср. Срезневскій, Матерьялы III 344).

Таково вр. *бѣловбѣ*, *бѣловáя*, *бѣловбѣ* „переписанный, *-ая*, *-ое* на бѣло“.

Таково вр. *черновбѣ*, *черновáя*, *черновбѣ* „написанный, *-ая*, *-ое* начерно.“

Таково вр. *шейловби* „къ теплу относящійся“, въ частности, *шейловая* (подать) „сборъ съ дому, съ дыму“, *шейловбе* „плата за тепло на постояломъ дворѣ“, *шейловыя окна* (сиб.) „зимнія, двойныя окна“.

Но особенно интересно прилагательное *молодовая*, встрѣчающееся какъ эпитетъ „воды“ въ одной сказкѣ, записанной Колосовымъ (Замѣтки 75 зд.) въ г. Бѣлозерскѣ; ср. съѣзди за живой..., *молодовой* водой (стр. 75); нашель тамъ два источника воды и не знаетъ, которая живая и которая *молодовая* (стр. 78); нѣтъ ли у нево живой *молодой* воды (стр. 80); покропилъ *молодой* водой (стр. 82).

Все это примѣры, которые самымъ опредѣленнымъ и недвусмысленнымъ образомъ свидѣтельствуютъ о томъ, что въ праслав. языкѣ прилагательныя съ основой на *-ovъ* отнюдь не составляютъ *gatae aves*. Но кромѣ этихъ *прямыхъ* доказательствъ, мы располагаемъ еще цѣлымъ рядомъ косвенныхъ.

Въ самомъ дѣлѣ, наблюдая чередованіе формъ сх. *шарѡвъ* : *шарѡвишъ*, дрнѡвъ : дрнѡвишъ, ч. *bláhovij* : сх. *blagovit*, ч. *hladov* : *hladovityj*, п. *całowu* : *całowityu*, мр. *исѡвъ* : *исѡвишій* и т. д., съ одной стороны, сх. *бѡловъ* : р. *бѡловаишій*, б. *маловъ* : р. *маловаишій*, р. *сыровъ* : р. *сыроваишій*, р. *одушловый* : р. *одушловаишій* и пр., съ другой, мы невольно приходимъ къ мысли, что вторые члены этихъ отношеній представляютъ дальнѣйшее распространеніе первыхъ, т. е. что (другими словами говоря) прилаг. на *-ov-ity* и *-ov-aty* произошли отъ прилаг. на *-ovъ*. Но если такъ, то никто не можетъ запретить намъ думать, что отъ такихъ же прилагательныхъ на *-ovъ* образованы и многія другія прилагательныя съ суфф. *-ovits* и *-ovats*. Вѣдь ихъ болѣе короткіе предки могли исчезнуть изъ употребленія въ современныхъ славянскихъ языкахъ по какимъ-либо чисто случайнымъ причинамъ. Т. е. я хочу сказать, что если *шаровишъ* образовано отъ *шаровъ*, *бѡловаишъ* отъ *бѡловъ*, *сыроваишъ* отъ *сыровъ*, то почему сх. *чишоваишъ* не могло бы быть образовано отъ **čitov* (при *čit*), с. *dolgovat* (ср. также р. *продолговаишій*) — отъ **dъlgovъ*, р. *бышроваишъ* — отъ **bystrovъ*, р. *желшоваишъ* — отъ *žьltovъ*, п. *grubovaty* отъ **grubovъ*, мр. *гордовишій*, отъ **гъrdovъ*, польск. *chorowity* отъ **chorovъ*? Конечно, при значительной продуктивности, которою обладаютъ въ слав. языкахъ оба суффикса *-ovits* и *-ovats*, мы не можемъ отвѣтить на этотъ вопросъ категорическимъ *да*, но все же каждый можетъ легко догадаться, чему равенъ *x* въ примѣрномъ отношеніи: *bѡlovats* : *bѡlovъ* = *dъlgovats* : *x*.

Но если такъ, то количество праславянскихъ прилагательныхъ съ суфф. *-ovъ* мы можемъ умножить почти *ad libitum*. Мало того, я возьму даже на себя смѣлость утверждать, что въ праязыкѣ славянъ почти каждое прилагательное могло распространяться суффиксомъ *-ovъ*. А потому и современныя сербо-хорватскія прилагательныя должны быть признаны лишь „последними могиками“ этого когда-то весьма многочисленнаго племени формъ, и въ этомъ отношеніи они представляютъ громаднѣйшій интересъ для лингвистической палеонтологіи.¹

Но значеніе нашихъ прилагательныхъ этимъ не исчерпывается. Тѣ же прилагательныя бросаютъ яркій свѣтъ на происхожденіе кашубскаго и сѣверно-великорускаго окончанія р. п. ед. ч. м. и ср. р. на *-va*, resp. *-vo*, и именно въ томъ смыслѣ, въ какомъ я уже болѣе 20 лѣтъ учу въ своихъ лекціяхъ и изслѣдованіяхъ.²

Въ самомъ дѣлѣ, извѣстно (Соболевскій, Опытъ 33, Дурново-Соколовъ-Ушаковъ, Опытъ діал. карты 26, Карскій, Русская діалектологія 60), что въ сѣверно-великорусскихъ говорахъ, рядомъ съ болѣе частыми формами род. п. на *-vo*, встрѣчаются и болѣе рѣдкія формы съ флексіей *-va*. Такъ, кромѣ *доброво*, въ этихъ говорахъ извѣстно и *доброва*, кромѣ *злого* — *злова*, кромѣ *голово* — *голова*, кромѣ *лысово* — *лысова* и т. д. Такъ какъ въ указанныхъ говорахъ неударяемое *o* не переходитъ въ *a*, то обыкновенно формы на *-va* принято объяснять какъ морфологическія новообразованія — по аналогіи именного склоненія. Но если бы это было такъ, то мы ожидали бы, что въ орбиту притяженія основъ на *-o-* войдутъ и формы род. п. на *-go*. Однако, ни въ одномъ изъ свр. говоровъ мы не найдемъ формъ типа **бълога*, **голога*, **злога*, **доброга*. Я не говорю уже о томъ, что противъ возможности такого объясненія сильно говоритъ и существованіе подобныхъ прилагательныхъ съ окончаніемъ *-va* въ словинскомъ языкѣ, что какъ будто говоритъ въ пользу праславянскаго происхожденія тѣхъ и другихъ.³

¹ Я употребляю этотъ терминъ въ томъ смыслѣ, какой онъ имѣетъ въ извѣстной книгѣ Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Zweite Aufl., Heidelberg 1909, S. 95.

² Въ послѣдній разъ въ Праславянской Грамматикѣ Нѣжинъ. 1916 г. § 274.

³ Правда, Lorentz, *Slov. Gramm.* § 163 словинское окончаніе *-va* объясняетъ изъ праславянскаго *-vo*, но самъ же себѣ противорѣчитъ, констатируя въ § 32 что *-a* получается въ словинскомъ языкѣ изъ праславянскаго открытаго *a*.

Но не будемъ, впрочемъ, *п̄редръшайтъ* происхожденіе ни свр., ни кашубскихъ формъ р. п. на *-ва*. Я пока прошу читателя только объ одномъ, — обратить вниманіе на странный фактъ полнаго совпаденія свр. формъ р. п. ед. ч. на *-ва*: *гѡлова, цѣлова, крѡвнова, лысова, п̄разнова* и т. д. съ соответствующими формами р. п. выше перечисленныхъ сербскихъ прилагательныхъ *гѡлова, белѡва, крѡнова, лисѡва, п̄разнова* и т. д. И русскія и сербскія формы имѣютъ одно и то же окончаніе и, по существу, одно и то же значеніе; расходятся онѣ только акцентуально, да и то только на первый взглядъ: окаменѣлыя свр. формы род. п. *однова, шрепшьѡва* — съ ясно указывають, что и живыя формы того же падежа имѣли нѣкогда удареніе на конечномъ слогѣ, но перенесли его на начальный слогъ подъ вліяніемъ соответствующихъ падежей им. п. ед. ч.: *гѡлый, бѣлый, крѡвный, лысый, п̄разный*. А если такъ, то *сходство сербскихъ и русскихъ формъ род. п̄. ед. ч. шакъ йолно, какъ шолько можно желашъ*.

Спрашивается теперь, представляетъ-ли это сходство игру случая, или же оно свидѣтельствуетъ объ исконномъ (праславянскомъ) тождествѣ тѣхъ и другихъ?

Если бы сербскія формы составляли совершенно изолированные образования, свойственныя одному лишь сербо-хорватскому языку, я ни на минуту не поколебался бы отвѣтить на этотъ вопросъ въ первомъ смыслѣ. Но мы видѣли выше, что въ дѣйствительности эти формы составляютъ *reliquiae reliquiarum* обширной праславянской семьи прилагательныхъ именъ съ суфф. *-овъ*. Съ другой стороны, мы уже имѣли случай убѣдиться, что и русско-кашубскія формы род. п. ед. ч. на *-ва* имѣютъ нѣкоторыя права на праславянское происхожденіе. Но если такъ, то вѣроятно ли, что въ праслав. языкѣ существовали напр., двѣ формы род. п. *bѣлова* различнаго происхожденія: одна отъ *bѣловъ* (ср. сх. *bѣlvъ*), а другая — отъ *bѣтъъ* (р. *бѣлова*, словицк. *bielewâ*)? Не проще ли думать, что въ обоихъ случаяхъ мы имѣемъ дѣло, въ сущности, съ одной и той же формой?

Но если мы не побоимся сдѣлать этотъ выводъ, то онъ немедленно повлечетъ за собой другой, еще болѣе интересный. Намъ придется въ такомъ случаѣ признать, что русск. формы род. пад. *бѣлова, гѡлова, лысова*, а также соответствующія имъ кашубскія, въ *этимологическомъ отношеніи* принадлежать къ склоненію не прилагательныхъ *бѣлый, гѡлый, лысый*, а къ склоненію *bѣловъ, голловъ, лысовъ*, т. е. къ склоненію тѣхъ же прилагательныхъ, которыя до-

нынѣ употребляются въ сх. языкѣ, правда, въ полусубстантивированномъ состояніи.

Но почему же русскія и кашубскія формы оторвались отъ орбиты своего обычнаго вращенія и примкнули совсѣмъ къ другой морфологической системѣ, — къ склоненію сложныхъ прилагательныхъ типа *bělъjъ, golъjъ, lysъjъ*?

И на этотъ вопросъ намъ не трудно будетъ отвѣтить, если мы возстановимъ *ієрвоначальныя* формы род. пад. ед. ч. м. и ср. р. этихъ послѣднихъ. Такъ какъ основной принципъ склоненія сложныхъ прилагательныхъ какъ въ балтійскомъ, такъ и славянскомъ праязыкѣ славянъ состоитъ въ самостоятельномъ измѣненіи по падежамъ ихъ обѣихъ частей, адъективной и прономинальной, то, въ соотвѣтствіи съ литовск. формами р. п. *bálto-jo, báso-jo, gėro-jo*, мы ожидали бы и въ праславян. языкѣ аналогичныя формы **bēla-ja, *gola-ja, lysa-ja*, т. е. формы, которыя въ звуковомъ отношеніи ничѣмъ не отличались бы отъ формъ им. п. ед. ч. ж. р. и им.-вин. п. мн. ч. ср. р. тѣхъ же прилагательныхъ. Для носителей извѣстныхъ говоровъ прасл. языка это обстоятельство, конечно, представляло большія неудобства, и вотъ они избавились отъ формъ род. п. на *-a-ja* очень просто, — они замѣнили ихъ соотвѣтствующими формами род. п. прилаг. *bělovъ, golovъ, lysovъ*. Слѣдовательно, и здѣсь мы наблюдаемъ не что иное какъ *адопшацию* инородныхъ формъ на мѣстѣ почему-либо неудобныхъ и потому осужденныхъ на медленную смерть исконныхъ формъ.

То обстоятельство, что формы род. пад. прилаг. на *-ovъ* стали отправлять функцію р. п. сложныхъ прилагательныхъ на *-jъ*, не могло не вызвать разстройства и въ рядахъ падежей первыхъ. Имѣя искони, какъ увидимъ ниже, особый оттѣнокъ значенія, прилагательныя на *-ovъ* должны были отнынѣ еще болѣе обособиться отъ своихъ сестеръ на *-jъ*, замкнуться въ еще болѣе тѣсный кругъ. А этотъ фактъ, въ свою очередь, не могъ не облегчить переходъ на службу къ сложнымъ прилагательнымъ и формъ им.-вин. пад. ед. ч. ср. р. тѣхъ же прилагательныхъ на *-ovъ*. Т. е. я хочу сказать, что въ извѣстныхъ кашубскихъ и русскихъ говорахъ праслав. языка формы род. п. ед. ч. *bělova, golova, lysova* стали мало-по-малу вытѣсняться формами им.-вин. п. ед. ср. р. *bělovo, golovo, lysovo*.

Произошло это по причинамъ чисто синтаксическаго характера. Первый толчокъ къ превращенію формъ на *-ovo* въ формы род. п. ед. ч. сначала средняго рода, а потомъ и мужескаго дали прасл. діал. выраженія типа *delo dobrovo* „дѣло доброе“. Вѣдь съ этимологической

точки зрѣнія, *dobrovo* представляетъ здѣсь форму им. п. ед. ч. ср. р. отъ прилаг. **dobrovъ* (по образованію параллельнаго вышеупомянутому *bělovъ, golovъ, lysovъ*), но по своему синтаксическому смыслу она ничѣмъ почти не отличалась отъ *dobrova* въ фразѣ *dělo dobrova* „дѣло добраго (человѣка)“. Уже одно это полное или почти полное тождество *dobrovo* и *dobrova* въ данныхъ фразахъ могло послужить причиной что *dobrovo* въ первой фразѣ мало-по-малу стало чувствоваться не формой им. п., а родит. Однако, пока прилагат. **dobrovъ* продолжало употребляться въ его исконномъ чисто качественномъ значеніи, такое смѣшеніе формъ на *-vo* и *-va* могло имѣть характеръ лишь болѣе или менѣе чистой случайности. Когда же форма *dobrova* стала играть роль супплетивной въ склоненіи сложныхъ прилаг., утратившихъ свою исконную форму р. п. **dobra-ja* (ср. лит. *gėro-jo*), и когда, вслѣдствіе этого, и форма им. п. *dobrovъ* все чаще и чаще стала замѣняться формой *dobrѣjъ*, то, естественно, что и форма *dobrovo* въ фразѣ *dělo dobrovo* „дѣло доброе“ стала обозначать тоже, что *dělo dobrova*, т. е. „дѣло добраго.“

Другимъ факторомъ, способствовавшимъ превращенію формъ им.-вин. п. на *-vo* въ формы род. п., было постоянное чередованіе формъ вин. и род. п. въ зависимости отъ значенія управлявшихъ ими предлоговъ. Возьмемъ для примѣра фразу изъ болгарской пѣсни:

Сакамъ да ся омѣжъ

За едно момче *малово*

Отъ дванайсети години (Геровъ, Реч. III. 47).

т. е. „я хочу выйти замужъ за мальчика малого 12 лѣтъ“. Такъ какъ въ болгарскомъ языкѣ склоненія въ строгомъ смыслѣ слова нѣтъ, то *малово* не могло измѣнить въ этой фразѣ своего исконнаго синтаксическаго значенія — вин. пад. Но въ великорусскомъ языкѣ, гдѣ фразы *я выхожу за чадо малово*, и *я выхожу за мальчика малова* нѣкогда могли употребляться бокъ-о-бокъ, форма *малово* первой фразы могла легко замѣнить форму *малова* второй, особенно послѣ того какъ обѣ формы потеряли память о своей этимологической связи съ формой им. п. *маловъ*, подвергшейся субстантивизаціи (ср. вышеупомянутое свр. діал. *маловъ* „малый уловъ рыбы“).

Но самую важную роль въ процессѣ превращенія формъ им.-вин. на *-vo* въ формы род. сыграло, безъ сомнѣнія, чередованіе обоихъ падежей въ отрицательныхъ предложеніяхъ. Послѣ многочисленныхъ изслѣдованій, которыя въ послѣднее время были посвя-

щены этой проблемѣ, нельзя сомнѣваться, что въ праслав. языкѣ род. п. ставился послѣ отрицанія *вм. винит.* далеко не исключительно. Поэтому мы вполне вправѣ допустить, что еще въ правеликорусскую эпоху въ устахъ одного и того же человѣка были одинаково возможны слѣд. фразы: *я не имѣю великово ѱоле* (гдѣ *великово* = *великое*), и фраза *я не имѣю великова ѱоля* (гдѣ *великова* = *великого*). Пока *великово* и *великова* чувствовались изв. ингредиентами парадигмы склоненія прилаг. **великовъ*, обѣ формы *великово* и *великова* сохранили свое исконное значеніе. Но когда форма *великова* поступила на службу къ парадигмѣ прилаг. *великъѣ*, то замѣстившая ее форма *великово* во фразѣ *я не имѣю великово ѱоля* стала чувствоваться формой родительного пад., тѣмъ болѣе, что къ этому времени употребленіе формы род. п. *вм. вин.* послѣ отрицанія сдѣлалось очень рѣдкимъ, и вскорѣ стало совсѣмъ невозможнымъ . . .

Выпаденіе изъ системы склоненія прилагательныхъ на *-овъ* формъ *им.-вин.* ед. ч. ср. р. на *-во* окончательно разстроило ихъ склоненіе. А это не могло не повести за собой медленнаго вымирания и самихъ формъ *им. п. ед. ч.* прилагательныхъ съ суфф. *-овъ*. На практикѣ процессъ ихъ исчезновенія выразился, съ одной стороны, во все болѣе и болѣе частой замѣнѣ ихъ сложными прилагательными типа *бѣлый, голый, босый, великій* и т. п., а, съ другой стороны, въ ихъ постепенной субстантивизаціи; ср. вышеупомянутыя *сыровъ* „невареный квасъ“, *маловъ* „плохой, т. е. малый уловъ рыбы“, *синева* и нѣк. др. Такой субстантивизаціи избѣжали только тѣ прилагательныя, которыя, подчиняясь вліянію сложныхъ прилагательныхъ, заимствовали у нихъ ихъ аффиксъ *-ѣ*. Это могло произойти какъ въ праславянскую такъ и въ прарусскую эпоху. Къ первой эпохѣ относятся, по нашему мнѣнію, *яловой, суровый, ищовый*, а ко второй — *скаковой, одушловый, молодовой*. Но и среди именъ прилагательныхъ послѣдняго рода нѣкоторыя обнаруживаютъ явную тенденцію превратиться въ существительныя. Я имѣю въ виду вышеупомянутыя *бѣловая* „бѣловикъ“, *черновая* „черновикъ“, *шейловое* „плата за тепло“, *шейловая* „подать съ дыму“. Одна изъ такихъ формъ окаменѣла даже въ нарѣчіе, ср. вятск. *одновыдень* „однажды“ (Зеленинъ, Отчетъ о діал. поѣздкѣ въ Вятск. г. 104) при *одновѣ*, которое, возникло эллиптически изъ сочетанія *одновѣ дня*.¹

¹ Ср. формы род. п. ед. *одинова, единова*, встрѣчающіяся въ нѣкоторыхъ старинныхъ памятникахъ бѣлорусской письменности XV и XVI. в.; неточно о нихъ Карскій, РФВ XXIX, 58.

Перечисленными образованиями не исчерпывается вся масса субстантивированных прилагательных и числительных с суффиксом *-овъ* въ русском языкѣ. Къ нимъ слѣдуетъ присоединить еще одну цѣлую огромную категорію такихъ существительныхъ, происшедшихъ изъ прилагательныхъ, — это отчества на *-овъ*, чрезвычайно распространенныя въ великорусскомъ языкѣ вообще и сѣверно-великорусскомъ нарѣчій въ особенности. Какъ я уже показалъ въ специальной статьѣ, посвященной исторіи этихъ *patronymica* (Изв. XI, 4, 144 sq.), уже съ первой половины XV в. въ русскихъ документахъ длинной вереницей тянутся личныя прозвища *Хоробровъ*, *Глуховъ*, *Шесшовъ*, *Рябовъ*, *Сухновъ*, *Тейловъ*, *Южновъ*, *Суховъ*, *Пусшовъ*, *Съровъ*, *Румяновъ*, *Погожевъ*, *Нтьмовъ*, *Хорошевъ*, *Синевъ*, *Бъловъ*, *Черновъ*, *Грозновъ*, *Дурновъ*, *Меншовъ*, *Трегубовъ*, *Стъчновъ*, *Свиртъшовъ*, *Борзовъ*, *Мячковъ*, *Вйшоровъ*, *Долговъ*, *Гладковъ*, *Зубашовъ* и т. д., и т. д. Всѣ такія фамильныя имена отнюдь не составляютъ рѣдкости и въ современномъ русскомъ литературномъ языкѣ.

Первоначально значеніе этихъ именъ не имѣло ничего общаго съ патронимическими, они были такими же *качественными* прилагательными, какъ и всякія другія прилагательныя с суфф. *-овъ*. Поэтому, сербск. *бѣлв* должно быть признано этимологически тождественнымъ съ русск. фамиліей *Бъловъ*, *гѣлв* съ р. *Головъ*, *лѣсв* съ р. *Лысовъ*, *крѣнв* съ р. *Кровновъ* и т. д. Въ *patronymica* русскія прилагательныя превратились подъ совокупнымъ дѣйствіемъ слѣдующихъ факторовъ.

Какъ и въ другихъ славянскихъ языкахъ, такъ и въ русскомъ имена прилагательныя могли обозначать не только предметы и животныхъ, но и людей. Конечно, и въ этомъ послѣднемъ значеніи *Бълый*, *Стдой*, *Дурной* и т. д. въ род. п. звучали первоначально двояко: какъ *Бълова* и *Бълово*, какъ *Стдова* и *Стдово*, какъ *Дурнова* и *Дурново* и т. д. Допустимъ теперь, что въ личное прозвище превратилось на русской почвѣ то прилагательное, которое въ сербскомъ языкѣ обозначаетъ собаку, т. е. *бъловъ*. Такое им. *Бъловъ* въ род. п. должно было звучать какъ *Бълова*, т. е. также, какъ и р. пад. отъ *Бълый* и *бълый*, — по крайней мѣрѣ послѣ описаннаго выше процесса адаптаціи формы *bělova* на мѣсто исконной **бѣлаја*. Ослабленіе ассоціативной связи имени *Бъловъ* съ исконной формой его род. пад. *Бълова* привело его въ положеніе морфологической изоляціи. При такихъ обстоятельствахъ, оно естественно должно было бы уступить свое мѣсто своему синониму

Блвыи или *Бль*, но этого не случилось, такъ какъ *Бльовъ* подверглось вліянію довольно многочисленныхъ притяжательныхъ прилагательныхъ типа *ойцевъ*, *брайовъ*, *дядовъ*. Эти послѣднія, случайно совпавъ съ первымъ формально, и заставили его измѣнить его исконное качественное значеніе въ патронимическое: *Бльовъ* стало обозначать не „*Бльи*“, а лицо, *происходящее* отъ *Бльаго*. *Mutatis mutandis* тоже самое слѣдуетъ сказать и о другихъ *patronymica* на *-овъ*: *Стдовъ*, *Дурновъ* и пр. Такимъ образомъ, мы приходимъ къ весьма интересному выводу. Если мы попробуемъ произнести фразу *Сказаніе Храброго* по сѣверно-великорусски какъ *Сказаніе Храброво*, и сопоставимъ затѣмъ съ церковнослав. *Храброво Сказаніе*, то окажется, что въ первомъ и во второмъ случаѣ *Храброво* представляетъ не двѣ различныя формы, какъ должны думать сторонники фонетической теоріи происхожденія русс. и кашуб. окончанія *-во*, а *одну и ту же форму*: все различіе между ними заключается въ томъ, что первая представляетъ *синтаксическое* новообразование (обозначаетъ род., а не им. п.), а вторая *семасіологическое* (обозначаетъ притяжательное прилагательное, а не качественное). Но съ *этимологической* точки зрѣнія *Храброво* въ обоихъ случаяхъ представляетъ форму им. п. ср. р. отъ прилаг. **chorbrowъ*, по образованію и своему исконному качественному значенію ничѣмъ не отличавшагося отъ перечисленныхъ выше общеславянскихъ *jalovъ*, *surovъ*, сербскихъ *гдлѣ*, *бѣлѣ*, болг. *маловъ*, польск. *сашов* и пр.

А если такъ, то и во фразѣ *Рукойиси гр. Толстѣова* — *Толстѣова* только со школьно-грамматической точки зрѣнія является формой род. п. отъ *Толстѣой*; съ генетической же точки зрѣнія *Толстѣова* есть не что иное, какъ совершенно правильная форма род. п. отъ *Толстѣовъ*, и притомъ, вѣроятно, въ ея исконномъ качественномъ значеніи. Патронимическое значеніе въ формѣ *Толстѣовъ* возникло на глазахъ исторіи, почти одновременно съ развитіемъ такого же значенія въ формѣ р. п. *Толстѣово* (ср. Васюкъ Назимъ сынъ *Толстѣово* въ док. ок. 1500 г.). Поэтому не случайно и другія многочисленные *patronymica* на *-ово* типа *Дурново*, *Сухово*, *Бльово*, *Долгово* и пр. выступаютъ въ памятникахъ почти одновременно съ соответствующими притяжательными именами на *-овъ*: *Дурновъ*, *Суховъ*, *Бльовъ*, *Долговъ* и пр. и употребляются съ ними параллельно, бокъ-о-бокъ (ср. Изв. XI, 4, 150 sq.).

Но какъ ни важны описанныя выше условія превращенія качественныхъ прилагательныхъ на *-овъ* въ патронимическія, все же едва-ли бы они оказали такое рѣшающее вліяніе на судьбы ихъ,

если бы къ этому не предрасполагало ихъ самое происхожденіе ихъ суффикса *-овъ*. Какъ мы имѣли уже случай указать въ нашей П. Г. § 276, прилагательныя *golo-ovъ*, *bělo-ovъ*, *lyso-ovъ* и т. п. принципиально представляютъ такія же сложныя прилагательныя, какъ и *dobro-jъ*, *zelo-jъ*, *silno-jъ* и т. п.: все различіе между ними заключается только въ томъ, что въ послѣднихъ въ роли аффикса является указательное мѣстоименіе **is > jъ*, а въ первыхъ такимъ же аффиксомъ служитъ указательное мѣстоименіе *-до-, -ц- > овъ*.¹ А такъ какъ это мѣстоименіе обозначало „ближайшій къ субъекту предметъ или лицо“, то прилагательныя, образованныя при помощи этого мѣстоименнаго аффикса, могли легко развить въ своемъ корнѣ значеніе качества, *ближайше* свойственнаго данному субъекту или объекту. А изъ этого значенія еще легче могло эволюционировать, съ одной стороны, то значеніе „качества въ интенсивной степени“, которое мы выше констатировали въ сербскихъ бранныхъ словахъ *лудовъ*, *гдловъ*, *ѣразновъ*, *ѣрдовъ* и пр., а также въ сербскихъ же кличкахъ животныхъ: *шаровъ*, *гаровъ*, *мркбовъ* и пр., съ другой же стороны, — значеніе той „тѣсной зависимости одного субъекта отъ другого“, частной разновидностью которой и является значеніе патронимическое . . .

* * *

Такимъ образомъ, мы въ третій разъ приходимъ къ тому же выводу, который дважды мы сдѣлали въ двухъ нашихъ болѣе раннихъ произведеніяхъ: въ диссертациі „Сложныя мѣстоименія и окончанія родительнаго п. ед. ч. м. и ср. р. въ славянскихъ языкахъ“ (1 изд. въ Варш. 1903, 2 изд. въ М. 1905) и въ вышеупомянутомъ этюдѣ „Patronymica на *-ово* въ русскомъ языкѣ“, — именно къ выводу, что русско-кашубскія флексіи род. п. ед. ч. *-во* и *-ва* ни въ какомъ случаѣ не могутъ быть выведены фонетически изъ *-го*, resp. *-га*. Если въ первой работѣ мы сдѣлали такой выводъ на основаніи изученія сложныхъ мѣстоименій вообще, а во второй — на основаніи изученія русскихъ *patronymica* на *-ово*, то въ настоящемъ этюдѣ мы пришли къ тому же результату на основаніи изученія сербо-хорватскихъ и инославянскихъ прилагательныхъ съ суфф. *-овъ*. Какъ видитъ читатель, и въ этомъ случаѣ всѣ три дороги привели насъ въ одинъ Римъ истины . . .

¹ Совершенно вѣрно Шкарић сближаетъ съ этимъ мѣстоименіемъ южнославян. частичку *ve* и другія родственныя съ ней образованія; ср. его статью Южнослав. речнице *-ve* J. Ф. III, 81—83.

На собранный въ указанныхъ моихъ работахъ фактической матерьяль и на предложенное въ нихъ его освѣщеніе недостаточно обратила вниманія г-жа Плотникова въ своей статьѣ „Къ вопросу объ окончаніи род. пад. ед. ч. муж. и ср. рода мѣстоименій и сложныхъ прилагательныхъ“ (Изв., XXIV, 1, 285 sq). Отвѣчая на мое замѣчаніе (Прасл. гр. § 274), что если бы *-во* возникло изъ *yo*, то мы ожидали бы это явленіе не въ сѣв.-влр., а скорѣе въ южно-великорусс. и малорусс. говорахъ, гдѣ *y* составляетъ не исключеніе (какъ въ сѣверно-великорусс. говорахъ), а правило, — Плотникова, на основаніи собственныхъ наблюденій надъ произношеніемъ этого звука въ лично ей извѣстныхъ олонецкихъ говорахъ, указываетъ, что *y* въ этихъ говорахъ „сравнительно поздняго происхожденія и по своему характеру не тождественъ не только съ *mr.* и *br.*, но даже и съ ювр. соотвѣтствующимъ спирантомъ. Повидимому, вмѣстѣ съ этимъ, онъ менѣе устойчивъ, болѣе склоненъ къ исчезновенію, чѣмъ ювр. *y*“. Но въ олон. говорахъ *y* извѣстно не только въ формахъ род. п., но и во многихъ другихъ положеніяхъ. Поэтому, даже признавая объясненіе Плотниковой вѣрнымъ для олонецкихъ говоровъ, мы не имѣемъ права сказать того же относительно тѣхъ многочисленныхъ свр. говоровъ, гдѣ звуки *y* и *v* слышатся *исключительно* въ формахъ род. п. мѣст. и прил.; вѣдь звукъ *y* могъ здѣсь фонетически возникнуть на мѣстѣ выпавшаго билабиальнаго *w* (см. ниже). А потому г. Плотникова по меньшей мѣрѣ поспѣшно стряхла пыль со стараго мнѣнія Бодуэнъ-де-Куртене (ЖМНПр. 1897), что окончаніе *-yo > -vo* есть „результатъ фонетическаго ослабленія и перерожденія въ формахъ съ *психической стороны виолнтъ обособленныхъ и своеобразныхъ*“.

И статья Плотниковой, и мои работы ускользнули вольно или невольно отъ вниманія van-Wijka въ его новѣйшей статьѣ, посвященной этому вопросу „Die grossrussische pronominale Genitivendung *-vo* (Streitberg — Festgabe, Leipz. 1924, s. 410—417). Здѣсь голландскій славистъ присоединяется въ принципѣ къ гипотезѣ Meillet M. S. Z. XIX 115 sq., что окончаніе *-vo* возникло изъ *-go* вслѣдствіе того артикуляціоннаго „ослабленія“ *g*, которое будто бы такъ часто наблюдается въ *mots accessoires*, въ частности въ мѣстоименіяхъ. Но какъ мало отвѣчаетъ эта гипотеза дѣйствительности, я уже успѣлъ показать въ своей Прасл. Грамматикѣ § 274. Къ сожалѣнію, и этотъ трудъ, повидимому, остался неизвѣстнымъ van-Wijk'у: онъ нашель бы тамъ совсѣмъ другія объясненія тѣхъ фактовъ, которые онъ приводитъ въ подтвержденіе гипотезы

Meillet. Это, во-первыхъ, русскія діалектологическія формы личныхъ мѣстоименій *шея, сея, шеје, сеје*, которыя, какъ и подобныя чехословацкія формы (оставшіяся, повидимому, лейденскому слаvistу неизвѣстными) находятся въ этимологической связи съ литовск. притяжательными *tāvas, šāvas*; 2. сѣверно-великорусскія формы типа *тою* и *тоһо*, которыя предполагають своимъ этимологическимъ ргіus не *togo*, а *towo*, resp. *тоцо*: выпаденіе между гласными билабіальнаго *w*, resp. *ц* — многочисленныя примѣры этого явленія привель не такъ давно М. Przegonia-Kryński въ своей прекрасной статьѣ „Z ruskich notat djalektologicznych“ (М. Р. VI, 229 sq.), — породило въ однихъ сѣверно-великорусскихъ говорахъ *тоо*, въ другихъ *тоһо*, а въ третьихъ (подъ вліяніемъ того?) *тою*.

Г. Ильинскій.

Полугласници у Синајском Псалтиру.

Ю. В. Петровская. Къ вопросу о мѣнѣ глухихъ въ старославянскихъ памятникахъ. Мѣна глухихъ въ Синайской Псалтыри. Петроградъ, 1916. (Изъ Изв. О. Р. Яз. и Сл. XXI, 1916, кн. 1.)

Питање о полугласницима је најзамршеније питање старословенске фонетике. Чланак чији смо наслов навели горе много доприноси расветљењу тог питања у колико се оно односи на Ps. Sin. Али ни тај чланак не може дефинитивно расветлити питање, нити се то уопште може учинити на основу новог издања о коме смо говорили у IV књ. J. Ф. (166—181 с. с.). Петровска је узела као полазну тачку тезу да је споменик писало 14 руку, као што је мислио и пок. издавач Северјанов.

У вези са том тезом у чланку се даје карактеристика кодекса у погледу судбине полугласника; међутим видели смо,¹ да се та теза не може сматрати као доказана, тако да ће распоред чињеница вероватно бити друкчији, када се рашчисти питање о броју преписивача на основу проучавања самог рукописа.

Ипак можемо створити себи општи појам о судбини полугласника у Ps. Sin. и сада, остављајући на страну питање о броју преписивача. Пре свега јасно је да је рукопис никао у диалекатској средини у којој се јако љ променило у е и јако њ у о. У томе погледу нема никаквих разлика између појединих преписивача ма колико их било. Писац студије даје статистичку слику распоређену према појединим преписивачима које разликује у рукопису Северјанов: 1. рука 38 примера са о, е према 9 са њ, љ; 2. рука о, е : њ, љ = 133 : 11; 3. = 24 : 1; 4. = 6 : 1; 5. = 20 : 1; 6. = 95 : 23; 8. = 89 : 25; 10. = 131 : 28; 12. = 122 : 5. Тај распоред наравно није од значаја, јер не знамо ништа позитивно о правом броју преписивача. Али мењање љ у е, а њ у о у Ps. Sin. несумњиво је. Оно се доказује не само многобројним примерима директне вокализације, него и таквим примерима графичке замене њ са о и о са њ а е са љ као што су о нѣмѣ 78⁶²⁰ м. о немѣ, вѣзнѣсто сѣа 21¹⁴ м. -тѣ сѣа, воинѣ 44⁶³, 85⁶¹³ (= вѣинѣ), вѣода 35⁵⁻⁶ м. вѣѣда, покрѣвитѣлѣ 86⁶⁴⁻⁵,

¹ J. Ф. IV књ. 176 с.

мѣмѣ = моимѣ 117⁸, имо (= имѣ) 133²⁰, (г)родѣго 117⁶² (= грѣдѣго).² Можда се понеки од примера са о м. ѣ јавио услед тога, што преписивач није довршио слово о (глагољско), али о њѣмѣ, мѣмѣ, покрѣвитѣ у вези са многобројним примерима вокализације сведоче јасно да су се ѣ, ѣ, у колико нису испали, изговарали као о, е.

У мањој су мери јасни односи који се тичу слабих полугласника. По нешто се може и ту утврдити мање-више позитивно. Тако се слажем са писцем чланка о полугласницима у Ps. Sin. да су се слаби полугласници у живом изговору преписивача Ps. Sin., ма колико их било, — изгубили. Додуше, у правопису споменика тај се појав огледа слабо, јер су примери са изостављањем ѣ, ѣ прилично ретки.

Најчешће се полугласник изоставља у групи мѣн-, мѣн- (мнѣ, мноѣ, многѣ), сем тога у кореновим слоговима у групама дѣн-, вѣс-, пѣс-, пѣт-, вѣл-, вѣр-, у наставцима -ѣц, -ѣн и у префиксима отѣ, сѣ. Што се тиче изостављања ѣ у префиксу отѣ, оно се налази специјално код облика глагола отѣврѣзати и отѣврѣсти, као и у осталим старијим споменицима: Зогр., Мар., Euch.-Sin.³ Мислим да је тачно објашњење В. Шулце'а који ту појаву тумачи тиме, што је *vrěsti* односно *vrzati* врло рано изашло из употребе.³

У префиксу сѣ- полугласник је изостављен у облицима глагола сѣмотрити, сѣмотрѣти, сѣпасти, сѣповѣдѣти (спѣкѣмѣ), сѣтрѣти (стрѣ) и сѣтворити. Иначе се полугласник у отвореном слогу, у средини и на крају речи, чува у огромној већини случајева. Било би погрешно ставити тим поводом хипотезе о делимичном губљењу полугласника т. ј. само у неким сугласничким групама. Мислим да у случајевима у којима се у Ps. Sin. пише ѣ или ѣ у отвореном слогу, — преписивач није више изговарао никакав вокал; преписивачи су писали слова ѣ или ѣ једино због графичке традиције. Морамо том приликом претпоставити да су ти преписивачи показали велику вештину у том, а није потпуно искључено да је на њих утицао традиционални вештачки црквени изговор.

Ако је тако, — ако се полугласници у отвореном слогу нису више изговарали у језику преписивача Ps. Sin., — онда је јасно да се у узајамном мењању полугласника, под утицајем било претходног сугласника, било идућег слога, не могу огледати гласовни појави епохе којој припада сам рукопис. Можемо дакле говорити о поја-

² У примеру вѣлѣ = воды 98⁶⁹, 133¹⁴ ѣ се јавило под утицајем ѣ идућег слога.

³ В. Wilhelm Schulze, Zur kirchenslavischen Orthographie, Bezenberger Festschrift 144—147.

вима узајамног мењања полугласника као о гласовним процесима који су се огледали у његовом оригиналу.

Ту има два питања: 1. питање о промени њ у њ иза сугласника ш, ж, ч, ц и група шт, жд и 2. питање о промени њ у њ и обрнуто у зависности од вокала идућег слога (тако звани Јагићев закон).

Прво се питање решава релативно лако.

Пок. Петровска разгледа га као и друга питања о полугласницима у Ps. Sin. у вези са Северјановљевом поделом рукописа на делове писане једном или другом руком. Она утврђује код различитих преписивача различите графичке тенденције: 3., 5., 8. и 12. рука употребљавају радије њ, обрнуто — 2., 4. и 6. рука чешће пишу њ; 1. и 10. не знају ни за једну нити за другу тенденцију, преписивачи пак 7., 9., 11. и 13. писали су сувише мало да би се о њиховом начину могло говорити.

Није потребно дискутовати о томе у колико су та опажања тачна док се ствар тиче мењања њ у њ иза ш, ж и т. д. Можемо се потпуно сложити са писцем да у Ps. Sin. *нема шрагова ње гласовне промене*. Код преписивача који употребљавају радије њ налазимо иза ш, ж и т. д. -њ: код 3. и 5. само њ, код 8. 72 пута њ и само 7 пута њ, код 12. — 30 пута њ и само 1 пут њ.

Код преписивача са обратном тенденцијом (њ) ствар стоји овако: 2. рука има 37 пута њ према 18 п. њ, 4. рука само -њ, 6. пак има чешће њ него ли њ (50 њ : 48 њ). Код преписивача неутралних према њ и њ преовлађује њ (код 1. руке 20 њ : 5 њ, код 10. — 34 њ : 7 њ). Ствар је, дакле, јасна.

Теже је решити питање да ли се у Ps. Sin. огледа мењање полугласника у отвореном слогу по Јагићевом правилу. Писац чланка одговарајући на то питање тврди да „чињенице Ps. Sin. сведоче пре у корист Јагићеве хипотезе, него ли против ње“.

Али се такав закључак и анализа грађе која му претходи налази у вези са поделом рукописа на делове у погледу различитих графичких тенденција о којој смо поменули раније.

Неопходно је, дакле, да се осврнемо на ту поделу. Пре свега треба нагласити да и само тврђење да је у рукопису узело учешћа 14 преписивача — није дефинитивно доказано. А и сем тога пишчева опажања о повлашћеној употреби њ код једних преписивача, а њ код других — нису у свему тачна.

Може се признати као тачно тврђење пишчево да 2. рука радије употребљава њ: на 10—13 стр. налазимо од прилике 118 при-

мера са старим њ и само 13 примера са њ м. њ од којих 3 одговарају Јагићеву правилу; примера правилне употребе њ има 18, а њ м. њ — 53, од којих само незнатан део одговара Јагићеву правилу (8).

Али је тешко признати као тачна опажања пишчева о тенденцији за писањем њ код 8., 12. и 3. преписивача. 8. рука почиње од 82 стр. Проучивши статистички првих 5 страна писаних овом руком нашао сам од прилике 143 примера правилне употребе њ и само 12 — са њ м. њ, а поред 47 примера правилне употребе њ — 10 примера њ место њ. У таквим односима чињеница не видим довољних разлога за тезу пок. Петровске.

Код 12. преписивача на 146—149 нашао сам 157 примера правилне употребе њ, 53 примера правилне употребе њ, 16 пута њ м. њ (сви одговарају Јагићевом правилу) и 9 пута њ место њ (од којих 5 — по Јагићевом правилу).

3. рука на 40—43 поред 136 примера са старим њ има 38 примера њ м. њ, али од њих 20 одговарају Јагићевом правилу; али и поред 74 примера правилне употребе њ налазимо 12 примера са њ м. њ од којих 6 — испред слога са веларним вокалом, Додуше, кад одвојимо примере са полугласником на крају речи, можда ћемо добити утисак да је пишчево опажање о тенденцији за њ у неколико тачно: код 12. преписивача у средини речи њ правилно је 38 пута, а њ м. њ — 16 пута (сви примери одговарају правилу Јагића), њ је правилно — 27 пута, а њ м. њ 8 пута (5 по Јагићевом правилу); код 8. преписивача њ — 27 пута је правилно, а 12 пута њ м. њ (од којих 11 по Јагићевом правилу); њ је 21 пута правилно, а 6 пута њ м. њ (5 по Јагићевом правилу). Али и поред тога што се и у таквим односима слабо осећа одређена тенденција није потребно ни да разликујемо крај речи и средину речи у погледу графичке тенденције.

Уосталоме, и сама Петровска вели о преписивачима са тенденцијом за њ да су били писменији од оних других и да су графичке тенденције у Ps. Sin. тек у зачетку. А то значи да и она признаје да јасне графичке тенденције за њ у појединих преписивача Ps. Sin. нема. Сада можемо прећи на питање, у колико се огледа у Ps. Sin. мењање полугласника по Јагићевом правилу.

Питање се односи наравно не на сам рукопис како је до нас дошао, него на његов непосредни оригинал. Да ли се може мислити да је оригинал Ps. Sin. знао за ово мењање?

Грађа која се односи на ово питање а коју даје Петровска, по моме мишљењу, не даје директних разлога за позитивни одговор.

Да разгледамо, пре свега, употребу полугласника код оних преписивача који су и по мишљењу Петровске били неутрални у погледу њ, њ.

Код првог налазимо 26 примера промене њ > њ и 8 примера њ > њ по Јагићевом правилу, свега дакле — 34; у исто време: 15 примера са чувањем њ испред слога са веларним вокалом; од примера са чувањем њ испред слога са палаталним вокалом писац узима само 14, остављајући на страну многобројне примере исте врсте у предлозима и префиксима сем кѡа и кѡ, јер се у њима, вели, врло ретко полугласник мења; даље, 35 пута налазимо њ место њ испред слога са веларним вокалом и 9 пута њ м. њ испред слога са палат. вокалом. Свега укупно имамо: 34 примера који одговарају Јагићеву правилу, а најмање 75 примера који том правилу не одговарају.

Код 10. преписивача налазимо: 48 примера⁴ промене њ > њ и 46 примера њ > њ по Јагићеву правилу; противно Јагићеву правилу 125 примера са чувањем њ, 46 примера са чувањем њ и 46 примера неправилне замене њ са њ и обрнуто; свега укупно дакле 94 примера одговарају Јагићеву правилу, а 217 — не одговарају.

Да узмемо сад у разматрање оне делове рукописа у којима се по пишчевом мишљењу огледа тенденција за њ; што се мене тиче, ја и у тим деловима не видим јасно изражене тенденције.

Код 3. преписивача писац налази 24 примера по правилу Јагићеву (20 њ > њ и 4 њ > њ), 5 примера са чувањем њ у позицији подесној за мењање у њ и 6 примера са мењањем њ у њ; свега дакле 24 примера по Јагићеву правилу и 11 противно правилу.

Код 5. преписивача — 14 примера правилног мењања (13 њ > њ и 1 њ > њ); поред тога налазимо 15 примера у којима се упркос правилу Јагићеву чува њ и 7 примера са њ м. њ противно правилу.

Код 8. преписивача — 40 примера правилног мењања (по Јагићу) и то 20 њ > њ и 20 њ > њ; поред тога — 135 примера противних правилу од којих 100 — са чувањем њ а 35 са чувањем њ; сем тога — 13 примера неправилне замене њ кроз њ (4 пута) и њ кроз њ (9 пута); свега укупно дакле 40 примера по Јагићеву правилу а 148 противно правилу! Јасно је у исто време да 8. рука нема тенденције за њ.

Код 12. преписивача: 166 примера правилног мењања (100 пута њ > њ и 66 њ > њ), 70 примера чувања њ односно њ упркос правилу

⁴ Писац говори о 18 примерима, али их у ствари наводи 48.

(45 примера њ, а 25 њ) и 18 примера неправилног мењања (14 пута њ м. њ и 4 пута њ м. њ); свега дакле — 166 примера по правилу, а 88 противних правилу; и ту се тенденција за њ огледа доста слабо.

Најзад, ако узмемо у обзир оне делове рукописа у којима се огледа тенденција за њ, добијамо ову слику: код 2. преписивача Јагићевом правилу одговарају 86 примера (42 пута њ > њ и 44 пута њ > њ), али поред тога 61 пут полугласник чува своју првобитну боју (54 пута њ и 7 пута њ) и 50 примера претстављају мењање полугласника које се не слаже са Јагићевим правилом (42 пута њ м. њ и 8 пута њ м. њ); свега укупно дакле 86 примера правилног мењања поред 111 примера у којима тог правилног мењања нема.

Слично томе код 4. преписивача Јагићеву правилу одговарају 4 примера, а противни су томе правилу 15 примера; код 6. преписивача имамо 76 примера правилног мењања (37 пута њ > њ и 39 пута њ > њ) поред 262 примера који су противни правилу. Као што видимо, целокупна слика коју даје писац никако не води директном закључку који би ишао у прилог хипотези Јагићевој.

Мање-више повољне за ову хипотезу податке налазимо само код 3. и 12. преписивача али не и код других. Петровска и сама осећа да њезина грађа слабо подупире Јагићеву хипотезу, те се с тога служи индиректном аргументацијом. Наиме, она наглашује да је разлика у броју примера са њ > њ и њ > њ према Јагићеву правилу код 4 главна преписивача (2., 6., 8. и 12.) незнатна, ма да двојица од њих (2. и 6.) радије употребљавају њ, а друга двојица (8. и 12.) — њ: код 2. преписивача 42 њ > њ и 44 њ > њ; код 6. преписивача 37 пута њ > њ и 39 пута њ > њ; разлика ова иде у корист њ код 2. и 6. преписивача услед њихове опште тенденције за њ.

Код 8. преписивача имамо 20 примера са њ > њ и 20 са њ > њ; код 12. преписивача — 100 примера са њ > њ и 66 њ > њ, — ту се огледа већа графичка тенденција за њ.

Обрнуто, разлика у броју примера са неправилним мењањем њ > њ и њ > њ знатна је код два главна претставника графичких тенденција: код 2. и 12. преписивача; наиме, код 2. који радије употребљава њ налазимо 42 пута неправилну замену њ са њ и 8 пута њ са њ; обрнуто, код 12. преписивача, код којег се огледа тенденција за њ, има 14 пута њ м. њ и 4 пута њ м. њ противно Јагићеву правилу.

Из овог односа чињеница Петровска је извела закључак да су примери правилног мењања њ и њ пренесени у Ps. Sin. из његовог

непосредног оригинала, а да се у примерима неправилног мењања огледају графичке тенденције појединих преписивача.

Петровска мисли, дакле, да се у оригиналу Ps. Sin. огледало мењање полугласника по правилу Јагићевом, али допушта да и у том оригиналу Јагићево правило није било спроведено потпуно доследно, јер је тај оригинал опет преписан са још старијег рукописа у којем још није било тог мењања.

Треба признати оштроумље начину на који писац чланка покушава да реши питање; индиректан доказ који се у том случају употребљава ипак није сигуран.

Прво: није доказано да се код 12. преписивача огледа графичка тенденција за њ;⁵ друго: и кад бисмо признали да се код 12. преписивача огледа тенденција за њ у средишњим слоговима, опет тврђењу писца да је разлика у броју примера са њ > њ (према правилу Јагића) код појединих преписивача незнатна, слабо одговарају подаци 12. преписивача: 100 примера са њ м. њ и 66 примера са њ м. њ. Треће: ми бисмо, пре свега, очекивали да ће та разлика бити незнатна код оних преписивача који су неутрални у погледу њ и њ; међутим код 1. преписивача налазимо 26 примера промене њ > њ и само 8 примера њ > њ по Јагићевом правилу. Бројни односи примера са њ > њ и њ > њ код 12. и 1. преписивача воде закључку да распоред чињеница код 2., 8. и 6. преписивача може бити и случајног порекла; може бити, дакле, пуки случај што код 2. преписивача од целокупног броја примера њ м. њ — 50 — одговарају Јагићевом правилу 42, а од 86 примера њ м. њ одговарају овом правилу 44.

Не могу, дакле, ипак признати да се у Ps. Sin. огледа Јагићево правило, т. ј. да је то правило било примењено у оригиналу тог споменика.

И то у толико пре што ће распоред података о полугласницима бити можда сасвим друкчији кад се дефинитивно утврди колико је преписивача писало Ps. Sin. и где су, у ствари, границе појединих руку. Најзад је потребно да се дотакнем још једног питања.

Писац чланка о полугласницима у Ps. Sin. разгледајући статистичку грађу која се тиче слабих њ и њ, скоро не обраћа пажњу на сугласник који се налази испред, односно иза полугласника. У вези с тим писац не наводи све примере са чувањем старог њ или старог њ. Међутим поједини су истраживачи проучавајући уза-

⁵ На 12 с. чланка сама Петровска примењује да се код преписивача који радије употребљавају њ скоро нема примера замене њ са њ на крају речи.

јамно мењање полугласника у старословенским споменицима и узроке тог мењања у последње време ударили баш овим путем. Тако Ван-Вејк у JArch., 39 св. даје ревизију питања о мењању полугласника по Јагићевом правилу у Зогр. Јев. У тој ревизији он тежи да објасни неконсеквентност у спровођењу Јагићева правила у Зогр. Јев. помоћу различних хипотеза у којима главну улогу игра мисао о различитом утицају на полугласник претходног или потоњег сугласника.

Исту методу истраживања налазимо у чланку Бузука посвећеном Маријином Јев. (ИОРЯСл. XXIII 2, 1918 г. 110—149). Уосталом, ту мисао о утицају суседног сугласника налазимо много раније код претставника Фортунатовљеве школе. И Петровској је познат тај правац у истраживању судбине полугласника у старословенским споменицима: на 38 с. чланка помиње се Шчепкинова хипотеза да је промени њ у њ у примерима као вѣ вѣкѣ могао сметати потоњи сугласник в. Само што Петровска не проучава грађу у томе правцу систематски. Па ипак, по моме мишљењу, она има право, а ево зашто. Ја не видим да је та метода проучавања грађе, која се тиче полугласника, досада дала много резултата, у колико је била примењена на најстарије споменике: Зогр. и Маријино а камо ли кад би била примењена на Ps. Sin. Да се у томе уверимо, довољно је да се задржимо мало на закључцима до којих је дошао В.-Вејк у својој студији о полугласницима у Zogr., с једне стране, а Бузук у студији о Mar., с друге.

По нешто у закључцима В.-Вејка не изазива никаквих сумњи, а то је да су веларни сугласници к, г, х могли сметати мењању ѣ > ѡ према Јагићевом правилу; несумњиво је да се слогови кѣ, гѣ, хѣ нису мењали у кѡ, гѡ, хѡ испред потоњег слога са палаталним вокалом; могуће је и то да су веларни сугласници к, г, х сметали мењању претходног ѣ у ѡ у таквим случајевима као што истѣкни, потѣкнѣтѣ и сл.

Што се тиче осталих закључака В.-Вејкових о утицају суседних сугласника на мењање полугласника, тешко би било наћи такве који не би оставили место каквој сумњи.

Карактеристично је за В.-Вејкову методу да он тежи да објасни све, сваки појав, свако колебање, сваку разлику, не остављајући ништа што би ишло на рачун графичке случајности, ма да је јасно да за преписивача Zogr. полугласници у отвореном слогу нису били више живи гласови.

Ако сведемо све његове хипотезе уједно, добијамо ово. Потоње ϵ, α, η не смета мењању $\tau > \nu$ по правилу Јагићеу;⁶ потоње κ смета овом мењању;⁷ исто се може рећи за потоње σ, ζ ,⁸ у мањој мери за λ ;⁹ κ, γ у групи $\sigma\kappa, \zeta\gamma$ ($\kappa\sigma\kappa\tau$ -, $\zeta\gamma\eta\tau$ -) сметају мењању τ у ν . Даље: предлог $\kappa\alpha\zeta, \kappa\alpha\sigma$ - испред $\kappa, \mu, \pi, \eta, \delta, \lambda$ при крају рукописа јавља се скоро увек у облику $\kappa\alpha\zeta, \kappa\alpha\sigma$; то значи да је тако било у оригиналу *Zogr.*

Испред τ, χ у оригиналу *Zogr.* било је можда $\kappa\alpha$;¹⁰ али група $\tau\chi$ -утицала је друкчије: то се закључује на основу јединог примера код Јо. $\kappa\alpha\tau$ трити. Даље: испред δ — τ се боље чува него ли испред τ ; слично томе увек имамо $\kappa\alpha\delta$ -, док поред $\kappa\alpha\pi$ - налазимо и $\kappa\alpha\lambda$ -.

У погледу групе $\kappa\alpha\zeta$ - В.-Вејк опажа, како код глагола $\kappa\alpha\zeta\alpha\tau\eta$, $\kappa\alpha\zeta\eta\alpha\tau\eta$, $\kappa\alpha\zeta\eta\tau\eta$, $\kappa\alpha\zeta\eta\sigma\kappa\alpha\tau\eta$ преовлађује $\kappa\alpha\zeta$ -, док $\kappa\alpha$ испред $\zeta\alpha\mu\eta\eta$, $\zeta\alpha\mu\eta\lambda\eta$ увек чува своје τ ; откуд је овака разлика, писац не може објаснити.

Даље: пошто су бројни односи примера са τ и ν неједнаки испред различитих сугласника, писац долази до закључка да су постојали различни ступњевни мењању (Umlaut) вокала и да је било посредних гласова између вокала τ и ν (Zwischenlaute). Сугласници $\kappa, \mu, \zeta, \sigma$ сметали су мењању τ у ν у мањој мери него ли κ, γ . За положај $\kappa\alpha$ испред $\zeta\delta, \rho$ нема одређеног правила, те група $\zeta\delta$ заузима средишни положај између ζ и χ , који нису сметали мењању и ζ, σ који су му сметали. Даље: за сугласнике који су испред полугласника постоје тако исто нарочита правила у смислу нарочитих тенденција. Сугласник κ захтева мењање $\tau > \nu$, док κ и γ сметају овом мењању.¹¹ Сугласник ϵ смета овом мењању, као и τ ; обрнуто μ не смета; за ζ писац не одлучује, да ли је тај сугласник у већој мери захтевао мењање (Umlaut) него ли χ и σ које се јавило из χ услед 3. палатализације; свакако он сматра као могућно да се у ν у речи $\kappa\alpha\tau\eta\tau\eta$ и у τ у речима $\pi\eta\tau\eta\tau\eta$, $\kappa\alpha\tau\eta\sigma\kappa$ огледа исти прелазни вокал између τ и ν . Сугласник τ захтева иза себе τ ($\tau\eta\mu\eta\tau$ поред $\tau\eta\mu\eta\tau$); иза δ, ζ наступа мењање $\tau > \nu$: $\delta\alpha\tau\eta\tau$, $\zeta\alpha\tau\eta\tau$ и сл., али

⁶ $\kappa\alpha\sigma$: $\kappa\alpha\zeta$ = 13 : 3; $\kappa\alpha\zeta$: $\kappa\alpha\sigma$ = 60 : 10; $\kappa\alpha\mu$: $\kappa\alpha\eta$ = 77 : 20.

⁷ $\kappa\alpha\zeta$: $\kappa\alpha\sigma$ = 2 : 8; $\kappa\alpha\mu$: $\kappa\alpha\eta$ = 2 : 16.

⁸ $\kappa\alpha\sigma$: $\kappa\alpha\eta$ = 2 : 23; $\kappa\alpha\zeta$: $\kappa\alpha\zeta$ = 1 : 2.

⁹ $\kappa\alpha$: $\kappa\alpha$ = 8 : 12.

¹⁰ Код Јо. не налазимо $\kappa\alpha\chi$ -, а $\kappa\alpha\tau$ - јавља се код Мт. 1 пут, код Мр. 1, код Л. 3, код Јо. 1, док $\kappa\alpha\tau$ - код Мт. 8, код Мр. 2, код Л. 7, код Јо. 1. За чврсти закључак грађе нема.

¹¹ Лескин је сматрао стално $\kappa\alpha\tau\eta\tau\eta$, $\kappa\alpha$, $\kappa\alpha\zeta$ поред $\kappa\alpha$, $\kappa\alpha$ као случајни појав (Archiv 37, 39 и сл.).

се писцу чини да је са друге стране сугласник *з* могао утицати у супротном правцу.¹² уп. *взъли*; иако се чешће јавља *взърѣти* и сл., писац мисли да се у *взърѣкѣ* (3 пута) огледа тај утицај сугласника *з* на полугласник (*entpalatalisierende Kraft*); облик *взъли* писац тумачи овако: иза *з* — *ѣ* се развијало прво у правцу *ѣ* тако да је променило *ѣ* у префиксу *взъ-* у *ѣ*, па је онда наступила промена *ѣ* иза *з* у супротном правцу; ову је промену (*ѣ* > *ѣ*) изазвао истовремени утицај претходног *з* (*entpalatalisierende Kraft*) и потоњег *п* (*labialisierende Kraft*); уосталом, писац мисли, да је *п* играло споредну улогу, пошто је имало мању снагу лабиализације (*rundende Kraft*) него ли остали уснени сугласници.

Видимо, дакле, да сугласници *к*, *г*, *х* сметају мењању потоњег *ѣ* у *ѣ*, уснени сугласници томе не сметају; дентални мање или више сметају: највише смета *с*; *т* допушта мењање у врло ограниченој мери, даље иде *з* и *д*, које можда није нимало сметало том мењању (33 с.). О сугласницима *р*, *л*, *н* у томе погледу тешко је рећи штогод одређено.

Иако сва та опажања са различитим напоменама претстављају доста компликован, чак можда и замршен начин објашњења чињеница *Zogr.* које се односе на мењање *ѣ* > *ѣ* по Јагићевом правилу; ипак ни сва та опажања ни све те напомене нису довољне да објасне све.

Писац им додаје још нешто, — претпоставку да су сем суседних сугласника биле од значаја разлике у дужини, акценту, па чак и разлике ритмичке природе.

На тај се начин *дѣѣ* и сл. примери, у којима је потоње *в* морало сметати мењању *ѣ* > *ѣ*, објашњава овако: овде је полугласник претрпео ранију и јачу редукцију, те је врло слаби и врло кратки полугласник био нарочито изложен утицају идућег слога; обрнуто имамо у *нплодѣѣ*, јер је *ѣ* у положају иза акцента било јаче.

Слична су објашњења која се тичу мењања *ѣ* > *ѣ* по Јагићевом правилу. Ту налазимо искључиво *тѣн*, *сѣн*, *зѣн*, *рѣн*, *пѣн* (испред слога са веларним вокалом), али колебање *лѣн* — *лѣн*, *нѣн* — *нѣн*, *дѣн* — *дѣн*, *вѣн* — *вѣн*, *мѣн* — *мѣн*; *бѣн* — *бѣн*; у том колебању различити уснени сугласници утичу неједнако: само *пѣн*, 8 *вѣн* — 2 *вѣн*, 10 *мѣн* — 2 *мѣн*, 4 *бѣн* — 11 *бѣн*. У групи *нѣн* — *ѣ* је остало дуже или се мењало у правцу *ѣ* у мањој мери него ли иза *т* (*тѣн*) или *с* (*сѣн*),

¹² „Anderseits aber scheint dem Laute *з* die entpalatalisierende Wirkung nicht ganz fremd gewesen zu sein.“ (32 с.)

да имамо увек *вѣв-*, али поред *вѣп-* и *вѣп-* (26 с.), те из овога изводи закључак да је *п* имало мању снагу лабиализације (*eine geringere rundende Kraft*) него ли остали уснени сугласници *в*, *в*, *м*. Али касније писац утврђује (37 с.) да се *ѣ* у наставку *-ѣн-* мења у *ѣ* иза *п* и да немамо примера са *-пѣн-*, док поред 4 *вѣн* имамо 11 *-ѣн-*. Писац објашњује то као случајност.

5. Зашто се у *вѣзѣпѣти* полугласник прво мења у правцу *ѣ*, па после тога развија у супротном правцу?

6. Поводом објашњења супротности облика *дѣѣѣ* и *нѣпѣдѣѣ* намеће се питање: чим се може доказати да је полугласник био јачи у слогу иза акцента него ли испред акцента. Сумњам да би се то могло узети као општи закон.

Толико о покушајима В.-Вејковим да се објасне чињенице *Zogr.* у погледу мењања *ѣ > ѣ* и *ѣ > ѣ*.

Ако обратимо пажњу на *Мар. Јев.*, опазимо да се оно у нечему са *Zogr.* не слаже.

У *Zogr.* иза *з* налазимо најчешће *ѣ*: *вѣзѣрѣти* и сл.; међутим у *Мар.* у таквим случајевима имамо *-зѣ-* (*зѣриши* и сл.) — уп. Бузук *op. cit.* 118.

У *Zogr.* иза *к* обично се јавља *ѣ* (испред слога са палаталним вокалом), док у *Мар.* Бузук истиче мењање *ѣ > ѣ* иза *к* које он доводи у везу са лабиалним карактером овог сугласника. (*ibid.*)

На тај се начин ствар компликује још више, јер морамо претпоставити знатне диалекатске разлике у погледу утицаја на полугласник различитих сугласника, претходних и потоњих.

Међу тим треба нагласити, да и г. Бузук, говорећи о полугласницима у *Мар.*, опажа да у њему преовлађују примери мењања *ѣ > ѣ*. То значи да већ имамо посла са графичком тенденцијом и у том споменику, ма да се она у њему још слабо огледа.

Свакако би било неправилно у методолошком погледу у сваком примеру Маријиног кодекса гледати фонетски појав, не мислећи на могућност чисто графичког порекла по неких примера.

Да нису сви појави од значаја за одређивање гласовних промена, види се доста јасно из примера *Мар. Јев.* као што су *кѣжѣдо*, *кѣснѣтѣ*, *кѣнигѣ* и сл.: в. Бузук, *op. cit.* 134 с.¹⁴ Али и за *Zogr.* мислим тако исто да је немогуће све што се тиче правописа

¹⁴ Не могу се сложити са писцем да се у таквим примерима огледа појав мењања полугласника под утицајем идућег слога, јер верујем да је том мењању заиста сметао претходни сугласник *к*.

полугласника објашњавати као гласовну појаву у толико више што се и на тај начин не може све објаснити.

Мени се чини да се слика коју нам пружа *Zogr.* у погледу мењања њ > љ и љ > њ може објаснити на много простији и много вероватнији начин. Цела се ствар може, на пример, замислити овако. Мењање полугласника по Јагићеву правилу постојало је у непосредном оригиналу *Zogr.*, али тог мењања није било у оригиналу тог непосредног оригинала. Преписивач непосредног оригинала је делимице чувао правопис свог оригинала, пишући рецимо дѣѣѣ, тѣма или слично, делимице је писао према своме изговору, т. ј. дѣѣѣ, тѣма и сл. На тај начин, можда, већ у оригиналу *Zogr.* Јагићево правило није било спроведено консеквентно. Последњи преписивач могао је повећати број отступања од правила, јер није имао у своме изговору ослонаца за правилну употребу њ и љ, а није имао ни воље да обрати довољно пажње на то, да ли у његовом оригиналу стоји њ или љ; треба се сетити да у *Zogr.* полугласник често има такав облик да није ни Јагић могао одлучити да ли је то њ или љ. А такво исто стање могло је бити и у непосредном оригиналу кодекса *Zogr.* У таквим приликама зависило је од пуког случаја, какву је навику стекао преписивач у погледу једне или друге речи, да ли је научио да пише са њ или са љ. Али и да је научио да пише какву реч са љ, каткада је могао случајно обратити већу пажњу на свој оригинал у којем је било њ, каткада се у његовом памћењу јаче истицао вариант исте речи са љ, а каткад са љ и т. д.

Вероватно су по неки фонетски услови ограничавали мењање полугласника по правилу Јагићевом у оригиналу *Zogr.*: иза сугласника к, г, х њ није се мењало у љ; иза сугласника ж, ш, ч, џ, жд, ц, њ, љ љ није се мењало у њ; испред потоњег ј њ није се мењало у љ, јер се још раније променило у њ. Све остало није нимало сигурно.

Још се мање може видети какав утицај суседних сугласника у каснијим старословенским споменицима у оним границама у којима тај утицај замишљају г. г. В.-Вејк и Бузук. За Мар. Јев. може се утврдити само да се љ не мења по правилу Јагићеву иза њ, љ, љ (умекшаних), а тако исто испред њ, љ, љ, иако то правило није примењено у Мар. Јев. доследно. У оригиналу *Euch.-Sin.* љ није се мењало у њ испред сугласника ч, џ, жд, ц, с.

Што се тиче *Ps. Sin.*, ја не верујем да ће се икад моћи утврдити утицај суседних сугласника на вокале њ, љ у вези са правилом Јагићевим, ни у оним границама, у којима је то могло бити утвр-

ђено за *Zogr.* или *Mar.*; сумњам да ће то бити могућно и онда кад буде тачно одређен број преписивача и границе њиховог рада. Сада пак, док је подела рукописа на делове у вези са мењањем руке несигурна, не би било ни целесходно проучавати грађу у томе правцу. Зато се можемо једино ограничити претпоставком да оригинал *Ps. Sin.* уопште није знао за мењање полугласника по Јагићевом закону.

Сп. Куљбакин.

Акцентологические этюды.

(Addenda et corrigenda.)

Мои этюды, напечатанные в ж. „Јужнословенски Филолог“ IV¹ стр. 114—139, 139—150, писались несколько лет назад. Вопросы, разработанные в них, после сдачи рукописи в печать нераз были предметом моего дальнейшего изучения как со стороны материала, так и сделавшейся для меня доступной ценной научной литературы последних лет, и потому перед тем, как перейти к следующим этюдам, я нахожу полезным задержаться на отдельных вопросах, которые теперь отчасти решаются мною по-другому, отчасти требуют некоторого углубления. Другие, в особенности касающиеся хронологии явлений, удобнее будет рассмотреть уже в дальнейшем.

Ia.

1. Проблема сохранения заударных акутированных долгот.

Словинский язык своими *krávat*, *krávah* (ср. чакавск. *krāvah* в Novi, с заударной краткостью) дает определенные свидетельства, что в подобном положении метатонии, resp. сохранения заударной долготы не было.

Есть ли это специально-словинская или, может быть, сербско-словинская утрата? Вондрак и до сих пор считает возможным поддерживать закон, согласно которому перед конечным полугласным заударная долгота (какого происхождения, он не говорит) в праславянском сохранялась.² Примеры его отнюдь, однако, не говорят в пользу подобного закона, ибо все входящие в § 26, относятся лишь к случаям *носовых*, и притом одинаково к слогу, предшествующему отпавшим *ъ*, *ь*, и такому, за которым следовал другой с гласным полного образования: шток. *мјѣсци*, *мјѣсца* и под.

¹ Порядок расположения этюдов в силу причин внешнего характера оказался не тем, какой первоначально имелся в виду. Прошу поэтому ссылки на „следующий этюд“ в первой статье относить к еще ненапечатанному этюду „Вторичные циркумфлексированные интонации в праславянском“, а во второй — к „Праславянским краткостям“. — На стр. 127 пропущена цифра раздела 2, начинающегося словами: „Не отражают принятых до сих пор положений несколько категорий фактов“.

² *Další příspěvky k nauce o praslovanakém přízvuku* §§ 26, 27.

Примеры же, включенные в § 27, или имеют циркумфлектированную интонацию, которая иначе рефлексировалась в отдельных языках (шт. *gõláb*, gen. s. *gõlába*), или же представляют частные случаи (чешск. диалект. *ovád*, *hovád*).

Единственно вескими остаются показания чешских и словацких dat. pl. *vránám*, *rybám*, loc. pl. *vránách*, *rybách*, которым соответствуют древне-польские примеры, отмеченные, напр. С. Кульбакиным („Къ истории и диалектологии польскаго языка“, 193 стр.). Словинск. *rábáx* делает, однако, сомнительным, чтобы обе данные формы были фонетическими: скорее здесь имело место западно-славянское удлинение *a* в закрытом слоге перед *m*, нефонетически распространившееся в чешском,¹ словацком и др.-польском на loc. plur.: ср. словацк. *nám*, *vám* (вслед за которыми, вероятно и *nás*, *vás*); параллельное явление в Сважендзе *nim*, *vim*, *nos*, *vos*,² тогда как в словинском только *nõim*, *võim*, но *nãs*, *vãs*.

Применительно к чешскому и словацкому речь может идти еще о двух возможностях. Первая —: есть некоторые данные, говорящие в пользу того, что в этих языках долгота сохранялась в конечном подударном слоге, за которым отпал редуцированный: чешск. *zeměnin*, *dvorěnin*, *velikán*, словацк. *čeladín*, *včelín*, *velikán*, др.-ч. *spravedlív*. Настаивать на таком положении, однако, нельзя, так как в примерах *zěmenín*, *dvorěnin* и под. долгота встречается и в формах косвенных падежей и потому должна была бы толковаться в этих последних как аналогическая, а затем — имеется немало случаев отступающих, вроде чешск. *člověk*, *hospodin*, *bratran*, *chodil* (ср. и словацк.) Догадка, высказанная в J. Ф. IV, что формы на *-ín* могут восходить к новообразованиям **In̄**, **Ina**³ сохраняет свое значение. Аналогия словинского позволяет также думать об иностранном влиянии, охватившем часть слов, — ср. словинск. *gospodín* (при рез. *guspuđin*) *velikán* с *˘*, отражающим интонацию схожего итальянского суффикса. Что касается др.-чешских *spravedlív* и под., то здесь мы можем иметь дело с диалектическим фонетическим удлинением перед *v*.

Вторая возможность: — если в чешском и словацком имело место сохранение заударной акутированной долготы, то лишь в

¹ Ср. *-ach* в ходском наречии.

² С. Кульбакинъ, Къ истории и диалектологии, 195. Можно, однако, догадываться и о том, что **nas̄**, **vas̄** имели (только в gen ?): удлинение (перед *̄* ?) Ср. шток. *nãs*, *vãs*, при чак. (Novi) *nãs*, *vãs*.

³ Точка за гласным — знак его подударности.

слоге, за которым отпал редуцированный. Тогда *vránám, rybám, vranách, rybách* пришлось бы считать фонетическими формами, а *rukám, rukách* и под. подвергшимися их влиянию. И это допущение имеет много случаев, ему противоречащих: *plakal, mazal, ranil, kravař* (при *rybář*, -e, которое, скорее всего, из **rybārjъ, rybārja*). Между тем, как подтверждающие его случаи, вне спорной категории, о которой у нас сейчас идет речь, единичны; см. сделавшиеся именами существительными *adjectiva possessiva Tetln, Miletn* и под. (Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého*, I § 506).

Для полноты освещения вопроса упомяну еще, что польское диалектическое *w ten czás (f tyn čas)*, которому придавали значение Кульбакин и Розвадовский (Къ истории и диалектологии польскаго языка, 141, *Historyczna fonetyka czyli głosownia języka polskiego*, 317), мне представляется отражающим влияние параллельного **do tych czas*: ср. *du õtyxcás* в зебржидовском говоре с рефлексом формы gen. plur. (приведено у Кульбакина, стр. 132).

С вопросом о сохранении заударной долготы в подобном положении связан другой: Т. Лер-Сплавинский („О *prasłowiańskiej metatonji*“, стр. 21—22, 23) видит указание на метатонию акутированного слога перед акутированным в чешск. *lipa — lipám, míra — mэрám*, словинцк. *luḡpata — lepǎtoḡm, kuḡbǎlǎ — kobǎloḡm*, чешск. *lipa — lipách* словинцк. *luḡpata — lepǎtách*. Чакавские и словинские факты этому противоречат. В чешском проще видеть нормальное для него сокращение начального подударного акутированного гласного многосложного слова,¹ а в словинцком — отсутствие переноса на четвертый слог конца (для эпохи сохранения редуцированных — ср. *Mikkola, Urslawische Grammatik* § 123). Ср. те же явления в *o*-основах в *dat. pl.* и *loc. pl.*, где нет серьезных оснований говорить об акутированности следовавших за корнем гласных: чак. *dat. pl. vlǎsǎn*; что касается *loc. pl. vlǎsth*, то теперь я вижу в нем фонетическую форму, отражающую случай редкого положения „старая циркум-

¹ Для положения „трехсложное слово, в котором третий, конечный слог образовывался редуцированным гласным“ думаю теперь, что фонетическим было сокращение начального подударного лишь при сохранившейся долготе последующего: ср. *acc. sg. máteř, kámen*, но *jastřáb, jestřáb*.

Если так, то смущавшее меня раньше *vítěz*, как форма *nom. sg.*, делается понятным. Повидимому, в чешском рефлекс **edzъ*, имевшего циркумфлектированную интонацию, сокращался: ср. *řetěz, m. б., robotěz*.

Peníz, может быть, заимствование, не восходящее к праславянскому, — ср. *e* вм. ожидаемого **ě*. Словацкое *vít'az*, вероятно, заимствовано из чешского.

флектированная долгота¹ перед циркумфлектированной, за которой следовал редуцированный, т. е. **volāēchъ* (ѣсть интонацией циркумфлекс < o| с циркумфлектированной интонацией дифтонга с краткой слоговой частью) перешло в **volse̋chъ* с новоакутовой интонацией подударного *ě*; ср. и *brodih* из положения „краткость — циркумфлектированная долгота — редуцированный“. Параллель к чакавским фактам представляют словинск. *dobēh*, словинцк. *daḅ'ē'x*. Из этого типа долгота нефонетически проникала в отдельных языках в тип с акутированным гласным корня: словин. *gādih* < **gādēchъ*, чешск. *hadich*, словинцк. *xluōpje'x*.

Что касается других случаев, где речь могла бы идти о метатонии, предполагаемой Лером-Сплавинским, то частичные объяснения словинского вторичного $\hat{}$ мною даны в J. Ф. IV, и к ним добавить приходится немного. Названия мяса на *-ētina* получили свое *-ē-*, скорее, не из plur. *gosēta*, и под., а из типа *žrēbē -žrēbēta*. Это хорошо бы позволяло понять *kūretina*, к каковому месту ударения не имелось соответственной параллели с начальным $\hat{}$ в единственном числе названий животных. Заслуживает внимания и приводимое Р. Брандтом („Начертание славянской акцентологии“, стр. 293) фонетическое *govēdina*, не отражающее влияния plur. *govēda*; *govēdina* у Плетершника явилось, вероятно, под влиянием всего типа названий мяса.

О том, что метатония $\hat{}$ перед сохранявшимися когда-то в словинском долготами отнюдь не должна обязательно считаться сплошь праславянским явлением, свидетельствуют приводившиеся мной слова с суффиксом *-avt* из герм. *-olt* (Rad XLV, 116). В параллель им следует поставить еще угорск. *židov* — *žid* с суффиксальным *-ov* из мадьярск. *ó*.

Я утверждал в J. Ф. IV, 118 и сл., что в качестве сохранившихся заударных долгот выступали в срединных слогах лишь акутированные носовые. Сейчас добавлю к полабскому материалу, взятому мною тогда из „Etymologisches Wörterbuch“ Бернекера, (по невозможности получить „Die Sprachreste der Dravāno-Polaben“ Роста), также то, что дает Рост: *pójāk, zójāc* (в полабском ударение на следующий циркумфлектированный гласный переносится, Mik-kola, Urslav. Grammatik § 115, Lehr, Ze studjów nad akcentem słowiańskim 70—71). Остается занять определенную позицию отно-

¹ Т. е. не являющаяся продуктом переноса срединной циркумфлектированной интонации к началу.

сительно чешск. диалект. *ovád, hovád* (gen. s. *-áda*) при *ovad, hovad*, слцк. *ovád, obád*, чак. *ǫbád, ůbád, -áda* (gen. pl. *ubádŕh*), шт. *ǫbád*, слов. *obád* и *obád*, укр. *ǫvad*.

Оба варианта, на которые указывает словинский, в чешском и словацком отразились бы с краткостью (ср. весь префиксальный тип *o*-основ в чешском с краткостью корневого гласного); случаи вроде *požár, prošŕp* (при *prošŕp*) имеют и простые *žár, šŕp*; заслуживает при этом внимания также укр. род. п. *ǫожару*, русск. диалект. (южное?) род. п. *ǫожара*. Так как, однако, слово, с которым мы имеем дело, принадлежит к одушевленным, то возможно, что *ovád*, отражает фонетическую форму nom. sg., параллельную словинск. *obád*, вытесненную в большинстве префиксальных образований формами других падежей ед. и множ. числа. Это толкование, конечно, возможно лишь при условии принятия правила о сохранении в чешском подударной акутированной долготы конечного слога, за которым отпал редуцированный.

2. Закон Розвадовского.

После исследования Ван-Вейка (Arch. f. slav. Phil. XXXVII, 1 и след., ср. также „Die balt. u. slavischen Akzent u. Intonationssysteme“, § 21) нет, мне кажется, серьезных оснований сомневаться, что исходное ударение в типах **vodi'ti : *vo'dišb*, **chvali'ti : chva'lišb* лежало на примете класса. Это убедительно доказывают образования от старых *oxytona žena**, **chvala**, **sqd** и под.: русск. *же'нишься*, словинск. *žėniš* и т. д., русск. *хва'лишь*, словин. *hváliš* и т. д., русск. *судишь*, слов. *sqdiš* и т. д. Отступления вроде **grėši'sb : *grėchs* единичны и не могут серьезно поколебать существа теории.¹

Принимая мнение Ван-Вейка в этой части, я тем самым отказываюсь от самого сильного аргумента в пользу закона Розвадовского, которого держался раньше, и потому ставлю его теперь под большое сомнение. В многосложных словах я не имею теперь достаточно убедительных примеров его действия по отношению к

¹ Что касается, однако, выводов Ван-Вейка о том, что класс **chvali'ti : *chva'lišb* имеет *i* из **i*, то они мне не кажутся убедительными, пока не найдены параллели к предполагаемому им передвижению ударения с долгих монофтонгов средних слогов к началу в виде новоаккутовой интонации на былых циркумфлектированных долготях. Подробнее — в *Zeitschrift f. slav. Phil.* I, стр. 222 и сл. В словинск. *prāvīš* и под., мне кажется, и сейчас можно видеть отражение **prāvīšb* > **prāvīšb* с **i*, сохраненным в заударном положении ввиду его особого происхождения — из **eje*, а не из индо-европейского монофтонга. Ср. и чешск. *pravīš* и под.

начальному слогу: в словинском и чакавском перед **ivo* мне неизвестны примеры новоакутовой интонации (рефлексов *˘*), чешские же *louživo*, *svŕtivo*, весьма возможно, отражают просто долготу соответственных глаголов *loužiti*, *svŕtiti* и т. д., ср. и словинцк. *mlòučivo* „Milchwaare“ (к *mlòučko* „Milch“). Для других положений известная убедительность принадлежит еще образованиям префиксального типа: чак. *návada* и под., но на одних их базироваться трудно, тем более, что и сами они остаются свидетельствами спорными.¹

В nom. accus. pl. neutr. теперь я тоже не могу видеть свидетельства циркумфлектированности флексии (ср. Ван-Вейк, Roczn. Slaw. IX, 80—81). Говорящая в пользу такого мнения форма словинских глаголов типа *lovila* (ср. sg. fem. *lovila*), скорее всего, — результат влияния других форм plur. *lovile*, *lovili*.

3. Отражение рефлексов индо-европейских дифтонгов в конечных слогах в виде долгот.

В *o*-основах и *u*-основах, как я указывал, в пользу этого положения свидетельства:

Loc. sg. слов. (*pri*) *brātu*, *gādu*, словинцк. *vələ́*, *břegū*. Instr. plur. слов. (*z*) *brāti*, (*z*) *gādi*, *z grobí*, *z bogí*, словинцк. *brāŕi*, *χlūòpŕi*. Подчеркну еще диал. чешск. *chtapŭj*, *svātkŭj*, *vratŭj*, может быть, *grŭxŭū*, *ūŕle-cŭū* Киевского Миссала. Что здесь дело не во влиянии окончания **mī*, которое само нуждается в объяснении, ясно хотя бы из того, что чешские диалекты, имеющие *ŭj*, часто не имеют рядом *mī*, а в словинцком наоборот — **mī* подверглось влиянию **y*, о чем свидетельствует *mī* вместо ожидаемого *mŭj*.² — Ср. теперь и Ван-Вейк „*Slavia*“ II, 4, стр. 597.

Dat. sg. на *-u*, где мы ожидали бы сходных явлений, имеет след долготы в словинцк. *brātiū*, *χlūòpŕū*.

¹ Взгляд Вондрака (*Přispěvky*, § 115), объясняющего новоакутовую интонацию чак. *žěja*, *sūša*, слов. *žěja*, *sūša* и т. п. как результат изменения **žēdb*, **sūsb* в новообразованиях на *-ja*, при всей своей соблазнительности, не решает дела. Прежде всего, он не объясняет самого главного — долготы конечного *a*, свидетельствуемого словинской новоциркумфлексовой интонацией в случаях вроде *krāja*, *klāja*, *grīža*, словинцк. *vūolā*, а затем оставляет полную возможность сомнения в существовании старых *i*-основ к **kōža*, **vōlja*. Не могу — добавлю кстати — согласиться и с его замечанием: „... slov. *prēja* (zde přechází starý akut někdy v cirkumflex, hlavně před délkou). — Курсив мой. — Показательны в смысле колебания долготы и краткости конечного слога в прошлом слов. *kōča* и *kōća*, *krāja* и *krāja* и под.

² F. Lorentz, *Slovinzische Grammatik*, стр. 237.

Возможно, что когда-то в этой форме знал долготу и чешский: ср. *adverbia* др.-чешск. *k-večerú*, ново-чешск. *k-večerou*, др.-чешск. *k-posledú*, ново-чешск. *k-posledou*.¹

Для форм *gen. loc. dualis* показательны др.-чешск. *městú, chlapú*, ново-чешск. *kolenou*.²

Заслуживают внимания еще словинцк. *gen. sing. u-основ* *škúptú, viňvadú* и *voc. sg. -psǎ*.

В *i-основах nom. acc. plur.*, как теперь для меня ясно, действительно, фонетические формы: с ними (*viňosǎ, mǎšǎ*) совпадают словинские *pluralia tantum* — *jǎsli, gǎsli*. Замечу, что объяснение этих форм из первоначального *acc. pl.* на **ins* (ср., напр., Meillet, „Le slave commun“, p. 365) вполне согласуется с моей гипотезой.

Дифтонгическое происхождение *i* в *dat. sg.* мне представляется, если не говорить о деталях, вполне доказанным (см., напр. Meillet, Op. cit., p. 363—364); поэтому в словинцк. *dat. sg. viňosǎ, mǎšǎ*, словин. *niti* я вижу фонетические формы. Для *gen. sg.* свое значение сохраняет сказанное в J. ф. IV. — Относительно *nom.—accus. dualis*, где словинцкий указывает на долготу *i* — *mǎšǎ, viňosǎ*, в то же время обнаруживая краткость в *viňǎčǎ, viňšǎ*, я не могу придти ко вполне определенному решению: резьянск. *nom. acc. dualis dri kukusi* говорит в пользу акутированного окончания, т. е. **i*, — в таком случае ожидалась бы краткость конечного гласного, и, может быть, этому соответствует слов. *prǎsi*, но тогда краинские формы *nom. acc. dualis* с ударением основы пришлось бы в случаях циркумфлектированной или краткостной интонации корня считать аналогическими и не видеть в них свидетельства праславянской старины. Если же, наоборот, резьянская форма новообразование (что более сомнительно: откуда?), то циркумфлектированная интонация конечного гласного делала бы вероятным наличие в праславянском дифтонга с краткой слоговой частью. Словинцк. *viňǎčǎ, viňšǎ* фонетически отвечают, что касается окончания, индо-европейскому **i*. Праславянское место ударения и циркумфлектированную интонацию конечного *i*, о котором свидетельствуют полабск. *vũcǎǎ, vauscǎǎ*, они получили, может быть, от *nom. acc. dualis jo-основ neutr.*

¹ J. Gebauer, *Historická mluvnice* . . . III, 1, § 29.

² Свидетельствует ли предударная краткость в серб. *prǎkǎ*, словинц. *rokiǎ* о том, что **i* здесь из **oju* (ср. Lorentz, *Slovinzišche Grammatik* 251)? Возможно что в других случаях, где перед рефлексами дифтонгов выступает долгота, именно она является нефонетической, проникшей из других падежей парадигмы.

Существенная поправка в гипотезу о конечных долготах, изложенную мной в *J. Ф. IV.*, стр. 133 и сл. могла бы быть внесена под влиянием Лера-Сплавинского в том смысле, что метатония акутированной интонации в новоциркумфлексовую, по крайней мере, в словинском, совершалась лишь перед сохранившимися сверхдолготами¹ (и в некоторых специальных условиях). В словинском в пользу этого говорил бы, напр., *dat. sg. brátu*. Если так, то словинские *gen. dat. sg. nīti, kopēli* (*nom. sg. kópel*) нужно было бы считать аналогическими формами, видя фонетические в *mīsi*, и по поводу *instr. plur. o*-основ думать, что чак. *vlāsi* новее, чем словинск. *daǐf*. Возможно, однако, что в этом пункте условия метатонии не были в обоих языках тождественны. Я считаю вероятным, что в словинском действовал закон, неизвестный словинскому: новоциркумфлексовая интонация изменяется в акутированную перед следующим циркумфлектированным слогом. Таким образом *nom. sg. dōplāta* — *acc. sg. dū̇plataǝ*, *nom. sg. vōslānā* — *acc. sg. vū̇qslānā*,² *nom. sg. kō̇zjel* : *gen. sg. kō̇zjelā*.

4. Некоторые частности.

К сū̇р. 126. Стоит внимания, что у Брандта (Начерт. 276) — *pādež, a, pálež -a*.

На сū̇р. 129 (12 стрк. снизу) опечатка — следует " " ". Оговорка эта, согласно со сказанным о *nom. acc. pl. neutr.* и о законе Розадовского, отпадает.

По поводу форм *gen. pl. (сū̇р. 131)* готов теперь согласиться, что словинская форма на *ā* — новое явление — ср. *Leskien, Gramm. der serbo-kroat. Sprache §§ 726—727, F. Ramovš, K poznanju praslovanske metatonije, Slavia II, 2—3, 210—213*. О долготе *ъ* для праславянского мне, однако, кажется справедливым думать и сейчас. (Ср. среди новых мнений — С. Кульбакин, Акценатска питања § 151 *J. Ф. III*, стр. 62).

Не сомневаюсь теперь, что формы *gen. sg.* и *nom. acc. pl.* на *-e* (*ср. сū̇р. 132*) в словинском явились позже метатонии акутированных долгот в новоциркумфлектированные.

Считаю вслед за Лером и Ван-Вейком словинц. *cažāu* новым (стр. 133), что, однако, не меняет сути дела: доказательность в

¹ Ср. О *praszlowiańskiej metatoniji*, стр. 138.

² С исходным **īna*. Новоциркумфлексовая интонация явилась на заимствованном из немецкого суффикса (*-in*). От образований типа *vōslānā* = ослица она перенесена и на *vōslācā, vōslānā*.

пользу наличия конечной долготы сохраняется за словинцк. *vùoldá*, др.-пол. *wolá, dolá* и др.

По поводу словинск. *hčŭ*, сербск. *khŭ* (ср. стр. 133) принимаю довод Лера, опирающийся на полабск., в пользу того, что флексия здесь исконно циркумфлектированная.

Концепция *imperativa* (сѹр. 135—136) должна быть изменена в том смысле, что, как доказывает **modzi**, *vъzmi** и в I классе i было акутированным. Появление новоциркумфлексовой обявано, вероятно, энклитическим словам, часто осложнявшим эти формы (ср. *Zeitschr. f. slav. Phil.* I, 228).

О формах *praesensa* (стр. 139) я предполагаю подробно говорить в следующем этюде и ограничусь пока лишь замечанием, что метатонию во многих типах, по моему, должно трактовать как праславянскую.

II а.

Из положений, нуждающихся в изменении, я прежде всего отмечу, что, повидимому, перенос через слог, в котором раньше был редуцированный (ср. стр. 144) нужно считать в словинском явлением фонетическим: *òvъse > ovcĕ*.

Что же касается случаев вроде *pŏmneŭi, pŏdgavra, sŏvka* и т. п. то частью они (*sŏvka* и под.) отражают влияние образований с новоциркумфлексовой, частью нуждаются в объяснении и в других отношениях (*pŏmneŭi* — см. ρ). Укажу еще, что русский говор Леки свидетельствует о праслав. **pŏmneŭi* — *ѡмни* (Шахматов, Изв. XVIII, 4, стр. 187).

Существенный факт, не отмеченный мною, представляют пот. асс. pl. *ŏkna, kŏla*. По поводу первого я был введен в заблуждение корректурным недосмотром Брезника (*Arch. f. slav. Phil.* XXXII, 401 — *ŏkna*);¹ *kŏla* же мне представлялось нефонетической формой вместо **kolá > kŏla*. (ср. теперь и F. Ramovš J. Ф. II, 3—4, 229). Как бы, однако, дело ни обстояло с последней, по поводу *ŏkna* приходится думать, что здесь ρ вызвано особой природой перенесен-

¹ Корректурa ρ/ŏ в большинстве лингвистических работ до сих пор плоха, так как этому различию большинство ученых, видимо, не придает серьезного значения. Не говоря о замечательной статье Валявца в Rad'e 132, которая как раз в этом отношении не дает всего, что из нее можно было бы извлечь (из ценной статьи Ф. Рамовша в J. Ф. II 3—4, узнаю, напр., что gen. pl. звучит *ŏvъs, lŏpъs*, а не *ŏvъs, lŏpъs*, как вслед за Валявцем указывал я на стр. 150), даже такой образцовый в корректурном отношении труд, как „*Vergleichende slavische Grammatik*“ Вондрака и во втором издании на каждом шагу смешивает эти знаки.

ного ударения. Если так, то можно было бы также догадываться о первоначальных формах членных прилагательных вроде **gōli*, утративших по аналогии имевших новоциркумфлексовую долготу, свое *‘*, но сохранивших качество гласного.

Список неясных для меня форм с *ϕ* вм. *q* (стр. 146) пополняю еще образованиями *ϕōstaren* „ältlich“, *ϕōstariš* „altmodisch“.

Харьков. Июль 1925. г.

Л. А. Булаховский.

Русские рукописи XI и XII вв., как памятники старославянского языка.

IV. Некоторые дополнения и разъяснения к I—III.

I. Задача настоящей работы — определить: 1. какие факты ст.-сл. языка и живых ю.-сл. языков и их говоров отразились в русских рукописях XI и XII в., 2. как относились русские писцы к передаче этих фактов, 3. где написаны те ю.-сл. рукописи, которые проникли на Русь в X и XI вв. и послужили оригиналами или образцами для русских писцов и 4. кто были те южные славяне, у которых русские учились старославянскому языку. Последние два вопроса могут быть решены лишь после подробного анализа правописания русских рукописей XI и XII вв., и потому рассмотрение их я откладываю до конца своей работы, а пока намеренно говорю лишь о южных славянах, не предрешая вопроса о том, были ли это болгары или сербы, или и те и другие, или сначала одни, потом другие и т. д. А priori предполагаю только несомненным, что учителями ст.-сл. яз. у русских были именно южные славяне, а не те греки, которых присылал царьградский патриарх, и которые могли предварительно, до поездки на Русь, ознакомиться со славянским языком и в Царьграде, и на Афоне, и в городах империи со славянским населением.¹ Вопрос о южных славянах, бывших на Руси в XI и XII в., может быть решаем не только на основании анализа правописания русских рукописей XI и XII в., но и на основании других исторических и историко-литературных данных. Анализ этих данных, насколько мне известно, производится б. проф. Московского Ун-та акад. М. Н. Сперанским.

II. Русские рукописи, которыми я пользовался, перечисляются у меня в приблизительно хронологическом порядке. Т. е., я, напр., думаю, что ТЛ старше других недатированных памятников XI в., что КИ, повидимому, моложе, чем ГБ, и старше СПт. Основанием для последнего предположения является очень архаичный характер

¹ Думаю, что такое ознакомление и даже основательное знакомство не представляло трудности, т. к. славян было много чуть ли не во всех больших городах европейской части Империи.

письма Ки. Обилие руссизмов в СПт., по моему, объясняется не тем, что руссизмы накопились при последовательной переписке памятника русскими писцами, а тем, что определённая орфография еще не установилась. Можно доказать, что некоторые тексты, писанные русскими писцами, заключали меньше руссизмов, чем их оригиналы. Таковы, напр., Сказание о Борисе и Глебе и Житие Феодосия в УС; повидимому, последнему писцу, а не оригиналу принадлежат некоторые архаизмы ОЕ и т. д. Для суждения с времени написания недатированных рукописей необходим анализ их палеографических особенностей; к сожалению, хороших изданных снимков с большей части русских рукописей XI и XII в. не имеется, с других имеется их очень недостаточное количество. Этот пробел пополняет великолепный приготовленный к печати проф. Н. М. Каринским и уже отпечатанный, но до сих пор не выпущенный в свет альбом снимков с работ всех русских писцов XI в. и значительной части писцов XII в. в натуральную величину.

Кроме перечисленных рукописей я пользуюсь в дальнейших очерках и некоторыми другими, матерьял из которых привлекался мною лишь случайно и не систематично. Таковы:

Юрьевское Евангелие 1120 г. Моск. Патриаршей Б-ки [ЮЕ]. Переписано, повидимому, на Севере.

Типографская Минея № 122, XII в. [М 122], севернорусская.

Служебная Минея Патриаршей Б-ки № 159, XII в. [М 159], севернорусская.

Сборник Троицкой Лавры XII в. № 12 [ТрС].

III. Повторяю, что обозначение 3-ей носовой через *z*, в моей статье совершенно условно и вызвано тем, что из трёх букв, употребляемых в славянских латинских алфавитах для обозначения носовых гласных — *z*, *q* и *e*, две последних употребляются для обозначения носовых, соответствующих ст.-сл. ж и љ. Вопрос о том, следует ли видеть в 3-ей носовой новообразование, явившееся лишь в некоторых ю.-сл. говорах сравнительно поздно, или диалектическое явление о.-сл. языка сравнительно отдалённой эпохи, в настоящей работе рассмотрению не подлежит.

Правописание ОЕ, ТЛ и ГБ указывает на то, что их писцы в своём правописании руководились, повидимому, такими образцами (всё равно, были ли то их оригиналы или другие тексты, по которым они учились правописанию) и, может быть, таким ю.-сл. произношением, в которых ж (ѣ) и ѣ (ю) различались, но это обстоя-

тельство не устраняет возможности того, что скорому исчезновению ж в других памятниках русского письма содействовали другие ю.-сл. образцы, не различавшие ѡ и ж, и другое ю.-сл. произношение, в котором ж читался за и.

Большая часть примеров замены ж через л и ш и замены л через ѡ, ю, ж в АЕ¹, ЧПС и ПА является в тех положениях, в которых мы находим смешение ж и л и в староболгарских памятниках. Это делает весьма вероятным предположение, что в названных примерах действительно отражается староболгарское смешение ж и л, но полной уверенности в этом не даёт, п. ч. почти все примеры допускают и иное объяснение.

Являются ли случаи смешения л и ѡ в некоторых русских рукописях XI в. простыми описками или отражают фонетическое явление какого-то ю.-сл. говора, сказать нельзя; но тот или другой ответ может стать более вероятным после выяснения других особенностей правописания тех же рукописей.

V. Гласные ѡ и ѡ.

Вопрос об употреблении ѡ и ѡ в ст.-сл. оригиналах и образцах памятников русского письма осложняется тем обстоятельством, что судьба ѡ и ѡ в говорах, отразившихся на памятниках ю.-сл. письма, сходна с судьбой их в русском языке. Выпадение ѡ и ѡ слабым свойственно как ю.-сл. языкам, так и русскому: в ст.-сл. памятниках ю.-сл. письма оно засвидетельствовано в XI в.; в русском языке это выпадение в середине XII в. было уже совершившимся фактом; о том, было ли оно в русском языке раньше, приходится судить по памятникам ю.-сл. происхождения, в которых пропуск букв ѡ и ѡ в известных положениях мог быть отражением как ст.-сл. орфографии, так и произношения русского писца. Точно так же и ю.-сл. говорам и русскому языку свойственно было такое изменение в произношении ѡ и ѡ, которое вызывало на письме замену соответствующих букв буквами о и е. К середине XII в. в русском языке это изменение уже произошло, если не везде, то в значительной части говоров. Следует ли поэтому относить случаи с о, е вместо ѡ и ѡ на долю русских писцов или такой ю.-сл. орфографии, которая отражала ю.-сл. диалектические явления? И только третья особенность ю.-сл. письма — смешение в известных случаях букв ѡ и ѡ между собою — не находила по большей части себе поддержки в русском языке. Но некоторые случаи мены ѡ и ѡ могли являться

и в русском языке, ср. нынешние русские слова тонкий, медлить, где *о* и *е* из *ѣ* и *ь*, при старых тънѣкъ, мѣдлити и др.

Однако внимательное рассмотрение показаний русских памятников позволяет до некоторой степени разобраться в том, что следует относить на долю ст.-сл. орфографии и что — на долю русских писцов. Естественно предположить, что чем меньше в какой-нибудь рукописи несомненных руссизмов и чем больше таких ю.-сл. черт, которые не были свойственны установившейся на Руси орфографии, тем большее право имеем мы рассматривать употребление *ѣ* и *ь* в такой рукописи, как отражающее орфографию её ю.-сл. оригинала.

Отступления памятников от идеального употребления *ѣ* и *ь* сводятся к следующим фактам: 1. пропуск *ѣ* и *ь* в известных положениях и словах, 2. замена *ѣ* и *ь* гласными *о* и *е*, 3. смешение *ѣ* и *ь* между собою. На первом явлении я остановлюсь лишь бегло, не входя в его детальное рассмотрение, по вопросу же о смешении *ѣ* и *ь* ограничусь лишь случаями замены *ь* через *ѣ* после шипящих, считая вопросы, касающиеся употребления *ѣ* и *ь*, заслуживающими по своей важности особого рассмотрения.

1. Сохранение и пропуск *ѣ* и *ь*.

Памятники XI в. (останавливаюсь не на всех) представляют следующую картину.

В ОЕ¹ *ѣ* и *ь* сохраняются с большой последовательностью; пропуск *ѣ*, *ь*, исключительно слабых, является только в следующих случаях: книгамъ, книги (ср. кѣниг- 3 раза, кѣнѣз- 2 раза), тъкмо 1 раз (ср. тъкъмо 4 раза), от- 1 раз, створ- 7 раз (до л. 17, ср. сътвор- 6 раз на лл. 19—24), всакъ 2 раза; кроме того 6 раз написана основа вѣ- со значком; все случаи пропуска *ѣ* и *ь* кроме одного примера вѣмоу — на лл. 1—16. Ср. тъкмо Зогр., Сав., Син. Пс., от- Зогр. и др., створи и пр. Зогр., Мар., Сав., вѣкъ Зогр., всакъ Сав., кнѣзи Супр., изгна и пр. Сав. Вставное *ь* встречается 2 раза в слове оумѣрътъ 17.

В ОЕ² *ѣ*, *ь* сохраняются еще более последовательно: постоянно: кѣниг-, тъкъмо, сътвор- (створж только 1 раз), вѣсакъ и пр.; отсутствуют *ѣ* и *ь* в следующих случаях: сребро 4 раза, сребръникъ 2 раза (сѣребр- около 15 раз), -ждо 5 раз (-ждо и -ждо много раз), сѣгнѣвъ 1 раз (ср. разгѣнѣвъ и много раз изгѣна-), в приставке -от 19 раз (чаще отъ-), вѣзалка 1 раз; написания вѣторник 2 раза и блжднѣм принадлежат писцу ОЕ³. Отсутствие *ѣ*, *ь* обозна-

чено значком: ꙗѣца 3 раз, ѣтворѣ 1 раз, гоꙗко 1 раз и постоянно аѣка-, аѣч- (ср. в OE¹: възалькати сѣ). С другой стороны ѣ написано 1 раз в приставке възъ: възълюбиль и 7 раз в приставке изъ- (перед о 2 раза, перед ю, перед ж и перед ц, ч, ш). Вставное ѣ — 2 раза в словах оумьрътъ и оумьръшѣ.

Различие между OE¹ и OE² может объясняться или различием их оригиналов или различным отношением самих писцов к этим оригиналам или и тем и другим. Можно заметить, што все случаи пропуска ѣ и ѣ, отличающие OE¹ от OE², встречаются на лл. 2—16; дальнейшая часть OE¹ по употреблению ѣ и ѣ и по некоторым другим признакам сходится с OE²; поэтому можно думать, что писцы OE списывали с оригинала (или оригиналов), писанных двумя писцами: 1. лл. 2—16 и 2. лл. 17—289. Нет никаких данных после того, как выяснилось наличие двух писцов в самом OE, утверждать, что первый оригинал или первый писец оригинала OE был русский; скорее это можно предположить относительно 2-го оригинала или 2-го писца оригинала (лл. 17 сл.). Во всяком случае, показания только OE¹ и OE² не позволяют решить, следует ли видеть в правильности употребления ѣ и ѣ в OE отражение архаичного ю.-сл. оригинала или нивелировку, произведенную русскими писцами, а в последнем случае, явилась ли эта нивелировка только в результате знакомства писцов с архаичным ст.-сл. правописанием или подсказывалась так же русским языком писцов.

В ТЛ пропуск ѣ и ѣ всего 2 раза: что, мнози; 1 раз ѣ—в приставке изъ-: изъвъсиша.

В ГБ пропуск ѣ и ѣ встречается между прочим в таких случаях, как все, всѣмъ и т. п., отъгнаним и т. п., книжьном, кто, к томоу, многъ, множайша, мнѣ, птица, пшеница, створи, створено и т. п., что и др.; в суффиксальных слогах, между прочим, пропущено несколько раз ѣ в суффиксе ѣн: законна, благовонна, тъмно, образном, съставноу. Но те же основы и суффиксы в огромном большинстве случаев пишутся с сохранением ѣ или ѣ: въсе или въсе, изгънати, кънигы, къто, мънога, сътвори, чьто и пр. Все случаи с пропуском ѣ и ѣ в ГБ находят себе соответствие в ст.-сл. памятниках ю.-сл. письма, и при этом бо́льшая часть уже в Зогр.

В И 73¹ пропуск ѣ постоянно лишь в основах книг-, кнѣз- и мног- и в дат. личн. местоим. мнѣ; впрочем и в этих словах ѣ пишется в конце строки и 2 раза встретилось не в конце строки: мъного, мнѣ; часто пропускается ѣ в основах въс- (ѣс), дьн- и при том не только в слабом положении: дне (или дне), дний (или и дний),

но и в сильном днь (несколько раз без титла), реже пропускаются ѣ и ъ в основах дѣв- и мѣн- (мнить и пр.) и словах кѣто и чѣто; пѣтица 2 раза написано с ѣ и один раз без ѣ; основа сребр- всегда пишется без гласной буквы после с; всегда пишутся с ѣ или ъ, между прочим, основы бѣра-, зѣда, пѣса- (пѣса сѣ 83 об.), пѣс- (пѣсомъ 71 об.), чѣт- и др.; основа альк-, альч- (алькати, альчѣба и пр.) пишется всегда с ѣ и только один раз без ѣ; в основе зѣл- буква ѣ пропущена только 2 раза при большом количестве случаев с ѣ; в приставках и предлогах ѣ не пропускается; так, постоянно пишется вѣсел-,¹ сѣмотр-, сѣтвор- и только по одному разу написано: вселѣнии 8 ъ и сѣотри 79 а. В суффиксах ѣ и ъ вообще не пропускаются и только раз 15 пропущено ъ в суффиксе ѣн (после б, в, г, з, м, н, р и шипящих); сюда не относятся встречающаяся несколько раз основа празн-, рядом с праздн-, и прилагательное желѣзныи; кроме того 2 раза пропущено ѣ в слове смокви (один раз со знаком пропуска) и 1 раз в слове елма. В конце слова пропуск ѣ или ъ в славянских словах встречается 3 раза, из них 2 — после ѣ перед сѣ в 3. л. возвратных глаголов. Предлоги и приставки без, вѣз, из, раз пишутся без гласной в конце, но в положении перед гласными о, оу, и пишется также безъ и изъ; кроме того по одному разу: ъ безѣчѣствѣити 47 с, изѣмьстѣ. 3 раза встретилось вставное ѣ в славянских словах (не в конце строки!): писѣменьхъ 6 об., седѣмъ 37 ъ, колѣсьничѣникуоу 60.

В И 73² ѣ и ъ пропускаются всегда в слове кто и почти всегда в основах вс- (вѣс), даже в сильном положении (вѣс несколько раз), мног- и в дат. личн. местоим. мнѣ; чаще без ѣ и ъ, чем с ними, пишутся основы зѣл-, кѣнѣз- и глагольные основы мѣн- и мѣр-; одинаково часто пишутся с ѣ и без ѣ основы альк- (альч-) и сѣл-; сравн. степ. мѣни встрѣтилась только 2 раза, оба без ъ; пѣшеница 1 раз с ѣ и 2 раза без ъ; основы гѣна-, дѣв-, дѣн-, кѣниг-, пѣт(иц)-, чѣт- и слово чѣто чаще пишутся с сохранением ѣ или ъ, чем без них; несколько раз написано чсо (обычно чѣсо или чѣсо); два раза встречается род-вин. мнѣ 103 а, 149 а вместо мене (ср. мѣне в Син. Пс. и Син. Требн); постоянно: серебро и пр. Из основ, сложенных с приставками, вѣсел- всегда пишется с ѣ (иногда встречается оусел-), створ- несколько чаще, чем сѣтвор-, а сѣмотр- без ѣ обычно; сѣмотр- с ѣ пишется редко. Другие случаи пропуска ѣ в приставках и

¹ Слово вѣселѣнам пишется всегда с оу: оуселѣнам; один раз написано: оуселѣтѣса 37 ъ в остальных случаях — вѣсел-.

предлогах немногочисленны: смърти, смърти 100 в, скроушения 101 д, сконъчаниа 103, склонити сѧ 155 д, случаемъ 230 с, спрѣва 167 а, в' семь 91 д, в себѣ 113 а, 168 а, к тебе 151 с, 183 в, от' того 89 с. Раз 30 пропущено ъ в суффиксе ѡи (часто после б и м; также после д, з, н, п, т, ч), два раза даже в сильных положениях: разѡмнѣ 123 в, искореннѣ; основа празн- (всегда без значка над и) чередуется с праздн-; основы близн- (близнои, близно и пр.), желѣзн-, напрасн- везде правильно написаны без ъ. В других суффиксах ъ и ѣ пропускается реже: книгчий 88 д, чръную 221 об., остѣ 121 с, словесны 100 с, бѣх'ма. Несколько раз пропущены ѣ и ѡ в конце слова: разоум' 154 с, отълоучит' сѧ, зъл' 200 а, бѣльм' 229 а. В большей части случаев, но не везде, пропущенные ѣ и ѡ заменены надбуквенным значком. Предлоги без, въз, из, раз правильно пишутся без конечных ѣ и ѡ, но перед гласными (о, оу, и) не менее 10 раз написано безъ; перед согласными 4 раза безъ: безъ троудовъ 93 а, безъ томлениа 105 а, безъ вѣстажениа 207 д, безъ соба 221 об., 2 раза възъ: възъбѣсьнѣша 190 д, възъвъшити 201 д; перед j 2 раза изъ: изъ имгы, изъ ѡжъскыихъ 260 с. Суффикс -шьдѣ (многашдѣ, шестишьдѣ) всегда пишется с ѡ или ѣ; суффикс -шти встречается 2 раза: многашти 117 с, седмишти 142 д. Вставные ѣ, ѡ в славянских словах: бешъ соба 132 в, клѣтьвѣнои.

Причину различия между И 73¹ и И 73² в употреблении ѣ и ѡ надо искать в орфографических навыках русских писцов И 73 и притом именно в них, а не в языке писцов, п. ч., по всей вероятности, оба писца говорили одинаково и только по разному усвоили традиционную орфографию и неодинаково относились к своему оригиналу. Поэтому случаи расхождения между И 73¹ и И 73² говорят за то, что, по крайней мере, один из писцов отступил в своем правописании от оригинала, но случаи совпадения могут объясняться не только тем, что то же правописание было в их оригинале, но и общностью их орфографических навыков. Сравнение правописания И 73 с правописанием древнейших ст.-сл. памятников ю.-сл. письма позволяет сделать вывод, что совпадение И 73¹ и И 73² по отношению к пропуску ѣ и ѡ в основах дѣв-, дѣн-, кѣниг-, кѣназ-, мѣног-, мѣн-, пѣт(иц)-, в словах кѣто и чѣто и в суфф. -ѡи может восходить или к их ю.-сл. оригиналу или к ю.-сл. орфографической традиции. Пропуск ѣ и ѡ в основах альк-, гѣна-, зъл-, мър-, чѣт- и в приставке съ- перед к и в основе сѣтвор- в И 73² находит себе соответствие в ст.-сл. памятниках ю.-сл. письма, ср. также OE¹, где последовательное написание створ- на лл. 2—16 и сѣтвор- на

лл. 18—24 показывает, что первое написание принадлежит не писцу, а его ю.-сл. оригиналу. Не оправдывается ст.-сл. памятниками ю.-сл. письма только пропуск *ѣ* в основе *съл-* и в приставке *съ* в основе *съмотр-*. Но с пропуском *ѣ* в первом случае ср. пропуск *ь* в основе *осъл-* в Сав. На то, что пропуск *ѣ* и *ь* в основах *съл-* и *осъл-* мог быть очень старым, указывает изменение *с* в этих основах в *ш* в сербском и в русском в тех случаях, когда *л* было мягким, ср. серб. ошљи, шљем, шальем, русск. шлю, ст.-русск. ошьль. Если случаи пропуска *ѣ* и *ь* в И 73² возводить к ю.-сл. написаниям, то сохранение *ѣ* и *ь* в тех же положениях в И 73¹ можно объяснять орфографической тенденцией русского писца И 73¹ восстанавливать *ѣ* и *ь* в тех случаях, когда пропуск их не соответствовал его орфографическим навыкам. Что такая тенденция могла быть, показывают русские списки русских переводов и житий XI и XII в. Так в церковном уставе по списку У 142 и в Сказании о Борисе и Глебе в УС¹ формы прилагательного *вьсь с ѣ* (*вьсе, вьси* и пр.) преобладают перед формами без *ь*, а во 2-й части жития Феодосия в УС² и в У 330 эта основа пишется почти всегда с *ь*; основа *гъна-* в житии Феодосия в УС¹ и УС² пишется всегда с *ѣ*; основа *зъл-* во всех этих памятниках пишется всегда с *ѣ*, и только в 1-ой половине жития Феодосия в УС¹ рядом с такими написаниями встречаются написания с пропуском *ѣ*; почти везде пишется с *ь* и глагольная основа *мын-*. Основа *мыр-* в житии Феодосия и У 330 пишется с *ь*. Основа *съл-* в уставе в У 142 и У 330 и во 2-й части жития Феодосия в УС² пишется только с *ѣ*; в Сказании о Борисе и Глебе написания с *ѣ* преобладают, и только в 1-ой части жития Феодосия в УС¹ написания с пропуском *ѣ* чаще. Основа *чът-* только в части У 142, заключающей церковный устав, по большей части пишется без *ь*; во всех остальных назв. памятниках постоянно с *ь*. В приставке *съ-* в основах *съмотр-*, *съконьч-*, *съказ-*, *съкроуш-* в обоих списках устава и в Сказании о Борисе и Глебе *ѣ* последовательно сохраняется; в основе *сътвор-* *ѣ* постоянно пишется в У 142 и Сказании, в ж. Феодосия в 1-ой части (УС¹) преобладают написания без *ѣ*, но во второй части (УС²) *ѣ* почти не пропускается. В виду этих данных можно думать, что некоторые отличия И 73² от И 73¹ в употреблении *ѣ* и *ь* могут восходить к написаниям ю.-сл. оригинала, потерпевшим известные изменения в И 73¹. Но в то же время следует признать, что как И 73¹ так и И 73² не сохранили правописания своего ю.-сл. оригинала в его первоначальном виде.

В Ки без ѣ или њ всегда пишется слово князь и почти всегда основы книг-, мног-, пт(иц)-, слова кто, нѣкто; нѣкто, мнѣ, мноѡ, что, дондеже и сочетание к томоу (примеры с ѣ, њ очень редки: бескнижника 206, бескнижнѣи 227, пѣтици 67, пѣтичь 187, на мнѣ 91 об., 153 и т. п.); по большей части без ѣ пишется и основа зл- при несколько меньшем, но значительном количестве написаний зъл-; в основах вс- (лѡс), дѣв-, мн-, чѣт-, сѣтвор- и в слове кѣде обычно ѣ или њ сохраняется, но случаи с пропуском ѣ и њ довольно часты, особенно у основ вс- и створ-; в основе дѣн- и в словах вѣселнаи, мѣва и елма ѣ или њ пропущены только по одному разу: днѣмь 155 об., вселенѣи 164, ед'ва, ел'ма 184, при большом количестве примеров с сохранением ѣ и њ; основа пѣс- встречается один раз с њ: напѣсати 96, основа существит. пѣс- 2 раза: пѣсомъ 57 об., пѣси 137; в остальных основах ѣ и њ сохраняется. В приставках, кроме случаев, отмеченных выше, ѣ не пропускается; в предлогах, кроме сочетания к томоу, ѣ пропущено один раз: в себѣ 82; в суффиксах њ пропущено в следующих единичных случаях: к'ждо 254 об., оумною 226 об., телеснѣишам 136 (ср. тѣлесн- много раз), соупѣрно 158 об., свѣтлоую 3 об. (ср. свѣтл- много раз); суффикс шѣдѣ (исключительно в слове многашѣдѣ) всегда пишется с ѣ или њ; частое оумѣрш- при обычном оумѣрш- представляет другое образование, ср. оумѣрш- Сав. Кроме того, отметим обычное алк- при редком альк-, один раз сребро 176 об. при обычных срѣбро и серебро (последнее чаще), несколько раз желѣзн-, бѣство. Предлоги и приставки без, въз, из, раз пишутся без ѣ или њ, но перед гласными (о, оу, и, е) и перед j (и, ѡ) пишется безъ (2 раза перед о, 4 раза перед и), изъ (изъ оца 6 раз, изъ оузѣ, изъ и- 4 раза, изъ е- 2 раза, изъ л- 2 раза); 2 раза встречается изъ перед согласной г (91, 105 об.) и 2 раза безъ- перед согласными т, ч (223, 200); 2 раза предлоги из и въз написаны с о перед о: изо очию 163, възобразномъ 259 об. Сильное њ пропущено 2 раза в слове всъ 44 об. (один раз — со значком пропуска) и один раз в слове зълъ 57 об.; ср. пропуск ѣ в словах тмѣ (= тѣмѣ) 8 раз, тми (= тѣми) 1 раз.

В ЧПс без ѣ или њ всегда или почти всегда пишутся лишь основы книг-, княз-, мног-, пт(иц)-, слова кто, что, мноѡ, мнѣ и сочетание к томоу, но при этом пропуск гласной в основах книг-, княз- и мног- и в словах кто и мнѣ по большей части, а в основе пт(иц)-, словах что и мноѡ и в сочетании к томоу всегда обозначается надбуквенным значком. 4 раза без ѣ написаны слова тѣк'мо

и тѣкъма при одномъ случае с ѣ: тѣкъма. Несколько раз пропущено ѣ в частице ждо и ѣ словах елма, толма и дѣлма при обычных ждо, дѣлма. Остальные случаи пропуска ѣ и ъ единичны: между прочим исключительно с ъ или ѣ пишутся основы въс- (ѡас, более 200 раз), дѣв-, сѣл- и всегда, за единичными исключениями, основы гѣна-, дѣн- (32 раза), зѣв-, зѣл- (75 раз), пѣс-, чѣт-, приставка сѣ- в основе сѣтвор- (129 раз при одном случае с пропуском ѣ; в остальных основах с приставкой ѣ ни разу не пропущен); в суффиксе ѣм пропуск ѣ встречается 9 раз; кроме того, один раз пропущено ѣ в слове: враждоу 149 г и 2 раза в основе сѣрдц- 23 в, 166 а. Относительно формы оумѣршоу см. выше. Предлоги и приставки без, въз, из, раз правильно пишутся без ѣ; изъ написано 5 раз: 4 раза перед е в сочетании изъ егупта (но 1 раз — из егупта; также: из одином) и один раз перед согласной: изъ далече; приставка без- в сочетании с основой алѣк- (алѣч-) везде является в виде въза: възаалѣжтъ и пр. Один раз написано бесѣ правды.

В ПА без ѣ или ъ часто пишутся основы вс- (ѡас), зл- (главн. обр. злоб-), кнѣз-, книг-, мног-, мн- и слова кто и что; только по одному разу пропущено ѣ в слове двоѣ и ъ в слове почтеть и два раза ѣ в основе зда-. Несколько раз пропущено ѣ в приставке сѣ в сложных с приставками основах скровишт- (4 раза), скроуш- (5 раз) и смотр- (8 раз) и по одному разу в словах свѣтомъ (βουλѣ) и в'злѣзѣше. 11 раз пропущено ѣ в предлогах въ, къ и сѣ. Очень часто пропускается ѣ в суфф. ѣм, главным образом, после м (более 100 случаев), реже после б (около 50 случаев), н (24 раза), д (около 30 раз), ш (около 20 раз), ч (35 раз), ш (около 20 раз), в (11 раз), ж (6 раз), ѣ (4 раза), л (4 раза), р (3 раза); пропуск ѣ, ъ в других суффиксах редок: 2 раза в основе свѣтл-, 2 раза в основе горк- и 4 раза в суффиксе ѣм.

В СПт ѣ и ъ обыкновенно пропускаются в основах книг- и мног- (написание мѣног- встречается сравнительно редко, написания кѣниг- я не встретил) и в словах кто и мнѣ (первое слово с ѣ мне не встретилось; написание мнѣ — на л. 151), часто пропускается ѣ в основѣ вс- (ѡас) и слове что, рядом с обычными написаниями въс- и чѣто. Кроме этих случаев с пропуском ѣ или ъ написаны следующие слова: перегнуувѣ 113 об., одва 126 об. (ср. одѣва 54 об., 111 и др., едѣва 17), днии 166 об. (ср. дѣн- много раз), зла 166 (ср. зѣла, зѣло, зѣлѣ, безѣлюбивѣ и др. много раз), оумѣреть 175 об. (ср. оумѣреть 79, 121 об.), дондеже 167 об. (ср.

донъдеже 24 и др.), п'тица. В приставках ъ обыкновенно сохраняются; между прочим, постоянно с ъ пишутся основы съмотр-, съ-мърт- и сътвор-, но один раз встретилось спроводи 114 об. Предлог къ пишется без ъ в сочетании к тому; также 1 раз: к'тобѣ 144 об. (ср. къ тебѣ 163 и др.). В суффиксах ъ пропускается очень редко: вѣрнаго 79 об., безмѣрнаго 121 об., тѣлеснѣ 71 об. (ср. тѣлеснѣи 176), стар'ца 66 об.; елма 177 и др. (ср. елма 118 и др.); между прочим ъ постоянно пишется в суффиксе шьды: многашьды (часто), тришьды, олишьды; суффикс *шши* встречается в написании щи: мѣногаци 166 об.

В АЕ¹ ъ и ѣ пропускаются очень редко; между прочим, всегда пишутся с ъ или ѣ часто встречающиеся основы гъна-, зъл-, мьн-, мър- (но в таких формах, как оумрети = ст.-сл. оумрѣти, правильно ъ отсутствует), съл- и др., и в твор. личного местоим. мѣною; в глагольной основе чьт-, встречающейся много раз, только один раз пропущено ъ: чтоу; в остальных случаях ъ сохранено: ни разу не пропущено ъ в приставках; так, всегда (много раз) пишется: сътвор- и т. п. Очень редко пропускаются ъ и ѣ в основах: дѣв-, кѣниг-, кѣнѣз-, мѣног- (9 раз, при 38 случаях сохранения ъ не в конце строки; в конце строки всегда пишется ъ) и в словах мѣнѣ (дат. местоим.), чѣто и чѣсо при большом количестве написаний с ъ или ѣ; значительно чаще пропускается ъ в основе вьс- (*вѣс*), хотя и здесь случаи с сохранением ъ чаще; наоборот, в словах кѣто и никѣто ъ по большей части пропускается. Постоянно без ъ или ѣ пишутся слова тѣкмо (с пропуском ъ после к), основы сребр- и алка- или алч- и сочетание к тому. Без ъ после *и* написаны слова рѣптахоу и птица, встречающиеся всего по 2 раза; один раз написано пси (рядом: пьсомѣ), два раза рче (в остальных случаях в той же основе пишется е). В суффиксах ъ и ѣ ни разу не пропущены (сюда не относятся слова желѣзньи и тѣснаи). Один раз пропущено ъ в конце слова: сътворит.

В АЕ² ъ и ѣ пропущены в следующих основах и словах; бра- 7 раз (бѣра- 7 раз), довлѣнѣ 1 раз („довлѣ-“ нет), вс- (*вѣс*) больше 20 раз (вьс- 20 раз), вси (*хѣми*) 2 раза, гна- 3 раза (гъна- 4 раза, гъноувѣ 2 раза), дв- 19 раз (дѣв- 6 раз), раздра сѣ 1 раз, -ждо 1 раз (жѣдо 4 раза), зва- 8 раз (зѣва- 3 раза), зл- 14 раз; один раз ъ пропущен в сильном положении (зълѣи 1 раз), възпи- 8 раз (възѣпи- 5 раз), възм- 3 раза (възъм- 15 раз), зр- 19 раз (зър- 5 раз), кде 4 раза (кѣде 5 раз), тѣкмо 10 раз (тѣкѣмо 1 раз), кнѣг- и кнѣжн- 23 раза (с ъ — 4 раза), кнѣз- 4 раза (с ъ не встречается),

кто, никто, нѣкто 15 раз (къто 1 раз), к томоу 3 раза (къ томоу 1 раз), глагольн. основа мни-, мн̄ 4 раза (мьн̄- 4 раза), сравн. степ. мни 1 раз (мьн̄- 2 раза), мног-, множ- 57 раз (мьног- 4 раза), мр- 3 раза (с ъ в слабом положении эта основа не встречается), дондеже 8 раз (доньдеже 2 раза), наѣа 1 раз (пѣса- 2 раза), птеньца 1 раз (пѣтиць 2 раза), сл- 27 раз (съл- не в конце строки 3 раза, сьлю 1 раз), сребр- 9 раз, сто 1 раз, простре 1 раз (простьри 1 раз), отре 1 раз (отъре 1 раз), оцта 1 раз (оцѣта 2 раза, оцѣтно 2 раза), почтети 3 ед., чтоша, чти (чѣт- 3 раз). В приставке съ- лъжесвѣдетелѣ 1 раз (сѣвѣдѣтел- 11 раз) свѣтъ (*βουλή*) 1 раз, сплетѣше 1 раз, (сѣплет- 2 раза), створ- 4 раза (сѣтвор- 27 раз). В суффиксе ѣм буква ѡ пропущена 7 раз: подобно (подобьн- 4 раза, преподобьнаго, потребьн- bis и др.), довѣлни (ср. довѣльно, оумывальницу и др.), тьм̄ници (тьмьници 2 раза), маловѣрни, двѣрници, двѣрница, двѣрникъ (ср. горьницоу); в суфф. ѣм 1 раз: козлища (козьлищъ 1 раз), перед м̄ в падежном окончании 2 раза: пѣн̄зма, двѣрми (ср. трьми дн̄ми, четьрми, мѣтарми). ѣ и ѡ в конце предлогов без, въз, из, раз только 2 раза перед гласной о: изъ облака bis;¹ в остальных случаях перед согласной: безъ влагалища, безъ пирѣ, безъ сапогъ, изьмроша, изь ниго, разьвѣрзи сѣ, разьвѣрзоста сѣ; кроме этих примеров названные предлоги всегда пишутся без ѣ или ѡ. Вставные ѣ и ѡ: расьпѣнѣшеи, исьходащиихъ bis, исьточникъ, съблажню сѣ, не погьбнеть bis. В причастных формах оумьрша, оумьрши, оумьршю, может быть, нет пропуска ѣ, ср. выше КИ, ЧПс. Точно также и аор. оумре, отре, простре могут отражать не только ст.-сл. оумре, отъре, простре, но и ст.-сл. оумрѣ, отрѣ, протрѣ.

В У 142 ѣ и ѡ пропускаются обычно в основах дв- (с ѣ я не встретил), кн̄аз- (с ѣ не встречается), мног-, множ- (с ѣ очень редко, только в Кондакаре) и в словах кто, никто, что (написания къто, чѣто редки); очень часто, но, кажется, реже, чем с ѡ, пишутся с пропуском ѡ основы вс- (*πας*) и всѣк-; без ѣ написаны также слова кде 12 об., 80 об., пшенично 24, пшеница 45. Слово въселенаѣ (где ѡ нефонетически вместо ѣ) обычно пишется с ѡ, реже — с пропуском ѡ. Основа кн̄иг- мне встретилась только один раз: кн̄игъчиѣ 18 об. Без ѣ пишется постоянно основа сребр-. Твор. личн. местоимения мною 31 об. написан без ѣ. Всегда пишутся ѣ или ѡ, между прочим, в основах вѣпи- и възѣпи-, гѣна-, гѣн-, зѣва-

¹ Но ср. възьгра сѣ 126 об., възьграите 135 (възнимають 173).

зър-, мър-, съл, тъл-, багър- и др., в приставках въ- и съ-, напр., в основах въсел-, съконьч-, съмотр-, сътвор-, встречающихся довольно часто в обеих частях рукописи. За исключением называемых ниже единичных случаев в обеих частях рукописи всегда пишутся ѣ и ъ в основах зъл- и (оу)пѣва-, в слове донѣдеже, в суффиксах -ѣн-, -ѣк-, -ѣш- и др. В 1-ой части, содержащей Устав, обычно пишутся без ѣ очень часто встречающияся основы вечерн- и чт- (чтеть, чтоуть, чте и т. п.); несколько раз пропущено ъ и один раз ѣ в слове в(ѣ)тор(ѣ)ни и несколько раз ѣ или ъ в слове дондеже; кроме того, ѣ или ъ пропущены в следующих примерах: платкъ 1 об., четвърга 5, мнѣ 5 об. (мѣнѣ в этой части несколько раз), ставшю 6, к томоу 12, мнить сѣ 1 об. (ср. мѣн- несколько раз), имже 2, двѣрми 10 (ср. двѣрѣми несколько раз), пѣвцю 10, тѣмници 22 об., димконни 14. Надо заметить, что эта часть писана очень сокращенно, и потому не всегда можно решить, имеем ли мы дело с орфографическим явлением, отражающим произношение, или сокращенным написанием. В Кондакаре в тех же положениях ѣ и ъ почти всегда сохраняются, кроме единичных примеров: вѣрнаѣ 53, отагчанѣ 94, тридневна 96 об.; кроме того, в части, писанной другим писцом: оупванмѣ 35 об., чтемѣ 34 об., зловѣрнѣми 36, вѣрна 34 об., вѣрнѣми 37, оумно 48 об., к тебѣ 62 об. Предлоги без, въз, из, раз пишутся без ѣ, но предлоги безѣ и изѣ перед гласными а, о, оу 7 раз написаны с ѣ: безѣ алѣ 21 об., безѣ апла 23, безѣ антифонѣ 11, безѣ оца 46 об., безѣ оуспѣха 85 об., изѣ олтарѣ 18 об., изѣ осми 99 об.; один раз написано изѣ перед согласной: изѣ власти 60, и один раз: бесь плтрѣ. Отметим также ъ в распростѣрети 63. Правильно отсутствует ъ в словах: колесницю 24 об., любьзноюоумоу 56 об., оупразни 118.

В М 95 ѣ и ъ обычно пропускается только в основе мног- или множ- (более 70 раз; написания с ѣ очень редки) и очень часто в основах вс- (более 100 случаев на 300 слишком случаев с ѣ) и зл- (около 20 случаев из 50) и в дат. местоим. мнѣ (около 10 раз), причем в основе вс- ъ пропускается иногда и в сильном положении: всѣ. По несколько раз пропущены ѣ и ъ в основах дв-, княз-, багър- и чт-, в словах кто и дондеже и в суффиксах -ѣн- и -ѣн (гл. обр. после н и р) при обычном написании тех же слов, основ и суффиксов с ѣ или ъ. Кроме того, ѣ и ъ пропущены в

следующих примерах: птиче (ср. пѣтьца), дщерь (дѣщерь несколько раз), мною, възпиа, ^твгна, ингда, пожроу, мнѣвъ, ^ттла, ханаяскы, любзно, к томѣ, с нбсѣ, покашним при сохранении ѣ или ъ в тех же словах или положениях в других случаях. В приставке съ- в основах съмотр-, сътвор- и т. п. ѣ везде сохраняется. Предлоги и приставки без, въз, из, раз пишутся без ѣ; безъ и изъ с ѣ встречаются 5 раз перед гласными о и оу: безъ оца *bis*, изъ оца, изъ оца, изъоучивъ сѣ (ср. 1 раз изовбрѣтоша); перед *j* один раз изъ: изъяснилъ. Вставное ѣ: нѣравы, кѣзнь.

В М 96 ѣ и ъ по бѣльшей части пропускаются в основах въс- (несколько раз даже в сильном положении: всѣ), мѣног- и възъпи- (но възпи- всегда с ѣ), в суффиксе -ѣн- после *p* (главн. обр. в основах вѣрн- и мирн-) и в суфф. -ѣл- в основе свѣтл-, даже в сильном положении: свѣтлъ, но те же слова встречаются и с сохранением ѣ или ъ. Сравнительно часто пропускается ѣ в основе зл-, пишущейся впрочем чаще (много раз) с ѣ. Редко встречающаяся основа дѣв- и слова кѣто и чѣто пишутся чаще без ѣ или ъ, чем с ними; наоборот, в основах кѣназ-, мѣн- и чѣт- ѣ и ъ обычно сохраняются и пропущены только по одному разу; с ѣ и без ѣ пишется основа багър-: багъраницю, обагърнами и баграницею, обагривъше сѣ; только с ѣ или ъ встречаются основы зър-, кѣниг-, альк-, съл-, стѣз- и др. и слова кѣде, съде, чѣсо. В приставках ѣ не пропускается, кроме слова вселена, где *в* не сознавалось как приставка; один раз пропущено ѣ в предлоге кѣ: к нима-, в суффиксах пропуск ъ нередок: кроме случаев, отмеченных выше, ъ в суффиксе ѣн пропущен не менее 20 раз, даже один раз в сильном положении: силнъ, в суффиксе -ѣц- раз 8, из них 2 — в сильном положении: конць *bis*, по два раза в суффиксе -ѣк и -ѣств: горка (*лѣрѣ*), горкыя, тѣржство, и один раз в суфф. -ѣск-: варѣварскы. Несколько раз пропущены ѣ и ъ в конце слова, чаще всего в личных окончаниях глаголов (6 раз в 1 мн. и 1 раз в 3 ед.) перед тѣ или ти, раза 4 в им. ед. существ. и др. Существит. храбръ пишется также с о и без гласной буквы во 2-м слоге. Правильно отсутствует ъ в инфинитивах оумрети и жрети и в основах: колесниц-, любзн-. Предлоги и приставки без, въз, из, раз правильно пишутся без ѣ; безъ и изъ встречаются перед о: безъ ѣца, изъ оца; кроме того 1 раз изъ перед *в*: изъ вѣсточычъ и изъ перед *н*: изъясни. 2 раза написано ись: исьпыталъ, ись твоцхъ; 1 раз: нѣравъ.

В М 97 ѣ и ъ почти всегда пропускаются в основе всь-, даже в сильном положении, в основах мѣног- и мѣнож- и, по большей части, в основе зъл- при довольно значительном однако числе случаев с сохранением ѣ; без ѣ или ъ пишутся также обычно редко встречающиеся основы чт- и княз- и местоимения кто и что; кроме того ѣ или ъ пропущены в следующих примерах: дондеже, мнѣ, штмне, раздраноу, двѣма. В приставках ѣ пропускается обычно в слове вселенаи, раза 2 в глаголе вселити, может быть, вследствие графического сходства со словом все, и по одному разу в примерах: сблюдаючи, свѣмъ, низложилъ (ср. низъ- много раз); в размотрѣи пропуска ѣ нет: здесь — редкое образование без приставки съ. В основе сѣтвор- и т. п. ѣ не пропускается. Сравнительно часто пропускается ѣ в предлоге къ в сочетаниях с местоимениями: к томоу, к тебѣ, к нему. Значительно чаще пропускается ѣ в суффиксах, особенно в суфф. -ѣи-, где ѣ пропущено не менее 70 раз, из которых более двух третей падает на положение после р (вѣрчимѣи, всемирно, блгодарно, невечернѣи и пр.), остальные — на положение после б, в, д, л, м, н, п (между прочим, в слове телеснѣи постоянно пишется ѣ); из других суффиксов часто пропускается ѣ в суфф. ѣи в основе свѣтъл-, даже в сильном положении: свѣтъл, пресвѣтъл, реже — в суффиксах -ѣц-, -ѣств-, -ѣск-, -ѣк- и ѣ в суфф. -ѣш: конца, вѣнца, творца, врачство, мирском, горкаго и пр. Несколько раз пропущены ѣ и ъ в конце слова. Приставки безъ и изъ с конечным ѣ встречаются редко: безъобразѣи, изъведе.

В РЕ ѣ пропущено в следующих основах и словах: мног- и множ- 9 раз, ѣа (ѣано 10 и др., наѣати 8 и пр.) 9 раз, дв- (два 11 и др., двѣ 21 и пр.) 5 раз, кто, нѣкто, никто 5 раз, зл- (зло 4, злословесити 6, зль 27) 3 раза, небесн- (-снѣхъ 9, -снѣмъ 30) 2 раза и по одному разу: дниѣ 10, вѣзмѣте 26, кде 12, тъкмо 26, книгахъ 20, мнии 30, множ 23, мнѣ 23, мнѣвьша 17, младенець 16, что 32 (ср. мьнога 26, писано 19, написати сѣ 9, дѣва 11, дѣвож 15, кѣто ter, дѣнии 24, вѣзьмоуть 24—25, кѣде 13, кѣнижѣники 13, мьнии 5, мьнѣ четыре раза, младенець 9, 28, чѣто шесть раз). Постоянно с ѣ пишутся основы: всь- (вьсе, вьси, вьсѣ, вьсѣкъ и пр.) более 25 раз, сѣл- (посѣла, посѣлоу, посѣлавъ и пр.) 6 раз; с ѣ написаны также слова: бѣдѣще 9, сѣбѣра 13, вѣдова 12, вѣдови 29, вьселеноуж 8, вьчера 30, правѣд- ter, дѣщи 3, 12, призѣва 1, 5, вѣзѣвахъ 14, вѣзѣпеть 16, оузѣритъ 21, альчѣщи 4, 27, вѣзѣлька 24, донѣдеже ter, оупѣважъ 16, пѣтенѣца 11, пѣшеницѣж 22, сѣде 32 и

др.; постоянно пишется ъ в приставках: сътвор- 8 раз, съказа 21 и др., съблждаше 10, 18 и пр. Без ъ написано 1 раз: сребрьникуоу 32.

В МЕ в евангельском тексте ѣ и ъ всегда или в огромном большинстве случаев пропускаются в словах кто, что, мнѣ (дат.) и в основах мног- и пт- (птиць, птеньца и пр.); без ѣ всегда пишутся также основы алк- (алч-) и сребр-; значительно чаще случаи с пропуском ѣ и ъ, чем с их сохранением, в слове тъкъмо и в основах въс- (*πᾶς*) и дѣв-, а также в твор. мѣною. Но в формах существит. въсь (*κοιτη*) ъ почти всюду сохранѣн. В глагольной основе чѣт- буква ъ пропускается довольно часто: в 1-ой половине рукописи бѣльшая часть случаев сохранения ъ падает на случаи, когда тот или другой согласный звук основы подвергся изменению или выпадению: ищѣтени, ращѣтеть, чѣли и т. п. — в этих случаях ъ никогда не пропускается; — в других случаях написания с ъ редки: чѣти 65, чѣтѣи 110 б; но во 2-й половине рукописи ъ в этой основе по б. ч. пропускается. Формы существит. пѣсь несколько раз написаны с ꙗ: ꙗ и 81 с, ꙗомъ 31 с, 65 d, также: пси 66 а; реже с сохранением ъ: пѣси, пѣсомъ 68. В словах чѣсо и донѣдеже и основе зѣл- ъ и ѣ по бѣльшей части сохраняются, но и количество случаев с пропуском ѣ и ъ довольно значительно. В основах бѣра-, гѣна-, зѣва-, зѣда-, мѣн- (глагол. и сравн. степ.), мѣр-, пѣса-, сѣлтѣм- и в словах кѣде и сѣде буквы ѣ, ъ или вовсе не пропускаются или пропускаются очень редко. В основах, сложных с приставками, ѣ и ъ не пропускаются: въсели сѣ, сѣказант' сѣ, сѣкроушаѣ, сѣмотрите, сѣтвори и т. п.; только 1 раз: смотрите 100 б. В предлогах конечное ѣ сохраняется, и только предлог къ нередко пишется без ѣ, исключительно в сложениях с местоимениями: к' томоу, к' нѣмоу, к' нѣмъ, к' нѣма, к' тѣбѣ много раз. В суффиксах ѣ и ъ сохраняются; пропуск я заметил только 6 раз в суфф. -шѣдѣ: двашѣдѣ 115 с, тришѣдѣ 115 с, седмишѣдѣ 91 d, 92 а, 106 d, сѣтѣшѣдѣ 104 в (рядом с -шѣдѣ), раза 4 в прилагат. вѣрнѣи (при обычном вѣрнѣ-), два раза в слове колѣми 82 d, 87 б и один раз в слове онѣде 110 с (ср. онѣде 92 с). В конце слова почти всегда пропускается ъ перед сѣ в 3 л. обоих чисел возвратных глаголов и 2 раза в 1 ед. аориста возвратных глаголов. В принадлежащем тому же писцу мелком почерке, где писец писал сокращенно и менее заботился о грамотности, кроме обычных и в крупном почерке пропусков 2 раза пропущено ъ в слове вѣрник и один раз в 1 ед. возвр. глагола.

Предлоги и приставки без, въз, из, раз пишутся обычно без ъ; ѣ написано в следующих случаях: перед гласными: безъ оца 33 в, безъ основании 75 с, безъ очество 82 с, безъ оустава 65 (ср. без ѡма 169 d), изъ очесе 31 с ter, 75 b, изъ оуности 102, изъ оустъ 187 с (ср. из оустъ 42 с и др.), перед согласными: безъ съкровища 119 b, безъ пиръ, безъ влагалища 141 a, ср. также възъиграите сѧ 73 d и възъалка- много раз при более редком възалка-.

В ТЕ 1 ѣ и ѡ пропускаются часто; так, в немногих сделанных мною выписках, относящихся к этому явлению, всюду пропущены ѣ и ѡ в основах въс- (ѡдс), книг-, п'тиц- (с обозначением пропуска обычно надбуквенным значком), сложной с приставкой основе створ-; без ѣ и ѡ написано также: что 54, д'ва 100, прит'чѣ 191; с ѡ: о́п-роша сѧ 14, мнѣвъше 95. Часто пропускаются ѣ и ѡ в суффиксах: настав'шаго 11 об., четвьр'гъ 172 об., бѣс'на 15 об., тѣм'ницѧ 9 об., пристав'ницѣ 89 об., свир'цы 16 об., жереб'ци 2 об., генисарет'сцѣ 100. Правильно отсутствует ѡ в изм'рѣша 5 об., где лишним является только надбуквенный значек. ѣ в приставке възъ и предлоге изъ: възъал'ка 6 об., изъ отрочины 74.

В У 330 в основах ѣ и ѡ пропускаются в словах възвахъ (неск. раз), кто, тѣкмо, кде, пшено, основе мног- или множ-, в словах подвоици (часто) и подвоицоу 164, но в остальных случаях основа дѣв- всегда пишется с ѣ (дѣва, дѣвѣ и пр.); с ѣ или ѡ и без них пишутся основы въс- (ѡдс), зъл-, к'ниг-, в словах вселенаш, мѣнѣ, чѣто, чѣсо, донѣдеже, пшеница; всегда с ѣ или ѡ: зѣда-, зѣр-, бѣра-, вѣпи-, мѣн- (глагол.), оупѣва-, чѣт-. Часто пропускается ѡ и ѣ в суффиксах: -ѣн, главным образом в основах: вѣрн- (много раз), вечерн-, ѡлтрн-, стиховн-, трапезниц-, а также в следующих примерах: после р: вторника 9, поварници 216, после других согласных: прѣставникъ 36, коупно 220 об., довѣлиѣ 210, разѣмнѣшихъ 218 об.; ѡл: свѣтлостѣхъ 115, -ѣш: рекшю, -кше много раз (рекшю реже), повелѣвшю 200, -шдѣ и -шда: тришдѣ, тришда и пр., ѡк: чѣшкѣ 205, тѣжко 216, горчѣи 237, -ѣк-: тѣнками 225; те же суффиксы обычно пишутся с сохранением ѣ или ѡ. В приставках ѣ сохраняется: съмотрени 55 об., сътваримѣ 40 об. и т. п., кроме основы расматрѣ-, которая всегда пишется без ѣ, и слова: вторника 9. В предлогах ѣ пропущен только в сочетании к томоу 39 об. Предлоги безъ, изъ с ѣ встречаются только перед гласными: изъ олтарѣ 62 об., безъ инѣхъ 66 об., безъ оумывани 160, изъ оца 178 об.

В УС¹ в переводных житиях примеров с пропуском ѣ и њ немного: часто пропускается ѣ в основе мног- (с ѣ только 1 раз в ж. Афанасия) и в основе вс- (πασ), которая впрочем чаще пишется съ њ. Только с пропуском ѣ встрѣчается твор. мною 3 раза (повесть Иеремии) и основа пт- (птичь, птицахъ, птица 3 с, d), 2 раза дондеже и по одному разу кто, чо, книгы. Кроме того пропущены ѣ и њ 4 раза в основе створ-, 3 раза что, по 2 раза посла- и зл-, по одному разу: събра, мнѣти, сде при более частых написаниях всех этих основ и слов с ѣ или њ. Из случаев сохранения ѣ и њ отмечу дат. мнѣ только с ѣ 3 раза. Предлоги безъ и изъ с ѣ встречаются только по одному разу, оба раза перед гласной: изъ истааго 3 а, безъ ислѣдованиа 5 б, ср. в сказании о Борисе и Глебе изъобрѣтъ 8 с. В житии Феодосия постоянно или почти всегда без ѣ или њ пишутся слова и основы дондеже 8 раз, тькмо 8 раз (с ѣ 2 раза), книг- 5 раз (с ѣ 1 раз), книз- 22 раза (только без ѣ), мног- 60 раз (съ ѣ 9 раз), мнѣ 7 раз (с ѣ один раз), частица ждо 7 раз (с њ 2 раза); только без ѣ или њ, написано также мною 2 раза, птица 1 раз, пси 1 раз, сде 3 раза. Чаше с пропуском ѣ или њ, чем с сохранением, пишутся основы вс- (πασ) 90 раз (с њ 45 раз), посла- 5 раз (с ѣ 2 раза), зр- 6 раз (с њ 4 раза), слово кто 12 раз (с ѣ 5 раз); без ѣ написано также: двою, двѣнадесяте (дѣв- 1 раз), едва (ср. одѣва 1 раз), мню, мнѣти (с њ 3 раза), оумреть (с њ 1 раз), псати (с њ 1 раз), что 3 раза (с њ 4 раза), чо 2 раза (с њ 4 раза). Чаше с ѣ или њ, чем с их пропуском пишутся зѣва- 6 раз (призвавъ 1 раз), зъл- 11 раз (зл- 4 раза), кѣде 4 раза (кде 1 раз), съп- 9 раз (оуспе 1 раз), бѣра- 5 раз (събравѣше сѣ 1 раз). Только с ѣ или њ пишутся основы бѣд-, гѣна-, тѣщ-, дѣн-, пѣц-, тѣм-, нагѣн-, чѣт-, постоянно с о — оупова-. В суффиксах пропуск ѣ и њ в единичных примерах: рекшем, прилѣжно, скоудно, калноу, въгодника, правѣдника, горко, пресвѣтла, двѣрми, храбри (ср. рекѣш-, часто, прилѣжн- 3 раза, скоудно 2 раза, въгодник- и оуг- 3 раза, правѣдник- 3 раза, свѣтъл- 5 раз, двѣрми 2 раза, -лѣн- 4 раза и т. д.); написания прѣдбн-, прѣбн- 8 раз и нѣсн- 4 раза при прѣдбѣн- 23 раза, нѣсѣн- 3 раза, повидимому, должны рассматриваться, как сокращенные написания. Ни разу не пропущено њ в суфф. -шьдѣ и др. Только без ѣ два раза написана основа оугл-: въ оуглѣ, ис прооугла. Вприс тавках всегда пропускается ѣ в основе створ- 11 раз, 2 раза в основе сподоб- (с ѣ больше 3 раз) и 1 раз: сплатана; в предлогах ѣ пропускается очень редко в сочетании с местоимениями: к нему 5 раз, в неи

2 раза, с нѣмь, к томоу. Правильно без ѣ или ѣ написано присно, на деснѣи, тѣсно, колесницахъ.

В УС² в житии Феодосия ѣ обычно пропускается только в основах кнѣз- 19 раз (с ѣ 9 раз) и мног- 57 раз (с ѣ 12 раз); кроме того по одному разу пропущено ѣ и ѣ в дат. мнѣ (с ѣ 1 раз) и прич. мнѣщемъ (мнѣ- 10 раз); в остальных случаях ѣ и ѣ ни разу не пропущены; так, исключительно с ѣ или ѣ пишутся основы вс- (более 100 раз), дѣв-, зѣл- и слова донѣдеже, кѣде, тѣкъмо, кѣто, чѣто. В суффиксах ѣ и ѣ ни разу не пропущены. В приставках ѣ пропущено только два раза в основе створ- (с ѣ много раз).

Из приведенного обзора видно, что русские рукописи XI и XII в. относятся к пропуску ѣ и ѣ не одинаково. В ОЕ² ѣ и ѣ почти не пропускаются даже в основах, наиболее часто встречающихся в остальных рукописях с пропуском ѣ или ѣ; в ТЛ, КИ, СПт, АЕ¹, РЕ, УС² ѣ и ѣ пропускаются, за немногими исключениями, только в основах, но не в приставках и суффиксах; близко к ним стоят ЧПс, У 142, М 95, МЕ, в которых ѣ и ѣ в приставках сохраняются, а в суффиксах пропускаются очень редко; в М 96, М 97 и У 330 ѣ и ѣ пропускаются и в основах и в суффиксах, но не в приставках; в И 73¹, И 73², АЕ², УС¹ ѣ и ѣ пропускаются кроме того и в приставках, но пропуск ѣ и ѣ в приставках и суффиксах сравнительно редок; в ГБ, где вообще пропуск ѣ и ѣ редок, этот пропуск в приставках и суффиксах не реже, чем в основах; очень часто ѣ и ѣ пропускаются в суффиксах, значительно чаще, чем в основах и приставках, в ПА. Наиболее ю.-сл. характер представляет в этом случае правописание ГБ и ПА; в остальных могла сказаться в той или другой степени русская система правописания.

Не стану выяснять, почему в одних случаях пропуск ѣ и ѣ встречается чаще, в других реже, в каких случаях такой пропуск отражает явление ю.-сл. (в том числе еще ст.-сл.) орфографии, в каких может объясняться из русского языка писцов и в каких вызван обеими причинами; ограничусь только общим замечанием, что частый пропуск ѣ и ѣ в словах кто, что, мне, мнѣ, мноу, тѣкмо, в основах вс-, мног-, пс- (псь), пса-, пт- (птица, птеньць), в основах, сложных с приставками, по крайней мере, в основе створ- и в суффиксах -ѣн-, -ѣц-, -шьдѣ и др., как орфографический приём, восходит к ю.-слав. правописанию, что, конечно, не исключает возможности соответствия этого правописания живому русскому произношению: к ю.-сл. правописанию восходят и некото-

рые редкие случаи пропуска ѣ и њ, не соответствующие установившемуся на Руси церковному произношению: таково, напр. написание оуп'ваимъ У 142. С другой стороны, и сохранение ѣ и њ, в некоторых памятниках в таких положениях, в которых другие памятники русского письма и значительное число памятников ю.-сл. письма имеют частые написания без ѣ и њ, тоже может восходить к другому, более архаичному ю.-сл. правописанию, хотя и в этом случае не исключена возможность, что это сохранение поддерживалось и живым русским произношением. Но в виду стремления писцов выдерживать усвоенную ими у южных славян орфографию, отступая от неё только в тех случаях, когда это требовалось *церковным* произношением, можно думать, что последовательное сохранение или последовательный пропуск ѣ или њ в том или другом случае мог опираться в своей основе только на ю.-сл. орфографию или усвоенное от южных славян церковное произношение, и только отступления от системы или, наоборот, более последовательная, чем можно ожидать от писца, выдержанность системы могут отражать живое произношение писцов, в первом случае, расходящееся с церковной орфографией или произношением, во втором случае — совпадающее с ними. Для суждения об орфографических навыках писцов и об их ю.-сл. оригиналах интересно отметить, что, повидимому, в оригиналах нѣкоторых из памятников русского письма ѣ и њ пропускаясь чаще, чем в самих памятниках, списанных с этих оригиналов. Так, напр., можно думать об оригиналах ОЕ², И 73¹, УС² и, м. б., некоторых других. Если случаи пропуска ѣ и њ в ОЕ² восходят к его оригиналу и несвойственны усвоенной писцом ОЕ² орфографии, то естественно предположить, что русские писцы XI в. были знакомы с памятниками, лучше выдерживавшими правильное употребление ѣ и њ, чем ОЕ².

Благодаря этому мы имеем возможность за сложным правописанием памятников русского письма вскрыть следы такого состояния языка, когда ѣ и њ ни в одном положении не пропускаясь. На такое состояние указывают, с одной стороны, те слова и положения, в которых во всех памятниках русского письма ѣ и њ никогда не пишутся, с другой стороны, те слова и положения, в которых ѣ и њ пишутся более или менее часто во всех или хотя бы в некоторых памятниках. По отношению к присутствию или отсутствию ѣ и њ в этом архаичном состоянии языка можно различать 1. случаи, в которых ѣ или њ между согласными не было, 2. случаи, в которых ѣ и њ были и 3. случаи, в которых и там являлись колебания.

1. Не перечисляя всех случаев, в которых по указанию памятников русского письма ѣ и ѥ между согласными в ст.-сл. языке отсутствовали, обращаю внимание лишь на следующие факты:

а) Почти во всех ст.-сл. памятниках ю.-сл. письма инфинитивные основы мръ-, трѣ-, стрѣ- нередко пишутся с ѥ перед *р*, где ѥ нефонетическое по аналогии с основами *praesens*'а. Именно, такие написания встречаются в Зогр., Мар., Син. Требн., Клоц. и Супр.; известны они и ОЕ². Отсутствие написания оумръ- в Сав. не показательно, потому что в Сав. ѥ пропускается и в основе *praesens*'а оумър-, а основы стър- и стрѣ- обе пишутся и с ѥ: простъри, простърѣ и без ѥ: простри, прострѣ. Только в Син. Пс., где основа оумръ- или её вариант оумърѣ- не встречается вовсе, основы простър- и прострѣ- различаются правильно. Русские писцы в своём языке не находили данных для правильного различения групп мър-, стър- с одной стороны и мр(ѣ)-, стр(ѣ)- с другой, если эти группы не различались в их оригиналах или в усвоенном ими от южных славян правописании, потому что в своём языке имели во втором случае полногласные сочетания: оумерети, простерети, которые могли помочь им различать на письме мьре-, стьре- и мръ-, стрѣ- только в том случае, если это различие уже дано было в их ю.-сл. оригиналах и образцах. Между тем памятники русского письма, не пропускающие ѥ в этом положении, правильно различают оумръти, оумрътъ или оумерети, оумереть (там где ѥ после *р* в неполногласных сочетаниях заменяется буквою *е*) без ѥ с одной стороны и оумьреть, оумьроша, оумьре с ѥ с другой стороны.¹ Такое правильное различение может восходить только к такому ю.-сл. правописанию, в котором основы мръ- и стрѣ- пи-

¹ Так, в ЧПс оумръти 8 а, 166 б, прострѣхъ 130 а, прострѣшъ 118 б, но: оумьреть буд. 8 а, ѡмьрете буд. 159 б, простъръ 47 б, простъреть сѧ буд. 169 г, простъри 146 б, простьре 150 б, сътьреть 12 а; в АЕ¹: оумерети 11, 12, оумереть 54 об., но оумьреть буд. 11 об., оумьроша 4, простьре сѧ 60 об.; в МЕ: оумръти 81 с, оумьрети 97 д, оумрътъ 16 б, но оумьреть буд. 20 б, с, 26 а, 97 с bis, 107 с, оумьреть буд. 16 б, 96 bis, оумьрете 14 б, оумьроша 11 а, 12 б, 97 с, сътьреть 96, простъри 189 с; в виду этих форм 3 ед. вор. оумьреть 9 б bis, 16 б, оумьре 7 раз, простьре 189 с надо понимать, как форму на старое е, не ѣ. Менее определенные указания дают И 73², СПт и АЕ², в которых ѧ в основе мър- может пропускаться: в И 73²: оумръти 115 с, оумьрети 115 с, измръша, оумьрша 127 б, прострѣти 129 и оумьрете 213 б, оумьрътъ 146 с, но так же: оумьрете 213, оумьроуть 146 с. В СПт: оумьрети 121 об., оумьреть 76 и оумьреть буд. 79, 121 об., оумьре 108 об., 164 об., но так же: оумьреть буд. 175 об. В АЕ²: оумьрети 87 об., 103 об., 105 и простъри 77, отьре 131, но без ѧ написано также: не оумьреть 86, изьмьроша 146 об. В И 73² формы от

сались без ъ, т. е. по отношению к этому факту ст.-сл. памятники русского письма отражают более архаичную стадию языка, чем памятники ю.-сл. письма.

б) Памятники русского письма, как и памятники ю.-сл. письма, указывают на исконное отсутствие ъ перед *н* после *з* и *с* в основах близн- (близно, близном И 73, близньць), десн- (деснаш, десница и пр.), желѣзн-, ложесн-, любьзн-, напрасн-, присн-, тѣсн-, ѡсн- и нек. др.¹ Ни в одной из них нельзя видеть фонетического выпадения ъ, хотя бы о.-сл. эпохи. Последовательное написание ѣ и ѡ в сочетаниях сън-, сън, зьн- в ряде одних памятников, лучше сохраняющих ѣ и ѡ, частое в других, пропускающих ѡ и ѣ и в других положениях, решительно говорит за то, что ни о.-сл., ни ст.-сл. язык древнейшей эпохи не знали выпадения ѣ и ѡ в этом положении.²

с) На старое отсутствие ѡ после согласной перед суффиксом *-сѣв-* указывает и засвидетельствованное многими памятниками русского письма слово бѣство,³ где еще в о.-сл. утрачена согласная *к* перед суффиксом *-stv-*.⁴

д) Отсутствовало уже в древнейшей засвидетельствованной памятниками стадии ст.-сл. языка конечное ѣ или ѡ в приставке раз-.⁵ О предлогах без, въз, из, об и от см. ниже.

2. Нет надобности перечислять все случаи, в которых ѣ и ѡ в архаичной стадии ст.-сл. языка, какую позволяют восстановить памятники русского письма, были; ограничусь замечанием, что пропуск ѣ и ѡ в основах бѣра-, довѣл, вѣпи-, вѣс- (*βας* и *χωμη*),

основы наст. пишутся с ѡ: оумѣремъ бѣ, простѣрете 28 б; форм от основ инфин. я не встретил. В У142 правильно написано: оумѣрѣти 64 об. - 65; форм от основы наст. врем. я не встретил. Инфинитивная основа с ѡ в пам. русского письма почти не встречается. Кроме ОЕ² я заметил только распрѣстѣти в У142 и ЕК.

¹ В русских рукописях XI и XII вв. эти основы встречаются довольно часто и ни разу не написаны с ѡ перед *н*, между прочим и в таких формах, как любьзнѣ им. ед. См. Фортунатов, О составе ОЕ, Meillet, *Études* 433 слл. Впрочем Meillet восстанавливает, по моему, ошибочно для о.-сл. не любьзн-, а любьзнѣ-, хотя ни памятники ю.-сл., ни памятники русского письма на ѡ перед *н* в этой основе не указывают, а в новых сл. язз. гласная после *з* могла явиться позднее.

² Поэтому ошибочно и мнение Щепкина (Сав. кн. 139), будто основа зна- в о.-сл. некогда имела ѡ между *з* и *н*, выпавшее еще в о.-сл. эпоху.

³ Напр., ОЕ, КИ (часто), МЕ, ГЕ, ТЕ 1 и др.

⁴ Ср. Фортунатов, о. с., Meillet, о. с. 306. Ошибочно рассуждают Щепкин, Сав. кн. 138 и Вондрак, AKSL. Gr. 187, считающие возможным в этом слове выпадение ѡ в о.-сл., так как в таком случае мы должны были бы ждать уже в ст.-сл. мѣство, мѣство, рѣство, оубѣство и т. п.

⁵ Такие примеры, как развьѣрзи сѣ и развьѣрзоста сѣ АЕ², конечно, не могут свидетельствовать о том, что раньше эта приставка оканчивалась на ѡ.

вьсик-, гъна-, гън- (съгънѣти и т. п.), багър-, (обагъри, багърѣнъ и пр.), дѣв-, дѣн-, дѣра-, зѣва-, зъл-, възъпи-, зѣд-, възъм-, къниг-, кънѣз-, мьн- (мьнити и мьнии), мьног-, мър-, вьньм-, съньм-, (оу)-пѣва-, пьс- (существ.: пьси, пьсомъ и пр.), пьса- (пьсати, напьсано и пр.), пѣт- (пѣтица, пѣтеньць и пр.), пьшен- (пьшено, пьшеница и пр.), съл- (сълати, посьлю и пр.), тъм-, тър-, стър-, чѣт- и др., в словах кѣде, кѣто, мьнѣ¹, мьноѡ, донѣдеже, чѣсо, чѣто, в частице жѣдо, а также в суффиксах (наприм., в суффиксах -ѣн-, -ѣц-, -ѣл-, -ѣд-, -ѣш-, -шѣдѣ и др.), приставках (напр., в сложных с приставками основах съмотр-, сътвор- и др.) и предлогах (напр., в сочетании къ томоу), по указанию памятников русского письма принадлежит более поздним наслоениям, так как даже в тех словах, которые чаще всего пишутся без ѣ или ѣ, как кѣто, мьнѣ, мьноѡ, мьногъ и др., случаи сохранения ѣ и ѣ имеются почти во всех памятниках, а в некоторых написания с ѣ или ѣ даже господствуют.

3. Уже в древнейшей стадии ст.-сл. языка были колебания в одних и тех же или родственных основах и словах между случаями с гласными ѣ или ѣ и отсутствием этих гласных. Сюда относятся, по показанию русских рукописей XI и XII в., между прочим:

а) Основы альк- или альч- (OE¹, И 73¹ и др.) и алк- или алч- (OE², ЧПс, AE¹, ME и др.)

б) Основы съребр- (OE²) и сребр- (б. ч. памятников русского письма).

в) Основы праздън- и празн-. В последней основе з правильно изменялось в ж в тех случаях, когда н становилось мягким: оупражнѣти и пр. (подобные формы с ж встречаются в большей части русских рукописей XI и XII вв.). То же чередование было и в русском языке, как показывает церковный устав в списках У 142 и У 330, где встречаются формы пороздъною У 142.¹² У 330.⁴³ об., пороздънѣи У 330.⁴¹ 41 об. и др., пороздъноу р. ед. ж. 43 об., а также порознѣи У 330.⁴⁰ об., оупорожнѣють же У 330.⁶³ об. Основа *porožn-* из *poroznj-* сохранилась в нын. р.: порожний, опорожнять; основа из *porozdъn-* в нын. р. не сохранилась. Обе основы восходят

¹ На старое ѣ указывают все не смешивающие ѣ и ѣ памятники русского письма, в которых эта форма пишется с гласной между м и н. Из ст.-сл. памятников ю.-сл. письма ѣ встречается в Мар. и Син. Пс.; ѣ в тех же и других памятниках могло явиться фонетически из ѣ.

к о.-сл. чередованию, которое получилось не вследствие выпадения *ь*, а вследствие образования основ с разными суффиксами: *-ьп-* и *-п-*, причём в последнем случае *d* перед *п* выпало. Повидимому, с тем же суффиксом *-п-* образовано было прилаг. *goraznъ* (из **gorazdnъ*), ср. в записи ОЕ: *горазнѣи*; я не склонен видеть в этом слове выпадение *ь*, потому что думаю, что в языке дьякона Григория *ѣ*, *ь* слабые вообще, по крайней мере не в 1-м слоге и не в конце слова, сохранялись.

d) Слова *тъкъмо* (*тъкъма*) и *тъкмо*.

e) Предлоги без, въз, из, о(б), о(т) и безъ, възъ, изъ, объ, отъ. Предлоги безъ, възъ, изъ с *ѣ* являлись главным образом перед гласными *а*, *о*, *оу*, *ж* и перед *ј*, а предлог безъ также перед *и* и, может быть, перед *е*. Из сопоставления таких случаев, как *изѣти* *изъмж*, *изъисни* (или *изысни*), видно, что эта дифференциация произошла еще в о.-сл. раньше, чем развивалось *ј* перед начальными палатальными гласными. Конечное *ѣ* этих предлогов могло ассимилироваться следующим *а*, *о*, *и*, переходя в те же гласные звуки: *възаалка*, *безо отьца*, *изо очию*, *изоу оутрь*, *възообразном* и пр.

f) Суффиксы числительных наречий *-шьдѣ* и *-шти*: *мъногашьдѣ*, *влишьдѣ*, *дѣвашьдѣ*, *седмишьдѣ* и пр. и *мъногашти*, *седмишти* и пр., встречающиеся в памятниках русского письма первый почти всегда с *ь*, второй — всегда без *ь* и притом не только в виде *-шти*, но и в виде *-щи*, по происхождению различны, и фонетическое сходство между ними случайно. Повидимому, *шѣи* в суффиксе *шѣи* произносилось так-же, как и *шѣи* из о.-сл. *tj* и *stj*.

Можно думать, что русские писцы XI в. или их ю.-сл. учителя в деле ст.-сл. письма были знакомы с архаичным правописанием, передававшим такое состояние ст.-сл. языка, когда *ѣ* и *ь* ни в каких положениях не пропускались. Возможно, что усвоению этого правописания сначала содействовало и русское живое произношение, сохранявшее *ѣ*, *ь* слабые, как гласные звуки. Но содействовать оно могло только там, где совпадало с показаниями ст.-сл. правописания или где в ст.-сл. письме было колебание с заметным преобладанием написаний, соответствовавших русскому произношению. Там, где ст.-сл. памятники ю.-сл. письма имели более или менее последовательно написания, не соответствовавшие русскому произношению, русский писец должен был усваивать слова с такими написаниями, как чужие слова, отличные от слов его языка, и потому писать их так, как писалось в оригинале, по

крайней мере, в тех случаях, когда такие написания поддерживались произношением бывших на Руси ю.-сл. грамотеев.

Но на Русь проникли, и в большом количестве, и памятники, не выдерживавшие этого архаичного правописания по отношению к сохранению ѣ и њ. В языке южных славян, бывших на Руси в XI в., существенных отличий от языка писцов таких памятников не было. В русском языке или значительной части его говоров ѣ и њ между согласными в некоторых положениях выпали не позже 3-ей четверти XI в. В копиях с таких памятников ю.-сл. письма, в которых буквы ѣ и њ между согласными пропускались, а также под влиянием правописания таких памятников, произношения южных славян и собственного произношения русские писцы также пропускали ѣ и њ между согласными, и такие пропуски имеются во всех памятниках русского письма, не исключая ОЕ². Отношение к сохранению ѣ и њ уже у ю.-сл. писцов было различное в силу их различной грамотности, различных орфографических приёмов и различия в их оригиналах и их собственном произношении, так как писцы были из разных областей. На эту пёструю ю.-сл. орфографию наслоились особые орфографические приёмы русских писцов, основанные на особенностях русского церковного произношения, неоднородного в разных русских областях. Отсюда крайняя пестрота правописания русских писцов по отношению к сохранению ѣ и њ. Разобраться в ней — работа сложная и трудная, но до известной степени выполнимая.

Москва, 26./VI. 24.

Николай Дурново.

Српски рукописи Јерусалима и Синаја.

1908. год. провео сам шест месеци на Синају и у Јерусалиму. Ово сам време посветио изучавању и описивању словенских рукописа у библиотекама манастира Св. Катарине на Синају, Јерусалимске Патриаршије и манастира Св. Аврамија у Јерусалиму. У овом последњем затекао сам само руске и бугарске рукописе, али прве две библиотеке пружају богати материјал за изучавање старе српске књижевности.

Словенске рукописе Јерусалимске Патриаршије већ је описао проф. Н. Красносељцев: „Славянскія рукописи Патріаршей бібліотеки въ Ерусалимѣ“ („Православный Собесѣдникъ“, децемб. 1888 г.).¹ На жалост Красносељцев не даје никаквих података о језику рукописа, те се према његовом опису не може увек одредити са сигурношћу народност писца.

По моме мишљењу српски су рукописи Бр. 1, 4, 5, 6, 10, 11, 19, 22. Они су раније припадали манастиру Св. Арханђела Михаила и Гаврила, Лаври Св. Саве Освећеног и манастиру Св. Крста. Али како су српске књиге доспеле у ове палестинске манастире? Манастир Св. Арханђела основао је краљ Милутин (1282.—1321. г.)² у Јерусалиму и од тог доба у току неколико векова он је био главно средиште српског монаштва у Палестини чак до 1636.—40. г., кад су унутрашње размирице и оскудица у средствима нагнале Србе да га уступе грчком патријарху Теофану.³ Није дакле чудо што у њему има српских књига. У Лаври Св. Саве још је Св. Сава затекао руске монахе, који су живели у засебном манастиру Св. Михаила.⁴ Може се претпоставити да је у њему било и српских монаха. Забачени потпуно међу туђе народности, Словени у Палестини радо су се скупљали око заједничког центра. Стога се и сам Св. Сава настанио баш у руском манастиру.⁵

¹ Ја се служим посебним отиском, Казань, 1889 год.

² Јиречек: Историја Срба, III, 87.

³ Н. Дучић: Српски Арханђелски манастир у Јерусалиму, задужбина краља Милутина, Годишњица Николе Чупића, IX, 239.

⁴ Живот светога Симеуна и Светога Саве. Написао Доментијан. Изд. Ђ. Даничић. Биоград. 1865. Стр. 272.

⁵ Љ.

Нема сумње да је у овом манастиру било и бугарских и српских књига. Сам је Св. Сава откупио од Латина у Акри цркву Св. Ђурђа, па и у самом Јерусалиму на Сиону откупио је кућу св. апостола Јована Богослова и сазидао тамо „свој манастир“, како кажу његови биографи.¹ Ове је цркве он покљонио као метохе Лаври Св. Саве. Тако је Св. Сава створио за српске монахе јак и поуздан положај у овој чувеној палестинској Лаври. Неколико векова доцније српски је утицај у њој постао још јачи. 1504. године српски манастир Св. Арханђела примио је старатељство и бригу о одржавању Лавре, која је пала у највећу беду. Скоро 140 година, до саме пропасти српског монаштва у Палестини, Срби су руковали и владали Лавром. 1612. године они су чак сазидали у њој велику кулу са црквом у част Св. Симеуна Мироточивог.² Дакле у ово доба у Лаври Св. Саве свакако су били српски калуђери, српска служба и српске књиге. Мање је јасна историја манастира Св. Крста. Из њега су донети у Патриаршију рукописи грчки, арапски, ђурђијански и словенски.³ Ова чудновата појава налази донекле објашњење у једном месту Доментианове биографије Св. Саве. У Јерусалиму, каже он, Св. Сава „иде въ манастирѣ иверьскѣи въ свейномъ иподъножѣи нго; и шѣоу ипоклонивъ се чьсѣиъно ипо иподобию божѣиъ иподъножѣиъ, и свейшоу лишоурьгию слоуживъ на мѣсѣиъ свейшааго и чьсѣиънааго дрѣва, на нѣмъ же ипрѣчисѣиъти нозѣ божѣи ипрѣзвожденъ бысѣиъ, и шѣоу много злашѣо даешѣ на брашѣиство и на създанимъ иполашѣиъ нмоу, много любе свейшоу цркъвъ шѣоу, и самъ хошѣ ипрѣбываши въ манастири шѣомъ, нже и дьньсѣ шѣиомѣиъ иполашѣиъ нго съшѣио рениъ и ипомень родишѣелю нго и шѣого самого.“⁴ Из овог се види да се за време Св. Саве, а у најмању руку у доба Доментианово, манастир Св. Крста звао *иверьскимъ* (ђурђијанским), дакле или пре тога или — што је вероватније — баш у то време био је у рукама Ђурђијанаца. Према овоме сведочанству Свети Сава је хтео да се настани у овом манастиру и зато је сазидао у њему „*иполашѣиъ*“, које су постојале и у време Доментианово. Зна се да је Св. Сава променио доцније своју намеру, и главно српско седиште у Палестини створио је у Лаври Св. Саве, али српски рукописи које нам је манастир Св. Крста сачувао до краја XIX в. показују да Св. Сава

¹ Љ. 273, 362; Живот Светога Саве. Написао Доментијан (погрешно уместо Теодосије). Изд. Ђ. Даничић. Биоград. 1860. Стр. 186.

² Н. Дучић *op. cit.*

³ Красносельцев, 7.

⁴ Стр. 267.

ни овде није бацао улудо српско благо. Изгледа да је он и овде населио српску монашку колонију и створио мали духовни центар за Србе, како је радио и у свима осталим манастирима у којима је зидао зграде и за које је трошио новац.

Пошто су рукописи описани, ја ћу их овде само побројати.

Из манастира Св. Арханђела донети су у Патриаршију:

Бр. 1. Триод цветни, *in folio*, на хартији, писан полууставом 1374. год. Њега су преписали на Синају јеромонах Јаков и монах Јаникије нарочито за манастир Св. Арханђела. Од ове двојице имамо још други триод на хартији исте године, написан за исти манастир, а који се сад налази у тако званој библиотеци Норова.¹

Бр. 6. Октоих, *in folio*, на хартији, писан полууставом XVI в. Овај је рукопис достојан пажње нарочито због записа, такође XVI в., који садржи име јединог познатог нам игумана српског манастира Св. Богородице на Синају и манастира Св. Арханђела у Јерусалиму, те нам сведочи да је у то доба српска монашка колонија још постојала, па чак је имала и игумане српске народности.

Лаври св. Саве припадао је Бр. 10: Паренесис Јефрема Сирина, *in folio*, на хартији, писан полууставом XV—XVI века. Већи је део словенских рукописа ове Лавре однео у Русију Норов.²

Из манастира Св. Крстав оде порекло:

Бр. 19. Јеванђеље службено, *in quarto*, писано полууставом XVI в. на пергаменту-палимпсесту.

Бр. 22. Он је унесен у опис под насловом „Часослов“ XIV в., али у ствари то је у рукописној словенској књижевности најбогатији зборник празноверне садржине, писан 1498. године. Писан је на хартији, *in 16°*. Почиње се заиста часловцем, па онда иду одломци из других богослужбених књига, али између њих уметнути су и ови чланци: „Слово“ премудрог Соломона о сретним и несретним данима недеље, л. 106.—106. б., „*Лешоу всемоу сказаніе ш дни еже въ лоуне*“, други чланак о сретним и несретним данима, л. 419.—428 б., коледник, т. ј. гатања о роду жита и других усева према дану на који падне Божић, л. 127.—128 б., громник (гатање по грому) од јануара до августа, л. 129.—131 б., други громник од новембра до августа, л. 376.—377., трећи громник, који се почиње од септембра, л. 429.—430 б., луник (гатање по месецу), л. 377 б. —

¹ Востоковъ: „Филологическія наблюденія“. „Описаніе воровскихъ рукописей“, 178.

² Востоков, 172.

378., астролошки чланак о знацима зодијака, л. 378 б.—401 б., трепетник (гатање по треперењу мишица), л. 399 б.—401 б., савошник, л. 402.—407 б., врачевник, зборник савета, 72 на броју, за различите болести, враџбинске природе, л. 383.—399., молитве од злог духа, делом апокрифске, л. 180.—194., амајлија од имена Божјих и Св. Богородице, л. 194 б.—197., апокрифне молитве: „од мишева“, л. 197 б., „о пчелама“, л. 197 б., 413 б., „од свакога зла“, л. 199.—200., „од нежита“, л. 410., за зубе „од црва-мигрини“, л. 410 б.—411., „од урока“, л. 411 б.—413., „за заустављање крви из носа“, л. 413., 418.—418 б., „од треска“, л. 413 б., „од ђавола“, л. 414 б., „од змија“, л. 414 б.—416 б., „од запора воде“, л. 417.—417 б., и друге, враџбински савети, како да се нагони неко да воли, и слични, л. 381.—382 б.

Порекло старих српских рукописа нисам могао одредити. Ево их: Бр. 4. Минеј службени за септембар, октобар, новембар, на пергаменту, *in folio*, уставног писма, XIV в.

Бр. 5. Триод посни, на хартији, *in folio*, полууставног писма, XVI в. Може бити да је писан управо 1594 године.

Бр. 11. Псалтир, на хартији, *in quarto*, полууставног писма, XVI в.

Из овог се види да од свих рукописа Јерусалимске Патриаршије највише интереса и важности има Бр. 22. Овај је споменик управо од неоцењиве вредности. Колико знам, у читавој словенској књижевности нема другог зборника разноврсних гатања, врачања и апокрифских молитава, који би се могао такмичити са њим својом старошћу и потпуношћу. Ова пак врста књижевности не само што је била доста проширена, него је била од јакога утицаја на народну књижевност и душу. Важност јерусалимскога зборника повећава се тиме, што он стоји с једне стране у несумњивој вези са словенском литературом гатања, врачања и празноверних молитава,¹ а с друге даје могућности да се покаже њена веза са аналогичном литературом византиском,² а преко ње чак и са јеврејском. Зато овај рукопис заслужује највећу пажњу и најбрижљивије проучавање.

Мање је позната словенска библиотека манастира Св. Катарине на Синају. Неколико је података о њој штампао Порфирије Успенски,³

¹ Красносељцев, 26—27.

² Њ., 27—28.

³ Первое путешествие въ синайскій монастырь архим. Порфирія Успенскаго въ 1845 году. Спб. 1856. Стр. 208, 214—224.

затим је архим. Антонин дао кратак опис свих њезиних рукописа.¹ На жалост, тај је опис сувише кратак и површан. Он не пружа готово никаквих података о језику, правопису, рукопису, величини споменика; врло мало каже и о његовом садржају. Наслов, век рукописа, општи карактер писма, материјал на коме је писан — то је готово све што нам даје Антонин. Осим тога, он је још додао на крају описа да не може гарантовати да су рукописи баш из оног века који је он одредио. Али морамо му бити и на томе захвални, јер он није стручњак, а досад нико други није урадио ни оволико.

Рукописи пак манастира Св. Катарине заслужују највећу пажњу, нарочито од стране Срба. Ми у њима налазимо богати извор скупог градива за стару српску књижевност, и њихово проучавање може бацити нову светлост, како на развој саме српске књижевности, тако и на улогу коју је она имала у развоју књижевности православног словенства.

Ови су рукописи донети у библиотеку манастира Св. Катарине из манастира Св. Богородице, који се некад налазио такође на Синају. Изгледа да је на Синају одавна постојала словенска монашка колонија. Најстарији споменици ове библиотеке припадају XI веку. То су чувени глагољски Синајски псалтир и Синајски требник. Обе су књиге богослужбене, намењене за употребу. Старо доба није имало смисла за колекционирање. Зато су ове књиге морале доћи на Синај још у доба кад је глагољско писмо било у пуном јеку, дакле не доцније од прве половине XII века. Стога морамо и оснивање словенске колоније на Синају датирати XI или првом половином XII века.

Први су насељеници били из Македоније, пошто су не само ови глагољски споменици македонског порекла, него и најстарији ћирилски рукопис библиотеке. Он се налази у опису Антонинову под Бр. 2. То је неколико листића из пергаментног четворожеванђеља, који се језиком и рукописом тако подударују са Добромировим јеванђељем да изгледају као одломак истог. Стога држим да и ови листићи, као и Добромирово јеванђеље, припадају почетку XII века.

На другом путу на Исток, Св. Сава је провео фебруар—април 1235. године на Синају.² Он се настанио у манастиру Св. Богоро-

¹ Изъ записокъ синайскаго богомольца. Труды Кіевской Духовной Академіи, 1873 г., септембар, 348—354.

² Анд. Гавриловић. Свети Сава. Преглед живота и рада. Стр. 198. Уп. Ковачевића: Годишњица Н. Чупића, III.

лице,¹ и по томе изгледа да је ова словенска колонија имала своје седиште баш у томе манастиру. Као што се раније у Лаври Св. Саве српски светитељ настанио у руском манастиру, тако је и на Синају он изабрао место где је нашао словенске калуђере, словенски језик и словенску службу.

Краљица Јелена с синовима богато је обдарила Синај и Раиту,² и то свакако показује да је ту у то доба било и Срба. И, заиста, кад је већ Св. Сава основао у Палестини јако српско огњиште, Срби су неминовно морали да дођу и на Синај. Ово потврђује и Синајска библиотека. Она има више српских рукописа који спадају у XIII—XIV, а неки, може бити, чак и у XII век.

Најзад, од средине XIV в. имамо несумњиво сведочанство да су тада на Синају, баш у томе манастиру Св. Богородице, где се некад бавио Св. Сава, заиста живели српски монаси, и то у заједници са Грцима. То су три записа Јакова, митрополита серског, од 1360. године исте садржине; два су на српском језику: један у Триоду, Бр. 23., л. 293, други у Пентикостару, Бр. 24, л. 373, трећи на грчком у истом рукопису, л. 373 б. Изгледа да је овде у то доба било и Бугара. У библиотеци имамо три рукописа XIV в.,³ које је написао неки јеромонах Методије, пореклом Бугарин. Толлики број његових рукописа, сакупљен на истом месту, побуђује нас да мислимо да је његов живот и рад знатним делом протекао у овом манастиру. Може бити да је било и Руса, пошто има и руских рукописа.⁴

У току времена српски је елеменат у овом манастиру надвладао. Срби су имали неко време чак и игумане српске народности. Један је запис од XVI в. у рукопису Бр. 6 Јерусалимске Патриаршије сачувао сведочанство о томе, па чак и име неког иџакима, који је био иг*менъ оу синаискою гор*,⁵ свакако у Св. Богородици. Изгледа да је значај Срба на Синају порастао у вези са утицајним положајем који су Срби стекли у Палестини у XVI веку кад су узели у своје руке Лавру Св. Саве.

Рукописи Синајске библиотеке и записи у њима сведоче да је ова колонија постојала све до почетка XIX в. Колико знам, последње

¹ Доментиан, 312; Теодосије, 192.

² Животи краљева и архиепископа српских. Написао архиепископ Данило и други. Изд. Ђ. Даничић. Загреб. 1866. Стр. 65.

³ Антонин, 350—351, по његовом опису Бр. 19, 20, 22.

⁴ Њ., 350, Бр. 13, па изгледа и сад изгубљени Бр. 12.

⁵ Красноселцев, 11.

сѣмъ подражателе. оукрашишъ сѣ дхо / внѣ ѿко чѣда цркѣвнаа све-
 тоѡбразнаѣ. ѿ того / ради, вѣчнаа памѣ ѿ ѡ ѡн'н ѡ старцоу. второмъ /
 твор'цоу, паче же тѣзойменитоу. ѿ ѡ. ѿ ѡсѣфѣ. / ѡ ѡфанѣ. космѣ. ѿх
 же мѣтѣвами, настави / на на пѣмъ покаанѣа. ѿ помѣлоуѣ ны бѣ. ѿко
 блѣ / ѿ члѣклобець . . . мѣтѣвами прчтыѣ бѣѣ ѿ всѣ / стѣхъ, ѡмѣнъ :
 ~ ~ ~ ~ ~ / Сега ради ѿ азѣ грѣшныѣ ѿ хоудыѣ, ѿ послѣ / дниѣ
 вѣсѣхъ. ѿ недостоѣнѣ нарѣцѣса ѿме / немъ ѿночьскѣмъ, меѡѡдѣ,
 нѣ ѿ ѿеромона (л. 217.) понѣдѣхъ ѿ азѣ. ѡмъ слад'кы ѿзводѣ стар-
 цѡвѣ. / ѿ ѿспѣса нѣколико книгѣ. ѡлтиреѣ до ѡ. / чѣсники. ѡ.
 литурѣгѣ. д. лѣствица. г. ѿ ѿ / на многа. постѣди же ѿзведѡ сего
 ѡсмогласни/ка изѣ агристь слад'кы . и състави ѣго сѣце до ко/нѣа.
 въ немъ же сѣ. слоуж'бы в'сѣ ѡ всрѣсѣни. н. / ѿ катаднѣвнаа пѣнѣа
 ѿ ноц'наа. неизмѣ'ннѡ, по / каанѣа всѣ. ѿ пѣсни слад'кыѣ Еулкыѣ.
 ѿ бла / говѣстѣи. ѡ. ѿ миронѡсиць нагрѡбныѣ пѣ/снѣ . . . мола же
 вѣсѣкого. ѿли братѣа моѡ ѿноци / ѿли ѿ мир'стѣи хѡлюбѣви., ѡще
 до ко дойдѣ сѣа / книга. ѿли слоужѣти въ ней. ѿли прѣписовати. /
 ѿ ѡбращѣте нейсправленнѡ по слабѡмѣ оумѡу / моему. не поно-
 шаще злослѡвите. да ѿ вѣ / мѣздѣ прѣимете, ѡмъ га ба. дажцаго
 мѣтѣвы / молащѣмъ ѿ блѡща лѣта прѣведныхъ. / ѿ помѣнѣте,
 ѿко никто же въ члѡкохъ ѿма / съврѣшеное. тѣчиѣ Единиѣ бѣ. ѿ
 тѣмоу / слава въ вѣкы вѣкѡ, ѡмѣнъ." (л. 217 б.)

Затим су нам познати :

Бр. 23, триод, и Бр. 24, пентекостар, које је поклонѣо митро-
 полит српски Јаков. Оба споменика припадају средини XIV века,
 писана су на хартији, in folio, уставом. Оба су „средњобугарске“
 редакције, али имају познати нам српски запис Јакова.

Бр. 36. Тумачење јеванѣлско, преписано 1770. године са руског
 од Никифора, монаха рилског манастира, са новобугарским особѣ-
 нама.

Бр. 13. Часослов на пергаменту, in 12°, писан уставом, XIII—XIV. в., руске редакције.

Сем тога имамо још један бугарски рукопис: Бр. 25, минеј, на хартији, in folio, писан уставом, XIV в.

Рукопис Бр. 12 изгубљен је пре мог доласка на Синај. За рукописе Бр. 1 и Бр. 11 сад се, на жалост, не сећам, какве су редакције.

Сви су остали рукописи српске редакције, и то су:

Бр. 3. Четворојеванђеље, на бомбицину, in 12°, XIV в., писано лепим уставом, са цинобаром, по 19 реди на страни, од јеромонаха Јована.

Бр. 4. Апостол, на пергаменту, in 8°, XIII в., писан лепим уставом, са цинобаром, по 22 реда на страни. Почетка нема. У месецеслову под 13. фебруаром налазимо памет Симеона Мироточивог, краља српског.

Бр. 5. Апостол службени, на пергаменту, in 4° XII—XIII. в., писан неједнаким уставом, са цинобаром, у два ступца по 29 реди. Почетка нема.

Бр. 6. Псалтир, на пергаменту, in 16°, XIII. в., писан ситним уставом, са цинобаром, по 20 реди на страни. Ни почетка ни краја нема. Почиње се рукопис 24. псалмом, а завршује се песмом Ананије са друговима.

Бр. 7. Псалтир, на пергаменту, in 16°, XIII. в., писан лепим уставом, по 15 реди на страни. Почетка нема. Рукопис се почиње 3^м псалмом. Међу кафизмама уметнути су тропари и молитве. За псалмима иду 10 песама, тропари о умрлим, тропари недељни, псалми одабрани и молитве од саблазни.¹

Бр. 8. Псалтир, на пергаменту, in 32°, XIII—XIV в., писан ситним уставом, по 13 реди на страни. Ни почетка ни краја нема. Рукопис се почиње 60^м псалмом, а завршује се песмом Св. Ане.

Бр. 9. Псалтир, на бомбицину, in 12°, XIV в., писан лепим великим уставом, по 19 реди на страни, са цинобаром. Почетка нема. Рукопис се почиње 19^м псалмом. Изгледа да га је написао исти Јован коме припада и рукопис Бр. 3.

Бр. 10. Псалтир, на хартији, in 4°, XV—XVI в., са сликом цара Давида и орнаментом, писан полууставом, са цинобаром, по 22 реда на страни.

¹ Архим. Антонин држи да бр. 6 и 7 иду чак у XII. век.

Бр. 14. Служабник, на хартији, in 4°, XVII в., писан лепим полууставом, са цинобаром, по 19 реди на страни.

Бр. 16. Требник, на бомбицину, in 4°, XIV в., писан крупним уставом, са цинобаром, по 18 реди на страни.

Бр. 17. Требник, на хартији, in 12°, XV. в., писан уставом, по 18 реди на страни.

Бр. 18. Требник, на хартији, in 16° XVI в., писан ситним полууставом, по 19 реди на страни. Садржи и правила за духовнике од 333 главе.

Бр. 21. Октоих, на бомбицину, in 32°, XIV в., писан неједнаким уставом, са цинобаром, по 16 реди на страни. У почетку додат је део грчког часослова.

Бр. 26 и 27. Два дела празничног минеја, на бомбицину, in 32°, XIV—XV в., писана ситним уставом, са цинобаром. Први део садржи службе од 1. септембра до фебруара, други од 9. марта до 29. августа.

Бр. 28. Минеј празнични (мај — половина августа), на хартији, in folio (28, 8 × 20 *cm*), 274 листа, са 27—28 реди (20 × 13 *cm* текста), писан уставним словима, крупним 2—2.5 *mm*, XIV в. Нема ни почетка ни краја. На л. 272 налазимо одломак службе првомученику Стефану „средњобугарске“ редакције. Хартија је и овде, те је и рукопис такође XIV века.

Бр. 29. Служабник, на пергаменту, in 4°, XIII—XIV в., писан лепим уставом, са цинобаром, по 24 реда на страни. Садржи тројичне каноне у 8 гласова, акатист, ускршњи канон, параклис Богородици, каноне Исусу, анђелу-заштитнику. Краја нема.

Бр. 30. Устав црквени, на пергаменту, in 16°, XIII—XIV в., писан лепим уставом, са цинобаром, по 19 реди на страни. Краја нема. Рукопис се завршује понедељком недеље свих светаца.

Бр. 31. Панегирик, на пергаменту, in 8°, XIII в., писан крупним лепим уставом, са цинобаром, са шареним орнаментом, по 25 реди на страни. Рукопис се почиње животом Св. Катарине, затим иде посланица Пилата Тиверију, па онда хомилије на празнике све редом од рођења Богородице (8. септембра) до рођења Јована Крститеља (24. јуна).

Бр. 32. Панегирик, на хартији, in folio, XIV—XV в., писан лепим танким уставом, са цинобаром, по 22 реди на страни. Садржи 20 хомилија св. отаца на празнике, почињући од беседе на Ускрс Св. Григорија Богослова све до Успенија Богородице (15. августа). Онда иду беседе Максима (прва „сотница“), 19 бе-

седа Петра Дамаскина, 15 беседа Макарија Великог, поуке патриарха Никифора, Синајски патерик врло занимљиве садржине, са непознатим приповеткама из других извора.

Бр. 33. Беседе испосничке, на бомбицину, in 16°, XIV в., писане уставом, са цинобаром, по 21 ред на страни. Рукопис има и сада 54 свеске, ма да је изгубио и почетак и крај.

Бр. 34. Зборник, на пергаменту, in 12°, XIII в., писан неједнаким уставом, са цинобаром и у шареним бојама, по 25 реди на страни. Садржи беседу Јована, игумана синајског, Псевдојевсевијеву беседу о силаску у пакао Јована Крститеља, приповедање о пецима, беседу Јефрема Сирина и др.

Бр. 35. Беседе Исака Сирина, на хартији, in 8°, XV в., писане ситним касним уставом, по 25 реди на страни. Почетка нема.

Већ се из овог кратког прегледа види огромна важност Синајске библиотеке за изучавање српског језика и старе српске књижевности. Ми у њој налазимо девет пергаментских рукописа, од којих бар шест припада XIII в., и то не само књиге богослужбене природе, као што су апостол, Бр. 4 и 5, псалтир, Бр. 6 и 7, него и два зборника делом поучно-религиозне, делом апокрифске садржине, и то Бр. 31 и 34. Неки су од них, можда, чак старији. Архим. Антонин меће Бр. 5, 6 и 7 чак у XII век. XIV-ме веку припада девет рукописа. Три су од њих на пергаменту: псалтир Бр. 8, служабник Бр. 29, црквени устав бр. 30, — пет на бомбицину: јеванђеље Бр. 3, псалтир Бр. 9, требник Бр. 16, октоих Бр. 21, Беседе испосничке Бр. 33, један на хартији: минеј Бр. 28. XV-га су века пет рукописа: бомбицински минеј Бр. 26—27, и на хартији: зборник Бр. 32, требник Бр. 17 и Беседе Исака Сирина Бр. 35. Дакле, имамо укупно, у најмању руку, двадесет споменика, који нису млађи од XV века. То је право богатство за историка српског језика и за палеографа.

Али и у погледу садржаја ови рукописи нису од мање вредности и значаја, да и не говоримо о томе што и јеванђеље, апостол, псалтир, типик и минеј могу и сами бити за стручњака од великог интереса због особина свога текста. На Синају имамо пет дебелих зборника, и то Бр. 31, 32, 33, 34, 35, који су нам сачували читаву књижевност беседа и поука св. отаца, претежно синајских, палестинских и сирских, животописа синајских светаца и испосника, приповедака из монашког и пустињског живота, а на крају и апокрифа.

Многи од ових радова нису досад познати у српском препису, многи се од њих овде налазе у најстаријем од досад познатих словенских преписа, а има међу њима и таквих који су се сачували само овде у једном примерку. За Синајски патерик се под Бр. 32, изгледа, може рећи још више. На рукопису је његовом поред неких приповедака забележено, чини ми се, руком Порфирија Успенскога да их нема ни у грчкоме тексту. Дакле бисмо имали тада у овоме српскоме рукопису најпотпунији и најпоузданији текст овог патерика.

Али како се немарљиво чува ово српско благо! Већ архим. Антонин није затекао у манастиру све рукописе за које Порфирије Успенски пише 20 година раније. Изгубљен је, на пример, врло важан за Србе зборник састављен на Синају у XIV веку од српског јеромонаха Јована: „Словеса душеполезна“. Нисам ни ја нашао све што је било за време Антониново. Нема врло занимљивог рукописа на пергаменту, од XII—XIII века, према одређивању Антонина (Бр. 12). Од јеванђеља Бр. 2, прве половине XII в., остала су само 23 листића. Али су перспективе за будућност још горе. Већ се архим. Антонин жалио да се словенски рукописи не чувају у ризници него у библиотеци. А ја сам их затекао већим делом на прозорима библиотеке, који имају само један рам, тако да снег и киша продиру унутра те кваре рукописе. Готово све су књиге биле влажне. Срце ме је болело од жалости, видећи како труне толико благо, те сам, лист по лист, осушио на сунцу све књиге. Али то ипак неће много помоћи, јер су оне метнуте на старо место, те морају убрзо иструнути. А може се десити и нешто горе. Показивали су ми на Синају монаха, некад простог рибара, који је неко време био истовремено и манастирски библиотекар и лојач. Тај је човек врло оштроумно искористио тако zgodну прилику. Да испуни у исти мах обе своје дужности, он је рукописима распаљивао пећи, нарочито бирајући пергамент, по његову нахођењу, zgodнији за тај циљ. Пре но што је игуман дознао за тај проналазак, вешт библиотекар спалио је више најстаријих грчких рукописа. То је било са грчким књигама, а шта остаје тада за српске?

Ср. Карловци, 27./VI. 1925. г.

Владимир Розов.

Из живота речи.

Dijavolъ — διάβολος.

g) Адјективи, адверби — за ознаку ... као горе I. под g) сх. бијѣсан, бѣсан, бѣсан, 'daemonum, вражју' (у XIII. и XIV. в.): *Bēsnyje duhy progone* (Стефан Кр. 20) и у Каванина: „Једа би хтио . . . обратит к Исукрсту оставивши идолове. Ал не хти одврћи *ѡган биску*“. ар. Рј. јсл. Ак. I, 297. У *Monum. serb.* (63) има пасус: „*Меџа прѣзь Lukavicu на бѣсни воденицу*“ (вражја млин), јер народ верује да се у млиновима најрадије задржавају и бораве зли духови, ђаволи. Даља су значења овога придева: 'daemoniacus, a daemone obsessus; rabidus; insanus; furibundus; violentus; insolens; vegetus; epilepticus.' Рј. јсл. Ак. I, 298—299. У народној поезији имамо описни адј. „на бијес“ за бијѣсан, бѣсан: „Кад ја бијех на бијес ђевојка“. Вук, Пј. 2 13; бијесно адв. 'furibunde, violenter': „Смрт много бијесно *ѡлаши*“. М. Ветранић 1, 27; бијѣсан (в. горе *бјесѡ*) 'furibundus'; бјесноћудан (исто); бјесомучан — кога „бијес“ мучи, 'daemoniacus; бјѣсовски, 'daemonum' и 'daemoniacus'; врагомѣшан, врагомѣшасѡ, враголасѡ (ђаволасѡ), врагуљасѡ (кривуљаст, јегуљаст), 'retulans': „Отуд иде ђаче самоуче, самоуче, ал' је враголасѡ“. Вук, Пј. 1, 452. „Невјесте су врагуљасѡ, утопиће ме.“ Вук, Пј. херц. 338; врагодушан — ,са вражјом душом, злочест' (богодушан — ,са божјом душом, добар'): „Тоболац тврдоусан није врагодушан“. Даничић, Посл. 136; вражју, вражиј, комп. вражији (божиј, божији < боџијъ, боџијијъ), 'diaboli' и 'diabolicus'; на вражју (елипт. — руку) адв. нач. ,јасно, немилост': „Све на вражју ју је стао ударати“ (у средњ. Далм.); врашки адј. и адв.: „Веће иде с диком у шишкање, у шишкање у врашко сиграње“. Вук, Рј. 841; адв.: „Ала га сунце врашки жеже!“ Пор. даље описне адв.: у врага, у врага дома ,далеко, не знам куда' (ср. рус.: „У чорѡа на кулижкахъ“): „Пошао је у врага дома!“ за врага ,узалуд'; од врага ,обесно'; ѡ врагу ,можда, случајно': „Немој ти ѡ врагу то учинити!“ (у Далмацији); слов. бѣсен — о човеку и животињи: „besni konji, besna živina“; besno адв. ,дивље': „— gledati“; besniv адј. ,tobend, tobsüchtig'; бѣсовски ,ђаволски, демонски': „V volčji duplini je divjala besovska sila“. *Plet.* I, 22; *črtěžen* ,пун мржње'; *vragemeten* ,поседнут од ђавола, демонски';

буг. *бѣсничкій*, *-чѣкъ*, *-чка*, *-чко*, немиран, згранут'; *бѣсний*: ,немиран, брбљав, обесан': „Да ли е кѣща тѣсна, или е челидь бѣсна?“ (И у нас се рече: „Није кућа тесна већ је чељад бесна!) ,болестан од бесноће' (о човеку и животињи): „Скачи като *бѣсенъ*“. „Да пази Господь отъ пиинъ женъ и отъ *бѣснъ* свиниѣ“; *бѣсовский*, *-ска*, *-ско*, *бѣсовый* и *-въ*, *-ва*, *-во*, вражји, ђаволски': „Бѣсовы сбирки — вѣтровы пыленки“. Геров I, 100; *враговый*, *вражий*, вражји, душмански'; *вражъский*, *вражеский*, *вражский*, ђаволски'; „Хайдъ оттува, Юрушка, Юрушка *вражска* койнарка! За тебе вѣръ не губиѣ“. 152; *враговийи* и *-иѣ*, *-ѣа*, *-ѣо* хитар, лукав'; — *врагово ѡила* (zool.), *turdus merula*'; рус. *бѣсовъ*, *diaboli*': *бѣсова нога* „немирњака; вижле' (пор. горе „бѣсоногъ“!); *бѣсово молоко* (bot.), *euphorbia*' (разног облика); *бѣсовский* ђаволски': „*бѣсовское навожденіе*“ ,искушење, завођење, напаст'; „*бѣсовское зелье* ,духан' (у „расколника“); *бѣсновайиый*, *бѣснуеый*, *бѣсний* ,*obsessus*, човек мучен од ђавола'; *бѣсносвайиный* ,фанатичан'; *бѣшениый* ,*obsessus* (човек или животиња); неукроћен, дивљи, зверски; дрзак, одвише смеон; пијан': „пьяный, что бѣшениый.“ Даль I, 388; *бѣшеное-зелье* (bot.), *datuna stramonium*'; *бѣшеная шрава* ,*gentiana amarella*'; — *ягода* ,*atropa belladonna*'; *чоршовъ*: „*чоршовы гусли*“ ирон. ,рачуни'; „— *грабли*“ ,лупешки прсти'; „*чоршова дюжина*“ (туцет), број тринаест' (Хришћ. омражен број због тринаестог апоштола Јуде); *чоршовъ чай* ,ракија, вотка'; *чоршова курица* (zool.) ,*gallinula chloropus*'; „— *рыба*“ ,сом'; „*чоршовы орѣхи*“ (bot.), *trapa natans*'; „*чоршовъ-кусъ*“, „— *а кукла, борода*“ ,*tragopogon*'; „*чоршовъ ѡалець*“ ,ископани белемнит, окамењен пуж'; рупа што ју је муња у песку ископала'; „*чоршово городище*“ ,урвина, провалија' (= буг. *врагъ*, *оврагъ*); ,шпиља украј мора'; „*чоршова сѣоронушка*“ ,голи камен, пустош; Финска'; *чершовский* ђаволски': „*чершовская работа*!“ „*чертовскія придирки*!“ *чершовски* адв. ,јак, врло': „Онъ *чершовски* лукавъ, хитер!“ *ѡо чершовски*, по ђављу, на вражју, зло'; *до чо(е)ршиковъ* ,јак, силно': „напиться *до чершиковъ*“; „онъ допился *до „чершиковъ*“ ,хвата га делириј од пијанства'. Даль IV, 1360; мрус. „*бисов*, *-а*, *-о*, *бисиний* ,ђављи, вражји': „*бисів син*!“ „*бисів батько*!“ „*бисові діти*!“ „*бисова тіснота*!“ и т. д.; *бисова худоба* ,падавица, епилепсија'; *бисове ребро* (bot.), *valeriana officinalis*'; *бисянський*, *бисовський* (погрдно) ,сотонски, ђаволски': „Ну, та й утяла ж *бисянська віра*! так гуля й набігла“. У нар. прип. ар. Хринч. I, 69. „Сила *бисовська* і та одступаєть“ (ib.); *бисовська маши*, — *дочка* и др.: „Як побачив я твою *бисовську газару*, то вона мені здалась страшниш од самісенького чорта“. I, 70; *бисний*, *бисновійиый*, *биснувайиый* ,бесан, изван себе':

„Ой дівчино, люблю тебе, не їж хліба — візьму тебе...“ а девојка му одговара: „Ой козаچه *бісмувавший*, не хай не їсть твоя мати“. I, 69; *бісмуващений* дем. адј. у горньому значењу али више од мила; описни адв.: *до біса, до сіо біса* ,много, далеко, неизмерно': „Отъ їх *до сіо-біса!*“ *з-біса* ,посве, врло': „Моторні ж *з-біса*“. „*З-біса* швидка!“ „О хитра *з-біса!*“ *бісом дививися* ,гледати срдито, злорадо, криво': „Вже море так йому огидло, що *бісом* на його дививсь“ (I. с.); *чоріів, -ова, ове* ,вражји': „чортів кришеник!“ „чортові діти!“ *чоріів шиск* ,велика стиска, мноштво'; *чорііянів, -ова, -ове, чорііячий* ,ђављи': „Бабій *чорііянів!*“ „*чорііяча* старшина!“ „*чорііячий* огонь!“ IV, 473; описни адв.: *до чоріа* (= *до біса*: „Чи мало таки козаків і панів *до чоріа*.“ IV. 472; чеш. *běsný, běsnivý* ,obsessus'; *běsí, běsovský* ,ђаволски'; *běsородý* ,од ѓавола потекао, opak, зао'; *čertí, čertový, čertovitý, čertovský* ,вражји, ѓаволски': „Tot' je *čertovská* potvora!“ „— *pycha!*“ „— *robota!*“ *čertové koleso* ,рђав, opak човек' *čertův, -ova, -ovo* ,diaboli': „*čertova podobizna*“ ,хром, сакат човек' (ср. што је горе речено о односу **črtъ* према *curtus!*"); *čertův zub* ,нека биљка'; „— *spár* или *čpár*“ (шапа) ,*lycopodium clavatum*' ; ,*pteroceras lambis*' ; *čertovy koláčky* ,плод зечјера слеза, лат. *malva*' ; „*čertovo paté*“ гљива ,*boletus luridus*' ; „— *žebro* (ср. мрус. *бісово ребро!*) ,нека биљка'; „— *žito*“ ,*der Wachtelweizen*' ; „— *mleko*“ ,нека биљка'; „— *lejno*“ ,*assa foetida*' ; *čertovi hrušky* ,*der Weissdorn*' ; „*čertový* (одр.) *pažur*“ ,*astrogalus glycyphilos*' ; „*čertovo motovidlo*“ ,зубља на оба краја погорена' (ср. рус. *чершёнковъ* ,главња, недогорен угљен'!); „Nedělej *čertův* (sic.) *motovidlo!*“ Kott V, 1190; *čertovo jezero* (у Шумави); *Čertův Mlyn, Čertkův Mlyn* (пор. горе срп. *běsova vodenica*!), *Čertovy Kameny* (гудуре у Карпатима), *Čertův Důl* — имена места; оп. адв.: *do čertovéj chvíle* ,јакo дуго': „Kde jste *do čertovéj chvíle?*“ *čerta kus* ,много, одвише': „Je toho *čerta kus!*“ (= сх. „Има тога *спага* и *пó!*“) *po čertech* ,зло': „Má se tam *po čertech*“. 1189; п. *biesowy, czartowy, czartowski*, диал. *ciortoski* ,ђаволски'; адв.: *po czartowsku* ,на вражју'.

h) Глаголи — за ознаку... као горе I. под h) сх. *бјеш-њеши* ,бити болестан од болести бјеснила, *rabidum fieri*; бити изван себе, излазити из свијести; слазити с памети, лудовати на пр.: од љубави, жеље, радости или уопће од кога год добра; радити или поступати као изван себе, не гледајући ни на што, нагло, плахо, а зло по се и по другога; тако бјесни: срце, дух, памет, завист, жеља, чељаде и у прен. смислу новац, т. ј. богат човек. Рј. јсл. Ак. I, 390; *бјесниши, бјесноваши, бјесоваши* ,*insanire, petulantem esse*' : „Њима

јесте ласно *бјесоваџи*“. Вук, Пј. 4, 38; *црџиџи* (**църтъ* — избледело), заклињати, проклињати; — *се*, преклињати се; *враговаџи* ,*retulantum esse*“: „Да бих тебе у ложницу звала, не ћеш, Јово, хћети мировати, веће хоћеш стати враговати“. Вук, Пј. 3, 104; *враголицаџи* (*ђаволицаџи*); *враголицџи* (*ђаволицџи*) — исто; *врагеџиџи* ,ђавлом клети, врага често спомињати‘ (на острву Хвару); слов. *bēsneti* (през. *bēsnetm*): „ogenj, voda *bēsne*“; *bēsnovati* импф. од *bēsneti*; *črti(e)ti* ,мрзити‘, — *se* рефл. ,гадити се‘: „*črti se mi*“ — ,гади ми се‘; *vragovati*, през. -*ujem* ,имати често ђавла на устима, врагом клети‘; буг. *бѣснѣвамъ* ,лудујем, почињем лудорије, немиран сам‘; *бѣснѣжъ* ,брбљам; бесан сам‘: „Който *бѣснѣ*, нѣма да иде“. „Жени го да не *бѣснѣ*.“ „Бѣснѣ като магаря отъ конскы мухы“; ,пограбила ме бесноћа, болујем од беснила‘ (и о животињама): „Отъ бѣлѣй вѣтъръ кучета-та бѣснѣжъ“; *бѣснѣвамъ* ,бесним, лудујем, не могу да мирујем‘: „Кметъ кметува—бѣсъ *бѣсува*“; *бѣсувамся* рефл. — каже се о кујама, вучицама кад се куцају и паре са мужјацима; *вражѣжъ*, -*ишь*, -*илъ* (за разлику од — *вражѣжъ*, -*ишь*, -*жѣлъ* ,врачам, чарам‘) „врагујем, почињем враголије“; *врагувамъ* — о деци кад су немирна и обесна: „Дѣца-та врагувати“; ,радити нешто лукаво, хибено, на превару‘. Геров s. v.; рус. *бѣсѣишь кого* ,некога љутити, наводити на срѣбу‘; *бѣсѣишься* (рефл.), *бѣснѣишь* ,срдити се, побеснети, доћи изван себе‘; ,подругивати се, шалити се‘; *бѣ(и)сомѣжѣишь*, *бѣ(и)сомѣжѣичаишь* ,клапати, улудо време тратити, беспосличити‘; *бѣсѣкаишь*, -*ся* ,псовати ђавла, ђавлекати‘; *бѣсоватишься* ,лудовати, шалити се‘; *бѣсновѣишься* ,бити мучен бесом‘; *бѣшенѣишоватишь* ,беснети, бити изван себе од љутине‘; *черѣиашъ*, -*ся*, *черѣиѣкаишь*, *черѣиѣкаишь*, -*ся*, *почерѣиѣк(х)аишь*, -*ся* (итер.), *черѣиѣжѣишь*, -*ся*, *черѣиѣжѣичаишь*, *черѣиѣк(х)нуишь* (трѣн. гл.) — употребљавати у разговору или при псовању реч „чортъ“ на пр.: „чортъ возми!“ „Ну, къ чорту!“ Тако се на пр. каже о некому ко често спомиње врага: „У него поганая привычка за каждымъ словомъ *черѣиѣкаишь*“. „Что ты *черѣиѣкаеишься*, я самого *черѣиѣкнѣ*!“ (= сх. „Што увек *ђавлећеш*, ја само кашто ђавлекнем!“), *черѣиѣишь* ,псовати некому ђавла‘; ,псовати, грдити уопште‘. Даљ I. 388; IV, 1322—3; чеш. *bēsneti*, *bēsnovati* ,*insanire*‘; п. *biestć* (акт.) ,љутити другога‘; *biestć się*, (рефл.) ,срдити се, љутити се‘.

г) Негаџија. — Велика одвратност напрама ђаволу у психологији престога хришћанскога народа и његов осећај о деструктивности злочестога духа и помањкању свега позитивнога у њему довели су до преставе *ђаво* = не! — нико! — ништа! па се имена за *diabolus* употребљавају у језику место поменутих негативних

речи и то на начин обично неког интензивнијег негирања. Ту смо појаву могли донекле да констатујемо и у неким већ горе наведеним примерима нарочито код извесних адвербалних изражаја, али је са језичке стране уопште, а напосе са стране психологије језика ствар у себи јако интересантна, па заслужује да се и посебно на њу осврнемо и са неколико је примера осветлимо. Такво узимање ђавола у народној психологији рефлектује се на пр. у изражајима: сх. „А је *врага!* „А је *ђавла!*“ „*Врага* ти је то истина!“ Кад се на нешто одговара негативно. Или за: „ниједан, не unus quidem“ = *ђавољи*: „Сви су бези на Херцеговину, док не дође бего Љубовићу; а кад дође бего Љубовићу, али нема бега *ђавољега*.“ Вук, Рј. s. v. „Не пустите *ђавољега* жива, до самога Груде барјактара“. Вук, Пј. 4, 365. „Нама неста на бедему глава, у тамници влаха *ђавољега*.“ 4, 99. „ђавољи један сан (= „*врагџака*“, у Далмацији) сву ноћ, него се обрћи и преврћи до зоре“. 6. Љубиша, Прип. 11. Кад се некога подалеко дозивље па одикуд никаква одговора, рече се: „Нема *ни врага!*“ „Не чује се *ни врага!*“ Тако и у бугарском, кад се на велико дозивање чује само одјек својега гласа, каже се незадовољно: „Выкахъ, выкахъ, само *дѣволъ* ми ся обажда“. Геровъ I, 396; за „ништа, ни најмање“ = *врага!* *ђавла!* *ђавоље!* на пр.: „Даћу ти *врага!*“ „Даћу ти *ђавла!*“ = „Не дам ти ништа!“ „Не ћу се мучити за то *ђавоље* (= ништа, ни најмање).“ Рј. јсл. Ак. s. v. На питање: „Је ли Петар више свршија они посал шта сам му наредџија?“ ако није посао обављен, онај који је за то упитан, а и сам има интереса у ствари, одговориће огорчено: „Свршија је *врага!*“ (т. ј. није! ништа! Сућурај на острву Хвару). „Није му *ни врага!*“ „Не ће му бити *ни врага!*“ т. ј. ништа (обично). „Сваћа сваћи одговара: „Црна си ми *врага* дала!“ Вук, Пј. 1, 301; за *врага* ,за ништа, узалуд‘; „То је све за врага!“ диал. *врагуџи*, -а, -о (једити, -а, -о интенз. за ,једини, -а -о‘) интенз. ,ниједан, -дна, -дно‘ (Пељешац у Далм.); *врагједан*, *врагуједан*, *вражјеједан* (у истом знач.); рус. нѣтъ *ни чорџа*, *ни дѣвола!* ,нема никога, — ништа!“ *Ни черџа* не видать! (исто). Даљ (IV. 1360) тумачи акценат *черџа* повођењем и ослоном на: „ни — хуја!“ ,ама баш ништа!“ „Ахъ, ты мое *чорџъ знаеџъ чџо!*“ (= сх. „*врагзна* што“ — ,нико не зна што‘); чеш. „*Nestojí to ani za starého čerta!*“ — ни за шта!“ „*Starého čerta víš!* ,Не знаш ама баш ништа!“ „*Starého čerta ti dám!*“ ,Не дам ти ништа!“ „*Rozuměli smo (jsme) čerta!*“ према сх. „*Врага* смо разумели!“ т. ј. ништа нисмо разумели. „*Neřek’ ani čerte, d’áble!*“ — ништа! Интересантан случај ове семантичко-синтаксичке комби-

нације да се појам одн. реч *ђаво* асоцира и идентификује са негативном имамо у малоруском, где се на пр. речи: *біс, чорш* тешње везују уз облике помоћнога глагола *маши* 'имати' и служе у пунјој мери као негативна партикула *не* на пр.: *біс-ма, біс-маі* 'нема, није': *„Оступися, в тебе хисту (способности) біс-ма“*. Хринч. I, 69; *чорш-ма* 'нема, није'; *чорш-мало* 'није било'; *чорш-машиме* 'не ће бити': *„Їв би паляници, та зубів чор-ма“*. *„Ой тим же я не прийшов, що чорш-мало підошов.“* *„Коли без перестанку гулятиме, то й сорочки чорш-машиме.“* IV, 472. Паралелне примере оним горњим што смо их навели из других словенских језика имамо овде као: *„биса з'ісши“* 'ништа не постићи'; *„біс байька зна* (лит. 'враг оца зна, познаје') *„нико не зна“*: *„Ма будь біс байька зна, який череп на дяковој голви“*; *чорш зна хішо, — що, — де, — куди, — як* према сх. *„вразна ю, — шішо, -где, — куда, — како“*, а онда може, већ према тому, да се узме и у овим значењима: *„... хто, — що“* као адј. одвратан човек или ствар'; *„... як“* адв. 'ружно, зло, гадно'; *„... де, куди“* адв. 'далеко, без трага': *„Чорш зна що в лаптях, та й то москаль.“* *„Чорш зна що плутає“*. *„Як чор-зна що, — не чепать, щобі посудини не запаскудить“*. *„Робиш ти, працювш, та на чорш зна кого.“* *„Жили, жили, та чор-зна де й ділися.“* *„Заїць тоді ж забіг чор-зна куди.“* *„Чорш його зна, як і вчитись.“* *„Чорш байька знає, як співають!“* У тим значењима долази і *чорш-вішъ що! ів*.

Поред горњих популарних имена за *diabolus* имамо и других која су такође словенскога порекла, али се у томе својству употребљавају ређе и спорадично, а то су имена некојих божанстава из словенске велике и ситне митологије, која су уласком хришћанства међу Словене у смислу горе истакнутог хришћанског стајалишта *„omnes dii gentium daemonia“* претворени у хришћанске зме духове, т. ј. ђаволе.

Перун. Ни сами првак словенскога Олимпа и поглавица богова, Перун (*Perunъ, лит. Perkúnas, let. Pērķons, прус. percunis 'гром', дакле некако 'громовник' који потсећа на грч. κεραυνός), као да није поштеђен од тог хришћанског револуционарног замаха, пред којим су морале да падају све старе па и највеће наравнорелигиске величине, јер и његово име сретамо у устима похришћаненог словенског сељачког народа у нимало отменијој улози него ли смо видели да је у његовој хришћанској психологији играју она некадашња, јамачно нижа словенска наравнорелигиска божанства, којима је успомена сачувана у горе обрађеним речима *běsъ* и *čarъ*, а то нам, између осталога, потврђују следећи примери који

на себи носе карактер хришћанске псовке или клетве *ђаволом* као : чеш. (диал.) „Nech to Parom (Перун) vezme!“ „Chod' do Paroma!“ „Kde tam ideš do Paroma?“ „Kde si bol u Paroma?“ п. „Ej, do Pioruna!“ Овамо би ишле иако већма с алузијом на некадашњу Перунову митологиску улогу као громовника такође словачке клетве : „Parom do tebe!“ „Parom ti do duše!“ Čelak., Přísl. 494; Mách. 23.

Уз Перуна могли бисмо да наведемо и *Сварожића* (о питањима која су у вези са именима Svarogъ и *Svarožišť расправља опширније Јагић у Arch. f. sl. Phil. IV, 412—427), којег апостол старих Пруса, Св. Бруно (око г. 1008.), у писму краљу Хенрику спомиње називом *Zuarasic diabolus*. Bielowski, Mon. Pol. hist. I, 226. ^b За њега знаду и већ дуго покрштени Руси, како то излази из средњевековних руских споменика, где се на једном месту о њему у тону хришћанске опозиције према поганским преостацима вели : „и огневъ молятся, зовуще его Сварожичемъ. cit. Krek, Einleit.² 395.¹ — Упор. још и мрус. *ѡрабог* „ђаво“ : „*Прабог* би тя взял!“ „Иди до сто *ѡрабогов*!“ Mikl., Die christl. Term. 42.

Велес. У Несторовој се хроници Велес (Volosъ, Velesъ од неких без јаче подлоге довођено у везу са именом хришћ. светитеља *Βλάσιος*, Blasius. Пор. Krek, Einleit.² 454 и д.) назива „скотимъ богомъ“ и пада у категорију бесова. Али је он, чини се, био не само заштитник стоке него и биља и пољских плодова уопште, о чему сведочи још данас у Руса „*Велесова борода*“, т. ј. руковет класја који жетелицахвати и пожње. Ср. Сумцовъ, Спасова борода у Етногр. Обзор. III, 127—8. Једно старије чешко сведочанство из 15 в. истоветује га са Баалом одн. Беелом и то, како ћемо одмах видети, због гласовне сличности, наводећи да му је био посвећен дуб, и каже : „Bohemi cum adhuc erant pagani *Beel* adorabant et propterea nescientes eum nominare, dixerunt: Vele, vele(s), stoji dubec prostřed dvora, quem adhuc eorum imitatores dixerunt.“ F. Černý — Věstnik č. Akad. IX. 1900, 296, ap. Niederle, Slov. Star. Díl II. sv. 1. str. 114. Писац је узео као да би се у песмици спомињао Baal — Beel, зато вели „nescientes eum nominare“, где мисли на реч „Vele“, а у ствари је погрешно он, јер није знао за словенскога бога Велеса, о којем се ту говори, а који је ео ipso, па не знам под којим се именом јављао, за њега као хришћанина био зло дух — ђаво. Из Решелове белешке „ve vysvětlení Siracha“ из г. 1561., да би муж жени зажелио зла, да се претвори у гуску и да би одлетела некамо преко мора „*k velesu*“, мислио је Јиречек да *veles* пребива зими негде преко мора, где се састају

дивље гуске. Зибрт (Slov. Sbor. 1886. стр. 319) је истакао да и ту *veles* значи исто што *d'as*, *čert* и да је Решел хтео само да каже, да би жена пошла некамо *к врагу*. Ср. *Mách.* 34. За *veles* *ђаво* пор. место у једном чешком споменику из XIV. в. где стоји: „*Ky jest čert, aneb ky veles, aneb ky zmek tě proti mně zbudil.*“ Тако исто у једној лат. чеш. приповести из г. 1471. каже се: „*O nechmež již těch hřichuov u velesa!*“ *ib.*

Црнобог. Хелмолд (Chron. Slav. I, 52) говорећи о словенском поганском богослужју приповеда: „Зато такође *зла бога* називају у својем језику *ђаволом* или *Црнобогом* (*Zcernoboch*), т. ј. црним богом.“ Овај цитат из Хелмолдове хронике даје нам право да можемо закључивати, да се *Црнобог* доласком хришћанства међу Словене могао тим лакше да прометне у хришћанскога *ђавола*, што је и онако он у словенској наравној религији имао улогу сличну улози *ђаволовој* у хришћанству. Потврду зато имамо у све до новијих времена сачуваној малоруској клетви: „Щобъ тебе Чорный богъ убивъ! (sic Čelak., Přisl. 494) и у поль. имену *czarny bog*, *ђаво* (ар. Linde) као и у разним прстонародним заклинањима у северозападној Русији (ср. Мочуљский у Русск. фил. Вѣст. XXI, 185—199), где *Црнобог* долази у улози хришћанског злог духа—*ђавола*. Што се тиче тврђења о словенском митологиском дуализму *Белобога* и *Црнобога*, чега смо се дотакли у првом поглављу, у томе не влада слога међу митолозима, јер док једни, уз које пристаје и Мочуљскиј, бране ту теорију и у Хелмолдову приповедању виде трагове христианизације тога дуализма, други су напротив мишљења да се из Хелмолдова *Црнобога* не може нипошто да закључује о некакву словенском наравнорелигиском дуализму *Белобога* и *Црнобога* — светлости и тмине, који би наличио Зороастровој дуалистичкој науци. О томе *v. Mách.* 36—37.

Из т. зв. „ситне“ митологије имамо још већи број имена којима је хришћанство ударило печат свога *ђавола*, а то би била:

1. Из области демонологије, домаћег огњишта: *p. dziad* (*dědъ* — ‚очев отац‘ > ‚његов дух који након смрти бдије над кућом‘ > ‚бог домаћег огњишта‘) *ђаво*: „*Tańcowali Moški w sieni, Az jedneko dziadzi wzieni.*“ *Wisła* II, 115. „*Niech cie dziadzi wezmą z takim twoim chłopcem!*“ диал. „*Dziadzi mi hozor wyrwali* (= *ђаволи ме потегли за језик*), *сók powiedział.*“ „*Is do dziada!*“ *Karl.* I, 421. „*W nosy niewychodź, bo cie wilk zje, Dziad weźmie!*“ *Zbiór* IX, 56; *мрус. did, diod, didько*, (најобичније) *дідко*, *ђаво*: „*Дівчинонько*,

приніс тебе *дідько*, розсіяв я пшениченьку рідко.“ „Який би *враз*(!) примусив мене жартувати із гетьманом, коли б сам *куций дідько* не засів мені в серці.“ „Нехай тебе не несе *дідко*, де людей рідко;“ *дід(ь)ка майши*, не имати ништа' (ср. под Негація): „В кишені *дідька має*“; *дідчий* адж. ,вражји, њаволски': „Санна їзда — ангельска їзда, але *дідчий* виворот.“ „*Дідчая* мати видала, щоб сова зайця имала“; *дідче ребро* (ср. горе *бісово ребро*) ,*valeriana officinalis*'; рус. *домовикъ, домовой* (*, демон што живи у дому и чува га') ,ѡаво': „Есть *домовой* сараяшникъ, конюшникъ, баенникъ... и его нерѣдко зовуть *нечистымъ, сашаной*“ (Даль I, 1159) и то ће бити у случајевима, кад се под њим разуме „*чужий домовой*“, који се у једној старој руској молитви спомиње паралелно са „*чоріомъ*“, кад се зазива, у помоћ Бог, да очува кућу „отъ *чоріа* страшнаго, отъ *чужого домового*“ (cit. Мách. 95.) за разлику од пријатељскога домаћег „*домового*“ који се често од мила зове „*дѣдушка домовой*“ и који је као корисни домаћи демон остао већином у пријатној и симпатичној успомени. Хуцули га зову *Дідо Дідох*. О старим Чесима извештава Козма да су частили „*penates*“, које је отац *Čech* на леђима пренео у нову отаџбину. Font. rer. boh. I, 5. Далимил зато преводи Козмину реч „*penates*“ са „*dědky*“ и пева: „*Vybrašě (Čech) se všemi z země, — jiejž bieše Chrvati imě, — i brašě lesem do lesa, — dědky své na plecú nesa.*“ ар. Мách. 98. — Чеш. *šetek, šotek* (šet, šiet ,старац') ,ѡаво' спомиње се често у споменицима из XVI—XVIII. в. Штелцар Желетавски (у своме спису о створењу свѣта) приповеда да је за његова времена био обичај да мати увече погледа дете, да ли мирно спава, да га не би по чем плашио: „*šotek, Hospodářček, d'ábel, duch domovní*“. Хавел Жалански почетком XVII. в. међу другим кућним демонима спомиње такође *šetka*. Коменски, Страњски, Пјешина и Чехорода и др., упоређујући *šetke* стално са римским ларима и пенатима, потврђују да су били држани за домаћа божанства (Zíbrt, Ob. 194 и д.) од којих је хришћанство такође направило ѡаволе, отуда и изреке у народу: „*Mě šotka*“ = ,има врага са собом' т. ј. иде му све за руком. Место *šotka* каже се и *skřítka* или *hospodářčeka* у истом значењу. Čelak., Přísl. 494. „*Pravý šotek!* ,Прави ѡаво!' т. ј. окретан, спретан човек који се у правом часу свагде нађе; слов. *šetek* ,ѡаво'. Према словеначком народном веровању *šetek* је некада био добри дух, њему је ваљало оставити део од свега што се пекло или варило. Њему је сродан *šent, šentek (sanits, lat. sanctus)* изравно из ствнем. *sancti*, срвнем. *sancte, sante*. MEW. 288, а биће да је истога по-

стања и *šetek* као и чеш. *šetek, šotek*), који обично стоји на стаблу и уздише. Кога ухвати огребе га или му замрси власи, па га се зато плаше нарочито чобани. Узима обличје вука и најпогибељнији је о божињу. У Штајерској су познати погрдни узвици: *Šent!* „Šentana para!“ „Šentaj!“ ар. Mách. 99. И у наших кајкаваца долази *šent* за „ђаво“. Мажуранић, Приноси 18.

Чеш. *skřítek, škrietek*, слч. *škrata, škriatek*; п. *skrzat, skrzatek, skrzot*, слов. *škrat, škratec*, сх. (кајк.) *škrat, škrapec* (из ствнем. *scrat, scrato*; срнем. *schrata*; новнем. *Schratt*) „ђаво“. Слов. *škrat* је наводно значио шумскога демона, шумско божанство и то значење има *Schratt* и данас у Немаца. Mannhardt, Baumk. I, 144. У Словена је он преузео улогу домаћег демона, кућнога божанства и само спорадично долази у првом значењу, на пр. у Чеха: „*lesní skřítek*“. Уосталом *škrat, skřítek* и т. д. у хришћанским устима значи „ђаво“, за то пор.: чеш. „*Pro tut' (mast) baby skrzietkem (scrzyetkem) k čertu vzletie.*“ ар. Mách. 104. Цтибор Товачовски из Цимбурка у „*Hádání Pravdy a Lži*“ каже: „*Tožt to dítě za nekřtěné položí a odsoudí za skřítku nebo dibltku.*“ иб. Успомена на *skřítek* „зао дух, ђаво“ сачувала се и у чешким изразима као: „*Není ani křístka* (метат. са ослоном на *křest*, л. *skřítku*) *doma*“. „*Je to pravý skřítek!*“ рече се малену а окретну чељадету. „*Aby tě skřítek vzal!*“ — стара клетва у Чешкој и Моравској. Најстарији помен полъ. *skrzatek* „зао дух, ђаво“ налазимо у Гиловскога из 1579. г.: „... bo widáni są *ziemocy skrytkowie, domowe wbożta, leśni satyrowie, wodni topcowie, gorne iędze, powietrzni duchowie*“. Arch. f. sl. Phil. XI, 138. И Пољаци кажу о брзу и окретну чељадету: „*Leci jak skrzat!*“ Обична је и клетва: „*Bodaj cię skrzaci wzięli!*“ О чељадету које изгледа слабо и пропало вели се: „*Wygląda jak skrzat.* У пољском дечињем говору *skrzatek* се зове *otmiana*, јер се о њему баје да вечером около лута и отима децу. Lud XI, 201; XV, 25—27. Према народном веровању у Штајерској *škrat, škratec* носи новац и жито; борави у шуми, узима обличје мачке, пса и гуске. Штајерцима и метеори нису ништа друго него летећи *škrati*. Pajek, Črtice 228—230, ар. Mách. 106. Кајк. *шкрашец* „дивља жена, шумски враг“ ваљада је исто што и шток. *крашељ* „зао дух, ђаво“ (Krauss, Mitth. XIII, 156—9) само што би последње име звучило више еуфемистички с наслањањем на адј. *крашаак* према поменутом бугарском имену *квсый* „кратак, кусаст“; — „ђаво“.

2. Из области демонологије житне и шумске. мрус. *лисовиќ, лисун* „шумски демон, ш. ђаво“; *лисунка* „његова жена“; *по-*

лісун (а и *лісун*) „бог вучји који од њих иште да му прибављају храну“. Хринч. II, 370. Мрус. *лісуну* одговара рус. *лѣший*, *лѣшакъ*, *лѣсовикъ*, *лѣсникъ*, *боровикъ*, *моховикъ* и др. Wisla IV, 922. Радо лута по шумама и њише се по стаблима па га зато називају и *зыбочникъ*. Mách. 125. Овамо спада и чеш. *matoha* (у Словачкој), зао дух замишљан као страшило без главе о којем се у песми пева: „Tri sto bohů prabohů! — Já som stretou *matohu*, — tam v ulíci na rohu — chytala ma za nohu.“ Kollár, Zpěv. I, 13. У лужичких Срба има *přezpolnica* одн. *připolnica*, којом плаше онога ко о подне иде у поље велећи му: „Nebojíš se, že *připolnica* na tebe přijde? Поред *připolnica* има *dopolnica* (преподнев. демон) и *wotpolnica* (послеподнев. д.), а најопаснија је пак *serpolnica* — заводница што опчарава и заводи момке и младе људе. И *serpuyija* или *serpel*, *serpol*, *serp* је зао житни демон који носи под пазухом *срп* и, ухвати ли које дете, осече му главу. Међу подневне опасне духове који у простоме народу играју улогу хришћанских ђавола могли бисмо да убројимо даље: рус. *полудница*, а биће да је с алузијом на ово митско биће настало у рус. еуфем. име за ђавола *меридијан* (лат. *daemon meridianus*). Даљ I, 386, на чеш. *polednice*, *poledntček*, п. *potudnica*, *potudniówka*, *przypotudnica*, којом мајке, као ђаволом, плаше децу одвраћајући их да не иду о подне у поље: „Nie chodź do grochu, bo cię *przypotudnica* weźmie“. ар. Mách. 138. Руски староверци имају подневну молитву „бѣсу *полуднему*“. Афан. I, 137—8. И Боксхорн расправљајући о руском народном веровању (у Resp. Mosk.) мисли на „полудницу“ кад каже: „*Daemonet quoque meridianum Moskovitae metuunt et colunt. Ille enim, dum iam maturae resecantur fruges, habitu viduae lugentis ruri obambulat, operariisque uni vel pluribus braccia frangit et crura; neque tamen contra hanc plagam remedio destituuntur; habent enim in vicina silva arbores religione patrum cultas: harum cortice vulneri superimposito illud non tantum sanant facile, sed et dolorem loripedi eximunt.*“ ар. Mách. 139. Подневному погибелџному демону одговара поноћни, којег лужички Срби зову *d'abel poludňovj*, *počnt poluda* или *půlnočnice* (ib.); рус. *полевикъ*, *полевой*; мрус. *польовици*, *польовик* зове се ђаво што живи у пољу, житни демон што бежи пред косом и српом па се сакрије у задњи сноп и с њим се преноси у пласт. Истоветује се са ђаволом и њему се приписује ако је што рђаво на њиви, како то разабрамо из малоруске пословице о кукољу: „Кукіль, то *польового* *дідька* работа“. Хринч. III, 290.

3. Из области демонологије водене и ваздушне. с. водац ,ђаво што утапља: „Прије Јурјева се не сме човек да купа, јер у води станује *ђаво*, који би човека повукао у дубине.“ Илић, Слав. об. 127. Кашто и са ослоном на преставу *водиши*, *заводиши*: „Води га његов водац“. Вук, Рј. s. v.; *водењак*: „Однео те *водењак*!“ казаће око Вучитрна жене у љутини немирној деци. „Јужна Србија“, књ. IV. 543. Словенци га зову *rovodnji*, *vodeni* или *divji mož*, *tuk*, *gestrin*; Бугари *водень*, *дѣволъ*; Чеси *vodník*, *vodní muž*, *tužiček*, *hasrman*, *hasrman*, *bestman* (потоња су три имена начињена према нем. *Wassermann* ,водени дух, демон‘ а вероватно и горе поменути слов. *gestrin* и то контаминацијом еуфем. измењеног „*Wassermann*“ и „*duhovin*“ ,ђаво‘); Пољаци *topielec*, *toplec* (мами младе девојке, на валовима лепо певајући, па их утапа); Руси *водянскъ*, *водовикъ*, *дѣдушка водяной*; Малоруси: *болшіяник*, *очерешяник* којему деца при купању пре него ће у воду запевају: „*Чоріок*, *чоріок!* — Не ломај кісток; — ті зь води, а я в воду.“ *Mách.* 143.

И општесловенско божанство сунчаног повраћаја из зиме у лето под именом „*Куџала*“ (**кър'о*, *крати*, ср. *Schrader*, *Sprvgl.* u *Urg.* II, 454 и д., *Костомаровъ* у *Жив.* Стар. 1891. I, 138—9) чија је светковина и прослава са прелазом у хришћанство везана за Јована Крститеља, одакле му и надимак Св. Јован Купало (рус. *Ивѧна-Купѧла*) било је у хришћанским устима истоветно са *бес*, *ђаво* како нам поред осталог сведочи писање животописца кнеза Владимира из полов. XVII в. који на једноме месту каже: „Пети је бог између њих био *куџало*, којег су држали богом природа...; тому богу *куџалу* или радије *бесу* (ђаволу) и данас на неким местима славе успомену... Затим прескачу огањ и оному *бесу куџалу* приказују себе и обављају на тим састанцима разне друге *бесовске* (сотонске) обичаје“. *cit. Mách.* 200. Слично приказује купала ђаволом и летопис Густински који, јамачно поводећи се за животописцем кнеза Владимира, вели: „*Куџало* је, како држим, био бог благостања као у Хелена Церес... Тому *бесу куџалу* и данас у неким местима неразумно одржавају помен почевши у предвечерје у очи Св. Јована све до жетве“. *ib.*

Вихор и вијавица ветрена као један од судбоноснијих природних појава у погледу пољскога рода био је у Словена ратара у периоду њихова примитивнога анимистичкога гледања и узимања свих природних феномена персонификовано зло, а тому је остао траг у неким речима које неретко и данас у прстонародном говору означају уједно ветар и ветреног злог демона као рус. *вихрь*,

вихоръ бурный са сестрама које се зову *буря*, *мятель*, *вьюга*, затим *шрескунъ*, *сшуденець*; мрус. *рарашек*, *вихор*; лужсрп. *višhof*; чеш. *větrnice*, *rarách*, *rarásek*, *rarášik*, (у Шлеској) *jarášek* (*ра*—*ра* ономатоп. ?); слов. *urtinec*, сх. *vješturušina*, *салауѿовина*, диал. *višar*, *višорина* (у средњ. Далм.) У хришћанству је, разуме се, и тај демон прешао у *ђавола*, а то нам потврђује и чињеница да се на пр. у руском *вихоръ* узима синонимно за *ђаво* (Афан. I, 331), затим малоруске клетве: „*Vихор* табе надими!“ „О, щоб *ix вихром* винесло!“ Има једна словеначка народна приповетка о девојци која као да је угледавши „*urtinec*“ зазвала га речима: „*Škratec* (= *ђаво*) *mali*, — *škratec* *zali*, — *z menoj* *plesat* *bali*“, а *ђаво* дошао и повукао је да с њиме плеше и плесао је с њом тако дивље и дуго, док није морала кући без пета. Kres IV, 452. У већој је мери преузео улогу *ђавола* чеш. *rarach*, *rarásek*, како нам показују следеће популарне клетве и псовке у друштву с тим именом које означаје *ђавола*, на пр.: „*Aby* *tě rarášek* *miloval!*“ „*S kterým raráškem* *jsi* *se o to potázal?*“ „*Hněvivý*, *rozvzteklý* *jako rarášek*“ (ср. и мрус. „Сердитъ якъ *Рарашекъ*“. sic. Čelak., Přisl. 495). „*Jest raráškem* *posedlý.*“ „*Rarášek* *mu* *nedal* *spáti.*“ „*Ký rarášek* *tě sem* *donesl?*“ „*Je v něm rarach* *zašitý!*“ „У њему је *ђаво*! у смислу: срећан је! На његову улогу као несрећног демона за пољске усеве, о чему је горе нешто речено, рекао бих да смера и чешка детиња игра „*na raráška*“, кад деца при тој игри чупају траву и певају: „*Trhám*, *trhám* *hrášek*, — *přijde* *na* *mne rarášek*; — *raráška* *se* *nebojím*, — *kravičku* *si* *podojím*“ и на то полети „*rarášek*“ па кога првога ухвати, он буде „*rarášek*“. Упор. Kott III, 27; VII, 559.

III. Имена еуфемистичка.

На основу простонародног хришћанског веровања, које има свој прави извор у општерелигиској психологији да се зао дух одн. *ђаво* може ласно да појави и човеку приступи на сами помен његова правога имена, никла су многобројна еуфемистичка имена за ознаку „*ђавола*“. Таква су имена настала или делимичним гласовним преиначењем којег обичног имена за *ђаво*, или контаминацијом двају уобичајених имена, или контаминацијом којег обичног, а може бити и еуфемистичког, имена и неке друге речи индиферентног или пејоративнога значења, или пак описно.

У прву би категорију спадала на пр. наша имена: као *дабо* *шавб*, (*д*)*завб*, (*д*)*заб* (потоње у Црној Гори) место *ђавб*, *чавб* (у Далм.) м. — *ђава* (ослон на *чавао* и у коликој мери тешко може да се

установи): „Чавли те однили!“ *нѣг*, *шрѣг* м. — *враг*; *шрѣжина* м. — *врѣжина* (у Далм.); чеш. *čertv* (такође је тешко да се установи колико се ослања на преставу „*čertv*“ као демон. биће) м. — *čert*; п. *djacheł* м. — *djabeł* према сличним именима у немачком као *Teufel*, *Teixel* и *Teufel*, франц. *diantre* м. — *diable* и т. д. Према ономе што Бернскер (EW. I, 164) нагађа, овамо бисмо могли ставити и п. *car* „ђаво“: „*car tobie!*“ „одлази од мене!“ (из мрус. „*цур!*“ „мичи се одатле! носи се!“ рус. „*чурь!*“ „стан! не дирај!“ „*черезь-чурь*“ „преко мере, одвише“), јер није искључено, како вели, да се у овој речи крије еуфем. назив за „ђаво“, који је некако прекројен од **čortъ*, п. *czart*, *czort* аналогно горе наведеним еуфемистичким именима у другим језицима.

Контаминацијом двају употребљаваних имена за „ђаво“ настао је на пр. сх. (кајк.) *vrabec* (= „ђаво“: „А је *vrarca!*“ „А!“ је *vrarčani!*“ „Ала је вражји!“) и то од *vrag* (почетни слог) и *škrapec* (дочетак), чему је поводом тако насталога гласовнога слагања у семантичком погледу могла да приступи асоцијација „*vrabec*“ птица, позната због своје немирноће и лукавости што су обични атрибути и ђаволу; п. *djas* од *djabeł* (почетни слог) и *bies*, некада **bias* (дочетак), дем. *djasek* (у стар. д.) *djaszek*; *iwas* од *iwan* (= „ђаво“) и *bie(a)s*; мрус. *iaścъ* (као у пољ.); лужсрп. *djas* (као п. *djas*); чеш. (у стар. д.) *dias*, *da's* (у нов. вр.) *děs* (исто, само што у потоњем случају вокално преовлађује *běs*), одатле гл. *děstitl* „страшити, плашити“, при чем можемо да констатујемо интересантну иако не необичну појаву у животу речи и еволуцији језика, да се из преначињене једне речи, у нашем случају имена *běsъ*, изводе друге са идентичним значењем, какво је било значење оне прве, која је служила за базу новоначињеним речима. Етимологију речи *běsъ* видели смо горе. Сличан пример еуфемистичког имена за „ђаво“, о којем говоримо, имамо у новогрч. *ὁ διάς* за *διάβολος*, *διάβολος* (Hatzidakis у Byz Zs. 4, 413; ар. BEW. I, 199). Једно и друго име, а мислим и сва словенска међусобно (изузевши донекле могућност каквог ближег утицаја на лужсрп. било са пољске или чешке стране), настала су самостално и то из одношаја оног религиско-психичког стања и расположења у припроста верника према правом имену ђавола, што смо мало пре нагласили. У чешком имамо још и ове примере: *d'ách* од *d'ábel* и, мислим, *rarach* или *hřich* (такође „ђаво“); *d'ák* од *d'ábel* и *drak* (исто „ђаво“); *ras* од *rarach* и *běs* одн. *d'as*; п. (диал.) *javiek*, *javio*, *jaś* од *Jan* и *bies* + *ek* (евент. према *javiek* „зец“); чеш. *čes* (у Моравској) од *čert* и *běs*; *šmak* (*čmak*) од *smok* (*zmerk*) и *šlak*

или *sak* (= ,ђаво'): „Ký *šmak* v tom vězl?“ „*Šmak* to vem!“ „Kého *šmaka* (*saka*, *šlaka* . . . *čerta*)!“ „Ba *šmaka*!“ Kott I, 175, 773; III, 913; V, 1189; BEW. I, 439.

Друга контаминација, наиме обично или еуфемистичко име за ,ђаво' и нека друга реч дали су у сх. *vrân* оп *vrag* и *vrân* (праћен двоструком помисли: птица *злокобница* и птица *црна* — једно и друго својствено ,ђаволу); *ђаџар* (у Далм.) од *ђавб* и *фраџар* (обично у црну!); *враџар* од *vrag* и *фраџар*; *њаџар* од *њаг* и *фраџар* (исто у Далм.); слов. *vrân* (као у сх.), *vránov* ,verteufelt', *vránovski* ,ђаволски'; „*vránovsko delo!*“ буг. *врањ* (као у сх.) ,ђаво'. Тако се назива и у једној бајалачкој песмици, где се насупрот *врану*-врагу анђео ради слагања именује *бран*: „*Врањ* врчи по небо-то, — *бран* сџди на комина, — брани душиџ и тџло“. Геров I, 153; чеш. *čmert* од *čmуг*, диал. *čmejр* („гамад' и *čert*; *čechman*, *čerchman*, *čerchmant* од *čert* и *man* (= нем. Mann одн. Čechmann): „*Čerchmant* v něm vězí!“ „*Aby* tě *čerchmant* vzal!“ „*Jdi* s tím k *čerchmantu!*“ (Упор. нем. *Deutscher*, *Deuker*, *Deiker* = ,Teufel'! ар. Nyrop, Das Leben der Wörter 14); *čerchmantský*, *čechmanský*, *čerchmanský* адј. ,ђаволски'. Kott V, 1181.

Описна еуфемистичка имена за ,ђаво' или су настала са помишљу на које од карактеристичнијих својстава које му приписује хришћанство, или је прозван именом неке животиње коју је такође хришћанство учинило његовим симболом, или му се пак даје име какве болести, недаће или било чега, што је човеку у животу одвратно и несимпатично. Некоја су од оваких описних еуфемистичких имена у појединим језицима дошла до веће популарности и употребљавају се доста често, па ћемо се ми баш ради тога најпре да осврнемо на та популарнија имена. Уз горе обрађенога *vraga* који је такође по својем постанку еуфемистичко име (**vorgъ*, стсл. врагъ ,inimicus'), али смо га због већ изгледеле његове еуфемистичности, а ипак веће популарности, уврстили међу главне називе, долазила би овде у обзир као популарнија описна еуфемистичка имена за ,ђаво' ова: п. *kat*, *kaduk*, чеш. *kat*, *kozeli*, слов. *zlodí*, *zlôděj*, *hudič*, *hudi duh* (стсл. *chudъ* ,мален, ситан, оскудан' што се изводи (Педерсен) из сти. *kъôdati* ,сатире, дроби'; *kъudrás* ,мален; незнатан, прост', мање вероватно (Меје) из арм. *xun* ,мален'; гот. *haunъ* ,низак'; грч. *хобџос* ,лак'. Cfr. BEW. I, 405), дакле некако са омаловажењем и презирно ,ђаво', којему се још поред тога каже *hudé(t)r*, *-rja*, *hudiršćak*, *hudíman* (нем. „Mann“ на крају слично као што смо видели у чеш. код *čechman*: „*Glej hu-*

dimana, citre bi me bile ob grunt pripravile“. Plet. s. v.), *hudtmer*, *hudnik*, *hudoba*, *hudobec*, *hudobijân*, *hudiček*, *hudičić* (дем.) и та се имена више или мање употребљавају и у погрдном смислу или као клетве, како смо видели горе о другим именима за „ђаво“. Путем основнога значења *hudi duh*, *hudič* „ђаво“ изведене су у словеначком даље речи као: *hudec* „зао, рђав човек“; „царих“ (мала птичица која својом брзином и вештим сакривањем по гомилама и грму одаје у себи нешто демонско); „улози, костобоља“, која се зове и *hudica* (анимистички узета као опасно ђаволу сродно биће, па отуда и персонални суфикси *-ec*, *-ica*): „*Prijela ga hudica*“. Plet, I, 286; *hudobnica* „зла жена“; „огњица, грозница“ (као *hudica*); *hudenica* обично у плур. *hudenice* „зли женски духови што шкоде малој некрштеној деци“; *hudtka*, *hudobtka*, *hudobičje*, *hudolês* (bot.) „*viburnum lantana*“; *hudina* „зло, неваљалство“ (супст.): „*hudina leze* (аним.!) *iz telesa*“; „*hudina gre iz bolnika*“ (о болештини, смраду што излази из болесника); *hudirstvo* „ђаволство“; *hudičati*, *hudičevati* „псовати, клети“ „*hudiča*“; *hudičevanje* „ђавлекање, проклињање „*hudičem*“; „*hudičevavec*, ако је мушко, а *hudičevavka* ако је женско, што куне „*hudiča*“; *hudičev* „ђавољи“: „*hudičev človek*“; „*hudičevo delo*“; *hudičji* „вражји“; *po hudičje* адв. „на вражју, јако, одвише“: „*Po hudičje črno lice 'ma*“; *hudirjev* адј. од *hudir* „вражји“: „*hudirjev človek*!“ *hudirski* „ђаволски“: „*To je hudirsko delo!*“ Биће да се на основно значење *hudi*, *hudi duh* „ђаво“ мисли и кад се на пр. каже: „*hudo poželenje*, — *vreme*“; „*hud vihar*, — *mraz*“; *hudi*, *hudourni oblaki*“; „*hudi časi*“; „*huda reka*, — *noč*, — *sila*, — *suša*, — *bolečina*, — *rana*, — *bolezen*“ (спец. падавица); „*hudo ti bodi!*“ (клетва) и т. д. И у руском долази *худой* за „ђаво“ (Mikl. Die christl. Term. 42) као и сх. *худоба* (више у кајкаваца), *худа сшвар*, *худийн* (у кајк., а и чакаваца на пр. на острву Хвару): „*Худобо* паклена!“ (као псовка — и повелика. У Дубровнику, а и по осталој Далм.). Вук, Посл. 343. *Худоба* у мушкоме роду обично не долази као што је ту реч употребио на једноме месту Кашић (Нач. 10 цит. Рј. јсл. Ак. III, 724): „Од нечистога *худобе*“. Од *худоба* „ђаво“ изведене су у српскохрв. ове речи: *худобица* „женско чељаде бесно, у којем је сотона, враг“; *худобинак*, *худобњак*, *худобник* „obsessus“; „човек који чара с помоћу худобе, врага“; *худойшишина* „perversitas, iniquitas“; „malus spiritus“ (deteriori sensu); *худобак* адј. „diabolicus“; *худобно* адв. „diabolice“, „satanice“; *худойски* адј. и адв. (исто); *худобљи шрн* (bot.) „*paliurus aculeatus*“ (пор. чеш. *chudobka* „bellis perennis“). Друго популарније еуфемистичко име за „ђаво“ у слов. је *zlodi* (ген. *zlodja*), *zlôdžj*

(стсл. *złodej*, лужсрп. *złodźij* ‚maleficus‘; п. *złodziej* ‚fur‘; лит. *zladėjus* ‚maleficus, homicida‘): „Da te *złodej!*“ „Та дедек је од *złodeja!*“ *złodejownik* ‚поседнут од ђавола‘; *złodejsev* ‚вражји‘: „То је *złodejev deček!*“ *złodejski* ‚ђаволски‘; *złodejati*, *złodejováti* ‚псовати, клети‘ „*złodej!*“ На истој су хришћанској помисли о ђаволу никла и следећа његова имена: сх. *сѣари зликовац*, *злодук*, *злѡна* (Mikl., Die cristl. Term. 42), *злѡакѡ* (ЗБНЖ. IV, 146), *злѡце* (М. Стојановић, Сликe 169); рус. *злой духъ*, *недобрый* (Даль I, 386), *сѣарый злѡць* (Mikl. l. с.); чеш. *zlý*, *zlý duch*, *zlý nepřítel*, *zloduch*, *zloch*: „Ту *zlochu!*“ ‚ђаволе! ђавољи човеће!, Kott I, 773; V, 1189. п. *kat*, (дем.) *kacik*, *katowczysyk*, чеш. *kat*, (дем.) *katik*. Етимологија је ове речи досада непозната. Из доста велике њене популарности у горњему значењу у пољскоме, а и у чешкоме језику могло би се мислити да се ту ради о некој позајмљеној речи, која је у истом гласовном облику у толиким језицима значила ‚мачак, мачка‘, на пр. лит. *kātas*, лат. *cattus*, стпрус. *catto*, стенгл. *catt*, стфр. *cat*, кимр. *cath*, корн. *kat* и т. д. па се у простонародном говору на основу горе истакнутог религијског гледања на ђавола и с обзиром на избегавање његова правога имена везала за гласовно сродну домању популарну реч *kot* ‚мачак‘, што се могло да догоди тим пре што *мачак*, *мачка* и онако у простонародном веровању пролазе за демонске животиње. За потврду горњег значења навешћемо неколико примера: п. „Ту *mas siostrę*, ја *mam brata*, *będzie kumostwa do kate*“ (= ‚много, одвише‘). „*Kata* *ci* *dám!*“ ‚Ништа ти не дам!‘ (ср. под „Негација“). „*Kaci* (пл.) *mi* *po* *tobiel!*“ „*Ruszaj* *sobie* *do kate!*“ „*Bodaj* *cie* *kaci* *wzient!*“ „*Katać*“ као усклик: ‚Ах, кад би(х) само!‘ и адв. ‚сигурно, доиста‘ (*kat* + *aci* < **atē*, стсл. *аште*): „*Chcesz* *piwa?*“ — „*Katać* *nie!*“ (= ‚Врага само (да) не бих! — сигурно хоћу!‘). Karł. II. 322—3. чеш. „*Někoho* *katu* *dati!*“ „Ту *kata* *viš!*“ ‚Ништа не знаш!‘ (нег.!) „*Aby* *tě* *kat* *st’al!*“ „*Nech* *to* *kat* *vezmou!*“ „*Sam* *nad* *sebou* *katem* *se* *udělati!*“ (= ‚Бити строг са самим собом‘). „*Půjdeš* *tam?*“ — „*Kata* *půjdu!*“ (сх. ‚*Врага* *идем!*“ = ‚Не идем!‘). *Katať* = п. *katać*: „*Katať* *tam* *byl!*“ (= ‚Доиста није био тамо!‘) „*Katať* *tam* *nebyl!*“ (= ‚*Врага* *само* *није* *тамо* *био!* — У истину је био!) „*Byls* *tam?*“ — „*Kata* *nebyl!*“ (= *Врага* *нисам* *био!* — *Био* *сам!*) „*Kata!*“ = ‚Не!‘ (в. сл. под „Негација“).

п. *kaduk* (из лат. *caducus*) најпре ‚тешка болест, падавица‘, затим на основу простонародног веровања, да је у епилептичарима зли дух који њима влада, дошло је до значења ‚ђаво‘: „*Idź* *do kaduka!*“ „*Kaduka* *ta!*“ „*Kaduk* *ci* *po* *tem!*“ „*Kiż* *kaduk!*“ „*Do kaduka!*“ диал. „*Spōtka!* *s* *w* *lese* *z* *kadukę*“ (ср. горе чеш. „*Spěchal*

v les, setkal se s ním bĕs“ и др.). „Po kaduku (= „по врагу, на вражју“) zrobit, vylazla mu dusza“; *kaduczk, kaduczek* (дем.) Karł. II, 289; мрус. *кадук* „нека болест“ (эпилепсија?); ђаво‘; белорус. *кадѹк* „несрећа; зли дух, ђаво“ (из пољ.); рус. *кадукъ* „падавица“.

чеш. *kozel* „ђаво“: на основу хришћанске симболике о ђаволу који се претставља са роговима, а од домаћих је животиња јарац по својим роговима пајкарактеристичнији, отуда *jaraц* „ђаво, ставовник пакла“ према речима средњевековне црквене песме „Dies irae . . . inter oves (анђели, добре душе — рај) locum praesta, et ab hoedis (ђаволи, осуђене душе — пакао) me sequestra . . .“ Тому је приступила наравнорелигиска прстонародна традиција о *јарцу*, који је у индоевропској па и у словенској митологији демонска животиња (исп. овамо још и рус. *шайтанова* — шайтанъ из тат. „ђаво“ — *скоштина* „коза“) и симбол олујнога облака, дакле погибије за човечји живот, стоку и пољске усева, као што је у хришћанству *ђаво* погибија и упропастилац душа. Одатле у чеш. изрази: „*Kozla!*“ (= „Врага!“) „*Jdi ke všem kozlům!*“ „*Kozla kus* (много, одвише) *by sežral!*“ „*Dovím se toho, a kdyby kozel v tom byl (vězel)!*“ „*Kozla do toho!*“ (= сх. „Не ваља ни врага!“ „*До врага са тим!*“) „*Kozel ho tam vnes!*“ „*Kyho kozla!*“ „*Ten mne po kozlech* (= за несрећу) *přivítal!*“ „*I kozla!*“ (= „Ну врага!“) „*Kozla na to dbal!*“ (Ништа се о томе не брине!) „*Aby to kozel vzal!*“ и т. д. Kott I, 773; VI, 697.

Иза тих популарнијих еуфемистичких имена навешћемо укратко и друга која су мање у употреби, а која имају свој извор такође у сличним хришћанским помислима и претставама о ђаволу:

1. имена по антипатичним својствима која се пишују ђаволу: сх. *ненавидник, рогати, диал. днѣ рејати, днѣ с рејицон, днѣ с рожинан, днѣ црни* (у средњ. Далм.), *оно, црни, црноња, ѡакленик, ѡаклењак, днѣ ѡаклени, днѣ из ѡакла* (исто у Далм.), *нечистици, лукавац (ѡаклени), наш нејријашель, гњусни дух, нечисти* (ЗБНЖ. XIX, 147), *нечистињак* (М. Стојановић, Слике 169), *несњага* (у знач. „нечистоћа, нечисти“; у Жумберку, по саопштењу дра. Скока, где реч *сњага* значи „чистоћа“), *кѹси* (у Србији), *брадашло* (Срп. Етн. Зб. VII, 73), *ѡоган* (Мажуранић, Приноси 244), *силник, најасѣ, најасник, грѣјех*, екав. *грѣх*, икав. *грѣх, грѣј, нежитѣ, нежитѣак* (В. Вул.-Вукас., Биљ. 55); слов. *роган*: „*Ti rogan ti!*“ „*Rogan vrag*“ „*spiritus immundus*“; буг. *еднокракѣй, -ияѣъ*, (једноноги, хроми): „*Ще тя земе еднокракѣй!*“ Геров II, 6; *кѣсѣд, -ияѣъ* (кратки, кусасти): „*нечистициѣй, -ияѣъ, нечистиѣй духъ*. I, 447; рус. *нечистиѣй, нечистѣя сила, чорная сила, не-*

исшовый (свирепи'), *нелегкий*, *нелегкая* (сила), *неладный* (ужасни, немилн'), *ошйяа* (= незграпни'), *неключимая* (несретна, проклета) сила, *ненависникъ* (рода человекскога, — наше мѣсто свято), *некошный* (слаби' — стсл. *kostъ*, лат. *costa*) и *некошной*, *недругъ*, *не-нашъ*, *лукавый*, *лукавка*, *блзнийшель*, *соблазнийшель*, *кромъшный* (— који је на страни, у паклу — паклени), *царь шьмы*, *князь шьмы*, *морока* (помрчина — мрачњак), *царь ада*, *обломъ* (што је сломљено, што не вреди), *косой* (кбсй, кривй). Далъ I, 386; II, 1532; BEW. I, 585; мрус. *лукавий*, *нечисий*, *нечисиа* сила, *лихий* (злочести'), *лихий* — *необачный* (— немирни'), *чорный*, *морок* (**morokъ*, стсл. *mrakъ*, *γρόφος*'), *злудень*. Хринч. II, 158; 364; 562; IV, 470: чеш. *černý*, *utrhač* (клеветник), *potlouvač*, *pokušitel*, *svůdce*, *hřich*, *šlak* (нем. Schlag ,срч. кап'), *tmaúj*, *andllek černý*, *prašivec* (краставац, губавац), *vápeník* (кларчар, који пали клачину). Kott I, 202; IV, 805; V, 1189; п. *grzech*, *grzech*, *grzuf*, *czarny*, *czarny duch*, *czarny anioł*, *kusiciel*, *licho*. Karl s. v.; стсл. *lqkavyjъ*, *perrijaznъ*;

2. имена по симболичним или демонским животињама: сх. *змај њаклени*, *змија њаклена*, *гуја* —, *аждаја* —; буг. *влькъ* (а већ смо споменули да у неким крајевима у Бугарској народ *змију* зове *дѣволъ*. Геров I, 396); „Понѣйдъ *дѣвола* наричить *влькъ*“. I, 137; рус. *змій*; чеш. *drak*, *dráče* (дем.), *had*, *vug* (диал. *vejř* ,*bubo maximus*'), *červ* (у колико не би био прекривени *čert*, како смо рекли горе; и *црв* је у осталом демонско биће!), *krkavec* Čelak., Přísl. 613; п. *wąz*, *zmij latawiec* (упор. мрус. *лїшавец* ,нечисти дух у прилици огњенога змаја', а, ваљада, амо иде и кајк. *litek* ,ђаво': „Accedit quod (parochus) veluti aliquis saecularis soleat per sent (šent смо имали горе) et *litek* blasphemare“. ар. Мажуранић ор. с. 244), *smok*, *čmok*, *čmuk*; чеш. *zmeč*, *zmok* (етим. једно са лит. *smákas*) ,ђаво, сотона, велиал': „*Zmeč* malus spiritus specie madidae prorsus avis pingi solitus“ стоји у Бернолакову словару. У Ткадлечка долази *zmeč*, поред *čerta* и *velesa*, у значењу ,ђаво', а тако га исто употребљавају и Штитни и Хус. О томе в. Zibrť, Staročeské vyroční obyčejе, pověry, slavnosti a zábavy стр. 209—210, ар. Mách. 152. Пољ. *čmuku*, чеш. *zmeč* је близак лужсрп. *plón*, *plevník*, *plivník*, о којем ср. што пише Маценауер у Listy fil. а раед. XIII, 164;

3. имена разна: сх. (кајк.) *маркај* (= ,макар кај — што, quidquid'. Мажуранић ib.), *малик*, буг. *маликъ*, слов. *malic* (доводи се у везу са грч. *μηλον* ,стока, благо малога зуба', наш *мъл*, мрус. *маль* — исто, лат. *malus* ,зао'. BEW. II, 14) ,ђаво'; *мелун* (из осм. арап. *melun* ,проклети, проклетник') исто; *мрашійњак* (мратинци ,на-

Морати.

Колико год су модерни научници са смијешком спомињали „романтичарска наклапања о голубињој ћуди старих Словена“, ипак није лако одбити особито психологијско значење појави, да је прасловенски језик изгубио прави индоевропски императив и замијенио га оптативом; нарочито кад се поред тога још уочи друга појава, да прасловенски језик није развио глагола за појам „*debere*“, па не само прасловенски, него ни поједини словенски језици.

Рус вели: „Всё равно, я и такъ долженъ пропасть“, и не разбија себи много главе, хоће ли ко његов „я долженъ“ схватити у којој прилици као „*ich soll*“ или као „*ich muß*“. Сјеверозападни словенски народи употребљавају директно њемачки *müssen* (чеш. *museti*, пољ. *musieć* . . .): имају га не само Лужичани па Чеси и Пољаци него и Бјелоруси и Малоруси (и Литавци и Маџари и Румуњи) (Mikl. EW 205 s. v. *mus*- 1). Нашем је свијету то добро познато из Змајеве болне пјесме „Слован дротар“: „Њитро, мило Њитро, Ти слованска мати, Кед позрем на тебе, Мусим заплакати“. Њемачки је то дакле међу Словенима појам и њемачка ријеч. То доказује и други покушај, да се дође до ријечи за тај појам: у лужичким језицима и у старијем чешком имају за тај појам и: *dyrbjeć* (гор.), *derbiš*, *drbi* од њем. *dürfen* (MEW 41 s. v. *derbi*-). Ни монголска тиранија не даде тога појма и ријечи Великорусима, ни турска балканским Словенима, ни млетачка Далмацији, а кога се Нијемци дотакоше, они дадоше.

Једини ми, СХС, имамо за „*debere*“ свој глагол *морати*. Његову је везу с презентом *морем* од глагола *моћи* изрекао већ Миклошић (VG I² 358: „*more*, damit hängt zusammen *morati*“; EW 199 s. v. *mog* додаје још објашњење: „Die Begriffe ‚können, mögen, müssen‘ durchkreuzen sich“ и паралелу, да се и њемачкому *müssen* развило ово значење преко значења: *mögen, können, dürfen*). Бернекер (EW s. v. *mogq*) прихваћа Миклошићево тумачење.

Већи су чланци о глаголу *морати*: Маретићев у Akad. rječ. s. v., па у посљедње вријеме Мусићева расправа: „Моћи i morati

u slovenskom jeziku“ Rad 227 p. 1—58 (год. 1923); и од Рамовша приказ Мусићеве расправе (Slavia IV, 1. 1925 p. 142—149). Сва три писца износе обиље нове грађе и расвјетљују ово питање сваки са свога стајалишта, али дефинитивнога рјешења још нема. Сам посљедњи писац иза великога поуздања ипак је од многобројних акценатских аналогија клонуо па вели: „Priznati pa je treba, da je razvojna pot tamna“ (о. с. 147).

Само Маретић као да сумња у везу с морем: „Постање је тамно; чини се додуше, да је у свези с облицима морем, мореш од моћи, али није лако разабрати праве свезе, које вежу те облике с морашу“. Њему није дакле доста аналогија њемачкога müssen. Мусић је настојао те „свезе“ наћи. Мусић с правом свраћа пажњу на то, што у сл. поред *mōram*, *mōral* долази у томе значењу (*debere*) и *mōrem*, *mōgel* (у значењу *können* акц.: *mōrem*, *mōgel* p. 1). Ту помијешану употребу налази већ у Трубара (p. 1—2) па још и данас у народним пјесмама словенским из свију крајева (p. 2) (исцрпао је сва четири дебела свеска Матице Словенске). У Трубара још много служи глагол *имам* у том значењу, па из његове употребе „*imamo inu mōremo*“ изводи, да је *mōremo* прешло у *mōramo* према *imamo* (p. 8) те се „све више“ мј. *mōrem* говори *mōram* (p. 1).

Миклошићев *Durchkreuzung* појмова моћи и морати главни је предмет Мусићеве расправе: Нужда постаје од могућности тим, да се радњи, што је значи глагол у инфинитиву, и посљедњи увјет испуни или као испуњен супонира (p. 12). Хипотетичка реченица цијела представља могућност, а сама аподоза нужду: [че *sneg zapade, nastala bo zima = mora nastati zima*] = *more nastati zima* (p. 13). Ту се увјет као испуњен супонира, зато је и нужда супонирана. Реална се нужда изриче глаголом *морашу*, кад је само вршење познато (у прошл. и сад.), а формална, кад је непознато те се само закључује (у прошл., сад. и будућ.). *Ker je sneg zapal, morala je nastati zima* (реална нужда, кад знам, да је настала зима; формална, кад само закључујем, да је настала зима, а не знам¹ (p. 14). Ту је увјет испуњен, формална нужда

¹ Бил. Мусић је додуше све димјере с гл. морати за будућност схватио као реалну нужду („управо стога, што јој вријеме вршења још није дошло“ p. 15), али то јачачно није учинио у складу са својом дефиницијом реалне и формалне нужде; они сви значе само формалну нужду, јер је њихово вршење непознато. То вриједи и за хипотетеске реченице, гдје је увјет нужде у протазии; и за релативне с хипотетеским смислом.

индуктивна, јер из узрока закључујем о посљедици; а у примј. „*Če je nastala zima, zapal je sneg*“ формална је нужда деду-ктивна, јер по посљедици закључујемо о извршењу узрока (р. 18). Дакако да за нужду неке радње може увјет бити и чија воља те се она захтијева: *po rožco mi moraš ti dat* (р. 35). Исп. и р. 44., гдје писац сам у четири тачке скупља резултат свога истраживања. У додацима показује потпуну аналогију развитка њемачкога *müssen* и дјеломичну Хомерова *μῆλλεν* (дакако у значењу).

Против Мусићева разлагања Рамовш је најприје у *Čas. za slov. jez. k. i z.* (IV. 1924. р. 117. у биљ.) поставио одлучно своју тезу, да је једини траг негдашњем словенском имперфекту сачуван у гл. *morati* „*čegar postanek si Musić paračno razlaga*“ и обећава доказе. И у својој HGSJ (II 295) износи као поуздани резултат науке, да је *morati* настало од супониранога имперфекта гл. *moći*: **moraše* мј. **možaše* према през. *more*. Коначно у Слaviји доказује, али ти докази, судим, не оправдавају онај тон поузданости.

Мусић истина није ни настојао протумачити разлику у акценту *mórem* и *môrem*, али из тога не слиједи, да се и не може протумачити без *môram*. Ваљавец (*Rad 132*) има према српхрв. презентима с акц. $\bar{}$ (од старијега $\bar{}$ или $\acute{}$) у сл. једне гл. с акц. $\acute{}$: *mórem*, *méjet*, *žátiem* . . . (р. 137), а друге с акц. $\hat{}$: *lêzem*, *sêdem*, *vfžem* . . . (р. 155). У таквом случају није никакво чудо, ако се који глагол колебао у почетку тога прелажења те имао и *mórem* и *môrem* у истом значењу (*posse*), а кад се стало развијати значење *debere*, фиксиран је један акценат за једно значење а други за друго. Колебање је у акценту могло настати и кад је спирант *ž* замијењен сонорним *r*. А редуцирани је облик *môram* лакше извести из *môrem* него из *môram* (148), једно јер је ближе ономе облику па га и пишу тако, а друго јер имамо аналогну редуцију у *môram* и *hočam*, а од глагола на *-am* нема ниједнога другога с редуцијом; поређење са *pak* < *pak* недостаје, јер је свршетак *-am* заштићен од других глагола (*Systemzwang*).

Госп. Рамовш мисли, да има „*dokaz*“ за то, да је данашње *môram*, *môrem* постало од *môram*: „*vidimo namreč, da ima dolenjščina XV. stoletja le mójrem „kann“ in mōram „muß“ (примјери); proti temu nam dolenjščina XVI. stoletja že izkazuje mōram „muß“ (morem) poleg mōram*“, прџп. само *moral* р. 144. Да то доиста видимо, да долењски диалекат у 15 в. има за *debere* у през. само *môram* то би много значило поред познате нам сад

чињенице, да у 16 в. има и *mbrat* и *mbr̃at* (*m̃brem*) (особито кад бисмо уз то имали јамство, да није било утјецаја других диалеката). Али какве нам примјере износи за то, да ми то видимо, врло поштовани господин писац. Примјери су нам за „kann“ сасвим непотребни у овом случају, јер о њима није било сумње; а за „muв“ нема ниједнога примјера у презенту, а о презенту се баш ради и то о презенту са значењем „muв“; за „muв“ има само партицип *morall*. Али како и у 16. вијеку партицип за значење „muв“ има у долењски писаним књигама само облик *moral*, јасно је, да се партиципом *moral* не може доказати за 15. в., да је презент само *morat*, кад видимо очито у 16 в. да поред партиципа *moral* могу ексistirати два презентска облика. За 15 в. није ни то доказано, да је партицип имао само облик *moral*. Госп. писац цитира четири мјеста из Conf. gen.: I 23, 29; II 22, 29, али два сасвим опадају, јер је у I и II исти текст, само што је преписивање II прекинуто и превучено, јер су се преписивачу десиле крупније погрјешке, особито она смијешна „chudicza ynu nega Sweticom“ (исп. Grafenauer, Dom in svet 1916, p. 241). Остају дакле два мјеста (I 23, 29), а та су два мјеста таква, да у обадва долазе исте ријечи: kakur wy to popraudy morall dyati; друго мјесто има дакле само толико доказне моћи да потврђује оно прво, да није штампарска погрјешка; у истину дакле само једно једино мјесто (овдје баш вриједи она zweimal ist erst einmal). Друга два споменика 15 в., Целовачки (Kres I, 181—182) и Млетачки, немају уопће глагола *морати* ни *моћи* ни прилике за њихову употребу, осим што у Млетачком често долази: ima stvoriti jednu mašu za svoju dušu (AfsI Ph 14, 197). Све дакле што знамо о глаголу *deberere* не само у Долењском него у свој Словенији 15. в. јест она фраза: kakur wy to popraudy morall dyati. Сад ако с тим испоредимо употребу Крељеву (Slavia p. 144): *mogal* и *moral* али само *mbr̃at* за *muв*, ко може порећи могућност, да би се у књизи, да је писац оне молитве (Conf. gen.) написао цијелу књигу, такођер нашло *mogal* и *moral* али само *mbr̃at* (*morem*). Оно *moral* дакле не доказује ништа друго него само своју ексистенцију.

Док г. Мусић тврди, да је Трубаров „дуализам остао у народу и у књизи све до препорода“ (p. 2) и никаквим цитатима то не потврђује, г. Рамовш за писце 17 в. тврди (144), да имају само *morem*, *mogel* и потврђује то с неколико цитата из само два писца, један Горењац (Скалар) и други Випавац (Јанез од Св. Крижа). Ту су се сукобиле двије тврдње, обадвије недоказане.

Данас у књизи влада *moram, moral*, а Мусић судећи по народним пјесмама, држи да је у народу дуализам у свим крајевима, у цјелини ипак чешће *morem (mor'm) mogel* (545 пута), него *moram, moral* (362 пута) р. 5. Рамовш пак вели за Горишку, Крањску и доњу Штајерску, да је данас *mōram, mōgəl* (144). Мусић се одвише ограничио на синтактичко групирање примјера; ту би доста био и много мањи дио; а премало је разврстао примјере по крајевима: узео само за неке покрајине по једно мјесто, али гдје могу на пр. Адлешини са својим белокрањским диалектом заступати и долењске и нотрањске и горењске диалекте у Крањској. Вразов зборник (1839), који је из Крањске, Штајерске, Корушке и зап. Угарске, нема *moram, moral*, али то не значи много, јер и оно друго готово ишчезава: *It morem brž se mi mudi* р. 16 (Крањска); *Moreta bolj hitra biti* р. 135 (из Целскога котара); *Morem ti povedati* 157 (Крањска, може значити и моћи); и ништа више. Размјерно би према Матичину зборнику долазио глагол *debere* барем 30 пута. У Кориткову зборнику св. 3, 4, 5 (Крањска) долази презент само у облику: *moram, morāš, mora, moramo, morate* и то 31 пут, а претерит само у облику: *mogil, mogel, mogla, moglo, mogli* и то 15 пута; ипак једном 3. pl. praes. *morjo* (V, 27). Не би дакле доста било прегледати по крајевима него и по скупљачима и уредницима, јер и они доста тога имају на души.

Словенци учитељи(це), слушаџи Више педагошке школе, забиљежише ми без договора из својих диалеката *ich muß* и *ich mußte*:

1. Штајерска, 9, нико ни *moram* ни *moral*, него: *morem, mogel* (pri Ptuju); *marem, magu* (Št. Peter na Medvedjem selu kod Rogaške Slatine); *murem, muogo* (na vznožju Pohorja Fram pri Mariboru); *morn, mogu* (Petrovče kod Celja); *moren, mogu* (Jaušovci kod Ljutomera); *morən, mogu* (pri Celju); *morəm, mogu* (Mozirje u Savinjskoj dolini); *moəram, mogu* (Zlatoličje kod Ptuja); *moəram, moəgu* (Bizeljsko ob Sotli); од њих деветоро ето није се ни двоје нашло, који би једнако забиљежили, а сви из истога краја, само из различних мјеста; (свуда дакако изостављено уз пртцп.: *sem*);

2. Трст: *tuorəm, tuorou* (Prosek);

3. Долењско: *morəm, mogla* (Št. Vid pri St.); *moram, mora* (Struge, Kočevje);

4. Нотрањско и то Љубљана: *morm, mogu* (1); *morəm, mogu* (2); *moram in morəm, moral* (1); *moram, moral* (1); — *morəm, morau* (Dol. Logatec);

5. Горењско: *morət, mogu* (Kamnik); *moram, moral in morem, mogel* (Škofja Loka);

7. Корушка: *morət, moras, mora(u)* (Prevalje).

Штајерска је дакле ступила на страну Вразову и Рамовшеву т. ј. монистичку, а Крањска, Корушка (и Трст) на страну Штрекељевоу и Мусишеву т. ј. дуалистичку. Држим да евентуалне погрјешке нијесу тако многобројне, да би цјелокупну слику одвише предругојачиле.

Госп. Рамовш рачуна и са српх. имф. *мораше* од *моћи*, па кад је настао гл. *морати* према њему, вели, *моћи* је добио нови облик *могаше* (146). Даничић зна (до конца 17 в.) само за *могах* (Ист. обл. 306.) (27 пута); и Маретићу су то у Ак. гј. најобичнији облици, али се нађе и *могадијах, могадих, можах* 3 пута, *мога* 6 пута; а један једини пут *мораше*, и то у Бугарина Пеикића, који наш језик није ни толико изучио, да би падеже правилно употребљавао (Ак. гј. VI, 949). Он пише у истој књизи (Зарцало истине 1716) и на истој стр. 39 „ради ову охолу одговор поклицари од стали патриарких веома га покарше“; „нер хоћеху прие умрит, него оставити свога мештар Фоциј“; „по кому влада се од владоци“; — видосмо 43, *скуџен* (мј. *скуџен*) 44, *не њримљаху* 48, *славеше* 51 (3. sg.) *захвалећи* 52, *искажући* 61, *појови* и *богословаци* 67, у *шрих скуџишинех осрамоџен* 75. Његове икавизме: *одриди* 67, *одридили* 71, *неправидно* 78, *неправидан* 84 Ак. гј. не спомиње ни као *unica*. Може ли се дакле рачунати с његовим импф. *мораше* (*posse*) као с народним обликом? Очито је, да не може. Али кад још узмемо на око, да и он (на стр. 40—84) пише само *могаше* и *могаху* (21 пут), онда морамо мислити, да ни онај *мораше* није ништа друго него штампарска погрјешка, премда он радо употребљава варијанте. Како и не би било штампарских погрјешака, кад Бугарин штампа српску књигу у Мнестие, н. пр. *сецара* (мј. *цесара*) 52, *досао* (мј. *дошао*) 50. И тако се расплину тај мјехур од сапунице.

Судећи по Хомерову *ἀναίρησθαι ἐμελλε* = имаше подићи (Мусић 51) и по нашем: брз је Шарац утећи му шћаше (Маретић вел. грам. 624 „што је у прошлости имало бити или се спремао да буде“) чини се, да бисмо збиља с имперфектом *мораше* најлакше дошли и до значења морати (а поготову до облика), али је без сумње криво: мислити, да је то једини пут, па зато хтјети силом створити аналогјски облик *мораше*, који на цијелом подручју језика (СХС) нигдје није потврђен. Значење нам то даје и

сваки претерит: могао си доћи (приговарам некоме, што није дошао) = имао си доћи, морао си доћи; а *mōrem* се, одијељен акцентом од *mórem*, могао лако схватити као глагол V. 3: *berem, perem, takem, sōsem* те према овим глаголима: *bral, pral, takal, sosal* аналогијом добити *mōral*, дакле и *morati*, а ако још живи импф. онда дакако и *morah*. И то би врло лако могло бити, да је у доба Conf. gen. гл. био у V. 3: и да је написан през. да би био написан *morem*; а одмах иза тога глагол је почео прелазити у V. 1. и зато у Трубара *morem* и *moram*, али само *moral*, као што је и сад *takem* и *takam, sōsem* и *sosam* али само *takal, sosal* (cf. Pleteršnik). Држим, да је таково тумачење оправданије, јер не оперира с измишљеним облицима него само са збиљским. Таким је путем јамачно гл. *seči* прешао у V. 1. т. ј. *tācem, tako, takal, takati* дакле и *sočem, seko — sekal, sekati*, а од *sekati* је дакако лако дошао до облика *sekam* као и његов узорак *tkam*. — Још има један пут (можда и више). Као што је у сх. од непрел. нећеш настао прелазан гл. *neħash* (у неком смислу непрелазан — прелазан: сам нећеш па и мене *neħash*) тако је у сл. од непрел. *mōreš* могао најприје настати прел. *moraš* = примораваш (*sam mōreš ter in mene mōraš*), а онда је *moraš* стало преузимати и значење *moresš*, као што на пр. гл. *учишии, уишишаиши* имају значење: другог и сам. Као што се види и на овај Триглав има више маркираних путова, тежих и лакших, *čez Prag, Tomiňskov, čez Kot . . .*; г. Рамовш силом хоће, да се планинар Морати попео немаркираним путем. Могуће, има и таквих планинара.

Гг. Мусић и Рамовш сложено тврде, да се сх. *морашии* развио самостално. Не вјерујем. У Словенији видимо дуготрајни, вјековни развитак гл. *морашии* и његову борбу с гл. *моћи* и њихово диференцирање сад само акценатско а сад и гласовно, ударање новим путем и враћање на стари, а у сх. ни трага свему томе, него се *морашии* појављује као нов и готов глагол без икаква развијања; искочио као Атена из главе Зевсове. Тако је он скочио из Словеније у Хрватску, у истом облику, с истим акцентом: чак. *mōrān*, шток. *мбрам*. Зашто баш *-ам* а не *-им*; зашто *р* а не *ж*, кад сх. ј. има и *ж*; зашто *ˆ* а не *˘* кад темељни облик има *˘*; и напokon зашто се баш на међи Словеније појавио, у Хрватској, а не у ком другом крају? Толика сложеност не може бити случајна ни извирати из сродности терена. Постанак словенскога *deberē* с акцентом *ˆ* меће г. Рамовш у 11—13 в. у Корушку, јер је у 13 в. *ō* тамо прешло у *и* (*Buge* од *bōg*), *turem*. Тако, тако, у Корушку води

његов траг; тамо око Целовца; под притиском њемачкога духа створили су га тамо дједови оних Словенаца, што су се додanas тако подвргли њемачком духу, да су дали своје гласове за Аустрију против Југославије; из Корушке се раширио по ост. Словенији, из Словеније прешао у Хрватску, из Хрватске у Славонију, из Славоније у Војводину; свуда је туда уз њемачку власт било и њемачкога духа, за морање плодно земљиште, прави пречански глагол.

„До почетка XIX вијека не налази му се потврда из Босне и из Далмације са Дубровником“ (Ак. рј. s. v.). А то нешто значи, јер то није један листић сачуван, него у богатој литератури дубровачкој, па у далматинској и босанској доста обилној, нема му ни трага, дакле се доиста није говорио тамо. А Вук га за прву половину 19. в. смјешта само у Војводину „у војв. а у Србији, у Босни и у Херцеговини говори се мјесто *мора* — *ваља*, *шреба*, н. пр. *ваља* ми ићи, *шреба* ићи; *шреба* да буде и т. д.“ (Рј. s. v.).

То већ слабо звучи у прилог тврдњи о самосталности, а тако и у прилог тврдњи: „Од штокаваца могли су глагол морати прихватити чакавци“ (Мусић 9). Прве су двије потврде у Акад. рјеч. из 16. в., обје чакавске: 1. Коризмењак, штампан глаголицом у Сењу 1508; на истом листу 28., на ком је и: „ва томъ животи ки се роди мора умрити“ има и: *поча* (3 sg. aor.), *роенъ* (= ројен мј. рођен), *потврјое* (= потврјује мј. потврђује), *зач* (= зашто); 2. је исправа глаголска писана г. 1549. (Acta croatica p. 249) „братије Стрилчан“, „како приде . . . к цркви нашои светому Томашу у Стрилче“, „ка идоше граду Стиничкому“, „нека знате како ми се ово спотриби да морам продати недан лапат земље оратие“: *справишце*, *нареиено*, *вазамши*, *понуџста* *все* *нега* *ближние*, *вазе*, *кади*, *такаи* (= такођер), *контенти*; *споменик* *свакако* *чакавски*; *мјеста* „у Стрилче“ *нема* у попису *мјеста* у нашој држави; *има* *Стрилчићи* на отоку *Крку*; *ријеч* „контенти“ *је* *баца* у приморје; *има* *Стиница*, *Стинички луг*, *Стиничке Струге*, *Стинички Долац* код *Јабланца* (срез *Сењ*); *ипак* *наше* *је* *мјесто* *Стрилче* *сасвим* *поуздано* на *Купи*, *близу* *Речице*, *између* *Карловца* и *Сјеничака* *јер* *се* *тамо* *помиње* *мјесто* *Стрилче* у *исправи* од 1512; а у попису *жупа* од г. 1501. *долази* и *жупа* *св. Томе* у *Стрелчу*; *још* у попису *племена*, *која* *су* *припадала* *граду* *Стеничњаку* (код *Карловца*) *долазе* и *Стрелчани* г. 1464; *онај* *је* *Стинички град* *по* *томе* *исто* *што* и *Стеничњак* (види *све* *то* у *књизи*: *R. Lopašić: Oko Kupe i Korane* p. 280, 283, 285). И *ријеч* „кунтенти“ *долази* у *исправи* *изданој* у

Стеничњаку, у којој читамо и „пургаров стиничких“, „пургари стенички“, „в Стеничнаку“ (ib. 280—1). И на доданој мапи М. Шеное: „Стрелче“. (Хвала, Сабо!)

У 17. в. има Акад. рјеч. осим кајжавца Белостенца и осим Витезовића, који је одрастао у чак. Сењу а живио у кајк. Загребу, још само један примјер: *Starine* 11, 92 из Јасеновца од Речеп („Речеп“) одабаше, ћирилицом, (око г. 1655.), и то би био једини штокавски примјер прије 18. в. а и томе је штокавство врло сумњиво те нема никакве доказне моћи, јер тамо и у сусједној Босни није се онда зацијело говорило: „говорила“, „водила“, а још мање „банџујеју“ (*гоуорил, уодил, банџооео*); тај „банџујеју“ одаје писара подријетлом кајжавца, ако и има сва четири пута „шио“ (*що*); и правопис одаје писара, који је најприје латиницом писао па не позна слова: *ћ, в, з*: *Филићџашич, Ианићолчич, хочеџе*; *суем, уеле, уисоко . . .*; *исабраним, снание, саџо*; често мј. у пише *о*: *каџиџано, Сџанко* (dat. sg.), *лоблено* (мј. љубљено) . . . У таквим „босанским“ муслиманским писмима ћирилицом поткраде се и „никај“ 111 (из Дубице) и „кај“ 119 (из Дубице) и 139 (из Јасеновца), а судећи по данашњем тамошњем говору прави је представник ондашњег говора писар из Дубице бр. 56, 61—4, 66, 73, 74.; тај има *ћ, в, з, у* на свом мјесту, *-л* му прелази у *-о*, у 3 пл. *-у* (никад *-еју*).

P. S. Кад је ово било већ сложено, нађох у крајишким писмима из 17 в. још три пута *морашџи*: „толико *морам* у. го. писат“ и „А *морашџе* прощимати“ (*Starine* 11, 99) у писму „хаги Шабана одабаше Костаниче града“ око г. 1655. [липо, сусиду, уирну (= вирну), при, дуи (мј. дви), *уеру, уерни*, уира, чину (мј. цину), уира, липо, чина (мј. цина), самирити (мј. замирити), *уремена*, расумили, сега (мј. свега), *лиџор* (мј. само), *що, бетешни, що*; *ч* мј. *ћ*: плачам, чемо, хочем (мј. хоћемо), учих; *ч* и за *ч* и за *ц*: части, Костаниче; *о* често и за *у*: доше (мј. душе)]. И томе је писму ето штокавство врло сумњиво. Али трећи је примјер прави штокавски из босанске крајине: „ако ли би се сужан изнев(е)рио, да на *морам* платити то све“ (*Starine* 12, 8) у писму „Ибраим аге Синића . . . грофу Кеглевићу Петру . . . краине костаничке великоме коменданту . . . Лито 1699 мисеца шептембра 1“ [пише исправно босански ћирилицом; *в, ч, ц, ћ, у* на свом мјесту; *ћниова* (мј. њиова); *виру*]. Али то је на концу посљедње године 17. в. — Нека је забиљежен и овај примјер: „брес тога *никаи неморам* учинити“ (*Starine* 11, 111) у писму „сирромаха сожна Хасана ис Добиче“ (мј. Дубице) око г. 1664., гдје је „*морам*“ у значењу „*могу*“. (Штампарска мј. *морем?*).

У 18. в. имају *морати* (Ак. гј.) већ 9 славонских писаца и из Војводине Доситије Обрадовић. — Вук га и Даничић употребљавају, имају га нар. умотворине и Његош и Милићевић и Љубиша (Ак. гј.), а данас га спо нађе Белић чак на Тимоку: у Бучју, Књажевцу, у Кренти па јужно од Ниша у Малошишту (Дијал. Ист. и Јуж. Србије 158. 525. 641). У Источној се Србији најјасније види, како им је *морати* дошло, а није код њих постало, јер је очито, да није ни могло код њих постати: они немају *море* него само *може* (о. с. 640 и др.).

Како нас са Словенијом веже *морати*, тако и *море* (през.), од чега је постало *морати*, и *неборе* и *ѝрорене* и партикула *-ре* или *-р*, све по гласовној промјени *же* у *ре* иза вокала. Али не обухватају све те ријечи цијело наше језично подручје, него има свака своју изоглотну линију. Најстарију и најопћенитију промјену доживјела је партикула *-же*. Већ у II брижинском споменику *tere* у 11 в. (Ramovš HGSJ II 295) и на сасвим противној страни у Немањиној дипломи у 12 в.: и дахъ, *ере* исыпросихъ парике; ни иномоу *никомоуре* (М. 6, г. 1198) и од 15 в. поред *ре* покраћено *р*: *јере* и *јер*, *нишѝоре* и *нишѝор*, *ни од когар* и др. (*ѝер* већ у 14 в.) (Белић, Глас 62, 208), данас: *јер*, *јере*, *ѝадар*, *ѝакођер* и др. Словенци већ у Conf. gen. (15 в.) само покраћено: *kyr* (9 пута), *kakur* (6 пута), *kar* (3 пута), *kadar* (2 пута) и по једном: *kygar*, *zkemer* (нејасно: *kur*, *kar*, *nift(er)*) (г. Рамовш не цитира из Conf. gen. ниједан примјер, него су му најстарији примј. из 16 в.: HGSJ II 294). У источној је Србији ријетка та партикула, али је ипак има (Белић, Диј. 269): *ѝакођере*, *ѝѝогодер*, *нигдер*, *дедер*.

Послије брижинских спом. Словенци и немају *може* него само *тоге*, има га Conf. gen. Код нас није *море* превладало, Источна га Србија и нема, Вук га и у Грам. 1818 спомиње, а у Рјеч. 1852 меће у заграду. Појавило се ипак већ у 13 в.; најст. примј. у Акад. рј. из Дубровника М 43, г. 1254 *морешъ*; из 14. в. нема у Акад. рј. ниједнога мјеста, а из 15. пет; прво је криво цитирано (нема *море* М 250), друго је из Дубровника, треће Јурај Шубић, 4. Бернардин, 5. Колунић дакле све са запада сасвим. Али има Данич. (Ист. Обл. 277 . . .) и за 14 в. и то: Дубровник, Пуцић I, 1, 3, 11, 16 (*не море*; *мореште*; *море*; *моремо*, *море*) г. 1395—8.; Босна, Твртко М 201, г. 1382 (*не море*), оригинална; Санковићи г. 1391, М 219 (*моремо*), ориг. Допуњује Даничић (I. с.) и 15 в.: Пуц. I, 36, 65, 85, 131. Микл. 258.; све то Дубровник; — Сандаљ М 274, 328, г. 1421—3. (*моремо*) и Радосав Павловић М 312, г. 1421 (*море*). Из Србије

нема ни Акад. рј. ни Даничић ниједнога примјера. Славонски писци 18 в. имају *море* (Ак. рјеч.).

Ријеч *неборе* меће Вук у Црну Гору и околину; Акад. рј. најстарије потврде има из поч. 16 в.; Коризмењак, писци дубровачки и далматински, 2 босанска, 2 славонска, Врчевић, н. пј. Богишићеве, н. пј. истарске. Словенци су тако заборавили постанак, да им служи као именица: *neborè, éta*, и изводе друге ријечи: *nebbres, nebbren*, а долази од 16 в.

Напокон *-рене*. Данич. (Ист. Обл. 284) има најстарији примјер из Дубровника г. 1400: *изьренне*, онда долази у дубр. и далм. писаца 16. в. Вук у рј. за оваке облике пише: у Лици (*доренем, на-ренем, одренем*); у Далм. (*ѿоренем*); по југоз. кр. (*изренем*). И Будм. у Акад. рј. s. v. *гнаши*, вели за *-ренем*: „по западнијем крајевима“. И Рамовш за Словенију вели „*le v zapadnih dialektih*“ (295). Ни славонски га писци 18 в. немају судећи по томе, што га Маретић није забиљежио (Rad 180, 192).

Од прилике би се могло рећи: партикула *-ре* или *-р* до Тимока, *море* до Мораве, *неборе* до Дрине, *ѿорене* до Врбаса. Словенско је првенство у овоме: *r* од 15 в. само покраћено а јавило се *-ре* већ у 11 в.; *more* само промијењено (нема *može*); *neborè*, изгубио се осјећај за форму; ограничење географско само код *-рене*. Зато ја држим, да су све те промјене настале најприје у Словенији, прешле у западне крајеве сх., и према истоку се шириле која више, која мање; лакше им се било ширити од сјевера према југу: морем, трговином, најлакше у Дубровник, а Дубровчани су их најлакше ширили и даље. — Свакако подсјећа ова појава на противну сасвим појаву код сјеверозападних Словена: чешко *ř* и пољ. *rz* настало од *r* пред непчаним вокалима, особито пољ. *rz*, које је с временом сасвим прешло у *ž*: *řeka, rzeka = žeka*, од *rъka*. Можда није случајно, да се и код јужних Словена та промјена држи запада и да јој је извор баш код оне гране, која и иначе има по коју особину, која подсјећа на сјеверозап. групу Словена. Исп.: „*Ugotoviti moremo, da je najmanj vsa severna slovensčina na svojem novem ozemlju v Alpah še dolgo ohranila tl—dl*“ (Рамовш HGSJ II, 193 р.). Тако зилско *šidwo* = шило (195).

Само је у ријечи, која значи „*usque ad*“ *-р(e)* прекорачило Тимок и прешло у Бугарску, али та је ријеч толико мијењала облик, да је једва препознајемо да је то иста: у Словенији *dar do* (рез., Pleteršnik рј., Ramovš 294), у чакаваца (15—17 в.) *дар (до)* или *дари (до)*, у чакаваца и Дубровчана *дер* и *дери (до)* (13—18 в.,)

у Дубровнику и Србији и Бугарској: *дори* (*до*), има и *дор*. Миклошић *Lex. pal.* има и *даж* и *дож* и *дожи* и цитира мјеста са *дож* и *до* па из тога изводи *дожи* преко асимилације *дожи* и *до* (и то долази). Будмани за првобитно помишља *даже*, па је поради значења и дометања приједлога *до* дошло *доже до*; а и он као и Микл. (*дожи*) *дари* изводи од: *даже и*. Свакако је то *р* од *ж* у партикули *же*, а то *и* везник *и*. То је Миклошићево и Будманијево тумачење усвојио и Бернекер (*EW. s. v. da*), и Вондрак *VG II*, 486, само је нешто Белић сумњао (*Диј.* 267). Како Вук меће *дори* у источне крајеве (*Рј.*), а *MEW* зна само Бугарску, лако смо западали у вјеровање, да је та ријеч једно од оних обиљежја наших источних диалеката, која показују утјецај бугарски, а узевши је овако у њезину правом друштву, видимо, да је она само онај снажни млаз енергије наших Алпинаца, који се није ни на Тимоку уставио, него попрскао и „Куновицу, грло од свијета ка веригом лугом веже“.

Ђ. Грубор.

„Moći“ i „morati“ u slovenačkom jeziku.

O tome je pisao g. dr. A. Musić god. 1923 u „Radu“ Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (knj. 227) te konstatovao, da od 16. stolecā do narodnog preporoda postoji dualizam u značenju glagola „*morem*“: „*possum*“ i „*debeo*“, a i dualizam u izražavanju pojma „*debeo*“, jer se taj pojam izražava ili glagolom „*morem*“ ili glagolom „*moram*“. Istorija poslednjeg glagola, napose kod Hrvata i Srba, pokazuje, da je „*morati*“ mlađe od „*moći*“, da ga ima malo u 16. i 17. stoleću, da tek u 18. stoleću postaje običniji.

Prof. Musić rešava uz to još dva problema; prvi problem je formalni, naime pitanje, kojim je načinom iz „*morem*“ nastalo „*moram*“, a drugi je stvarno-psihološki, naime pitanje, kako je kod „*moći*“ uz značenje „*possum*“ moglo postati i značenje „*debeo*“.¹

Ja bih ovde upozorio, da u mome rođenome dialektu (Sv. Juri na Ščavnici, oblast mariborska, 2 sata od Mure) formalni dualizam „*morem*“ i „*moram*“ uopšte ne postoji, već da ima tamo samo glagol „*morem*“; taj glagol ima, istina, dva značenja, „*possum*“ i „*debeo*“, ali u značenju „*possum*“ upotrebljava se samo u negativnim rečenicama („*nemrem*“ = *ne morem, non possum*), u pozitivnim rečenicama znači „*morem*“ samo: *debeo*.²

¹ Sintaktički psihološko objašnjavanje prof. Musića vrlo je komplikovano. Meni se čini, da bi jednostavnije tumačenje bili slučajevi, kao što su na pr. ovi: Dete kaže ocu: „Ne mogu (*morem*) danas u školu ići“. Otac, poričući, da ne bi moglo ići, kaže: „Možeš (*moreš*)“, t. j., nije istina, da dete ne bi moglo ići, već je istina, da može (*more*) i prema tome i *mora*. Dete je u čitavom tonu očevih reči u „*moreš*“ (*potes*) osećalo „*moraiš*“ (*debes*).

² Prof. Musić navodi (op. cit. str. 3/4) tip „*morem*“, „*moram*“, „*mor'm*“, „*mogel*“ i „*moral*“ iz narodnih pesama, koje su (u zbirci: Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, I.—IV.) zabeležene kod Sv. Antona u Slovenskim goricama. Taj je Sv. Anton župa, koja graniči sa župom Sv. Jurija, te leži zapadno od nje, u pravcu prema Mariboru (tip „*morem*“, koji Musić među drugim navodi iz Štreklja I. str. 464 i 754, ne nalazi se na stranama I. sveske, nego II.). Među Musićevim primerima iz Sv. Antona nalazi se i „*moram*“ = *debeo*, i to III. 149: „Jaz *moram* iti odtod“, III. 403: „*mora* glažek obrnit“ i 412: „In vendar je *moral* jelenček dol past.“ Nema nikakve sumnje, da „*moram*“ ovde nije izraz lokalnog govora Sv. Antona, nego da je tu formu uneo ili zapisivač pesama ili je ona znak, da su pesme na svome putu u sebi pomešale različite dialekte. Pesa III. 149 ima mnogo jezičkih osobina, koje su u onim kra-

U pozitivnim rečenicama upotrebljavamo u značenju „*possum*“ mesto glagola adverbium „*lehko*“ (t. j. *lako*) te prema tome rečenica: „*Lehko* to napraviš“ znači: *Možeš* to da učiniš, t. j. *pušteno* ti je to učiniti. Ili: „*Lehko* se igrate, deca“ = *Možete* se igrati (*dopuštam* Vam igrati se). „*Če* *lehko* grem?“ = *Mogu* li ići (otići)? „*Če* *lehko* pojemo?“ = Je li *slobodno* pevati? — U drugim slučajevima znači „*lehko*“ = *possum* u značenju *spособnosti*; na pr.: „*Če* *lehko* glasne gučiš, gučil“ = *Možeš* li glasnije govoriti, to govori! „*Zake* bi *sta*, *če* *lehko* sedim?“ = *Zašto* bih stajao, kad *mogu* da sedim (kad mi je prilika dana, da sedim) i t. d.¹. Rečenica „*Moreš* (*mogel* *bi*) pomagati, pa nočeš“ glasila bi u mome dialektu jedino ovako: „*Lehko* bi pomaga(l), pa nečeš“, a rečenica: „*Mogel* bi ođiti, pa nočem“ ovako: „*Lehko* bi odiša (= *pušteno* mi je, nema zapreka), pa nečen“.

Kao što u pozitivnim rečenicama nemamo glagola „*morem*“ u značenju „*possum*“, nemamo ni drugih izraza, koji su u vezi s tim glagolom i s tim njegovim značenjem u njegovim pozitivnim primenama; nemamo na pr. adverbialnog izraza „*morda*“ niti adjektivnog participa „*mogoče*“. I mesto tih reči upotrebljavamo „*lehko*“, te bismo n. pr. mesto: „*Morda* pa pride“ rekli: „*Lehko* pa de priša“ (= *Lahko* pa bode prišel).² Samo adjektiv „*mogočno*“ = *possibile* mogli bismo, čini mi se, upotrebljavati, i to predikativno: „*Če* je to *mogočno*?“

To „*lehko*“ u značenju „*posse*“ možemo u jedan red staviti sa „*slobodno*“, koje se nalazi i kod Slovenaca, a osobito u hrvatsko-srpskom jeziku. Pleteršnik citira „*slobodno* je, *slobodno*“, es ist er-

jevima nemoguće, na pr.: „*desni*“ mesto „*pravi*“, „*verjames*“ mesto „*verjes*“, „*druzega*“, „*odtod*“ mesto „*tu odsod*“ itd. U pesmi III. 403 imamo „*kdor*“ a takvih oblika sa „*r*“ tamo nema; u pesmi III. 412 imamo „*zgodaj*“, „*vendar*“, „*past*“ (= *padnoti*), a to su reči odnosno oblici sa slovenačkog zapada i iz književnog jezika. — Ali g. Musić navodi iz Sv. Antona i jedan primer, koji bi, da se zaista upotrebljava, govorio protiv moje tvrdnje, da se „*morem*“ u značenju „*possum*“ upotrebljava samo sa negacijom. U III. 361 se nalazi (uz stih: „Enkrat *mormo* vmreti“ = *debemus*) i stih „Pijte, kolko *morte*“ (= *potestis*). Taj me je slučaj u prvom trenutku iznenadio te mi se činjaše, da bismo i u Sv. Juriju rekli: „Pite, keko *morete*“, ali onda mi se pričinilo, da uopšte u takvom slučaju ne bismo govorili o „*moći*“ nego o „*hteti*“: „Pite, kako *čete*“. Naravno, u toj rečenici je „*lahko*“ mesto „*morete*“ već zato nemoguće, jer u njoj nema drugog glagola.

¹ Za „*lahko*“ u značenju „*mogu*“ ima i Pleteršnik u svome „Slovaru“ nekoliko primera: *Lahko* si misliš = Du kannst dir vorstellen. — Zdaj že *lahko* nehaš = jetzt kannst (darfst) du schon aufhören.

² Mesto „*lehko*“ upotrebljavamo adverbialno i reč „*laki*“, koja je nepromenljiva, na pr. u gornjem primeru: „*Laki* pa de priša“.

laubt, iz Trubara, Miklošiča, Murka, Cafa, istočne Štajerske, na pr.: „Ali si smem kruha urezati? slobodno!“ (Murko) ili: „Tebi rečem slobodno“, „dir darf ich es sagen“ (Danjko). Ja sam u svome dialektu istina takvo „slobodno“ čuo, ali obično bismo mi danas u posljednjem primeru rekli: „Tebi lahko poven(m)“.¹

Pita se sad, kako to, da se značenje glagola „*mogu*“ = *possum* očuvalo samo u negativnim rečenicama, dok u pozitivnim taj glagol znači samo „*debeo*“.

Psihološki postanak toga tumačim ovako: I u mome dialektu bio se razvio ili barem počeo da razvija dualizam u značenju glagola „*mogu*“ te je „*moreš* iti“ moglo značiti i „*possum* ire“ i „*debeo* ire“. To je dvojako značenje često bilo ipak neugodno te je jezik tražio izlaz iz nejasnoće, pa ga je i našao; za „*possum*“ imao je u sebi i izraz „*lehko*“ te mu je prema tome „*morem*“ moglo ostati samo za značenje „*debeo*“.

A sad se još pita, zašto je glagol „*morem*“ u negativnim rečenicama mogao zadržati svoje prvašnje značenje. U negativnim rečenicama zapravo dualizma u značenju uopšte nije bilo; ta „non *debeo*“ običan čovek neće ni govoriti ili vrlo retko; ako ima takvu misao, izražava je na drugi način, manje apstraktno, na pr.: „Ne treba“. Glagol „*mogu*“, dakle, za svoje prvašnje značenje nije u negativnim rečenicama imao konkurencije u značenju „*debeo*“, te mu je zato ono prvobitno značenje ostalo. Tim lakše se tu glagol (glagol „*morem*“ u značenju „*possum*“) održao, jer se sa negacijom formalno tesno spojio u — rekao bih — nov glagol² (kao što je „*neću*“), koji je izgubio vezu sa svojim pozitivnim ocem „*morem*“.

„*Mogućnost*“ je za prosta čoveka apstraktniji i zato neobičniji pojam nego „*nemogućnost*“; zato je narod za mogućnost voleo upotrebiti konkretniju reč „*lehko*“ te je glagol ostao samo u negativnim rečenicama sa značenjem „(non) *possum*“.

„*Ne moram*“ je opet za prosta čoveka apstraktniji i zato neobičniji pojam nego „*morem*“, te je narod zato za „*ne moram*“ voleo upotrebiti konkretniju reč, na pr. „*treba*“³, te je glagol ostao samo u pozitivnim rečenicama sa značenjem: *debeo*.

¹ Isp. i Broz-Ivekovičev „Riječnik“ sub „slobodan“: „Tako se može slobodno reći“ („*može*“ i „*slobodno*“ je malo ne već tautologija).

² To pokazuje i formalna promena: *morem* — *nemrem*.

³ Upotrebljavam ovde kraći izraz: „konkretnija reč“ mesto: „reč sa konkretnijim značenjem“ (*treba* : *potreba*).

Ističe se vrlo često, zašto nešto „*ne mogu*“, a ističe se i to, da nešto „*moram*“; redje i manje izrazito, manje energično se ističe, da nešto „*mogu*“ ili da nešto „*ne moram*“.

Prema svemu tome psihološki nije nerazumljivo, kako je do toga došlo, da glagol „*morem*“ u pozitivnim rečenicama zadrži samo sekundarno značenje „*debeo*“, a da mu u negativnim rečenicama ostane njegovo primarno značenje „*possum*“.

Već dulje vremena nisam imao prilike, da čujem svoj dialekat i da proverim gornju svoju tezu većim brojem živih primera, ali sam zato zatražio informacije od nekih starijih pisaca.

Pregledao sam nekoliko starih pisaca, koji su bili poreklom iz onih krajeva pa su pisali više manje dialektički. To je pre svega pesnik Leopold Volkmer (1741—1816), čije je „*Fabule ino pesmi*“ prvi put izdao gramatičar i leksikograf A. Murko (1836). U tim „*Fabulama ino Pesmima*“ nalazi se „*môrem*“ (*môgel, môgel*) u pozitivnim rečenicama u značenju „*debeo*“ 14 puta (str. 4, 19, 32, 40, 42, 53, 72, 86, 92, 93, 112, 133), a „*nem'rem*“ (*ne môgel, ne mogla*) u značenju „*non possum*“ 19 puta (11, 15, 17, 27, 29, 35, 38, 60, 62, 68, 69, 72, 78, 85, 93, 133, 141). Pozitivno „*móre*“ (*more*), u značenju pozitivnoga „*possum*“, nalazi se istina tri ili četiri puta,¹ ali držim, da to nije izraz dialekta. Treba imati na umu da Volkmerov jezik, ovakav kakav imamo u štampanim „*Fabulama ino Pesmima*“, nije čist njegov dialekat; te su se njegove pesme nekoliko decenije pre štampanja u rukopisima širile od župe do župe te je tako jezik mogao proći kroz različite promene,² a posebno valja istaći, da ih je prvi izdao A. Murko, onaj Murko koji je u svom rečniku prvi tačnije razlikovao jedno i drugo značenje glagola „*morem*“.³ Čini se, da je Volkmer sam pozitivno „*morem*“, koliko mu je taj pojam dolazio, mešao sa

¹ „*Metul se brani, kel'ko móre*“ (15). — „*No kak moreš, živi*“ (92). — „*Si misli: Kaj to more biti*“ (53). — „... da se ognit more dlak“ (100, ali ovde nije jasno, ima li „*more*“ značiti „*potest*“ ili „*debet*“). — Dva puta sam iz Volkmera zabeležio „*morti*“ (= *morebiti, možda*): „*Miališ morti*“ (41), „*Či mi morti kunšt sfali*“ (94). U dialektu Sv. Jurija te reči nema. Rođeno mesto Volkmerovo, Ljutomer, leži 3—4 sata od Sv. Jurija.

² Volkmerova ortografija „*smert*“ ne odgovara izgovoru njegova dialekta; reč „*sicer*“ (19) također nije njegova i t. d.

³ Akcenat, koji ima većinom taj glagol u Murkovu izdanju Volkmera, naravno je Murkov. Je li slučaj, da u tri između ona četiri primera glagol „*morem*“ nema akcenatskog znaka? Nije li to možda znak, da Murko sam nije dobro znao, šta da učini s pozitivnim „*morem*“ u značenju „*possum*“? (A. Murko rodio se 1809 u Sv. Rupertu u Slov. goricama, 4 sata zapadno od Sv. Jurja).

glagolom „*vem*“ i „*znam*“, na pr.: „Vujdi, kak veš“ (70) ili: „Či češ, si znaš od me nje vzeti“ (83).¹

Gramatičar i pisac P. Danjko (r. 1787 u Sv. Petru kraj Radgone, 2 1/2 sata od Sv. Jurja) zna u svojoj Gramatici (Lehrbuch der Windischen Sprach, 1824) glagol „*morem*“ samo u značenju „*debeo*“; navodi ga na str. 175: „*morem, ich muß*“ i opet na str. 226: „*morem, morati, mogel, moren, müssen*“.² U tekstovima, koje je dodao Gramatici, ima „*morem*“ (*mogla, mogli*) u značenju „*debeo*“, a sa negacijom u značenju „*possum*“ („*ne morem*“ 306, „*ne moreva*“ 309, „*ne moreš*“ 324), dakle onako, kao što ja to znam iz svoga dialekta; pozitivnog „*morem*“ u značenju „*possum*“ u tim Danjkovim tekstovima nema³; kad bi morao da izrazi taj pojam pozitivno, upotrebljava „*zmorem*“ ili „*znam*“⁴ — oboje pod nemačkim uticajem, izveštačeno.⁵

Pregledao sam još jednu knjigu Danjkovu, i to njegovo „Čelarstvo“ (1831), u kojem ima vrlo mnogo primera za naš glagol. Sva sila je primera za „*morem*“ = *debeo* (na pr. str. 12, 17, 21, 26, 27, 37, 38, 39 i t. d.). Za „*non potest*“ pak ima Danjko u ovoj knjizi redovno ili „*ne može*“ ili „*ne zmože*“; valjda je primetio, da je u izrazu „*ne more*“, koji ima još u Gramatici, ipak isto „*morem*“, koje mu obično znači „*debeo*“; hteo je tu razliku značenja i u formi glagola označiti, te je za „*possum*“ uzeo hrvatsko-srpski oblik sa „*z*“: „*ne može*“ (45, 59, 65, 66 i t. d.), „*ne zmože*“⁶ (29, 39, 40 i t. d.), oboje bez razlike značenja.⁷

¹ U poslednjem slučaju jasno je, da bismo mi rekli: „*moreš* vzeti“, u prvome manje. Primeri, gde je granica između pojmova „*vem*“ i „*morem*“ nejasna, jesu na pr. još ovi: „Či mi kost z guta veš spraviti vun“ (40); — „Da on nači vujt' ne ve“ (59).

² Očevidno od „*morem*“ Danjko nije znao načiniti infinitiva te je iz kranjsko-književnog jezika uzeo „*morati*“; „*moren*“ kao part. perf. pass. veštački je fabrikat.

³ Ima dva puta adjektiv „*mogočno*“ (*possibile*): „Pri Bogi je vse mogočno“ (306), „Či de mogočno“ (306, = Če bude . . .)

⁴ „Kak včiniti *zmorejo*“ (313), „Misliš, da še mi keru vračitel pomagati *zna*?“ (306, gde „*zna*“ sigurno znači „*potest*“), „Ne zametavajmo drugih, keru še od nas dosta imenitniji biti znajo“ (312); — popularno će biti „*zna biti*“, koje ima Danjko na str. 308.

⁵ „*znam*“ nametnulo mu se prema nemačkome „*kann*“, koje također znači i „*peritus sum*“ i „*possum*“.

⁶ Naravno, nalaze se i druga lica i oblici: „*ne zmožeta*“ (39), „*ne bi zmogle*“ (30).

⁷ Na pr. str. 65: „Jeli rojov *ne možemo* tudi na kolah dale spravlati?“ Odgovor: „*Zmožemo*“. — Danjko je od „*može*“ stvorio i adjektiv „*možilen*“ i substantiv „*možilost*“ (*zmožilost*) u značenju: *fähig, stark*; na pr.: „*zmožilost s' kero se bra-*

Za pozitivno „*possum*“ ima Danjko u „Čelarstvu“ više izraza. Kad je načinio formalnu razliku između „*more*“ = *debeo* i „*može (zmože)*“ = *potest*, očekivali bismo, da će, bude li potrebe za pojam „*possum*“, i u pozitivnim rečenicama upotrebljavati poslednji oblik. I zaista nalazim „*zmože*“ na jedno 12 mesta za pozitivno „*possum*“.¹ Većinom pak Danjko pozitivno „*possum*“ drukčije izražava, najčešće sa „*znam*“; primera za to ima sva sila; ja ću navesti samo nekoliko slučajeva: „Mi (trote) *znamo* brez skerbi, ki bi nas pičili, v' roke vzeti“ (20), „naj *znamo* seznaniti“ (= *da moremo*, 37), „tak da se vun vzeti *znata*“ (39), „tota berganja se *zna* narazno vzeti“ (46), „Ob keremi letnemi časi *moremo* (= *debemus*) čele kupiti?“ Odgovor: „To se *zna* vu vsakemi letnemi časi zgoditi“ (62), „*Znamo* roje tudi po leti kupiti“ (63) i t. d., i t. d.² Taj je „*znam*“ za „*possum*“ potpunom neslavenski, nemački „*können*“. Često je također glagol „*dam se*“ (i to odgovara duhu našeg govora, za nemački „*lasse mich*“): „*Se dajo* tudi stoječi skladi izbobjati?“ (40). Dalje imamo „*lehko*“: „Vodeni deli *lehko* vun tečejo“ (26), „Tudi se medne pogače *lehko* od deskov potergajo“ (32), „Či nad mladega roja prehitro ino ostra zima pride, se *ga* *lehko* naglo pá znebimo“ (59), „Posebno pri merzlemi vremeni čele ne grejo na kermo, ino či ravno pridejo, tudi *lehko* odrevenišjo“ (120), „Pridemo *lehko* vu nevarnost“ (122), „Či (čele) pustimo strada, tē si vse veselje pokvarimo, ino se *lehko* celó hitro vsega čelništva znebimo“ (122) i t. d.³ Katkada se pojam „*possum*“ uopšte ne izražava posebnim (pomoćnim) glagolom, na pr.: „... tē se je zanesi“ (82, dann kann man sich verlassen).

Iz svih tih bilo izveštačenih bilo drukčijih surogata za glagol „*morem*“ u značenju „*possum*“ ne izlazi — po mome mišljenju — da Danjko ovaj glagol u tom značenju iz kakve filološke sklonosti ka formalnom razlikovanju reči sa različitim značenjem nije hteo da

nijo“ (7), „čele se pri rojuvanju akažejo odviše *možilne* ino vesele“ (72), „(čelinjaki), keru ne imajo zadosta *možilosti*, se braniti“ (130), „*možilost* za brambo“ (136), „či svojim čelam, naj bi nje *možilne* storili, žgano ali drugo močno vino med kermo mešajo“ (130), „Brezmatičen roj je zgubil vso *možilost*“ (146, — gl. i 152, 153).

¹ Str. 53, 129 „*zmožejo*“, str. 54 i 65, 78, 94, 108, 105 „*zmožemo*“, str. 99, 133, 128 „*zmože*“, 100, 135 „*zmožejo*“. — Je li slučaj, da je za pozitivno *possum* uvek „*zmože*“, ne „*može*“? Prim. posebne ovaj slučaj: „Jeli čel *ne možemo* pred mrazom zabraniti?“ (115) Odgovor: „To *zmožemo*“.

² Drugi primeri su na str. 10, 14, 20, 22, 30, 37 i t. d., i t. d.

³ Ja sam ovde naročito takve primere naveo, u kojima je jasno, da „*lehko*“ ne može značiti kakva lakog posla nego samo „*possum*“. — Jedamput nalazim i „*slobodno*“: „keliko jim *slobodno* znamo odzvati“ (138).

upotrebljava, nego ga zato nije upotrebljavao što ga u svom dialektu nije imao. Kad Danjko upotrebljava „*mogočno*“ (= *possibile*),¹ to odgovara dialektu.

Zatim sam pregledao Kremplovo „Branje od tih v' kmetizhke kalendre postavljenih ino nekerih drugih svetnikov“ (Gradec, 1833). *Morem* (*mogla*) ima za *debeo*.² „*Non possumus*“ je: „*ne mremo*“, a već taj oblik sa očuvanim „o“ pokazuje, da ovde Krempe ne daje čist narodni izgovor, koji bi bio: „*nemremo*“. Književnom uticaju treba pripisati i pozitivno „*mogel*“ u značenju „*potuit*“.³

U Vrazovim „Narodnim pjesnima ilirskim“ (1839) čitam u jednoj pesmi iz istočno-slovenačkih krajeva (str. 59): „Pa kaj je to za Vlaškinja, ka tak béle róke má . . .“ „Lehko jaz takše róke mam, sem sestra njegova“.

Napokon sam u tom pitanju pročitao „Povesti, črtice in nekatere pesmi“, što ih je u muropoljskom narečju god. 1911 izdao Petar Skuhala. Skuhala ima „*moren(m)*“⁴ za „*debeo*“, „*nemren(m)*“ za „*non possum*“, a za „*possum*“ ima u smislu moje teze „*lehko*“ ili „*slobodno*“. U primerima, izvađenim iz Skuhale, „*lehko*“ (*possum*) znači I. mogućnost radnje, kad 1. nema nikakve zapreke, 2. kad je ugodna prilika, 3. kad ko ima povoda za nju; II. mogućnost misli („*možda*“, „*valjda*“ = moguće je misliti):

I. 1. „Na vodi je hladna sapa . . ., te pa van je ali [dete] lahko spaló“ (pag. 7). — „V zdajnem časi, ki Türki tekokrat pridejo, se kaj takšega pač lahko pripeti“ (p. 10). — „Tudi še blaj' zemla zmržnjena, tū pa so že lahko kopali“ (p. 12). — „Če sta mrtva, lahko tūdi pri nas za jedva Boga moliš“ (p. 20). — „Bog znô, kaj še lahko pride“ (p. 34). — „Pres skrbi je logar svoje dužnosti lahko sponūvo“ (p. 51). — „Če uni privolijo, je lahko [dečko] za menoj logar“ (p. 52). — „Če

¹ „keliko *mogočno*“ (3, 65, 75); — negativno: „to je sicer *nemogočno*“ (140). — Danjko nikako ne piše čistog dialektu; „*sicer*“ u potonjem primeru je kranjsko. „*Štertal*“ (= Viertel), str. 86, 91, 150, načinio je prema dialektičnome „*frtal*“. „*Dovod*“ (139, = dokaz) biće poljski, jednako „*suhoinik*“ (199, = sušičavac). „*Pažnohti*“ (81, 82) su također poljski (češko.: *pazneh(e)t*), a ima ih i Slovenac Jarnik. — Predlog „*z*“ piše ili „*z*“ ili „*zo*“ (39, 54, 162 i t. d., „*zohranimo*“ [190] = *shranimo*).

² Krempl (r. 1790 također u Sv. Petru kraj Radgone) piše češće „*primarjati*“ (= siliti), kao što se u onim krajevima i govori, dok kranjskog perfektivnika „*primorati*“ nema. Odakle „*j*“?

³ „Bog je skus dobrotnike njemi pomagal, de se je *mogel* sbrolati“ (108, „*de*“ je kranjsko i još jedamput na istoj stranici).

⁴ Jedamput ima „*mora*“ = *debet* (p. 50); tu je Skuhala bio pod uticajem književnog jezika, kao što ima kod njega takvih uticaja uopće.

te (bodete) tiho, te še van jih lahko več zapojen (p. 139). — „Lehko bi bijo z nami dobre vole“ (p. 140). — 2. „Góspoda je štimala ribe, te pa je je lahko odo“ (p. 15). — „Pa bi lahko včasi po našega gospoda poslali“ (p. 58). — „Blago (živino) je dobro pozno, lahko je ali živino kúpivo“ (p. 74). — „Ve (saj) pa se tega lahko previzamo“ (p. 94). — „Ve se lahko previzamo (prepričamo)“ (p. 106). — „V cirkvi ga lahko vidiš prvega pa zadnjega“ (p. 65). — 3. „Malogda se ribič nameri na tako vrsto rib, dere (kadar) pa se nameri, je lahko veseli“ (p. 7).

II. „Lehko so moj oča pa mati že tüdi vmrli, jaz pa najnč ne ven, ge (kje) so pokópani“ (p. 20). — „Če sta živa, še lahko gda v kúp pridete“ (p. 20). — „[Deteta] ne je mogla soboj vzeti, lahko bi naletela na Türke“ (p. 23). — „[Vnūka] nači (drugače) lahko (znabiti)¹ ne bi nigdar vidli“ (p. 39). — „Lehko pa je to tisti grad, kerega so v Babincih kruci porušili“ (p. 39). — „Le prita, lahko (znabiti)¹ do (bodo) gnes pa (opet) kartali“ (p. 82).

U osnovnom značenju (*lehko* = što nije teško) stoji „*lehko*“ u slučaju: „Po čen vas bodo najleži spoznali“ (p. 60). Prelaz od toga osnovnog značenja k slučajevima, gde reč znači mogućnost, jesu ovi primeri: „Guči se lahko“ (p. 63). — „Na ovega pa še lahko počakaš“ (p. 78). — „Takšo olje si lahko vsaki sam nažge“ (p. 93) i možda gori navedeni slučajevi sa str. 94 i 106.

Za radnju, koja je moguća, što je niko ne zabranjuje, imam samo jedan primer, u kojem Skuhala upotrebljava „*slobodno*“: „Ali slobodno malo s pajbaron gučin?“ (p. 30). U tome bi se dialektu i u tom slučaju mesto „*slobodno*“ reklo: „*lehko*“. U ostalom i kod Skuhale se „*lehko*“ i „*slobodno*“ slivaju, kao što vidimo iz ovog njegova primera: „Ve slobodno nekaj platiš, ka sen Toneta potolažja, pa tvoji dug sterja“ (p. 79), gde „*slobodno*“ znači „imaš povoda“ (gl. I. 3).

I kod Skuhale dakle potvrđuje se ono što nalazim u svom dialektu. Samo u nekim zavisnim rečenicama ima i on „*morem*“ u značenju „*possum*“: „Ivan je vüčijo svojo deco, keko je pać mogo pa zno“ (p. 16). — „Keko je mogo“ (p. 21).²

¹ Ovde je Skuhala sam osećao, da je „*lehko*“ nešto neobično, te je dodao razjašnjenje „znabiti“.

² Jezik Skubalin nije čist dialekat. Držim, da ovi izrazi nisu sasvim dialektički: „...kelko j' blo mogoče“ (p. 17). — „Pa tüdi drugače skoro mogoče ne“ (p. 90). — Glagol — kompositum „*zmorem*“ u značenju „vermögen“ ne ide ovamo: „Pa penes že tüdi nekaj zmore“ (p. 100).

Prema svemu što sam našao kod pisaca, mogu ustvrditi, da ni oni u svom govoru nisu poznavali pozitivnog „*morem*„ u značenju „*possum*“. Misleći u glavnom nemački, hteli su ipak da izraze i taj pojam posebnim glagolom pa uzimahu vrlo često „*znam*“. Adverbialno „*lehko*“, koje su imali u svom dialektu, predaleko im je bilo od glagolskog izražavanja, kako su bili navikli u nemačkom jeziku, te su ga zato ređe upotrebljavali.

Rezultat moje radnje bio bi ovo: dok se u drugim slovenačkim dialektima značenja „*morem*“ i „*moram*“ kod glagola „*mogu*“ mešaju bez reda i jasnijeg ograničenja, na slovenačkom je severoistoku razvoj išao dalje, tako da se jedno značenje ograničilo na afirmaciju „*debeo*“, drugo na negaciju (*non possum*).

* * *

Kakav imade „*morem*“ akcenat u dialektu Sv. Jurija na Ščavnici, o tome je meni teško raspravljati; svakako je „o“ kratko. Čini mi se da se kod objašnjavanja dualizma „*morem* — *moram*“ premalo obraća pažnja na razliku u akcentu glagola „*morem*“ u jednom i drugom značenju, kakva svakako postoji u drugim slovenačkim dialektima. Je li u mom dialektu „*morem*“ u negaciji „*nemrem*“ (značenje: *possum*) imalo isti akcenat, kao što ga ima danas u afirmaciji sa očuvanim vokalom o („*morem*“ u značenju „*debeo*“)? Svakako bi trebalo još jedamput pretesti sve, što je o toj stvari pisao leksikograf Antun Murko u svom slov.-nemačkom rečniku (1832) i u nemačko-slovenačkome, a i ono, što je pre Murka Korušac Gutschmann u svom rečniku (*Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789) naveo sub „*können*“, „*müssen*“, „*vermögen*“ i „*mögen*“, dalje u „*Sammlung der windischen Stammwörter*“ sub „*morem*“ i „*murem*“. Isp. dalje još i „*Južnoslovenski Filolog*“ III, 226, „*Časopis za slovenski jezik in književnost*“ IV, 117 (u vezi sa 7. stranom Musičeve rasprave) i „*Slaviu*“ I. 14.

Zagreb.

Dr. Fr. Ilešić.

Аорист имперфективних глагола.

Г. Август Мусић, који је толико заслужан за проучавање наше синтаксе, објавио је напред под овим називом свој чланак (страна 27—41), у којем је покушао да осветли питање о значењу аориста имперфективних глагола у нашем језику. Он је своје мишљењу о овоме аористу дао принципски значај који далеко прелази границе једне обичне глаголске категорије. Како је од великога значаја за словенску науку да се добро утврде значења српскохрватских глаголских облика, то сам се одлучио да овде изнесем своје напомене о овом предмету, да би читаоци добили одједном што потпунији материјал и да би се у овим, често врло тананим, питањима могли разабрати како ваља. Ја то чиним у толико пре што се и у основном схватању овога времена и у целој примени његова значења у нашем језику не могу сложити са уваженим испитивачем наше синтаксе.

1. Г. Мусић вели да је свима познато да се аорист гради од перфективних глагола, и да је то »правилно«; међутим да има нешто што је свакако мање познато и, вероватно, »неправилно«; а то је — грађење аориста од имперфективних глагола. У даљем свом разлагању г. Мусић ставља и питање о томе, од којих се глагола и зашто се уопште од имперфективних глагола гради аорист, када би требало очекивати да се он гради само од перфективних глагола. На то питање он одговара да се тај аорист гради од оних имперфективних глагола који уза се немају перфективних (без промене значења), тако да се морао образовати од имперфективних глагола овај облик, пошто није могао бити образован од перфективних који би им одговарали.

Основица свега разматрања г. Мусића, на којој он даље зида своју зграду, јесте његово схватање аориста уопште, а нарочито код перфективних глагола, које он једино сматра старим и правилним. Да бисмо могли даље пратити његово излагање, морамо се прво на томе задржати.

2. Г. Мусић вели да аорист перфективног или имперфективног глагола значи да се радња глагола »извршила« у прошлости.

Г. Мусић истиче нарочито »извршеност« радње као главни моменат аориског значења: кад је глагол имперфективан »лако се долази на мисао, вели г. Мусић, да такви аористи значе исто, што би значили имперфекти, дакле зборише = збораху, плака = плакаше (исп. Маретића Грам. и стил. § 584 в.). Али кад би тако било, продужава г. Мусић, не би се разумјело, зашто се мјесто аориста не употребљава радије имперфекат. Аорист мора, дакле, имати неко особито значење. А то значење држим да долази од значења, што га има аорист онда, кад му је глагол перфективан. Онда аорист значи, да се радња перфективнога глагола у прошлости извршила, па то значење ваља да има аорист и онда, кад му је глагол имперфективан, само дакако с том разликом, да значи да се радња имперфективног глагола у прошлости извршила. А то код имперфективне радње значи, да се не само вршила, него и свршила, дакле да је прошла читава, од почетка до свршетка. По том ће зборише у наведеном примјеру значити толико колико »збораху и свршише зборење« или »збораху, док не свршише зборење«, а плака у наведеном примјеру (и изашавши на поље плака горко Мат. 26. 75) толико колико »плакаше и сврши плакање« или »плакаше, док не сврши плакање« (напред 27—28).

Код г. Мусића значење аориста добија се врло општоумном комбинацијом, а не анализом самог тог значења, језичким осећањем које је у онога ко говори. Међутим у живим језицима као што је наш основно значење различних категорија мора се добити прво на основу ефективног значења његова, а општоумне комбинације иду тек после овога. Ја тврдим да аорист имперфективних глагола нема никад оно значење које му приписује г. Мусић. Иако је г. Мусић изабрао горе два примера у којима се аорист не јавља у своме најтипичнијем облику, ипак и у њима нема оног значења које износи г. Мусић. »Збор зборише« не значи »збораху док не свршише зборење« него »зборили су до извесног тренутка«, »зборили су и прекинули су зборење у извесном тренутку«, т. ј. природно, пре тренутка саопштавања о прекинутој глаголској радњи. Никада се не би рекло »зборише« за »завршише зборење« него како друкчије, као што се и данас вели »одржаше збор« или слично. »Плака горко« значи да је неко вршио извесно време ту радњу, па је престао да плаче, прекинуо је плач. Кад би се хтело изнети да је »извршио« радњу у потпуности, рекло би се »па се наплака«, »па се исплака« или слично.

На први поглед рекло би се да је ова разлика мала, али, у ствари, она је врло велика. С а м о аорист свршених глагола значи извршеност глаголске радње, али не зато што би то било у аористу, већ зато што је то у значењу свршених глагола. Узмимо реченицу овакве врсте: »они поштено вршише свој посао« или »они поштено свршише свој посао«; у првом случају вели се само да су до извесног времена вршили посао, и да га не врше више, али се ништа не говори о томе, да ли су свој посао »извршили«; они су, ако се тако може рећи, »свршили вршење извесног посла«, али се не вели да су га извршили. У другом пак случају се вели да су извршили посао, да су свршили његово потпуно извођење.

Као што се одавде види, глаголски вид, у једном случају имперфективни, а у другом перфективни — није се нимало изменио у аористу. Г. Мусић међутим својом терминологијом хоће да покаже да су имперфективни глаголи у аористу добили значење перфективних глагола. То није тачно, и то се никад у нашем језику не врши.

Према томе, види се да се горњем опису значења имперфективног аориста могу учинити две замјерке: 1. у њему нема »завршености« значења у смислу потпуности глаголске радње, већ само у смислу прекида, свршености у одређеном тренутку, ограничавања на извесну прошлост, и 2. аорист не значи само радњу у прошлости као на пр. перфекат него нарочите врсте радњу у прошлости. Зато је аорист имао и свој нарочити смисао. Да би ово било јасно, морам изнети своје схватање аориста у нашем језику.

3. Аорист, по мом мишљењу, значи да се глаголска радња збила или збивала до извесног тренутка кад је пресечена, кад је свршена, а не извршена. Разлика између »ја дођох« и »ја сам дошао« у томе је што се у првом случају подразумева тренутак свршетка радње, а у другом се то не подразумева, већ се само у садашњости саопштава да је радња извршена у прошлости. У реченици »сунце зађе« подразумева се да је сунце зашло у оном тренутку о којем се говори или о којем се мисли; а у реченици »сунце је зашло« — само се саопштава о нечему што се могло извршити и знатно раније, али што се према одређеном моменту вршења у прошлости уопште не одређује.

Ово је основно значење аориста у савременом нашем језику. »Тада он дође и рече« значи да се у извесном тренутку глаголска радња свршила, да је у том моменту прекинута.

Како наш говор није апстрактан, већ се увек односи на извесну ситуацију, то и поменуто главно и основно значење аориста, које је у самом облику, добија применом аориста у различним реченицама различне модификације у одређивању тренутка збивања глаголске радње, које су »сасвим независне од значења самог облика«, а које се добијају везивањем основног значења аориста са значењем саме реченице. Ако је говор директан, у садашњости, онда аорист у њему значи да је тренутак збивања радње у непосредној прошлости: е в о, до ђ о х (значи »ја сам дошао сада, у овом тренутку«, т. ј. наравно, непосредно пред тренутком када се о томе у садашњости говори); када се аорист тиче ма каквог индиректног начина саопштавања мисли или догађаја (у причању, у изношењу какве модалне реченице итд.), онда се аорист односи на моменат о којем се тада мисли: »он уђе, а они се сви, од чуда, пренуше« (значи да је он ушао у тренутку који је био у излагању, у сукцесивном развијању догађаја; зато би се такав аорист могао »превести« перфектом са прилогом »тада«, »у том тренутку« или сл.: »тада је он ушао«, »у том је тренутку ушао« ...).

Ово исто вреди и за имперфективне глаголе како у директном саопштавању догађаја, тако и у индиректном. Ако узмемо цело место у којем је аорист плака, видећемо да је причвршћен за одређен тренутак: »И опомену се Петар ријечи Исусове што му је рекао: док пијетао не запјева, три пута ћеш ме се одрећи. И изишавши на поље, плака горко«. Одавде се јасно види да се тачно одређује моменат када је глаголска радња била: »кад се сетио... тада је плакао горко« — једини је начин да се та радња друкчије тачно каже; али поред тога у самоме »плака« има и значење да је радња трајала неко време па престала. Она је не само радња у прошлости, него и радња у прошлости свршена. Али све су ово сасвим природне ниансе које аористу даје реченица у којој се он наводи.

Ја нарочито истичем овај чисто временски карактер аориста у свима ситуацијама у којима се он наводи. »Он плака горко« — значи да је неко време плакао; сам тренутак престајања глаголске радње не одређује се ближе, али је тај тренутак био у прошлости. Тако исто када се упуту питање коме присутном ове врсте: »прича ли баба?« — то значи, да се пита да ли је радња до тренутка када се пита вршена. У њој нема ни најмање алузије на то, да ли је баба све испричала што зна, да ли је много причала

итд. Међутим перфективни вид када значи завршни моменат радње, садржи увек у себи и м о м е н а т и з в р ш е н е радње, исп. на пр. испричати, напричати и сл.

Код перфективних глагола моменат када је обележено збивање радње слаже се са завршеношћу глаголске радње која се садржи у перфективности свршених глагола. Зато се треба добро чувати да се то двоје не помеша и не припише аористу оно што му не припада.

Да бих ово илустровао, послужићу се примерима које је у својој студији о значењима и употреби глаголских облика изнео г. Љуб. Стојановић (Јужн. Филолог II 192), пошто се он у избору примера руководио само својим језичким осећајем, без икакве нарочите теорије коју би помоћу њих хтео илустровати: »До сад нам прича о своме путовању« — ово »до сад« јасно упућује да се глаголска радња вршила до момента када је ова напомена учињена. — »Међедовић распали својим буздованом Брка у главу. а Брко прстом на оно мјесто говорећи ђевојци: »Ето, овђе ме нешто уједе«. Иако је овде перфективни глагол, имамо исто: Брка је саопштио о догађају који се извршио непосредно пред моментом саопштења. — »У то долеће му побратим говорећи: »Ево ме, шта је?« А он му одговори: »Ево, притискоше ме цеклици, хоће да ме удаве« (ibid). »У то долеће«, т. ј. »у том тренутку долете«, даље »ево« јасно показује да је радња »притискоше« добила свој опасни карактер (»хоће да ме удаве«) у моменту (»ево«) када се о њој говори, т. ј. пред моментом саопштења.

Г. Стојановић, који је на основу свога језичкога осећања навео ове примере као нарочито типичне, сасвим их је, у извесном правцу, тачно навео као примере за садашњост, јер су се њихове радње збиле непосредно пред моментом саопштења који је у садашњости; оне допиру, дакле, до садашњости.

И сви остали примери потврђују ово, без обзира за што их је навео г. Стојановић, да ли за садашњост или прошлост. Исп. »Од тога часа не могоше чељад ни полак јести, колико су донле јели.« Опет радња која се десила непосредно иза једног тренутка: »Од тога часа«... »Кад прође дан и ноћ, ђевојка остаде чиста и здрава од губе«. »Кад прође дан и ноћ« — претходи резултату — а »остаде«, т. ј. »тада«, »у тренутку кад су дан и ноћ прошли«. — Тако исто је типичан и овај пример: »О, браћо, за Бога! Ми ходисмо по гори и по сваким местима и дању и ноћу, бисмо се с људима и

ударасмо на куле и дворове и ни ода шта се не поплашисмо до ноћас од мртвих људи!» То значи: »ми смо до ове ноћи ходили«, а »поплашисмо се« тек »ноћас«, т. ј. сада када се о томе говори; али, наравно, остале радње »бисмо се«, »ударасмо« — свршене су у прошлости без нарочитог обележавања у реченици момента, али са обележавањем да су оне свршене такође пре момента када се о њима говори.

Г. Стојановић одређује аорист као један тренутак глаголске радње у прошлости и ја мислим да је то тачно; само тај моменат радње добија ближе одређивање у самој реченици.

4. Ја сам опажао овако значење аориста у нашим дијалектима увек кад год сам имао прилике да посматрам његову употребу у народу. Ево шта сам изнео о томе у својој расправи о дијалектима источне и јужне Србије, т. ј. о средњештокавском говору: »Аорист се образује подједнако често од трајних глагола и од свршених. Према томе значење трајности или тренутности целокупне радње уноси у глагол глагол. основа и оно нема никакве везе са специјалним значењем аориста. Аористом се обележава моменат свршетка неке глаголске радње у непосредној прошлости. Та два момента карактеришу аорист у овим дијалектима. Непосредну прошлост треба разумети као време које је непосредно претходило ономе моменту када се о радњи саопштава. Ако је аорист употребљен у причању, онда се радња њиме обележена морала десити непосредно пре друге радње, о којој се такође саопштава. Аорист се тиме у овим дијалектима разликује од претерита којим се обележава само да је нека радња била у прошлости. На пр. дођó, сднце зајде и сл. претставља саопштавање о ономе што се завршило непосредно пред моментом саопштавања; »причáли бáба« запитао је један Пироћанац, кад је хтео да се обавести о причању старице пре свога доласка« (С. Диал. Зборн. II 94).

Овоме сада треба додати ону модификацију коју сам горе изнео, т. ј. да је у аористу главно моменат глаголске радње у прошлости. Да ли је тај моменат непосредно пред моментом саопштења или који други, — то се одређује према употреби глагола у самој реченици.

5. Према овоме види се да је аорист претеритално време којим се обележава један моменат прошлости, моменат до којег је глаголска радња трајала, када је прекинута или свршена. Значење аориста

нити утиче нити може утицати на промену глаголског вида. Глаголски вид остаје у аористу исто онако нетакнут као што остаје у перфекту или футуру. Исто онако као што перфекат показује да се у садашњости констатује да се једна радња имперфективна или перфективна десила у прошлости (исп. »ја сам писао писмо« и »ја сам писмо написао«), тако да тај факат што се нека радња десила (»свршила«) у прошлости ништа не утичи на имперфективни глаголски вид, и значење аориста показује да се нека радња вршила (код имперфективних) до извесног момента или да се у извесном моменту извршила (код перфективних глагола). »Извршеност« код перфективних глагола налази се у самој перфективности глагола; а аорист му даје ону модификацију прошлости коју даје и имперфективном глаголу — ограничава ту »извршеност« на извесан моменат у њој.

Ја мислим да се и у карактеристици г. Љуб. Стојановића може видети главни елеменат ове дефиниције, а то је да се аористом прекида глаголска радња у извесном тренутку и да разлика имперфективних и перфективних глагола, везана за њихов вид, остаје у потпуности сачувана у аористу.

Г. Стојановић вели: »Аорист показује један тренутак глаголске радње«. Дакле, не »извршење« него један тренутак. »Код имперфективних глагола тај тренутак који се аористом исказује јесте тренутак свршетка глаголске радње, а код перфективних, који већ својом основном показују да се цела радња свршава за тренутак, аористом се показује тренутак њена извршења« (Ј. Ф. II 191). У ово неколико простих речи има једна врло танана, врло фина дистинкција која и чини основну садржину овог питања. Код имперфективних глагола — аорист показује тренутак свршетка глаголске радње, а код перфективних тренутак извршења глаголске радње, које — т. ј. само извршење глаголске радње —, по г. Стојановићу, што је сасвим правилно, припада перфективном глаголском виду. »Тренутак свршетка« потпуно је идентично са »тренутак прекида«, »тренутак пресецања« или сл. Он никако не значи »тренутак извршења«; код перфективних глагола имамо »тренутак извршења глаголске радње које значи сама глаголска основа«.

У излагању г. Љуб. Стојановића садрже се и оне две ниансе које аорист добија од различне употребе у реченици. Г. Стојановић вели: »Како под садашњошћу и прошлошћу подразумевамо одсеке времена који трају, то тренуци свршетка радње имперфективних,

и извршење целе радње перфективних глагола могу пасти како у прошлости тако и у стварној садашњости (а у граматичкој прошлости...) и у оба случаја се исказују аористом« (Ј. Ф. I. с. 191). »Стварна садашњост« и јесте моменат када се о радњи глаголској саопштава; а како и сам г. Стојановић говори о могућности тренутка свршетка радње у прошлости — онда је то идентично са саопштењем о тренутку свршетка глаголске радње у прошлост.

Иако је мени већ поодавно јасно значење нашег аориста (исп. и горњи цитат из Диал. Зб. II од 1911 год.), ја сам увек на својим диалектолошким испитивањима, кад год ми се давала прилика да утврдим негде живу употребу аориста, гледао да дознам како претставници различних диалеката осећају аорист. И они који су могли да изврше анализу свога језичког осећања у овом правцу говорили су ми да употребљавају аорист када се нешто са да десило или, кад говоре о прошлости, када се нешто та да десило. Као што се види, ово се потпуно поклапа са мојом дефиницијом и г. Љуб. Стојановића да се аорист употребљава за тренутак када се радња збила или када се после извесног трајања завршила у извесном тренутку прошлости, па било да се тај тренутак тиче непосредне прошлости (пред моментом саопштења у садашњости) или удаљене прошлости (у извесном тренутку даље прошлости).

6. Ова разлика у схватању значења аориста уопште и специјално у схватању аориста имперфективних глагола код мене и г. Мусића врло је знатна за све друго што г. Мусић изводи из значења аориста имперфективних глагола.

Као што смо видели, г. Мусић сматра да аорист имперфективних глагола, под утицајем аориста перфективних глагола, значи извршење глаголске радње. На тај начин, по г. А. Мусићу, имперфективни глаголи добијају у аористу нешто налик на перфективност. Одавде се појавила идеја г. Мусићева о »имперфективно-перфективним« глаголима, т. ј. оним имперфективним глаголима који у аористу добијају перфективно значење и који се са тим тако у аористу стеченим перфективним видом употребљавају у другим положајима у реченици у којима се употребљавају перфективни глаголи, на пр. у историском презенту итд.

Пошто је за мене несумњиво да аорист никада не уноси у имперфективни глагол промену глаголскога вида, то отпада, по моме мишљењу, све оно што г. Мусић говори о т. зв. имперфективно-

перфективним глаголима, а тако се исто не може примити ни оно што г. Мусић говори о имперфективним глаголима који су се првобитно могли употребљавати у аористу.

Г. Мусић овако »комбинује« (јер је стварност друкчија). Он вели да се понајвише прости имперфективни глаголи (бити »ret-cutere«, чинити, говорити, јести, молити и сл.) употребљавају у аористу, и из тога он одмах закључује да се они употребљавају у аористу зато што немају перфективних глагола који им потпуно одговарају (ма да би се могло рећи да, по значењу, глаголу »бити« одговара потпуно перфективни »избити«, »чинити« одговара потпуно »учинити«, »говорити« — »рећи« итд.), па су они и употребљени у аористу да би се перфективно значење код њих добило. Ми смо видели да се код њих у аористу то значење не добија; али све да и за тренутак претпоставимо да г. Мусић у томе има право, ипак фактичне, стварне последице које би из оваквог тврђења г. Мусићева морале проистећи не одговарају стварности.

Је ли тачно да се, као што претпоставља г. Мусић, у аористу употребљавају глаголи који немају уза се перфективних глагола? И г. Мусић зна добро да то није тачно. Он сам наводи имперфективне глаголе који се у аористу употребљавају као: јављати, опустошавати, плаћати, показивати, покоравати, покривати, помагати, предавати, пролевати, састајати се, сатирати итд. (в. горе стр. 33), а који знају за перфективне глаголе који им одговарају: јавити, опустошити, платити, показати, покорити, покрити, помоћи, предати и сл. Г. Мусић, да би се ово неслагање факата са његовом теоријом могло измирити, узима у помоћ аналогiju оних имперфективних глагола који немају према себи перфективних глагола. И то би некако ишло, кад би се могло утврдити да се аорист употребљава само од неких имперфективних глагола; али, стварно, то није тачно. Аорист се може употребити од сваког глагола, био он перфективни или имперфективни. Према томе, аорист са глаголским видом нема никаква посла. Он је глаголско време као и перфекат, које се од свакога глагола у нашем језику може градити. Зато, ако г. Мусић није нашао међу примерима својих извора по који глагол, то не значи да има и стварног ограничења у употреби глагола у овом времену.

7. Г. Мусић је навео више категорија у којима он види примену оних имперфективних глагола који су у аористу добили пер-

фективно значење: у *part. praet. act. I*, евентуалном презенту, историском презенту, плусквамперфекту итд.; али ни у једном том случају ја не видим потребе да се икако друкчије, а не из самих тих облика и значења имперфективних глагола у њима протумачи њихова употреба. Има свега једна група глагола за коју би се, на први поглед, могло рећи да је резултат овог »перфектирања« имперфективних глагола у аористу. У нашем језику има извесних глагола који се употребљавају са оба вида, имперфективним и перфективним, као: именовати, целивати, крстити, ручати, силовати, вечерати, веровати, чути, видети, казати, а биће их још. Таквих глагола има у свима словенским језицима, без обзира да ли се у њима употребљава аорист или не; и, по моме мишљењу, у тим глаголима имамо увек два значења, од којих је једно имперфективно, а друго перфективно. Исп. на пр. у нашем језику позајмљене глаголе на *-сати* или *-рати* који могу имати оба вида (на пр. телеграфисати значи »слати телеграм« и »јавити телеграмом«; у првом случају са имперфективним, а у другом са перфективним значењем; »ја видим« значи »имам способност гледања« и »разумем« или »ја дознам«, »гледањем утврдим« и сл.; »чујем« — »имам способност слушања«, »сазнајем« и »дознам чувењем« итд.). У свима тим случајевима имамо или промену унутрашњег, стварног значења глагола која повлачи за собом и промену вида, или употребу различних значења, добивених унутрашњом променом нианса у значењу. Ја не видим никакве потребе да се ови глаголи, који немају између себе непосредне везе, доводе у везу са аористом. Кад би аорист могао дати употребу двојаког вида горњим глаголима, он би дао и употребу двојаког вида свима имперфективним глаголима. Тога, међутим, нема. Већ, напротив, у свима словенским језицима има тенденције да се и у оно мало глагола код којих се поменутом променом значења створи, у извесном тренутку, двојака употреба вида, та употреба сведе на једну, било перфективну или имперфективну. Ја мислим да се и промена у глаголском виду, извршена у току времена, која се може констатовати код неких глагола у свима словенским језицима мора сводити на промену унутрашњег значења (дакле, семасиолошку особину), која се могла код њих извршити са различних разлога. О свему овоме имају прилике да говорим када се исцрпно будем задржао у својим испитивањима на различним странама глаголског вида у словенским језицима.

8. Али ипак морам учинити већ сада у том правцу једну напомену поводом примедбе г. Мусића на стр. 27—28 (испод текста). Г. Мусић мисли да глаголи за пјевати, про пјевати имају два значења: »отпочети пјевати« и »свршити оно што значе глаголи за пијевати, пропијевати«. И ту се никако не могу сложити са г. Мусићем: за пјевати, про пјевати значе једино и искључиво »отпочети пјевати«, а никада нити су значили нити данас значе »свршити оно што значе глаголи за пијевати, пропијевати«, јер је погрешно мишљење да се свршени и не-свршени глаголи могу одређивати како се хоће, него онако у неком су стварном семантичком односу. Глагол за пјевати перфективни је глагол од пјевати; а за пијевати имперфективно је и итеративно од за пјевати; према томе у стварном значењу — учинити једну радњу једанпут и чинити једну радњу неограничени број пута, има велике разлике, тако да први глагол никако не може значити свршити оно што значи други глагол, него свршити једанпут оно што се другим глаголом небројено пута врши. Али ако узмемо и друго могуће значење ових итеративних глагола, по којем за пијевати значи не само понављати неограничено оно што значи за пјевати него и стално, трајно, неограничено вршити ту радњу (исп. за пијевати у значењу кукати), и тада би за пјевати могло једино значити за кукати, »отпочети кукати«, а никако »свршити кукање«. Кад бисмо хтели да добијемо перфективни глагол од имперфективног за пијевати, ми бисмо тај глагол морали узети као базу и образovati од њега на пр. на за пијевати се, што би значило завршити радњу обележену у за пијевати. Свако коме би такав облик устребао, тако би га, по свој прилици, и образовао, као што имамо на пр. од задјети : за дијевати : на за дијевати.

Из свега се овога види да ће нешто разлике у погледима на значење аориста у нашем језику потицати код г. Мусића и мене и из разлике код нас у погледима на глаголски вид. Међутим врло је потребно да се тачно одреди како који од научника који жели писати о значењу глаголских времена гледа и на глаголски вид, да се може утврдити шта припада схватању вида, а шта схватању времена у његову излагању. Јер, иако је несумњиво да се некад основа аориста налазила у вези са постанком многих перфективних

глагола у словенском прајезику, данас је глаголски вид потпуно одвојен у нашем језику од различних глаголских времена. Та је разлика дубоко прошла кроз целу систему словенског глагола уопште. И губљење различних претериталних времена (имперфекта и аориста) у различним словенским језицима није ни најмање поремећаја унело у глаголски вид.

А. Белић.

ПРИЛОЗИ.

1. Српскохрватска ријеч таслак.

У Лици се сваки час може чути ријеч *шаслак* (ген. плур. *шаслака*), а значи комад отесана дрвета, које треба само издупсти и удјељати, да буде жлица. Тако исто отесан, али још неудјељан комад дрвета за весла зове се *шаслак*. У пренесеном смислу узима се ријеч *шаслак* или још обичније *augment. шаслачина* за човјека груба и неуглађена. — Од војника из околице Чачка у Србији дознао сам, да је *шаслак* (и *шаслак*) отесано дрво за држалицу од сјекире, за „кашику“ или за какову сличну ствар. Један војник из Ужица у Србији саопћио ми је, да се у његову крају рече *шаслак* онда, кад се дрво „истеше и учетвори“ за какову ограду или плот. — Вук у Рјечнику (г. 1852) забиљежио је уз *шаслак* „das unbearbeitete Stück Holz (um daraus Schäfte, Wagenachsen u. s. w. zu machen), der Block, codex, lignum“.

Из свега се тога разабера, да је ријеч *шаслак* добро позната по разним крајевима народа нашега (има је и Шулек уз њемачки *Block*) и да се њоме означаје отесан комад дрвета. А кад се сад уважи та главна ознака, онда је сасвим логично држати, да је *шаслак* прозван тако по тесању и да је оправдано доводити ту ријеч у свезу с ријечима, као што су: *шесати* (: литав. *tasziti* „тесати“), *шесла*, старовисокоњемачки *dehsala* „сјекира“ и т. д. А што се тиче вокалне алтернације *шес- : шас-* (*e : a* = индоевроп. *o*), споменут ћу само српскохрв. *шешу*, *fluere* : *шрѡ-шѡк* *masc.* „ријетко решето што се жито протаче на њега“ (Вук), у Лици *шрѡ-шѡк* *masc.* и *шрѡ-шѡка* *fem.* не само таково решето, већ и оно што се протакањем добије. Овамо иде и *tantum plurale Такалице*, како се зове цеста кроз Велебит од Брушана према Оштаријама, прозвана тако по свој прилици зато, што се не уздиже нагло, већ се полагано успиње, дакле тече мирно попут какове воде; испор. литавски *tākas* „ногоступ, стаза“, гдје је коренито *a* = индоевроп. *o*. Више таквих ријечи у разним словенским језицима има на пр. *Mikkola, Urslav. Grammatik* I. 99 и даље, *van Blankenstein, Untersuchungen zu den langen Vokalen in der ō-Reihe (passim)* и т. д.

Својом вокализацијом *шаслак* стоји најближе староирској ријечи *tal* „брадва“ (управо „оруђе којим се теше“), којој се за праоблик

узима **tokslo-*, **tokplo-*, о чем види више у Boisacq-a, Dictionnaire etymologique de la langue grecque sub *τέκτων*.

Мисао, да именицу *шаслак* треба доводити у свезу с глаголом *шесашу*, ја сам укратко рекао већ год. 1914 у „Dodatku Semaz. Studijama“ стр. 8 у биљешци, гдје сам уједно споменуо, да је суфикс *-lak* доста риједак. Осим тамо наведене ријечи *мушлак*, неспретан, глуп човек (у Лици) оvdје ћу још навести личку ријеч *сшалак* (= **stā-lak*) ген. *сшалака* „столац у којем се дјеца уче стати“, у Вука *сшалац (-лац)*, der Gängelwagen, machina qua stare et incedere discunt parvuli“. Да је та ријеч творена од коријена **st(h)a-*, *stare*“ као и свесловенски глагол *sta-ti*, доста је само споменути; испореди исту творбу од истога коријена дорски *ста-ла* (атички *στή-λη*) „ступ“: дорски *ιστά-μι* (атички *ιστή-μι*) „постављам“. Оvdје је потребно напоменути, да се *ста́ла* (*στήλη*) обично изводи од **σταλνα* (Brugmann, Thumb и други) обзиром на лезбиско и тесалско *στάλλα* (које Boisacq оп. cit. 908 изводи од **sthlna*). Али *στάλλα* и *στάλα* (*στήλη*) не мора бити идентично, како мисли и Hirt, Handbuch der griech. Laut- und Formenlehre² 241. Далеко је вјеројатније, да дуг коренит вокал у *στάλα* није постао накнадним дуљењем (Ersatzdehnung), већ је такав од искона као у глаголу *ιστάμι* и у српскохрв. *сшалак*, *сшалац*. Исконску дуљину у *ста́ла* узима у најновије доба (г. 1922) и R. Loewe, Germanische Sprachwissenschaft I.³ 49.

Против мојега схваћања ријечи *шаслак* устао је недавно Стј. Ившић, који у *Nast. Vjesniku XXXIII. 236—237* (г. 1925) учи, да је то турска ријеч, и то зато, јер је тако забиљежено у 3. издању Вукова Рјечника. Али кад се зна, да је *шаслак* не само у Лици, већ по изричитом тврђењу војника и у Србији само отесан комад дрвета, онда је јасно, да је то домаћа ријеч, која се добро подударала са староирским *tal* „брадва“.

Загреб, 16. IX. 1925.

Буро Шкарић.

2. Славјанскія етимологіи.

I. Южнослав. *korina* „шелковая ткань, покрывало“.

Въ 1923 г. P. Skok, помѣстилъ на страницахъ пражской „*Slavia*“ (I 488) интересную статью „Des rapports linguistiques slavo-roumains“, въ которой со свойственной ему пронизатель-

ностью и глубиной эрудиции попытался пролить новый свѣтъ на происхождение этого слова. Въ принципѣ оиъ согласенъ съ Matzenauer'омъ CS 213, что оно — латинскаго происхожденія, но, не находя возможнымъ, по семасіологическимъ и фонетическимъ соображеніямъ, вывести его изъ **caperone* (какъ чешскій лингвистъ), Skok разсматриваетъ *koprina*, *koprena* „какъ тождественное съ лат. *cooperimentum*, откуда румынск. *acoferemint* „одѣяло“, и котораго другое производное имя сохранилось въ Далмаціи: *coopertorium* > *kprâtur*. Суффиксъ *-mentum* чередовался въ латинскомъ, какъ извѣстно, съ *-(i)men* . . . Слѣдовательно, не является смѣлымъ предположеніе о существованіи *coopertmen*, которое въ славяно-балканскомъ языкѣ дало сначала **koprime*, потомъ, въ силу диссимиляціи *p - m > p - n* . . . **koprine*. Эта послѣдняя форма, воспринятая какъ им. п. мн. ч. ж. р., должна была дать неизбѣжно начало им. п. ед. ч. ж. р. *koprina*. Гласный *i* чувствовался сербохорватами какъ икавизмъ, который послѣ *r* ижекавцами не могъ быть замѣненъ другимъ гласнымъ, какъ *e*: *koprena* изъ *koprëna*“.

Таково мнѣніе Skok'a. Не думаю, чтобы его можно было признать убѣдительнымъ: уже одинъ тотъ фактъ, что для доказательства своей гипотезы ему приходится построить цѣлыхъ три гадательныхъ формы: **coopertmen* > **koprime* > **koprine* мало располагаетъ въ ея пользу. Кромѣ того, не подтверждаетъ этимологии Skok'a и сравнительная древность слова и его относительно широкая распространенность: оно встрѣчается уже въ цѣл. памятникахъ и не безызвѣстно въ др.-русс. языкѣ. Но латинизмы даты праславянской или близкой къ этой эпохѣ всѣ на перечеть, и присоединять къ нимъ новый примѣръ можно лишь послѣ того, когда всѣ пути къ другому объясненію слова заказаны. Но какъ разъ въ данномъ случаѣ этого и нельзя сказать.

Вмѣсто того, чтобы строить три гадательныя формы, не проще-ли построить одну такую форму **kop-r-ina*? Въ такомъ случаѣ, мы получимъ право сопоставить ее не только въ фонетическомъ и семасіологическомъ отношеніи, но и въ формальномъ съ лит. *kerûrė* „шляпа“. А это слово, какъ показано нами въ специальномъ этюдѣ (Р. Ф. В. LXXIV 123), нельзя отдѣлять и отъ праслав. *ĉerъsъ* (сх. *ĉeras*, с. *ĉerēs*, ч. *ĉeres*, п. *czeriec*, р. *чейецъ*): оба имени, литовск. и слав., образованы отъ извѣстнаго корня **ker-* „рѣзать“ и обозначали первоначально „извѣстной формы кусокъ полотна, которымъ покрываютъ голову“. На ступени *-o-* корень *kop-* могъ еще въ праслав. языкѣ получить болѣе широкое

значение „покрывала вообще“, откуда *kopъr-ina* и съ суфф. *-én-* (ср. *kaměň* и пр.) *koprěn-a* > сх. *koprena*¹.

Если наша этимология вѣрна, то она еще разъ подтверждаетъ наше наблюдение (Р. Ф. В. ib. 121), что большинство славянскихъ именъ, обозначающихъ „ткань“, „полотно“, „плащъ“ и т. п. понятія, образована отъ корней съ основнымъ значеніемъ „рѣзать, рубить“. Ср. прасл. *ropъ* (цсл. *ржъ* „*rannus*“, ч. *rub*, вл. *rub* „платокъ“, р. *рубаха*) при *ropiti*, **polъno* (цсл. *платъно*, сх. *plátno*) при **polti* (р. *полошъ*); *riza* (цсл. *риза*, б. *риза*) при лит. *rėžiū* „рѣжу“, п. *rznac'* (Р. Ф. В. ib. 122): южносл. *rakno* (цсл. *ракно* „*vestis*“, сх. *rákno* „родъ шали“, с. *rákno*) при лт. *rákti* „колоть, копать“; ч. *drasta* „одежда“ при *drásati* „драть“, сх. *одора* „одежда“; р. *холасъ* изъ корня **khel-* „рѣзать“ (Изв. XX, 4, 133); п. *chusta* „платокъ“ изъ корня **kseu-* „рѣзать“ (Изв. XX, 3, 104) и т. д.

II. Сх. *балега* „животный экскрементъ“.

Этому слову недавно посвятилъ небольшую этимологическую замѣтку Барић на страницахъ *ЈФ II* (1921) 297 sq. Онъ съ полнымъ основаніемъ отвергаетъ мнѣніе G. Meyer'a *J. F. VI* 115 и *Berneker'a EW I*, 41, что сх. *балега* и точно соответствующее ему румынск. *balegă* восходятъ черезъ посредство алб. *bal'εge* < *bag'e* къ сѣв.-итал. *bagola* изъ ром. *bacula*: не говоря уже о томъ, что а priori невѣроятно, чтобы албанскіе пастухи заимствовали выраженіе для животнаго испражненія изъ сѣверныхъ итальянскихъ діалектовъ, противъ словопроизводства Meyer'a говоритъ фонетика, — вѣдь романское *bacula* должно было бы дать на албанской почвѣ не *bal'εge* а **bágute*.

Взамѣнъ этимологии нѣмецкаго ученаго сербскій албаниологъ предлагаетъ свою. Ее можно упрекнуть во всемъ, но только не въ недостатокъ учености. Именно онъ возстановляетъ алб. *bal'ε-ge* какъ сложное имя **bəlnō-g"uā*, гдѣ *bəlnō-* родственно съ б. *блана* „коровій пометь“, а **g"uā* потомокъ извѣстнаго иде. *g"ous* „рогатый скоть“ (др.-инд. *gāuś*, гр. *βοῦς* и пр.). Слѣдовательно, основное значеніе алб. слова было „животная грязь“. Изъ алб. языка *bal'εga* перешло не только въ сербохорватскій, но и румынскій языкъ. А румынскіе пастухи занесли его на Украину, ср. мр. *балига*, *белега*, *балог*.

¹ Вѣроятно, сюда же относится и сх. *койдран* „родъ одежды“, но такъ какъ этимология этого слова *Skok'a* въ *Zf. Ph. XXXVI* 644 для насъ недоступна, то отъ окончательнаго сужденія о немъ мы воздерживаемся.

Отдавая должное остроумию этой гипотезы, мы должны, однако, признать, что она грѣшитъ слишкомъ большою искусственностью. Не говоря уже о томъ, что мало вѣроятно, чтобы для албанскихъ пастуховъ понадобилось сложное имя для такого простого понятія какъ „навозъ“, необходимо было бы привести другія параллели сохраненія въ албанскомъ языкѣ сложныхъ словъ такого рѣдкаго типа какъ гр. *ἱερῶσβύη*; да и мр. *белега* своимъ кореннымъ *e* не подтверждаетъ гипотезы его румынскаго происхожденія . . .

Да и къ чему она, когда имя *балега* можно объяснить гораздо проще? Въ иде. языкѣ пользуется весьма широкимъ распространениемъ корень **bhěl-* „вздвигаться, надвигаться“; именно отъ этого корня ведутъ начало, между прочимъ, др.-сѣв. *bulr, bolr* „древесный стволъ, туловище“, свн. *bole* „бревно“, нвн. *Bohle* (ср. Falk-Torp. Vrgl. Wb.⁴ III, 267, Persson, Beitr. 796 sq.); на слав. почвѣ сюда относятся **bolzno* (сх. *блѣзина* „подушка“, р. *болозно* „толстая доска“) и, какъ показано нами въ Изв. XXIV, 1, 114 sq., *bol-wanъ*, resp. *bal-wanъ* „овальной формы чурбанъ“. Такъ какъ коровій пометъ имѣетъ видъ „овальной лепешки“, то мы не видимъ причины, почему бы въ основѣ прасл. **bal-ega* не могъ лежать корень **bhöl-*, а въ мр. *белега* нормальная ступень того же корня **bhěl-*. Что касается формальной стороны интересующаго насъ слова, то суффиксъ *-og- / -eg-* отнюдь не представляетъ рѣдкости въ слав. языкахъ, ср. нашу Прасл. Грам. § 266, Vondrák VSG² I 628 sq.

Если наша гипотеза вѣрна, то рум. *balegă* и алб. *bal'egë* не имѣютъ ничего общаго ни съ ром. *bacula* ни съ иде. *bálnō-g'pă*, а представляютъ сравнительно позднія заимствованія изъ языка балканскихъ славянъ.

Саратовъ.

Г. Ильинскій.

3. Группе *tʃt* и *-oʃ* у восточном доленском говору.

У восточном доленском говору, у говору опшине Велика Долина, рефлекс је некадашњег *-ʃ-* у кратким наглашеним и ненаглашеним слоговима *-o-*, а у дугим наглашеним слоговима редовно *-ū-*, само спорадично затворено *-ō-*: *pôn : pūna, pūno, nępūnit; dōg, dožina : dūga, dūgo; dōga (gen.), dōgu (dat.) . . ., dožnik, dožnūst; dūg (nom.),*

dūžan; čontčak: čūn; bōha: būh (gen. pl.); pōžak, pōžka . . ., porz (3. sg. pr.): pūza ‚das Reibseheit am Vorderteile des Wirtschaftswagens, das sich unten an der Langwiede reibt und die Deichsel emporhält‘, *pūž, pūzat; tokāča: tūč (inf.), tūčem; sozīm se: sūza, sūžan; vonēn: vūna; močat, močīm: zəmūknit; vōhək, vōhka . . .; žōhək, žōhka . . .; sūnce, sūncən, sūncat se; vūk, vūčjl, vūčs; žūč, žūčən; žūna; jāboka*. Дуго наглашено -*ǝ*- имаду следеће речи: *dǝpst, dǝbem, dǝbǝ; pǝšīna, pǝha (gen.): pǝh (nom.); gǝt, gǝta, zǝgǝttit se: gǝtat, gǝtam; žǝt, žǝta . . ., pǝžǝtit: pǝžǝtīm*.

Садашње стање у том говору показује да се дуго и кратко, наглашено и ненаглашено -*ǝ*- једнако развијало: *tǝt > tǝtt > tott > toǝt > tot*. У ненаглашеним и кратким наглашеним слоговима -*o*- је отворено, дочим је у дугим наглашеним слоговима затворено, јер се код дужине затвореност могла лакше сачувати. Ово дуго -*ǝ*- подвргнуто је истом закону као и исконско продужено *o*, т. ј. прешло је у -*a*-. Испореди: *pūza, vūna, žūna, vūk: vūla (vǝlja), mūst (mǝst)*. Према том, мислим да у *sǝnce* и *sūnce* не треба претпостављати двојаки развитак, како то чини проф. Рамовш (Hist. gram. slov. jez. II, стр. 30), већ једино допустити да се у *sǝnce* због следеће консонантске групе -*μ*- пре изгубило него н. пр., у *vokk*; а будући да се још и дананас у околици Постојне и у Собочеву код Боровнице говори *sǝnce*, то нам облици *sǝnce, sǝnce* и *sūnce* приказују три стадија истог развитка.

Облици *dǝpst, gǝt, stǝp* и т. д. претстављају, према томе, у источном долењском говору старије стање, т. ј. стање пре прелаза *ǝ > a*, али зашто се -*ǝ*- овде сачувало, тешко је рећи.

Од оног момента кад је -*ǝ*- прешло у -*ot*-, очекивали бисмо паралелан развитак и исконскога -*ot*- (-*ot*), но садашње стање не показује потпуне паралелности, јер је подудараше само делимично, н. пр. *otār, pǝnočnica, pūštr: nǝbǝμ (< nabots); vǝl, kǝl, stǝl. gǝl; pūl, nǝvzdūl*. Дакле, у почетку и средини речи *ot* даје исто што и -*ǝ*-, а у *nǝbǝμ* имамо први степен у развоју веларнога *ǝ*, где се -*μ*- сачувало до данас, јер се пред њим налази наглашен вокал (испореди: *dāμ, vzēμ, bīμ, vbǝμ, sǝμ, obǝμ: dǝšǝ, vǝdǝ*, где се -*μ*- иза ненаглашеног вокала губи).

У *vǝl, kǝl, stǝl, gǝl* и т. д., које се речи сада говоре са средњим *l*, -*l* је дошло аналогизом, и то из облика где је било оправдано, н. пр. *vǝli, kǝli, stǝli*. И у *pūl* и *nǝvzdūl* средње -*l* морало је доћи аналогизом. На *nǝvzdūl* утицала је именица *dǝlīna*, а *pūl* се

повело за *zül* (< *zoh*), где је било одискона средње *-l*. Процес је, дакле, био обратан од *zūz zū*, куда је *-t* дошло аналогijом.

Интересантне су, с обзиром на *-ot*, стране речи: *otár, púšť* (*Polster*), *bólta (volta), vbđgat (folgen)*. Очекивану замену имају само прве две речи. Реч *bólta*, примљена је од талианских мајстора, и то са средњим *-t*, које није било подвргнуто никаквим променама, а *vbđgat* дошло је у народ путем цркве, те је пучком етимологијом наслоњено на именицу *bđg*. На тај начин разумљива је и супституција *b* за немачко *f*.

M. Matković.

4. „Malinovac.“

U zagrebačkom „Nastavnom Vjesniku“ XXXIII, sv. 3 i 4 debatuje se o tome, je li hrvatsko-srpski bolje reći: „malinov sok“ ili „malinin sok“ te se filolozi prepiru o nastavcima „-ov“ i „-in“. Taj se „problem“ mogao istom sada ispoljiti zato što se u kafanama, barem u Hrvatskoj, obično čuje samo „Himbeersaft“. Međutim za Slovence taj problem ne postoji niti za njih postoji kao mono-tyrannus tuđi „Himbeersaft“; kod Slovenaca vredi „malinovec“ i rođena su mu braća imena drugih pića, načinjenih od dotičnog voća, napr.: črešnja — črešnjevec; brinje — brinjevec (brina — brinovec); hruška — hruškovec; tropina — tropinovec; višnja — višnjovec. Imade i: krompirjevec i Pleteršnik navodi „jabolkovec“ (iako je običniji jabolčnik ili jabolčnica) i „slivovec“ uz običnu slivovicu. Osnovne su reči ženski substantivi: črešnja, (brina), hruška, tropina, višnja, pa i malina, a od njih su preko adjektivnog sloga *-ov-* načinjeni novi substantivi. Kad bismo prema tome morali birati između „malinov sok“ i „malinin sok“, filološki bismo svakako morali prvenstvo dati „malinovu soku“, ali i „malinov sok“ kao složen izraz naličio bi bez potrebe previše na svoj nemački izvor, na složenu reč: Himbeer-saft.

Prema tome nema dvojbe, da je jedino dobro govoriti: malinovac. Ne smeta, što su dosad ovako govorili samo Slovenci; ta barem što se tiče tvorbe reči, mi imademo samo jedan jezik: srpskohrvatsko-slovenački. Uostalom ima Ak. Rj. jabukovac u značenju „mustum“. Isp. takođe višnjovača („višnjeva rakija“), jabukovača i sl. u srpskohrvatskom; obični su pridevi od ovakvih imenica u srpskohrvatskom na *ov*, isp. vrbov, kruškov, lipov, šljivov itd.

Zagreb.

Dr. Fr. Ilesić.

5. Shrv. kres, krijes, kris

„solstitium; ignis festivus“ (slovenački *krēs*) i slovenački *krēs* sa glagolom *kresāti*, shrv. *krēsati* „ignem excudere; ramos abscindere“.

Slavista Krek („Einltg. in d. sl. Litg.“ 1., p. 193 s., 1874. g., i 2., p. 576 s., 1887. g.), romanista Schuchardt („Slawodeutsches und Slawoitalienisches“, p. 70, 1884) i germanista Lessiak (u raspravi „Gicht“, u „Zeitschr. f. deutsches Altertum“, LIII. sv., p. 163, 1912. god.) držali su i tvrdili, da je riječ *kres* „excusio ignis“ (odnosno, glagol *kresati* „ignem excudere“) identična s riječju *kres*, *krijes* „solstitium; ignis festivus, vatra, što se loži uoči Ivanja dne i uopće o kakom veselju“.¹ Zato smatraše Schuchardt kočevsko-njem. riječ *kréssen* „paliti *krěsove*“ uzajmljenom iz slov. *kresati* „ignem qualemcumque excudere“ i Lessiak piše: „*Krēs*, to je (u opreci s vatrom na ognjištu) *Feuerschlag*, ignis excusus, ka glagolu *kresati* „durch Aneinanderstreifen oder = schlagen Feuer hervorbringen“, u južno-slovenskim jezicima naziv za solstitium. Time, što se proizvodi nova, čista vatra, neka dobije homeosimpatetičnim putem i nebeska vatra — sunce — nove svijetleće snage. Od g. 1874. (Krek) do g. 1912. (Lessiak) prošlo je 38 godina, a nitko nije uzeo da prokontroliše ovo i onda kad je Lessiak podgrijevao onu staru Schuchardtovu pomjetnju. Svima se činilo, da je pojam vatre ono, što je bitni sadržaj jednoj i drugoj riječi. Nu ipak nije tako.

Grimm, Krek, Lessiak i Schuchardt mogli su se sačuvati bludnje, 1. da su poznali i ocijenili kakvoću vokala u slovenačkom jeziku i 2. da su uzeli u obzir prvobitno značenje riječi *krijes*, *kres* (stsl. **krěsъ*), naime „okretaj“ (scil. sunca); a „ignis festivus“ je istom kasnije značenje.

Pisano *e* je u slovenačkom jeziku grafični izraz različitih glasova, naime: 1. otvorenog, širokoga *e* (*ä*) = stsl. *ѣ*; Pletersnik piše *e* bez diakrit. znaka: žena; 2. zatvorenog, uskog *e'*, Plet. piše *ê*: *mesto*; stsl. *ѣ*; 3. uskog *e*, Plet. *ê*: *devět*, *desět*; stsl. *ѣ*, a katkad i *ѣ*: *šěst* = stsl. *шестъ*; 4. poluvokala = Plet. *ɛ*, stsl. *ѣ*, *ѣ*: pes, nizek, i 5. reduciranog *ɛ*, koje glasi kao kratko *i* te se nalazi većinom u nenaglašenim slogovima, n. pr. u gen. sg. *světâ* „mundi“ (nom. *svět*). — Imenica, koja znači „excusio ignis: Aneinanderschlagen zweier harter Gegenstände“, izgovara se u slovenačkom jeziku s otvorenim (širokim) *e*, a genitiv je *krěsa* (t. j. *krěsa*); glagol je *kresāti*, prezent *krěšem*

¹ Isto je mislio i J. Grimm: „Deutsche Mythologie“, 4. izd., 1875, str. 519.

(t. j. *kr'ešem*); a ona druga, koja znači „solstitium, ignis festivus“, glasi *krēs* (t. j. *kre's*) VI, a u izvedenim riječima se ϵ reducira, gdje nije naglašeno, n. pr. *krēsničkar* „krijesnica“ glasi kao *krsničkar*. Dakle ima dvije imenice *kres*, različne po vokalnoj kakvoći, značenju i — kao što ćemo vidjeti niže — po etimologiji; svaka od njih ima mnogo-brojni rodbinu:

A. Od imenice *krēs* (= shrv. *krijes*) „solstitium; ignis festivus“ izvedene su različnim nastavcima u slovenačkom i srpskohrv. jeziku riječi: sl. *krēsiti*, shrv. *krēsiti se*; sl. *krēsec*, -ek, *krēsišče*, *krēsontati*, *krēsovati*, *krēsovalec*, *krēsni dan*, *krēsnijak*, *kresnjača*; *krēsniča*, shrv. *krijēsniča*; *krēsnik*, *krēsniča*, *krēsnikovec*, *krēsnikar*.

B. Imenica *krēs* „excusio ignis“ u slovenačkom jeziku sigurno je „deverbale“ od glagola *kresāti*, shrv. *krēsati*; u ovu rodbinu spadaju: shrv. *krēsivo*, *krēsati*, *krēsnuti*, *krēševo*; slov. *kresač*, *kresava*, *kresalo*, *kresalnik*, *kresalnica*, *kresni* i *kresilni* [kamen], *kresilo*, *kresilnik*. U svima je osnovni pojam „percutere, ferire, caedere“.

Treba da vidimo i druge slovenske jezike. U crkvenom slov. jeziku je: A. *крѣсъ* „okretaj“, stsl. *въскрēsiti* „excitare ab inferis“, prvobitno „efficere, ut [mortuus] se convertat“; B. za **kresati* „ignem excudere; caedere, ferire“ nema potvrde. U ruskom jeziku: A. *кресъ* (grafično mjesto *крѣсъ*) „das Aufleben“, prvobitno „conversio [mortui]“; B. *кресать*, -ить „ignem excudere“. U maloruskom jeziku: A. nema; B. *kresāty*, *kresnūty* „ferire; ignem excudere“ sa izvedenicama. U češkom jeziku: A. *křisiti* „probuditi, okrijepiti“, *křisati se* „recreari“; B. *křesati*, *křesnouti* „ferire, percutere, acuere [molam]; ignem excudere“, *křes* „excusio ignis“, slovački i *kresár* „tesar“, zapravo „qui lignum asciā dolat“. — U poljskom jeziku: A. *krzesić* „vitam restituere alicui“; B. staro *krzosac*, sada *krzesac*, pf. *krzesnać* „acuere, cudere, ignem excudere“, *krzos* „igniarium“.

Etimologija: A. Lit. *kraipyti*, *kreipti* „vertere“, *krįpti* „se vertere“, starois. *hreifse* „prima pars palmae, Handwurzel“ (gdje se ruka *okreće*), kimr. *crych* „kovrčast“ (osnovna predodžba: „ono što se mota ili vrti“), lat. *crispus* od *crispus* „kovrčast“ — sve ove riječi pružile su Bernekeru („Slav. etym. Wörterbuch“, pod riječju *krēsš*) mogućnost za njegovo bez sumnje pravilno tumačenje slov. **krēsš* od **krēpsš*, indoevr. **qroǵp-sos* „versatio, conversio“.

B. Berneker se pod riječju „*krēsš*, *kresati*“ koleba između dviju etimologija; ali budući da se grčki glagol *κρέχειν* „tući, biti“ po glasovima i po bitnom značenju „cudere, ferire“ vrlo slaže sa sloven-

skim *kresati*, *kresnōti*, smijemo bez oklijevanja da odbijemo drugo tumačenje, naime svezu s riječima *krasa*, *krasēs*.

Prelaz sa značenja „crven, -ilo“ preko značenja „vatra, Feuer-schlag“ na značenje „ferire, cudere“ bio bi sa gledišta semantike sasvim osamljen i vrlo nevjerovatan; a isporođivanju sa grčkim *κρέκειν* ne može se ništa prigovoriti.

Preostaje samo još da podupremo prelaz značenja od „con-versio“ na „solstitium“ (koji prelaz tvrdimo za *krēs*) nekojim paralelama, i to ćemo da učinimo u slijedećim vrstama.

„Solstitium“ se označuje u srednjevisokonjem. (*sunnan-stant*), staroisl. (*sól-staða*), anglosaskom (*sun-stede*), latinskom (*sol-stitium*), poljskom (*stanie słońca*) i srpskohrvatskom (*sunco-staja*) jeziku izrazima, izvedenim od glagola „stati, sistere“, a nekoji narodi nazivlju ovu astronomsku pojavu i „okretaj (zavoј) sunca“: ruski se kaže *solnoovorot*, *porovorot solnca*, češki *slunovrat*, starogrčki *ἥλιον τροχαι* (Tukidid), staroisl. *sól-hvarf*, srednjevisokonjem. *sunnan-wende*, *-wandel*, mađarski *nap-forduló* (*nap* „sunce“, *fordul* „okreće se“). Ovamo ide i naš *krēs*.

Novo mesto.

Ivan Koštićal.

6. „вера“ у значењу прстен око Сиња.

У последњој свесци Прилога г. М. Ј. Мајзнер¹ за доказ да је грчка реч *βέρα* словенска по пореклу, навео је Вуков речник. У Вуковом речнику стоји под *вѣра*: 2 (око Сиња) *vide* [*бурма* 1] *вишница* 2; а под *вишница*: 2 (око Сиња) прстен без камена и без главе који се зове и *вѣра*, „ein glatter Fingerring“, *annulus*, cf. *бурма*.

Г. Мајзнер додаје: „Реч *вера* у значењу веренички девојачки прстен биће да је веома стара, тим пре што се и око Сиња говори *вера* или *вишница*, а тамо је сада икавско наречје које је потиснуло јужно, међутим *вера* је источно. *Вера* дакле око Сиња не постаде ни *вира* ни *вјера*, као што реч *огњишије* не захвати промена у изговору групе *ши* = *ћ*. Овако се упорно одржава у језику изговор само оних речи што значе важне и свете ствари. Од интереса би било испитати у којим се областима и до кога доба употребљавала ова реч у овом значењу и када ју је у нас потиснула турска реч

¹ М. Ј. Мајзнер: Две словенске речи у грчким умоворинама. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. IV (1924), 143—151.

бурма. Из Вука се само толико може закључити, да се већ у оно доба, када је он прикупљао грађу за свој речник, реч *вера* у значењу прстена без главе и без камена (а такав се до скоро у Црној Гори давао девојди приликом просидбе) сачувала само око Сиња.¹

Морам одмах напоменути да је то једини пример који наводи г. Мајзнер о речи *вера* у значењу *ѵрсѿен*. Факат да се то значење „сачувало“ само око Сиња требало је да учини г. Мајзнера обазривим; јер читалац ће се одмах запитати: ако је збиља то значење веома старо, ако *вера* око Сиња није постало *вира* или *вјера* само зато што се овако упорно одржава у језику изговор само оних речи што значе важне и свете ствари, онда зашто г. Мајзнер није нашао ниједан пример тога значења у црквенословенском или у другим словенским језицима? Одговор на ово питање добиће читалац ако отвори познати млетачки речник G. Boerio: *Dizionario del dialetto veneziano*; ту ће на стр. 710 првог издања (Venezia 1829) наћи ово: *vera* (coll' e stretta, т. ј. са кратким затвореним е), *viera*, *ghiera* e *ghera* *cerchietto di ferro o d'altra materia che si mette all'estremità o bocca d'alcuni strumenti acciochè non s' aprano o fendano*.

Затим долазе примери: *vera dei schiopi . . . vera dei pozzi . . . vera de la bria . . . vera da matrimonio; anello; o fede;*² *l'anello nuziale, specie di campanella d'oro o d'argento senza gemma* т. ј. врсте прстена златног или сребрног без драгог камења, управо исто што Вук каже за *вѣра* и *лиѿица*. Та се реч, као што је познато, своди на лат. *viria* „прстен“, „окоруквица“ (Armband) уп. W.

¹ *ibid.* 145.

² Обраћам пажњу на млетачку реч *fede* која је од првобитног значења *вера* добила и значење вереничког прстена. Ако се дакле нађу и у другим српскохрватским говорима речи *вера*, *вјера* или *вира* у значењу *ѵрсѿен*, то не би било довољан доказ да је то значење врло старо или прасловенско. Јер се тај феномен може много боље протумачити или као народна етимологија млетачке речи *vera* под утицајем српскохрватских речи **vĕrenik*, **vĕridba*, **vĕriti se* и т. д. или као једна врста полигенезе, т. ј. као промена значења идентична са оном која је захватила млетачку реч *fede*. Ја то нарочито истичем, јер г. Мајзнер наводи један пример из Вуковог речника „под вјером стајала дјевојка три године“ и вели на стр. 144: „Из овог последњег примера, рекао бих, види се најбоље значење речи *вѣра* и ако Вук овде држи да је вјера синоним речи просидба, јер би се исто тако могло рећи: под прстеном стајала дјевојка три године“. Међутим такви примери — чак и у случају да је овде г. Мајзнер боље осетио значење израза *ѵод вјером* него Вук! — нису никакав доказ да је значење *вера* = прстен врло старо. Ово последње би се могло доказати једино па основу неколико примера из црквенословенског или других словенских језика.

Meyer-Lübke Rom. Etym. Wört. II. изд. (1924) 9366. Ако се још узме на ум велики утицај које је млетачко наречје вршило на речник далматинских говора, не остаје, мислим, ни најмања сумња да је реч *вѣра* која се у Вуково доба употребљавала око Сиња у значењу *йрсѣн*, баш та млетачка реч *vera*. Реч *вѣра*, дакле, не изговара се у Сињу *вира* ни *вјера* зато „што се онако упорно одржава изговор само оних речи што значе важне и свете ствари“ него просто зато што та реч није словенска, те према томе није било ни разлога за икавски (или јекавски?) изговор јата (*ѣ*).

Михаило Ласкарис.

7. „Ластовечки јазик“.

Ђорђе Пуљевски, говорећи у своме речнику (Речник од три језика С. Македонски, Арбански и Турски. Књига II. Написао Ђорђе М. Пуљевски, Београд, 1875) о томе да би сви Македонци требало да се називају *Мијаџима*, истиче да они и зато чине блиску целину што говоре заједничким тајним језиком који он назива „ластовечким“. Он даје ове примере из тог језика:

глагољид значи *зборувад*, *глагољ* — *реч*, *глагољи* — *зборови*, *глагољушиѣ* — *зборуваше*, *глагољеје* — *зборвеје*, *кошоман* — *богаиш домаћин*, *зайоведник*, *манук* — *муж*, *манука* — *жена*, *мануче* — *дете*, *мокошка* — *девојка*, *мокошче* — *девојче*, *кордаљен* — *вдовец*, *кордаљеница* — *вдовица*.

Сем тих речи он наводи још ове: *горчумла* — *аџија*, *рашље* — *йой*, *пачешка* — *брада*, *гура* — *ода*, *гурал* — *одел*, *одгура* — *доје*, *догура* — *иде*, *збошкаји* — *најрави*, *разбошкаји* — *расији*, *йоквари*, *сиџџори је го* — *најрави јои чесџ* или *учини јои*, *сиџџори му го* — *учини му чесџ* или *некоја рабоџа*, *најеваи* — *речи* или *кажи*, *не најеваи се* — *не зборуваи*, *не говориџе*, *млчи*, *ћуџи кљинчи* — *сиџи*, *седи*, *чекаи*; *мрка* — *ноћа*; *ноћум*, *се мануча* — *се жена*, *се манучил* — *се оженил*, *окљинчи* — *осџави*, *осџани*; *окљинчал* — *осџанал*, *миж* — *си*, *шоре* — *вино*, *шанџре* — *вино*, *бела* — *ракија*, *кљџа* — *јада*, *кљџа* — *јаде*, *џакечин* — *учинива*, *калосник* — *љоб*, *каљосници* — *љбови*.

Речи су наведене и у реду и ортографијом како их је П. изнео у својој књизи (161—162 стр.).

Ја наводим ово као материјал о тајним језицима, не желећи даље задржавати се на пореклу ових речи (исп. сличности са материјалом који ниже наводи г. Тројановић под бр. 13). — Код Пуљевског *љ* значи полумекко *л*, а *џ* на крају речи он пише врло често сугласником *д*.

А. Б.

8. Епиграфски прилози.

Саопштио В. Ћоровић.

1. Двери у Пећи.

Г. Г. Елезовић дао је у четвртој књизи Записа и натписа г. Љ. Стојановића своје читање заплетеног натписа на дверима цркве пећске патријаршије. Исп. бр. 6358. Како се према приложеним

фотографским снимцима види, то читање није беспрекорно. Ради тога ми овде дајемо тај натпис поново, с нашим читањем. Треба одмах рећи, да је посао око овог натписа био доста напоран. Натпис је, како се види, рађен намерно врло кићено, са много лигатура. После, читав доњи ред стоји урезан наопачке. Његова слова имају се читати од десна на лево и то с леђа. Сличан

пример за то, из наше епиграфике, пружа чувени натпис са Влађевина, данас у сарајевском музеју. Исп. *Wissenschaftliche Mittheilungen* III, 1895., сл. бр. 55.

По нашем читању натпис гласи:

Повелѣниємь прѣвсвещенаго патриарха кирь Макарија сръбскаго, вбъщаго вца и оучителя всѣхъ сръбскихъ и поморьскихъ

земль, азъ смѣрены митрополитъ херцѣговьскы кирь Антоние градих сиѣ стѣи двери, позлатих и вѣобразих и прыложих стѣи вельцѣи црквы Пѣки на славу гѣ вѣ Іс Хѣ и прѣчистѣи его матере, въ помѣнь св[ои] и всѣхъ правовѣрныхъ сѣродник наших. И кто прочѣти сѣа тако да рѣчет бѣ да их прости.

Овај херцеговачки митрополит Антоније добро је познат. Он је постао чак и патриарх пећски, као братанац Макаријев.

Нешто вести о њему прикупио је И. Руварац, О хумским епископима и херцеговачким митрополитима. Мостар 1901., 14—5. (Код Р. Грујића погрешно, да се Макаријев синовац и наследник звао Антим, Православна српска црква. Београд 1921., 88.) Исп. грачанички натпис, Записи и натписи бр. 6350 и натпис бр. 6373. И. Руварац, О пећким патријарсима, Задар 1888., 13—4.

2. Два шудиковска натписа.

Г. Ђукан Јоксимовић, наш некадашњи ученик а сад наставник беранске гимназије, имао је доброту да ми пошаље два лепа отиска са два стара натписа, која су недавно откопана у Шудикови код Берана. О тим откопавањима у Шудикови дао је неколико занимљивих обавештења г. Душан Вуксан у Ловћенском Одјелу I, 1925., 46—51. О овим натписима нема тамо помена.

Оба натписа су гробна. Први од њих, кад се разреше скраћенице, чита се:

МѢсеца септемвра дѢ прѢстави се рабъ божы ВѢкъ.

У читању је несигурно само последње слово код речи Вук, да ли је *к* или *н*. У другом случају имало би се читати ВѢканъ.

Палеографски тип слова у овом натпису одговара у главном оном у Видоштаку (уп. *Wissenschaftliche Mittheilungen*, III, 1895., фиг. 64; *Гласник Зем. Музеја*, XXVI, 1914., 232, фиг. 30), за који је сад утврђено, да припада XV веку (1431. год., уп. *Споменица С. М. Лозанића*, Београд 1922., 333—5). Ту је пре свега исти тип унциалних, у ранијим натписима врло ретких, слова; ту исте и врло карактеристичне лигатуре слова *мц*, *ав* и *ѡр*; ту и исти тип надгробног натписа: са датумом месеца напред и ознаком лица, без икакве уводне партије. У појединим словима има извесних разлика. Н. пр. *ж* је у нашем натпису исписано, док је оно у видоштачком знатно друкчије; даље код нас се код *ѡ* полутке у једном случају не састају, док то у видоштачком није случај. Иначе, највећи

део слова у главном су исте врсте. Према том, — како нема никакве друге хронолошке ознаке, — и овај би натпис могао припадати XV веку.

Други натпис је знатно окрњен и од њега се може читати само ово:

енвра в̄ дань [прѣс]тави.

За попуњавање датума могу доћи у обзир три месеца: [септ], [нов] и [дек]. Тип слова у другом натпису китњастиви је од првог и несумњиво млађи. Необична је комбинација слова *аш*, да се изрази *ша*, исто као и код *ав*, да се изрази *ан*. У овом другом случају *а*

је ушло у други део слова *н*, који је уједно и крак за *в*, тако да је лигатура ипак природнија. Та комбинација узета је, међутим, по горњим примерцима за *ав*.

3. Натпис из Маркова Манастира.

Недавно је у Гласнику скопског научног друштва, I, 1925., 303, г. Л. Мирковић објавио, са фотографским снимком, један натпис из Маркова Манастира. Раније је тај натпис читао и објавио И. Јастребов у Гласнику срп. ученог друштва, књ. 57, 1884., 56—7. Исп. Љ. Стојановића, Стари српски записи и натписи, бр. 4909. Поред та два ранија читања ја сад износим и своје, које се у извесним речима разликује од досадашњих.

и мь . . њрѣ вѣ истино
 . . . и ве(ли)кими добро(дѣ)телми бивѣ
 . . приет . . елици прочита . . .
 [рѣ]цѣте вѣчна памет .

Овај натпис са лепим унциалима има неколико особина заједничких са неким нашим натписима чак из XIII века. Лигатуре обичне *ѣр* и *ми* има више натписа, али *ам* није међу честима. Ту лигатуру и исто мало *о* и невезане полутке код *в* има и натпис морачки из 1252., који иначе има неколико особина друкчијих од овога. Исп. Сборникъ отд. рус. языка и словесности, LXXXVI, 98. Али те исте особине: мало слово *о*, лигатуре и унциале има и већ напред помињани видоштачки натпис. Он, поред тога, има слично са овим нашим донекле слово *д*, а сасвим различно *в* и *а*. Са дојранским натписом из 1362. овај наш има заједничко *в*, *а* и групу *ми*, поред неких других разлика. Слаб снимак код Ј. Иванова, Български старини изъ Македония. София 1908., 262. — Због свега овога тешко би било, по самим палеографским особинама, у овом случају, дати ближе опредељивање времена за постанак овог натписа. Али, како је натпис узидан у манастир, то је ипак врло вероватно да није млађи од самог манастира. С тога нећемо, држимо, погрешити, ако га ставимо у прву половину XIV века.

4. Натпис са Пречисте у Прилепу.

По читању П. Н. Миљукова штампао је г. Љ. Стојановић у својим Записима и натписима, бр. 273, натпис изнад врата у цркви прилепске Пречисте и датирао га је са 1438. год. Тако га је датирао и Ј. Иванов у Български старина изъ Македония, София 1908., 225. Ново читање и датирање са 1415/16 дао је г. В. Петковић у својим Старинама, Београд 1923., 40. Ја сам тај натпис гледао у Прилепу поново и видео сам, да у свим читањима има извесних грешака. То, у осталом, није никакво чудо, јер је натпис веома оштећен.

У тексту доиста долазе међу првим речима, које се добро читају: . . . сѣзида се и пописа се. Остали део имају добро МИ до речи кѣпом, које у тексту нема. Даље има добро П до имена жене Тодорове. МИ читају Добрѣро, одн. Добрѣ, а П До(бр?)ѣѣ. У тексту стоји Дори, ваљда До(б)ри. МИ имају даље један текст, који се данас не да утврдити, и од кога сам и ја, као и П, сигурно прочитао само вѣ вѣчнѣю паметь.

Што се тиче датума МИ читали су ѡцмѣ, а П ѡц(кл). Отуд код првих 1438., а код другог 1416. Ја сам нарочито гледао тај датум и констатујем, да су у њему сигурне само две прве цифре. Стога се исправност датирања, на жалост, не може утврдити.

5. Натпис из Ђоршулића.

У *Wissenschaftliche Mittheilungen*, III, 1895, 490—1, покушао је К. Херман, да даде дефинитивно читање овог натписа, око кога су се мучили он и В. Вулетић Вукасовић. Г. Љ. Стојановић објављујући тај натпис у *Записима и натписима*, бр. 4735, нагласио је, да је то читање „врло рђаво“. Ми сад, на основу приложене фотографије, дајемо нову легенду:

† се лежи Браико Белков[ичь] . . .
 земли на племенитои ба[щини]
 на немь братиѣ бѣлѣгъ Мильбр[ать]
 . . и Милько и синь Д . . . вко
 а писа билигъ ѿбрадь диа[къ] Дѣиновичь.

Читање није нимало лако. Сем тога, што је десна страна оштећена, слова су се на много места истрла или су замрљана. Негде се не може ухватити ни смисао. У последњем реду није довољно сигурна трећа реч. Слова *би* су ван сумње. Код сва три друга има извесних црта, које читање чине несигурним. Иза речи *диакъ* има простора за још 2—3 слова. Да ли су она и постојала не да се утврдити. Иначе, палеографски тип слова одговара потпуно босанским натписима XV века.

6. Натписи из Пећи.

I.

Неколико натписа са зидова и предмета Пећске Патриаршије објавио је недавно г. Влад. Р. Петковић у *Старинару*, II, 1925., 17 и сл. Бавећи се у лето 1925. извесно време у Патриаршији и ја сам преписао извесне од тих натписа. На некојим местима моје се читање не слаже са оним г. Петковића и ја, стога, дајем овде извесне измене и допуне.

У натпису бр. 26 место: попи се дрваръ ја сам прочитао: покри се олтаръ.

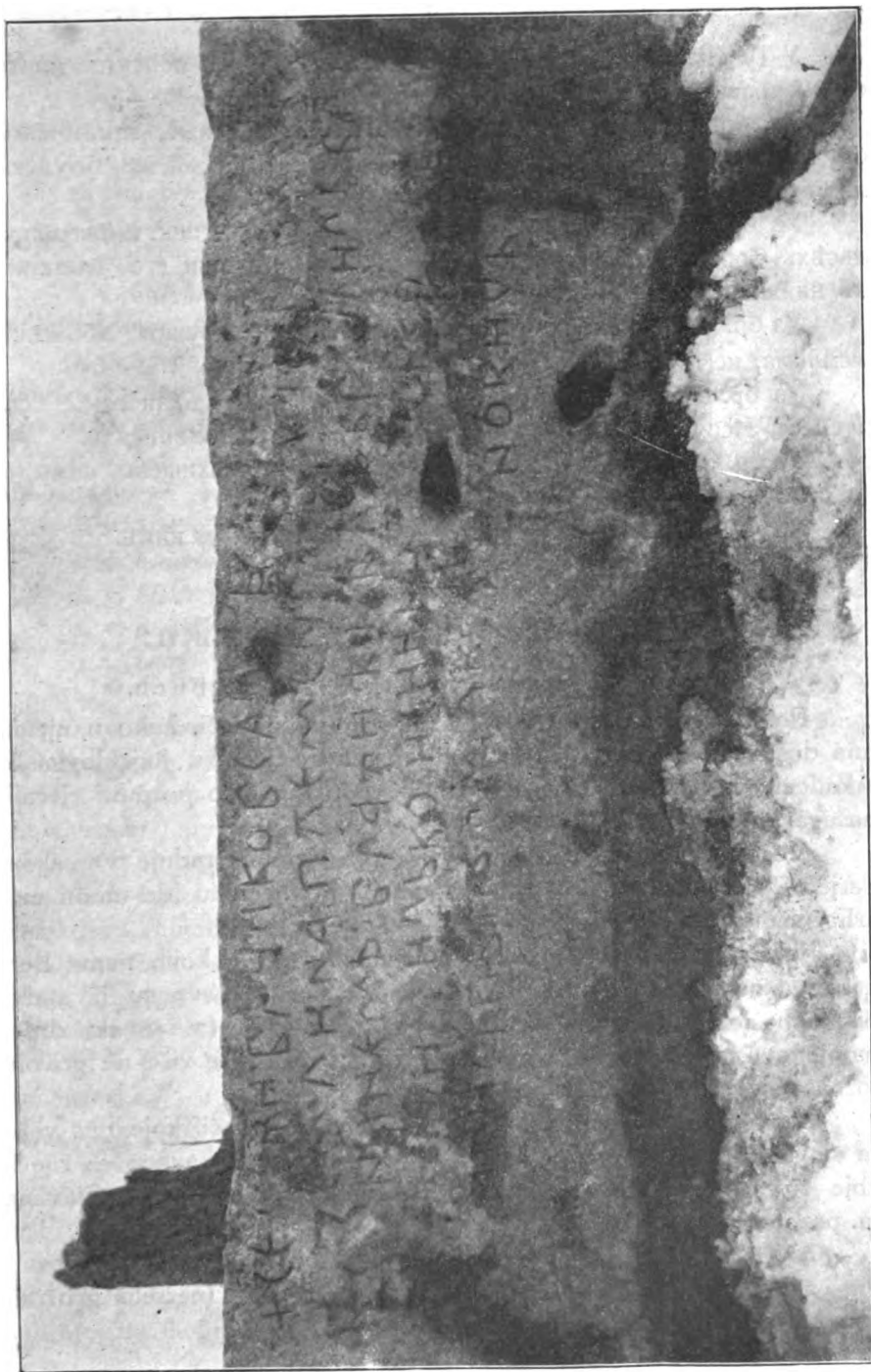
Натпис бр. 40 почиње речима: $\bar{\text{I}}\bar{\text{c}} \bar{\text{X}}\bar{\text{c}}$ ника. Варијанте су ове: пек(ь)скаго хажѣи, вктврѣа, памѣтъ съ васемы правѣднымы.

У натпису бр. 47 читао сам: када посла.

У натпису бр. 81 читао сам: патриарховъ сиклितъ.

Поред натписа бр. 93 има још један: Знати се кога се представи Мелетѣ ѣрмонах(ь), ранень бистъ $\bar{\text{w}}$ проклетихъ Агаранъ код(ь) . . .

Нов натпис је овај: † л(ѣ)то зрч (= 1682) смѣр(е)ни Маѣумь даскаль ѣрмонахъ.

II.

У IV књизи Записа и Натписа треба унети из пећских записа ове исправке:

Уз бр. 6373: прѣвсвещен'наго, Павлѣ, пекскыѣ, приложихъ, боудеть, мѣ несть благословено нѣ проклѣто и да мѣ боудеть, инѣ, съ, лѣто, днѣ.

Уз бр. 6505: † повеленіемъ, прѣосвещен'наго, пек. и патрїарха въсѣхъ Срьблѣ и Българѣ и, кврѣ, съписа, приложи его, вѣлицеи, въ ннїже.

Уз бр. 6641: некоиѣхъ странахъ, како и(сть), слоужбѣ, Ѥбожѣць, ѡемлима, и(сть) zde.

Уз бр. 6652: светаа, пакъ оу, пекскои храмѣ възнесеніе бога и спаса, Исоуса. днѣ възданїа и да мѣ бѣдетъ, подьписахъ.

Уз бр. 6653: црквы, ва времѣ, Чер'ноевич, расхищено, самр'ти, Ар'сенїи четврти.

Уз бр. 7269—7271: въ лѣто, помръче, Хаидар, нимѣ.

9. Prilog Bernekerovu rječniku:

Slavisches etymologisches Wörterbuch.

Prelistavajući Bernekerov rječnik palo mi je u oči, kako u njemu ima dosta riječi našega jezika, kojih nema u rječniku Jugoslavenske Akademije, i da treba još mnogo rada, dok dobijemo potpuni rječnik našega jezika.

Već je Berneker upotrijebio više riječi iz moje radnje o creskom narječju, koje po čitavoj svojoj gramatici i po rječniku ide među naj-arhaističnije dialekte našega jezika.

Ja ću ovdje dodati zasad samo nekoliko riječi, kojih nema Berneker, a nema ih ni A. Rj., ili ako ih i ima u B., sve su iz starih pisaca naših, pa je sasvim razumljivo, da Berneker (a i svaki drugi na njegovu mjestu) drži za mnoge od tih riječi da se više ne govore (označeno: „alt čak.“).

Iz ovog priloga vidi se, da imademo dosta riječi, koje nas vežu sa slovenačkim jezikom, a opet ima — samo u čakavaca — riječi, koje su sve do danas očuvana baština iz pradomovine Slavena (n. pr. *orebica*).

aš = *jer* (uopć. čak.).

sub voce *agrest* dodao bih: u Cresu „*gresta*“ (nezrelo grožđe) kao Mikaljin „*ogresta*“.

- s. v. *aleluja*: u C. *aleluja* znači blagoslovenu maslinovu grančicu.
- s. v. *armara*: nije samo „*alt ormar*“, već i danas u čak.
- s. v. *armata* kaže B.: die Form mit *d* wie sbkr., slov. aus span. *armada*. Ali to je iz mletačkoga (isp. *kuñado*, *panada* itd.).
- s. v. *asens*: dodao bih „*jesen*“ u C. kao i u slov.
- s. v. *avor*: *jagorika* (štok. *lovor-ika*).
- s. v. *bacaj*: po selima (na otoku Cresu ima „*baknut* = poljubiti kao u bug.).
- s. v. *barchat*: u Hrv. Primorju „*barhan*“, „*berhan*“ znači žensku suknju (nema Ak. Rj.).
- s. v. *barilo*, *bure* i slov. *burica*: i u Istri (Ak. Rj.) i u Cresu imamo „*buricu*“ u istom značenju.
- s. v. *beteg*: *betežan* (od Marulića do danas: Hrv. Primorje, Hvar).
- s. v. *běľ*: uz stsl., ruski, malor., poljski, dodao bih da se i u Cresu govori „*belmō*“ (bijelo na oku, biona).
- s. v. *biskup*: u C. *biskop*.
- s. v. *blawat*: u C. *blaviten*, *blavitena*.
- s. v. *blek*: u C. *blecic* (ima i Belostenec i Voltić).
- s. v. *bluzgaj*: u C. *bjüzgat*, *bjuzgavica* kao u slov. (ima i Ak. Rj.).
- s. v. *boľ* (*boľ*): u C. *bōbulg*, *bōbula* (nekaki morski puž), isp. *βομβύλη*.
- s. v. *boľ*: i u shrv. (Ak. Rj., Cres) *bubāt*, *būban* znači kao i u bug.: jako udarati.
- s. v. *bred*, *bresti*: *šel je v brod (f brot)* = senuo je pameću (isp. slov., ruski i poljski; ima doduše slično i u talij. Nema Ak. Rj.).
- s. v. *bumaga*: u C. *bambuk* — *bambukā* (Ak. Rj. nema).
- s. v. *butara*: u C. ime „*Butorica*“, u Hrv. Primorju: malen svežanj drva (najniža jedinica kod kupovanja).
- s. v. *buza*: *būšnut* = poljubiti (u Krasici, na otoku Cresu, dok grad Cres poznaje samo *lobbāt* < *lobzat*).
- s. v. *brz*: najbrže kao slov.
- s. v. *cica*: ne samo „sbkr. alt“, već općenito danas u čak., a „*cucat*“ kao i u češkom (Ak. Rj. nema).
- s. v. *cimiter*: u C. *cimitōrij* (Ak. Rj. samo u 1 piscu).
- s. v. *crky*: *crekav* (Hrv. Primorje, Ak. Rj. nema).
- s. v. *čaca* — *čaća*: u C. samo vokativ: *o-čā* (= oče).
- s. v. *čeln*: u C. *cjēn* (od *člen*, cf. *kjet* < *klet*) na drvetu i u značenju „koljeno“, generacija.
- s. v. *čerp*: *crēp* (sud sa žeravicom, što ga žene meću zimi ispod suknje, da ih grije; sud je obično od bakra).

- s. v. *česnъ*: u C. *cěseň*, *cesňā* (isp. slov., Ak. Rj. nema).
- s. v. *češъ*, *česati*: u C. *cesrāt* (i Belost., Jambr.; poljski *czochrac*).
- s. v. *činъ*, *čīnъ* — *čīniti*: u C. *kojlt* — *kōjin* (*rtbar kōji konōp* t. j. slaže u kolo). I u Dubašnici na Krku; Ak. Rj. ima krivi naglasak „*kōjim*“, a kako je u C. glagol imperfektivan, ima da otpane i upitnik u Ak. Rj.
- s. v. *čirъ*: u C. *čiraj* kao i u slov., (Ak. Rj. samo iz Ant. Dalmatina).
- s. v. *černъ*: u C. *cernīka* (Mikalja, Stulli i slov.).
- s. v. *červenъ*: u C. *cevjēn* (*crven* + *crljen*).
- s. v. *dajъ* — *dajati*: u C. *prodajāt*.
- s. v. *damъ*, *dati*: „*daj*“ = štok. „*ded*“ (opć. čak. i Ak. Rj.).
- s. v. *delto*: u C. *dělbāt* (= dupsti); Ak. Rj. nema.
- s. v. *dějъ*, *děti*: u C. „*on dě*“ (= on kaže); Ak. Rj. ima samo ikavske oblike.
- s. v. *-děj*: *zlodej* u Opatiji i Kastvu.
- s. v. *děva*: u C. (i opć. čak.) „*devīca*“ samo u značenje sluškinje kao što „*junāk*“ (u C.) znači samo slugu. Slično značenje i na Braću.
- s. v. *dolama*: i po selima otoka Cresa (u gradu nepoznato).
- s. v. *dupin*: u C. „*dělpin*“ (dakle nema pravo Berneker: „*Nicht aus älterem *dlpin*“).
- s. v. *emъ*, *imati*; *imъ*, *eti*: u C. *zajēt* (posuditi kao bug.) *najēt se* (kod kakve bolesti i vatre).
- s. v. *etro*: u čak. *jetra* (neutrum).
- s. v. *ědvъ*: *jād* (štok. *gīev*); Ak. Rj. i slov.; opć. čak.
- s. v. *ělovьcъ*: u C. *Jelōvica* (kraj), u Bern. nema za naš jezik.
- s. v. *ěrebvъ*: *oreblca* (kao ruski); Ak. Rj. nema.
- s. v. *fraška*: *prašće* (= suho granje), za „*p*“ isp. *poneštra*.
- s. v. *gadajъ*, *gadati*: na Cresu „*ganāt*“ = govoriti (ima samo Parčić).
- s. v. *garajъ*, *garati*: u C. *gar* (debeli korijen kao gorivo drvo); Ak. Rj. nema u ovom značenju.
- s. v. *gněťъ*, *gnětiti*: *sneftt ogěň* (u C. i inače).
- s. v. *gnězdo*: u C. *ńezlō*.
- s. v. *-go*: *ner* (= štok. nego).
- s. v. *gojbъ*, *gojъ*, *gojiti*: u C. rana se je *zagojlla*; Ak. Rj. nema u ovom značenju; isto značenje u češkom, polj., malor., luž.-srp. i polapskom.
- s. v. *gordъ*: u C. *ogrāda* = pustolina (isp. slov.).
- s. v. *gostъ*: u C. *gusto* (= štok. često).

s. v. *groms*: u C. *grin* („grin te zell“, „koga grīma!“); Ak. Rj. krivo dovodi tu riječ u vezu s *grītom* (*moľcem*).

s. v. *grots*: u C. *grot* (grlo u boce i bolest u grlu); Ak. Rj. i Vuk imadu drugo znač. Bit će dakle u vezi sa „žbrati“.

s. v. *gušcers*: u C. *kūšcer(-ica)*, isp. slov.; Ak. Rj. nema sa „k“.

s. v. *gvrčp*, *gvrčiti*: u C. *kerc* (Bern. ima pod *kwrcp*, Ak. Rj. izri-jekom kaže, da u nas i u Bug. nema sa „k“).

s. v. *chabp*, *chabiti*: u C. *hebat* (štok. slušati); na sjev. dijelu otoka Cresa, gdje je *č* > *a*, ima *hābat*.

s. v. *hip*: nije samo slov., već vrlo često u shrv.

s. v. *hlēbs*: *hjēp* (*hjēba*) u značenju njem. „Laib“ kao i u slov. i u Ak. Rj. za zap. krajeve.

s. v. *chobots*: *kobotnica* (u C.).

s. v. *chrapajp*, *chrapati*: u C. *hrōs* (*hropsti*) — *hropē* = hrkati (slov. i u zap. pisaca).

s. v. *chrizma*: *krizmati* znači i „udariti“ policu (kazniti) (od Marulića do danas).

s. v. *chuds*: *hūdat* (= koriti) ne samo „alt“, već i danas u Cresu.

s. v. *chvorsts*: u Krasici rastu i smokve na hrastu (dakle uopće „drvo“, „stablo“; Ak. Rj. nema toga značenja). U Zoranića rastu jabuke na dubu.

s. v. *chvosts*: u C. *gušč* (= štok. grm) od *hust* + *gust*; Ak. Rj. *gušta* (gušća), — češki *hcāti* — *hčim* = u C. *scāt*, *scīn* (isp. i slov.).

s. v. *igla*: u C. *jlgla* znači i neku ribu.

s. v. *iks*: u C. *jlo* (Ak. Rj. ima jedan jedini primjer, iz Stulicha, s dodatkom St., da je uzeto iz brevijara, i to masculinum). U protestantskih pisaca (A. Fancev) ima neutrum kao i u Cresu.

s. v. *isto*: u C. *jīsto* (štok. bubreg); Ak. Rj. nema.

s. v. *ists*: ne samo u slov. *tīsti* = derselbe, već i u Liburniji (Kastav), a u Vrančićevu rj.: *ta jisti* = idem.

s. v. — *jašp*, — *jasati*; — *jas*: slov. svete Marije *pāsac* „Regenbogen“, u Cresu i u Hrv. Primorju: Božji *pās*; nema u Broz-Ivek.

s. v. *jata*: *zajātu* (adv.) = mjesto gdje ne duva vjetar, Berneker nema ni približno značenje, nema ni Broz-Ivek.; Ak. Rj. *jāto* = zavjetrina, „u naše vrijeme u Istri“ (Nemanić). U Cresu je femininum.

s. v. *jed(š)va*: u Cresu ima i ovakvo značenje: *jedvā* je to on *ucinl* = teško da je učinio, ne će biti učinio. Nema ni Berneker ni Broz.-Ivek.

s. v. *jelito*: u Cresu „*olito*“ = crijevo, dakle praslov. značenje, dok Ak. Rj. ima primjer samo za „djevenicu“, i to u formi „jelito“. Broz-lvek. nema nikako.

s. v. *jutro*: u Cresu „*zūtra*“ = štok. „*sjutra*“; nema sa „z“ ni Broz-lvek. ni Ak. Rj., ispor. češko *zýtra*, *zejtra* (čega nema Bern.), st. sl. *zautra*, slov. *zajtra*. Cresko „*zutra*“ bit će „(i)z utra“; ispor. za „u“ bez „j“ „*segūtra*“ i Ustrine (selo na južnom dijelu ostrva Cresa) iz lat. *ustrina* = mjesto gdje su se spaljivali mrtvaci.

s. v. *kalč*: Bern. nema čak. „*kalč*“ i *kalčć* (u Cresu i u Kastvu) = primitivan zdenac. Nema ni Broz-lvek., a Ak. Rj. ima samo imena mjesta, dok pod *e*) ipak kaže: „kao da je ime studencu“.

s. v. *kal'p*, *kaliti*: Bern. ima za štok. *kālīm*, *kāliti* = (das Eisen) *kühlen*, a u Cresu se nalazi samo u ovom značenju: djeca, koja još ne znadu plivati, ona se u moru samo „okale“ (inf. *okallt*). Ovoga značenja nema ni Ak. Rj.; u Cresu dakle nije „die Grundbedeutung „härten“.

s. v. *kandilo*: u Cresu masculinum „*kandēl*, *kandēla*“ kao u starije vrijeme u Hrv. Primorju (Ak. Rj.).

s. v. *kaña*: ruski *канюкъ* „ein im weinerlichen Ton bittender zudringlicher Bettler“, *канючийъ* „durch Bitten lästig fallen“. U Cresu idu djeca „na *koñuš*“, kad ribari ulove mnoge ribe. Isto značenje u Milčetića. (Ak. Rj.), ali tamo je oblik *kañuš*, *kañošiti*, *kañušar*, *kañušiti*. Broz-lvek. nema.

s. v. *katanec*: štok. *kātanac*, *kātānca*, u Dubrovniku „*katānac*, *katānca*“. Tako i u Cresu: *katanēc*, *katančā*.

s. v. *kefal*: štok. *čěfola* „Art Fisch im See von Skutari“, dok je u Cresu „*mūjel*“ (*Mugil cephalus*), a u talij. u Cresu „*cjevolo*“.

s. v. *klam*: u Cresu n. pr. „zub mi se *klānca*“ (= trese), dok u Lici (Ak. Rj.) „klamati, klancati = moriti se idući“. „*Klamāt*“ u Cresu znači „psovati“ (rom. *clamare*; Bartoli je od Udine, posljednjeg čovjeka toga jezika, čuo „*clamúa*“). Broz-lvek. nema ni ono prvo.

s. v. *klavern*: u Cresu „*klaver*, *klaverna*“ = lud, mahnit (Bern. nema ovog značenja). Broz-lvek. nema, a Ak. Rj. u značenju „obijestan“ (Dubašnica na Krku).

s. v. *kliknq*, *kliknqti*: u Cresu „*kjīcat*, *kjīcen*“ samo u ovom značenju: kad na trgu ima mnogo ribe, voća i sl., onda trgovac obali cijenu robi, i to razglasi po gradu čovjek (obično se time bavi samo jedan čovjek u gradu), koji „*kjīce*“. Broz-lvek. nema, a Ak. Rj. pod *b*) proglašivati pred narodom (iz krč. stat. i iz Aleksandreide).

s. v. *klčajp*, *klčati*: u C. „klcat“ (slabo „e“ pred „l“) kao u Belostenca i Stulića „singulto“. Ovo „klca mi se“ ide pod ovu riječ, a ne pod *klčati* broj 2, kako je u Bernekera. Broz-Ivek. nema u ovom značenju.

s. v. *kl'akavš*, *kl'ast*, u slov. *knjāst*, a tako i u C. kao i u starijim rječnicima (Vrančić, Belostenec, Jambrešić, Voltidi).

s. v. *kl'ujp*, *kl'vati*: štok. imenica glasi „kljun“, dok je u C. „*kjūvec*“; ispor. bug. *kl'uv* i češki *klovec*. Nema Broz-Ivek. ni Ak. Rj.

s. v. *kobyła*: „*kobilār*“ je vrsta grožđa, *kobllica* je skakavac. Oboje u Cr., a Ak. Rj. samo za stare pisce i za Vrbnik.

s. v. *kojlti*: u C. „*kojlt konōp*“ kao i u Dubašnici „konop od mreže u kolo saviti“ (Ak. Rj.); glagol je imperfektivan, zato treba da se izpusti upitnik u Ak. Rj. Berneker nema toga značenja, a nema „*kojiti*“ ni u Broz-Ivek. Bit će isti korijen u „*pocilt*“ n. pr. cipele, koje dobiju nove donove, ako to nije „podšiti“.

s. v. *kokodakati*: Schrei der Henne vorbringen, ali ga štok. nema ni u Bern. ni u Broz-Ivek. U C. i u Ak. Rj. ima.

s. v. *kolovrat*: „*kōlovrat*“ je u C. samo u *pōvraza* (povraz je ona sprava za lovljenje ribe, na kojoj je udica, talij. *togna*) t. j. ono drvo ili pluto, oko kojega se omata „povraz“. Nema u ovom značenju ni Broz-Ivek. ni Ak. Rj.

s. v. *komže*: u Valunu na Cresu „*kamižolin*“ = prsluk, dok se to u C. zove „*burlc*“; u C. *kamižōt* znači suknu, dok je „*sūknja*“ samo od domaće tkanine (sukna). Ispor. Ak. Rj. *kamiž*, *kamižola*, i. sl.

s. v. *kombōl*: *kombōl* — *kombolā* = oveći grozd; isp. Ak. Rj. *kombol* = vješalica i Milčetićev (Ak. Rj.), *kombōlac* = kitica, na kojoj visi po više grozdova koji se suše.

s. v. *kopajp*, *kopati*: u C. *kopānca* = štok. *kōpanja*, Ak. Rj. ima kopanica samo za neku biljku i ime mjesta. Cf. isti oblik u lužičkom „*kopańca*“ i u C. „*palca*“ = daska s drškom, koja se upotrebljava kod pranja rublja.

s. v. *kopyto*: *kopltō* znači u C. i neku crnu morską školjku, u Dubrovniku „*kopitnjak*“.

s. v. *kosa*: *kōsa* i *koslca* znači u C. samo pletenicu, isp. r. Flechte, Zopf, lit. i starosl. Haarzopf, Haupthaar der Frau. Nema u Broz-Ivek. u značenju pletenice. Ispor. naše značenje sa riječima Ak. Rj.: kao da je starije značenje bilo pletenica.

s. v. *kosnp*, *kositi*: Bern. sbkr. *kōstm*, *kōsiti* „lacerare, vellere“, das wohl ein lter. zu *česati* sein wird. Tome zbilja odgovara cresko

značenje: *nōgavica* ili *rukāv* (g. *rukavā*) se je *okosil(a)*; u Broz-lvek. „krzati se“, Ak. Rj. ima isto značenje pod brojem 2 (kositi 2).

s. v. *kostb*: Bern. ima krivo: sbkr. *kōcka* („c“ dunkel, kann Rückentlehnung aus magy. *kocka* sein), kad već imamo n. pr. *cklo*, (*stkle* = *staklo*), dockan.

s. v. *kōštām*: u C. *guštāt* (Bern. *kosten* urverwandt mit lat. *gu-stare*). Nema Broz-lvek., a Ak. Rj. samo jedan primjer iz XVI vijeka. Ispor. još u C. *gardināl*.

s. v. *kotyga*: *koŕga* u Cresu, Baški, Koštreni, Bakarcu, Čavlima; sred. lat. *cotuca* = tunica clerici; dolazi već u Izborniku Svjat., a u Daničićev Rj. ima o blaž. Lazaru: *kožne kotige*. U C. je *koŕga* samo: ženska suknja od krzna (ovčja koža s vunom).

s. v. *kovφ*, *kuti*, *kovati*: u C. *pōtkov(f)*, *pōtkova* = štok. *potkova*; ispor. stran, strel, koje su žen. r. (cf. i u ostalim čakav. govorima i u naših trubadura „stril“).

s. v. *kpŕ'a*: *kūcar* = vrabac, nema ni Broz ni Ak. Rj. „Kuća“ znači i samo kuhinju. Ispor. Niederle, Slov. Starož. II. oddíl kult. str. 720: Slované balkánští přešli na jih s domem, který měl jednu místnost s ohništěm u prostřed. To značenje iz doba naše seobe ima i u Kumanovu i u Crnoj Gori (cf. ibid. 736): kuća ima ognište, a drugo su odaje ili sobe, sobice, kljjet, ćiler. Isp. još Nied. ibid. 744: Jižní Slované . . . si nepřinesli dolů na Dunaj budované jízby s pecí, nybrž pouze kuču, a v ní starobulý prvotni krb.

s. v. *kračun*: u C. *kracūn*, *kracunā* = mandal; možda je u našoj riječi sačuvano prastaro značenje korijena „*korkv*, *kračiti*“ i „Tag der Wende“ što Berneker ne prihvaća. Nema Broz-lvek., ali ima Ak. Rj.: po sjeverozapadnim krajevima od XV. vijeka.

s. v. *kridlo*: *krilō* pl. t. = suknja, u Hrv. Primorju (Krasica, Sušak); slov. Schoß, Ak. Rj. (str. 543, I. kol. kurzivno „b“: krila, Kittel, Weiberrock u ugarskijeh Hrvata).

s. v. *krivv*: u C. *kriva* (ruka) = lijeva; isto tako prava (ruka) = desna, ispor. lotiški „kréiss — link“, i (Bern. s. v. *lěv*) „daß lat. laevus in Glossen noch „gekrümmt“ bedeutet“. Nema Ak. Rj. *Krivūja*, na Braču (Ak. Rj.) krivulja smokva; u C. je *krivūja* (smokva) iznutra tamno crvene boje: bit će dakle kontaminacija od riječi „kri“ (= krv) i „kriv“. Broz-lvek. nema ni jedno ni drugo.

s. v. *krizma*: *krīzmat* ima u čak. i preneseno značenje: udariti; nema Broz-lvek., a Ak. Rj. samo iz Nemanića (za Istru).

s. v. *krizb*: Premda je oblik „krst“ samo u pravoslavni (isp. Broz-lvek.), ipak se u Cresu kaže u psovci: j . . . ti krst. „Križišće“

kao u slov. Kreuzweg, ali u C. običnije *prekrlž*, *prekrlža*; Broz-lvek. nema.

s. v. *krojŕ*, *krojiti*: *raskrojlt* samo u značenju „razderati“; ispor. i starosl.

s. v. *kroka*: *krök* kod ribara, kad potežu „tratu“ (mrežu); ima i u Dubr., Belinu, Belostencevu i Stuličevu rj., ruski: Eintrag, Einschlagen beim Weben. Takvih grčkih riječi u životu pomoraca ima više, n. pr. sidro, strop.

s. v. *krompir*: *kumpir* u C., Istri, Lici, Herc. (cf. i Ak. Rj.), bug. kompéri, polj. kumpery, malor. kompera (sve bez „r“). Broz-lvek. nema ni „krumpir“.

s. v. *krop'a*, *krop'ŕ*, *kropiti*: *kröp* u C. znači naglu kišu velikih kapljica; isp. slov., nema ni Broz-lvek. ni Ak. Rj.

s. v. *krosno*: u C. *krôšna* (pl. t.) = stan, stativa i vrsta domačega (primitivnog) sedla (pravo sedlo zove se *sedlô*). Prema tome je Bernekerova etimologija (koji kaže „veilleicht“) ispravna. Ak. Rj. ima slično značenje t. j. vrsta sedla.

s. v. *krovъ*: *pokrŕov(f)*, *pokrovâ* samo u značenju „Deckel“ (isp. slov.), a nikad u značenju pokrivača, *guña*, čebeta.

s. v. *krul'ŕ*, *kruliti*: u Cresu i na Rijeci „creva *krûle*“; Broz-lvek. nema. Berneker: sbkr. grunzen.

s. v. *kry*, *krve*: u C. *krî*, *kŕvi* (slabo „e“ pred „r“), isp. slov.

s. v. *krstъ*: *kresnik* (g. *kresnikâ*) je onaj u C., koji zna prekrstiti i ozdraviti čovjeka; isp. ruske oblike sa „kre-“ i slov. prezime Kresnik. Nema Broz-lvek. ni Ak. Rj.

s. v. *krstujanin*: *kerstijân* = uopće čovjek; vidi u Bernekera druge primjere za to značenje: u rus., franc., alb., njem. U mletačkom je govoru isto; poznata je ona šaljiva: bilo je na brodu 20 cristiani e un prete. Ne mora da bude pogrješka, kad u starih pisaca dolazi ova riječ sa „i“ (kako kaže Ak. Rj.).

s. v. *kuhiña*: *kûharica* znači u C. i veliku žlicu, kuhaču.

s. v. *kujajo*, *kujati*: — *kuñajo*, *kuñati*: u C. „on *kûja*“ = štok. *kûñâ* (drijemati, osobito kad se sjedeći klima glavom; ispor. i Ak. Rj. primjer iz Stulića: *za kujati* = spuštati krilo, malor. *kujáty* = säumen, hocken, slov. *kújati se* = schmollen.

s. v. *kukurëkajo*, *kukurëkati*: uopće čak. *kukurkat*.

s. v. *kurva*: C. *kûrba*, u Ak. Rj.: po sjeverozapadnim krajevima i u Slovenaca.

s. v. *kustъ*: ruski: Strauch, u Cresu u obliku „*gûšč* — *guščâ*“ (naslonjeno na gust); ispor. štok. *gušta*, *guštara*; Ak. Rj. nema „*gušč*“.

s. v. *koil'p*, *koiliti*: u Cr. *on koili* mj. *cvili* (tako u sjevernih Slavena [češki, poljski]) valjda zato, što je to onomatopejska riječ. Ispor. i Daničićev primjer u Ak. Rj. za Fužine (o prasetu).

s. v. *kəchno*, *kəchnoti*: u C. *kjihāt*, *kjīšen*, štok. (Vuk) *kīhām*, Ak. Rj. rjeđe *kišem*.

s. v. *kəmet*: u Valunu na Cresu *kmetić* = sviňa, isto značenje i u Dubašnici na Krku (i ako rjeđe). Nema u tom značenju ni Broz-lvek. ni Ak. Rj.

s. v. *kənedžv*: kao u lit. *kuningas*, *kunigas* „Herr, Priester, Pfarrer“, tako i „don“ u talij., dum u Dubr. za svećenika, na Cresu „naš gospodin“ = naš svećenik, župnik. Ispor. i češko „kněz“.

s. v. *kərcp*, *kərciti*: u C. *kerč* se kao u kajk. i ruskome „sich krankhaft zusammenziehen“; bit će isto: *ovđ stablō se krāci* (od silna ploda); imenica glasi „*kěrc*“ = Krampf. Nema „*grč*“. Broz-lvek. nema imenice, a glagol nema ovoga značenja.

s. v. *kərma*: Berneker nema za naš jezik u značenju stražnjeg dijela lađe, a ipak je to sasma obično značenju u čitavom našem Primorju.

s. v. *kərpa*: uopće čak. *křpat* kao u slov. (V. vrsta) = štok. *krpiti*; Ak. Rj. ima.

s. v. *kəto*: *kī*, *kā*, *kō* ima Bern. za slov., a nema za čak.

s. v. *kysno*, *kysnoti*: u C. *kīselina* znači ocat (acetum, got. *akcit*); Ak. Rj. nema u tom značenju; *kīselica* = štok. *ljutina* (Sodbrennen).

s. v. *kyta*: *kīta* (Cres i inače) = grana kao u slov.; Broz-lvek. nema toga značenja, Ak. Rj. ima.

s. v. *k'or*: *cōrav* = uopće slijep (turska riječ na ostrvu!).

s. v. *lacman*: *lācman* kao u Crnoj Gori: etwas verächtliche Benennung eines Deutschen u. Italieners oder überhaupt eines Westeuropäers. U Cr. uopće za stranca (s prezirom).

s. v. *ladan*: u C. *ledōnja*, nekako drvo kao ladonja u Ak. Rj.

s. v. *lakerda*: u C. *lokārda* „scomber scomber“, a mlet. *lanzarda* (scomber colias) = *plavica*. U južnoj Dalmaciji *lokarda* = scomber colias, a *skuša* = scomber scomber.

s. v. *las*: u C. *skomīni*, češki: dělají se mi laskominy = mich wässert den Mund; isp. Stulli i Iveković u Broz-Ivekovića.

s. v. *latun*: *latūn* (g. *latunā*) = Messing, i u ruskom; bit će talij. *ottone* + član i naslonjeno na riječ „lata“ (= limena ploča).

s. v. *laty*, *latvov*: u C. *lāta* = kanta (limena) i limena ploča (isto i u mlet. u Cresu); Ak. Rj. nema.

s. v. *lat'φ*, *latiti*: u C. kao u štok. *lātiti* = uhvatiti, a u Hvaru znači „tjerati“; ispor. *hitati* = uhvatiti i (u C.) baciti. Ispor. i Ak. Rj.

s. v. *lavr*: u C. *jāgorika* = lovorika (od *javor* + *lovor*), Ak. Rj. *javorika*.

s. v. *lavuta*: *lēgut* u C. znači vrstu lađe; Broz-lvek. nema, a Ak. Rj. samo kao muzikalni instrumenat, premda ima primjer iz Barakovića, koji se odnosi na lađu. Druga arapska riječ bila bi: *Arsān* (dio grada u Cresu), *orsan* u Dubrovniku.

s. v. *lazar*: *lāzar* znači u C. „jadan čovjek“, ispor. i ruski; Broz-lvek. i Ak. Rj. nemaju.

s. v. *laz*: *laz* u Cresu ženskoga je roda; isto značenje u Ak. Rj. pod *b*), gdje je masculinum.

s. v. *lējφ*, *liti*: u C. *lēt*, *lejēm* (isp. *smēt*, *smeje*“), štok. drukčije akcent (*lījē*), u inf. nema u Broz-lvek. „le-“. Imenica glasi *lej*, g. *lejā* = lijevak; ispor. i polj. *lej*.

s. v. *lēsa*: *lēsa* (u C.) kao slov. *lesica* „kleines geflochtenes Zauntor“; ispor. Ak. Rj. *lesa* pod *c*). Broz-lvek. ima malo drukčije značenje.

s. v. *liganj*: *līganj*, *līgnji* (pl.) = sepia loligo (u čak.), u Cresu *kalimari*, mlet. *calamari*. Ak. Rj. samo iz Belostenca.

s. v. *lis*, *lisica*: u bug. i u Cr. *lesica*, sa „e“ nema ni Broz-lvek. ni Ak. Rj.

s. v. *lit*: *līkof*, g. *līkova* kao u slov.: Zeche oder Mahl, das am Abschluß einer Arbeit gegeben wird (germ. lit. — kop = Leihkauf); Broz-lvek. nema, u Ak. Rj. ne valja tumačenje, da je „v“ zato, jer u našem jeziku nema „f“, dajbudi u nekijem krajevima. Bar za čak. to tumačenje ne vrijedi.

s. v. *lobžφ*, *lobžati*: u C. *lozbāt*, *lōzbe* (metateza); Berneker me je krivo citirao t. j. *lobzat* mj. *lozbat*. Iter. je *lobizāt*, *lobīže*.

s. v. *log*: u C. *podlōg* = hipoteka; nema u Broz-lvek.

s. v. *lopata*: *lopacica* = Schulterblatt, lat. *scapula* i Ak. Rj., ispor. i slov.; (u Cr. ima abstrahirani nastavak *-cica*, štok. *-čica*).

s. v. *lourāta*: mlet. *orada* (vrsta ribe). Oblik *lourata* dokazuje, da je uzeto iz rom. (dalm.) *aurata* + član („t“); ovaj „t“ je dalji dokaz, da Romanskij nema pravo sa svojim tumačenjem naše „ovrate“, ispor.: Vasmer, Rocznik slaw. IV. str. 182—3. Naša *ovrata* (u Dalm.) — *lourata* (u Cresu) nije dakle ni talij. *orata*, ni mlet. *orada*, ni lat. *aurata*, već je dalm. izvora; ispor. za „ov“ od „au“ u „sv. Lovréc“ (g. sv. Lovreca). Krivo tumači našu riječ iz talij. i Ak. Rj. (iz talij. nije ono „ov“, a iz mlet. nije ono „t“). Za član, koji je srastuo s imenicom, ispor. i *lumbrela* = la ombrella.

s. v. *lušija*: u C. *lušija* od ilir.-rom. *lixivia*; nema pravo ni Ak. Rj. ni Berneker, da je *lušija* od talij. *lisci(v)a*, jer bi onda bio naglašeno *lušija* (i štok. i čak.).

s. v. *luža*: *lug* znači u C. mokar pepeo kod pranja rublja, njem. Lauge; u Broz-lvek. samo: *lug* vidi pepeo, Ak. Rj. samo jedan primjer.

s. v. *lškš*; *lščř*, *lščati*: u C.: *ono se lešči*, inf. *leščet*, ispor. staročeski *lščieti* se, staropolj. *lszczeć*; u istom značenju u Stulića *laštiti se* (Ak. Rj.).

s. v. *lbgokš*: u Hrv. Primorju „*ni mi lāzno* = nemam vremena; Broz-lvek. nema, ispor. Ak. Rj., odakle se pravo ne vidi ovo značenje.

s. v. *luds*: u C. *jušk?* = tuđ kao u slov. i polj., Berneker citira za naš jezik samo Archiv (Jagićev) 33, str. 364; u Ak. Rj. str. 315, kol. II. Sasma isto je postanje slovenskoga „*tud*“ od gotskoga *piuda* = ljudi.

s. v. *l'ul'ajp*, *l'ul'ati*: u C. *lulāt* (štok. „*l'*“), ispor. *ule* = štok. *u/e*.

s. v. *luts*: „*jūt*“ znači u C. „*kiseo*“ (*kiselina* [ocat] je *jutā*); ispor. štok. *ljutina* Sodbrennen, *ljütak* „wilder Granatapfel“, Mikalja: *ljut* = octen.

s. v. *majš*: *maj* znači u Cresu i drvo, što mladić donese uoči prvoga maja pod prozor djevojci; ispor. ruski, slov., češki, polj., luž. i Ak. Rj., koji ima „granu“ mj. stabla. Broz-lvek. nema.

s. v. *mama*: u C. samo u vok. *o-māl* (i *o-čāl*), ispor. Ak. Rj. U vokativu ima i: *māja mōjal*; inače „*māt*“.

s. v. *koristš*: u C. adv. *za* — *korist(t)* = uzalud; nema Broz-lvek. ni Ak. Rj. — Akcenat je u imenice kao u Dubr. *Niš* — *koristš* znači ništarija, ništa — čovjek.

s. v. *marmorš*: u C. *brāmor*, ispor. slov. *bramor* s. v. *mormorš* i Gundućevo (dubr.) *brijeme*, franc. *marbre*.

s. v. *martinš*: *martin* znači u C. kao u polj. ungehobelter Mensch i kao slov. *martinec* Art Wasservogel; nema toga značenja ni Broz-lvek. ni Ak. Rj.

s. v. *mas*: *māsa* kao u slov. (iz mlet.) „previše, veoma“.

s. v. *med'a*: *menik* (g. *menikā*) znači u C. kup kamenja u maslinicima, slov. *mejnik* „Grenzstein“; nema Broz-lvek., Ak. Rj. *međnik*. U Hrv. Primorju „*umėjak*“ znači šumicu; ispor. Janko Pravěk str. 44: Vždyt' prastaré slovo *med'a* (mežda) značilo původně as „*les*“.

s. v. *melko*: *mlēc* (g. *mlecā*) znači u C. neku vrlo sitnu ribu; ispor. Ak. Rj. i češko *mlečník*, polj. *mleczak*. Broz-lvek. nema.

s. v. *mežul*: *mužól* u C. kao u slov. (lat. *modiolus*) = čaša; ispor. za *modiolus*: *grē poplit mēricu*; Broz-lvek. *žmul*, *žmuo*, *žmulj*.

s. v. *męso*: *pųst* (g. *pųsta*) = mesojeđe i čovjeka od krpa (koji se uoči pepelnice nosi po gradu); Broz-Ivek. i Ak. Rj. samo „mesopust“.

s. v. *męchъ*: u C. *mihųr* (g. *mihurā*), to je jedan od vrlo rijetkih ikavizama; akcenat je u štok. drukčiji (*mjęhųr*).

s. v. *męłъ*: u Hrv. Primorju i u istoč. Istri *męł* znači pijesak, slov. *milka* „feiner Flußsand“.

s. v. *męęęъ*: u C. *mesećna*, masculinum, u značenju „luna“.

s. v. *męsto*: *męsto*: pl. *mestā* i u značenju (u C.) „posjed“ (n. pr. maslinik, vinograd); ispor. ruski *уо.мнсцѹе*, *męstit se* kao u bug. sich bewegen; nema ni Broz-Ivek. ni Ak. Rj.

s. v. *męęp*, *męsiti*: *āmešaj* je u C. što je štok. *mijęšnja*.

s. v. *męłъ*: smili mi se (u C.) kao u slov. i štok. „žao mi ga je“, štok. (Hrv.) meni ga je milo.

s. v. *męrъ*: *smęrom* (u C.) = besprekidno; isp. Ak. Rj. pri kraju riječi „mir“.

s. v. *mlaskajp*, *mlaskati*: u C. *mjęskat*, *mjęšće*, u Bern. samo „alt sbkr.“. Broz-Ivek. nema.

s. v. *mlinъ*: *męlin*, zbog onoga e (mj. poluglasa) nije tuđica, kako se obično uzima; *mlinęc* (g. *mlincā*) ima malo drukčije značenje od štok. *Mlinęc se* u C. zove talij. *frittola*, njem. bi odgovaralo „gebackene Mäuse“; isp. i rusko značenje.

s. v. *mogyla*: *gomęla* znači u C. kao u slov. Misthaufen; ispor. i rusko *гмоище* za grob. Nema Broz-Ivek., Ak. Rj. ima pri kraju riječi *gomęla*.

s. v. *moldъ*: u C. ne samo *mlāda* (vjerenica) već i *mlādi* (vjerenic) kao u ruskome.

s. v. *moltъ*: *mlāt*, *mlacić* (u C.); za nastavak ispor. *lopacęca*; Broz-Ivek. nema.

s. v. *morać*: u C. *kromāc* = štok. *komorać*, u Vuka „*mōrāć*“.

s. v. *męrka*: *mųrka*, mlet. (u C.) *morća*, nema Broz-Ivek. ni Ak. Rj., slov. *mųrga* = Ölhafen.

s. v. *mękat*: *on męka* (slabo „e“ pred „r“) n. pr. kad čovjek drijema i glavom trese, isp. lit. *mirksaū* — mit halboffenen Augen da sitzen; Ak. Rj. nema.

s. v. *nasųren*: znači u C. od zime blijed, ispor. štok. *sur*, *surkast*; Ak. Rj. nema.

s. v. *ōbed*, g. *obedę* = objest; Ak. Rj. samo iz 2 protest. knjige, inače još „*oblјid*“.

s. v. *osěf*: Ak. Rj. *osap* (g. *ospa*), isto što *ospa*, *osip* (samo iz Stulićeva rj.); ispor. i Niederle, Slov. Starož. IX, str. 111: obilní daň, kterou západní Slované platili německé říši, resp. tomu komu jí císař nebo jeho zastupce přepouští; slula *osep*, *osyp*; původní *osъpъ* (od *spъpъ* — suti).

s. v. *otrōk*: u Kastvu znači dijete, isp. Janko, Pravěk str. 75: slovo *ot-rokъ* znamená v praslovanštině toho, kdo ne umí mluvit (dítě); a kako inorodni zarobljenici nisu znali govoriti slavenski, otrok označuje i roba.

Sušak, 9. VIII. 1925.

Dr. Mate Tentor.

10. Неколико података о изговору њ у XIII и XIV в.

Познато је (в. на пр. преглед код Решетара, Archiv Јагићев XVI 352—368; XVIII 1—9) да се јужни изговор јата јавља у хирлским споменицима у последњим десетинама XIV в. Међутим ја сам га, испитујући наше латинске и талианске повеље, нашао и знатно раније, нешто у XIII в. и знатно више у целом XIV веку. Примере за њ ја износим овде, не упуштајући се даље у оцену њихове вредности и остављајући стручњацима — филолозима да то учине. У свом излагању ја ћу почети од краја XIV века и спуштаћу се у све дубљу прошлост.

У уговору Ђурђа Страцимировића са Млечићима од 14. априла 1396 г. помиње се *contrata usque diviciam stiena* (Listine 4, 367).

У једној признаници посланика бана босанског Твртка од 1. новембра 1372 г. помињу се *homines Bieliachi u qui vocantur Diedich de Paroa* (Бџлики и Дџдић, исп. В. Ђоровић, Краљ Твртко I 102).

У записницима дубровачког Већа Умољених стоји да је 25. јула 1379 г. примљена у манастир кћи *Dragi de Biela* (Monumenta Ragusina 4, 224).

У јулу 1376 помиње се дубровачки трговац *Tuerdach Bieloevich* (l. c. 150—1).

Новембра 1369 помиње се у Дубровнику посланик Николе Алтомановића *Џериер Rogatich* (Црџп; Споменик XI 101).

Дубровачко Мало Веће примило је 1. децембра 1367 г. у дубровачко грађанство *Utiesen Radoslavich de Bielgrad* (Утџшен, I с. 111).

У записницима Малог Већа помиње се 17. јула 1366 *Stiere de Georgio* (Стџпе, *Mon. Rag.* 4, 46).

У јулу 1363 г. изабран је за српског писара *Nicus de Biele* (I с. 275; исп. *Mon. Rag.* 4, 57 од 1366 г.).

1360—2 помиње се у записцима дубровачких Већа *Ghersiepiesech* (*Mon. Rag.* 3, 239, 206, 191, 189, 187, 186, 182, 181, 80, 48; *Codex Diplomaticus* 13, 230). Ово се јавља и већ под 1336 годином (*Mon. Rag.* 5, 405). У другом делу речи поуздано је п'вськ.

Октобра 1362 помиње се *Stјерско Ćicorich* (*Mon. Rag.* 3, 233) Стџпко; *Prosieĉ* (232) Просџк.

13. септембра 1362 г. одлучено је у В. Већу *concedere licenciam Bielachape ut laboret* (I с. 3, 223). Бџлокапа.

9. јуна 1361 помиње се у В. Већу прокуратор *domine Biele, uxoris Marini de Goĉe* (I с. 3, 84).

17. марта 1360 наређује В. Веће да *sindicus debeat ire sine mora et remanere in Briego* (I с. 3, 27). Брџг.

1. децембра 1360 свињско месо а *Vrego vel a Dievalo* (2, 253), ако поменути назив претставља заиста Дџвал или Дџвол. Исп. 21. јула 1347 о избору синдика *ad Dievalum* (1, 268).

26. јуна 1356 помиње се имање *Spiese becharii que est in Bielem* (*Mon. Rag.* 2, 154). В. се помиње и после тога, особито 1362—3 (*Ron. Reg.* 3, 230, 315, 317, 319, 331, 346). Исп. и 18. априла 1352: *vinee et terre de Bielem* (*Cod. Diplom.* 12, 88). Истога дана помиње се кућа *quam Bielce emit* (2, 154). Бџлце, исп. Бџлчић.

6. марта 1350 викано је по Дубровнику, да нико не сме примити у кућу *Bielnam, famulam Draganı* (2, 98). Бџлна.

29. септембра 1346 г. у једној млетачкој одредби о царинама помиње се *mier*, вероватно, као знак за меру (исп. „мерица“ и сл.): *val libre CC lo mier, vignira a pagar libri II lo mier in L* (*Listine*, 2, 388); мџр.

9. марта предато је писмо *Brichico in Biela* (1, 196) 1336 *Piesak*.

10. јуна 1326 помиње се виноград *Bielen* (5, 65).

1. новембра 1303 г. помиње се *Radovan filius Osien* (5, 65). Исп. Осџн, Асџн.

16. маја 1243 један Дубровчанин узео је у Задру лађу а *magistro Dobrano, cognato Striesse* (*Cod. Diplom.* 4, 189). Исп.

Стрѣз, Стрѣзо, Стрѣзе. 17. марта 1235 г. помиње се као сведок у уговору мира између Дубровника и Омиша Strieslavus (C. D. 3, 434), Стрѣ(з)слав или Стрѣзислав, исп. Стрѣзимир.

25. фебруара 1234 у тестаменту Ивана Гундулића и жене његове помиње се кућа коју је он купио а Marino Zrieve (Cod. Dipl. 3. 400). Црѣва.

Да поменем и један икавски облик од 1287 год. (од 8. маја) у називу међа која vadit ad Satyskam (Cod. Dipl. 6, 588) у акту бос. бана Пријезде. Сутѣска, Сатѣска.

Сш. Сшанојевић.

11. Загребъ и Аграмъ.

О происхожденіи имени хорватской столицы особенно второго, написано знаменитыми филологами, какъ-то Miklošićem, Jagićem и не такъ давно г. Musićem, много остроумныхъ соображеній и догадокъ; однако вопросъ всетаки не рѣшенъ окончательно, потому что представленныя объясненія основаны лишь на замысловатыхъ фонетическихъ предположеніяхъ: первое имя, въ значеніи крѣпость, „trdnjava“, приводится въ связь съ хорватскимъ grepsti, а нѣмецкое названіе города считается исковерканнымъ изъ хорватскаго. Чтобъ выяснить дѣло, нужно, на мой взглядъ, принять за исходную точку не теперешнія формы названныхъ имени, а поискать въ письменныхъ памятникахъ слѣдовъ древнѣйшаго начертанія ихъ.

По сообщенію автора статьи въ чешской энциклопедіи, г. Dryáka, подъ заглавіемъ „Záhřeb“¹, оказывается, что въ документѣ, въ силу котораго 1242 г. Белой IV были даны Загребу права свободнаго города, послѣдній названъ „Zagrabia in monte Grech.“ Форма съ основнымъ „a“, которое новѣйшіе ученые объясняютъ только вліяніемъ гармоніи гласныхъ, сохранилась до сихъ поръ въ мадыарскомъ названіи города „Zágráb“ и итальянскомъ „Zagabria“. И старѣйшее начертаніе нѣмецкаго имени является въ формѣ „Zagramb“.² Поэтому до сихъ поръ въ латинскихъ изданіяхъ трудовъ послѣдовательно пишутъ Zagrabia, а не Zagabria.³

¹ Ottův Slovník Naučný, XXVII 308.

² Ср. Jagić, Archiv XII 315.

³ На пр. въ Corpus Inscriptionum Etruscarum. Suppl. Fasc. I: Fragmenta Zagrabiansia.

И такъ, первоначальное начертаніе имени нашего города указываетъ ясно на основу *grab*. Грабъ есть хорватское и вообще славянское названіе дикаго дерева *carpinus betulus* (по чешски *habr*); отъ него у Славянъ не разъ образовались мѣстныя имена; ср. въ Чехіи *Habru*, въ Словеніи *Gabrije*. И въ самой Хорватіи есть нѣсколько примѣровъ этого рода,¹ однако намъ улыбается другая, не менѣе вѣроятная возможность этимологіи, которая позволяетъ присоединить сюда и производство нѣмецкаго имени: это слово *graba*, изъ нѣм. *Graben*.² Тогда *Zagreb* и *Agram* представляютъ собою синкретистическія формы одной и той-же основы съ предлогами „*za*“ и „*am*“: *za grabo* даетъ *Zagrab*, и *am Graben*—*Agram*. Названія даны поселенію отъ его положенія.

Возникновеніе предположенныхъ сочетаній можно объяснить слѣдующимъ образомъ. Какъ извѣстно, по примѣру нѣмецкихъ рыцарей, и Славяне стали воздвигать твердыни и грады (*Burgen*) на возвышенныхъ мѣстахъ и окружать ихъ стѣной, передъ которой вырывались окопы (*Graben*). Близъ возникшей насыпи и на ней селились пришлые жители, торговцы и ремесленники, а въ случаѣ нападенія врага находили убѣжище въ самомъ градѣ. Такимъ населеніемъ и названо мѣсто имъ занимаемое „*Am Graben*“, *Grabenstraße*, какъ видимъ напр. въ Штаерскомъ Градцѣ, гдѣ улица даннаго имени тѣсно примыкаетъ къ замковой горѣ (*Schlossberg*). Отсюда тоже названія главныхъ улицъ въ другихъ городахъ, напр. въ Прагѣ „*Na říkorech*“ и „*Graben*“ въ Вѣнѣ. Въ словенскихъ городахъ есть улицы, носящія даже нѣмецкое названіе: „*na Grabnu*“ въ Люблянѣ и Камникѣ. Извѣстно, что главный контингентъ поселенцевъ составляли нѣмцы: ихъ то поселеніе и называлось „*Am Graben*“ и происшедшее отсюда сліяніемъ названіе дало засвидѣтельствованную форму „*Agramb*“, а съ отпаденіемъ *-b-*, *Agram*.

Съ другой стороны Хорваты, жители града, звали это поселеніе со своего мѣста жительства „*za grabo*“, *Zagrab*, а м. б. даже *Zagrabje*, если сравнить *Zagorje ob Savi* въ Словеніи и часто встрѣчающееся имя чешскихъ селеній „*Záhoří*“. Изъ первоначальной формы *Zagrab* произошло потомъ подъ вдіяніемъ подобныхъ хорватскихъ словъ (*pogreb*, *ogreb*) теперешнее *Zagreb*, съ ослабленіемъ неударяемаго *-a-* въ *-e-*. Наконецъ названіе одной части перенесено метонимически на цѣлый городъ.

¹ Ср. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*. S. A. II 25, № 121.

² См. Rječnik Jugoslavenske Akademije s. v. *graba*.

И такъ, оба имена возникли изъ одной и той же основы параллельно, не такъ, какъ обыкновенно толкуютъ, нѣмецкое изъ хорватскаго.

И. Луньякъ.

12. Из записника Друштва Србске Словесности.

Овде се саопштавају преписи оних тачака записника Д. С. Слов. које се тичу избора Даничићева за секретара Друштва, његове прве оставке, поновног избора и Даничићеве дефинитивне оставке. Документи под бројевима 1—4 писани су Даничићевом руком, само бр. 5 писан је руком казначеја Друштва Јевтимија Аврамовића, који је тада и вршио дужност секретара Друштва. Ортографија и све остало задржано је као у оригиналу. Записници Д. С. С. чувају се у Архиву Српске Краљ. Академије.

А. Б.

1.

ГЛАВНА СЕДНИЦА,

13 Јануара 1857.

Председатель: Попечитель Правосудія и Просвештенія Г. Стефанъ Марковићъ.

Подпредседатель: Г. Архимандритъ Гаврило.

Чланови: почастный, Г. Советникъ Радованъ П. Дамяновићъ ; редовни: Г. Попечитель финансиє Ј. Мариновићъ, Г. Ј. К. Магазиновићъ, Ј. Гавриловићъ, Архимандритъ Сава, Архимандритъ Євгеніє, Ј. Ристићъ, В. Лазићъ, К. Бранковићъ, Д. Нешићъ, Р. Лешянинъ, Н. Крстићъ, Л. П. Ненадовићъ, В. Вуйићъ, А. Чварковићъ, Ђ. Ђирићъ, Д. Балаитскій, В. Јакшићъ, С. Николићъ, М. Спасићъ, С. Срећеновићъ, Ђ. Даничићъ, Д. Матићъ, Ј. Шафарикъ, Ј. Веселићъ, А. Вукомановићъ, Є. Груићъ, М. Т. Јанковићъ.

Казначей: М. А. Симићъ.

Секретаръ: Ђ. Малетићъ.

6.

Пошто секретаръ за годину 1856, Г. Ђ. Малетићъ захвали Друштву на поверену, а у име Друштва Председатель нѣму на труду, предложи Председатель троицу редовнихъ чланова, да

Друштво између њихъ избере за секретара за годину 1857, и то Г. Ђ. Малетића, Ђ. Даничића и М. Т. Јанковића. И изабранъ бы за секретара библиотекаръ Народне Библиотеке Ђорђе Поповићъ иначе Даничићъ.

2.

РЕДОВНА СЕДНИЦА ПЕТА

29 мая 1858.

Подпредседатель Я. Шафарикъ.

Чланови: Ј. Гавриловићъ, Н. Крстићъ, Ђ. Груићъ, С. Вельковићъ, М. Ђ. Милићевићъ, В. Јакшићъ, К. Бранковићъ, А. Вукомановићъ, Ј. Ристићъ.

Секретаръ Ђ. Даничићъ.

73.

Секретаръ Ђ. Даничићъ писмено јавивши да му е председателъ Друштва Србске Словесности поручио по Помоћнику Попечительства Правосудія да не може подписати диплома новимъ члановима него да треба да ихъ подпише онај господинъ кои е быо Друштву Председатель кадъ су нови чланови изабрани; — далъ напоменувши да пређашный Председатель ние на време подписао диплома него е преко Помоћника Попечительства Правосудія искао да се у њима стави засѣданіе место седница, друштво м. друштво, членъ м. чланъ, почестный м. почастный, Јоаникиѣ м. Јоаникиѣ, Предсѣдатель м. председателъ итд., па да се на ново штампаю; — и најпосле додавши да онъ нити може остати секретаръ ако Друштво пристане на волю пређашнѣга Председателя, нити може Друштву терати парницу ако не пристане, замоли да га Друштво опрости секретарства. На то редовный чланъ Ђ. Груићъ напомену да Друштво по § 3 своѣга Устава „има свога подпредседателя“ и да по Устроѣнию Друштва Србске Словесности II. Б, 2, подпредседатель „има сва права и дужности“ председателъве „у отсутствию“ нѣгову, а пређашный Председатель већ и не може „присутствовати“ будући да садъ ние председателъ, — а сврхъ тога да Друштво по § 17 своѣга Устава има право и „преиначавати и допуњавати“ своя правила; и по томе предложи да дипломе подпише подпредседатель, чему редовный чланъ Ј. Ристићъ додаде да се по поменутимъ §§ Устава поменутый § Устроѣнія у напредакъ држи свагда кадъ председа-

тель не би сам учинио што е властанъ и дужанъ чинити. Предлогъ овай заедно съ додаткомъ бы примлѣнъ. Кадъ и на то досадашнй секретаръ рече да не може више остати у секретарству, замолѣнъ бы да врши секретарске послове до прве седнице, за кою бы одређенъ данъ 8-мый месеца юня.

3.

ГЛАВНА СЕДНИЦА

15 марта 1859.

Место председателя архимандрит Гаврило.

Чланови: Я. Шафарикъ, К. Николаевић, Д. Матић, М. Т. Янковић, К. Бранковић, Н. Крстић, П. Симоновић, Ё. Груић, М. Спасић, С. Сретеновић, Ј. Ристић, Д. Нешић, Владимиръ Якшић, А. Стаменковић, М. Ђ. Милићевић, Ђ. Даничић, М. Поповић.

Секретаръ Ј. Илић.

4.

Пошто редовный чланъ Ј. Илић, кои се само за време быо примио секретарства, захвали на повереню а Друштво нѣму на труду, рекоше и за секретара неки чланови да се безъ балотаня избере едногласно Ђ. Даничић. Али опетъ еданъ чланъ заиска балотанъ. Тако балотанѣмъ едногласно бы изабранъ за секретара Ђ. Даничић.

4.

РЕДОВНА СЕДНИЦА ДЕСЕТА

19 окт. 1861.

Председатель: Ј. Шафарик.

Чланови: С. Сретеновић, Ј. Аврамовић, М. С. Симић, М. Спасић, К. Бранковић, С. Николић, Н. Новаковић, М. Ђ. Милићевић, Н. Крстић, Ј. Панчић, Љ. П. Ненадовић. Секретар Ђ. Даничић.

95.

Секретар Ђ. Даничић јави да је из књижевних споменика српских до сад штампаних израдио речник толико да би се одмах могао почети и без прекидања даље штампати, и прочита из њега неколико мањих чланака из којих мишљаше да се колико је потребно може видети какав је тај речник са стране језика и исто-

рије, па предложи да га друштво изда на свет, а за право имања, које би прешло на друштво, да му да онолико колико се даје за чланке који излазе у Гласнику, т. ј. по 5 талира од табака; али будући да се овим послом према времену и труду зањ потребном врло слабо пуне табаци, за то, ако би по таком рачуну изашло мање од 80 ₶, онда да му се подмири 80 ₶. На то једни чланови рекоше да треба примити ствар са свим онако како се председатељ предложи да се одреди да се ауктору даде онолико колико се даје за чланке који се штампају у Гласнику, а будући да се сва мишљења слажу у том да је мало што се даје за чланке у Гласнику, за то кад књига буде наштампана, онда друштво опет да расуди би ли право било јоште додати. На то ауктор рече да радо пристаје задовољавајући се што је друштво чуло како он сам мисли. Али се не престаше јављати и томе противна мишљења, у којима се и подиже сумња: је ли вредно да друштво издаје речник од старога језика кад још нема довољних речника ни од садашњег, а и сумња: може ли друштво примити предлог докле му се овај речник не изнесе цео, те га цела разгледа. Како се мишљења све већма удаљаваху једна од других и од саме ствари, најпосле подпредседатељ прогласи да је седница свршена додавши да се ова ствар оставља за другу седницу.

5.

РЕДОВНА СЕДНИЦА ЄДИНАЙСТА.

29. Ноембра 1861.

Подпредседатељ Я. Шафарикъ.

Чланови: Ј. Гавриловић, К. Николаевић, Л. Ненадовић, М. Спасић, М. А. Симић, Є. Аврамовић, С. Сретеновић, Н. Новаковић.

104.

Г. Ђуро Даничић, секретаръ друштва подноси оставку на доякошнѣ секретарство: да се оставка Г. Даничића прими, а место секретара до свршетка ове године да заступа казначеј друштва Євтимія Аврамовић.

13. Прилог тајним језицима.

(Из мојих забележака.)

На својим честим путовањима по нашим земљама ја сам тајне језике лично испитивао и по нешто прибележио, што други нису запазили; зато и износим ова своја опажања. Одмах ћу и то навести да се ретко могу и два човека наћи који се у длаку слажу у знању тајног језика. Ово сам опазио како по Македонији тако и по Старој Србији. На пр. у дунђерском сиринићском језику газда се каже час *манча*, час *манче*, у осаћанском купус *џалорам*, а и *џалуран*; али има према селу одакле је дунђерин и сасвим друкчијих речи, ма да је село у непосредној близини.

Код занатлија који морају да иду по гурбету, па и код муслимана који иду да раде, тајни је језик врло распрострањен, јер је пре био и преко потребан. Њега је измислила невоља, да их газде не разумеју.

Осаћани, зидари из Босне, око Сребрнице, за свој тајни језик кажу да је *баналачки*¹; Срби зидари из Сиринићске жупе на Шар-Планини зову га *бошкашким* или *бошкачким* језиком, јер се у њих тајним језиком зидар зове *бошкач* или *бошкаћ*. Занимљиво је што дојрански зидари, слично, зову овај тајни језик *бошковским*, а за зидара кажу исто као и Сиринићани *бошкач*. Српски прилепски зидари зову га *вешкарским* језиком, а сремски просјаци *гегавачким*. Поређење лексичко дојранског зидарског језика са сиринићским даће, извесно, много нових видика, може бити и о миграцијама. Дојрански тајни језик има подударности и с неврокопским.

Грнчарски тајни језик у Приштини занимљив је, што има неке речи по облику средне гегавачком као: *чкавац* човек, а овако исто веле темнићске и врањске мутавџије, а гегавачки се каже *кевац* за оца. Према првобитном значењу ове речи, узете из арбанаског језика (*šká* „Словен“ од *Sclavus*, G. Meyer, *Etym. Wört. der alb. Spr.* 410), код грнчара *чкавац* значи и Србин. *Вајзда* значи девојка, а реч је арнаутска (*vajze*), *зура* је вода, а произлази од арнаутске речи *џиџе*, која, истина, значи мокраћа; тако и *досовина* свињетина долази од арнаутског имена *dose* свиње; *џлакурана* значи жена, па и она је изведена од арб. речи за стару жену *рлак*; међутим *карне* месо узето је од Влаха.

¹ Исп. и код Луке Грђића-Бјелокосића, Гласник Земаљског Музеја за Босну и Херцеговину XII, 1900, св. 3—4.

Неке су приштевске тајне грнчарске речи лепо скројене: Арнаутина зову *Крѣаѣшин* а ова реч је изведена од крпа, „гребен“ која се налази у диалектима Јужне Србије, где је зацело унесена из арбанаскога (*кагрѣ* „гребен“); истога порекла је и *крѣаѣшно*, којим се означаје на Копаонику место кршевито, планинско, ломно и т. д. За хоџу кажу *ѣечурка*, ваљда због турбана што је на њу налик. Циганина зову *ѣаверац*, исп. ниже „паверица“ — ватра; за конзула кажу *ѣлаѣшнар*, ваљда што га замишљају да је богат као платнар. За џамију кажу *буква*, ваљда због висине. Неке су им речи врло лепе, на пр. сиринићски зидари цркву зову, као и Власи, *бисерком* од цинцарског *biserică* (лат. *basilica*), а приштевски грнчари *жермерницом*; за сунце ови последњи веле *рајко*, а за дан *мерач* и т. д.

Неке су тајне речи постале ономатопејски, као сиринићски *мрмач* за попа, што мрмори кад чита молитву као и *чаѣрљ* „поп“ у Рачи (Милићевић, Кнежевина Србија 566), које је Јагић (Arch. f. slav. Phil. VII 102) с правом доводио у везу са *чаѣрљаѣши* „немарно читати“. На исти начин је образован и израз којим београдски шатровци зову банку *шушкалицом*, што шушти.¹

Овде наводим још нешто различног материјала.

1. Из *осаѣанског* језика (што већином нема код Грђића): *чко-јиѣши* — ићи (од арбанаског *ѣкоѣ* „пролазим“), *букурлиѣаш* — бог, *букурлиѣа* — црква (код Милићевића „букуриѣа“, произлази од арнаутске речи *букур* — красан), *орман* — шума и дрво (по турском), *букеѣаш* — хлеб (код Грђића *буке*, од арнаутског *ѣике*, истог значења), *ѣочкој ми букеѣаш* — дај ми хлеба, *ѣолорам* — купус (код Грђића „палуран“), *кеѣураница* — око, *кеѣураѣши* — гледати (*кеѣуралица кеѣура* — око гледа), *Зоѣ* — Турчин од арбанаског *зоѣ* „господин“, отуда и презиме Зотовић, *ѣашак* — јаје (турски), *ѣрем* — човек (од араутског *ѣрим* „храбар“), *ѣремка* — жена (изведено од *ѣрем*), *шумњак* — богаташ од арбанаског *ѣите* „много“.

2. Из *грнчарског* језика у Приштини: *чкавац* — човек и Србин, *ѣиѣла* — „долази“ које Јагић изводи од *ѣиѣла* (Die Geheimnissprachen bei den Slaven, 26), *Лаурица* — Турчин, *Крѣаѣшин* — Арнаутин, *Паверац* — Циганин, *ѣечурка* — хоџа, *калѣан* — поп,² *букар* — хлеб, *аѣсик* — добар, *нерен* — рђав, а и Турчин (од арбанаског *ѣег* „човек“), *ѣљакура* — жена, *каракаѣиѣица* — султан, *ѣорбовина* — кафа, а чује се и

¹ Потпуно на исти начин скројена је и немачка скитничка („вагабунтска“) реч за сламу *Rauschert*, јер шушти.

² „Калѣан“ је из тајних језика примљено и у обичан језик, али подругљиво. Порекла је нејасна. Јагић мисли о. с. 26 да је та реч у вези са „калуѣер“.

чађа, *џалинка* — ракија в. словачки „*palenka*“, „*Brantwein*“, *ордија* — вино (од арбанаског *ardí* „лоза“; тако отпада Јагићев покушај, о. с. 26., да *ордуј*, у Осату, доведе у везу са арбанаским *uroig* „напијам“, и да „ордуј“ преведе са „здравница“; за ту реч имају Арбанаси *urftm*), *зура* — вода (и бошкачки тако), *џилавеновац* (изведено од „пилав“), *касарина* — кућа (од рум. *casă* „кућа“), *кенка* — пас (од рум. *cîne* „пас“), *циљџе левај* — тамо иди, *муџови* — нечист (од арнаутске *mat* „љутска и животињска нечист“), *Крша* — Арнаутин, *савра* — пушка, *круџиџи* — јести, *мермерница* — црква, *карне* — месо (влашки).

3. Из *зидарског* језика у Сиринићу на Шар-Планини: *манча* — газда (*догурује манча* — долази газда), *манчеџовица* — газдарица, *Поринџа* — Турчин, *скојак* — девојка, *нарго* — полако, *Реска* — Арнаутин, *клинчаница* — кућа, *бошкач* — зидар, мајстор; *жилавиџи* — задати, *калос* — хлеб (од грчког „леп“), *ајсик* — добар, *џосан* — Србин, *мрсан* — Турчин, *белача* — ракија, лончарски *џалинка*, *долга* — надница (*долга није ајсика* — надница није добра), *не сјевајџе* — не говорите, *гураџи* — ићи, *догураџи* — доћи, *нагураџи* — дати, *бубаџи* — јести (прешло и у обичан говор), *гуранка* — нога, *лиманово* — сир; у целом приштевском крају код мухамеданских Цигана постоји име *Лиман*, а у Скопљу се, по томе, и један хоџа презива „Лимановић“; *бисерка* — црква, *џошегало* или *крваво* — месо, *клинка* кућа (в. горе), *лојавка* — свећа, *шоре* — вино (од *шира*), *росоман* — камен, *ајсика* — ракија, *рајко* — сунце, *манука* — жена (од ње је произведена *манчеџовица* — газдарица); *широк* — варош; од ове речи прилепски зидари скројили су име за Битољ — *Широкана*, а за Прилеп — *Широкија*; *клемкача* — секира, *цевка* — пушка (лончарски *савра*), *ћорац* — фишек, *најеваџи* — казати, *цкивало* — око (и лончарски), *мркла* — ноћ, *чађа* — кафа, *чукач* — часовник (и лончарски), *мерач* — дан, *ћуров* — дуван (а лончарски *ћуровник*), *коџоман* — господар (види се да је слична „манча“ — газда). „Ципља Лаурица да т’улуза“ — „Иде Турчин да те убије“. Код темнићских мутавџија „лузати“ значи тући, дакле, на исто се своди. *Кривача* — пушка; „цкивај га“ — „гле га“; „ајде да камсујемо“ — „хајде да једемо“. *Љадроџи* — укради, *љадросо* — украо (од јевр.-шпанског *ladro* „лупеж“; извођењу из румунског противи се *d*, исп. рум. *alatra*); *гусџа* — шума (исп. чешко *houšť* „цбуње“).

4. Из *вешкарског* језика: *мрсан* — Турчин, *џосан* — Србин и сваки хришћанин, *маноџ* — инжињер, *манукоџ* — господар (иде господар — *манукоџ гураџ*), *бошкачоџ* — зидар, *калоџник* — хлеб

(имаш ли хлеба — *кеваш калоцник*? Немам — *не кевам*), *скивај* — *пази*, *одгуро* — *отишао*, *муклес не највеај се* — *ћути!*, *манук* — *човек*, *манука* — *жена* (овако и код приштевских зидара), *чукаћош* — *чекић*, *чукалец* — *часовник*, *клинка* — *кућа*, *лајач* — *пас*, *гребач* — *мачка*, *рзач* — *коњ*, *драйайши* — *јести* (*омалаксик за драйање* — *гладан је*), *Широкана* — *Битољ*, *Широкија* — *Прилеп*, *Бељион* — *Београд*. Интересантно је да вешкарски језик има и разрађен опсцени речник, али ја ћу га изоставити.

5. О *гегавачком* тајном језику. Нешто мало је Вук скупио о њему у Срему. Ја сам узалуд слепце припитивао, ма да су ми још пре 15 година говорили да има неких који нешто знају. Има духовитости у њему. На пр. *йаверица* — *ватра*, *йаверњак* — *лонац*.

6. *Калајциски* тајни језик врло је богат, али је мени у рату грађа пропала. Остало ми је само да у Призрену кажу *скуштура* — *укради* (в. рум. *scutur* „продрмати“), а у Босанској Крајини *аре* — *јесте*, *норе* — *није* (из румунскога).

7. *Говедарски* језик познат је младежи, особито пастирима свуд редом по нашим крајевима, а највише у Црној Гори, где је сточарство претежно јаче од земљорадње. Има га и код земљорадника, али знатно мање, и опет се и ту највише њиме служе пастири, јер су највише доколни, па убијају време којечим: свирањем, дељањем, причицама, пословицама, загонеткама и говедарским језиком, како се по правилу рекне у западним нашим странама. Међутим овај језик није тајан него потпуно јаван, зато се свака реч, истина брзо али гласно, изговара. Вештина овога говора састоји се у дометању извесних слогова и прематању њихову у речима. По правилу умећу се два слога, од којих се један може састојати и само од једног гласа — самогласника. Ако их има три, онда сва три почињу истим сугласником, а самогласнике за себе на завршетку мењају. У неком случају се подешава као *слик* да дометнути слог има исти самогласник у завршетку као и први слог. Интересна је појава и у томе, што је допуштено прво исказати други слог, па тек потом први. Курзив означава обичне говорне слокове. Кад остане само један сугласник, он се просто споји са уметнутим слогом.

Примери из *андријевачког* говора. С уметањем у и *ње* и *оње*: *оћу* = *у-ћу о-ње*; *идем у школу* = *у-дем и-ње у-оње у-лу шко-ње*; *Бога ми* = *у-га ми Бо-ње*; *радим* = *у-дим ра-ње*. Са *фо*, *фа*, *фи*; *Бога ми* = *Бо-фо га-фа ми-фи*; *радим* = *ра-фа ди-фим*. Са *да*, *ди*, *до*, *де*: *радим* = *ра-да ди-дим* (овде је „м“ на крају прилепљено);

радио = *ра-да ди-ди о-до*; плакао = *ѿла-да ка-да о-до*; идем = *и-ди де-дем*.

„Ткати“ се може и с *ка, ма* и са свим могућним комбинацијама.

У Доњој Коњуши, срезу прокупачком, округа топличког, нашао сам на неки чудновати говедарски језик (испитивао сам фамилију Поповића, досељену из крушевачког округа); али, на жалост, не намерих се на доброг znalца, па ми никако није пошло за руком да ухватим правило. Зато и овај посао треба систематски радити и цео целцати речник исписати, порекло, одакле је становништво, да ли тог језика има и у старој колевци одакле су се кренули и т. д. У Топлици је тешко се наћи и због тога што је становништво све ново, из многобројних крајева, често врло удаљених.

8. *Изврнуѿ* говор. Опет је у Црној Гори овај говор више распрострањен него на другим местима; али да ли га практикују и неписмени, на жалост, нисам испитао, него знам да се писмени њиме служе. Врло је тежак. На пр. плакао кажу *оакалѿ*, Лалевић = *ћивелал* и т. д. Вежбањем дотле се усаврше да готово течно њиме говоре.

Ово изнесох овде, не би ли потакао друге који су у додиру са народом и имају прилике да посматрају и ову страну његова живота, — да систематски изнесу материјал до којег могу доћи из различних крајева. Тада ће се моћи нешто тачније рећи о постанку и развоју тајних језика код нас. Материјал који је код нас до сада изнесен (у различним публикацијама српскохрватским) — за то ипак није још довољан.

Сима Тројановић.

14. Le lieu de naissance de Saint Jérôme.

Que le lecteur se rassure. Il n'entre pas dans mon intention de grossir le nombre des hypothèses sur l'emplacement du bourg de Stridone que l'on trouvera énumérées et discutées dans la savante étude de Monseigneur Bulić, *Stridone, luogo natale di S. Girolamo* (Rome 1920, extrait de la *Miscellanea Geronimiana*). Le but beaucoup plus modeste de ces lignes est de présenter quelques considérations sur la forme du nom de cette localité. Il y a là, en effet, un petit problème qui n'a pas encore été signalé, que je sache, et qui mérite de retenir notre attention.

Dans le passage de la notice autobiographique, où Saint Jérôme parle de son origine en ces termes (*De viris illustribus* chap. 135): Hieronymus, natus patre Eusebio, *oppido Stridonis*, quod a Gothis eversum Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit, l'on a toujours, jusqu'ici, pris *Stridonis* pour un génitif du singulier, correspondant à un nominatif *Stridon*. Rien, pourtant, n'est moins évident que cette interprétation. Le nom, dont il s'agit, est illyrien. Or, on sait que l'un des traits les plus caractéristiques de la toponomastique illyrienne est la fréquence extrême de noms de lieux du type de *Aenōna*, *Albōna*, *Blan(d)ōna*, *Emōna*, *Flanōna*, *Narōna*, *Pro-mōna*, *Salōna*, *Scardōna*, dont quelques-uns, comme précisément les deux derniers de cette liste, s'employaient aussi au pluriel (*Salōnae*, *-arum* et *Scardōnae*, *-arum*; voir Vulić, *Pauly-Wissowas Realencyklop.*, 2ème série, I, 2, col. 2003/04 et Fluss, *ibid.* II, 1, col. 356). Dès lors, la possibilité ne saurait être niée que *Stridonis*, dans le groupe syntaxique *oppido Stridonis*, ne représente un ablatif du pluriel et que le vrai nom de la localité ne fût *Stridōnae*, *-arum*. Il est vrai que, chez les auteurs grecs, on rencontre Ἡμῶν (Zosime 5, 29)¹, Σάλων (Strabon VII, 5, 4 p. 315; Dion Cassius XLII, 11 et LV, 29; Zonaras XII, 32), Σκάρδων (Strabon VII, 5, 4 p. 315; Procope, *bell. Goth.* I, 16, 13 et IV, 23, 8), Φλάνων (Etienne de Byzance au mot Φλάνων) à côté de Ἡμῶνα (Ptolémée II, 14, 5 p. 296, 3), Σαλώναι (Ptolémée II, 16, 3 p. 306, 6), Σκαρδῶνα (Ptolémée II, 16, 2 p. 305, 12), Φλανῶνα² (Ptolémée II, 16, 2 p. 304, 6), mais la finale *-ων* au lieu de *-ονα*, à une seule exception près, dont nous démontrerons plus loin l'incon-

¹ Chez Hérodien, 8, 1: ἐπέστησαν πρώτῃ Ἰταλλας πόλει, ἣν καλοῦσιν Ἡμῶν οἱ ἐπιχώριοι, Mommsen, *CIL.* III, p. 489, voudrait corriger Ἡμῶν en Ἡμῶν. Cette correction est inutile comme le montrent *Arausa* dans l'itinéraire d'Antonin p. 272 en regard de Ἀραυζῶνα chez Ptolémée II, 16, 6 p. 314, 3 et *Vrana*, le nom actuel de l'antique *Blan(d)ona* (*Blanōna* chez Ptolémée II, 16, 6 p. 315, 3; sur les doublets *Blandona*, *Blanona*, voir P. Skok, Архив за арбанаску старину, језик и етнологију I, 15). Tout au plus y aurait-il lieu de changer l'accent et d'écrire Ἡμῶν (l'esprit rude est corroboré par les graphies *Hemona* *CIL.* III, 3224 et *Hemonensium* *CIL.* V, 331). Voici, à ce que je crois, l'explication de ces formes écourtées. A *Flanona* correspondait l'ethnique *Flanates* (*CIL.* V, 60), issu par haplogogie de **Flanonates*, et il est permis de supposer, malgré l'absence d'un témoignage direct, que les habitants de *Blanona* s'appelaient de même **Blanates*. De ces ethniques haplogogiques, l'on aura tiré, par dérivation rétrograde, les néoprimitifs **Flana* et **Blana*, et l'imitation du contraste *Flanona*, *Bla ona*: **Flana*, **Blana* aura, enfin, produit les doublets *Arausa* et *Ema* à côté de *Arausona* et *Emona*.

² Les manuscrits portent Φλανῶνα, altération due à Ἀλονῶνα qui précède immédiatement.

sistance, n'apparaît dans aucun texte latin. Et ce qui achève de faire pencher la balance en faveur de la forme *Stridōnae*, -arum, c'est le fait que tous les exemples sûrs d'un nom propre géographique construit en apposition que l'on peut relever dans le *De viris inlustribus* sont du type *urbs Roma* et non du type *urbs Romae*; comp. in *urbe Roma* p. 21, 27 éd. Richardson, de *tribu Benjamin et oppido Giscalis* p. 9, 18, *vico Bethsaida*¹ p. 6, 22. P. 16, 25, les manuscrits sont partagés entre les leçons de *provincia Galilea* et de *provincia Galileae*. Parmi les éditeurs, Richardson a opté pour la seconde de ces variantes, tandis que Herding et Bernoulli ont accordé la préférence à la première. De toute façon, on ne peut s'autoriser de ce témoignage pour attaquer la constatation que nous venons de faire relativement à la forme de l'apposition dans l'ouvrage de Saint Jérôme qui nous intéresse ici. En revanche, il est un argument qui semble saper par la base toute notre thèse. C'est que, dans le prologue du *De viris inlustribus* de Gennadius, qui résume la vie de Saint Jérôme, nous lisons ceci: quem *Stridon oppidum* genuit, Roma inclita erudit, Bethleem alma tenet, spiritum aula caelestis suscepit. Si *oppido Stridonis*, dans le passage de Saint Jérôme rapporté plus haut, à tout le moins ne prouve rien en faveur d'un nominatif *Stridōn*, le prologue de Gennadius nous livre, cette fois, ce nominatif lui-même. Cependant, il suffit d'y regarder d'un peu plus près pour que la force démonstrative de cet argument s'évanouisse aussitôt. De fait, le prologue de Gennadius, qui ne figure que dans deux des nombreux manuscrits, à savoir dans *A* (cod. Parisinus bibl. nat. lat. 12161 saec. VII) et dans *k* (cod. Parisinus bibl. nat. lat. 8961 saec. XIII), est notoirement inauthentique et constitue une simple réplique du chapitre 135 du *De viris inlustribus* de Saint Jérôme, celui-là même, où nous avons relevé le tour *oppido Stridonis*. Dans ces conditions, il est permis de penser que le nominatif *Stridōn* a été suggéré à l'auteur dudit prologue par une fausse interprétation du modèle qu'il reproduit, la syntaxe de son propre temps lui ayant fait prendre, dans *oppido Stridonis*, pour un génitif du singulier ce

¹ On pourrait songer à révoquer en doute la valeur probante de cet exemple en soutenant que *Bethsaida* y est traité en mot indéclinable, comme c'est effectivement le cas de *Emmaus* dans le passage *De viris inlustr.* p. 36, 29 éd. Richardson: *urbis Emmaus*. Mais une telle objection serait dénuée de fondement, car *Bethsaida* n'est indéclinable dans aucun cas assuré, tandis qu'on a in *Bethsaidae porticibus* chez Ps. Hieronymus, *epist. praef.* 6 et *piscinam Bethsaidam* chez Tertullien, *De baptismo* 5.

qui, en réalité, est un ablatif du pluriel. La difficulté n'existe donc qu'en apparence et ne nous arrêtera pas plus longtemps.

Si ce qui précède est solidement raisonné, il en découle une présomption favorable à l'identification, proposée pour la première fois par le poète dalmatin Marco Marulić (1450 à 1524)¹ et reprise naguère par M. Vulić dans les *Mélanges Belić*,² du bourg natal de Saint Jérôme avec *Σιδρώνα*³, mentionné par Ptolémée II, 16, 6 p. 315, 2 parmi les *πόλεις μεσόγειοι Λιβουρνίας*. Du moment où nous partons non plus de *Stridōn*, mais de *Stridōna* (qui devait être en usage concurremment avec le pluriel *Stridōnae*, de même que *Salōna*, *Scardōna* s'employaient à côté de *Salōnae*, *Scardōnae*), nous avons, dans *Σιδρώνα* et dans *Stridōna* deux termes qui se concilient par une transition naturelle. Il suffit d'admettre que, entre la première moitié du deuxième siècle, où écrivait Ptolémée, et la seconde moitié du quatrième, à laquelle appartient Saint Jérôme, l'*r* de *Σιδρώνα* ait passé par anticipation de la seconde tranche syllabique dans la première, d'où **Sridōna* et, par suite du développement d'un *t* parasite dans le groupe *sr*, tel qu'il s'observe dans beaucoup de langues,⁴ *Stridōna*.

Neuchâtel (Suisse) 1925.

Max Niedermann.

¹ Voir F. Bulić, *op. cit.* p. 15 et suiv.

² N. Vulić, *Stridon*, dans le Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белићу . . . посвећују његови пријатељи и ученици (Belgrade 1921), p. 30 et suiv.

³ Telle est la leçon de tous les manuscrits hormis le seul X (cod. Vaticanus gr. 191 saec. XIII), lequel donne *Σιδρώνια*. Fasciné par le prestige de cet X, que Mommsen a reconnu être la meilleure source de la tradition, le dernier éditeur, M. Otto Cuntz (*Die Geographie des Ptolemaeus*. Galliae, Germania, Raetia, Noricum, Pannoniae, Illyricum, Italia. Handschriften, Text und Untersuchung, Berlin 1923) a eu le tort d'admettre dans le texte *Σιδρώνια*. Si grande que soit l'autorité du manuscrit en question, elle ne saurait prévaloir sur la vraisemblance intrinsèque de la leçon *Σιδρώνα*. Au surplus, on trouve dans X une faute exactement comparable, à savoir II, 16, 2 p. 304, 6 *Φλανουωνία* contre *Φλανῶνα* qui est la leçon des autres manuscrits (il s'agit de la petite ville *Flanona* en Istrie; voir ci-dessus p. 227, note 2).

⁴ Pour l'anticipation de l'*r*, je renvoie aux exemples que j'en ai cités dans ma contribution aux *Mélanges Gauchat* (Aarau 1926), p. 51; pour le passage de *sr* à *str*, on comparera p. ex. vieux français *ancestre* < lat. *antecessor*, *estre* < lat. vulg. *essere*, vieux slave *struja*, vieux haut allemand *stroum* „courant, rivière“ en face de sanskrit *sraṇati* „il coule“.

1. Прослава Буре Даничића,

поводом стогодишњице од његова рођења.

Претседништво С. К. Академије одлучило је 29. јуна 1925 г. да се свечано прослави стогодишњица од рођења В. Даничића, која се навршила 6. априла 1925, и да се Југославенска Академија у Загребу позове да учествује, заједнички са С. К. Академијом, у овој прослави. Јер иако Даничић припада целом нашем народу, свима установама које се књигом баве, ипак је он научник пре свега, тако да су, на првом месту, наше највише науке установе дужне да се постарају да се ова свечаност одржи и да буде достојна великог имена Даничићева и његова значаја.

У С. К. Академији образован је Одбор за Даничићеву свечаност, у који су ушли г. г. Љуб. Стојановић и А. Белић. Југославенска Академија радосно је прихватила предлог С. К. Академије и на састанку у Загребу делегата С. К. Академије, А. Белића, и претседништва Ј. А. постигнут је потпун споразум у свима тачкама. Одлучено је да се поводом свечаности изда неколико књига у којима ће бити мало познати, растурени и тешко приступачни радови Даничићеви, а међу њима и до сад непозната кореспонденција Даничићева и потпуно издање свих Даничићевих акценатских студија, које до данас још нису издате у једној књизи. Сем тога, одлучено је да се изда и један зборник научних радова савремених научника, у вези са животом и радом Даничићевим. Сама свечаност одређена је за почетак септембра. Целу администрацију око овога посла и све спремање како око саме свечаности тако и око свих издања узела је на себе С. К. Академија. Свечаност се имала одржати у Београду.

Доцније је дефинитивно одређено да се свечаност одржи 18. и 19. октобра, да се на њу позову словенске академије, универзитети, научна друштва и претставници савремене славистике у земљи и у иностранству. Помишљало се у један мах да се поводом ове свечаности сазове и славистички конгрес у Београду; али се брзо увидело, и поред све потребе да се у данашње време један такав конгрес одржи, да је то засебан посао и засебан задатак који би саму прославу потчинио интересима једне научне струке; међутим се желело да ова прослава задржи свој широки карактер. Али да би се ипак, колико-толико задовољиле потребе савремене науке оних струка којима се Даничић бавио, одлучено је да једна седница Академије Филозофских и Друштвених Наука буде посвећена тим питањима. На њој се неће дискутовати, она се неће ни у каквом

облику претворити у конгрес, али ће се дати прилика научницима који се буду на њој искупили да изнесу потребе науке, своје предлоге и жеље, а Српска Краљевска Академија би те предлоге узимала доцније у претрес, слала би их на проучавање осталим словенским академијама, тако да би се од њих, вероватно, у току времена, и по нешто могло остварити. На тај начин, први дан свечаности био би цео посвећен Даничићу, други дан био би посвећен — науци.

16. и 17. октобра позвани гости из иностранства и из земље почели су се купити. Југославенску Академију претстављали су г. претседник Ј. А. др. Гавра Манојловић, два тајника Ј. А. др. Вале Воук и др. Ђура Керблер; затим стари академици г. др. Август Мусић и др. Тома Маретић, даље г. др. М. Решетар, др. Дане Грубер, др. Стјепан Ившић и др. Драгутин Боранић. Краковску Академију Наука и Краковски Универзитет заступао је познати пољски диалектолог др. Казимир Нич, Варшавски Универзитет — познати лингвиста, један од заслужних ученика проф. Ф. Фортунатова, проректор В. У. др. Виктор Поржезињски; Научно друштво Шевченка у Лавову заступао је г. др. Михаило Зопков; Чешки Универзитет у Прагу — истакнути чешки лингвиста и проф. Чешког Универзитета у Прагу др. Олдржих Хујер, Чешку Академију Наука у Прагу др. Вл. Францев. Са Чешког Универзитета присуствовао је прослави и дописник К. С. А. др. Матија Мурко. Млади Универзитет у Брну заступао је г. др. Ј. Горак, проф. Унив.; Јашки Универзитет — члан дописник С. К. А. Илија Барбулеску; Љубљански Универзитет — његов ректор др. Леонид Питамиц, Љубљанско Учено Друштво — др. Лудмил Хауптман, проф. Унив.; Загребачки Универзитет — г. проректор др. Марко Костренчић, проф. др. Петар Булат и др. Фрањо Фанцев; Београдски Универзитет — г. др. В. Ђоровић; Универзитет у Суботици — г. др. Алекса Ивић; Хрватски Археолошки Музеј у Сплиту — г. Михавиљ Абрамић; Клуб хрватских књижевника и уметника у Осеку — г. Р. Мађер; Вишу Педагошку Школу у Загребу — г. др. Стјепан Босанац, Високу Техничку Школу у Загребу — г. др. Ђура Стипетић; Матицу Српску у Н. Саду — њен претседник г. Рад. Врховац; Хрватске Средњешколске Наставнике — г. др. Давид Богдановић; Високу Школу за трговину и промет у Загребу — г. др. Василије Бјелошевић; друштво »Просвјету« у Сарајеву — г. др. Васиљ Поповић; Савез Хрватских Учитељских Друштава у Загребу — г. Иван Томашевић и Јосо Бинички; Матицу Хрватску у Загребу — г. др. Драгутин Домјанић; Професорско Друштво у Београду — његов претседник г. Јеремија Живановић; Српску Књижевну Задругу у Београду — г. претседник Ср. Стојковић и Живан Живановић.

Поред ове г. званичних делегата, био је и велики број претставника и претставница различних културних и хуманих друштава који су учествовали својим присуством на свима свечаностима, али

нису сматрали за потребно да на тим свечаностима и у име својих институција нарочито говоре.

На дан свечаности, 18. октобра, секретар С. К. А. у друштву са секретаром Ј. А. Зн. и Умј. г. В. Воуком, у 8½ час. изјутра положио је венац од изванредно лепих свежих хризантема на гроб Даничићев, на чијој је траци стајало написано — Славноме Даничићу Српска Краљевска Академија и Југославенска Академија Знаности и Умјетности. У исто су време на гроб Даничићев положили венце: г. Марко Кострентић, у име Загребачког Университета, са натписом — Великану нашег народа и г. Хауптман у име Ученог Друштва у Љубљани. На споменик Даничићев на Калимегдану положили су венце: Хрватско Друштво у Книну и Сплитски Археолошки Музеј, са натписом — Оцу српске филологије.

У 11 часова пре подне отслужен је свечани помен у Саборној цркви. Црква је била дупке пуна света. У њој је владало свечано, подигнуто расположење. С десне стране, одмах иза Краљева и Патриархова стола, заузели су место у свечаном оделу академици, делегати и претставници Краљевске Владе г. министри В. Вукићевић, мин. просвете, М. Трифуновић, мин. вера и П. Радић, мин. аграрне реформе. Чинодејствовао је Њ. Св. Патриарх Димитрије са десет свештеника, а на хору је одговарало Београдско Певачко Друштво појачано позоришним хором. После свршеног помена одржао је говор, тронутим и дирљивим гласом, Патриарх Димитрије, који је један од малог броја живих ученика Даничићевих, о заслугама Даничићевим за цркву и веру, узносећи га као углед народног радника, испуњеног марљивошћу, трудољубљем и љубављу према своме народу.

У 1½ ч. приређен је свечани банкет. На њему су учествовали г. министри В. Вукићевић и М. Трифуновић и Њ. Св. Патриарх, делегати, академици и дописници С. К. А. Банкет је прошао врло живо. Њ. В. Краљу, Високом Заштитнику С. К. А. наздравио је претседник С. К. А. г. Јован Цвијић; г. министрима и Патриарху наздравио је претседник Ј. А. Зн. и Умј. г. Гавра Манојловић; делегатима, гостима и осталим присутнима наздравио је секретар С. К. А. А. Белић. Још су говорили г. Виктор Поржезињски, који је захвалио у име делегата на гостопримству и указиваној пажњи, г. Маретић је говорио из успомена о Даничићу, проф. Нич о правој узајамности и узајамном познавању међу Словенима, г. М. Мурко о словенском братству. У најлепшем расположењу учесници банкета разишли су се, да се, одмах после кратког времена, састану на свечаној седници обеју Академија, која је одржана у 4 ч. по подне у свечаној сали старог Университета.

Свечана сала старе палате Мише Анастасијевића, која је пре кратког времена реновирана, изгледала је овога дана свечаније него обично. Окружена портретима научника, филозофа и песника, Рухера Бошковића, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Јосифа Пачића, Ђуре Даничића, П. Петровића Његоша и других, она је имала

да прими тога дана у своју средину оне који ће евоцирати успомену једног од њих и показати како и данашње поколење, огрезло у материјалним интересима, уме од њих да се одвоји кад је у питању стављење у истину великих синова наше земље и њихова духовног рада. Као да су сви ликови са тих портрета учествовали у овој културној манифестацији нашег друштва.

Сала старе зграде Университета недовољна је била да прими масе света који је желео присуствовати овој седници. Морао се враћати. Поред делегата, академика, професора и друге отмене публике, ову су седницу посетили и гг. Министри просвете, вера и аграрне реформе.

Седницу је отворио претседник С. К. А. г. Јован Цвијић нешто пригушеним гласом, тако да се сва пажња публике одједном сконцентрисала на духовном и нешто изболованом лицу нашег чувеног географа. Пошто је поздравио госте и захвалио установама које су делегате послале, г. Цвијић је, концизно и јасно, одредио значај Даничићев у развоју наше културе, истакавши да је он својим великим радом, својом научном анализом којој такмаца нема и својом поузданошћу у утврђивању језичких факата био човек којег је тражило прво време стварања наше националне културе и науке. »Он је био научник и човек од једног слива, и то је оно што га чини нарочито снажним и великим«. Исто онако као Ј. Панчић на пољу природних наука, тако је Даничић у области нашег језика дао своју пуну меру, применивши свој велики таленат на емпијско, агностичко утврђивање факата, које увек и свугде мора претходити правим синтезама и теоријама дубљег значаја.

Пошто је претседник бурно поздрављен на крају свога говора, он је дао реч делегатима који су својим поздравима на нашем језику и на различним словенским језицима унели велику живост у овај скуп, која се каткада претварала у одушевљене манифестације словенској научној узајамности. Она се необично лепо огледала у одавању почасту готово свих Словена једном од великих људи нашег народа. Неки од делегата донели су и писане поздраве својих установа и прочитали су их уз бурно одобравање. Тако је прочитан поздрав ректора Чешког Университета К. Петра, Чешке Сполечности Наука у Прагу и Чешке Академије Наука. Својим говорима, прожетим љубављу према нашем народу, многи су говорници изазвали необично одушевљено одобравање публике (г. И. Барбулеску и др.).

После поздрава делегата говорио је о животу и раду Даничићеву секретар Академије А. Белић. Он се старао да изнесе паралелно живот и рад Даничићев и да да једну, општу концепцију тога рада. Цео рад Даничићев он је поделио на три периода: од 1845 г. до 1856 — то је рад Даничићев са Вуком, издавање Вукова речника у II-ом издању, одбрана Вукова рада и састављање оних дела која су истицала из тога, аналитичког рада; од 1856—1866 рад Даничићев у Београду као библиотекара Нар. Библиотеке и професора Лицеја. Иако је у овом другом периоду Даничић предавао

општу књижевност и нашу књижевност, главни му је рад посвећен издавању дела наше старе књижевности и речника из књижевних старина који ће помоћи, да се та дела разумеју. Трећи период рада у Загребу, од 1867—1882, посвећен је, у главном, скупљању грађе за велики историјски речник нашег језика, од којег је прва књига и изашла 1880—1882 год. Сва остала дела његова из тога времена или су произашла из скупљања те грађе или су, по значају, томе потчињена. У исто време Белић одређује научну вредност Даничићевих дела и интелектуалне особине које је Даничић морао имати, да би та дела могао дати (в. тај говор напред, стр. 1—26).

После овог говора, који је секретар Белић морао скраћивати због тога што се седница говорима делегата знатно одужила, добио је реч г. др. Тома Маретић, б. претседник Ј. Академије и садашњи продужавалац рада Даничићева на издавању његова речника. Он је говорио о књижевном раду Даничићеву у Југославенској Академији. Пошто је издвојио из тога рада Даничићев рад на речнику, он је целу студију своју поделио на три дела: рад око језика, око нових издања и рад на научној критици. Ово је управо библиографско-критички преглед, са занимљивим, каткада полемичким напоменама г. Маретића.

Седницу је закључио г. претседник Југославенске Академије др. Гавра Манојловић, изнесавши у пробраним речима значај Даничићев за национално јединство нашег народа и узајамност српско-хрватску, која се манифестовала тако речито и у овој уској сарадњи обеју Академија наших и у оном националном расположењу којим је дисала ова седница.

Око 7 часова учесници ове свечане седнице разишли су се.

Г. Министар просвете В. Вукићевић био је љубазан да нарочитим позивницама позове истога дана све делегате, академике и дописне чланове наше Академије и још изванредан број нарочито позваних лица (свега око 150 званица) на концерат и закуску у сали Кола Српских Сестара у 9 $\frac{1}{2}$ часова увече. Врло отмен уметнички концерат, који је саставио г. др. Милоје Милојевић, а који су изводили: гђа М. Милојевића, гца М. Михаиловићева, гг. Милојевић, Личар и М. Јовановић учинио је изванредан утисак на све присутне. После концерта су гости позвани на обилну закуску у просторијама Дома Кола С. С. где им се дала прилика да у пријатном разговору проведу до иза поноћи. Гг. делегати имали су прилике да буду претстављени гг. Министрима просвете и вера и да са њима измењају мисли о многим културним и просветним питањима.

19. октобра у 3 ч. по подне одржана је заједничка седница Академије Филозофских и Природних Наука. Седницу отвара претседник Југославенске Академије. После тога секретар С. К. Академије чита писмене и телеграфске поздраве Ј. Мелиха (Будимпешта), В. Мажуранића (Загреб), Е. Бернекера (Минхен), Х. Педерсена (Копенхаген), Г. Миле-а (Париз), Университета у Познању, А. Мазона (Париз), Е. Омана (Париз), Ф. Рамовша, Р.

Нахтигала, Ф. Кидрича, Пријатеља, Н. Радојчића и А. Стојићевића (Љубљана), Милоша Вајнгарта, Б. Шотека и Ф. Волмана (Братислава), Ван Вејка (Лајден), А. Меје-а (Париз), Ј. Чечи (Рим), К. Студињског (Лавов), Научног Друштва Шевченко (Лавов), Лера Славинског (Лавов), Јана Бодуена-де-Куртене (Варшава), др. Шмита (Грац), О. Брока (Осло), Университета у Варшави, Университета у Скопљу.

Секретар А. Белић саопштава да су поводом Даничићеве проslave спреmlене четири књиге, од којих су готове две које ће се одмах и раздати делегатима: Ситнији списи Ђ. Даничића I (у редакцији Љ. Стојановића) и Даничићев Зборник (у редакцији А. Белића); у исто време се саопштава да ће у најкраћем времену изаћи и Српски Акценти (у редакцији др. Милана Решатара), који ће у једној књизи садржати све Даничићеве акценатске студије (данас је и та књига већ отштампана), и, на послетку, Даничићева Кореспонденција (у редакцији проф. Ст. Ившића), која се још спрема.

Затим су учесници овога скупа изнели своје образложене предлоге о овим предметима: 1) Љуб. Стојановић о потреби да се састави преглед свих старих рукописа прошлости наше до краја XVIII века; 2) Ст. Станојевић о томе да се у Ср. Карловцима или Н. Саду оснује Музеј у којем ће се прикупити све старине из Војвођанских крајева; 3) др. Фердо Шишић, Влад. Ђоровић и Ст. Станојевић о томе да би ваљало приредити збирку Српскохрватских историских споменика: а) на народном језику и б) на туђим језицима; 4) др. Фр. Фанцев о томе да се отпочне библиографско описивање и инвентарисање старих рукописних кодекса писаних латинским језиком од X—XV в. и разасутих на територији наше краљевине по различним установама; 5) М. Мурка — о каталогизирању свих српскохрватских народних песама и о штампању до сада непознатих песама; 6) М. Мурка, Ст. Станојевића, Ст. Ившића и А. Белића — о издавању старих штампаних књига које су нам остале у уникатима; 7) А. Белића и Ст. Ившића о поновном издавању свих ситних споменика: повеља, писама, завештања и сл. писаних народним језиком од XI—XVI века, како ћирилских тако и глагољских; 8) Ст. Ившића о потреби да се сви писани споменици (сва три писма) сниме (црно на белом) у више еземплара, да би се сачували њихови текстови, кад би оригинални споменици и пропали; 9) М. Мурка — о скупљању и издавању народних песама са мелодијама у Краљевини С. Х. С.; 10) О. Хујера, М. Мурка и А. Белића — о изради великог етимолошког речника свих словенских језика; 11) Ст. Куљбакина и А. Белића — о изради речника најстаријих («панонских») старословенских споменика; 12) А. Белића и Ст. Куљбакина — о састављању потпуног речника српскохрватских старина; 13) Веселина Чајкановића — о зборнику народних скаски; 14) В. Ђоровића — о препштампавању Мавра Орбини II regno degli Slavi; 15) К. Нича — о једном начину транскрипције и једном систему фонетичком за обележавање гласова

свих словенских језика и њихових дијалеката; 16) Р. Мађера — о организовању просветних састанака; 17) Р. Мађера — о потпуној библиографији Јужних Словена.

После свршене седнице сви су гости позвати на чај који је био спремљен у просторијама велике зграде Академијине у Кнез-Михаиловој ул. Музика је свирала словенске композиције, а гости су провели у разговору са претставницима београдских просветних, културних и интелектуалних кругова. Учесника је било преко 250. Међу гостима примећена је г-ђа Николе Пашића, г. Министар вера са госпођом, велики број академика са госпођама и много друге отмене публике.

Народно Позориште у почаст гостима давало је истога вечера народни комад »Наход« од Бранислава Нушића. Гости су добили почасна места у ложама, измешани ту са гг. академицима.

Тако је завршена ова ретка свечаност по неусиљеној отмености, по једнодушности у одавању признања славном Даничићу и по топлини осећаја и дубокој прожетости неопходношћу праве и искрене научне словенске узајамности која је владала међу свима учесницима. Ако је дужност потомцима да се сете заслуга за народ својих предака и да их износе као углед новим нараштајима, она је овом прославом испуњена до краја. Али кад тако високо тело као што је Академија Наука врпи оваку једну своју дужност, она и у том случају не може занемарити своје праве и високе научне циљеве. Можемо рећи да је она и у том правцу, заједно са Југославенском Академијом, била на висини свога положаја. Потстакла је издање четири научна дела тим поводом, која испуњују несумњиву потребу наше науке; од њих су до данас три наштампана; изнела је на површину велики број научних питања и научних потреба и тако учинила да велики број оних који их могу остварити о њима мисле; најзад, својим ауторитетом помогла је да на свечаност ову дођу стручњаци и из далеких места и тако освеже или створе узајамне научне везе које могу бити само од користи нашој науци.

По себи се разуме да се не може тражити да на једну свечаност, која је трајала свега два дана, и која је имала, на првом месту, национални карактер — дођу људи са стране, из удаљених крајева, жртвују и време и материјална сретства, да би ту прославу само својим учешћем увећали. Међутим тога је ипак било. Ми не можемо пропустити, а да са овога места најтоплије не захвалимо свима учесницима у овој прослави са стране. Ми видимо у томе признање општесловенског значаја Даничићева рада, а према томе и значаја наше науке који далеко премаша границе наше отаџбине. Акт пиетета који су они учинили према Ђури Даничићу значи у исто време и признање заслуга нашег народа за словенску, а преко ње и општу науку. Зато нас је њихово присуство на овој прослави задужило још дубљом и искренијом захвалношћу.

А. Б.

2. † Вацлав Вондрак.

Још један и то велики губитак за нашу науку, за славистику и за лингвистику у исто време: 13. августа прошле године у Брну умро је познати слависта проф. Вацлав Вондрак у својој 66. години.

Проф. Вондрак, Чех по народности, рођен г. 1859, свршио је Бечки универзитет на којем је учио романску и словенску филологију, али је у својој научној делатности изабрао као струку, последњу — словенску филологију. Његова наставничка делатност везана је у главnome са Бечким универзитетом на којем је предавао у почетку као доцент, после као професор (од г. 1903) све до 1919 г. После пропасти Аустрије покојни је Вондрак прешао на новоосновани Масариков Универзитет у Брну, био је декан философског факултета и ректор тог Универзитета и радио је на њему до смрти. Покојник је био ђак великог слависте прошлог века Миклошића, али касније од г. 1886, кад је бечку катедру славистике преузео покојни Јагић, Вондрак, који је био већ доктор, постао је један од сарадника Јагићевих који су сви радили мање или више под руковотством тог великана наше славистике, а за које је покојни Јагић несумњиво био учитељ у ширем смислу те речи. Покојни Вондрак није био тако широк у својим стручним интересима као што је био Јагић. Али није био ни сасвим узак: његова се дела тичу старословенског језика, упоредне граматике словенских језика, појединих палеографских питања, питања о Ћирилу и Методију, које је у главnome историске врсте, историје чешког језика, историје старе словенске и чешке књижевности, каткада чак и питања нове чешке литературе.

Центар је његових научних интереса био старословенски језик (Вондрак га је називао „староцрквенословенски језик“). Проучавању тог језика посвећена је већина његових научних дела, тако да је с тим проучавањем везана његова главна заслуга пред словенском филологијом. Нема сумње да је покојни Вондрак оставио у томе погледу дубоки траг у науци; свако ко ради на проучавању старословенског језика мораће се још дуго користити његовим многобројним студијама и његовом обимном граматиком старословенског, која је у другом издању изашла 1913 г. Значај тог дела, можда најважнијег од свих радова покојног Вондрака, у главnome је у томе што је то дело, у великој мери, засновано на његовим самосталним студијама. Овамо спадају: његово лепо издање Клочева Зборника (*Glagolita Clozův* 1893 г.), уз који је дао свестрану карактеристику споменика и његов речник; његова монографија о најстаријем старословенском споменику Киевском Мисалу и Прашким Одломцима (*O původu Kijevských listů a Pražských zlomků* 1904 г.), његов чланак поводом мог издања Хилендарских Одломака (*y JArch. XXII, 1900 г., 542—553*), његове студије о старословенским споменицима штампане у *Sb. W. Ak.* („*Zur Kritik der altslovenischen Denkmale*“ св. 112, 1886 г., 743—784 с. с.; „*Altslovenische Studien*“ св. 122, 1890 г.; „*Über einige orthographische und lexicalische Eigen-*

thümlichkeiten des Codex Suprasliensis“ . . . 124 св., 1891 г.). У вези је са његовим научним интересом према старословенском језику и његово издање Фрајзинских Одломака и врло важна студија о том споменику. У уводне главе своје старословенске граматике покојни њен аутор унео је резултате свог самосталног проучавања питања о Ђирилу и Методију и о словенским азбукама (уп. његове чланке у ССМ. 70 св., 1896, 282—296 и 71 св., 1897, 324—352, у JArch. XVII, 141—147; XVIII, 1896 г., 541—556; XIX, 1897, 167—188; XX, 1898, 141—147). Најзад у исту групу радова који су посвећени старословенском језику и најстаријој словенској књижевности иде и Вондракова монографија „О mluvě Jana Exarcha bulharského“ 1896 г.

Сви ти радови нису једнаке вредности: на пример, Вондракова теорија о пореклу Киевског Мисала, врло компликована и вештачка, тешко да решава правилно научно питање о том споменику; издање пак Прашких Одломака није такође беспрекорно. Али и то је Вондраково дело, о Киевском Мисалу и Прашким Одломцима, несумњиво од користи за науку; а друге горепоменуће монографије још су важније.

Као резултат дугогодишњег самосталног и марљивог проучавања старословенских споменика и питања која стоје у вези са старословенским језиком, јавља се поменута Вондракова старословенска граматика, која је у првом издању изашла год. 1900, а у другом издању год. 1913.

Ово друго издање старословенске граматике може се сматрати као најважније дело покојног Вондрака. У том је делу покојни слависта скупио уједно све резултате свог дугогодишњег проучавања старословенских споменика. У њему је прикупљен огромни материјал, старословенски се језик карактерише у свакоме погледу: гласовном, морфолошком и синтактичком; поједини су споменици окарактерисани засебно у свим главним тачкама фонетике и морфологије; у обимном уводу писац је покушао да расветли порекло сваког појединог споменика, а и посветио је много пажње главним моментима делатности Св. Ђирила и Методија, питању о словенским азбукама и питању о диалекатској основи старословенског језика. Научна литература дата је у том темељитом делу обилато, али поред тога, — поред критичког разматрања мишљења других научника, — писац скоро у сваком питању даје своја сопствена објашњења, своје хипотезе. Нису све те хипотезе срећне нити се сва објашњења могу примити. Што се тиче композиције дела, ја бих рекао да подаци из средњобугарских, старосрпских и староруских споменика често нису везани органски са предметом књиге, али нису ни ти подаци на одмет, јер расветљавају и касније епохе у историји старословенског језика. Свакако, Вондракова „Altkirchenslavische Grammatik“ у другом издању, по богатству прикупљене грађе и самосталности у обради, остаје јединствено дело које ће дуго остати књига неопходно потребна за сваког слависта-лингвисту.

Као допуну старословенској граматичи Вондрак је издао старословенску читанку — у првом издању 1910 г. („Kirchenslavische Chrestomathie“ Göttingen), а у другом 1925 г. („Cirkevňeslovanská chrestomatie“ Brno). Заиста је то „дрквенословенска“ читанка, јер ту имамо старих црквенословенских текстова и српске, и руске и такозване средњобугарске, и старословенске редакције. Иако у читанци има доста погрешака, ипак је она од користи за упознавање ђака на универзитетима са старословенским језиком и његовим променама у различним крајевима јужнословенске и руске земље.

Поред старословенске граматике покојни је Вондрак покљонио нашој науци друго крупно дело, а то је — његова позната упоредна граматика словенских језика.

Прво издање тог дела изашло је 1906—1908 г. („Vergleichende slavische Grammatik“. I. Band: Lautlehre und Stammbildungslehre. Göttingen 1906. II. Band: Formenlehre und Syntax. Göttingen 1906), обимно дело од 1322 стране, које је захтевало од писца много знања и још више напорног рада. Год. 1924 изашла је прва свеска те упоредне граматике у другом много проширенијем издању (Göttingen XVIII + 742). Спремајући ово друго своје крупно дело, покојни Вондрак посетио је низ чланака појединим питањима упоредне граматике словенских језика, покушавајући у њима да да тим питањима своје сопствено решење. Тако у вези са првим издањем прве књиге и са другом књигом његове упоредне словенске граматике стоје његови чланци о носним самогласницима (В. В. 1905, 201—225), о облицима императива *daždь, věždь* и т. д. и *gen. pl. rabь, ženь, selь* и т. д. (JArch. XX, 1898 г., 54—61), о *dat. s. pōti, kosti* (J. F. X, 1899, 113—116), о метатези ликвидних сугласника (JArch. XXV, 1903, 182—211), о сложеној придевској деклинацији (JArch. XXII, 1900, 6—11), о акценту (у В. В. 30, 1906 г., 100—153; К. З. 41, 1907, 133—153) и др. У вези са припремањем другог издања Упоредне Словенске Граматике стоје чланци о прасловенској палатализацији непчаних сугласника *к, г, х* (Slavia II, 17—25) и низ чланака, посвећених питањима словенског акцента (у издању Spisy filos. fakulty Masarykovy univ. v Brně 1923 г., у истом издању 1924 г., у Зборнику Пастрнековом 1923 г., 30—34 с. с., у RESl. 4, 1924 г., 16—23 с. с.). Наравно да су и студије Вондракове о појединим питањима чешке историске граматике које махом спадају у почетну периоду његовог научног рада — у извесној мери олакшале компликован задатак који је себи ставио у Упоредној Граматичи словенских језика.

Треба ипак признати да све те специјалне студије Вондракове, посвећене појединим питањима упоредне словенске граматике, нису биле довољне за израду чврстог темеља за ово научно дело. Писац тог дела марљиво је проучио и употребио целу дотичну научну литературу, али опет то његово дело није у довољној мери самостално нити поуздано у погледу појединих закључака, а и целокупне слике, као што је то случај у његовој старословенској граматичи. Ово се објашњава делимично тиме што је задатак упоредне

граматике много компликованији и тежи од задатка старословенске граматике, делимично пак тиме што за упоредну граматiku треба бити у много већој мери лингвиста, него ли за старословенску граматiku: у последњој знатни део испитивања своди се на рад филолошке природе. Међутим покојни Вондрак није био лингвиста у потпуном смислу те речи, иако се врло много бавио лингвистиком кроз цео свој живот. Тим се објашњавају многе слабе стране његових лингвистичких дела уопште. Али и поред тих мана Вондракова Упоредна Граматика не само што је једина књига о том предмету коју имамо уопште, него и књига у којој се огледа савремено стање упоредног проучавања словенских језика, а којом ће се, са великом захвалношћу, послужити свако ко буде обрађивао тај предмет.

Последње време покојни је Вондрак радио на старословенском речнику. Ово је дело, на жалост, остало незавршено, али и оно што је покојни стигао да штампа током свог четрдесетогодишњег неуморног рада потпуно је довољно да му осигура почасно место у историји славистике. *Бјди имоу вѣчнаа памать!*

С. Кулбакин.

3. Общее и славянское языковедение в России с 1914 по 1925 год.

I.

С начала войны до последнего времени русская наука понесла ряд тяжёлых утрат. В самом начале войны скончались крупнейшие русские лингвисты Ф. Ф. Фортунатов (3. XI. 1914)¹ и Ф. Е. Корш (1. III. 1915),² а 16. VIII. 1920 — А. А. Шахматов.³ Деятельность их и их значение освещены, хотя и неполно, в многочисленных некрологах и статьях, посвященных им как в русской, так и в за-

¹ См. А. А. Шахматов в Известиях (Bullétins) Импер. Акад. Наук 1914, и в Отчёте о деятельности Отделения русского яз. и словесн. за 1914 г., В. К. Порезинский в Отчёте Московского Университета 12. янв. 1914 г., ЖМНП. 1914 г. декабрь и в 4-м изд. Введения в языковедение, М 1916 г.; В. Н. Щепкин в РФВ. 72 (1914. 3—4); Jagić в Arch. für Sl. Phil. 37 (1920); А. Белић. Руска лингвистичка школа, ЈФ. II. 1—2; Младенов. Славянски гласи; M(áchal). ČMF. 4; Н. Н. Соколов в Viltis 1915 и Lietuvios Žinios 1915; М. М. Покровский. Slavia III. 4; Fr. T(rávníček) ČSM. 1914, 454; (O. Hujer) LF. 41, 475—477.

² См. А. А. Шахматов в Известиях (Bullétins) Импер. Акад. Наук 1915 и в Отчёте о деятельности Отделения русского яз. и словесн. за 1915 г.; А. А. Грушка в особом приложении к Отчёту Московск. Университета за 1915 г.; С. П. Обнорский в Известиях Отдел. русск. яз. и словесн. 20 (1915). 1; М. Н. Сперанский в РФВ. 73, 2 (1915, 2); Д. Н. Ушаков в Трудах Московской Диалектол. комиссии, в. 4 (РФВ. 74, 1 = 1915, 3), Jagić в Arch. für Sl. Phil. 37 (1920). Н. Н. Соколов Viltis 1915; В. К. Порезинский в 4 изд. Введения в языковедение, М. 1916; Р. Кошутин в Грам. руског језика I. А, друго изд., Петрогр. 1919, предговор, стр. XXXVI—XXXVIII; Грушка и Дурново, Slavia VI. 2 и др.

³ См. Известия Отделения русского яз. и словесн. Росс. Акад. Наук, т. 25 (1920), целиком посвященный статьям о Шахматове; кроме того: В. В. Виноградов, Алексей Александрович Шахматов. Петрогр. изд-во „Колос“, 1922 (популярный, живо

граничной печати. Добавлять к тому, что уже сказано о значении этих учёных для русской и славянской науки, здесь не стану.

Кроме них за это время скончались и многие другие видные филологи. Назову из них только тех, которые известны своими трудами в области славянской филологии.

1. Еп. Анастасий¹ (А.И. Александров), бывший профессор Казанского Университета, позднее — ректор Петроградской Духовной Академии († 1918), славист, ученик проф. Бодуэна-де-Куртенэ, автор нескольких работ по славянской филологии, в том числе и по славянским, преимущественно русскому, и по литовскому языкам, печатавшихся в РФВ., Записках Казанского Университета и др.¹

2. Заслуженный проф. Московского Университета Р. Ф. Брандт² (1853—2. III. 1920), занимавший около 30 лет кафедру славянской филологии в Московском Университете, автор первого крупного исследования по славянской акцентологии: „Начертание славянской акцентологии“, Петрогр. 1880 и многих других работ по славянскому языковедению („Грамматические Заметки“ 1886 г., обширные отзывы о труде Флоринского „Лекции по славянскому языкознанию“ в Сборн. 2 Отд. Акад. Наук т. 66, многочисленные дополнения к русскому переводу Сравнительной Морфологии Миклошича 1883—1891 г. и др.), издатель т. наз. „Григоровичева Паримейника“ и автор кратких университетских пособий по сербскому, болгарскому, чешскому и польскому языкам.

3. Проф. Петрогр. Ун-та С. К. Булич,³ языковед, ученик проф. Бодуэна-де-Куртенэ, автор ряда исследований, преимущественно по русскому языку и истории языковедения, и многочисленных статей по языковедению в научных и популярных изданиях, из последних главным образом в Энциклопедич. Словаре Брокгауза и Ефрона. Буличу принадлежит, между прочим, обширная „История языковедения в России“, Петрогр. 1904, доведённая до 1825 г.

4. Л. Л. Васильев, автор ряда ценных статей по истории русского языка, помещенных в Известиях Отдел. русск. яз. и словесн. И. Акад. Наук, РФВ. и ЖМНПр. за период времени с 1902—1918г. Большая часть их посвящена анализу правописания старинных па-

и ярко написанный очерк); Б. М. Ляпунов в Изв. Отд. русск. яз. и словесн., т. 28 и 29 (очень обстоятельный обзор научных работ Шахматова); Kulbakin. Oeuvre de Šahmatov в RÉS. I. 1—2; Polívka. Nový Atheneum 1921, стр. 186 сл. и 228 сл.; Hujer LF. 47, 346. Jastrebov, † akademik a prof. A. A. Šahmatov. (1864—1920). Zvláštní otisk z časopisu „Národní Listy“. V Praze. 1920. А. Белин. Руска лингвистичка школа ЈФ. II. 1—2 и др.; кроме того — ряд статей, посвященных разбору последних работ Шахматова: Бузук. Изв. 23, 2, А. Meillet. RÉS. 188, Niederle. Slavia I. 137, Jagić. Arch. 37; Lehr-Spławiański Stosunki pokrewieństwa języków ruskych. RS. IX. 1 и др.

¹ См. РФВ. 71. 243.

² См. LF. 48, 1. Большая часть трудов Р. Ф. Брандта (до 1905 г.) перечислена в „Новом Сборнике статей по славяноведению, составл. и изд. учениками Вл. И. Ламанского“, Петрогр. 1905. Позднейшие работы Р. Брандта немногочисленны.

³ См. RÉS. I. 3—4.

мятников русского письма и лишь немногие — анализу диалектологических записей по современным говорам. В статьях Л. Васильева много новых и оригинальных наблюдений и открытий. Между прочим, ему первому удалось определить условия появления в великорусском того вида *о*, который в диалектологических записях часто передаётся через *уо*, и найти письменные памятники XVI в., где такое *о* обозначается при помощи особого знака ударения (каморы). Этому открытию посвящено исследование Васильева, из которого до сих пор напечатано только начало в последней вышедшей книжке РФВ.

5. Проф. Моск. Дух. Акад. Гр. А. Воскресенский († 15. III. 1918), автор исследований о редакциях славянского перевода Евангелия и Посланий апостольских, много сделавший для выяснения словарного состава этого перевода и его древнейших редакций.¹

6. В. Н. Добровольский († 1922),² этнограф, собравший огромный фольклорный матерьял в очень точных записях, передающих не только фразеологию и синтаксический строй народной речи (записывались не только песни, сказки и т. п. произведения устной словесности, но и рассказы крестьян о собственной жизни и т. п.), но и произношение; записи Добровольского делались преимущественно в Смоленской губ., частью — в соседних частях Калужской и Орловской губ.; записи из Смоленской губ. составили 4 объёмистых тома „Смоленского Этнографического Сборника“, остальные напечатаны в разных учёных журналах — в РФВ., Живой Старине и др. Кроме записей, давших матерьял для диалектологических работ других исследователей,³ Добровольскому принадлежат характеристика народных говоров Смоленской губ.⁴ и условных языков Смоленской и Калужской губ. Последним крупным научным трудом В. Н. Добровольского был обширный „Смоленский Областной Словарь“, Смоленск 1914, изд. на средства Отд. русск. яз. и словесн. Академии Наук.

7. Проф. Петрогр. Дух. Академии И. Е. Евсеев († летом 1921 г.), знаток славянских переводов Библии, автор исследований „Книга пророка Исаии“ 1897 и „Книга прор. Даниила“ 1905 и ряда статей по изучению редакций древнейших славянских переводов Библии, много сделавший для выяснения словарного состава древнейших славянских переводов Библии, для выяснения различий между кирилловскими, мефодиевскими и болгарскими времени царя Симеона

¹ Перечень трудов Воскресенского до 1905 г. см. в „Новом Сборнике“ учеников В. И. Ламацкого.

² Характеристику работ Добровольского см. в книге Карского „Белоруссы“, т. I. 269—271.

³ Напр. Шахматова „Звуковые особенности Ельнинских и Мосальских говоров“ РФВ, тт. 36 и 38 (1895 и 1896 г.), Караулова. „Говор Палех Жиздринского уезда РФВ. 43, ср. также „Опыт Диалектол. карты“ 1915 и Дурново. „Диалектологич. Разыскания 1917 и 1918 г., вып. 2, стр. 13—15.“

⁴ Смоленский Этногр. Сборник, т. I.

переводами и для установления объёма переводной деятельности Кирилла, Мефодия и переводчиков Симеоновской эпохи.¹

8. Проф. Юрьевского, позднее Воронежского Ун-та Д. Н. Кудрявский († 9. XI. 1920), санскритист, работавший также в области общих вопросов языковедения, как то — вопросов о происхождении языка, о взаимоотношении между психологией и языковедением, о сущности грамматической формы, и в области исторической морфологии и синтаксиса русского языка.² Д. Н. Кудрявскому принадлежит также русский перевод книги А. Meillet, „Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes“ („Введение в сравнительную грамматику индоевропейских языков“, 2-е изд. Юрьев 1914).

9. Акад. Вл. Ив. Ламанский (1833—2. XII. 1914), славист и общественный деятель, соединявший в себе научные интересы к славянству с энергией борца за славянство, славянские языки и культуру. Историк и этнограф славянства, автор капитальных работ в этих областях, он не был языковедом, но много содействовал успехам славянского языковедения многолетним преподаванием славянских языков в Петроградском Университете и умением пробудить в своих слушателях интерес к славянским языкам и их диалектологии, а косвенно и своими трудами по истории и этнографии славян. Л. много лет состоял председателем Этнографического отдела Русского Географического Общества и редактором основанного им журнала „Живая Старина“; в этом журнале и в других изданиях Русского Географического Общества помещено много матерьяла по русской диалектологии, а частью и по диалектологии других славянских языков.

10. Проф. А. В. Марков († 1917), этнограф, собиратель и исследователь произведений устной словесности, главным образом, былин, издавший много ценного фольклорного матерьяла в точных записях, дающих возможность изучать этот матерьял и со стороны языка (произношения, грамматики и словаря); А. В. Маркову принадлежит также несколько работ по русской диалектологии, частью напечатанных (в Известиях Отд. русск. яз. и словесн.), частью сохранившихся в рукописях.⁴

¹ Разбор работ И. Е. Евсеева имеется, м. пр., в книге Михайлова. „Опыт исследования книги Бытия прор. Моисея“. Печатались статьи Евсеева преимущественно в Известиях (Bulletin) Акад. Наук, в Известиях Отдел. р. яз. и слов., в Христианском Чтении и Трудах Славянской Комиссии.

² К последним относится, м. пр., ряд работ по истории форм. прош. врем. глаголов и по истории причастий. Работы К. печатались в РФВ., Изв. Отд. русск. яз. и словесн. Акад. Наук, Записках Юрьевского Ун-та и ЖМНП. Отдельным изданием вышел небольшой курс „Введения в языкознание“.

³ См. некрологи Ламанского в Известиях (Bulletin) Академии Наук 1915 г., в Отчёте о деятельности Отдел. русск. яз. и словесн. за 1914 г., в ЖМНП. 1915 г., в Живой Старине 1915 г., в РФВ т. 73, 1 (1915, 1), в Arch. für Sl. Phil. 37. (1916), стр. 609—622 (Polivka) и др. Перечень его трудов, обзор его деятельности и матерьялы для его биографии до 1905 г. см. в „Новом Сборнике статей по славяноведению, составленном и изданном учениками Вл. И. Ламанского“, Петрогр. 1905.

⁴ Рукописи А. В. Маркова хранятся в Моск. Диалектол. Комиссии и доступны для пользования.

11. К. П. Михальчук († в мае 1914),¹ этнограф и диалектолог, автор одного из первых обзоров малорусских говоров: „Наречия, поднаречия и говоры Южной России“ (Труды Этнографическо-Статистической Экспедиции в Ю.-Зап. Край под ред. Чубинского, т. VII. 2. 1879) и составитель первой диалектологической карты малорусского языка (там же) и программ по собиранию сведений о малорусских говорах.

12. Проф. Н. П. Некрасов († 1914)², автор талантливой работы „О значении форм русского глагола“, Петрогр. 1865, исследования о языке Лаврентьевского списка летописи в Известиях Отдел. русск. яз. и словесн. т. I и II (1896 и 1897) и нескольких небольших статей по синтаксису и рецензий в ЖМНПр. и др.

13. А. И. Никольский († 1914),³ автор нескольких статей о языке старинных русских памятников в Известиях Отдел. русск. яз. и словесн. и в РФВ.

14. Проф. Д. Н. Овсяннико-Куликовский († в янв. 1921 г.),⁴ ученик и последователь Потемби, известный своими работами по древне-индийским верованиям, по теории поэзии и по новой русской литературе, но также и работами по синтаксису, к которым относится книга „Синтаксис русского языка“, 1-е изд. Петрогр. 1902, 2-е — Петрогр. 1912 и несколько монографий по русскому синтаксису. Появление „Синтаксиса“ Овсяннико-Куликовского в своё время было встречено в русской научной критике, как крупное событие.

15. Ю. В. Петровская († 1919), талантливая и энергичная ученица акад. Шахматова, автор исследования о глухих в Синайской Псалтири,⁵ описания одного говора Зарайского уезда Рязанской губ.⁶ и нескольких популярных брошюр по языковедению.

16. Проф. Казанского Ун-та Н. М. Петровский († 1921), славист-филолог, известный, кроме многочисленных работ нелингвистического характера, также русским переводом Грамматики древнеболгарского языка Лескина и сравнительного синтаксиса славянских языков проф. Вондрака.

17. А. Преображенский († 1919), составитель „Этимологического Словаря русского языка (см. ниже).⁷

18. Е. Р. Романов († 1921),⁸ этнограф, собиратель устного фольклорного матерьяла, издавший 9 выпусков „Белорусского Этнографического Сборника“, содержащего, по большей части, матерьялы по устной словесности, значительная часть которых за-

¹ См. РФВ, т. 72.

² См. РФВ, т. 72.

³ См. РФВ, т. 72.

⁴ См. Славянски Гласи 14, RÉS I. 1.

⁵ Изв. Отд. р. яз. и слов. т. 21. 1.

⁶ Сборн. Отд. р. яз. и слов. т. 99.

⁷ Ср. отзыв Фортунатова (Отчёт о присуждении премии . . . 1915 г.)

⁸ Оценка трудов Романова дана акад. Е. Ф. Карским в „Разборе историко-этнограф. трудов Е. Р. Романова“, Петрогр. 1904 (Отчёт о присуждении премий Батюшкова) и в „Белоруссах“ т. I. 303—316 и т. II. 3. 293—295.

писана самим Романовым с большой точностью и, в последних выпусках, более или менее фонетически; кроме фольклорного материала, в Сборнике напечатаны также словарь условных языков, употребляемых белоруссами, и сведения о народных товарах Витебской губ. Кроме Белорусского Сборника, Романову принадлежат и другие работы по белорусскому фольклору, древностям и диалектологии.

19. С. Н. Северьянов († 1918),¹ редактор изданий старославянских и др. памятников; под редакцией его вышли образцовые издания Супрасльской рукописи и Синайской Псалтири, а также некоторые издания более поздних памятников; в рукописи остались составленные им словари (славянско-греческие и грекославянские) к Супрасльской рукописи и другие матерьялы.

20. Проф. Н. Н. Соколов (1875—28. V. 1923),² один из основателей и руководителей Московской Диалектологической Комиссии, автор работ по литовской и русской (великорусской и белорусской) диалектологии, ценных своими оригинальным историческим методом, работавший также и в области синтаксиса.

21. Молодая ученица акад. Б. М. Ляпунова Тимчинова, автор статьи о смещении *o*, *e* с *ъ*, в Смоленской грамоте 1229 г.³

22. Заслуженный проф. Киевского Университета Т. Д. Флоринский (расстрелян в 1919 г., на 66-м году жизни),⁴ славист. Кроме многочисленных работ нелингвистического содержания издал „Лекции по славянскому языкознанию“, в двух больших томах,⁵ содержащие характеристики всех литературных южных и западных славянских языков; к славянскому языковедению имеют также отношение книга „Славянское племя“ с этнографической картой всего славянства, Киев 1907 и „Этнографическая карта Западного Славянства и Западной Руси“, Киев 1911.

23. Проф. Московского Ун-та В. Н. Щепкин († 1920),⁶ ученик Фортунатова, видный славист-лингвист и палеограф, автор больших исследований о языке Савиной книги⁷ и Болонской Псалтири⁸ и ряда других ценных монографий и рецензий лингвистического и

¹ Характеристику Северьянова см. в статье М. М. Покровского о Фортунатове, *Slavia* III. 4.

² См. Н. Дурново. *Slavia*. II. 187; А. И. Соболевский. Изв. 27.

³ Ученые Записки Высшей школы города Одессы. Отдел гуманитарно-общественных наук, т. II, посвящ. проф. Б. М. Ляпунову. Од. 1922.

⁴ См. ССМ. 25 (1919), 365, LF 47 (1920), 53. Перечень трудов Флоринского до 1905 г. см. в „Новом Сборнике... составленном учениками В. И. Ламанского.“

⁵ Т. I (южнослав. языки), Киев 1895, т. 2 (зап.-слав. яз.), Киев 1897. Ср. отзывы Брандта (см. выше) и Облака *Archiv Ягича* 18 (1896). 247 слл. и 20, 343 слл.

⁶ См. *RÉS*. I. 1, LF. 48, 1, JФ. II. 1 (Белић. Руска Лингвистичка школа).

⁷ „Рассуждение о языке Савиной книги“, Петрогр. 1899 (Сборн. Отд. р. яз. и слов. 66), ср. Отчёт о присужд. премий гр. Толстого в 1900 г., *Arch.* 22, 247 слл. и др. Щепкину же принадлежит и издание Савиной книги в Памятниках старослав. яз. т. I. 2, 1903 г.

⁸ „Болонская Псалтырь“, Петрогр. 1906 (Исслед. по русскому яз. т. II. 4).

палеографического характера.¹ Ему же принадлежит несколько хороших университетских пособий; важнейшие из них — „Учебник болгарского языка“, М. 1909 и „Учебник русской палеографии“, М. 1920, вышедший после смерти автора.

24. Н. А. Янчук († 1922), этнограф, знаток белорусского и северно-малорусского фольклора, издавший некоторые фольклорные материалы в довольно точной записи, автор ценной диалектологической работы об одном северномалорусском говоре с так наз. дифтонгами не только на месте старых *o* и *e* в новых закрытых слогах и на месте старого *ъ*, но и на месте старого *ѣ*, (последний определяется Янчуком, как *ia*); эта работа пока остаётся в рукописи.

II.

Другого рода утрату понесла русская наука уже за время революции в виде сокращения числа и объёма научных изданий, помещавших работы по языковедению и филологии. Русские научные издания выдержали, лишь немного сокротившись в объёме, тяжёлые годы войны. Русский Филологический Вестник всё время выходил почти в прежнем объёме, несмотря на то, что редакция принуждена была скитаться по разным городам (74-й том вышел в Варшаве, 75-й и 76-й — в Москве, 77-й в Петрограде, а 78-й печатался частью в Москве, частью в Казани); Журнал Министерства Народного Просвещения, дававший всегда много места статьям по филологии и языковедению, выходил до самой октябрьской революции акуратно каждый месяц такими же объёмистыми книжками, как и раньше; продолжали выходить более или менее в прежнем объёме и Известия и Записки Университетов; только Известия Отделения русского яз. и словесн. Российской Академии Наук должны были сократиться до 2 книжек в год вместо прежних 4-х, а Живая Старина перестала выходить после 1916 г. Октябрьская революция вызвала закрытие Русского Филологического Вестника, Журнала Министерства Народного Просвещения, Чтений в Обществе Истории и Древностей Российских, Этнографического Обозрения, периодических изданий Духовных Академий и почти всех университетских Известий и Записок, а Известия Отделения русск. яз. и словесн. Российской Академии Наук, начиная с 26-го тома, стали выходить только по одной книжке в год, в объёме, равном объёму одной из 4-их книжек, составлявших ранее годичный том Известий. Должны были прекратиться и многие неперіодические издания, как наприм., издания Московского Археологического Общества и др., труды провинциальных археографических комиссий. Правда, вместо этих изданий появились новые: некоторые возникшие во время революции провинциальные уни-

¹ Статьи и рецензии Щепкина печатались преимущественно в Известиях Отд. р. яз. и слов.; в изданиях Московск. Археолог. О-ва, в RS (здесь, между прочим, его рецензии на грамматики старослав. языка Лескина и Вондрака) и в РФВ; в 25 т. Архива Ягича помещена большая его статья по палеографии (о вязи).

верситеты и учрежденные за последнее время Научно-Исследовательские Институты стали выпускать свои труды, но таких изданий до сих пор еще очень мало,¹ и помещенные в некоторых из них статьи по языковедению, по большей части, научной ценности не представляют. Исключение составляет лишь возникшая в 1918 г. Украинская Академия Наук в Киеве, в изданиях которой помещён ряд ценных работ по изучению украинского языка. Отдельные книги по языковедению, но исключительно популярные или имеющие характер руководств и учебных пособий, изредка появляются, как публикации т. наз. Госиздата (Государственного Издательства) и некоторых частных издательств. Статьи и небольшие работы по языку научного характера в настоящее время могут помещать у себя почти исключительно Известия Отделения русского языка и словесности Академии Наук; популярные статьи — некоторые педагогические журналы, из которых наибольшее внимание уделяют языку московский „Родной язык в школе“, выходящий книжками в неопределённые сроки, и Харьковский „Путь Просвещения (Шлях Освіти)“, а также ежемесячник общего характера „Печать и Революция“. В нынешнем году, в связи с юбилеем Российской Академии Наук, переименованной по этому случаю в „Академию Наук С. С. С. Р.“ или „Всесоюзную Ак. Наук“, последняя получила возможность напечатать несколько работ по языку, в том числе курсы Шахматова по синтаксису и современному русскому литературному языку, монографии Карского, Лаврова, Васильева и Обнорского и 9-й выпуск Трудов Московской Диалектологической Комиссии.

Однако сокращение научных филологических журналов не было вызвано сокращением научной производительности русских учёных и не повлекло за собой такого сокращения. Об этом свидетельствует большое непрерывно возрастающее число лингвистических и филологических работ русских учёных, написанных в России и напечатанных в различных заграничных научных изданиях² или

¹ Т. напр., лучше всего представленные научными силами Московский и Петроградский Научно-Исследовательские Институты языковедения и истории литературы до сих пор не издали ни одного выпуска своих трудов. Насколько мне известно, 1-й выпуск Трудов секции языка Московского Института печатается и должен скоро выйти.

² Таковы (не называю чисто историко-литературных):

1. В ЖФ.: Булаховский. К болгарскому ударению II. 2; он же Акцентологические этюды III; Долобко. Требник... II. 1; Дурново. Русские рукописи XI и XII в... IV; Ляпунов. Родственные связи словънцев с сербами и хорватами IV.

2. В RÉS: Богородицкий. *Observations expérimentales sur la prononciation du russe* IV. 1—2; Дурново. *De la déclinaison en grand-russe littéraire moderne* II. 3—4; он же. *La cathégorie du genre en russe moderne* IV. 3—4; Ильинский. *Jean l'Exarque* IV. 3—4; Селищев. *Les traits linguistiques communs aux langues balkaniques*.

3. *Slavia*: Бенешевич. Schmid. *Die Nomokanonübersetzung* (рец.) II. 1; Бузук. Шахматов-Кримский. Нариси (рец.) III. 1; он же. Замітки з української мови III. 4; Голанов. Московская Диалектологич. Комиссия III. 4; Грушка. Ф. Е. Корш IV. 3; Дурново. К истории звуков русского яз. I. 1, II. 2—3; он же. К вопросу о яз. Киевских Листков I. 2—3; он же. Спорные вопросы о-сл. фонетики III. 2—3; К вопросу о национальности славянского переводчика Хроники Георгия Амартола

принятых для напечатания редакциями русских академических изданий — Известий и Сборника Отдел. русского яз. и словесн. — и заграничных филологических журналов. Об этом же говорит и неослабевающая деятельность русских научных обществ, занимающихся изучением языка, как напр. Моск. Диалектолог. Комиссия, заседания которой в 1921—1924 годах были даже чаще, чем в довоенное время, и др., а также лингвистические секции возникших в разных городах научно — исследовательских институтов. Очень энергично работает и именно в области изучения языка возникшая только во время революции Украинская Академия Наук. Новая регистрация учёных обществ, проведённая Советским правительством в 1922—1923 годах, следствием которой было закрытие ряда научных обществ,¹ повидимому, не отразилась на обществах, занимающихся специально изучением языка.²

IV. 3; он же. К 40-летию „Очерков“ Соболевского III. 4; ряд рецензий II. 1, 2—3, III. 1. IV. 243; он же. Некролог Н. Н. Соколова II. 1; Ильинский. К вопросу о чередовании гласных *о, е* в начале слова II. 2—3; он же. Один эпизод из Корсунского периода жизни Константина Философа. III. 1; он же, рецензии I. 4, II. 4; Истрин. Хроника Георгия Амартола II. 4; Лавров. Где возник перевод Хроники Георгия Амартола IV. 3; Ляпунов. Кульбакин. Украинский язык (рец.) М. М. Покровский. Памяти Фортунатова III. 4; А. М. Селищев. Русский язык у инородцев Поволжья IV. 1.

4. ZSIPh. Богородицкий. Untersuchungen in der russischen Literaturwissenschaft II. 1—2; Бубрих Die Akzentlehre von A. Belić I. 1—2; он же. Beiträge zur urslavischen Lautlehre II. 1—2; Булаховский. Разбор акцентологических работ Ван-Вейка I. 1 2; он же. Die Akzentrückziehung im Slovenischen II. 1—2; Ганцов. Die ukrainische in neuen Darstellungen russischer Mundarten II. 1—2. Долобко. Die enklitischen Formen des Pronomens der 1. u. 2. Person im Dual des Urslavischen. I. 3—4; он же. Северьянов. Синайская Псалтирь. I. 3—4; Дурново. Meyer. Hist. Gramm. der russ. Sprache (рец.) I. 3—4; он же, две рецензии II. 1—2; Жирмунский Formprobleme in der russischen Literaturwissenschaft I. 1—2; Зеленин. Die russische volkskundliche Forschung I. 1—2, 3—4; он же. Das heutige russische Schnaderhüpfel. I. 3—4; Карский. Die weißrussische Philologie I. 3—4; Обнорский. Die Form des Vocativus im Russischen I. 1—2; он же. Дурново. Диалектологические разыскания (рец.) I. 1 2; он же. Dualspuren in der Nominaldeklination des Russischen II. 1—2; Томсон. Phonetische Beachtungen zur russischen Aussprache II. 1—2; Якубинский. Die Vertretung des ur Slav. *ě* im Čakavischen.

5. LF. Ильинский. Северьянов. Синайская Псалтирь (рец.).

6. Prace filolog.: Дурново. Staro-słowiańskie прѣгъни (прѣгъни).

7. Sborn. Matice Slovenskej; Ильинский. Slovenaké etymologie II. 3.

8. Prace filologiczne ofiarowane prof. Baudouinowi de Courtenay; Ильинский. Об одной аномалии в образовании сравн. степени в прасл. языке.

¹ Так, в Москве были закрыты О-во Истории и Древностей Российских, Московское Археологическое О-во со всеми его комиссиями, Историческое О-во и др. О судьбе научных обществ в других городах сведений не имею. Вместо научных обществ организованы научно-исследовательские институты, все члены которых назначаются правительством, так что научная коллективная работа в таких институтах подвергается строгому контролю.

² Московское Лингвистическое Общество и Московский Лингвистический Кружок закрылись не вследствие отказа в регистрации.

III.

В области общих вопросов языковедения за рассматриваемый период можно отметить выход новыми изданиями нескольких руководств, первые издания которых вышли еще до войны. Таковы книги: 1. В. К. Поржезинский. Введение в языковедение, изд. 7. М. 1916, дополненное по сравнению с 3-м изданием (1913 г.) портретами учёных языковедов и картами распространения языков, а в остальном повторяющее почти без изменений предыдущее издание. 2. В. А. Богородицкий. Лекции по общему языковедению, изд. 2, значительно дополненное, Каз. 1915; по сравнению с 1-м изданием (1913 г.) объём книги увеличен в 1½ раза; общий характер руководства остался тоже; 3. Д. М. Ушаков. Краткое введение в науку о языке; с 1915 по 1925 год книжка была переиздана 6 раз; последнее издание — 7-е, вышедшее в 1925 г.; значительных изменений сравнительно со 2-м изданием не содержит. Кроме переизданных старых руководств за тот же период появились и некоторые новые. Во время войны вышла небольшая книжка Е. Д. Поливанова „Конспект лекций по введению в языкознание и общей фонетике“, ч. I, Петрогр. 1916; 87 стр.; та же книжка была переиздана Госиздатом в 1923 г. в Берлине под заглавием: „Лекции по введению в языкознание и общей фонетике“. Книжка Поливанова не вполне соответствует заглавию: она содержит, если не считать двух страниц в начале и стольких же в конце, только краткие сведения по физиологии звуков речи и беглые характеристики русского, французского, немецкого и английского произношения; за образец русского произношения взято произношение самого автора, отличное и от московского и от петроградского (автор сам родом из Эстонии). В 1918 г. в Одессе вышла небольшая книжка П. А. Бузук „Очерки психологии языкознания“; она же в переработанном и значительно дополненном виде была переиздана в Москве изд-вом Думнова под заглавием „Основные вопросы языкознания“, М. 1923; но как в первоначальном виде, так и в переработке книга носит несколько макулатурный характер и научной ценности не представляет. К пособиям общего характера относится и мой „Грамматический Словарь“, изд. Френкелем в 1924 г., содержащий объяснения грамматических и лингвистических терминов.

В 1922 г. в Одессе вышла 4-м изданием одна из первых работ Потебни „Мысль и язык“ в качестве 1-го тома тома задуманного на Украине „Полного собрания сочинений Потебни“.

Из отдельных общих вопросов языковедения в течение всего десятилетия наибольшее внимание не только ученых и преподавателей языка, но и широкой публики привлекали вопросы о содержании и задачах научной грамматики, об отношении грамматики к логике и психологии и о сущности грамматической формы. Эти вопросы поднимались в русской научной и педагогической литературе еще раньше, главным образом со времени первого съезда преподавателей русского языка в военно-учебных заведениях, на котором

акад. Фортунатов прочёл лекцию „О преподавании грамматики русского языка“;¹ (ср. также брошюру проф. Кудрявского „Школьная и научная грамматика“, изданную в виде предисловия к книге О. Новиковой „Русский язык“², и ряд статей проф. Будде),³ но сделались предметом всестороннего обсуждения лишь с выходом обстоятельной книги А. М. Пешковского „Русский синтаксис в научном освещении“. М. 1914, автор которой поставил своей задачей изложить общедоступно „основные вопросы синтаксиса в том виде, в каком они трактуются современным языкознанием“, исходя из понятия грамматической формы и отделяя „грамматическую сущность речи от её логико-психологического содержания“.⁴ В связи с тем, что в „Синтаксисе“ Пешковского строго проводится принцип изучения только грамматической формы, отнюдь не тех значений и логических категорий, которые не выражены формами языка, за направлением, представителем которого является Пешковский, закрепилось название „формальное“, а за грамматикой, изучающей только грамматические формы, название „формальной грамматики“, в отличие от традиционных грамматик, распределяющих многие факты языка по известным логическим категориям, независимо от того, выражаются ли эти категории в языке особыми формальными признаками, и получивших в русской научно-педагогической литературе название „логических“. Книга Пешковского, рассчитанная на читателя из широкой публики, написана очень популярно и, несмотря на значительный объём, имела большой успех. Рецензии на нее, появившиеся в научных и педагогических журналах,⁵ побудили автора к написанию новых работ, выясняющих его научную позицию; таковы его ответ проф. Будде в ЖМНПР. 1915. № 4, статья „Синтаксис в школе“ в харьковском журнале „Наука и Школа“ 1915, перепечатанная в 1925 „Сборнике статей“ Пешковского, и книжка „Школьная и научная грамматика“ 1915, переизданная позднее в расширенном объёме несколько раз (2-е изд. М. 1919, 3-е изд. Берлин 1921, 4-е М. 1923); последняя, рядом с критикой школьной грамматики, содержит и схему научной грамматики, какую представлял её себе автор. „Синтаксис“ также был переиздан Госиздатом в 1920.

Те же общие вопросы имели в виду и критики книги Пешковского, проф. Будде и Булаховский, касающиеся в своих рецензиях только общих вопросов и не затрагивающие вопроса о том, насколько верно и полно освещена в этой книге синтаксическая система именно русского языка. Такой же принципиальный по существу характер носит и спор между так наз. „формалистами“, т. е. представителями „формального“ направления и их противни-

¹ Труды 1-го съезда преподавателей русского яз. в военно-учебных заведениях. Петрогр. 1904. Перепечатана в РФВ. 53 (1905. 1—2).

² Юрьев 1910.

³ Изв. 1910. 4; РФВ. 64. 1, 70; Сборн. в честь проф. Корсакова.

⁴ См. Предисловие (перепеч. и во 2-м издании).

⁵ Будде. ЖМНПР. 1914, Булаховский. Наука и школа 1915.

ками, разгоревшийся в педагогической печати главным образом после октябрьской революции, когда руководители „Наркомпроса“ (т. е. Комиссариата по Просвещению) официально предписали преподавателям русского языка придерживаться в преподавании грамматики т. наз. „формального метода“. В связи с этим спором Пешковским было написано еще несколько статей, посвященных выяснению сущности „формальной грамматики“ и другим грамматическим вопросам общего характера. Таковы его статьи „В чём же, наконец, сущность формальной грамматики? (Знамя рабфаковца, 1924. 1—2, перепечат. в „Сборнике статей“ 1925) и „Понятие отдельного слова“ („Сборник статей“, 1925), ряд рецензий в „Родном языке в школе“, „Печати и Революции“, „Пути Просвещения“ и др., статьи в „Литературной Энциклопедии“, т. I, изд. Френкеля и т. п. Наиболее полно последние взгляды Пешковского на разные грамматические вопросы отразились в его учебном руководстве „Наш язык. Книга для учителя“. Вып. I. 1924, и вып. II; в первом выпуске, м. пр., довольно подробно рассматривается грамматическая роль интонаций.

Пересмотр тех же основных вопросов имеет в виду в своих работах и другой московский языковед, проф. М. Н. Петерсон, также представитель „формального направления“, исходящий в своих взглядах на задачи синтаксиса и на сущность грамматической формы из системы Фортунатова,¹ но во многом расходящийся с Пешковским. М. Н. Петерсон в ряде докладов в Моск. Диалектол. Комиссии и других учёных и педагогических обществах, а также в рецензиях на работы Пешковского и других выступил против Пешковского, подвергая критике взгляды Пешковского на общие вопросы. Своё собственное понимание задач научной грамматики Петерсон изложил в небольшой книжке „Очерк синтаксиса русского языка“ М. 1923 и в элементарном пособии „Русский язык. Пособие для преподавателей“, М. 1925, а также в ряде небольших статей, главным образом, рецензий в педагогических и других журналах;² отмечу, м. пр., конспект его доклада о книге Гипиуса „Русский синтаксис“ вместе с прениями по поводу доклада в сборнике „Русский язык в школе“, под ред. Л. Н. Ушакова, М. 1923, статьи „Старый и новый синтаксис“ (Родной язык в школе 7. 1925), „Ответ моим оппонентам“ (там же, кн. 8. 1925).

Тех же основных и других общих вопросов касаются и мои статьи в „Родном языке в школе“: „В защиту логичности формальной грамматики“, кн. 3, „Что такое синтаксис?“ (по поводу книги Петерсона), кн. 4, „О формальной грамматике и логике“, кн. 6 и несколько рецензий там же, а также значительная часть статей в моём „Грамматическом Словаре“.

¹ Система Фортунатова вкратце изложена им в „Общем курсе“ языковедения (последнее литограф. издание — 1902 г.)

² Преимущественно в журн. „Печать и Революция“.

Значительная часть названных статей была вызвана тем, что „формальный метод“, который предписывался программами Нарком, проса, был понят многими педагогами совершенно не в том смысле какой придавали этому понятию учёные московской школы и передовые педагоги, выступившие впервые с положением, что грамматика, как наука о формах языка, должна изучать только эти формы. Необычность того значения, в каком употребляется термин „форма“ в грамматике учёными московской школы (= „звуковое выражение определенных смысловых отношений“ или „грамматические значения, выраженные определёнными звуковыми признаками“) привела некоторых педагогов к пониманию грамматической формы, как внешнего звукового признака, независимого от тех грамматических значений, которые с ним связаны, и вызвала ряд статей и учебных руководств, пытающихся при рассмотрении грамматических фактов совершенно устранить элемент значения,¹ а с другой стороны, статьи, направленные против формального метода вообще, в сущности же — против этого последнего понимания формального метода.²

Отчасти пересмотр общих вопросов о сущности и методах синтаксиса содержит и недавно вышедший первый выпуск курса акад. Шахматова „Синтаксис русского языка“, Петрогр. 1925; XVIII + 442 стр.; синтаксическая система Шахматова сильно отличается как от традиционных систем, так и от систем Петерсона и Пешковского. Сам Шахматов на 1-ой стр. своего курса указывает на свою зависимость в понимании предложения от Сведелиуса.³

Другой общий вопрос, ставившийся в русской научной литературе за последние годы, — вопрос о взаимоотношении между историческим и статическим изучением языка. Школа Фортунатова на первый план выдвигала сравнительно-историческое изучение языка; это изучение Фортунатов считал главной задачей научного языковедения, которое он мыслил только, как сравнительное, точнее, именно, как сравнительно-историческое, что, однако, не мешало ему указывать на необходимость чисто статического подхода при анализе фактов современного языка: только выяснив законы, действующие в языке в данный момент, можно приступить к сравнительно-историческому изучению языка;⁴ попытку

¹ Таковы: Н. С. Державин. „Учебник русской грамматики. Опыт научно-элементарного курса I. Основы фонетики и морфологии“. Изд. 5. 1923; Абакумов. „Учебник русской грамматики. Опыт применения научной грамматики к школьно-грамматической практике, ч. I. Фонетика и морфология“. 1923. Характерны для обоих руководств их заглавия, подчёркивающие их „научность“, идущую в разрез с достижениями научной мысли как русской, так и западной. То же понимание формальной грамматики см в статьях Абакумова и Павловича в „Родном языке в школе“ и др.

² Ср. доклад проф. Л. В. Щербы на петроградском съезде словесников 1921, и др.

³ *Analyse du langage appliqué à la langue française*, Upsale 1907.

⁴ Ср. назв. выше лекцию Фортунатова „О преподавании грамматики“.

статического анализа фактов языка представляет, на пр., статья Фортунатова „О залогах русского глагола“¹. Школа Бодуэна-де-Куртенэ, наоборот, выдвигала на первый план статическое изучение языка и близко подходила к тому пониманию задач языковедения, которое проводится в известном курсе де-Соссюра „Cours de la linguistique générale“. При этом представители школы Бодуэна-де-Куртенэ нередко обнаруживают скептическое отношение к построениям сравнительно-исторической грамматики. Наиболее яркое выражение этот скептицизм нашол в исследовании проф. Л. В. Щербы „Восточно-лужицкое наречие“, Петрогр. 1916, где автор даёт чисто статическую характеристику звуковой и грамматической системы одного лужицкого говора, принципиально уклоняясь от рассмотрения его в исторической или сравнительно-исторической перспективе, и излагает свой отрицательный взгляд на выводы, получаемые путём сравнительно-исторического изучения родственных языков. Взгляды проф. Щербы были подвергнуты критике акад. Шахматовым, защищавшим сравнительно-историческое изучение, в статье „Заметки по истории звуков лужицких языков“, Изв. 21. 2.

Выход названной книги де-Соссюра² вызвал появление нескольких журнальных статей, посвященных тому же вопросу — об историческом и синхроническом методах в языковедении. Симптоматичны в этом отношении статьи Г. О. Винокура в одном из московских журналов, перепечатанные им позднее в его книге „Культура языка“, М. 1925, где он выступает с критикой сравнительно-исторического направления в языковедении, повторяя, по большей части те же упрёки, какие делались и самим де-Соссюром, и указывая на то, что сравнительно-историческое направление дошло до тупика и в настоящее время переживает кризис, и что на смену ему пришло новое направление, требующее синхронического изучения языка, как системы, и являющееся до известной степени возрождением идей античной грамматики. Я думаю, что эти упрёки несправедливы: признание самодовлеющего и даже главного значения за синхроническим изучением грамматической системы языка нисколько не мешает признавать важность, необходимость и плодотворность сравнительно-исторического изучения и не заставляет говорить о его кризисе. Но статьи Винокура, равно как и рецензии на книгу де-Соссюра в русских журналах, доклады, посвященные этой книге в разных учёных обществах, в связи с оживлённым их обсуждением, говорят о том впечатлении, какое произвела книга де-Соссюра на русских языковедов, и несомненно, что идеи де-Соссюра должны отразиться на дальнейших работах русских лингвистов.

Эпизодом борьбы против современного сравнительно-исторического метода изучения языков является и выступление акад.

¹ Изв. 4 (1899). 1.

² В России эта книга стала известна, кажется, только в 1917 г. после революции.

Марра с его яфетидской теорией. Марр предлагает ни более, ни менее, как перевернуть изучение языка и видеть в сходстве между языками не следы их общего происхождения, а доказательство их стремления сблизиться между собой. Впрочем, это предположение недостаточно согласовано с гипотезой Марра об единой яфетической подкладке у всех как индоевропейских, так и неиндоевропейских языков Европы и Кавказа, а кроме того, и самые методы Марра обнаруживают полную научную несостоятельность. Повидимому, этих взглядов Марра не разделяют даже учёные, занимающиеся под его руководством изучением языков Кавказа.

Третья группа общих вопросов, подвергавшихся оживлённому обсуждению в русской научной и популярной литературе, это — вопросы, касающиеся поэтического языка в его отличии от прозаического и разговорного и, вообще, функциональных разновидностей языка, т. е. так назыв. стилистики. Фонетическим разновидностям языка в зависимости от разных целей посвящена статья проф. Л. В. Щербы „О разных стилях произношения и об идеальном фонетическом составе слов“, в Записках Неофилологич. О-ва VIII. 1915. Много работали над подобными вопросами молодые петроградские и московские учёные, образовавшие в Петрограде „Общество изучения поэтического языка“ (сокращённо „Опояз“) и в Москве — „Московский Лингвистический Кружок“ (с 1915 г.) „Опоязом“ были изданы 2 небольшие „Сборника по теории поэтического языка“ (вып. 1. — 1916 г., вып. 2. — 1917), переизданных в 1919 с дополнениями в одном выпуске под заглавием „Поэтика“; в этих сборниках поэтический язык характеризуется главным образом с фонетической стороны. Фонетической же стороне стихотворного языка посвящена также книжка Эйхенбаума „Мелодика русского лирического стиха“, Петрогр. 1922 и написанная по поводу этой книжки статья Жирмунского „Мелодика стиха“ „Мысль“ 1922) и др. (см. ниже, отд. IX).¹ Участники „Опояза“ исключительно — молодые, в 1916—1917 г. только начинавшие учёные, и потому в их статьях много свойственных начинающим учёным недостатков, скороспелых выводов, недоказанных положений и т. п.; привлекаемый материал часто случайный, но основные проблемы намечены верно. Последними известными мне работами в этой области являются помещенные в сборнике „Русская Речь“, под ред. проф. Л. В. Щербы, I. 1923, статьи Б. А. Ларина „О разновидностях художественной речи“, „Семантические этюды“, Л. П. Якубинского „О диалогической речи“ и В. В. Виноградова „О задачах стилистики. Наблюдения над стилем Жития протопопа Аввакума“ (эти „наблюдения“ служат автору иллюстрацией к его общим положениям), кроме того, статья Арватова „Язык поэтический и язык практический“ в журн. „Печать

¹ Сюда же примыкают и вышедшие в Праге брошюра Якобсона „Новейшая русская поэзия“ (О Хлебникове). Прага 1921 и его же книга „О чешском стихе.“

и Революция“, книжка Артюшкова „Звук и стих“, М. 1924, с предисловием Пешковского; и статья Пешковского: „Стихи и проза с лингвистической точки зрения“ в Сборнике статей Пешковского 1925. В том же 1925 г. вышла книга Б. Томашевского Теория литературы (Поэтика). 232 стр., первая часть которой посвящена характеристике поэтического языка в отличие от практического со стороны лексической, семасиологической, синтаксической и фонетической.

Общим вопросам языковедения посвящены также следующие книги и статьи: В. А. Богородицкий „Курс экспериментальной фонетики применительно к русскому произношению“, вып. I. Каз. 1921, II и III. Каз. 1922 (в первых двух брошюрах говорится о приборах для экспериментально-фонетических наблюдений и о методах подобных наблюдений, 3-я посвящена анализу физико-акустической стороны произношения); Е. Ф. Будде „Вопросы методологии русского языкознания“, Каз. 1917; Л. А. Булаховский „Походження та розвитка мови“, Харьк. 1924; Гребенщиков „Фонетика и экспериментальный метод её изучения“ Владивост. 1920 (Уч. Записки Истор.-Филолог. Факультета Госуд. Дальневосточного Университета I. 1.); Ветухов „Потребнианство“ — Родной язык в школе кн. 1 и 2 (1922); Д. К. Зеленин „К вопросу об изучении социальной стороны языка“, Изв. 20. 3 (речь перед защитой диссертации); Линцбах „Принципы философского языкознания“, Петрогр. 1916 (очень странная, совершенно ненаучная книга); Пешковский „Глагольность, как выразительное средство“, Сборник статей Пешковского; Н. Морозов „Лингвистические спектры“, Изв. 20. 4 (принадлежность произведения автору предлагается определять при помощи статистического подсчёта случаев употребления в приписываемом автору литературном произведении тех или других частичных слов).

В связи с появлением на ораторской трибуне и в печати многих лиц, никогда раньше на этом поприще не выступавших, принадлежащих по своему происхождению к самым различным областям русской территории и к самым различным слоям общества и обладающих чрезвычайно неоднородным образованием, в обществе стала остро ощущаться необходимость установления известных норм, которым должен подчиняться язык ораторов и публицистов, чтобы могло быть достигнуто известное понимание. Таким образом было выдвинуто требование культуры языка и создания нормативной дисциплины, устанавливающей нормы „правильной“, общеобязательной для публичных выступлений речи и определяющей её задачи и идеалы, к которым она должна стремиться. Наиболее значительными работами по вопросам культуры языка являются книга Г. О. Винокура „Культура языка“, М. 1925, составившаяся из статей, печатавшихся в „Печати и Революции“, частью в других журналах, и статьи Пешковского. „Объективная и нормативная

¹ Ср. рец. Е. Тимченка. РФВ. 76, стр. 178—179.

точка зрения на язык"¹ и „Глагольность, как выразительное средство“.² Оба автора в своих статьях ставят вопрос о культуре языка на научную почву. Задачи нормативного прикладного языкознания, как их рисует Винокур, приближаются к задачам, которые в древности ставила себе риторика, с теми поправками, какие позволяют сделать успехи современного научного языковедения. Кроме этих работ отмечу статью Л. Троицкого „Борьба за культуру речи“ („Вопросы быта. Эпоха культурничества и её задачи“, М. 1923). Часть программы, намечающейся требованиями культуры языка, именно, установление нормы „правильного“ произношения, выполняется проф. Д. Н. Ушаковым, взявшим за основу нынешнее московское произношение. Подобная же работа ведётся и на Украине по отношению к нормам правильной украинской речи. (Ср. работу Ол. Курило: Паралельні форми в українській мові, їх значіння для стилю. Київ, 1923, 2-ге вид. 1925.)

IV.

Из неиндоевропейских языков энергично велась работа по изучению кавказских языков. В последние годы было организовано несколько научных экспедиций на Кавказ, среди задач которых было и изучение кавказских языков. Особенно плодотворной была экспедиция 1923 г. во главе с проф. Н. Ф. Яковлевым, во время которой Яковлевым и Жирковым были сделаны записи сказок, рассказов и других образцов связной речи на некоторых кавказских языках, на которых до того никаких записей не было сделано. Из печатных изданий по кавказским языкам отмечу вышедшие в изданиях Академии Наук несколько выпусков „Материалов по яфетическому языкознанию“ под редакцией акад. Н. А. Марра, ряд статей Марра в Известиях (Bullétins) Академии Наук и книги Жиркова „Грамматика аварского языка“, М. 1924 и Н. Ф. Яковлева „Фонетика кабардинского языка“, М. 1924; Н. Ф. Яковлевым составлено также обстоятельное описание фонетики ингушского языка.

Вышел также ряд работ по изучению турецких и финских языков на территории России. Мне известны работы Ашмарина „Опыт исследования чувашского синтаксиса. II. Симб. 1923 и В. А. Богородицкого „Характеристика звукового состава в казанском говоре поволжско-татарского языка в соотношении с звуковой системой общерусского языка“, Каз. 1919; с другими работами, появившимися в течение последнего десятилетия, я не знаком.

Кое-что делалось и по изучению других неиндоевропейских языков — семитских, монгольских, китайского и японского, но с этими работами я совершенно не знаком. Могу отметить лишь небольшую заметку Е. Д. Поливанова „По поводу звуковых жестов японского языка в сборн. „Поэтика“, Опояз 1919.

¹ „Русский язык в школе“, под ред. Ушакова. Перепечат. в „Сборнике статей“ Пешковского.

² Пешковский. Сборник статей. 1925.

V.

В области сравнительной грамматики индоевропейских языков самым крупным приобретением русской науки за последнее десятилетие было издание курса акад. Ф. Ф. Фортунатова „Краткий очерк фонетики индоевропейских языков“, Петрогр. 1922, VI+281 стр., тем более ценное, что содержит не перепечатку литографированных изданий (последнее — 1902 г.), а заново переработанный и значительно (не меньше, чем вдвое) дополненный самим Фортунатовым после 1902 года текст. К сравнит. грамматике и.-е. языков относятся и отделы II и III вышедших ранее, в 1919 г. „Лекций“ Фортунатова „по фонетике старославянского языка“, перепечатанных с невышедшего издания 1888—1890 г. и отражающих тогдашние взгляды Фортунатова на общеиндоевропейский язык. Ранее, еще до революции, вышел краткий курс проф. Поржезинского по сравнительной морфологии склонения в индоевропейских языках.¹ В значительной степени сравнительной грамматики индоевропейских языков касается и курс проф. Поржезинского „Сравнительная грамматика славянских языков. I. Введение“, 1-е изд. — 1914 г., 2-е, дополненное — 1916 г. Проф. В. А. Богородицкий также выпустил 2-м, исправленным и значительно дополненным изданием „Краткий очерк сравнительной грамматики арио-европейских языков“, Каз. 1917; IV + 207 стр. (фонетика, стр. 1—54, морфология склонения и спряжения, стр. 55—207).

Из монографий по сравнительному изучению индоевропейских языков можно назвать приложение II к исследованию Бубриха „Северно-кашубская система ударения“, Петрогр. 1924 (из Изв. 27), содержащее экскурс „Праиндоевропейская система интонаций слога“ (стр. 177—194) и исследование акад. А. И. Соболевского „Русско-скифские этюды“ 1924 (Изв. 26 и 27), посвященное анализу остатков скифского языка в русском языке и в географических и старых племенных названиях в Южной России, в конце которого автор ставит вопрос: „что такое славянский праязык и славянский пра-народ?“ и даёт ответ: „славянский праязык представляет собою соединение двух языков, одного языка — s^2 и одного языка — x^3 ; первый из них составлял „ранее вместе с балтийскими языками одно целое, славяно-балтийский . . . язык“, второй — „язык, повидимому, иранской ветви, вероятно, в своём основании одно из наречий скифского языка“. Кроме этих монографий сравнительной фонетике индоевропейских языков посвящена заметка П. А. Бузука „Судьба и.-евр. сочетаний *кп*, *ghp*“ в Сборн. Ляпунова; до известной степени к сравнительной грамматике индоевропейских языков относятся также статьи и заметки, посвященные выяснению

¹ „Сравнительная морфология древнеиндийского, греческого, латинского и старославянского языков. Часть I. Склонение имён“. М. 1916. Его же „Сравнительная фонетика“ . . . вышла раньше, в 1912 г.

² Т. е., языка, в котором общендоевропейское s сохранялось, как s , не изменяясь в x или h .

³ Т. е. одного из языков, в которых общендоевроп. s изменялось в x или h .

отношения некоторых фактов праславянского языка к фактам общиндоевропейского языка; таковы — исследование Гр. А. Ильинского „Звук *sh* в славянских языках“, Изв. 20. 3. 4, и заметки П. А. Бузука „Праславянский переход *s* в *z*“ в Сборн. Ляпунова, Е. Д. Поливанова „Следы суффикса *imperativi *-dhi* на славянской почве“, Изв. 24. 2 (*impr.* даждь и вѣждь) и Томашевского „К вопросу об отражении и.-е. дифтонгов со 2-м плавным элементом в общеслав. языке“ (Изв. Горского Института Народного Образования, вып. 1. Владикавказ 1923).

К попыткам объяснить черты германских языков, представляющие отклонение от нормального типа развития индоевропейских языков из одного общиндоевропейского языка, предположением иноязычной, неиндоевропейской подкладки этих языков, сделанным недавно Фейстом и Мейе, прибавилась новая попытка Бубриха в подготовляемой им к печати работе, где он считает прагерманцев индоевропеизованными финнами: те финские элементы, которые считались прагерманскими заимствованиями с финского, Бубрих склонен считать остатками первоначального финского языка прагерманцев.

С работами по отдельным индоевропейским неславянским языкам, вышедшим в течение последнего десятилетия, я не знаком. Могу назвать лишь книгу М. Фасмера „Исследования в области древне-греческой фонетики“, М. 1914 (Записки Истор.-Филологич. факультета Петроградск. Ун-та, т. 121), посвященную выяснению вопроса о звуковом значении буквы *ζ* в древне-греческом. Ср. рецензии проф. И. М. Эндзелена в ЖМНПр. 1915, окт. и Вольдемара, там-же, дек. Кроме того, вышло в изданиях Академии Наук несколько небольших статей по иранским языкам Жуковского, Фреймана и др. и „Осетинский Словарь“ акад. Вс. Ф. Миллера (1925).

VI.

По изучению балтийских языков за последнее десятилетие в России было сделано мало. Мне известны только издание латышского катехизиса под редакцией Вольтера в Сборн. 2 Отд. Акад. Наук т. 94. 1915, издание грамматики литовского языка Явниса, вышедшее в Петрогр. в 1916 г. под редакцией проф. К. Буги с его предисловием и русским переводом (изд. Росс. Акад. Наук),¹ а также несколько небольших статей в Изв. и РФВ.: Абель. „Об акцентуации ударенных простых гласных в латышском языке“, Изв. 20. 1; Плакис „Опыт экспериментально-фонетического изучения латышского ударения“, РФВ. 72; Эндзелин „О литовском имен. пад. множ. ч. муж. р. причастий действ. залога“, Изв. 22. 2; он же. Заметки о балтийских именных основах на *(j)š* и *jš*, РФВ. 76. 2. Кроме того много данных по балтийским языкам, особенно

¹ Явнис. Грамматика литовского языка. Литовский текст и русский перевод. Петрогр. 1916. Ср. рецензию Н. Н. Соколова, Atejtis. 1917.

по литовской диалектологии, и ценных соображений по сравнительной грамматике балтийских языков содержат многочисленные „славяно-балтийские этимологии“ проф. К. Буги в РФВ. 72, 73 и 75 (№№ 129—262).¹ Большую работу по истории жемайтского наречия литовского языка написал проф. Н. Н. Соколов, но работа пропала на почте. Разбираясь в рукописях, оставшихся после его смерти, я нашол часть диалектических записей Н. Н. Соколова, служивших приложением к его исследованию, но напасть на следы черновых рукописей самого исследования мне не удалось; удастся ли их найти, не знаю.

VII.

Из работ по сравнительной грамматике славянских языков прежде всего следует назвать объёмистый труд проф. Гр. А. Ильинского „Праславянская грамматика“, Нежин 1916, XXVIII + 536 стр.,² обнимающий фонетику и морфологию словообразования и форм склонения и спряжения в праславянском. Книга содержит, рядом с изложением собственных взглядов проф. Ильинского, очень подробную, почти исчерпывающую библиографию по всем вопросам праславянской грамматики и обстоятельное изложение и разбор мнений других учёных по каждому вопросу, а потому сохранит свою цену даже в том случае, если все собственные взгляды проф. Ильинского окажутся ошибочными. Курс проф. Поржезинского „Лекции по сравнительной грамматике славянских языков“, I. Введение, изд. 1 — 1914 г., изд. 2 — 1916 г., содержит только краткий обзор звуков и форм общеславянского языка с указанием на их отношение к звукам и формам общиндоевропейского языка; указаний на отношение общеславянских звуков и форм к звукам и формам отдельных славянских языков этот курс не содержит. В большей своей части общеславянскому языку посвящены и названные выше „Лекции по фонетике старославянского языка“ Фортунатова. Много места уделено общеславянскому языку и сравнительной фонетике славянских языков в курсе Фортунатова „Краткий очерк сравнительной фонетики индоевропейских языков“ 1922 г. Сжатый обзор фонетических и морфологических явлений праславянского языка даёт также проф. Ст. М. Кульбакин в своей книге „Древний церковнославянский язык, изд. 3-е, с изменениями и дополнениями“, Харьков 1917. Подробно говорит о фонетических явлениях общеславянского языка и Шахматов в „Очерке древнейшего периода истории русского языка“, Петрогр. 1916, причём много места уделяет общеславянским ударению и интонации, о которых в остальных названных выше пособиях не говорится. Обзор звуков и форм общеславянского языка, более или менее компилятивного характера, имеется и в моём „Очерке истории русского языка“, М. 1924 г. Коротенький перечень главных фонетических

¹ При составлении настоящего обзора остались неиспользованными выходившие в России журналы на литовском и латышском языках.

² Ср. О. Hujer. LF. 50 (1923). 272—276.

особенностей праславянского языка имеется и в элементарном пособии проф. А. М. Селищева „Введение в сравнительную грамматику славянских языков“, вып. 1. Каз. 1914, 123 стр. Кроме краткого обзора звуков праславянского языка, это руководство содержит очень краткие сведения обо всех отдельных славянских языках как литературных, так и народных, в их отношении к праславянскому языку, и довольно подробную библиографию по каждому отдельному славянскому языку. Каждый славянский язык в этой книге рассматривается отдельно; сравнения славянских языков между собою здесь нет: такое сравнение должно было составить 2-й выпуск руководства Селищева, который издан не был.¹ Наконец, к числу общих пособий по сравнительной грамматике славянских языков относится „Краткая сравнительная грамматика славянских языков. Фонетика и морфология“ проф. Р. Ф. Брандта, М. 1915, 60 стр.

Из монографий по сравнительной грамматике славянских языков самым крупным трудом является исследование Бубриха „Северно кашубская система ударения“, Петрогр. 1924, 194 стр.; (из Изв. 27),² в котором северно кашубская система ударения служит автору базисом для построения системы праславянского ударения. Остальные работы в этой области невелики и немногочисленны. Сюда относятся следующие статьи: Бубрих. Из праславянской фонетики. I. Монофтонгизация дифтонгов на носовой и перегласовка в праславянском языке; II. Монофтонгизация дифтонгов на гласный в праславянском языке. Изв. 24. 1; Гр. А. Ильинский. Звук *sh* в славянских языках. Изв. 20. 3. 4; он же. Мнимая ассимиляция редуцированных гласных в праславянском языке. Изв. 22. 1; Ст. М. Кульбакии. Прасловянське у (*u*). Записки Українського наукового Товариства в Київі. 14. 1915; Ван-Вейк. К интонации праславянских падежей на *-ъ*. Изв. 20. 3; он же. К формам родилá, родилсá. Ряд замечаний по отдельным вопросам сравнительной грамматики славянских языков содержится также в статье Б. М. Ляпунова „Памяти акад. А. А. Шахматова“ в Изв. 28 и 29 в связи с критической оценкой взглядов Шахматова. Ср. также назв. выше статьи Бузука, Поливанова и Томашевского.

Много было напечатано по этимологии отдельных слов в славянских языках. С 1914 по 1916 год вышли выпуски 10—14 „Этимологического Словаря русского языка“, составленного А. Преображенским (стр. 1—416 второго тома), содержащие слова, начиная

¹ В настоящее время Болгарская Академия Наук печатает 2-е издание руководства проф. Селищева. Для этого издания Селищев радикально переработал свою книгу, увеличив её не менее, как в 5 раз; сильно расширены обзор явлений праславянского языка и характеристики каждого отдельного языка, но общий план остался тот же; только добавлены образцы связной речи на всех славянских языках, как литературные, так и диалектические. В переработанном виде „Введение“ Селищева должно вполне заменить „Лекций по славянскому языкознанию“ проф. Флоринского, сильно устаревшие и при своём появлении не вполне удовлетворявшие тогдашним научным требованиям.

² Ср. А. Meillet. Bullétins.

с „па-“ и кончая словом „суля“.¹ Окончание словаря, по обстоятельствам военного и революционного времени, осталось ненапечатанным, но сохранилось в рукописи, частью в корректурных оттисках, и только часть этого окончания (около 1/3) погибла в Севске в 1919 г. во время гражданской войны. А. Преображенский не был профессиональным учёным, и недостаток его научной подготовки сказывается в Словаре почти на каждом шагу, напр. там, где он даёт свою собственную этимологию, или там, где он подвергает критике ту или другую из имеющихся в науке этимологий; нередко можно заметить незнакомство Преображенского с теми языками, из которых он приводит параллели к русским словам, и даже недостаточное знакомство с русской диалектологией; часто встречаются ошибочные обозначения ударений и долгот. Тем не менее „Словрь“ Преображенского представляет большую научную ценность. Составитель хорошо изучил всю доступную ему этимологическую литературу — а доступным ему оказалось почти всё, имеющее научное значение —, кроме этимологических работ использовал также изданные словари как русского, так и других славянских, а частью и неславянских языков, и часто обращался за советами к акад. Коршу, Фортунатову, Шахматову, проф. К. Буга и проф. арабисту Аттая. Больше всего он мог воспользоваться указаниями акад. Корша и потому „Словарь“ заключает между прочими много этимологий Корша, нигде больше не напечатанных, Заключая, по преимуществу, слова, унаследованные русским языком от общеславянского или произведённые от основ, имевшихся в общеслав. языке, „Словарь“ Преображенского может рассматриваться не только как этимологический словарь русского языка, но и как этимологический словарь славянских языков вообще; как такой, он является ценным и в том отношении, что заключает много слов, не вошедших в *Etym. Wörterb.* Бернекера, в том числе все слова на буквы *в, ж, з, н, о, ѣ, р, с* в напечатанной части „Словаря“ и на буквы *ш, у, ш, щ* в части, оставшейся в рукописи.

Огромное количество этимологий было опубликовано проф. Г. А. Ильинским под общим заглавием „Славянские этимологии“ в РФВ. 73. 2, 74. 1, 76. 2, 78. 1, Изв. 23. 1. 2, 24. 1 и в Сборнике в честь Б. М. Ляпунова, а также вне этой серии: „Река Двина“, Изв. 23. 2, „Славяне и немцы с точки зрения этимологий“, Изв. 24. 1, „Река Москва“, Известия (*Bulletins*) Росс. Академии Наук 1922, „Українське *сїюгнашї* — *сїюнашї*“, Записки Українського Наукового Товариства в Київї 14. 1915, и проф. К. Бугою (см. выше, VI). Значительно меньше этимологий опубликовали другие учёные: Р. Ф. Брандт. Кое-что о нескольких словах (витати, кѣназь, обьшьть, зьлодѣи, Польша, квась = свадьба, jebati), РФВ. 74. 2; Бузук. Русское *омех, омешки* и др. в Сборн. Ляпунова; Ветухов, „Година“, Изв. 19. 4; Коген „Несколько поправок к Этимологическому

¹ Выпуски 1—9, составившие 1-й том (XXIV + 674 стр.), вышли до войны, в течение 1910—1914 гг.

Словарю Преображенского", Изв. 19. 2, 23. 1; акад. Корш „Спробунок вияснити етимольогічно деякі українські слова“. Зап. Українського Наукового Товариства в Київі. 14. 1915; Ляпунов. „Этимологическое исследование в области русского языка“ (*олоньсь, широваши*), РФВ. 76. 2; Малейн. „Еще раз *кобыла*, *комонь* и латинское *саво*“, РФВ. 76. 1; Марков. „К этимологии слова *лахудра* и подобных слов“ (*лахудра, тумак, матаня, шиш, шишимора, кикимора*). РФВ. 73. 1; он же. „К этимологии слов *кобыла*, *конь*“, РФВ. 75; Обнорский. „К этимологии слова *лахудра*“, РФВ. 72, 73. 2; он же. „Готское ли заимствование слово *блюдо*?“, РФВ. 73. 1; он же. „Общеславянское смягчение *к* и готские заимствования“, Изв. 19. 4; Переферкович: *карман* (из „*корвану*“ = *хорзават* Еванг. Мар. 27. 6), *неделя*, *масийийый* в ЖМНПр. 1916; А. И. Соболевский: „Семца. Сябр. Шабёр“, Сборн. Ляпунова; он же. „Что такое Стергер?“, Изв. 23. 1; много этимологий содержит названные выше его же „Русско-скифские этюды“.

По вопросу о взаимоотношении между славянскими и неславянскими языками можно отметить статью П. А. Бузука „Историко-культурные взаимоотношения румын и южных славян“, РФВ. 76. 2 (по поводу книги Vărbulescŭ „Les relations des roumains“ etc.). В 1923 г. проф. Селищев прочёл в Лингвистич. Секции Научно-Исслед. Института языковедения и истории литературы доклад о явлениях, общих разным как славянским, так и неславянским языкам Балканского полуострова.¹

VIII.

Из отдельных славянских языков, не считая русского, больше всего было сделано по изучению старославянского языка. Академическая серия „Памятников старославянского языка“ пополнилась изданиями Охридских листков под редакцией и со статьей о палеографических особенностях и языке памятника проф. Г. А. Ильинского, в 1915 г.² и Синайской Псалтири, под редакцией С. Н. Северьянова, с приложением подробного словаря памятника, в 1922 г.³ Вне этой серии вышло издание Куприяновских или Новгородских листков XI в., памятника, который Фортунатов считал старославянским памятником южнослав. письма,⁴ а проф. Кульбакин относит к памятникам русского письма,⁵ в Изв. 28, под редакцией и со статьей о палеографических особенностях и языке листков Каминского. Подготавливалось издание и Синайского Требника, фотографические снимки с которого поступили в распоряжение Российской Академии Наук.

¹ См. RÉS. V. 1—2.

² Памятники ст.-сл. яз. III. 2.

³ Памятники ст.-сл. яз., т. IV; стр. VII + 392 (точнее — 406). Ср. Кульбакин. Жф. IV. 166—181, Долобко. Zeitschr. I. 3—4. 336 слл.

⁴ Лекции 1919 г., стр. 226, 227, 233, 239 примеч.

⁵ Жф. IV. 234.

По грамматике старославянского языка вышли уже названные выше „Лекции“ Фортунатова и 3-е издание „Древнего церковно-славянского языка“ Кульбакина,¹ а также написанная тем же Кульбакиным „Грамматика церковно-славянского языка по древнейшим памятникам“, как 10-й выпуск Энциклопедии Славянской Филологии, Петрогр. 1915;² в том же 1915 г. в Казани вышла „Грамматика древнеболгарского языка“ Лескина в переводе проф. Н. М. Петровского. Кроме этих общих пособий вышло несколько монографий и небольших статей: Бузук. „К вопросу о месте написания Мариинского Евангелия“, Изв. 23. 2³ и, с другим заглавием: „Замечания о Мариинском Евангелии“, Изв. 29; Гр. А. Ильинский. Охридские глаголические листки (как введение к изданию); Ф. В. Каминский. Отрывки евангельских чтений XI в., именуемых Куприяновскими (Новгородскими), Изв. 28;⁴ Копко. „Исследование о языке Пандектов Антиоха XI в.“,⁵ Изв. 20. 3. 4; Ю. В. Петровская. „К вопросу о мене глухих в старославянских памятниках. Мена глухих в Синайской Псалтыри“, Изв. 21. 1; Валерий Погорелов. „Образование имен существительных с окончанием -чи в древне-болгарском языке“. Изв. Варш. Ун-та 1914. IX, 16 стр. Сюда же относится статья Н. М. Каринского „Перечень важнейших неточностей последнего издания Саввиной книги“, Изв. 19. 3. Очень ценной является работа Н. М. Каринского, правда, чисто палеографического характера, но содержащая выводы, важные для исследователей старославянского языка, „Письмо Остромира Евангелия“ в Сборнике Российской Публичной Библиотеки 1920 г. Путём анализа почерков Остр. Ев. Каринский доказывает с полной очевидностью, что Остр. Ев. писано 4-мя писцами: 1-й — лл. 1—24, 2-й — с л. 25 до конца, 3-й — заголовки и часть календарных статей, 4-й, миниатюрист, — текст на миниатюрах. Остальные выводы, относительно грамотности и профессии писцов, не убедительны. Мнение Каринского, что второй писец был грамотнее, по-моему, противоречит действительности: у 1-го писца орфография — очень последовательная, у 2-го — колебания в правописании сочетаний, соответствовавших русским „з или ъ + плавная“ между согласными, где он пишет то по-старославянски, то с з и ъ по обе стороны плавных, то по-русски, а также и в других случаях.

По изучению болгарского (нового) языка вышла обширная диссертация Н. С. Державина „Болгарские колонии в России, т. II. Язык, Петрогр. 1915, вызвавшая обстоятельную рецензию М. Г. Долобко в Изв. 22. 2 (ср. также ответ Державина в

¹ Ср. рец. на 1-е изд. Ляпунова в Arch. 33, 511—535, и Hujer'a в RS. VI 248 слл.

² Ср. v.-Wijk. RS. VIII. 187—194.

³ Ср. Кульбакин. JФ. IV. 219—222.

⁴ Ср. Кульбакин. JФ. IV. 234—235.

⁵ Пандекты Антиоха XI в. — памятник русского письма, но руссизмов в нём очень мало, и особенности южнослав. правописания сохранились очень хорошо. Копко рассматривает их именно со стороны южнославянских черт правописания.

Изв. 23. 2, не опровергающий ни одного из замечаний Долобко). Отметим также небольшую заметку проф. Л. А. Булаховского „Падение синтетического склонения в болгарском языке“ в харьковском журнале „Наука на Украине“, 4. 1922 г.

Изучению македонских говоров посвящено исследование проф. А. М. Селищева „Очерки по македонской диалектологии“, т. I. Каз. 1918; IV + 284 стр. В этой книге автор описывает язык болгарской параллели четырёхязычного (греко-албано-румынско-болгарского) словаря хаджи-Даниила по изданию 1802 г. и сопоставляет его с нынешними македонскими говорами, из которых часть, именно говоры в районе Дольнего Полога, была изучена автором лично в 1914 г. В конце книги в виде вывода даётся общая характеристика и классификация македонских говоров, большую часть которых, кроме говоров Чёрной Горы, автор считает болгарскими. Второй том исследования Селищева был посвящён изучению языка македонского писателя Кирилла Пейчиновича, уроженца Дольнего Полога, в связи с описанием нынешних дольноположских говоров, но рукопись труда Селищева погибла в Казани в 1919 году. В Сборн. Ляпунова помещена также маленькая заметка проф. Селищева: „Запись горно-реканица“, содержащая характеристику языка этой записи (Горная Река — в Македонии; запись относится к началу 19. века).

Вопросу о границе между сербами и болгарями посвящены статьи Младенова в РФВ. 72 и первая часть статьи Бузук „Историко-культурные взаимоотношения румын и южных славян“ в РФВ. 76. 2, а также вышедшая перед войной брошюра Н. С. Державина.

По изучению сербо-хорватского языка прежде всего следует отметить руководство проф. Ст. М. Кульбакина „Сербский язык“, Харьков 1915, в двух частях: I. Фонетика и морфология. Пособие к лекциям. С картой наречий сербского языка. VIII + 84 (даётся грамматика нынешнего литературного сербского языка с историческим освещением и сведениями по диалектологии сербохорв. языка); II. Хрестоматия. V + III (с кратким словарём). Книга Кульбакина вызвала обстоятельную рецензию М. Г. Долобко в Изв. 20. 1. В 1917 г. проф. Кульбакин выпустил второе издание 1-го выпуска (Фонетика и Морфология), с изменениями и дополнениями (Полтава; III + III + 125 стр.). Сербохорватскому языку посвящены также статьи М. Г. Долобко „О языке некоторых боснийских грамот XIV в.“, Изв. 19. 3 и Гр. А. Ильинского „Еще раз об образовании род. пад. множ. ч. имён существительных в сербо-хорватском яз.“, Изв. 19. 2.

К словинскому языку имеет отношение статья Якшича. Несколько слов о „Раконашах“ в Крайне и о их языке (по архивным данным)“. Раконаши — цыгане; в их языке много словинских и немецких элементов; сведения о них относятся к 1-ой половине 19-го в.

Чешскому языку посвящена статья чешского учёного Фр. Травничка „К вопросу о чешском количестве гласных перед праславянским ударением“ в Изв. 23. 2.

В изучение лужицких языков крупным вкладом является детальное исследование проф. Щербы „Восточно-лужицкое наречие“, Петрогр. 1916, уже названное выше (III), а также вызванные этой работой „Заметки по истории звуков лужицких языков“ акад. Шахматова в Изв. 21. 2. В 1921 г. вышла 1-я часть издаваемого Российской Академией Наук капитального труда проф. Мук и „Словарь нижне-лужицкого языка. Slovník dolno-serbskeje řeči“. I. A. Narski. Удастся ли довести это издание до конца, сказать трудно.

Кашубскому языку посвящены работы Бубриха: упомянутое уже выше (V, VII) исследование „Северно-кашубская система ударения“, Петрогр. 1924 (Изв. 28) и статья „Словинцкий вопрос в освещении Лоренца“, Изв. 19. 4.

Для истории вымерших славянских языков на территории нынешней Германии много ценного материала содержат два обширных тома исследования Д. Н. Егорова „Колонизация Мекленбурга“, т. I. М. 1915, т. II. М. 1916, посвящённого выяснению вопроса о том, откуда шло заселение Мекленбурга в XII и XIII веках, и к какой национальности принадлежали колонисты. Детальный анализ матерьяла позволяет автору сделать вывод, что основную массу колонистов составляли славяне.

IX.

Работы по изучению русских языков рассмотрю в таком порядке: 1. издания старинных памятников русского письма и диалектических матерьялов (связных текстов); 2. труды по истории русских языков и по описанию правописания и языка старинных памятников русских языков; 3. труды по диалектологии русских языков; 4. труды по истории русского литературного языка и по изучению языка русских писателей; 5. работы по изучению нынешнего русского (в узком смысле) литературного языка: а) труды общего характера; б) работы по изучению произношения и физиологии и акустике звуков; в) работы по грамматике (т. е. по морфологии и синтаксису); г) словари литературного русского языка, а также областные великорусские и белорусские; 6. работы по изучению нынешнего украинского языка, кроме работ по диалектологии; 7. статьи по вопросу о влиянии войны и революции на русский язык. Порядок этот — приблизительный, п. ч. некоторые работы по истории русских языков касаются и нынешних русских языков и, частью, привлекают диалектологический матерьял или строятся на диалектологическом матерьяле; работы о нынешних русских языках частью дают историческое освещение фактам современного языка.

Древнейшие свидетельства о русском языке, относящиеся к IX и X векам и находящиеся в известиях арабских писателей и

византийского императора Константина Багрянородного о России, собраны вместе проф. А. Е. Крымским в общедоступном пособии „О. Шахматов. — А. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'яток письменної староукраїнщини“, Київ 1922 (2-е изд. — 1924). Известия арабских писателей о России даны здесь только в украинском переводе, отрывок из Константина Багрянородного — в греческом оригинале с украинским переводом. Там же изданы некоторые надписи на русских монетах X и XI веков, к сожалению, не все, опубликованные И. И. Толстым. Остальные отрывки из древнейших памятников, имеющиеся в этой книге, как перепечатанные и притом неудовлетворительно из доступных изданий, никакой ценности не представляют.¹ Надпись на Тьмуроканском камне 1068 года издана А. Спицыным в превосходно исполненных снимках с эстампажей;² приложенная к изданию дилетантская статья Спицына внимания не заслуживает. Российской Академией Наук напечатан, но до сих пор почему-то не выпущен в свет великолепный альбом снимков в натуральную величину со всех русских рукописей XI в. и некоторых рукописей XII в., приготовленный к печати проф. Н. М. Каринским, позаботившимся о том, чтобы в этом альбоме были представлены все писцы тех рукописей, с которых делались снимки. Со многих рукописей, входящих в этот альбом, до сих пор снимков в печати еще не появилось; большая часть их или не издана или издана неудовлетворительно. Несколько ненапечатанных в других изданиях отрывков из русских рукописей XII—XIV в. имеется в моей „Хрестоматии по истории русского языка“, вышедшей весной 1914 г. Так как этой Хрестоматии в продаже больше не имеется, то мною приготовлено новое издание, дополненное отрывками из нескольких памятников русского письма XI и XII в., нигде до сих пор не изданных, но не знаю, удастся ли её издать. Много выдержек из памятников русского письма XII—XVI в. содержит новый выпуск (отдел 3-й, часть 2-я) „Описания славянских рукописей Московской Синодальной (Патриаршей) Библиотеки“, составленного Горским и Невоструевым, вышедший под редакцией Н. П. Попова, как значится на обложке в 1917 г. (в действительности — позднее, около 1920 г.); здесь между прочим напечатаны полностью, очень тщательно, каноны муч. Вячеславу и Димитрию и службы Борису и Глебу по северно-русским спискам XII в. Проф. Н. Л. Туницким издан текст четырёх малых пророков с толкованиями по русскому списку XV в.³ Акад. В. М. Истрин в 1920 г. издал текст славянского перевода Хроники Амартола, появление которого относит к середине XI в., по русскому списку XIII в., с добавлением конца

¹ Ср. Дурново. *Zeitschr.* II. 1—2.

² Записки Отделения Русской и Славянской Археологии Русского Археологического Общества XI. 1915.

³ Книги XII малых пророков с толкованиями в древне-славянском переводе. Вып. I. Сергиев Посад 1918. Ср. рецензию И. Е. Евсеева, *Изв.*

Хроники по русскому же списку XV в.¹ Он же составил полный словарь к этому переводу, остающийся до сих пор в рукописи. В изданиях Археографической Комиссии вышли „Псковская Судная грамота“ с приложением снимка со всей грамоты, в 1914 г., а также следующие тексты русских летописей: 1. „Типографская летопись“ по списку XIV в. под редакцией С. П. Розанова в 1921 г., 2. „Ипатский список летописи“, приготовлен к изданию А. А. Шахматовым, вып. I, в 1923 г., 3. „Рогожская летопись“ по списку XV в. в 1922 г. и „Новгородская 5-я летопись“ под редакцией П. Н. Шеффера. Та же Комиссия издала „Книгу Бесед протопopa Аввакума“ по спискам XVIII в. в 1917 году. В „Древностях“ Московского Археологического Общества издан под редакцией И. М. Тарабрина в снимках Лицевой Букварь Кариона Истомина. В Сборнике Отдел. русск. яз. и словесности Академии вышло несколько небольших памятников, изданных с большой палеографической точностью с приложением снимков. Таковы издания: М. Н. Сперанский Девгениево Деяние. 1922 (Сборн. 99), П. К. Симони Задонщина. 1922 (Сборн. 99), он же. Сказание о кѣвскихъ богатыряхъ как ходили во Царьград, 1922 (Сборн. 100). В том же Сборнике А. Л. Петровым были изданы „Памятники церковно-религиозной жизни угроруссов XVI-XVII в.“ в 1921 г. (Сборн. 97). Изд-во бр. Сабашниковых выпустило „Слово о полку Игореве“ в точной копии с 1-го издания, с предисловием и под редакцией акад. М. Н. Сперанского, М. 1920. Несколько старинных русских текстов издано в некоторых исследованиях, посвященных древнерусской литературе. Так, в моём исследовании „К истории повести об Акире“, М. 1915, напечатан текст повести по сев.-русскому списку XVI в., в исследовании Адриановой „Житие Алексея человека Божия“ — текст жития по русскому списку XII в., и т. д.

Отметим далее несколько словарных работ, заключающих материал из старинных памятников. Много словарного материала привлекается в работах акад. В. М. Истрина, особенно во 2-м томе его труда „Хроника Георгия Амартола“, где, между прочим, приведён список слов этого перевода, отсутствующих в словарях Миклошича и Срезневского; полный словарь к славянскому переводу Хроники, составленный Истриным, остаётся до сих пор неизданным. И. М. Тарабрин напечатал в приложении к изданному им „Лицевому Букварю Кариона Истомина“ составленный им словарь к этому букварю. В Чтениях в Обществе Истории и Древностей Российских за 1917 г. напечатаны „Материалы для словаря правовых и бытовых древностей по Русской Правде“ Мрочка-Дроздовского. В РФВ. 76. 1. напечатан небольшой список слов (всего 50 слов), выбранных Терновским из разных русских документов XVII и XVIII в.

¹ В. М. Истринъ. Книги временимъ и образнымъ Георгия мниха. Хроника Георгия Амартола въ древнемъ славянорусскомъ переводѣ. Текстъ, изслѣдованіе и словарь. Т. I. Текст. Петрогр. 1920; XVII + 612 + III.

Из изданий фольклорного материала очень ценными являются обширные сборники великорусских сказок, по большей части, в очень точных записях, изданные Русским Географическим Обществом в серии Записок по Отделу Этнографии, а именно: Зеленин. Великорусские сказки Пермской губ. (Записки, т. 41), 1914 г.; он же, Вятские сказки (Великорусские сказки Вятской губ. — Записки, т. 42), 1915 г. и А. М. Смирнов. Сборник великорусских сказок Архива Русского Географического Общества, в двух выпусках, 1917 г. В сборниках Зеленина почти все записи сделаны более или менее фонетические; в сборник Смирнова вошли записи не одинакового достоинства, но есть записи, передающие особенности местной речи очень точно. Второе Отделение Российской Академии Наук выпустило обширный сборник братьев Б. и Ю. Соколовых „Сказки и песни Белозерского края“, 1915, где весь материал дан в очень тщательной записи, учитывающей требования научной диалектологии. В Сборнике Отделения русского языка и словесности Акад. Наук изданы „Материалы по этнографии Херсонской губ.“, собранные Бессарабой (Сборн. 94, 1916, VI + 568 стр.), сборник Сербова „Белоруссы — сакуны“, содержащий, кроме диалектологических и этнографических сведений, также песни и другие фольклорные материалы (Сборн. 94. 1916, XVII + 180 стр.) и „Диалектологические материалы, собранные Тростянским, Гришкиным и другими“, под ред. Шахматова (Сборн. 95, 1916), из Задонского и Землянского уездов Воронежской губ., Егорьевского уезда Рязанской и Котельничского Вятской губ.; эти материалы ценны тем, что во всех них правильно различаются два вида *o* в зависимости от различия интонаций общеславянской эпохи. В Варшавских Универс. Известиях 1914. VII и IX напечатан сборник „Материалы по русской диалектологии“, 146 стр., заключающий хорошие диалектологические записи, а именно: *a*) отрывки разговоров и свыше 300 слов из Донской области, записанные А. П. Левочкиным (южновеликор.), *b*) песни и около 100 слов из Стародубского уезда Черниговской губ., запис. А. Д. Нечаевым (белор.), и *c*) песни, рассказы из жизни и около 50 слов из Курмышского у. Симбирской г., запис. И. Н. Яштайкиным. В Полтаве П. А. Гнедич издал в нескольких выпусках песни и другие этнографические материалы из Полтавской губ. в довольно точной записи. Кроме назв. изданий записи связной речи из разных народных говоров имеются в Живой Старине и в приложениях к разным диалектологическим статьям, рассматриваемым ниже.

По истории русских языков прежде всего следует отметить работы обобщающего характера, среди которых первое место занимает упоминавшийся уже выше (VII) труд акад. Шахматова. Очерк древнейшего периода истории русского языка. Петрогр. 1915; L + 368 + 1 стр. (ЭСЛФ. 11. 1).¹ Дополнением к нему служат

¹ Cp. Jagić. Arch. 37 (1920), 175—198: Lehr-Splawiński. Stosunki pokrewieństwa języków ruskich. RS. IX. 1.

вышедшие позднее и вносящие некоторые поправки к вводной главе „Очерка“ университетский курс Шахматова: Введение в курс истории русского языка. Часть 1. „Исторический процесс образования русских племён и наречий“, Петрогр. 1916; 146 + II стр. и брошюра „Древнейшие судьбы русского племени“. Петрогр. 1919; 64 стр.¹ Кроме этих работ обобщающий характер носят две статьи Шахматова „Исторический очерк украинского языка“ во II томе издания „Украинский Народ в его прошлом и настоящем“, 1916 г.² и „Русский язык, его особенности. Вопрос об образовании наречий. Очерк основных моментов развития литературного языка“, в издании „История русской литературы до XIX в. под редакцией Грузинского“, т. I. М. 1916. В значительной степени Шахматовской концепции придерживается и проф. В. К. Поржезинский в своём „Кратком пособии к лекциям по истории русского языка. 1. Введение и фонетика“³, 3 изд. М. 1920. Под сильным влиянием Шахматова написан и мой „Очерк истории русского языка“. М. 1924; 376 стр.⁴ Вне зависимости от Шахматова стоит краткий курс проф. Р. Ф. Брандта, читанный им в Московском Археологическом Институте: „Лекции по истории русского языка“. М. 1915. Короткий очерк истории русского языка, применительно к средней школе, издала Е. С. Истрина: „Руководство по истории русского языка“, 1 изд. 1915, 2-е 1916, 3-е 1923.⁵ Наконец, проф. Б. М. Ляпунов издал брошюру „Единство русского языка в его наречиях. (Пособие к лекциям по истории русского языка)“, Од. 1919, 18 стр., посвященную выяснению исторического взаимоотношения между великорусским, белорусским и малорусским наречиями.⁶ Обширный курс истории украинского языка выпустил проф. И. И. Огиенко: „Курс украинского языка. Из лекций по истории украинского языка. Пособие для студентов, учителей и учащихся старших классов средних учебных заведений“. Издание 2-е, дополненное. Киев 1919 (1918), 328 стр.⁷ Очень краткое изложение истории украинского языка, но на основании источников, южнорусское происхождение которых не доказано, содержат а) статья проф. А. Е. Крымского „Украинский язык“ в Энциклопедическом Словаре Т-ва Гранат (1917 г.), переработанная им на украинском языке в книжке „Акад. Ол. Шахматов — акад. Аг. Крымський: Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини“. Київ. 1922; 182 + II XX; второе издание, с предисловием Крымского и дополнениями в хрестоматии, —

¹ Ср. Meillet. *RÉS.* I. 3—4. 188—197, L. Niederle. *Slovanské Starožitnosti* I. IV. 1924, *Slavia* L.

² Украинский перевод — в книге: Акад. Ол. Шахматов — акад. Аг. Крымський. Нариси з історії укр. мови и пр.

³ Ср. Дурново. *Slavia* II. 2—3. 439—446.

⁴ Ср. рец. Булаховского. *Путь Просвещ.* (Шлях Освіти.) 1924. дек., В. С. Ганцова. *Україна* 1925. 1—2. 185—190.

⁵ Ср. Дурново. *Родной язык в школе.* в. М. 1924.

⁶ Ср. Кульбакин. *ЖФ.* IV. 244.

⁷ Ср. Polívka. *Slavia* II. 1. 123—125; Ганцов. *Книгарь*, 1919, часть 21.

1924; 200 + II стр.,¹ и *b)* брошюра проф. П. А. Бузюка: „Коротка історія української мови. I. Вступ и звучня.“ Одеса 1924; 60 стор.² Беглый очерк истории белорусского языка содержит статья П. А. Расторгуева „Белорусский язык в его прошлом и настоящем“ в Курсе Белоруссоведения, Минск 1921.

По истории отдельных явлений в русском языке вышло несколько монографий. Вопросу об условиях возникновения и эволюции аканья посвящена моя работа: „Диалектологические Разыскания в области великорусских говоров. Часть I. Южновеликорусское наречие“. Вып. 1, Москва 1917, стр. 224, вып. 2, 1918, стр. 87.³ Заглавие не вполне соответствует содержанию, п. ч. в книге рассматривается только аканье и притом не только южновеликорусское, но и белорусское и средневеликорусское, хотя и не так детально, как южновеликорусское. К решению вопроса привлечено исключительно диалектологический материал из записей и описаний говоров не старше середины XIX в.; старинный рукописный матерьял не привлечён вовсе. Под влиянием гипотезы о происхождении аканья, изложенной в „Очерке древнейшего периода“ и пр. Шахматова,⁴ причиной, вызвавшей возникновение аканья, я в своих „Диалектол. Разыск.“ считал утрату старых количественных различий между первоначально долгими и первоначально краткими гласными. Теперь я считаю это мнение ошибочным, т. к. подобное различие во многих положениях было утрачено в о.-сл. еще задолго до самого раннего момента, к которому можно было бы относить возникновение аканья, и думаю, что начальным моментом в истории аканья была редукция ненапряженных гласных в безударных слогах; новые редуцированные гласные такого происхождения изменялись в *a* первоначально только перед ударяемым слогом с напряжёнными гласными, к которым принадлежали тогда только гласные верхнего подъёма и т. наз. дифтонги из о.-сл. *ě* и ударяемого *o* со старой интонацией акута; в безударном положении напряжёнными являлись только гласные верхнего подъёма; т. наз. дифтонги из *ě* и *o* с интонацией акута были известны только под ударением. Дальнейшую эволюцию аканья и образование существующих типов аканья я продолжаю представлять себе приблизительно так же, как и в в Диал. Раз., с поправками, имеющимися в моём „Очерке“. Возникновение аканья относится к эпохе более поздней, чем общевеликорусское изменение *o* под ударением с интонацией акута в т. наз. дифтонг или гласный звук, отличный от *o* другого происхождения.

Чрезвычайно ценным является исследование Л. Л. Васильева, готовое в рукописи еще в 1915 году, но печатающееся только

¹ Ср. Дурново. Zeitschr. II. 1—2.

² Ср. Ганцов. Записки Ист.-Филолог. Відділу Укр. Акад. Наук, кн. V. 1925; Дурново. Slavia IV. 3.

³ Ср. Обнорский. Zeitschr. I. 1—2.; Будде. Научное значение диалектологических разысканий послѣднего времени. Изв. 23 (1918) 2; Дурново. Ответ проф. Будде. Изв. 24 (1919).

⁴ §§ 505—511.

теперь: „О значении каморы в некоторых древнерусских памятниках XVI и XVII веков“; только начало этой работы было напечатано в РФВ. 78 (1918 г.)¹

В 1923 г. вышла книга В. В. Виноградова „Исследования в области фонетики севернорусского наречия, вып. I. Очерки из истории звука ъ в севернорусском наречии“, VII стр. + стр. 149—410. (из Изв. 24, 1. 2). Книга содержит анализ правописания довольно значительного количества севернорусских (новгородских, псковских, полоцко-смоленских и московских) письменных памятников, преимущественно XIV—XVI вв. и сопоставление показаний этих памятников с судьбой старого ъ и звуков, совпавших с ним, в нынешних северновеликорусских и средневеликорусских говорах, причём автор приходит к выводу, что различное произношение ъ и совпавших с ним по своей судьбе звуков является результатом тождественных процессов, протекавших в севернорусских говорах с различной быстротой и сводившихся в общем к монофтонгизации первоначального *ie* и изменению его по большей части в направлении к *i*, но что эти процессы во многих севернорусских говорах нарушались влиянием со стороны южновеликорусских говоров, где старое ъ имело другую судьбу.²

Исторической морфологии русского языка посвящена большая работа (на 30 печ. листах) проф. С. П. Обнорского по истории склонения в русском языке, привлекающая обильный материал из старинных памятников, из русского литературного языка XVIII—XX в. и народных говоров, печатающаяся в настоящее время Вторым Отделением Российской Академии Наук.

Значительно меньших размеров — исследование проф. Д. К. Кудрявского. К истории русских деепричастий. Вып. I. Деепричастия прошедшего времени. Юрьев 1916 (Учен. Зап. Юрьевского Ун-та), примыкающее к предшествующим работам того же автора по истории прош. врем. и деепричастий наст. врем.

Более мелкие статьи: Н. Н. Виноградов (диалектолог и этнограф; не смешивать с В. В. Виноградовым, автором исследования о звуке ъ и статей о литературном языке): Причины и время возникновения аканья в Костромской губ. Изв. 22. 2; Истрин. Что такое „Судъ“ в Летописи и Хронике Георгия Амартола? ЖМНПр. 1916, 12³; Огиенко. Ударение в слове „музыка“. РФВ. 77; З. К. Плотникова. К вопросу об окончании родит. пад. ед. ч. муж. и ср. рода местоимений и сложных прилагательных, Изв. 24. 1, А. И. Соболевский. Два слова о псковском говоре. РФВ. 75; И. М. Тимчинова. К хронологии явлений, предшествующих аканью (о смешении ѣ и ъ с о, е в Смоленской грам. 1229 г.) в Сборн. Ляпунова; А. И. Томсон. Исчезли ли звуки ѣ и ъ в русском языке,

¹ Ср. выше I., а также *Slavia* III. 4. 584 и IV. 4.

² Ср. А. Соболевский. Изв. 28.

³ Ср. *Slavia* II. 2—3, стр. 463.

Сборн. Ляпунова; А. А. Шахматов. Разбор книги Зеленина „Великорусские говоры“, Изв. 20. 3.

Гипотеза Шахматова о западнославянском происхождении радимичей и вятичей дала повод Н. М. Петровскому предположить западнославянское происхождение и для новгородских словен в статье, помещенной в Изв. т. 25, памяти Шахматова.

Истории усвоения белорусского языка другими, неславянскими народами, а именно, литовцами, латышами, татарами и евреями посвящена небольшая (22 стр.) статья акад. Е. Ф. Карского „Культурные завоевания русского языка в старину на западной окраине его области“, Изв. 29.

Ряд мелких замечаний по истории русского языка содержит и статья акад. Б. М. Ляпунова „Памяти акад. Шахматова“ в Изв. 28 и 29.

Статическое описание языка отдельных памятников содержат несколько крупных работ и значительное число небольших статей. Е. С. Истрина выпустила обширный труд: Синтаксические явления Синодального списка 1-ой Новгородской летописи. Петрогр. 1923 IV + 204 стр. (из Изв. 24. 1, 26). Ей же принадлежит небольшая статья по языку той же летописи, но по вопросу, не рассматриваемому в названной большой работе: „Значение именных и местоименных форм имён прилагательных в Синод. списке 1-ой Новгородской летописи,“ Изв. 23. 1. В. М. Истрин во 2-м томе своего труда: „Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе“, Петрогр. 1922, даёт подробный анализ языка этого перевода с фонетической и лексической стороны и приходит к выводу, что переводчик был русский — вывода, который, впрочем, нуждается в пересмотре.¹ Анализ лексики старинных переводных памятников с выводом относительно русского происхождения рассматриваемых переводов имеется также в следующих работах: Николай Дурново. Материалы и исследования по старинной литературе. I. К истории повести об Акире, М. 1915; В. М. Истрин. Где было переведено Житие Василия Нового? Изв. 22. 2;² он же. Иудейская война Иосифа Флавия в древнем славянорусском переводе, Сборн. Ляпунова;³ М. Н. Сперанский. Девгениево Деяние, Сборн. Отд. р. яз. и слов. Росс. Акад. Наук, т. 99, 1922, г.⁴ В назв. моей работе дана также краткая характеристика языка двух русских списков повести об Акире XV и XVI в. Проф. Н. М. Каринский под общим заглавием „Очерки из истории псковской письменности и языка“ поместил в ЖМНПр. 2 статьи: „Исследование о языке Псковского Шестоднева 1374 г.,“ ЖМНПр. 1916. 2 и „Мусин-Пушкинская рукопись, как памятник псковской письменности

¹ Ср. конспект — *Slavia* II. 2—3, 460—467 и раньше ЖМНПр. 1917. май., а также Н. Н. Дурново и П. А. Лавров. *Slavia* IV. 3.

² Ср. *Slavia* III. 2—3, 493.

³ Ср. *Slavia* II. 1, 133, III. 2—3, 499.

⁴ Ср. *Slavia* III. 2—3, 500.

ЖМНПр. 1916. В первой из этих статей факты языка памятника м. пр. сопоставляются с фактами нынешних говоров и даётся особый экскурс об одном из говоров на побережье Псковского озера. Во втором приводится несколько соображений в пользу псковского происхождения рукописи, заключавшей Слово о полку Игореве.¹ В академической серии „Исследований по русскому языку“ вышла работа Голоскевича „Евсевиево Евангелие 1283 г. (Исслед. Ш. 2), 1914 г. Проф. Б. М. Ляпунов дал детальное описание правописания и языка ростовского списка Жития Нифонта 1219 года по отпечатанным листам невышедшего в свет издания проф. Рыстенка в статье: „Профессор Рыстенко и напечатанные им тексты жития Нифонта“, Одесса 1916. В РФВ. напечатаны следующие работы по описанию правописания и языка древнейших памятников русского письма: М. И. Корнеева-Петрулан. Язык служебной Миней 1095 г., РФВ. 75, 76, 1, 78; Елена Матвеева. Паисиевский Сборник XIV—XV в., РФВ. 73, 1, 2. В Известиях 2 Отд. Акад. Н., кроме названных выше статей Копко и Каминского, относящихся больше к старославянскому языку, помещены обстоятельная статья С. П. Обнорского „Исследование о языке Миней за ноябрь 1097 г., Изв. 29, 167—226, и небольшая и слабая работа Н. П. Гринковой. Евгениевская Псалтырь, как памятник русской письменности XI в., там же, стр. 289—306. В разных изданиях вышли статьи: В. В. Виноградов. О задачах стилистики. Наблюдение над стилем Жития протопопа Аввакума (Русская Речь I.) 1923, Н. Н. Дурново. Смягчённые согласные во 2-м почерке Архангельского Евангелия, Сборн. Ляпунова;² Е. Ф. Карский. Белорусская речь арабским письмом, ib.;³ Никифоров. Соловецкий Служебник XIII в., Каз. Библиофил 1921. № 2; Тимчинова — см. выше; Черных. Рукописный Сборник XVI—XVII вв. (Из Собрании Иркутской Духовной Семинарии), Сборник трудов профессоров и преподавателей Госуд. Иркутского Университета, Ирк. 1920. Отметим также статью Н. М. Каринского „Письмо Остромирова Евангелия в Сборнике Российской Публичной Б-ки т. I. Пгр. 1920, посвященную палеографическому анализу почерков О. Е., но важную и для понимания правописания О. Е. В 1918 г. в моём семинарии по истории русского языка в Московском Университете были сделаны доклады И. Каном — о языке т. наз. Триоди Моисея Киянина XIII в., М. И. Корнеевой — о правописании и языке Архангельского Ев. и Г. О. Винокуром — о языке Типографского Устава и Кондакаря XI в.; все эти работы остались не напечатанными. Ряд подобных работ по языку и графике древнейших русских памятников был выполнен и петроградскими учёными, но я знаю только о работах Ерёмкина по языку Служебных Миней Московской б. Синодальной Типографии конца

¹ Ср. о том же — Перетц, Изв. 28. стр. 153--156.

² Ср. *Slavia* II. 4. 599 слл.

³ Ср. *Slavia* II. 4. 599 слл., Изв. 29 (статья Карского).

XI в. (недатированных) и М. А. Соколовой — о графике и языке Архангельского Ев. (доклад, прочитанный в 1925 г. в Лингвистич. секции Петроградск. Научно-Исследоват. Института языковедения и истории литературы). В Харькове М. И. Корнеева описала как с палеографической стороны, так и со стороны языка рукописи (преимущественно XVI и XVII в.) бывшей Харьковской Духовной Семинарии.

Очень много даёт для историков языка обширное исследование А. А. Покровского. Древнее Псковско-Новгородское письменное наследие. Обзор пергаменных рукописей Типографской и Патриаршей библиотек в связи с вопросом о времени образования этих книгохранилищ. М. 1916, из II тома Трудов 14-го Археологического Съезда в Новгороде. Автор на основании архивных данных и записей и приписок на пергаменных рукописях Типографской и Патриаршей библиотек в Москве устанавливает, когда и откуда все эти рукописи поступили в Москву и где находились раньше этого. Выясняется, что значительная часть рукописей этих собраний поступила в Москву из новгородских и псковских церквей и монастырей. А. А. Покровский, по большей части, если нет на это других указаний, воздерживается от решения вопроса, где писаны эти рукописи, но естественно предполагать, что большая часть рукописей, привезённых из Пскова или Новгорода, там и писана, хотя несомненно, что среди них имеются и рукописи иного происхождения, как напр. Савина книга; впрочем, и в последней листы, писанные русским писцом в конце XI или начале XII в., содержат особенности новгородского правописания и таким образом свидетельствуют о том, что Савина книга находилась в Новгороде издавна. Если рукописи, привезённые из Новгорода или Пскова, по большей части, содержат черты новгородского или псковского правописания, то, наоборот, просматривая некоторые рукописи, попавшие, согласно исследованию Покровского, в Москву иным путём, я не нашол в них особенностей новгородской или псковской орфографии. В некоторых случаях, правда, редко, А. А. Покровскому удаётся установить не только то, когда и откуда рукопись поступила в Москву, но и где рукопись писана, а также решить и другие вопросы, связанные с рукописью. При этом везде А. А. Покровский осторожно воздерживается от анализа правописания и суждения о языке рукописи, что не мешает книге Покровского стать настольной книгой для всякого, занимающегося изучением языка древнейших рукописей Московских рукописных хранилищ.

По русской диалектологии работой обобщающего характера является вышедший в конце 1915 г. в качестве 5-го выпуска Трудов Московской Диалектологической Комиссии „Опыт диалектологической карты русского языка в Европе с приложением Очерка русской диалектологии“, составленный членами Комиссии Н. Н. Дурново, Н. Н. Соколовым и Д. Н. Ушаковым (РФВ.

74. 2)¹ VI + 132 стр. 8⁰ Несколько сокращенную и исправленную переработку того же „Очерка“ представляет очерк русской диалектологии в моём „Очерке истории русского языка“, М. 1924 г. Недостоящий в этом Очерке обзор русских говоров Сибири даёт проф. А. М. Селищев в своём вышедшем в 1920 г. в Иркутске „Диалектологическом Очерке Сибири“, вып., II + 297 стр. 16.⁰ В 1924 г. акад. Е. Ф. Карский выпустил краткое пособие обобщающего характера „Русская диалектология“ (Петрогр.), 172 стр. + карта, заключающее, кроме диалектологических сведений, также беглые характеристики русских литературных языков и библиографические обзоры. Кроме этих работ, обнимающих говоры всех русских языков, вышли небольшие работы обобщающего характера по отдельным русским языкам. По белорусскому имеем брошюры акад. Е. Ф. Карского „Белорусская речь. Очерк народного языка с историческим освещением“, Петрогр. 1918, стр. 60, и, по-белорусски, — „Беларускі народ і яго мова“, Минск² 1920, стр. 15, и статью проф. П. А. Расторгуева „Белорусская речь в её современном и прошлом состоянии“ в курсе Белоруссоведения, 1918—1920, стр. 185—257. По малорусскому (украинскому) языку имеется брошюра Всеволода Ганцова „Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою)“, Київ 1923, стр. 67 + карта (из „Записок Историко-Филологического Відділу Української Академії Наук“, кн. 4).³ Работа Ганцова носит исторический характер, п. ч. в основу классификации положен исторический принцип, и автор, в связи с классификацией украинских говоров, рассматривает и вопрос о происхождении диалектических различий в украинском.

Для собирания сведений о говорах было издано несколько программ. Программа Московской Диалектологической Комиссии по южновеликорусским говорам была переиздана в Курске в 1921 г., а программа той же Комиссии по северновеликорусским и средневеликорусским говорам в Томске А. Д. Григорьевым с небольшими изменениями в 1919 г. („Программа для собирания сведений необходимых для составления диалектологической карты русского языка в Сибири“. Известия Томского Ун-та). Проф. Н. М. Каринский издал свою „Программу для собирания сведений о русских народных говорах Вятского края“ в Известиях Вятского Научно-Исследовательского Института Краеведения, № 1, 1922. Там же им напечатаны „Заметки о методах диалектологических наблюдений.“ Из академич. программ вышла в 1916 г. вторым изданием программа по белорусским говорам, составленная Карским. На Украине вышла программа по украинским говорам, составленная Ол. Курило(вой): „Програми для збирання етнографічних матеріалів. I. Початки мови“, Київ 1923, составленные проф. Е. Тим-

¹ Ср. рецензии Ганцова в *Zeitschr.* II. 1—2 и Зілинського в *RSI.* IX. 2.

² Белорусское название Минска.

³ См. Дурново. К украинской диалектологии. *Slavia* IV. 1; Др. Ів. Зілинський. Допутання про діалектологічну класифікацію українських говорів, Ювил. збірник Наук. Т-ва ім. Шевченка, Льв. 1926.

ченком „Виказки, як записувати діалектичні матеріяли на українським язиковім обширі“, Київ 1925, и небольшая заметка В.с. Ганцова: „Чергові задання української діалектології“, Київ 1925 (Зап. Етнографічного Т-ва, кн. 1). В 9-м выпуске Трудов Московской Диалектологической Комиссии печатаются 2-м, переработанным и дополненным изданием программы Комиссии по южновеликорусским и северновеликорусским говорам и первым изданием — программы по белорусским и малорусским говорам.

Описания отдельных говоров и ответы на программы по собиранию сведений о говорах печатались главным образом в Трудах Московской Диалектологической Комиссии (вып. 5 и 8 — в РФВ., вып. 6 и 7 — отдельным изданием, вып. 9 — в Сборн. 2 Отд. Акад. Наук) и в изданиях 2-го Отдел. Акад. Наук (в Сборн., Изв. и отдельно); работы по малорусской диалектологии также, а со времени революции преимущественно — в украинских изданиях (в Записках Українського Наукового Т-ва, преобразованных с 1918 г. в Записки Української Академії Наук, и в журн. „Україна“). Часть работ, вышедших после 1918 года, помещена в разных провинциальных изданиях, как напр., в трудах Томского и Иркутского Университетов, Вятского и Пензенского Институтот Краеведения.

По великорусским говорам ответы на академические программы 1896, 1897 и 1900 г. по губерниям Владимирской, Казанской, Калужской, Курской, Нижегородской, Орловской, Пензенской, Псковской и Рязанской составили выпуск XI „Материалов для изучения великорусских говоров“, напечатанный в 99 томе Сборника Отд. р. яз. и слов. Росс. Академии Наук, Петрогр. 1922. Остаются ненапечатанными часть ответов по Архангельской, Вологодской, Воронежской и Пензенской губ. и ответы по Московской, Саратовской, Симбирской, Смоленской, Тамбовской, Тверской, Тульской, Черниговской и Ярославской губ., а также принадлежащие Московской Диалектологической Комиссии ответы на академические программы по Архангельской, Вологодской, Орловской и Саратовской губ. Значительная часть этих ответов уже давно обработана для печати и не могла быть издана за недостатком средств у Академии Наук. Выпуск X академических материалов („Сборник“, т. 99, 1916) содержит обзор ненапечатанных ранее ответов на краткую академическую программу и на программу Русского Географического Общества по некоторым великорусским губерниям.¹ Ответы на южновеликорусскую программу Московской Диалектологической Комиссии, содержащие сведения об акающих как южновеликорусских, так и средневеликорусских говорах, печатались в „Трудах Московской Диалектологической Комиссии“. В вып. 8 „Трудов“, вышедшем в 1919 г.,² помещены ответы №№ 25 а—49. Продолжение этой серии печатается в 9-м вып. „Трудов“; там же будет помещён список

¹ О достоинствах этого обзора см. Селищева в Изв. 28. 426.

² Из РФВ. 74—78, с добавлением отчёта о поездках 1916 г.

всех до сих пор ненапечатанных ответов на программы, полученных МДК.

Кроме ответов на программы, великорусским говорам Европейской России были посвящены следующие статьи: а) сводного характера, о говорах целых губерний или более или менее значительных районов: Н. Н. Соколов. Говоры Псковской губ. Тр. МДК. 8. 1919 (РФВ. 77. 1917); он же. Акающие говоры Костромской губ. Тр. МДК. 8 (РФВ. 78. 1918); Гвоздев. Типы великорусских говоров Пензенской губ., Труды Пензенского. О-ва Любителей Естествознания и Краеведения, вып. 6. пенза. 1925; б) по говорам отдельных местностей: северновеликорусским: Мансика. Заметки о говоре Никольского уезда Вологодской губ., Изв. 19. 4; Виноградов Н. Н. Послеконечное *ы* в народном говоре Шунгенской волости Костромского уезда, Изв. 22. 2; С. А. Ерёмин. Описание Уломского и Ваучского говоров Череповецкого уезда Новгородской губ., Сборн. Отд. р. яз. и слов. Ак. Н. 99. № 5, стр. 71. 1922; южновеликорусским: Тростянский. К изучению местных говоров Воронежской губ., Сборн. Отд. р. яз. и слов. Ак. Н. 95. 1916. (о говорах Задонского и Землянского уездов); Ю. В. Петровская. К диалектологии рязанских говоров. Описание говора села Матыр Зарайского уезда. Сборн. Отд. р. яз. и слов. Ак. Н., 99. 1922, стр. 64; Б. М. Соколов. К вопросу о дифтонгическом произношении *ѣ* и *о* в южновеликорусских говорах, Тр. МДК. 8 (РФВ. 78. 1918). По диалектологии Сибири, кроме названного выше „Диалектологического очерка“ проф. А. М. Селищева вышло несколько работ по отдельным сибирским говорам. Таковы работа А. Д. Григорьева „Устройство и заселение Московского тракта в Сибири с точки зрения изучения русских говоров“ в Записках Томского Университета 1921; рецензия г-жи Пруссак на книгу Селищева в Изв. 26, ответ Селищева в Изв. 28 и его статьи: „Забайкальские старообрядцы. Семейские“. Ирк. 1920 и „К изучению русских говоров Сибири“, Вестн. Просвещ. Тат. С. С. Р., Каз. 1922; П. Черных. Русские говоры Мамырской волости Тулунского уезда Иркутской губ., Иркутск 1923; Виноградов и Черных. Русские говоры центральной части Тулунского уезда Иркутской губ. Иркутск 1923. Диалектологический материал привлекается также в статьях А. В. Маркова. Диалектологические заметки. РФВ. 76, ср. мои „Замечания“ в РФВ. 78, В. Чернышова Сочетание „аль ни“ в текстах А. В. Кольцова, Изв. 23. 2 и П. Черных. Несколько сибирских диалектизмов в „Коньке Горбунке“ Ершова. Иркутск. Богатый диалектологический материал содержат и упомянутые выше мои „Диалектологические Разыскания“, в которых использованы почти все имеющиеся как в печати, так и в рукописных материалах Московской Диалектологической Комиссии Академии Наук и архива Русского Географического Общества, данные относительно великорусского и белорусского аканья в слоге непосредственно перед ударением.

По белорусским говорам, а также по говорам переходным между белорусскими и великорусскими и между белорусскими и

северномалорусскими напечатано немного. Сюда относятся более обширные работы Сербова. Белоруссы-сакуны, Сборн. 94. 1916, содержащая, кроме описания говоров Бобруйского и Игуменского уездов Минской губ., также хорошо сделанные записи связной речи, песен и пр., и Брока, Говоры к Западу от Мосальска. 1916 г., изд. 2 Отд. Ак. Н.; матерьялы для этой работы были собраны Ол. Бромом еще во время его диалектологической поездки в Мосальский уезд Калужской губ. в 1902 году. Остальные работы по белорусским и переходным говорам, вышедшие за это время, представляют небольшие заметки: И. Г. Голанов. Заметка о говоре Чериковского уезда Могилевской губ., Тр. МДК. 8. 1919 (РФВ. 74. 2. 1915); А. И. Соболевский. О русских говорах вообще и белорусских в частности, Изв. 1914. 2; Е. Ф. Карский. Заметки по белорусскому наречию. РФВ. 76. 1. О белорусском аканье, его разновидности и территории, занимаемой различными типами белорусского аканья, а также о границе между южновеликорусскими и белорусскими говорами говорится и в моих „Диалектологических Разысканиях“, упомянутых выше.

По изучению малорусских говоров вышло несколько небольших работ, напечатанных частью в изданиях 2-го Отд. Российской Академии Наук, частью в изданиях Украинского Наукового Товариства в Киеве (до 1918 г.) и Украинской Академии Наук в Каминский. Отчёт о поездке по Волынскому Полесью для изучения народных говоров летом 1913 г., с картой, Изв. 19. 2; Гаевський. Говірка с. Михиринець Старо-Константиновського повіта Волинської губ. Записки Українського Наукового Товариства в Київі, 14. 1916; Вс. Ганцов. Характеристика поліських дифтонгів та шляхи їх фонетичного розвитку, Записки Істор.-філолог. Відділу Української Академії Наук, 2—3. Київ 1923 (ср. рец. Е. Тимченка, Україна 1924. 4);¹ Олена Курило. Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробрічів, давніше Городнянського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині. Київ 1924; 2 + 111 стр. (Збірник Істор.-філолог. Відділу Української Акад. Наук № 21); она же „До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків“, Україна 1925. 5. стор. 14—37 (сообщается матерьял по говорам Остерского, Черниговского и Сосницкого уездов); Отроковский. Малорусский говор с. Кобылевки Подольской губ. Брацлавского уезда, Изв. 19. 1; Б. Яцимирский. Описание говора Старой Ушицы Подольской губ., Сборн. 2 Отд. Росс. Акад. Наук 94. 1916; О. Д. Сторінка для характеристики говірки села Хоцьок Переяславського повіту на Полтавщині, Зап. Українського Наукового Товариства в Київі, 14. 1915; Бессараба. Материалы для этнографии Херсонской губ., Сборн. 2 Отд. Росс. Акад. Наук 94. 1916 (содержащая главным образом этнографический матерьял; сведения о говоре, даваемые Бессарабой, не обширны).

¹ Ср. Н. Дурново. К украинской диалектологии. *Slavia* IV. I.

Много кратких диалектологических сведений о различных русских говорах, из которых значительная часть относится к 50-м годам XIX в., содержит составленное проф. Д. К. Зелениным Описание рукописей ученого архива И. Русского Географического Общества, ч. I. Петрогр. 1914, X + 483, ч. II. Петрогр. 1915, 485—988, ч. III. Петрогр. 1916, 989—1880.

В 8 вып. Трудов МДК. напечатаны также краткие отчёты о диалектологических поездках членов МДК в 1916 году, по большей части, в области великорусских говоров, а именно: Ф. Н. Афромова в Курскую и Рязанскую губ., П. Г. Богатырёва в Шенкурский уезд Архангельской губ., А. А. Буслаева в Серпуховской у. Московской губ., Г. Г. Дингеса в Новоузенский уезд Самарской губ., Н. Н. Дурново в Курскую, Орловскую и Воронежскую губ., П. П. Свешникова в Зарайский уезд Рязанской губ., Н. Н. Соколова в Острогожский у. Воронежской губ., Б. В. Шергина в Архангельскую губ., Р. О. Якобсона в Московскую губ., Н. Ф. Яковлева в Вологодскую губ.

По истории русского литературного языка крупных работ обобщающего характера в течение последнего десятилетия не появлялось. В „Очерке современного русского литературного языка“ акад. Шахматова истории литературного языка посвящены только вводные главы (стр. 6—52), касающиеся лишь некоторых вопросов этой истории, а также некоторые подробности в дальнейшем изложении, имеющие целью лучше уяснить факты современного языка (стр. 72—80 и др.) Очень коротко изложена история русского литературного языка в назв. выше статье Шахматова „Русский язык“ в „Истории русской литературы до XIX в. под ред. А. Е. Грузинского. Богатый материал для истории русского литературного языка XVIII и XIX в. содержит труд В. И. Чернышова „Правильность и чистота русской речи. Опыт русской стилистической грамматики“, ч. 2, изд. 2. Петрогр. 1915. К сожалению, исторические цели при подборе и расположении материала автором совершенно не имелись в виду. Много материала из писателей XVIII и XIX в. приведено и в „Синтаксисе“ Шахматова, но и здесь исторические цели в виду не имелись, и примеры из разных писателей не выделены. Из статей монографического характера могу назвать: С. И. Бернштейн. О методологическом значении фонетического изучения рифм (к вопросу о Пушкинской орфоэпии), Пушкинист IV (Пушкинский Сборник памяти Венгерова), 1923, стр. 329—354; Н. Н. Дурново. Заметки по истории русского литературного языка. 1. Рифма, как материал для суждения о произношении. 2. Род. пад. „ея“ и „её“ у русских поэтов XVIII и XIX в. по их рифмам“, Изв. 23. 2; Е. Ф. Будде. „Язык Пушкина“ в VI т. Польного собрания сочинений Пушкина под ред. Венгерова в издании Брокгауза и Эфрона; Зморович. О языке и стиле произведений Мельникова Печерского. РФВ. 75 (статья не кончена); Д. И. Выгодский. Из эвфонических наблюдений (Бахчисарайский Фонтан), Пушкинист IV, стр. 50—58;

Л. В. Щерб а. Опыты лингвистического толкования стихотворений. 1. „Воспоминание“ Пушкина, Русская речь I, 1923; Арватов. Синтаксис Маяковского, Печать и Революция 1923. 1; В. И. Чернышёв. Сочетание „альни“ в текстах Кольцова, Изв. 23. 2; П. В. Черных. Несколько сибирских диалектизмов в „Коньке Горбунке“ Ершова, Иркутск 1923; Брюсов. Звукопись Пушкина, Печать и Революция. 1623. 2. По смерти В. И. Ульянова (Ленина) появилось несколько статей о языке Ленина. Таковы специальный № сборника „Лэф“, посвященный языку Ленина, со статьями нескольких петроградских ученых Пгр. 1923, и маленькая брошюрка Финкеля. О языкѣ и стиле Ленина. Харьков 1923.

Из докладов в учёных обществах, посвящённых истории литературного языка, могу назвать доклады Р. О. Якобсона о языке произведений Тредьяковского в Моск. Диалектол. Комиссии в 1919 г., Н. Дурново там же: „Они и онъ в рифмах русских поэтов XVIII и XIX в.“ и М. Н. Петерсона „Сочетания типа *йишица лешииц* в произведениях Лермонтова“ в Моск. Лингвистич. О-ве в 1922 г.

История литературного языка служила также предметом университетских курсов и семинариев. Так, проф. Петерсон в Московском Университете вёл в 1919 г. семинарий по синтаксису Лермонтова, я в Саратове в 1921 г. — семинарий по истории русского литературного языка в 18 и 19 веках.

По изучению современного русского литературного языка из работ обобщающего характера, рассматривающих его с фонетической, грамматической и, отчасти, лексической стороны, первое место занимает курс акад. А. А. Шахматова „Очерк современного русского литературного языка“, Петрогр. 1925; 211 + II стр. + портрет. Этот курс был читан акад. Шахматовым в Петроградском Ун-те 1913 г., и настоящее издание никаких изменений сравнительно с литографированным изданием 1913 г., даже в библиографическом указателе приложенном в конце книги, не содержит. Во вводных главах „Очерка“ говорится об образовании нынешнего русского литературного языка из первоначального церковнославянского путём постепенной замены церковнославянских элементов элементами русской живой речи; подробно рассматриваются церковнославянские элементы, сохранившиеся в нынешнем русском литературном языке; выясняется, какие русские говоры участвовали и в какой мере в его создании, и, наконец, говорится о заимствованиях из иностранных языков. В главной части даётся обстоятельная характеристика звукового строя нынешнего языка русского образованного общества, в основу которой положено произношение самого Шахматова, и обзор форм склонения и спряжения в современном русском литературном языке, причём и в этом обзоре Шахматов исходит из своего личного употребления соответствующих форм, указывая, впрочем, те случаи, где его личное употребление расходится с употреблением тех или иных писателей или с указаниями его предшественников по описанию грамматического строя

русского языка. В обзоре форм склонения и спряжения Шахматов даёт собственную оригинальную классификацию грамматических фактов русского языка, причём многие из них получают здесь совершенно новое освещение. При описании звуков и форм современного языка даются и некоторые указания исторического характера, но лишь такие, какие автор считает необходимыми для понимания явлений современного языка. Заслуживает внимания книга проф. В. А. Богородицкого „Русская грамматика“ 1918 г., представляющая сокращение его „Общего курса русской грамматики“ (2-е изд. 1913 г.) и предназначенная, главным образом, для преподавателей русского языка в средних и низших школах и для педагогических курсов. Как в „Общем курсе“, так и в „Русской грамматике“ даётся самостоятельное освещение ряду грамматических вопросов и, между прочим, обращено особое внимание на интонацию, для обозначения которой В. А. Богородицкий прибегает к нотной системе. Мало удовлетворительным является сравнительно обширное руководство проф. Н. С. Державина с претенциозным заглавием: „Учебник русской грамматики. Опыт научно-элементарного курса. 1. Основы фонетики и морфологии для школ и самообразования“. 1-е издание этой книги вышло в начале войны, а затем Госуд. Издательство переиздавало её 4 раза; 5-е издание вышло в 1923 году. Характер элементарных пособий, но проработанных самостоятельно и дающих новое освещение различным грамматическим фактам, носят книжки: Николай Дурново. Повторительный курс грамматики русского языка. I. М. 1924, стр. 114, и М. Н. Петерсон. Русский язык. Пособие для преподавателей, 1925, стр. 123.

Остальные работы подобного рода, вышедшие за последнее время, не более, как элементарные пособия, обычно компилятивного типа, не имеющие научного значения. Заметно выделяется среди них очень талантливая, хотя научно не вполне удовлетворительная книга М. Рыбниковой „Изучение родного языка“, 1-е изд. 1921 г., посвященная главным образом семасиологическим и стилистическим наблюдениям над языком.¹ В 1925 г. эта книга вышла 2-м, исправленным изданием под заглавием „Книга о языке“. Много материала по фонетике и морфологии современного русского литературного языка даёт В. И. Чернышов в своей работе „Правильность и чистота русской речи. Опыт русской стилистической грамматики, часть 2-я, издание 2-е.“² Части речи. 1915. Матерьял, привлекаемый Чернышёвым, взят частью из писателей 18 и 19 в., частью из литературы новейшего времени.

По фонетике современного русского литературного языка Российская Академия Наук в 1919 г. выпустила капитальный труд проф. Рад. Кошутина на сербском яз. „Грамматика руског језика. I. Гласови. А. Општи део. (Књижевни изговор.) Друго издање“,

¹ См. Карцевский. Русская школа за рубежом, кн. 13—14, стр. 173—175.

² 1-е издание вышло в 1911 году.

LVI + 512 стр.,¹ содержащий чрезвычайно обстоятельное и очень точное описание произношения образованных москвичей. В 1915 г. вышло 3-м изд. элементарное пособие В. И. Чернышова. Законы и правила русского произношения. Подробная характеристика звукового строя речи русского образованного общества даётся в назв. выше книгах: Дурново. Очерк истории русского языка, стр. 44—59 (произношение московское — автора и проф. Ушакова) и Шахматов. Очерк соврем. русского литературн. языка, стр. 53—72 (произношение автора, в общем — московское, но в некоторых частностях отступающее от московского), менее подробная — в книжках Д. Н. Ушакова „Краткое введение в науку о языке“ (см. выше) и „Русское правописание“, изд. 2. М. 1917,² и в книгах: М. Н. Петерсон. Русский язык (произношение автора, несколько отличное от московского), В. А. Богородицкий. „Русская грамматика“ (произношение автора, казанское, сильно отличающееся и от московского и от петроградского), Е. Д. Поливанов. Лекции по введению в языкознание (произношение автора, отличное и от московского и от петроградского и от казанского и вообще нетипичное ни для одного чисто русского культурного центра). О русском литературном произношении говорится также и в III. выпуске назв. выше книги проф. Богородицкого: „Курс экспериментальной фонетики“, 1922 г. Из монографий о звуках русского языка заслуживает внимания небольшая заметка Вл. Д. Зернова. „Фонограммы гласных человеческой речи“ в Физическом Обзрении 1916, т. 17. Автор описывает очень простой и наглядный способ определять собственный (тембровый) тон гласного звука, если петь его именно в этом тоне: в таком случае манометрическое пламя даёт правильную кривую, все фокусы которой лежат на одной прямой. А. И. Томсон для получения кривых гласных звуков приносил все гласные звуки в одном тоне и получал сложные кривые, не поддающиеся анализу; проф. Щерба для определения собственного тона гласных пользовался в значительной степени субъективным и мало наглядным способом: он молча приводил язык и рот в состояние, нужное для произнесения соответствующего гласного звука, и подносил к отверстию рта звучащий камертон. При помощи своего способа Д. Н. Зернову удалось определить тембровую высоту большей части ударяемых гласных своего (московского) произношения. Далее назову экспериментально-фонетические работы: Берг. „Определение надстройки полости рта при общерусском произношении“, Изв. 22. 1, Богородицкого. Лингвограммы литературного русского произношения“, РФВ. 77, его-же. „Резонансовые тоны полости рта при русских гласных“,

¹ Ср. A. Meillet. BSL. 22 (1921). M. Režetar. LjJA. XXXV (1921), Кульбакин. Прилози 2. 1922, Polivka. Slavia I. 1922.

² Ср. также „правила русского произношения“ в учебнике для начальных школ Д. Н. Ушакова, А. М. Смирновой и Н. Н. Щепетовой. Учебная книга по русскому языку, Часть I. 1925.

РФВ. 73. 1, его-же. „Экспериментально-графическое исследование двусложных слов в общерусском произношении“, Изв. 28. Не с точки зрения акустической или физиологической, а со стороны их употребительности рассматривает проф. А. М. Пешковский звуки разговорной речи русского образованного общества в статье „10.000 звуков“ в своём „Сборнике статей“, 1925 г. Автор подсчитывает, сколько раз встречается каждый звук в записанных им фонетически отрывках разговоров, заключающих в целом 10.000 звуков, и определяет процент употребительности каждого звука в разговорной речи. Эта работа вызвана отчасти рядом статей и исследований по мелодике или звуковой инструментровке стиха, большая часть которых, как напр., работы Андрея Белого,¹ Бальмонта,² Брюсова³ и некот. других, принадлежит лицам без лингвистической подготовки, не имеющим ясного представления о звуках языка и о соотношении между произношением и правописанием. Этот пробел берётся исправить А. Артюшков в книжке. „Звук и стих. Современные исследования фонетики русского стиха“, с предисловием проф. Пешковского, 1923, стр. 72, главная часть которой содержит разбор подобных работ с точки зрения научной фонетики, а также в своём разборе эфонических работ В. Брюсова в Родном языке в школе, кн. 8. Артюшков в своём анализе звукового состава стихов исходит из более верного понимания звука и несоответствия между звуком и буквой, но определённых выводов из своих наблюдений не делает. Интонации и ритму русской прозаической речи посвящены статья Е. Г. Кагарова „О ритме русской прозаической речи“ в журн. „Наука на Украине“, 4. 1922 и книга Всеволодского-Гёрнгросса „Теория русской речевой интонации“. Петрогр. 1922, 128 стр.

Из работ по синтаксису современного русского языка первое место занимают назв. выше, как затрагивающие общие вопросы о сущности грамматики, книги: А. М. Пешковский. Русский синтаксис в научном освещении. 2-е изд. 1920, IV + 504 стр. (1-е изд. — 1914 г.); М. Н. Петерсон. „Очерк синтаксиса русского языка“, 1923, 130 + II стр. и А. А. Шахматов „Синтаксис русского языка. Выпуск первый. Учение о предложении и о словосочетаниях“, 1925, XVIII + 442 стр.

В книге Пешковского очень много места отведено разъяснению общих грамматических понятий. Четвёртую часть книги занимают „Предварительные сведения из общего языковедения и психологии“ (стр. 3—128); в остальных главах выяснение общих понятий занимает тоже едва-ли не главное место. Определяя синтаксис, как учение „о формах сочетаний слов“ (стр. 83), Пешковский в дальнейшем изложении исходит однако не из сочетаний слов вообще, а из предложения, понимая под пред-

¹ Символизм. 1919; Жезл Аарона (Скифы. I. Петрогр. 1917).

² Поэзия, как волшебство. М. 1916.

³ „Опыты“, 1918; Звукопись Пушкина. — Печать и Революция 1923. 2.

ложением „слово или сочетание слов, выражающее мысль“ (стр. 127). В книге привлечён синтаксический материал из нынешней разговорной речи московского образованного общества и из литературного языка 19. и 20. века (в том числе и из газет), рассматриваемый чисто статически. Изредка и при том несколько случайно даётся историческое освещение, причём приводятся примеры из старинных памятников и живых говоров, обыкновенно взятые в таком случае у Потебни, Овсяннико-Куликовского и других предшественников. Иногда встречаются попытки объяснить, подобно Потебне, происхождение некоторых грамматических категорий и оборотов из мышления первобытного человека (ср. стр. 348 и др.)

М. Н. Петерсон в своей книге ограничивает задачи синтаксиса изучением словосочетаний, понимая под последними всякое сочетание двух нечастичных слов в одно смысловое целое в речи, независимо от того, является ли это сочетание слов законченным или входит как часть в более обширное сочетание слов. Благодаря отчётливости поставленных себе автором задач, простоте схемы и сжатости изложения автору удаётся рассмотреть несмотря на небольшой объём книги значительную часть существующих в современном русском литературном языке типов словосочетаний. Мало сделано для выяснения роли интонации и порядка слов в образовании словосочетаний. Неудачно, на мой взгляд, выполнена одна из главных задач синтаксиса — выяснение функций словосочетаний. В книге имеются и указания на историю рассматриваемых синтаксических явлений, но эти указания очень беглы и неполны.

В книге Шахматова собран огромный материал, преимущественно из писателей XIX и XX в., но также и из писателей более старых — XVIII и, частью, XVII в., из великорусских народных говоров и из старинных памятников русского языка — летописей, грамот и пр. Главная задача Шахматова дать обзор синтаксических явлений современного русского литературного языка. Диалектические факты великорусских говоров привлекаются только в том случае, если аналогичные факты имеются и в литературном языке. Историческое освещение даётся, но сравнительно редко; в некоторых местах Шахматов ограничивается указаниями на употребительность того или другого оборота в старых памятниках русского языка, с XI до XVIII в., в других идёт далее и приводит параллели из других славянских и неславянских индоевропейских языков, свидетельствующие, по его мнению, об известности того или другого оборота в общеславянскую или в общиндоевропейскую эпоху.

Описание морфологического строя современного русского литературного языка имеется в названных выше общих курсах Шахматова, Богородицкого и др. и учебных руководствах Дурново, Петерсона и др.; материал по морфологии русского литературного языка XVIII — XX в. — в названной выше книге Чернышова; несистематичные, но часто ценные замечания по грам-

матике современного русского литературного языка даются также в учебном руководстве Пешковского „Наш язык. Книга для учителя“ части 1-я и 2-я, М. 1924 и 1926. Краткие характеристики отдельных грамматических фактов и грамматических категорий современного русского языка содержит между прочим и мой „Грамматический Словарь“ (см. выше).

Монографий по отдельным вопросам грамматики русского языка за последнее время появилось мало. Отмечу статьи: В. А. Богородицкий. Некоторые вопросы синтаксиса, морфологии и семасиологии в применении к русскому языку. ЖМНПр. 1915. 2, Малаховский. Синтаксическое значение инфинитива в русском языке, в. I. Введение. Иркутск 1924, Сидоров Е. А. Из научно-учебной литературы о видах русского глагола, Родной язык в школе, кн. 5 и 6. 1924 (хороший критико-библиографический обзор). Крайне дилетантский характер носят статьи Абакумова „Этюды по формальной грамматике“, Родной яз. в школе 3 (1923) и Павловича „Грамматические классификации с формальным стержнем“ там же, 5 (1924). Остальные статьи по вопросам грамматики, появившиеся на стр. того же и других педагогических журналов, носят общий характер и почти не касаются индивидуальных особенностей русского языка. В проспекте не вышедшего еще 2-го выпуска сборника „Русская Речь“, под редакцией Щербы значится между прочими статья Е. С. Истриной по морфологии нынешнего литературного языка: „Замечания об образовании степеней сравнения в современной литературной речи“.

Работы по словарю русского языка. „Словарь русского языка, составленный Вторым Отделением Российской Академии Наук,“ несмотря на то, что редакция его была разделена между несколькими лицами (слова на букву И были поручены проф. С. К. Буличу, на букву К — проф. Д. К. Зеленину и на букву Л — проф. С. П. Обнорскому), продолжал выходить очень медленно; за 10 лет вышли только 1-й выпуск V т., Л — Лёгкий, 1915; VIII стр. + 320 столбцов, 9-й вып. IV тома, Кошоба — Крикун, 1916; VIII стр. + столбцы 2561—2880 и, спустя 6 лет (через 15 лет после выхода II тома) — 1-й выпуск III тома, И — Изба, 1922; VIII стр. + 224 столбца (т. е. 7 листов вместо обычных 10).¹ Еще до войны было начато печатание 2-го издания 1-го тома в переработанном виде, согласно плану, принятому в остальных томах, но до сих пор ни одного выпуска 1-го тома в новом издании не вышло. В 1924 году Украинская Академия Наук в Киеве издала 1-й том „Російсько-Українського Словника“, составленного Ганцовым, Голоскевичем и Тимченком под редакцией А. Е. Кримського. В 1921 г. по инициативе В. И. Ульянова-Ленина был образован в Москве Комитет по составлению общедоступного толкового словаря современного русского литературного языка в составе Грузинского, Гливенка, Ушакова, Саку-

¹ См. Дурново. *Slavia* II. 2—3. 446—450

лина, Дурново и Буслаева, с отделением в Петрограде под председательством проф. Щербы. Для своей работы Комитет пользовался матерьялами, приготовленными для академического словаря, поручив выбор слов из писателей, не исчерпанных в этих материалах, особо приглашенным для того лицам. Выборка слов из писателей и периодических изданий и размещение по алфавиту собранного материала было закончено в начале 1923 г., а к осени была почти готова в рукописи (на карточках) часть словаря на буквы *А-И* и начата обработка слов на буквы *К, Л, М*. Размеры всего словаря определены были приблизительно в 100 печатных листов, считая по 80.000 знаков в листе. Но в самом разгаре работы, осенью 1924 года, по желанию Заместителя Народного Комиссара по Просвещению М. Н. Покровского Комитет был закрыт; о судьбе собранных и, частью, обработанных Комитетом материалов точных сведений не имею. В Петрограде в семинарии Венгерова велась работа по составлению Пушкинского Словаря.¹ Кроме словарей литературного языка вышли специально областные словари: „Смоленский областной словарь“, составленный В. Н. Дровольским, Смоленск 1914, больше 1000 стр., изд. 2 Отд. Росс. Акад. Наук и „Словарь волжских судебных терминов“, составленный Неуструевым, Нижний Новгород, 1914.² Небольшие словари по отдельным великорусским говорам напечатаны также в 8 вып. Трудов Московской Диалектологической Комиссии и в „Материалах по русской диалектологии“ в Варш. Универс. Известиях 1914, кн. VII и IX.

Заемствованные слова в русском языке рассматриваются в популярной книге И. И. Огиенко. Иноземные элементы в русском языке, Киев 1915.

По современному украинскому языку прежде всего следует отметить небольшое руководство проф. Ст. М. Кульбакина „Украинский язык. Краткий очерк исторической фонетики и морфологии“. Харьков 1919, IV + 99 стр. + карта, содержащее характеристику звукового и морфологического строя и, отчасти, словарного состава современного украинского литературного языка с историческим освещением (даются указания на отношение нынешних фактов украинского языка к фактам общерусской и общеславянской эпохи) и с краткими сведениями по истории и диалектологии украинского языка во введении.³ Другие общие пособия по украинскому языку, вышедшие на Украине в последнее время, носят характер практических руководств. Лучшие из них — О. Синявского. Украинский язык. Харьков. 1923, VIII + 120 стр. и Ол. Курило. Початкова граматики української мови, ч. II (4-е видання — 1923 г., 5-е 1924).⁴

¹ См. заметку С. Б. в Пушкинском Сборнике памяти Венгерова (Пушкинист IV).

² Ср. рец. А. И. Соболевского в Изв.

³ Ср. Ляпунов. *Slavia* III. 4. 684—694; О. Курило. Записки Української Акад. Наук, II—III.: *Durnovo. Zeitschr.* II. 1—2.

⁴ Впрочем, ср. рец. проф. Л. А. Булаховского. Путь Просвещения (Шлях Освіти) 1923, № 6, стр. 233.

Небольшая книжка Ил. Свенціцкого. Основы науки про мову українську, Київ 1917, носит характер краткого руководства по введению в языковедение, заключающего также самые общие сведения и об украинском языке.

По истории украинского литературного языка в 1918 г. вышла небольшая брошюра проф. М. Ф. Сумцова „Начерк розвитку української літературної мови“. Харків 1918, 40 стр.

Из монографий по отдельным вопросам грамматики украинского языка следует отметить большую книгу Ол. Курило. Уваги до сучасної української літературної мови“. Київ 1923 и 1925, посвященную вопросам нормативной грамматики (гл. обр. морфологии и синтаксиса) и стилистики литературного украинского языка. За норму языка автор принимает такие формы и обороты, которые не стоят в противоречии с формами и оборотами, употребляемыми в украинской устной поэзии и в живых народных говорах на Украине. Том же характер носит и книжка её же „Паралельні форми в українській мові, їх значіння для стилю“. Київ 1923, 2-ге вид. 1925, посвященная украинской семасиологии в связи с вопросами т. наз. культуры языка. Проф. Е. Тимченко издал 2 небольших монографии о функциях отдельных падежей в украинском: Локатив в українській мові, Київ 1925, и Номинатив і датив в українській мові, Київ 1925, 64 стр. Эти работы примыкают по методам и задачам к вышедшему еще до войны исследованию „Функции генитива в южнорусской языковой области“. Варш. 1914 (из РФВ).

Украинская Академия Наук приступила к составлению большого словаря живого украинского языка, для чего при Академии образована комиссия в составе акад. А. Е. Кримского, Вс. М. Ганцова и Гр. К. Голоскевича; в состав той же комиссии привлечена и Ол. Курило. В то же время та же Академия решила издать и „российско-український словник“, 1-й том которого вышел в 1924 году. Кроме того Украинская Академия Наук образовала также комиссию под председательством проф. Е. Тимченка для издания исторического словаря украинского языка.

В Записках Украинской Академии Наук II—III. 1923 г. помещены сведения о научных трудах молодых украинских учёных В. М. Ганцова и Гр. К. Голоскевича, причём названы некоторые ненапечатанные до сих пор работы Вс. М. Ганцова. Описание говора с. Патют Козелецкого уезда Черниговской губ. 1916 г. (печатается в Сборнике 2 Отд. Росс. Акад. Наук) и „Особенности языка Радзивиловского списка летописи“ 1916 г.

По вопросу о влиянии войны и революции на русский язык вышло несколько небольших работ, по большей части, журнальных статей. Мне известны из них следующие: Горнфельд. „Старые слова и новые словечки“. Изд-во „Колос“, Петрогр. 1922 (отдельная книжка); Баранников „Влияние войны и революции на развитие русского языка“ в Учён. Записках Самарского Университета 1919; Селищев — разбор статьи Баранникова в обзоре

„Филологическое Обозрение“, Вестник Просвещения Тат. С. С. Р. 1920; Габо. Новые слова в русском языке, Родной язык в школе 5, 1924. Подробно касается того же вопроса (главным образом словообразований по типу кода) также Гр. О. Винокур в назв. выше книге „Культура языка“. Проф. Н. М. Каринский издал в Вятке „Заметку о собирании особенностей языка, проникших в деревню в революционное время“ (Изв. Вятского Научно-Исследов. Института Краеведения № 1. 1922).¹

О русском влиянии на другие языки, кроме назв. выше статей проф. Е. Ф. Карского „Культурные завоевания русского языка“ и пр. и проф. В. А. Богородицкого „Характеристика звукового состава в казанском говоре поволжско-татарского языка в соотношении с звуковой системой общерусского языка“, Казань 1919, назову большую ненапечатанную работу проф. Г. Г. Дингеса о русском влиянии в языке немцев Поволжья, написанную еще в 1918 г., но после того подвергшуюся дополнениям и переработке, и работы проф. А. М. Селищева о русском говорении чуваш и черемисов, доложенные им в Московской Диалектологической Комиссии в 1922 г.²

Условным языкам посвящены статьи Н. Н. Виноградова „Галивонские алеманы“ (условный язык галичан Костромской губ.), Изв. 20 (1915) и „Жгонский язык. Условный язык при-Ветлужья Костромской губ.“, Изв. 23. 1. Заслуживает внимания изданный недавно, как пособие для служащих в сыскальной полиции „воровской словарь“, о котором проф. М. Н. Петерсон прочёл в 1922 г. доклад в Московской Диалектологич. Комиссии. В. И. Чернышов приготовил для второго выпуска „Русской Речи“ статью о терминологии каторжников.

Х.

Биографические сведения и статьи об учёной деятельности русских учёных, работавших в области славянского языковедения и умерших в течение последнего десятилетия, указаны выше, I. Из русских славистов, умерших ранее, появились статьи о Востокове и Срезневском в связи с их юбилеями, и о Потебне. Об А. Х. Востокове в Изв. были напечатаны статьи А. И. Соболевского 19, 1 и Вс. И. Срезневского 19. 3. По случаю юбилея И. И. Средневского Российская Академия Наук издала обширный сборник „Памяти акад. И. И. Срезневского“, 1916, VIII + 421 стр., со статьями о Срезневском А. А. Шахматова, Н. Ф. Сумцова, В. А. Францева, А. И. Соболевского, И. В. Ягича. В. И. Срезневского, О. И. Срезневской и И. В. Цветкова,

¹ Ср. литературу по тому же вопросу, вышедшую за-границей: A. Mazon. *Lexique de la guerre et de la révolution en Russie* 1920; R. Jakobson. *Vliv revoluce na ruský jazyk* (Nový Atheneum 1921. 32.; С. Карцевский. *Н. Русский язык и революция*, в серии „Общее Дело“, Париж 1921; Е. Ремпель. *Язык и революция языка*. Новый Путь. Рига 1921.

² Первая из них напечатана в *Slavia* IV. 1.

Об А. А. Потебне издательство „Колос“ выпустило небольшую книжку Райнова: „Александр Афанасьевич Потебня“, где, впрочем, деятельность Потебни, как языковеда, осталась в тени. Потебне же посвящена целая глава в „Воспоминаниях“ акад. Д. Н. Овсяннико-Куликовского. Петрогр. 1923. О значении Потебни в истории русской науки говорит также акад. Б. М. Ляпунов во введении к 4-му изданию книги Потебни „Мысль и язык“. (Полное собрание сочинений А. А. Потебни, т. I).

И. В. Ягичу по случаю его смерти были посвящены статьи академиков Истрина, Сперанского, Карского и Лаврова в Изв. 28.

Краткие оценки научной деятельности и перечни научных работ некоторых из живущих и ныне славистов напечатаны в Известиях (Bullétins) Российской Академии Наук в приложениях к протоколам 2-го Отделения в виде записок об учёной деятельности лиц, избранных в действительные члены и в члены-корреспонденты Академии Наук. Таковы помещенные там записки об ученой деятельности академиков Карского, Сперанского, Лаврова и Ляпунова и членов корреспондентов Кульбакина, Ильинского, Орлова, Каринского, Симони. Список учёных трудов акад. Ляпунова был напечатан также в посвящённом ему 2 томе Записок Высшей школы города Одессы. В апреле 1924 г. в Московской Дialeктологической Комиссии по случаю 40-летия диссертации А. И. Соболевского „Очерки из истории русского языка“ (Киев 1884) профессорами Дурново и Каринским были прочитаны доклады о научном значении и этих „Очерков.“¹

XI.

О деятельности учёных обществ за последнее десятилетие я знаю, к сожалению, мало. Всё время я мог следить лишь за деятельностью Московской Дialeктологической Комиссии; об остальных имею лишь отрывочные сведения.

Московская Дialeктологическая Комиссия, основанная в 1904 г., является в настоящее время старейшим в России чисто лингвистическим обществом. О деятельности Комиссии до 1924 г. имеются печатные отчёты, достаточно освещающие эту деятельность и освобождающие меня от необходимости повторять изложенные в них сведения.² В течение 1924—1925 года Комиссия продолжала свою деятельность в том же направлении. Из докладов, прочитанных на заседаниях Комиссии с осени 1924 г. до осени 1925 г., отмечу доклады Аванесова о говоре Переяславского уезда Владимирской губ., Гвоздева о говорах Пензенской губ. с демонстрацией составленной докладчиком дialeктологической карты

¹ Конспект доклада Дурново см. *Slavia* III.

² Отчёт за 1-е десятилетие — в 3-м выпуске „Трудов МДК“ (РФВ. 71. 419 сл.), за 2-е десятилетие — в журн. *Slavia* III. 4, стр. 748—757.

Пензенской губ.; его же „Усвоение ребенком звукового состава родной речи“; Державиной о говоре Угличского уезда Ярославской губ.; Дурново — отчёты о современном состоянии чешско-словацкой диалектологии и о диалектологической поездке в Карпатскую Русь; Петерсона о книге Е. С. Истриной „Синтаксические явления Синодального списка 1-ой Новгородской летописи“. Летом состоялось несколько диалектологических экскурсий, в которых приняли участие московские студенты под руководством членов Комиссии И. Г. Голанова и П. П. Свешникова. В настоящее время печатается и должен выйти в свет в течение 1926 г. 9-й выпуск „Трудов“ Комиссии, заключающий программы для собирания сведений о говорах (4 прогр.: по южновеликорусским, по северновеликорусским и средневеликорусским, по белорусским и по малорусским говорам), обработку ответов на южновеликорусскую программу Комиссии, отчёты о диалектологических поездках членов Комиссии и список имеющихся в Комиссии диалектологических ненапечатанных материалов. Кроме Московской Диалектологической Комиссии в Москве работали Московский Лингвистический Кружок (ниже — МЛК), неофициально — с 1915 г., как самостоятельная организация — с 1918 г., и Московское Лингвистическое Общество (ниже МЛО), основанное в 1917 году. Организаторами МЛК были студенты Московского Университета во главе с Р. О. Якобсоном, который состоял председателем МЛК до своего отъезда за границу в 1919 г. После него в МЛК председателями были проф. М. Н. Петерсон, А. А. Буслаев, Гр. О. Винокур и Н. Ф. Яковлев. Главной своей задачей МЛК поставил первоначально изучение языка в зависимости от его функций, в особенности же языка поэтического, что сближало его с Петроградским Обществом изучения поэтического языка (ОПОЯЗ), некоторые члены которого являются и членами МЛК. О деятельности МЛК до 1921 г. некоторые сведения имеются в статье: „Славянская филология в России за г. г. 1914—1921“, составленной членами МЛК Якобсоном и Богатырёвым.¹ В течение 1921—1924 в МЛК, как и раньше, читались и обсуждались доклады по языковедению и поэтике (преимущественно, ритмике стиха). Из докладов по языку назову доклад Г. О. Винокура о книге де-Соссюра „Cours de la linguistique générale“, вызвавший оживленные прения; Н. Н. Дурново — о склонении в современном русском языке и вызванный этим докладом доклад о том же А. М. Пешковского; воспоминания Жиркова о Ф. Е. Корше, как профессоре Лазаревского Института; доклады Н. Ф. Яковлева о фонетике ингушского и кабардинского языков и о новой книге Брауна; в последнем докладе Н. Ф. Яковлев указал между прочим на ошибочность аргументации автора, основанной на данных кавказских языков, тогда как кавказские языки представляют в данном случае явления прямо противоположные тем, какие им приписывает Браун. Осенью

¹ См. *Slavia* I. 457—460, 463, 466, 631, а также *Slavia* III. 753.

1921 г. в МЛК я прочёл несколько лекций для членов МЛК по методологии языковедения.

В МЛЮ председателем состоял В. К. Поржезинский. После его отъезда за-границу в 1922 г. обязанности председателя исполнял товарищ председателя проф. М. М. Покровский. Из докладов, читанных в этом обществе, я помню доклады проф. Поржезинского о книгах Файста и Мейе о происхождении германцев (Поржезинский находит аргументацию обоих неубедительной) и о новейших польских работах по славянскому языковедению; проф. М. Н. Петерсона о сочетаниях типа „птица летит“ у Лермонтова и о сочетаниях с предлогом „из“ в русском языке; Н. Н. Дурново о лингвистических домыслах русских историков и о старославянском „прѣгыни“.

Кроме этих обществ в Москве в 1921 г. было учреждено несколько научно-исследовательских институтов, в программу которых входит и изучение языка. Такими институтами сначала были институт русского языка и литературы с секциями языка и литературы институт славяноведения, институт романо-германской филологии, институт классической филологии и институт сравнительного языковедения, позднее объединённые в один институт языковедения и истории литературы. Председателем секции языка в научно-исследовательском институте русского языка и литературы был Д. Н. Ушаков; после объединения всех филологических научно-исследовательских институтов в один, он же является и председателем лингвистической секции научно-исслед. института языковедения и истории литературы. Научно-исследовательские институты — государственные учреждения, все члены которых, как штатные, т. е. получающие содержание, так и нештатные, назначаются правительством. В лингвистической секции; между прочим, были прочитаны доклады проф. Н. М. Каринского о палеографических особенностях русских рукописей XI и XII в., А. М. Селищева об общих чертах балканских языков,¹ Д. Н. Ушакова о московском образцовом произношении и др. В настоящее время печатается 1-й выпуск Трудов секции.

В Петрограде научная работа по языку велась в нескольких обществах и учреждениях. О некоторых из них, напр., об Обществе изучения поэтического языка (ОПОЯЗ) и Фонетическом Институте практического изучения языков, я знаю только по их изданиям. Ничего не знаю о деятельности открывшегося в февр. 1923 г. „Кабинета изучения художественной речи“. Из старых обществ продолжает работать до сих пор Лингвистическая секция Неофилологического Общества, возникшая еще задолго до войны, где, между прочим, читаются доклады по диалектологии и др. Так, в декабре 1924 г. там был прочитан Фалёвым доклад об Архангельской группе северновеликорусских говоров. Довольно успешно работает Лингвистическая секция Научно-Исследовательского Ин-

¹ Доклад Селищева напечатан в *RÉS. V* (1925). 1—2 38—57.

ститута, где, между прочим, были прочитаны в 1924 и 1925 г. доклады М. А. Соколовой — о статьях по изучению русского языка в журнале *Slavia*, о языке 2-го почерка Архангельского Евангелия (между прочим, в докладе установлено фонетическое значение двух точек над второй согласной буквой при стечении двух согласных), Гринковой — о сицькарях Моложского у. Ярославской губ., акад. Б. М. Ляпунова о формах тебѣ, себѣ и тобѣ, собѣ в славянских языках и др.

В Саратове в 1919 г. при Историко-Философском Обществе была образована Лингвистическая Секция под председательством проф. Н. Н. Дурново, в которой между прочим были прочитаны доклады: проф. Г. Г. Дингесом „О происхождении Umlaut'a в немецком языке“, проф. Н. Н. Дурново: „Арабская грамматика Хащаба“, „Сочетание ки < кы в Галицком Ев. 1144 г.“, „Склонение в современном русском литературном языке“, проф. В. Д. Зерновым „Об одном способе определения тембровой высоты гласных звуков русского языка“, проф. Гр. А. Ильинским: „Славяне и немцы с этимологической точки зрения“, „Этимология слова сани“ и др., проф. Н. К. Пиксановым „О языке „Горя от ума“ Грибоедова“, проф. М. Р. Фасмером Несколько албанских этимологий.

На Украине энергично работала по изучению украинского языка Украинская Академия Наук в Киеве. При Академии были организованы археографическая комиссия по изданию памятников языка, литературы и истории Украины и комиссии по составлению словаря живого украинского языка под председательством акад. А. Е. Кримського при участии Вс. А. Гандова, Гр. К. Голоскевича, А. В. Никольского, М. М. Гринченковой (вдовы Б. Гринченка) и Ол. Курило, и исторического словаря украинского языка под председательством проф. Е. К. Тимченка при участии проф. Н. К. Грунского и А. Н. Лукьяненка. Комиссия по составлению словаря живого языка выпустила 1-й том „Российско-Украинского Словника“ и составленный Ол. Курило проект словаря химической терминологии. Издательская работа Историко-Филологического Отдела выразилась в издании 6 книг „Записок Исторично-Філологічного Відділу“, заключающих между прочим и статьи по языку, журнала „Україна“, помещающего, между прочим, и статьи по языку (очень редко)¹ и рецензии на книги по языку, — рецензии, помещаемые здесь, принадлежат лучшим украинским учёным, — и „Збірника Исторично-Філологічного Відділу“, выходящего выпусками различной величины, от 1 печатного листа до размера большой книги. Из 32 вышедших №№ „Збірника“ 9 №№ посвящены украинскому языку.

В Харькове работа по изучению языка за последнее время имела педагогический уклон. Но так как задачами, которые были поставлены себе харьковскими учреждениями, занимавшимися этой работой, было „сближение научной теории и педагогической прак-

¹ Такова напр. статья Ол. Курило о северномолорусских дифтонгах.

тики в области языка, проведение в широкие преподавательские круги научных достижений в области преподавания (изучения?) родного языка“,¹ то эта работа носила не только практически-педагогический, но и научно-теоретический характер. Наиболее систематично вопросы научной грамматики в применении к школьному преподаванию рассматривались в „Комиссии прикладного языкознания при научно-исследовательской кафедре языкознания“, под председательством М. И. Корнеевой-Петрулан,² при участии профессоров Булаховского, Ветухова и Зеленина. Доклады научно-теоретического характера делались также в „Педагогической секции при Харьковском Институте Народного Образования“, переименованной потом в „Педаг. Секцию при Харьковском Доме Просвещения“. Таковы, напр., доклады проф. Л. А. Булаховского „К понятию предложения“ и Невзорова „Язык ребёнка и его изучение“. Наконец, научное изучение языка с тем же педагогическим уклоном велось и на семинарии проф. Д. К. Зеленина, где можно отметить доклады М. И. Корнеевой и А. М. Зарецкого, посвященные разбору с научной точки зрения новейших учебников русской грамматики, пытающихся порвать с традиционной грамматической рутинной.³

О научной работе в остальных культурных центрах России сведений не имею. Во многих городах имеются Научно-Исследовательские Институты, в программу которых входит и изучение языка вообще или, по крайней мере, диалектологии; последняя входит, напр., в число задач Научно-Исследовательских Институтот краеведения, имеющих, между прочим, и в некоторых неуниверситетских городах.

XII.

Успешное развитие науки, непрерывность научной традиции, без которой это развитие невозможно, зависят главным образом от правильной деятельности университетов, как хранителей научных традиций и воспитателей новых кадров научных работников. В виду этого остановлюсь на судьбе университетов и университетского преподавания в России за последнее десятилетие.

Прежде всего следует отметить возникновение ряда новых университетов. В 1916 г. был основан новый Пермский Университет, имеющий в своём составе с самого основания и историко-филологический факультет. Не желая нарушать университетскую автономию, Министерство Народного Просвещения (при министре Игнатеве) поступило при открытии ун-та очень остроумно: университет был открыт, как Пермское отделение Петроградского Университета; ректор, деканы и первый комплект профессоров были избраны

¹ См. „Родной язык в школе“, кн. 8 (1925).

² С осени 1925 г. М. И. Корнеева состоит доцентом Воронежского Университета.

³ См. „Родной язык в школе“, кн. 4 (за подписью Гр. Пр.) и кн. 8, стр. 121—124 (А. М. Зарецкого).

Петроградским Университетом. При оборудовании Университета на помощь пришли местные пермские капиталисты, пожертвовавшие на Университет огромные суммы. Эвакуация Варшавского и Юрьевского Университетов вглубь России привела к образованию двух новых университетов: Ростовского на Дону и Воронежского. При эвакуации Варшавского Университета всё имущество университета, в том числе и библиотека, а также и библиотеки профессоров остались в Варшаве, и Университету пришлось библиотеку создавать вновь с большим трудом. Библиотека и остальное имущество Юрьевского Университета были эвакуированы вместе с университетом в Воронеж, но позднее, по мирному договору с Эстонией, были возвращены в Юрьев (Тарту). Взамен этого Воронежскому Университету удалось приобрести библиотеки покойных профессоров Д. Н. Кудрявского и Н. Н. Соколова, заключающие много книг по языковедению.

Великая война, как и последовавшая за ней гражданская война и экономическая разруха, заставили многих профессоров менять место своего пребывания. Кроме Варшавского и Юрьевского Университетов эвакуации во время войны подвергся и Киевский Университет, который был эвакуирован в середине войны в Саратов, но через год возвращён обратно. Часть профессоров Пермского Университета была захвачена революцией в Крыму и, не будучи в состоянии вернуться в Пермь, основала новый Университет в Симферополе; таким же образом создались новые университеты в Самаре и Тифлисе. Часть профессоров Казанского и Пермского Университетов была вынуждена во время гражданской войны вместе с чехословацкими легионами отступить в Томск, а затем в Иркутск и там временно устроиться в качестве профессоров нового Иркутского Университета.

В начале революции Временным Правительством были открыты новые факультеты, в том числе Историко-Филологические, при существовавших ранее, но с неполным составом факультетов университетах Саратовском и Томском. Новые университеты, частью при Временном Правительстве, частью позднее, возникли также в Самаре, Тифлисе, Иркутске, Баку, Минске, Екатеринославе, Нижнем Новгороде, Смоленске, Ярославле, Костроме и некоторых других городах. Возникновение новых университетов создало или оживило научные интересы в провинции и сыграло большую роль в деле изучения отдельных областей России, между прочим, в изучении местных говоров и местных архивных матерьялов; но оно имело и свои теневые стороны, распыляя русские научные силы и часто подменяя действительно научную работу её суррогатами. Большая часть таких провинциальных университетов не могла обслуживаться своими силами, и значительная часть профессоров таких университетов продолжает жить в столицах и других крупных культурных центрах, приезжая в город, где помещается такой университет, лишь на короткое время для чтения лекций. Только немногие из

новых университетов оказались хорошо оборудованными и потому сумели привлечь и видные научные силы. Историко-филологические факультеты наиболее хорошо оборудованы в Саратовском Университете, которому удалось приобрести несколько крупных частных филологических библиотек, и в Самарском, где была куплена библиотека известного библиографа П. К. Симони.

Очень неблагоприятно отразились на университетском преподавании тяжелые годы гражданской войны, сопряжённые со всеми лишениями, когда университетским преподавателям приходилось читать лекции в университете по вечерам в нетопленных и плохо освещённых аудиториях, перед слушателями, усталыми от дневной работы; когда заработок профессора был недостаточен для того, чтобы утолить голод, и когда, к тому же, не только была прервана научная связь с границей, но в одном городе нельзя было достать книг, изданных в другом городе.

Далее, правильное течение университетской жизни было нарушено реформами самих университетов и изменением требований, предъявляемых лицам, поступающим в университет. Сюда стали поступать лица с иной подготовкой, чем раньше, что заставляет профессоров, применяясь к знаниям и развитиям своих слушателей, перерабатывать свои курсы и планы и характер практических занятий со студентами.

Уже при открытии Пермского университета был понижен научный ценз для кандидатов на профессорскую кафедру: к исполнению обязанностей экстраординарного профессора были допущены лица, не имеющие учёной степени. Позднее это было сделано правилом, а в 1918 году отменено и самое присуждение учёной степени. Это открыло доступ к профессуре лицам, которые раньше на профессию не могли рассчитывать, и облегчило замещение вакантных кафедр.

Историко-филологические факультеты в 1920 г. были слиты с юридическими в один факультет, названный факультетом общественных наук; впрочем, на внутреннем составе историко-филологических факультетов это отразилось мало. В некоторых университетах историко-филологические факультеты были вовсе упразднены, но возникли новые педагогические факультеты с гуманитарным отделением, сохранившим большую часть кафедр и предметов филологического факультета.

В 1921 г. была проведена новая реформа университетов, совершенно изменившая их характер и особенно сильно отразившаяся на положении в Университете филологических дисциплин. Университеты были признаны профессиональными учебными заведениями; задачей этнолого-лингвистических отделений (так были названы отделения, на которых преподаются филологические дисциплины) было признано приготовление преподавателей языка, музейных работников и т. п.; сообразно с этим и программы этнолого-лингвистического отделения были значительно видоизменены

по сравнению с программами соответствующих отделений прежних историко-филологических факультетов; для выполнения научных задач, какие раньше преследовались университетами, были созданы научно-исследовательские институты с ограниченным штатом действительных членов и научных сотрудников. В связи с этим часть университетских преподавателей была отстранена от университетского преподавания и, по большей части, назначена членами или сотрудниками научно-исследовательских институтов; в то же время, в Университет назначены профессорами или преподавателями некоторые лица, ранее стоявшие вне университета. К числу лиц, устранённых от университетского преподавания и назначенных членами научно-исследовательских институтов, принадлежат, между прочим, акад. А. И. Соболевский и М. Н. Сперанский.

В результате как этих реформ, так и политических перемен и экономических условий последнего времени в составе университетских преподавателей произошло много изменений. Кроме тех профессоров и преподавателей университетов, которые умерли в течение 1914—1925 годов, российские университеты лишились многих профессоров и преподавателей, оставивших Россию и переселившихся за границу; из них до своего отъезда за-границу вели в университетах преподавание по общему и славянскому языковедению следующие лица:¹ Бодуэн-де-Куртенэ (Петроград), Браун (Петроград), Буга (Пермь), Вольтер (Петроград), Григорьев (Томск), Карцевский (Екатеринослав), Копко (Харьков), Кульбакин (Харьков), Погодин (Харьков), Погорелов (Ростов на Дону), Поржезинский (Москва), Розов (Киев), Трубецкой (Москва), Фасмер (Петроград), Эндзелин (Харьков). Кроме того, вне университета оказались и некоторые профессора, оставшиеся в России, как напр., в Москве назв. выше акад. А. И. Соболевский и М. Н. Сперанский и профессора Дурново, Каринский и Михайлов; специалистов по другим областям научного знания не называю.

Проф. О. Гуер в своем обзоре чешских работ по языковедению со смерти проф. Гебауэра² пишет, что чешская лингвистическая наука, потеряв в лице проф. Гебауэра своего вождя, нашла такого вождя в лице проф. I. Зубатого. Русская наука после смерти акад. Ф. Ф. Фортунатова и А. А. Шахматова нового вождя еще не нашла. Часть русских учёных остаётся и сейчас верной традициям Ф. Ф. Фортунатова, другая часть ищет новых путей, но еще не имеет авторитетных руководителей. Но последние работы русских молодых учёных показывают, что русские научные силы не только не иссякли, но обещают еще много дать в будущем.

Брно, 15. XII. 1925.

Николай Дурново.

¹ В скобках — города, где эти лица были профессорами или преподавателями университета.

² JФ III.

Р. S. При составлении настоящего обзора я, к сожалению, не мог использовать многих изданий, вышедших в России после 1914 г. вследствие их отсутствия в Брне, а частью и вообще в Чешско-Словацкой республике. Некоторые пробелы, касающиеся изданий, вышедших до конца 1921 г., могут быть восполнены на основании библиографических указателей по русскому и славянскому языковедению, составленных мною и проф. А. М. Селищевым и имеющим появиться в RS IX. 2. Другие надеюсь восполнить, когда буду иметь под рукой полные комплекты главнейших русских изданий последнего времени. Замечу, что некоторые украинские издания, как напр. Харьковский журнал „Путь Просвещения“ („Шлях Освіти“), в котором, между прочим, помещает свои ценные статьи по вопросам грамматики и рецензии на книги по языку проф. Л. А. Булаховский, в начале 1924 года отсутствовали даже в Московских отделениях украинских издательств.

1. — Даничићев Зборник. С. Краљ. Академија. Посебна Издања. Књ. LV. Философски и Филолошки Списи. Књ. 15. Београд-Љубљана. 1925. XVI + 294.

Поводом Даничићеве прославе издат је и овај „Зборник“ у којем су радови словенских и српскохрватских стручњака, делом о Даничићу, а делом о предметима који су у вези са његовим животом и радом.

На првом је месту „Преглед Даничићевих радова“ (V—XVI) изнесених у 138 тачака. Затим је наштампан „Прилог српскохрватској стилистици из језика Даничићева“ од Т. Маретића (1—8). Г. Маретић је узео да покаже по напоредним местима из руског оригинала „Писама о Служби Божјој“ А. Муравјова и „Историје Српског Народа“ од А. Мајкова и Даничићевих превода тих књига, како је Даничић реченице са апстрактним именицама руских оригинала преводио реченицама са глаголима које су више у духу нашег језика. — В. Вондрак расправља (на чешком језику) „О старословенском преводу јеванђеља у његова два различна облика и како се он сачувао у најглавнијим рукописима“, а специјално у Никољском јеванђељу, у Никољском другом (б) и у Хвалову, текстовима које је Даничић издао (9—27). Он говори о апракосу (недељном јеванђељу) и тетрајеванђељу (четворојеванђељу) и о менама кроз које су та два јеванђеља пролазила у доцнијим преписима (на засебном земљишту српском, руском и бугарском). Покојни слависта даје врло занимљива опажања и исправља на више места досадашња мишљења слависта о појединим местима у поменутих текстовима. — А. Белић у расправи „Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика“ (28—71) показује како је Даничић од погледа да су чакавски и штокавски дијалекат два језика дошао до уверења да су они образовали некада језичко јединство и како су на Даничића у том правцу утицали његови савременици, а нарочито његов учитељ Миклошић и његов млађи друг В. Јагић. — М. Мурко у критичкој расправи „Nekoliko reči о jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga“ (72—106), изазваној радом Ф. Фанцева под називом „Језик хрватских протестантских писаца XVI вијека“ (Rad CCXII, CCXIV), напомиње да дела протестантске књижевности треба проучити понаособ и дати тачну карактеристику њихову (пореди материјал Лескинов и Фанцевљев); да се у истарској протестантској књижевности заиста огледају словеначки утицаји, и, најзад, да су старији чакавски текстови протестантски били од значаја за стварање првих кајкавских текстова. Г. Мурко је добар познавалац ових текстова и ја мислим да нема никог, ни међу лингвистима ни међу филолозима, ко се са њим неће сложити да је историја језика књижевних

споменика врло заплетена, да се она мора проучавати напореда са тим споменицима са књижевне стране, да је језик тих споменика ретко кад потпуно изворан и да је потребно издвојити све могућне утицаје под којима су се находили састављачи тих споменика, па да се добије чиста језичка језгра која се са коришћу и поузданошћу може употребити као извор за праву историју језика. И поред тога што су споменици протестантске књижевности у многим правцима интересантни, ипак велико је питање да ли они самој историји нашег народног језика могу дати материјал који би се могао по значају своје мерити са материјалом других споменика писаних и пре и после њих. Али г. Мурко и у овом правцу ставља високо њихов значај. — У два прилога г. Ст. Ившић показује (107—123) да је Даничић 1853 год. одустао од свога кандидовања за професора Новосатске Гимназије, пошто му је Др. Радишић јавио да о томе у патронату гимназије одлучује Јован Хаџић (Милош Светић), који је био Даничићев противник; у другом прилогу даје врло занимљиве податке о пријатељским односима, пуним узајамног поштовања, између кнегиње Јулије и Ђ. Даничића на основу писама кн. Јулије која се чувају у Архиву Југослав. Акад. — Г. Александар Стојићевић у чланку „Лескин о Даничићу“ (124—154) износи оштар и неповољан суд проф. А. Лескина о Даничићу и покушава да га ослаби својим разлагањем о Даничићу. „Као филолог, завршује г. Стојићевић, био је Даничић таленат првога реда, али како се филолошки и лингвистички део рада на језику не могу један од другога сасвим одвојити, Даничић лингвиста шкодио је Даничићу филологу, а Даничић филолог спасавао је Даничића лингвисту“. Мислим да и ово није још завршни суд који ће историја наше науке у овом правцу дати о Даничићу, иако има и у овом суду и целој расправи Стојићевићевој добро одређених и тачно запажених момената. — Г. Драг. Боранић у студији „Вуков и Даничићев пријевод библијских цитата“ узима библијске цитате у Нов. Завету Вукову, па их пореди са библијским цитатима у првим радовима Даничићевим и местима која им одговарају у самом Даничићеву преводу Библије (стр. 155—215). Иако на крају свога рада г. Боранић не даје већих резултата, из његова материјала јасно истиче двоје: прво, што је и г. Боранић чешће примећивао, да се Даничић у својим делима до превода Библије находио у знатној зависности од Вукова превода и Вукова језика, а у преводу Библије да је знатно самосталнији. На основу наведених места могло би се уопште рећи да се Караџић поводио више него Даничић за словенским оригиналом (рускословенским), можда намерно (као што је то чинио и Даничић 1852 г. у Псалмима), да би придобио лакше за себе тадашње свештенство; Даничић у своје преводу Библије гледа да се, где је год то могуће, ослободи од сваког страног утицаја. Посматран са тачке савременог књижевног и народног језика, у многим случајевима у овим цитатима Даничићев нам је језик ближи од Вукова. Даље проучавање са обе ове стране ових текстова показаће нам, колико нам је овај ипак ограничени

материал открио праве особине оба превода. — У расправи „Како је Даничић издавао и исправљао Вуков пријевод Новог Завјета“ (216—226) г. проф. Милан Решетар долази до овог закључка: „Што је овдје изнесено понајвише су ситнице, али кад се ради о тако крупном дјелу као што је Вуков Нови Завјет и о Вуку и Даничићу, мислим да ће и ово добро доћи, а свакако оправдава суд да је Даничић слабо издавао Нови Завјет, јер је с једне стране својевољно штошта у њему мијењао, а с друге стране немарно читао коректуре, тако да је на подоста мјеста Вуков текст и сми-сао покварен; па зато, ако хоћемо да имамо непромијењени и непокварени Вуков пријевод, не смијемо узимати ниједно од Даничићевијех издања, већ само Вуково од г. 1857“. — Г. М. Шевић даје у чланку „Из Бранкова и из Даничићева круга“ (227—287) 26 писама, од којих 19 Даничићевих, а 7 писаних Даничићу. Писма су махом од велике вредности и многа су досада била сасвим непозната. Коментар, који даје г. Шевић, катакада је сувише простран; по нешто је у њему као познато или непотребно могло изостати (на пр. о Пацеку на стр. 248, о Штуру *ibid.*, одбрана г. Шевићева Вука од Даничића на стр. 244 и др.); али је својим подацима о појединим личностима које се у писмима помињу врло користан. Сва су писма преписана са оригинала, сем једнога које је штампано са преписа. — Најзад, „Даничић у светлу Академског „Рјечника“ (288—294) П. К. Булата — импресионистичка је белешка, написана са осећањем и темпераментом од човека који је, радећи на нашем језику и служећи се често Даничићевим речником, дубоко прожет његовим великим значајем.

Као што се види из свега изнесеног, у Даничићеву Зборнику има значајних прилога проучавању и Даничића као човека и научника и других питања која су у вези са његовим радом на издавању старих споменика и проучавању прошлости српско-хрватскога језика.

А. Б.

2. — ВАЛЕРИЈ ПОГОРЪЛОВЪ, Изъ наблюдений въ области древнеславянской переводной литературы. (Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě. III, č. 32).

„Посматрања“ пишева тичу се 1. питања латинског утицаја у словенском преводу јеванђеља и 2. употребе облика перфекта у истом преводу. Писац је упоредио словенски текст јеванђеља Маркова са грчким и латинским текстом и наводи читав низ примера у којима се огледа утицај латинског текста. Нису сви ти случајеви убедљиви. Сумњам, на пример, да је ст. слов. *ločna* за грчко *σελήνη* дошло у превод јеванђеља под утицајем лат. *luna*, јер је та реч позната свима словенским језицима, источним, јужним и западним, и то као народна реч: исп. на пр. руско народно *луна*, *луњ*, *лунитъ*, малор. *луна*, *луно*, *луњ*, буг. *луна*, *луница*, срп. *луна*, словен. *lúna*, чеш. *luna*, пољ. *łuna*, полаб. *lā'una*. Нека разлика у значењу између пољ.

остадох облика перфекта (1 sing. 2 примера, 3 sing. 20 пр., 2 pl. 12 пр., 3 pl. 12 пр.), писац је, проучивши грађу, дошао до закључка да се ти облици употребљавају у случајевима кад се о радњи говори са неком сумњом или непоузданошћу; и тако исто у случајевима када није одређено време радње. Тај је закључак, по моме мишљењу, већ а priori мало вероватан, а и примери му не одговарају потпуно. Групишући примере према својој формули, писац наводи само два примера који „нису за њега јасни“, т. ј. не одговарају тој формули. У ствари, њих има више, јер ја не видим „неодређеност“ у примерима: створи искони мжжскѣ полѣ и жинскѣ створиоѣ ѣ истѣ (Мт. XIX 4); отѣ начала ствѣданию. мжжѣ и жинѣ створиоѣ ѣ истѣ бѣ (Мр. X 9). Сем тога, у истим приликама као перфекат употребљава се и аорист: са монси написаѣ истѣ (Лук. XXIV 29 „неодређено време“) уп. бѣ во заповѣда (Мт. XV 4), что оубо меси заповѣдѣ (Мт. XIX 7); са примером ежи оубо бѣ сѣчѣталѣ истѣ (Мр. X 3 — „неодређено време“) уп. ежи оубо бѣ сѣчѣта (Мт. XIX 6); са примерима које писац одређује као „негацију факта“ (на њеже нѣстѣ не оу никтоже отѣ чкѣ вѣскѣ Jo. VII 46 и сл.) уп. глѣша емоу ѣко никтоже насѣ не наѣтѣ (Мт. XX 7) и т. д.

Што се тиче констатације г. Трифонова о употреби перфекта у бугарском језику, која је слична формули г. Погорелова у погледу старословенскога језика, та констатација не може бити меродавна за старословенски језик, кад би и била потпуно тачна.

Сш. Куљбакин.

3. — БУРО ДАНИЧИЋ, Српски Акценти. Београд-Земун. 1925. Цена 50 Дин. С. К. Академија. Посебна Издања. Књига LVIII. Филозофски и Филолошки Списи. Књига 16. XIII + 320 in 8°.

Ово је први пут што се сви Даничићеви акценатски чланци штампају заједно. „Српски Акценти“ обухватају акценте у женских имена на *a* (Slav. Bibl. I, 1851), у речи мушкога рода које се свршују на сугласно слово (Гл. Др. Срп. Слов. VIII, 1856 г.), у речи средњега рода (ib. IX, 1859 г.), женскога рода које се свршују на сугласно (ib. XI, 1859 г.), у глагола (Rad VI, 1869), у адјектива (ib. XIV, 1871 г.) и чланак о историји акцената: Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske (Rad XX, 1872 г.). Како су прве књиге Гласника и Rada постале врло ретке и немогуће их је купити, то је већ раније Југославенска Академија прештамповала све акценатске расправе Даничићеве, сем последње. Али су и та издања брзо бивала распродата, тако да је ново издање Даничићевих акценатских радова претстављало једну од потреба наше науке.

По жељи одбора за Даничићеву прославу, приређивање овога издања понуђено је проф. М. Решетару, који се тога посла примио и извео га са познатом својом тачношћу и разумевањем оваквих издања. Г. Решетар је задржао онај ред у којем су чланци Дани-

чићеви хронолошки излазили, а није их изнео по сродности гра-
матичких предмета. Место регистра г. Решетар је наштампао испред
текста преглед садржаја, у којем су изређане све тачке Даничићевих
чланака. На тај начин, знатно је поможено да се лако нађу оне
категорије акценатских промена које се траже.

О великом значају Даничићевих акценатских расправа за
савремену науку — готово не треба ни говорити, толико је то
изван сваке дискусије и толико је то свима познато. Зна се да се
сви индоевропски акцентолози, ма о коме питању прасловенске
или индоевропске акцентуације говорили, морају користити Дани-
чићевим подацима. Истина, и у Вукову Речнику има (наравно,
почевши од II-ог издања) велики број речи акценатских тачно
обележених, али промене тих акцената у различним облицима речи
Караџић је недовољно означио; зато су Даничићеве расправе у
том правцу још увек незаменљиве. Као што се из горњег види,
Даничић нам није дао једино акценат заменица; све остале врсте
речи (сем свеза и усклика који су непроменљиви и за које се
акценатске особине износе у речницима) — обрађене су у његовим
овде наштампаним расправама.

Али баш због великог значаја српскохрватскога језика за
проучавање историје акцента свих индоевропских језика, дужност
је српскохрватске науке и њених научника да европској или, боље
да речем, светској науци пруже све оно што српскохрватски
језик у том правцу може дати. Даничић је за своје време много
дао. Његове су расправе пружале онај материјал који је европска
наука могла по каткад тек на 50 година доцније са коришћу
употребити. Даничић је осећао да у особинама српскохрватског
акцента има црта које крију у себи велику старину и велики значај; и
видело се да је његово осећање било потпуно оправдано. Па ипак
ја не могу рећи да је наша наука дала све оно што је у поменутом
правцу ваљало дати. Многа лутања савремене акценатске научне
литературе потичу отуда што наш језик у свима својим деловима,
и штокавском, и чакавском, и кајкавском, — није акценатски још
довољно проучен. У њему, стварно, има много више и корисног
и поузданог акценатског материјала него што се обично мисли.

Ђура Даничић, у своје време, изнео је један део тог мате-
ријала. Несумњиво је да се акценатски типови, како их је Даничић
изнео, налазе у нашем језику. Али се данас поводом начина како
је Даничић утврђивао свој материјал могу учинити и извесне напомене.

Ђура Даничић је био родом из Новога Сада, једног места
у јужној Бачкој, а Вук Караџић из Тршића око Дрине, из породице
која се доселила из источне Херцеговине (старином „од Дробњака“).
Сасвим је природно да у њиховим акцентуацијама има разлике,
да неке облике један од њихових дијалеката и сасвим не употребљава
(на пр. Даничићев — облик аориста и имперфекта). Међутим Даничић
је дао један, заједнички акценатски материјал. Даничић, који је
био и сам врло осетљив за све акценатске промене и који је

имао велико поштовање за Караџићев херцеговачки дијалекат, полазио је од Караџићева материала, трагајући за свима другим променама основних акценатских типова Караџићеве акцентуације и на основу материала који му је пружао његов домаћи, матерњи језик и онога који је могао добити распитивањем код других људи. Као да му је пред очима лебдело стално уверење, да штокавски дијалекат новијега типа, као што је био Караџићев или његов, мора имати један акценат, онакав какав је код Караџића, а све остало што се томе противило — да је некаква врста отступања од основних типова. Према томе, код њега, иако имамо несумњиво добро и тачно одређену акцентуацију, имамо, у ствари, акцентуацију средњу, не само лично његову, него његову и Вукову, више Вукову него његову. Међутим за нас би било од великог значаја да је он јаче подвукао разлику између своје и Вукове акцентуације, да је узео једну као основну према којој би дао отступања друге.

За данашњу науку и то не би било довољно. За њу је од великог значаја да се утврде сви акценатски типови код свих речи и све промене акцената у њима и у штокавском, и у чакавском и кајкавском дијалекту. Сваки акценатски тип и свака специфична промена акцената морали би добити тачно одређено своје географско простирање. Тек такав материал даће европској науци све што јој наша наука у питањима о словенској акцентуацији дугује. Наравно, она јој је, сем Даничићевих расправа, већ и досада дала доста прилога, и то каткада врло драгоцених, у овом правцу. Али све то још не може задовољити њене потребе. Тако и ово ново издање Даничићевих расправа попуњује једну празнину у њој; али и после тога остаје у нашој акцентологији још довољно других празнина које је наша наука дужна, у интересу и словенске и опште науке, што пре да попуни.

Београд, 1. VI. 1926.

А. Б.

4. — П. БУЗУК, Замечанія о Мариинском евангелии. Изв. ХХІХ (1924) 307—368 с. с. Ово је продужење студија о Маријином јев. о којима сам реферисао у ЈФ IV 219—222. У вези са својом тежњом да докаже „бугарско-македонски“ карактер дијалекта који се огледа у Маријином кодексу, писац посвећује већи део свог чланка питању о употреби носних вокала у том кодексу (308—334 с. с.) Заиста, српски карактер дијалекта којим је говорио преписивач Маријиног кодекса најбоље се манифестује у овој тачци његовог правописа. Ствар не само што је јасна, него чак и готово несумњива. Имамо у Мар. јев. 25 примера *оу* м. *ж*, односно *ю* м. *џ*, а 62 примера *ж*, *џ* место *оу*, *ю*. По неки би пример могао бити случајна грешка, али сви примери заједно не допуштају никакве сумње да је преписивач изговарао место старога *ж*—*оу*.

Обрнуто, нема места сумњи да су случајеви са \circ место ж случајне грешке: преписивач није довршио слово ж (ж): 1. ових примера има много мање — свега 16; 2. преписивач је каткад тако исто написао \circ место ж , т. ј. није довршио слово ж (ж , очиникъ и сл.); али 3. нема ниједног случаја са ж место \circ , а то бисмо очекивали, кад би се ж изговарало у језику преписивачевог као \circ .

Упркос овим јасним чињеницама, које допуштају само једно објашњење, г. Бузук износи читав низ вештачких хипотеза и свакојаких „могућности“ које су управо немогућне. Главна је његова мисао да се у Мар. јев. огледа „бугарско-македонски“ говор XI века у којем се ж јављало као \circ у кореновим слоговима, док у осталим имамо колебање између \circ и ж . Да докаже могућност таквог дијалекта XI века, писац се позива на дебарске дијалекте у којима се ж јавља у кореновим слоговима као \circ , у наставцима пак као ж , на дијалекте Македоније са ж место ж у кореновим слоговима, а са ж у наставцима, на бугарске дијалекте у којима се различни рефлекс ж јављају у зависности од акцента и т. д.

Не вреди овде ни наводити нити разгледати критички сав тај упоредни материјал, јер он не доказује ништа: за претпоставку једног дијалекта XI века са $\circ = \text{ж}$ у кореновим слоговима, односно у средини речи, а са $\text{ж} = \text{ж}$ у наставцима, односно на крају речи, потребно је пронаћи дијалекат са таквим распоредом рефлекса или бар какав други споменик са сличним заменама ж . Међутим не постоје ни такви дијалекти, нити такви споменици. Тврђење пишчево да и Ps. Sin. претставља сличну слику у погледу рефлекса ж није тачно.¹ Сем тога ни сама грађа Маријиног кодекса нимало не говори у прилог пишчевој хипотези. У кодексу има примера са $\text{ж} = \text{ж}$ и у средини речи или, ако писац хоће, „у кореновим слоговима“; писац без икаквог разлога објашњава примере ж ж ж , ж ж ж као случајне грешке, а о примерима ж ж ж , ж ж ж , ж ж ж , ж ж ж каже да су се јавили под утицајем прилога ж . Али и да примимо та објашњења, остају примери са ж , ж место ж , ж у кореновим слоговима: \circ ж ж (3 пута), ж ж , ж ж , ж ж ж , ж ж ж , ж ж ж , ж ж ж ж ж . Ови примери остају неразумљиви са гледишта пишчевог: ако је преписивач Мар. кодекса у кореновим слоговима изговарао \circ место ж , како је могао писати у тим слоговима ж , ж место ж , ж ?

Да уклони те примере, писац проглашава за случајне грешке не само ж ж ж , \circ ж ж , што је у ствари могућно, него и ж ж , ж ж ж ; што се пак тиче примера ж ж ж , ж ж ж , г. Бузук мора да се позове на хипотезу Шчепкинову да се глагољско ж изговарало као носно ж . Међутим та је хипотеза, барем за мене, невероватна, јер бисмо у таквом случају морали имати и у свима

¹ У Ps. Sin. поред примера са \circ м. ж има и обратно ж м. \circ ; примера пак за ж , ж = ж , ж има свега 4—5; по неки су од њих несумњиво резултат случајне грешке, односно неразумевања текста; у Ps.-Sin., дакле, нема довољне грађе за закључак да се ж изговарало у њему као у.

у своме говору сц ипак вероватнија зато што се више слаже са општом српском бојом језичких особина Маријиног кодекса.

Остала посматрања пишчева о језику тог кодекса, у главном, о морфолошким његовим особинама, корисна су, иако не мењају ни у чему нашу претставу о споменику.

Сш. Куљбакин.

5. — Ђ. Даничића Ситнији Списи — I. Критика, полемика и историја књижевности. 1925. С. Краљ. Академија. Посебна Издања. Књ. LIV. Философски и Филолошки Списи. Књ. 14. XI + 467. in 8°.

У овој су књизи наштампања или, боље да речем, прештампања седамдесет и два састава Даничићева, који су излазили од првих почетака Даничићева научног рада, од 1845 год., све до последњих година његова живота и рада, закључно до 1877 г. У предговору под називом „О овом издању“ г. Љуб. Стојановић, који је и приредио ово издање, даје потребна обавештења о оним чланцима који су у дневним листовима излазили без потписа Даничићева, па је тек на основу стила и језика требало утврдити да су његови. Г. Стојановић, који има толико заслуга око издања Караџићевих дела, нарочито народних песама, Вукове преписке III-ег издања Речника, дао је овим издањем, поводом стогодишњице од рођења Даничићева, врло користан прилог и за проучавање Даничића као човека и научника, а и за познавање стварања и развитка књижевног језика нашег у другој половини XIX века.

Ово време (од 1845—1878 г.) заузима онај део развитка борбе за нови правопис и нови књижевни језик када је Караџић стварно завршио свој рад и предао га млађем поколењу, на челу којег је стајао Даничић. Даничић, који је необично добро познавао Караџића и његов рад, морао је утицати у више праваца, прво, показујући вредност Караџићева рада и сва његова преимућства над радом његових противника (исп. Рат за српски језик и правопис, полемику са Лазићем, Вук Стеф. Караџић и т. д.), а, друго, оценама дела и језика својих савременика, и, нарочито, граматичке литературе свога доба. Ту се може видети, како је Даничић сматрао да треба да се образује наш књижевни језик. По свему се може рећи да је Даничић био за већу стегу у књижевном језику него Караџић; оно што је у језику у то време било каткада мало неодређено, према самом развиту језика, Даничић је хтео да више систематиче него Вук и веже у правила, каткада сувише теориског карактера. Уопште, Даничић је био као граматичар мало крут и отсечан, док је Караџић био увек широк. За Караџића је народни језик био светиња, идеал којему је требало тежити. У његове се црте није смело дирати; оне су се императивно наметале целој језику који им се морао потчинити без поговора. Код Даничића је народни језик основица од које се мора поћи, али у даљој конструкцији може се многа произвољност живог

језика ограничити нечим што је мање произвољно, али исто такође у језику постоји.

Ја сам исписао ове мисли које су ми се јавиле за време читања Даничићевих чланака; ја се даље у њихово доказивање нећу упуштати, већ напомињем да нам многи од ових чланака, извучени из помрчине на светлост, оцртавају интересантне епизоде из културне и језичке прошлости наше.

Велики број Даничићевих оцена о најразличнијим славистичким књигама његова времена јасно показује како је он био тесно везан са славистиком тога времена. Миклошић, Шафарик, Хатала, руски слависти, и Гиљфердинг, и А. Мајков, и Лавровски, и наши стручњаци, Будмани, Новаковић, Кукуљевић и многи други — јављају се у његовим оценама које показују широку ерудицију, трезвеност и велику оштрину суђења.

Има чланака полемичке природе, у којима има много личнога и политичкога (Даничићева прелекција о Посланици Србима из Москве, Србин Србенди — одговор Даничићев на чланак Влад. Јовановића Србенда и Готован, Даничићев одговор на приказ Брикнеров Даничићевих Корџена). У њима се види увек оштар суд, који прелази каткада у сарказам или напад, знатне полемизаторске особине Даничићеве и одлучност у исказивању мисли. Биографу Даничићеву — ова ће књига помоћи у знатној мери да схвати његов духовни лик.

Иза ове књиге Даничићевих ситнијих списа, који, сем Рата за српски језик и правопис (стр. 5—46), не претстављају она сјајна и крупна дела која су Даничићу створила репутацију највећег филолога нашег, али који су за нашу науку од несумњивог значаја, требало би да се наштампају и остали ситнији списи Даничићеви, нарочито његове расправе из првих година Гласника и Rada које је данас тешко добити, а у којима има увек материала који још није бољим замењен.

А. Б.

6. — Prof. Dr. M. VASMER, „Altbulgarisches. 1. Die reduzierten Vocale (ѡ, ѡ) in den Fremdwörtern des Altbulgarischen. 2. Der Lautwerth des glagolitischen м“. ZSlPh. I (1924) 156 и даље.

1. Писац детаљно проучава услове за појављивање секундарног полугласника у старословенском и утврђује да се тај полугласник развио, у главnome, у страним речима, и то у сугласничким групама које су биле необичне за ондашњи словенски изговор, као што су: р, л, м, н + сугласник (скорѡпини, олѡтарѡ, анѡдрѡба, мѡнастѡ и сл.), в + сугласник (вѡга); тб, дн, тс, пт, фт, тф, пс, кст, кх, нн, мм, тт, вв, дд, фф (титѡлѡ, ѡхидѡновѡ, вѡгупѡтѡ и т. д.). Писац је у праву кад тврди да је појав фонетског, а не графичког порекла: то доказује вокализација полугласника новог порекла у примерима као што су вѡгупѡтѡ, павѡлѡ, кинѡсѡнѡнѡ, псалѡмѡ. Може се навести и други доказ, тако, у сугласничким групама које су обичне за старословенски језик нема тих секундарних полугласника у страним речима:

кринѣ, упокритѣ, власвиниѣ, издраниѣ и т. д. Са друге пак стране, морамо претпоставити да су по неки примери са секундарним полугласником графичког порекла: на пр. у гавѣриниѣ, јер се консеквентно пише авраамѣ. Нема разлога за појављивање новог ѣ, односно њ, ни у групама вл, вр, те стога треба објашњавати павѣлѣ, савѣлѣ специјално положајем групе вл у тим речима у задњем затвореном слогу. Да је ново ѣ, њ у по неким случајевима могло бити графичког порекла, доказују примери таквих секундарних ѣ, њ у словенским речима: уп. закѣла у *Zogr.* (Л. XV 27), навѣкѣни у *Supr.* (243—19), *взѣумѣлю* *ibid.* (2—16).

2. За глагољско м г. Фасмер мисли да се изговарало као меко ђ. Мени се то чини невероватно: у таквом би случају Св. Константин-Ћирил употребио слово г са луком изнад њега: уп. тај начин обележавања умекшаних л, р, н у најстаријим глагољским споменицима.

Сем тога: Ѡ, ѡ, ѣ поред обичних л, р, н немају бројно значење, док га глагољско слово м има. Стога ми је највероватније да се то глагољско слово изговарало приближно као српско ѣ које тако исто замењује грчко меко г у позајмљеним речима као што су *анѣео*, *јеванѣље* и сл.

C. K.

7. TH. CAPIDAN, *Elementul slav în dialectul aromân.* (Academia româna. Memoriile secțiunii literare. S. III. T. II. Mem. 4.) București 1925, p. 91.

M. Capidan, professeur à l'Université de Cluj, a publié récemment dans les éditions de l'Académie roumaine une étude sur l'élément slave de l'aroumain. Cette question intéresse au même degré les roumainisants que les slavisants. Les recherches de l'auteur qui est d'origine aroumaine et qui passe à juste titre pour spécialiste dans le domaine des études du roumain transdanubien, comportent deux parties bien distinctes. Dans la première (p. 3—52), après l'introduction très succincte où il distingue deux couches des slavismes aroumains: une ancienne et une moderne, on trouve des renseignements sur leurs changements phonétiques et sémantiques, puis, sur les influences grammaticales que le slave a exercées sur l'aroumain. L'auteur compare ensuite ces phénomènes avec ceux qu'on trouve dans le dacoroumain. Il finit par une synthèse lexicale qui est abondamment nourrie des listes bien développées où les slavismes aroumains sont rapprochés des slavismes néogrecs et albanais. La seconde partie (p. 52—91) est entièrement lexicale.

Je me propose ici de passer rapidement en revue les principales données de cette importante étude où il y a tant de matériaux de première main.

Il est juste qu'il faut distinguer avec l'auteur en aroumain aussi bien que dans n'importe quel dialecte roumain deux couches des slavismes, l'ancienne et la moderne. La première, embrassant tous les

dialectes, remonte à la période où le roumain n' avait pas encore fait la séparation dialectale, tandis que la seconde n' est propre qu' à l' aroumain seul. Pour établir la première, l' auteur a raison de s' adresser aussi aux slavismes néogrecs et albanais. Mais je ne saurais partager complètement son opinion que tous les slavismes sans exception sont postérieurs aux principaux changements que l' élément latin a subis en roumain. J' avais déjà l' occasion de faire mes réserves sur ce sujet dans Sl IV, p. 131 sq. et 134 sq. et dans Архив de Barić, II, p. 339 sq.

Ce qu' il faut relever notamment dans son étude, c' est le fait qu' en aroumain aussi bien qu' en dacoroumain il y a deux espèces de reflets des nasales slaves: 1. *o* > *un*, 2. *in*. Ce ne sont que les reflets *a* et *o* où l' aroumain présente la conformité avec les dialectes slaves modernes de Macédoine. Quant à l' explication de cette divergence, je ne saurais me rallier à la manière de voir de l' auteur. M. Capidan (et d' autres) a raison (p. 34) d' assimiler *in* au phénomène *ɛn* moyen-bulgare. Mais il a sans doute tort quand il prétend p. 39 pour *o* > *un* l' origine serbe, car ici le roumain commun s' accorde avec le néogrec, l' albanais et même quelquefois avec le hongrois.

Il en est de même de la nasale *e* pour laquelle nous avons partout *in* et *in*. Ce n' est que le reflet *en* qui est spécifiquement aroumain et qui provient du serbe macédonien.

Quant aux particularités, je note que *îandzâ* (p. 7 et 8) a dans sa base slave non pas *o*, mais *e* (*ięza*). Il en est de même de *pangÿ*, cf. RESI III p. 71, n° 37.

Pour ce qui est de *ɛ* > *o*, j' ajoute à sa liste encore *bigor*. Dans -*ă* de *goadă* etc. (p. 9) il ne faut pas chercher le reflét de -*ɛ*, cf. Sl IV p. 132. *niilă* (p. 25, 75) remonte à **milo*, substantif abstrait comme *dobro* . *roşcuvă* (p. 9) doit son -*ă* à *peară* etc.

Il faut cependant relever tout particulièrement les cas où l' on a *ɛ* > *u* (p. 9) tout comme en albanais. Aux exemples qu' invoque l' auteur il faut ajouter encore *brujolă* < *përžola*, *tşuvaŋu* > *čvuaŋ*. Mais cet *u* pourrait y être quelquefois aussi pour *i* antérieur, cf. *dzua*, *turuşte* etc.

ɔ final (p. 10) donne -*e* comme en dacoroumain, mais quand il est inaccentué au milieu de la phrase, il est représenté par *i*, cf. *móliŋa*, *molŋa* ou *mul'iŋa* < *molcb* (p. 73). Ce fait que l' auteur ne met pas en relief se trouve aussi en dacoroumain.

Quant aux particularités, j' observe que *ŋ* de *puvoŋu* (p. 10) n' est pas dû à *ɔ*, mais à *ŋ* slave, le mot étant identique à skr. *po-vodaŋ* (quant à *dŋ* > *ŋ* cf. *poniŋă* < *podnica*, p. 79). Il en est de même de *tşuvaŋu* (p. 13) où *ŋ* doit se trouver déjà en slave, cf. *žbāŋa* dans le parler de Žumberak.

L' auteur omet malheureusement de mentionner les exemples pour *ɛ* > *a*: *babnik* (p. 32, 58) < *bādŋāk*, *bosiŋak*. Pour l' aroumain c' est quand même très intéressant.

» (p. 10) donne *ea* comme en dacoroumain. On trouve cependant aussi *i* dans *nadie*, *gribă* etc. qu'il faut expliquer de la même façon qu'en dacoroumain, cf. SI IV p. 135; *nadie* d'après *nădiesc* etc. M. Capidan a eu tort de ne pas prendre en considération le même phénomène en néogrec et en albanais, cf. les *Mélanges* Belić, p. 122, note 5. Pour un mot tel que *στρούχα* < *streha* il n'aurait pas pu prétendre l'origine roumaine (p. 31, note 3 et p. 83), puisqu'il a pu entrer en grec directement du slave.

Quant au temps où les mots slaves commençaient à pénétrer dans l'aroumain, il pense que c'était avant le Xe et après le VIIIe siècles (p. 45). Là, il paraît bien avoir raison; de même quand il affirme que les mots tels que *plătesc*, *scump*, *sută* etc. sont entrés avant la séparation dialectale.

A la fin (p. 51) il résume sa thèse en quatre points: 1. les slavismes aroumains sont pour la plupart d'origine bulgare; 2. parmi eux il y a aussi des vieux serbismes; 3. ils sont antérieurs à la séparation dialectale et au Xe siècle; 4. les Aroumains aussi bien que les Dacoroumains ont subi l'influence bulgare orientale.

Un examen plus approfondi de tout cela nécessiterait, cela va sans dire, une étude aussi développée que celle de l'auteur pour laquelle il n'y a pas de place ici.

Voici maintenant quelques remarques que m'a suggérées la lecture de son vocabulaire.

1. Je ne crois pas que *ancatș*, *descatș* (p. 24, 54) soit d'origine slave: < (*za*)*kačiti*. Le verbe aroumain devrait suivre dans ce cas la conjugaison *i*. S'il y a des verbes d'origine slave d'après la conj. -*a*, -*edz*, ce sont des créations roumaines indépendantes des substantifs slaves; cf. *njihiledzu* (p. 75) p. e. Il faut que l'auteur corrige dans ce sens son opinion p. 22. *Zakačiti* de même que *kača* (cf. *Rječnik* de l'Académie yougoslave, v. IV, p. 711, 3) sont des roumainismes, cf. *cață* Hirtensab (Tiktin, Wbch), *acățà*, *acățără*, *a se cățără* < *captia* REW 1662. La géographie linguistique appuie cela, *zakačiti* n'étant connu que des parlers skr. orientaux. Il faut rejeter également l'opinion de Berneker, Et. Wbch p. 465 qui rapproche les mots yougoslaves des expressions germaniques. Le *tș* aroumain pour *č*, s'explique par la symbiose avec les Slaves.

2. *anvălescu* (p. 55) = *tnvelesc* dérive sans doute de *veo* „voile“ et non de *valiti*, cf. SI II, p. 487.

3. *anvârligă* (p. 55) ne s'explique pas par *veriga*, mais plutôt par *in* + **vrluga*, cf. *vrludati*, *șvrlăti* (Žumberak) „errer, vagabonder“, dérivés de *vrlo* „très“, cf. aussi *vârlescu* (p. 88) qui suppose **vrliti* de *vrlo* plutôt que *vrluvam* bulgare.

4. *arob*, *porob* (p. 56) „pin“ s'accorde mal avec *borș*. J'y vois plutôt l'adj. *borov* ou *barov* (cf. *barovica*, Žumberak). Pour -*v* > -*b* cf. *scrânciob*. Dans *b-b* le *b* initial a été une fois omis et l'autre fois changé en *p* à cause de la dissimilation.

5. *arugulescu* (p. 57) est une création onomatopéique roumaine, peut-être sur la base slave.

6. *aruvinedzu* (p. 57) n' a rien à faire avec le slave, c' est rouă + *tnare*.

7. Le premier élément de *bez-bele* répandu dans tout le Balkan n' a rien à faire avec *bez* „sans“, c' est la forme intensive turque, cf. *bambadava*, *bambaška*, *paramparcad* en skr.

8. Adj. *caleş* (p. 60) dont la désinence se trouve dans *oacheş*¹ ne provient sûrement pas du bulgare. C' est le contraire qui est plus vraisemblable, le mot appartenant à la terminologie pastorale. L' origine est donc inconnue. Il en est de même de *culeaş* (p. 64).

9. Dans *cubil'ă* (p. 63) il faut noter la présence du suffixe grec *-ta* > *il'e*. *-ă* pour *-e* est un nouveau singulier d' après le pluriel.

10. Le sens de *drugă* (p. 66) „laine blanche pour les bas“ s' accorde mal avec *druga* „fuseau“.

11. Dans *găliniescu* (p. 67), s' il provient du bulgare, c' est la présence de l' infixé d' origine grecque *-is-* qui attire notre attention ; cf. cependant aussi alb. *porosis* < *poročiti*.

12. *gârbuv* (p. 67) < *grbav* ne montre pas le changement du suffixe, *-av* > *-ov* après la labiale, étant régulier.

13. Pour *găvănos* (p. 67), il y a difficulté de le rattacher à *vagan* à cause du suffixe *-os* qu' on trouve dans les adj. tels *gurgul'atos* (cf. *Gorgolâtos*, nom d' un commerçant serbe de Sarajevo), *păhrăvos* (p. 75) dont l' explication proposée est bien douteuse. J' y vois plutôt ngr. *μυρούχαβος*, Meyer, Neugr. Studien, II, p. 45.

14. *sgolub* (p. 65) „pauvre“ montre le même suffixe *-ub* (cf. skr. *gurav*) que *gârbuv*. Pour *-v* > *b* cf. *scrânciob*, *porob*.

15. *guluvan* (p. 69) „excrément“ est mal rapproché de *glavan*. C' est plutôt *gounouăl* „Maikäfer“ < *gounovan* + *jb*. Il faut donc supposer **gounovan* avec la dissimilatin *n - n* > *l - n*.

16. *îaveo* (p. 70) „voici“ s' explique mal par *javě*. On a ici sans doute l' exclamation balkanique *jă* + *-ve* slave (cf. *jurve*) + roum. *o*.

17. *muşară* (p. 73) „marais“ s' accorde très bien avec *močvara*. Pour *čv* > *č* cf. *smochină* < *smokva*.

18. Il est fort difficile d' expliquer *nuziță*, *nujoacă* (p. 75) „courroie“ par *nožica* dont le sens est différent. J' y vois plutôt quelque chose comme *uzica*, *uzao*.

19. De même que *muhlid* (p. 73) a reçu la terminaison de *muced* parce que les deux mots ont la même signification, de même *plăvăntat* (p. 78) a été élargi d' après *siñicat* (p. 82), de même aussi *crăsat* (p. 63) d' après *muşat*.

20. *podidescu* (p. 79) qui se trouve aussi en dacroumain, ne s' explique sûrement pas par *podüdati*, mais par le verbe itératif *podjedati* de *jesti*.

21. *princă* (p. 79) „souricière“ n' est pas *prěpka*, mais **primka* ou **prijemka* de *primiti*.

¹ Y a - t - il quelque rapport avec *ocren* (p. 76)?

22. *prisine* (p. 80) < *prešlén* montre d'abord *ě* > *ea* > *i* dans la position inaccentuée, ensuite la métathèse **prisenele* (cf. dacoroum. *prisnel*), puis *-le* ayant été considéré comme l'article, on finit par reconstruire *prisene* avec la même transposition de l'accent que dans *búštină* (p. 60). *u* et *i* pour *o* *e* supposent à l'origine, en aroumain, le même accent qu'en slave.

23. *sfreadin* (82) ne remonte pas à *svr̥edel*, mais à *svěd̥r̥e*, cf. *sv̥ldar* (Žumberak). Il y a là dissimilation *r-r* > *r-n*.

24. *șopot* est évidemment une création onomatopéique tout en étant en rapport avec le mot correspondant slave. C'est *ș* au lieu de *s* slave qui nous le dit clairement, car ce n'est qu'un élément imitatif, cf. *șiroiu*, *șipol*.

25. Le pluriel *tšelnicadz* de *tšelnic* (p. 86) est bien précieux. C'est le suffixe slave collectif *-ad* mis au pluriel. En skr. on lui ajoute encore le suffixe grec *-ia*: *Srbādija*, *Šokādija*. Ce terme pastoral nous montre, en outre, mieux que n'importe quel autre que la terminologie pastorale roumaine a sa source dans la langue des autorités slaves du moyen âge. Je me propose de revenir sur cette question, cf. Архив de Barić II p. 338, note 60.

26. *tšernitše* „mûrier“ (p. 86) n'est pas *černica*, au moins quant au suffixe. *-tše* est le suffixe déminutif *-če*, cf. *jaglice*.

27. *tšubană* (p. 87) n'est pas *čobaňa* à cause de *ň* qui devrait rester en aroumain. P. 10 et 89 il y a aussi *tšuvaňũ*. On voudrait savoir quelle forme est la plus usitée. *čbban̥* peut suffire à la première. *-ă* à la fin s'explique comme dans *goadă*.

28. *e* dans *varoše* (p. 88) est à rapprocher de celui de *stane* (p. 83).

29. *vârtenița* (aroumain, p. 88) à côté de *vârtelnița* (dacoroumain) s'explique d'après SI II p. 494, n° 13, cf. aussi en scr. *saonice* à côté de *sâni* (Žumberak) ou *sionica* (Monténégro) pour *sjenara* (Broz-lveković II p. 400).

30. *vereapă* (p. 89) ne montrant pas *i* pour *ǐ* inaccentué, il ne faut pas y voir un dérivé de *věra* slave, mais de roum. *veară* „anneau“. Quant au suffixe, cf. *tapureauă* „lovitură de topor“.

31. On ne voit pas bien pourquoi il faudrait supposer pour *vlângă* (p. 14, 89) < *vlaga* la nasale *ǝ* au lieu de *a*, *n* ayant, en tant que secondaire, beaucoup de parallèles, cf. *m̥nj̥l̥* < *mazati*, *alintșescu* (p. 53) < *ličiti*, *tšilengă* (p. 86).

32. *vrăstă* (p. 89) „âge“ est à rapprocher, pour ce qui est de *-ă* final, de skr. *vrsta* (cf. *vršňak*, Žumberak, pour le sens).

33. *vuloagă* (p. 90) „pâturage“ ne saurait s'expliquer, au point de vue du sens, par le russisme *vologa-vlaga*, mais par *vlâka* (en Monténégro, cf. Broz-lveković II 730), très répandu dans la toponymie. Quant à *u* svarabhactique, cf. *guvozdũ*.

34. *vurculak* (p. 90) ne remonte pas à bulg. *vr̥kolak* qui est un roumainisme, mais à *vl̥kodlak̥* > **vl̥colacu* avec *l-l* > *r-l* et la réduction du groupe consonantique inusité.

P. Skok.

8. — Г. А. ИЛЬИНСКИЙ, Кто былъ черноризецъ Храбръ. (Виз. Обзор. III (1917) 151—156).

По мишљењу пишечу, наслов познатог списа старе словенске књижевности *О писминыхъ черноризца Храбра* треба разумети тако као да је словенску азбуку изумео калуђер Храбар. Св. Ћирил био је познат у Моравској под именом *Hrozňata* које је било превод грчког *Κήρυλλος* (*κέρυος* — господин); аутор списа *О писминыхъ* Јован Егзарх бугарски послужио се неким старијим списом у којем се говорило о азбуци *Грознаты*, па је заменио име *Грозната* именом *Храбръ*, које је синоним западнословенског *Грозната*.

Мени се чини да је теорија г. Иљинског вештачка и невероватна. Име *Hrozňata*, као што је познато и писцу, јавља се у чешким документима прилично касно: тек око половине XVI века. Сем тога Св. Константин био је познат у Моравској баш под својим правим именом, а не под именом Ћирил које је примио у Риму, пред саму смрт, те стога поређење имена *Hrozňata* са *Κήρυλλος* није оправдано. А главно је ово: у самом тексту списа *О писминыхъ* тврди се да је словенску азбуку изумео „св. Константинъ нарицаемый Кириллъ“; да је читаоцима списа било познато ко је био Храбръ, онда би писац и у самом тексту рекао да је словенску азбуку изумео Храбар. Уосталом та претпоставка није вероватна; вероватније је да то није било свима познато, па би писац у том случају и у тексту рекао „св. Константинъ нарицаемый Храбръ“, односно „нарицаемый Кириллъ или Храбръ“. Свакако писац би везао наслов са самим текстом; а да је овако, како то излази код проф. Иљинског, — да је аутор списа хтео оставити своје читаоце у сумњи, ко је управо изумео словенску азбуку, Храбар или св. Константин, посве је невероватно.

С. К.

9. — ANT. VACLAVÍK, *Podunajská dedina v Československu. Monografia. 1925. Nakladem Vydavatel'ského družstva v Bratislavě.*

То је опширна монографија о Хрватском Гробу (*Chorvatsky Grób*), хрватској колонији у околини Братиславе. Уз кратак историки приказ, Вацлавик је описао садашње стање ове колоније у погледу економском, културном, етнографском и т. д., а поглавље о језику Хрватскога Гроба написао је др. Вацлав Важни.

У околини Братиславе има неколико хрватских насеобина које су до данас сачувале свој језик. Северозападно од Братиславе, у близини ушћа Мораве, хрватски још говоре ова села: Девинска Нова Вес, Дубравка и Ламач. Њихов говор је чакавски, сличан говору хрватских колонија у Моравској на реци Дији, у источној Аустрији и западној Угарској. Од колонија североисточно од Братиславе сачувао је до данас свој говор само Хрватски Гроб, који

је 15 км удаљен од Братиславе, а лежи на подножју Малих Карпата. Хрвати су се овде населили средином 16. столећа. Осим у Хрватском Гробу населили су се и у Великим и Малим Шенквицама и Шарфији, али ова три села су већ потпуно пословачена. И становници Хрватског Гроба су двојезични: хрватски говоре само код куће, а у саобраћају с околним Словацима говоре словачки. Млађа генерација говори чак боље словачки него хрватски.

Др. Важни сматра говор Хрватскога Гроба кајкавским. До тога га је довело то што се у Хрватском Гробу употребљавају упитне заменице „кај“ и „гдо“. Међутим фонетика и морфологија овога говора показују много особина штокавског икавског говора, са старијом морфологијом, само је лексикон богато натруњен кајкавским и словачким речима, док је, напротив, утицај кајкавскога наречја и словачкога језика на фонетику и морфологију доста незнатан.

Рефлекс некадашњих *џ* и *џ* је готово увек *а* и *ѐ* је редовно *і* (*е* за *ѐ* и *џ* или *џ* долази само у неколико специфично кајкавских речи); *і* и *џ* увек је *и*; чува се дужина вокала пред наглашеним слогом; инстр. синг. женских именица са вокалом *-а* у ном. има наставак *-ом*, који је продро и у женске именице без наставка у ном. синг., док код кајкавских писаца 16. столећа налазимо у том падежу наставак *-и*, а у 17. столећу *-ом*, исп. Облака, JArch XII 434 и д. и Фанцева, JArch XXIX 366; образовање и употреба I и II футура једнака је као и у штокавском наречју. Ове особине, дакле, очигледно показују да је основица говора Хрватскога Гроба штокавска.

Са кајкавским диалектом заједничке су му ове особине: *і* на крају слога не прелази у *о*; сачувано је старо место акцента осим у последњем слогу с кратким вокалом, са којег је акценат пренесен на претпоследњи слог; *ѐ* и *ѐ* су изједначени у *ѐ*; *sk + j* и пред палаталним вокалима и *st + j* првога јотовања прелази у *šč* (за *zg* и *zd* нема примера), али ово *šč* може бити и *šč* неких штокавских икаваца место *št*; друго јотовање није изведено (осим у речи *lišče*, у којој је сачувана непрекинута традиција штокавска — др. Важни погрешно наводи ову реч међу речима с првим јотовањем); изгубили су се имперфекат и аорист.

Под утицајем кајкавскога диалекта пореметио се и јединствени рефлекс праслов. *d*. Сада је за *đ* у неким речима *đ* н. пр. *međa*, *anđel*, импер. *jič < jiđ*, *povič < poviđ*, у чему је сачувана непрекинута традиција штокавска, а у многим случајевима образовало се под утицајем кајкавскога *j < đ* укрштањем облика *dj*, као н. пр. *dohadjat < dohadati × dohajati*, а у неким облицима *đ* је замењено аналогиским *d*, н. пр. *med*, *potvrđeni*, *narodjenje*.

Под утицајем околнога словачкога говора, који не познаје *і* и *і*, *і* и *і* прешло је у *і*, *н*.

Како су становници Хрватскога Гроба изгубили додир са језиком своје домовине, била им је дата могућност за ана-

логиско образовање консонантских група које штокавски говор уопште не познаје, а кајкавски само делимично. Ако уз *l, n, d, t* приступи *j* ма којег порекла, не спаја се с гласом који стоји пред њим у палатал, него остају оба гласа непромењена, сваки за себе, н. пр. *zelje* (т. ј. зелје) и т. д. Ово иде чак тако далеко да се *j*, које се осећа елементом за образовање компаратива, поновно уноси у старе већ готове облике, н. пр. *manji* (т. ј. мањи), *bolji, sladji, kratji*.

Др. Важни је констатовао да говор Хрватскога Гроба познаје два акцента: један дуги и један кратки; дуги је увек низлазни, једнак са штокавским $\hat{}$, а кратки је увек узлазни, једнак са штокавским $\check{}$. Да ли је ова констатација тачна, требало би тек проверити.

Интересантно би било знати које становништво и одакле се населило у Хрватском Гробу. Колико се може констатовати из врела која говоре о колонизацији у североисточној околини Братиславе, први су онамо дошли бегунци из Костајнице, за којима су касније долазили бегунци из крајева северно од Костајнице све до Сиска. Да Хрватски Гроб није био одједном насељен језички хомогеним становништвом, показује језик ове хрватске колоније, јер му је — како је већ истакнуто — основна црта штокавско-икавска, а кајкавци, који су се могли овамо населити истодобно са штокавцима или доцније, унели су у језик много својих речи; али у фонетици и морфологији нису изазвали сувише великих промена.

М. Мајковић.

10. — N. VAN WIJK, *Zur Komposition des altkirchenslavischen Codex Suprasliensis*. Amsterdam 1925. (Mededeelingen der Koninklijke Akademie Van Wetenschappen, afdeling letterkunde deel 58, serie A, № 4).

Посматрања пишчева тичу се разлика између појединих делова Супрасалскога кодекса у граматичкоме и лексичкоме правцу. Писац утврђује да се на странама 48—58 (издање Северјаново — један део легенде бр. 3 и бр. 4) јавља искључиво *рѡбѣ* (9 пута), никад *рѡбѣ*; да реч *дѡбѣ* чува $\hat{}$ чешће него ли друге речи са $\check{}$ (*epenth.*), јер, по мишљењу пишчеву, није била позната живом говору преписивача; да се хомилија бр. 6 одликује тим *дѡбѣ*, а и другим старијим цртама: *прѡнѣтѣ* 3 s. aor. (3 пут), *partic. praet. act.* типа *хѡбѣ* (9 према 1 са *-нѣѣ*), *кондиционалом* *ви* (3 пут) да се бр. 40 одликује, сем других старијих црта које је већ раније забележио Вондрак, употребом облика 3 s. aor. са *-тѣ* (8 примера); у исто време писац констатује да се у бр. 6 облик 3 s. perf. употребљава чешће него ли 2 s. perf. (14 : 1), а то се налази у супротности са пређашњим опажањима, јер је то новија црта; а и у броју 40 поред старијих црта налазимо исто: 7 облика 3 s. perf. а 4 облика 2 s. perf. (највећи број облика 3 s. perf. уопште односи се на бр. 6, 41,

42, 43 : 75 од целокупног броја 124 у целом споменику). Сем тога писац констатује да бр. 6 воли облике *dat. s.* са -ови, -иви (код основа на -о), облик 3 *s.* *кѣ* (6 према 1 *кѣши*), облике од основе *дѣвѣ*. На крају свог чланка он даје грађу за карактеристику лексичке стране бр. 6 паралелно са бр. 5: бележи неколико речи које су карактеристичне за бр. 6 (*ѡмннѣ*, *цисмѣ*, *заждѣ* = *ωδοι*, *мразѣ*, *сынѣ* = *πύρος*, *сѣтрѣпѣти*), па затим даје речник у азбучном реду грчких речи које одговарају словенским.

С. К.

Библиографија од 1914—1925.

Овде продужавамо библиографију у оном смислу како је у почетку замишљена. Одељцима о старословенском и бугарском језику, о биографијама научника и библиографијама радова из различних области словенске филологије које улазе у круг расправљања Ј. Ф. она се завршава за један период развитка наше науке. Али ми знамо добро да она и за тај период није могла бити потпуна, прво, зато што се издаје у току од 4—5 година, па су једни одељци могли имати и новијих књига, а други — нису, а, друго, и зато што се стање наших библиотека поправљало постепено, тако да смо могли тек знатно доцније добити она издања која су нам била одмах у почетку потребна, те из њих за извесне одељке библиографски подаци нису могли бити покрпени у своје време. Не може се рећи да смо и сада у свему могли попунити раније празнине. Због свега тога у даљим књигама Ј. Ф., у којима ће се за сваку годину доносити библиографија, по могућству увек са садржином и оценом (досада то, због многобројности дела за велики низ година, није било увек могућно), износиће се уз текућу литературу и све допуне ранијим прегледима.

Ми смо доносили библиографска обавештења о прасловенским питањима, која су заједничка за све словенске језике, о акценатским питањима свих словенских језика, пошто их је немогућно цепати, затим о јужнословенским језицима, и то о српскохрватском, словеначком и старословенском у потпуности, а о бугарском језику у најпотребнијој мери за нашу науку. О осталим словенским језицима старали смо се да донесемо потребне податке у прегледним чланцима познатих стручњака. Тако смо донели о чешкој филологији врло поучно написан преглед г. проф. Хујера, а о руској — г. проф. Н. Н. Дурново; надамо се да ћемо ускоро донети такав преглед и о пољској филологији. Али да би свако ко жели могао наћи потребних библиографских података о сваком словенском језику, поменули смо у IX одељку библиографије све што је у том правцу најпотребније.

У VIII одељку, о биографијама научника наших и иностраних који су имали значаја за нашу науку или га и сада још имају, дати су исцрпнији подаци о Јужним Словенима, а о осталим — само оно што је најпотребније.

Као што је и раније предвиђено, остало је још да се изнесе у Ј. Ф. рад код нас и на филологији несловенских језика, што ће бити учињено у даљим књигама Ј. Ф.; а тако исто потрудићемо се да дамо за своје читаоце и прегледе научнога рада из опште науке о језику претставника различних праваца индоевропске лингвистике и филологије, да би наши читаоци добили јасну претставу о кретању и развоју савремене науке о језику.

Из досадашњих скраћеница биће јасне и оне што се овде наводе; иначе се износи потпуни назив књиге или часописа.

VI. Старословенски језик и палеографија.

1022. Abicht R. Die Interpunktion in den slavischen Übersetzungen griechischer Kirchenlieder. JArch XXXV (1914) 3—44, 413—437 (исп. RSl VII 208).

У руском споменику XI в. који је издао Јагић под насловом: Службенија Минеи за септембар, октобар и новембар въ церковно-славянскомъ переводѣ по рускимъ рукописямъ 1095—1097 г. . . . СПб. 1886 г. налазимо један знак за интерпункцију чије значење није било јасно ни за издавача тог споменика, Јагића. Писац овог чланка тврди да тај знак служи за одвајање тако званих *ѡла*. Овом приликом потанко се расправља о стиху грчких црквених песама и његовом склопу. С. К.

1023. Abicht R. Haben die alten slavischen Übersetzer der griechischen Kirchenlieder die Silbenzahlen der griechischen Liederverse festgehalten JArch XXXVI (1916) 414—429.

Писац одговара на стављено питање потврдно, али су сумње пок. Јагића у примедби коју је додао овом чланку оправдане. Као што је истакао Јагић, писац, да би добио исти број слогова у словенском преводу као у грчком оригиналу, час узима у обзир слокове са полугласницима (у слабој позицији), час не узима. Може се томе додати и друго: да добије број слогова који одговара грчком, писац пише *анггли* место обичног *англи* које имамо у старим споменицима; да се неједнако јављају облици сложене придевске деклинације: час *сажети*, час *несажети*, док је преводилац, вероватно, имао у своме језику или једне или друге. Према томе питање засада остаје нерешено. С. К.

1024. Agrell S. Zur Erklärung d. slavischen Imperativformen des Typus abg. *věždъ*. Studier tillegnade Esaias Tegnér Lund (1918). S. 532—537.

1025. Белић А. О промени ст. слов. *къи* „qui“ JФ III (1922—1923) 31—34. В. бр. 1106, уп. бр. 1050 и 1126.

1026. Бенешевич В. Оцена бр. 1132. Sl II (1923). 135—138. Главна напомена: г. Шмид није начисто с тим од каквих је делова био састављен „номоканон Методијев“.

1027. Bidlo I. Приказ Брикнерова дела (Brückner A. Die Wahrheit über die Slavenapostel. Tübingen 1913.) СММ XXXVIII (1914) 101—107.

1028. Bosanac S. i Šurmin Đ. Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih za VII. i VIII. razred srednjih škola. Peto izdanje. (192 стр.) Zagreb 1923. 8°.

1029. Брандтъ Р. Ф. Приказ чланка Фортунатовљева под насловом „О происхожденіи глаголицы“. РФВ LXXI (1914) 599—601.

1030. Broz Dr. Ivan. Oblici jezika staroga slovenskoga s dodatkom o postanju oblika jezika hrvatskoga ili srpskoga za VII и VIII razred srednjih škola. Sedmo izdanje priredio Dr. Stjepan Bosanac. Zagreb 1923. VIII + 101, 8°.

Поновљено шесто издање, без промена.

1031. Бузукъ П. Къ вопросу о мѣстѣ написанія Маринскаго Евангелія. Изв. XXIII (1918) 2, 109—149.

В. бр. 1075.

1032. Бузук П. Замечанія о Маринском евангелии. Изв. XXIX (1924) 307—368. В. горе стр. 304—307.

1033. Weingart M. Dva drobné příspěvky o literární činnosti Konstantinově-Kyrilově. ČMF V (1915) 13—17.

Прво, говори о разликама у преводу грчких речи у јеванђељу (на пр. бракъ) и апостолу (на пр. женитва); говори затим о „Прогласу светог јеванђеља“, који су неки писци (Гиљфердинг и др.) приписивали Св. Гирилу, а други нису (Јагић и мн. др.), и износи, на основу самога текста, још по неки разлог у корист Св. Гирила.

А. Б.

1034. Weingart Miloš Dr. Dobrovského Institutiones. I Církevněslovanské mluvnice před Dobrovským. II Rozbor institucí. Bratislava 192. Sborník filosofické fakulty Komenského Ročník I, III číslo 16, 38 (12) 229 стр.

1035. Wijk N. van. Zum altbulgarischen *ь*. IF XXXV (1915) 342—346.

Сматра да је *vьk-*, *mlьčati* (Зогр.) старије него ли *vьk-*, *mlьc-*; да је у *mlьni-* полумеко *n* утицало на *l* тако исто као и тврдо; *mlьv-* је можда старије него *mlьv-*; *mlьča-* у Сав. објашњава тиме што је *č* било тврдо; *isplьnь*, *-ni* у Сав. објашњава утицајем *isplьnati*. Претпоставља да је *l'* иза уснених, а испред гутуралних, лабиалних и меких зубних сугласника било не само у Зогр. и Сав., односно у њиховим оригиналима, него и у дијалекту Св. Константина-Гирила, јер сем *tlьcьte* (1 пут) у Мар. — сви облици са *ь* у Мар. и Асем. находе се у *-plьnь*, *mlьva*, *mlьči*, *vьchv-*; ови су случајеви пренесени из оригинала, у дијалектима пак преписивачевим *l' > l*, док су преписивачи Зогр. и Сав. чували још *l'* у таквим примерима у своме језику. Што се тиче *isplьnь*, *-i* у Зогр. — то је, по мишљењу пишчеву, особина дијалекта Зогр., док се у другим дијалектима испред полумеког *n* *l'* чувало, а тако је било, вели, и у дијалекту Св. Константина.

С. К.

1036. Wijk N. van. Abg. *desnь*, *želьznь*, *znati*. JArch XXXVI (1916) 589. 590.

Писац тежи да објасни познати појав, — што се у Зогр. увек пише *desnь*, *těsnь*, *želьznь*, *vyšnii* без полугласника. Одбацујући објашњење Фортунатовљево (в. његов Составъ Остромирова евангелія), В.-Вејк мисли да је полугласник овде испао већ у прасловенском језику, тако да се то исто десило и у групи *zn* у речи

znati: исп. лит. *žinoti*. Мени се чини да је ова претпоставка невероватна. Мислим да је у словенском могло бити *znati* (исп. лат. и грчко *gnō-*), а тако исто *desnъ, tēsнъ, želēsнъ*, и поред тога, што у литавском имамо *žinoti, deszinė, geležinis*.

С. К.

1037. Wijk N. van. Рецензија бр. 1058 RSI VIII (1918) 187—194.

Даје карактеристику дела, чини ситније замерке и исправке, али признаје да је дело солидно, поуздано и корисно. А. Б.

1038. Wijk N. van. *Palaeoslovenica*. RSI IX (1920) 1—18.

1. О *prototypie cerkiewnosłowiańskiego Codex Zographensis* (1—14). 2. О *zaniku l epentheticum w cerkiewnosłowiańskim* (14—18).

1. Показује, позивајући се на свој чланак *JArch XXXVII, 330—377*, да је последњи део Зогра. јев. (нарочито јев. Лук.) старији него први. Аор. на *ъ -омъ- ете- ж* употребљава се најчешће у јев. Лук., облик *всe* и сл. (без *ь*) најчешћи су у јев. Мат., најређи у јев. Лук., промена *въ* у *ѡъ*, *ѡ* у *ѡ* у затвореном слогу — ретки су у јев. Лук., епентет. *ь* најбоље се чува опет у јев. Лук., *аето* — опет у њему најчешће; најзад даје исцрпан преглед употребе *-ы* и *-и* (које тумачи као *ѣ* и *ѣ*) и *ы* и *и* = *ы* (које тумачи аналогично), од којих се прво употребљава опет у јев. Л., а друго у првим деловима јев. Мат. — Ово су интересантна опажања, али још не дају дефинитивни материјал. Вероватно се у почетку, као што мисли и В., опажа дијалекат последњег преписивача, а доцније све више стари оригинал. — 2. Износи сасвим умесну мисао да је губљење епентетског *ь* гласовног порекла, а да су најстарији споменици старословенски употребљавали тај глас сасвим правилно. А. Б.

1039. Wijk N. van. *Zu den altbulgarischen Halbvokalen*. *JArch XXXVII* (1920) 330—377.

I. *Welchen Lautwert hatten ѡ, ѡ in der Periode der altbulgarischen Texten*. Писац утврђује да се слабо *ѡ* мењало у неким ст.-слов. споменицима у *ѡ* под утицајем потоњег *м* (*ѡѡѡметъ* и сл.), па из овог изводи да је *ѡ* било у неким ст.-слов. дијалектима *ѡ* боје *о*. Бројни однос примера са *-ѡм-* и са *-ѡм-* у ствари потврђује правило В.-Вејково само за Зогра., а не и за друге споменике. В.-Вејк мисли да се прво *ѡѡѡмж* променило у *ѡѡѡмж*, па после *ѡѡѡметъ* у *ѡѡѡметъ* и, најзад, *ѡѡѡметъ* у *ѡѡѡметъ*.

II. *Der Umlaut der Halbvokale in starker Position*. Писац тежи да докаже да се мењање *ѡ* у јаком положају вршило фонетски тако исто као и у слабом, а у вези са тим налази у споменицима *ѡѡѡѡѡ*, али *ѡѡѡѡѡ*; ово објашњава тиме што је у *ѡѡѡѡѡ* *ѡ* било наглашено и зато јаче, а у *ѡѡѡѡѡ* имало је „Nebenton“. Ово правило вреди само за Сав. (17 *ѡѡѡѡѡ* : 2 *ѡѡѡѡѡ*), али за Мар. Клоч. Молитв. тешко га је утврдити. Уопште В.-Вејк није ме уверио да *ѡѡѡмѡ* има *ѡ* у предлогу *ѡѡѡ* фонетским путем.

III. *Leskiens Auffassung des Umlautes der Halbvokale*. Писац има право кад пориче познато Лескиново тумачење појава типа *ѡѡѡѡѡ*, *ѡѡѡѡѡ*, *ѡѡѡѡѡ* и сл. Али, сматрајући да су ово заиста појави

асимилације полугласника идућем слогу, он и сувише далеко иде, пошто у свакој, понекад можда и случајној, чињеници види гласовни процес. Тако, понеки сугласници према његовом мишљењу сметају асимилацији (в, п, б, м, д . . .); али, са друге стране, долази до закључка да је вокал идућег слога утицао директно на полугласник претходног слога, те зато имамо **в̂ н̂** . . . али **в̂ њ̂**; пошто имамо **в̂ в̂с̂** и **в̂ д̂н̂**, он закључује да је **в̂** утицало на полугласник претходног слога јаче него ли други палатални вокали: све, дакле, код њега мора имати гласовно објашњење. По моме мишљењу, ово није прави метод који морамо примењивати у анализи ст.-словенских текстова XI века. На крају свог чланка писац примењује разлику између почетка и краја Зогра. јев.: у почетку је чешиће **в̂ сл̂** . . . **в̂ ц̂** . . ., а на крају **в̂ сл̂** . . ., **в̂ ц̂** . . . (и то у Јо. само по један пут!); даље, у почетку се употребљавају облици новијег аориста са наставком **-оу̂**, а на крају — асигмат. аорист; на почетку **в̂с̂** и сл., а на крају **в̂с̂** и сл. Ова је своја посматрања В.-В. продужио у RSI IX, 1 и сл. С. К.

1040. Вейкџ Н. Ван. Еше разџ о Зографскомџ четвероевангели. SI I (1922) 2—3, 215—218.

Развија своју мисао да задњи део Зографског јев. претставља у језичкоме погледу старији тип него ли први део. Као допуну ономе што је наводио као доказ овој мисли у JArch XXXVII 371 и д. и RSI IX 1 с. и д., обраћа пажњу на ове тачке морфологије:

1. Облици аориста типа **н̂с̂**, **р̂х̂** јављају се у Зогра. овако: код Мат. 26 примера, код Мар. 18, код Ј. 31, код Јо. 72; исп. примере аор. асигматичког (**мог̂** и сл.): Мат. 28, Мар. 15, Ј. 36, Јо. 50. Старији облици напоредо (**н̂с̂**, **р̂х̂**, **мог̂** и сл.) са новијим облицима (**р̂коу̂** и сл.):

старији облици: Мат. 48; Мар. 33; Лук. 67; Јо. 122
новији облици: Мат. 41; Мар. 45; Лук. 29; Јо. 5.

2. Облици **в̂с̂** и сл. према **в̂ш̂** и сл.:
-с̂: Мат. —; Мар. 2; Ј. 2; Јо. 3
-ш̂: Мат. 12; Мар. 18; Ј. 15; Јо. 14. Треба приметити да ови односи нису баш особито карактеристични.

3. Подела облика **в̂ж** и **в̂ш̂**:

в̂ж: Мат. —; Мар. 3; Лук. 4; Јо. 4.
в̂ш̂: „ 5; Мар. 1; Лук. 3; Јо. —.

4. У Зогра. има само 5 примера облика **partic. praet.** типа **х̂валив̂** према 160 примера старијег типа **х̂вал̂**. Од 5 примера новијег облика 1 пример Зогра. 6, а од осталих 4—2 примера код Мат. и 2 код Мар.

5. Подела облика **д̂н̂** **g. pl.** и **д̂нни** (новији облик):

д̂н̂ Мат. —; Мр. 1; Лук. 1; Јо. 1.

д̂нни Мат. 3; Мр. 1; Лук. 6; Јо. —.

И ови бројеви нису тако карактеристични, јер Ј. има 6 новијих облика.

6. Однос старијег облика *чсо* према новијем *чсо*:

чсо (*чсожѣ*): Мат. 4; Мар. 6; Лук 11; Јо. 19.

чсо (*чсожѣ*): „ 4; Мар. 7; Лук. 7; Јо. — С. К.

1041. Wijk N. van. Zur komposition des altkirchenslavischen Codex Suprasliensis. Amsterdam. 1925 г. (Mededeelingen der koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeling letterkunde deel 59, Serie A, № 4). В. напред стр. 316—317.

1042. Wijk van N. Abulg. *bezumbъ* ZSlPh. II 379—381. По мишљењу пишеву — *bezumbъ* од *bezumbъ* дисимилацијом.

1042а. Wijk Mikołaj van. Kilka uwag o pochodzeniu Mszała Kijewskiego. Lwów. 1925 Odbitka z „Księgi pamiątkowej ku czci Oswalda Balzera“ 5—7.

1043. Vondrák Václ. O ksl. překladu evangelia v jeho dvou různých částech a jak se nám zachoval v hlavnějších rukopisech Даничићев Зборник. 1925. (Српска Краљевска Академија. Посебна издања. Књига LV. Философски и филолошки списи. Књига 15.) 9—27.

Покојни слависта разматра питање о разликама између словенског текста недељног јеванђеља и текста у потпуном четворојеванђељу у лексичком погледу.

1044. Vondrák V. Оцена бр. 1132. LF L (1923) 340—342.

1045. Grivec F. Viri Ciril-Methodove teologie. De fontibus theologiae ss. Cyrilli et Methodii. Sl II (1923—1924) 44—60.

Писац ове оцене, упознавши читаоца са садржајем књиге г. Шмида, истиче да је потребно разликовати књижевни рад Кирилов од рада Методијева, а у овом случају ваљало је окарактерисати превод номоканона као дело Методијево.

1046. Годишникъ на народната библиотека въ Пловдивъ. 1923. 314 стр. и 4 табле.

1047. Грунскій Н. Лекції по древне-церковно-славянскому языку. 2 изд. Юрьевъ 1914.

Није од значаја за науку.

С. К.

1048. Дурново Николай. К вопросу о языке Киевских листков. Sl I (1922) 219—227 с. с.

Писац покушава да одговори на питање: да ли је могуће да је Чех преписивао К. М. са старослов. оригинала, а да је унео у свој препис само две чехоморавске црте: *ц*, *з* = *tj*, *dj* и *шч* = *skj* (или *sk* испред палаталног вокала). Разматра понашање старих руских преписивача према ст.-слов. оригиналима: у оним случајевима у којима ст.-слов. правопис не даје тачног појма о старословенском изговору, односно у којима преписивач није имао дотични глас у своме језику, он је замењивао ст.-слов. гласове својима (на пр. *ѡ*, *ѣ* са *ѡ*, *ѣ*, а *ѣд* са *ж*). Поред фонетских црта руског порекла које одговарају овом правилу, у старорус. текстовима, обилато су претстављене неке морфолошке црте: у instr. s. m.-n. -ѣмь, -ѣмь, у 3 s. praes. -тѣ. Писац наводи као пример Архангелско јев. у којем наводимо само 1 пут ст.-руско *изѣ*, само 4 примера „полногласија“,

само 3 пута *ѡдинъ*, само 10 пута ч место *ѡ*, док руско ж место *жд* — 55 пута (а само 4 пута *жд*). Никаквом дефинитивном закључку, помоћу ових староруских аналогича, писац ипак не долази. Мишљење да се у К. М. огледа један нарочити гранични диалекат јужнословенски, са *ѡ*, *ѡ* = *tj dj* и *шч* = *sk (+ e)* . . ., — расправом писца није ослабљено: 1. Употреба глаг. *▲* = *ѣ* и *ѡ* добро одговара формули „случајеви у којима ст.-слов. правопис не даје тачног појма о ст.-слов. изговору, односно у којима преписивач није имао дотичног гласа у своме језику“, па ипак немамо никакве замене овог *▲* = *ѣ*, него консеквентно — правилну његову употребу. 2. Облици придева *g. s. m.-n.* -*аго* и *dat. s. m.-n.* -*ѡмѡ* место зап.-слов. -*ego*, -*emi* јесу морфолошке црте које су паралелне у овом случају ст.-слов. -*тъ* 3 *s. praes.* и -*омъ* *instr. s.*, према руским -*тъ* и -*тъ*, па ипак у К. М. немамо чешких -*ego*, *emi*; 3. У Арханг. јев. ипак имамо 18 русизама који се не тичу стар.-слов. назала, *жд* и сл., а у К. М. на 13 стр. могао би бити бар један случај који се не тиче *ѡ*, *ѡ*, *шч*, а претставља поуздан чехизам. Али таквог случаја нема.

С. К.

1049. Дурново Николай. Оцена бр. 1127. *Sl. II* (1923) 113—114.

1050. Durnovo N. Noch einmal aksl. *kyjъ*. *ZSlPh II* (1925) 381—382.

Ја сам већ показао да се Фасмерово тумачење не може примити. Г. Дурново ме није уверио да ја нисам имао право. Када г. Дурново мисли да заменица *къи*, *каѡ*, *ком* није имала сложену придевску деклинацију у једнини, ја га питам како он тумачи *къимъ* у *instr. masc.* и *neutr.* и уопште множину и двојину ове заменице: *къихъ*, *къимъ*, *къима* etc. Када је у овим падежима несумњиво сложена придевска деклинација, не видим разлога зашто се она (т. ј. придевска сложена деклинација) не може или не сме претпоставити и у осталим падежима једине. — Ја ипак у својој претпоставци видим засада једини начин да се парадигма ове заменице објасни. А. Б.

1051. Ильинский Г. А. Охридскіе глаголическіе листки. Отрывокъ древне-церковно-славянскаго евангелія XI в., съ приложеніемъ четырехъ фототипическихъ снимковъ. (= Памятники старославянскаго языка, томъ III, выпускъ 2-й.) Петроградъ, Акад. 1915, 32 стр.

Даје се текст, палеографска и језичка карактеристика, снимци и речник. Карактеристично је за правопис овог одломка чување слабих јерова.

1052. Ильинский Проф. Г. А. О грамоте папы Адриана II в Похвальномъ слове Кириллу и Мефодію. (Государственное издательство. Саратов. 4^о. 12 с.) Писац обара општепримљено мишљење да је редакција повеље о којој се говори у наслову чланка, а која је очувана у Похвали Кирилу и Методију, — само скраћена иста повеља која се налази у тако званом панонском житију Методијеу. По мишљењу пишчеву, овде су две различите повеље које се тичу два различита историска момента. Мислим да писцу није пошло за руком да то докаже.

С. К.

1053. Ильинский Г. А. Кто был черноризецъ Храбръ (Виз. Обзор. III (1917) 151—156. В. напред стр. 314.

1053 а. Ильинский Г. Одинъ эпизодъ изъ корсунскаго периода жизни Константина Философа. Sl III (1924—1925) 45—64.

1454. Jagić V. Das Verhältniß der altkirchenslavischen Übersetzung zu diesem Texte. JArch XXXV (1914) 51—55.

Додатак чланку г. W. Lüdtke „Das Martyrium des Basiliscus“ ib. 44—51, у којем се даје грчки текст овог дела. Словенски превод наводи се у Супрасал. рукопису. Упоредивши словенски текст са грчким, писац је дошао до закључка да се превод већином од речи до речи слаже са грчким текстом. Само се каткад јављају мала отступања, и то су већином незнатна изостављања; једанпут словенски превод има правилнији текст него ли штампани грчки текст.

С. К.

1055. Ягичъ И. В. Двѣ-три замѣтки изъ области древнѣйшаго церковно-славянскаго перевода. З Шевч CXVII—CXVIII (1914) 27—30.

1056. Jagić V. Ein Beitrag zur Erforschung der altkirchenslavischen Evangelientexte. (Evangelium Bucovinense.) SBer Wien CLXXX (1916) 1, 70.

Evangelium Bucovinense претставља текст такозване средњебугарске редакције, по мишљењу Јагићеву, краја XIII или почетка XIV века; он га разматра, у главном, са гледишта историје старословенског језика. Карактеристика његове правописне и граматичке стране доста је површна, — у главном се наводе варијанти превода према тексту Cod. Marian. (8—25), говори се о лексичкој страни споменика (26—34), и о односима овог текста према осталим ст.-слов. споменицима: Зогр., Остр., Асем. Ник. Добром. и т. д. (41—57); на крају је богат речник (58—70). Оно што се спомиње о правопису и морфологији (о фонетској страни готово се и не говори) није довољно да се одреди диалекатски терен којем припада последњи препис; али падају у очи по неке црте источног карактера; у наведеним предговорима јеванђељу Лукином и Јовановом често налазимо чување јаког џ и консеквентно нж, дѣщѣр-; наведени варијанти потврђују тај утисак; исп. такође консеквентну употребу наставка -мъ за 1 plur. Уосталоме, могу се претпоставити бар два каснија језичка слоја: исп. чѣсть (м. чѣсть) и чѣсть, чѣсть. За карактеристику овог текста као средњебугарског споменика потребно је исцрпно проучити његове фонетске црте. Као каснији препис старословенског споменика Јагић га карактерише овако: то је карика која везује најстарију традицију превода са каснијим њеним променама, и то, у главном, у лексичкоме правцу, али, до извесне мере, и по морфолошким цртама.

С. К.

1057. Jagić V. Zur Quellenkunde des Miklosichschen altkirchenslav. Wörterbuchs. JArch XXXVI (1916) 581—583.

У чланку се разматра питање, у колико се Миклошић у своје речнику користио Михановићевом рукописном збирком, и

то на основу нађеног у хартијама покојног Миклошића списка рукописа које је примио од Михановића на послугу у мају 1859 г.

1058. Jagić V. Zum altkirchenslavischen Apostolus. I—III (1919—1920). SberWien 191, 193, 197; стр. 99 + 128 + 133). Упор. Sl. I (1922) 411—420. бр. 1037.

Полазна је тачка овом дѣлу рукопис друге половине XIII в. или прве половине XIV в. српске редакције (ж = ѡ; л = ѣ; њ = и), — по садржају текст апостола. Али је писац том приликом проучио словенски превод апостола уопште, сасвим систематски, у вези са преводом јеванђеља. Као резултат тога добили смо врло важну расправу: „Die Physiognomie der slavischen Übersetzung“. Општи су закључци, добивени проучавањем тог питања, изнесени на 96—110 стр. треће свеске. У главном се ти закључци могу свести на ово: словенски је превод, као први покушај, врло успео; преводилац је добро знао грчки, а и словенски; није тежио да преведе дословце, него је пазио да сачува смисао грчког текста; клонећи се неологизама он је по каткад остављао грчке речи непреведене. Овим су закључцима додата интересантна размишљања о питању, да ли је преводилац био један или их је било више, а тако исто и о питању, да ли је преводилац апостола био исто лице као и преводилац јеванђеља. Дефинитивног решења ових питања ипак нема.

С. К.

1058 а. Јагић Др. В. Константин (Ћирил) и Методије. Браство XVI (1921) 1—17.

1059. Jarnik H. Оцена бр. 1120. ČMF VII (1919) 44—52.

1060. Калужняцкiй Е. Кирилловское письмо у Румынѣ. ЭСлФ. выпускъ 4. г. Петроградъ. 1915. 22. стр.

Овај је чланак допуна палеографском прегледу јужнословенских споменика који је дао П. А. Лавровъ (уп. бр. 624). Писац овог чланка утврђује да се палеографске црте рукописа писаних ћирилицом код Румуна подударају са особинама јужнословенских рукописа истога времена. На жалост, текст овог чланка није пропраћен снимцима као што је случај у делу П. А. Лаврова.

С. К.

1061. Каминский Ф. В. Отрывки евангельскихъ чтений XI в., именуемые Куприяновскими (Новгородскими). Изв XXVIII (1924) 273—300.

В. бр. 1074.

1062. Каринский Н. В. бр. 1099.

Текст уз палеографске снимке написао је Н. Карински.

1063. Каринский Н. М. Перечень важнѣйшихъ неточностей послѣдняго изданія Саввиной книги. Изв XIX (1914) 3, 116—16.

Између других нетачности на једном је месту (123 с., 30 стр.) изостављено: *всждоу* и *онждоу* . *посредѣ* же *иса* *напса* же и *титла* *платѣ* . и *положи* на

1064. Каринский Н. М. Письмо Остромирова Евангелия. Сборникъ Публичной Библиотеки 1920 г. Неприступачно.

1065. Карскій Е. Къ историі термина „глаголица“ РФВ LXXVII (1917) 189.

Наводе се докази (из пољске хронике Бјељског и Стријковског) да је назив глаголица имао раније друго значење него ли сада.

1066. Карскій Е. Θ. Къ столѣтјю со дня выхода „Institutiones“ J. Добровскаго. 1822—1922. Изв. XXVII (1924) 195—206.

Поводом стогодишњице Institutiones даје се кратка карактеристика дела.

1067. Koštiál Ivan. Stsl. *zajęsь* ЈФ III (1922—1923) 71—72.

1068. Cuendet Georges. La traduction par explication en vieux-slave. Mélanges publiés en l'honneur de M. Paul Boyer. Paris 1925. 252—256.

1069. Куљбакинъ С. М. Грамматика церковно-словянскаго языка по древнѣшимъ памятникамъ. Петроградъ 1915. Св. 10. Енци. слов. филологије под ред. орд. ак. В. Јагића. 97 стр. у вел. 8^о. В. бр. 1037.

Писац, на основу досадашње литературе, сматрајући граматику старословенскога језика као познату, износи у чему се споменици слажу и у чему разилазе и завршује свој преглед кратком карактеристиком диалекта Тирила и Методија која је у овоме: у чувању носних гласова и разлике међу њ и њ; њ = *ā* или *ea*; у томе што уснени сугл. и *j* дају уснени сугл. и *љ*; у чувању *з* (*āz*), *сц* пред *ѣ* и *и* од дифтонга, умекшаних ш, ц, ч, ж, шт и жд; међу облицима: у чувању у *inst. s. fem.* *оѣ*, код прид. *анго*, *оѣмоѣ*, аор. јаког и сигматичког старог типа и несажетих облика пређ. не-свршеног.

А. Б.

1070. Куљбакинъ С. М. Древне-церковно-словянскій языкъ. Изд. 3. с измѣненнями и дополненнями. Харьковъ 1917. VIII + 231.

1071. Куљбакин Ст. Неколико речи о конструкцији „да са индикативом“ место инфинитива у старословенском преводу јеванђеља. ЗбБел (1921) 229—232.

Закључак: процес замењивања инфинитива конструкцијом „да + *indic.*“ није се отпочео у старословенском преводу јеванђеља, него се ова замена по некад јављала у каснијим преписима, и то већ XI века.

1072. Kul'bakin S. M. Du classement des textes vieux-slaves. RESI II (1922) 175—205.

1073. Куљбакинъ С. М. Оценка бр. 1079. SI II (1923) 2—3, 430—9.

1074. Куљбакин Ст. Оценка бр. 1061. ЈФ IV (1924) 219—222.

1075. Куљбакинъ Ст. Оценка бр. 1031. ЈФ IV (1924) 219—222.

1075 а. Куљбакинъ Ст. Оценка бр. 1078. SI III (1924) 459—462.

1075 б. Куљбакинъ. Psalterium Sinaiticum у новом издању. ЈФ IV (1924) 166—181.

1076. Kurz Josef. Několik poznámek k staroslověnskému čtvero-evangeliju Zografskemu. LF L (1923) 229—232.

1. О облику *nom. s. m.* сложене придевске деклинације. Ако су два или три таква облика у једној реченици, онда на првом месту стоји облик *-ъи*, а на другом или трећем *-ъи*. — 2. Један случај *-ъи* у Зогр. јев. — 3. О неким „занимљивим погрешкама.“ — 4. Један пример сложене деклинације заменице *тъ* у Зогр. јев. — 5. Напомене о неправилној употреби носних вокала. — *оу* место *къ* у почетку речи у Зогр. јев.

Ове ситне напомене могу бити од користи за ст.-слов.граматику.
С. К.

1077. Лавровъ П. А. В. бр. 624.

1077а. Лавров П. А. Кирило-Мефодиевские вопросы в трудах Ягича. Изв XXVIII (за 1923, изашло 1924) 375—393.

1078. Lehr-Splawiński Tadeusz. Zarys gramatyki języka starocerkiewnosłowiańskiego. 1923. Poznań. Warszawa. Łódź. Toruń. 8° 103.

Добра помоћна књига за пољске студенте, написана са акрибијом, али без самосталних погледа, самосталне грађе и критичког прегледа научне литературе; има кратак увод, фонетику, морфологију и додаток о непроменљивим речима. Уп. бр. 1075 а.

С. К.

1079. Łos' Jan. Gramatyka starsłowiańska. Głównia. Morfologia. Składnia. Lwów-Warszawa-Kraków. 1922. Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. 8° 223 + XVI.

В. бр. 1073, 1080.

1080. Łos' Jan. Аутореферат бр. 1079. Sl I (1922) 410—411.

1081. Meillet A. La désinence *-tū* du vieux slave. MSL XVIII (1914) 232—8.

1082. Meillet A. Les premiers termes religieux empruntés par le slave au grec MSL XX (1916) 1—25.

По мишљењу пишчеву, неке су речи које се тичу словенске црквене терминологије биле позајмљене из грчког јез. раније него што је отпочет превод Св. Писма. То су ове речи: *хризма* поред *мүро* = *μύρον*; *издранъ* са уметнутим *д*: било је позајмљено још онда кад се група *zr* мењала у *zdr* (тако исто *sr* у *str*), — уп. у преводу *срамъ*, *зракъ* у којим речима писац мисли да је био траг вокала између *z* и *r*, *s* и *r* (прасл. **sortъ*, **zorkъ*) у епоси када се јављало уметнуто *t*, *d* у групама *sr*, *zr*.; уп. такође у преводу *исромъ* = *ἱερόσιμ*; даље *днѣволъ* са *ī*; *адъ* за грчко *ἄδης*; *геона* у народној форми за грч. *γέφυρα*; *исоуѣсъ* за *Ἰησοῦς*; *паска* за *πάσχα* (уп. *dat.-loc. s. пасцѣ*); *корабъ* са *в* = грч. *β*, док се обично јавља за грч. *β* — слов. *в*. За неке од тих речи може се мислити и друкчије: да су се јавиле тек у преводу Св. Писма, па су ушле у народни језик књижевним путем, и ту су тек добиле народну форму: такве су речи *пасѣа*, *дѣволъ* (*ī* се могло јавити према законима ондашњег словенског изговора).

С. К.

1083. Meillet A. Les vocatifs slaves du type *mōžu*. MSL XX (1916) 95—102.

Полазећи од облика вокатива типа мжжѡ, писац хоће да тврди које су именице биле основе на -jŭ по пореклу. Он се зауставља, у главном, на облицима ст.-слов. споменика d. s. -ѡки, делимично и на употреби правог асс. s., док основе -о чешће употребљавају ген.-accus. Овим путем долази до закључка да је мжжѡ било стара основа на -jŭ (исп. мжжѡки у јеванђ. текстовима); то исто, са истим аргументима, тврди за све именице са наставком -teljъ и наставком -arjъ, па онда за именице врачъ, змиѡ, зноѡ. Општи закључак гласи: „речи са наставком -ju у вокат. једн. већином су старе основе на -jŭ; нема, можда, ниједне речи у ст.-словенском јез. са наст. -u у вокативу која се не оснива непосредно на типу са -jŭ. Улога аналогије у ширењу вокатива на -ju веома је слаба, можда никаква“. Са овим закључком веома је тешко сложити се. Старослов. споменици показују да се граница између старих основа на -jŭ и на -o изгубила врло рано. Примери -ѡки, ѡки у dat. s. јасно сведоче да се овај наставак ширио код именица за лица: примери за змиѡ са наст. -ѡки (n. pl. -ѡки) припадају Молитв. и Супрасал., за зноѡ — само Супр. По неки пут имамо -ѡки и код старе основе на -i: господѡки. Уопште, требало би одвојити примере из Супр., Молитв., Јов. Егзарха и сл. Нису поуздане ни паралеле из српског језика које наводи писац као доказ да су именице биле старе основе на -jŭ: у српском језику -ov- у множини налазимо код многих именица које никако не можемо везати са основама -jŭ; уп. на пр. *јушеви, мишеви*.

С. К.

1084. Meillet A. La préposition *is, iz* en slave. MSL XX (1916) 111.

Писац објашњава пример изъ юности који налазимо у Мар. (Л. XVIII 21) изъ юности мѡѡѡ; ѡ стоји на крају речи, те га је преписивач ставио зато што је хтео да скрене пажњу читаоцу да је *z* испред речи юности — меко (*molle*). Сумњам у ово објашњење, јер кад би *z* у овој вези постало палатално под утицајем потоњег *j*, оно би се променило у *ž*: исп. у Мар. *иж-ниѡ*; *ѡж-ниѡ*.

С. К.

1085. Meillet A. Vieux slave *tŭzde* et *ašte*. MSL XX (1916) 108—10.

Писац објашњава ст.-слов. тѡждѡ поред тѡжѡ, у Кијев. М. тѡжѡ. Према њему **tŭs* + *je* n. m. s. и **tot* + *je* n. -acc. n. дали су облике тѡждѡ, тѡждѡ. У другим пак случајевима **je* (из **ge*) даје -*že*. Тако исто према његову мишљењу партикула *če* (лат. *que*) јавља се поред овог обичног облика још и у облику *šte* у старосл. аштѡ из **at* + *če* (**at* исп. са скр. *at*, лит. *ā*); док **a* + *če* даје **ače* (пољ. *acz*, ст.-срп. *аче*); ст.-слов. *št* у аштѡ одговара срп. *h* у ст.-срп. *аће* (*аке*), а пољ. *c* у *јасу*. Закључак: сем *št* од *tj* и *št* од *ht* (ноштѡ) у ст.-слов. имамо још *št* „трећег порекла“ — и то од -*tč* („*ou* -**sč*“). Али се писац ограђује: ово се *št* од *t* + *č* јављало само у случајевима кад се са *č* почиње партикула која стоји иза самосталне речи са којом је везана, а кад се та реч завршује зубним сугласником. За мене није јасно на који се начин могло јавити од

d + ĵe зап.-слов. *-ze* (Кијев. М. *-ze*), а од *t + ĉ* — зап.-слов. *c* (пољ. *jacu*); сумњам и у то да би *tĉ* могло дати у српском *ћ*, а и *dĝ* (*dj*) — срп. *ђ*. С. К.

1086. Meillet A. Sur l'emploi de *se* près des verbes slaves. MSL XIX (1916) 290—298.

Интересантна пишчева посматрања о употреби *se* уз глаголе, која се тичу, у главном, старословенског језика, моћи ће образовати полазну тачку за шире проучавање тог питања.

1087. Meillet A. Vieux slave *ny* et *vy* au duel. BSL XXI (1918) 26—27.

Писац наводи примере употребе у најстаријим текстовима облика *нѣ* као асс. dual. и облика *вѣ* као ном. и као асс. dual. Сматра ово као локалну црту диалекта првих преводаца. Сав. и Супр. чувају старије облике *на* као асс. dual. и *ва* као ном.-асс. dual. С. К.

1088. Meillet A. Un exemple d'attraction de cas. BSL XXI (1918) 32.

Упоређује превод *что хощеши да ти сътвориѣ* = *τί-σοι θέλεις ποιήσω* Л. XVIII 41 ст. у Зогр. Мар. Ас. — са *чисомоу хощеши да сътвориѣ* твѣк Мр. X 51. С. К.

1089. Meillet A. Du parti à tirer des traductions d'évangile. BSL XXI (1918) 30—32.

Поводом старословенског, готског и јерменског превода Мт. XX 26 = Мр. X 45 *τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθον διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν*. Старословенски преводац није употребио *part. pass.* са *бѣти* нити глагол са *са* за превод грчког *διακονηθῆναι*, него је превео овај *inf. pass.* да *послужатъ* *моу*. Супин *послужитъ* = *διακονῆσαι* у неким текстовима (Ас. Остр. Ник.) замењен је изразом: да *послужитъ*. С. К.

1090. Meillet A. Sur le locatif de *oko* en vieux slave. MSL XXI (1919) 191—192.

Потреба за диференциацијом *gen. s. očese* и *loc. s. očese* даје у Зогр. и Мар. за *loc. s. očē* а у Асем. *očesi*.

1091. Meillet A. Vieux slave *sŭmrŭtŭi*. BSL XXI (1919) 131.

Ова реч, по мишљењу пишчеву, сведочи да је некада постојао глагол са предлогом *сѣ*- у значењу *умреѣи*.

1092. Меје А. Напомене о имперфекту. Глас CXII (1924) 88—92.

Говори о имперфекту у ст.-слов. Пореди *несѣахъ* у ст.-сл. са лат. *ferē bat* и јерм. *berēi*, налазећи да је *несѣ*- = *ferē*, а *-ахъ* да је (као и у лат.) један од облика глаг. „бити“, т. ј. облик перфекта који одговара санскр. *āsa*, омир. *ἦσν* (јонско-атичком *ἦν*). — У наст. *-ѣ* (*аѣ*), *е* (*аше*) и т. д. види утицај старих облика имперфекта *идѣ*, *иде* etc. — И ово објашњење има великих тешкоћа које нису уклоњене. А. Б.

1093. Minns. Ellis H. Saint Cyril really knew hebrew. *Mélanges publiés en l'honneur de M. Paul Boyer*. Paris. 1925., 94 - 97.

1093 а. Михайловъ А. Оцена бр. 1124 а. Изв XXVI (1923) 243—251. Исп. 1124 б.

1094. Mototolescu Dumitru. Jak přispěla staroslovanština k vytvoření řeči rumunské. *Sb Past* (1923) 66—73.

1095. Muka E. Eine altslavische Handschrift von Grossmar bei Sonnewalde. (Sorb.) *CMS LXX* (1918) 44—48.

Два листића на кожи XIV—XV (пре би се рекло да су XIV в.) српске редакције (ѣ = а, ж = ѡ; љ = и). По садржају — ирмологиј. Текст листића — у латинској транскрипцији и један снимак.

1096. Nahtigal R. Oblike po osnovah na -u v starocerkvenoslovanskih spomenikih. 36 Бел (1921) 87—96.

Писац потанко разматра примере у којима се огледа у старословенском утицај основа -u на основе -o у различним падежима, водећи рачуна о различним моментима који су могли бити од значаја у таквим случајевима: о разлици између именица за жива бића и за нежива бића; о разлици у акценту (у месту и каквоћи акцента), и у једнословности и многословности именице. Ова анализа грађе не даје важнијих закључака, али је корисна. С. К.

1097. Nahtigal Rajko. Doneski k vprašanju o postanku glagolice. *R* (1923) I 135—178.

1098. Nahtigal R. Starocerkvenoslovanski evhologij *R* II (1925) 221—288.

Расправља се питање, да ли је одломак, издат од Срезневског под називом „Отрывки изъ служебника“ г. 1866 („Древніе глаголическіе памятники“, 243 и д.), један део споменика који је иначе познат под називом „Euchologium Sinaiticum“ у издању Гајтлерову 1882 г. Писац, разгледавши потанко палеографску и језичку страну одломка, одговара на то питање потврдно. Изгледа да писац има право. У чланку је дат текст одломка ћирилицом, како је штампан код Срезњевског, али са исправкама на основу факсимила.

С. К.

1099. Палеографическіе снимки съ нѣкоторыхъ греческихъ, латинскихъ и славянскихъ рукописей имп. Публичной Библиотеки. СПб 1914, folio, 12 + 14 l. Исп. *RSI VIII* (1918) 311. *РФВ LXXI* (1914) 633.

1100. Pastrnek Fr. Приказ Брикнерова дела. (Brückner A. Die Wahrheit über die Slavenapostel. Tübingen. 1913.) *DLZ* 36 (1915) 1122 - 7.

1101. Pastrnek Fr. Приказ бр. 1122. *Sl I* (1922) 133—136.

1102. Pastrnek Fr. Приказ бр. 1121. *Sl I* (1921) 136—137.

1103. Páta Jos. Приказ бр. 1129. *SMusČ XC* (1916) 373—4.

1104. Páta J. Приказ бр. 1130. *ČMF V* (1916) 379—380, *LF XLIII* (1916) 363—368.

1105. Páta Josef. O staroslověnských a středobulharských pracích prof. J. Polívky. *ČMF VI* (1918) 329—343.

1106. Переферковичъ. Н. Филологическія замѣтки. ЖМНПР 47, 260—273. Исп. RSI VII 212. Неприступачпо.

1107. Петровская Ю. Б. Къ вопросу о мѣнѣ глухихъ въ старославянскихъ памятникахъ. Мѣна глухихъ въ Синайской Псалтыри. Изв XXI (1916) 1, 279—319. В. напред стр. 69—82.

1107 а. Pierling Pat. Paul. Rouët de Journal M. J., L'oeuvre des Saints Cyrille et Méthode et la Bibliothèque Slave. RESI III (1923) 90—104.

1108. Погорѣловъ Валерій. Изъ наблюдений въ области древнеславянской переводной литературы. (Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě. III., č. 32.) В. напред стр. 300—302.

1109. Погорѣловъ Валерій. Образование именъ существительныхъ съ окончаніемъ -чи в древне-болгарскомъ языкѣ. Изв. Варш. Ун. 1914 г. IX 16 стр.

1110. Попова И. Паннонское житіе св. Мееодія по древнѣйшему изъ дошедшихъ списковъ со стороны своего языка. РФВ LXIX 39—47, 395—403, LXX 364—72, LXXI (1914) 114—132.

По рукопису Московске Синотске Библиотеке; граматички део са прегледомъ рускихъ језичкихъ особина и речникъ.

1111. Procházková Emilie a Suchá Pavlína. Poměr t. zv. pannonských legend k legendám byzantským století 8—10. СММ (1915) 39, 28—66.

Упоредивши т. зв. панонске легенде са византискимъ биографијама светаца VIII в., писци овог чланка долазе до закључка да су биографије Кирила и Методија са спољашње стране везане са византискимъ угледима, а и у своме садржају имају неке споредне црте које их везују са овимъ угледима; али се панонске легенде разликују од византискихъ житија тиме што у њима историски елементъ заузима прво место, што никако није у њиховимъ византискимъ угледима. У словенскимъ биографијама К. и М. огледа се књижевникъ са високимъ образовањемъ, који се знатно истиче у савременој му византиској хагиографији својимъ историскимъ духомъ и „реалнимъ смисломъ.“

1112. Райновъ Николай. Орнаментъ и буква въ славянскитѣ ржкописи на народната библиотека въ Пловдивъ. Издание на библиотеката. София 1925. LXXV + 185 V + 37 снимака.

1113. Ra h l f s A. Zur Frage nach der Herkunft des glagolit. Alphabets. KZ XLV (1914) 285—7.

Неколико напомена поводомъ мишљења проф. Лескина да је у основи глаголице грчко курсивно писмо.

Писац примећује 1. да Тајлор даје грчка курсивна слова VI—VII века, како он каже, док Јагић — слова IX—X вв.; да се, у ствари, Тајлор није везао за курсив VI—VII века, него да је узимао своје грчке паралеле из различнихъ векова, тамо где му је то било zgodније; да уопште грчки стубац у Тајлоровој табли

није за употребу, јер грчко писмо, како га он претставља, никад није постојало; 3. да у Јагићевој табли, и поред неких погрешака у појединим случајевима, имамо тачну слику грчког курсивног писма IX—X века, али писац не види никакве сличности глагољице са овим грчким писмом, сем слова *d*. На крају писац чак тврди да је немогуће да глагољица води порекло од грчког курсива.

Ово последње мишљење пишево никако није образложено претходним његовим разлагањима: дабоме да глагољица није ропски позајмљена из грчког курсива, али Јагићева табла у довољној мери доказује да је глагољица прерађено оно народно словенско писмо које поуздано има у својој основици грчки курсив.

С. К.

1114. Ramovš Fr. Csl. *desto*: slov. *děstan*. ČJKZ III 1—2 (1921) 43—45.

Разматра питање, да ли је постојало заиста у ц.-сл. *desto* које даје речник Востокова (198, 534) у вези са словеначким подацима.

1115. Svitavský Otakar. Několik myšlenek k otazce o původu genitivu supinového (a též záporového) v jazycích slovanských. Sb Past (1923) 83—89.

1116. Северьяновъ Сергѣй. Синайская Псалтырь глаголическiй памятникъ XI вѣка. (Памятники старославянскаго языка томъ IV). Изданiе Отдѣленiя русскаго языка словесности росiйской Академии Наукъ. Петроградъ 1922 г. VII + 392 + XI снимака. Уп. ЈФ IV 166—181.

1117. Słoński Stanislaw. Wybor tekstów starosłowiańskich. Lwowska biblioteka slawistyczna, tom pierwszy. 1926 we Lwowie. 151.

1118. Snopce Fr. Die Slavenapostel. Kritische Studien, zugleich als Replik gegen meine Rezensenten. Kremsier 1918. 488. Operum Academiae Velehradensis tomus V.

1119. Suchá Paŕvlína. В. бр. 1111.

1120. Tenora Bol. Über die kirchenslavische Vorlage des Codice Voronetean. MRIW I (1914, Heidelberg) 145—221.

В. бр. 1059.

1121. Теодоровъ-Баланъ А. Кирилъ и Методи. I. София. Държавна печатница 1920. Универзитетска библиотека. Редица „помагала“. Број 1.

Дају се текстови: житије Кирилово (стр. 29—67), напомене уз житије (68—80) тичу се текста, његова коментара и сл.; житије Методијево (стр. 81—97), напомене уз житије (98—105); похвална слова: Кирилу (текст и напомене, 109—117), Методију (исто 118—132).

Пред овим текстовима наводи се „Прѣдизвѣстие“ о овој збирци, затим увод о раду и животу Браће Просветитеља, о литератури о њима, о изворима за познавање њихова живота и рада (стр. 7—21). На крају је речник са тумачењима на буг. језику (словарче, 133, 178).

Ручна књига за студенте-слависте. В. бр. 1102.

А. Б.

1122. Теодоровъ-Баланъ А. Свети Климент Охридски въ книжевния поменъ и въ научното дирене. Академична рѣчь, четена въ тържественото събрание на Българската Академия на наукитѣ на 27 јули 9. августъ 1916, за прослава на хилядогодишницата отъ смъртта на светеца. Софиа 1919. 117. 8.^о Исп. бр. 1101.

Даје се у напоменама које су додате свечаном говору преглед извора и научне литературе која се тиче питања о св. Клименту. У самом пак говору пажња обрађена је у главноме на биографију свеца.

1123. Теодоровъ-Баланъ А. Към тѣй наречените панонски жития. ГСУ XIX (1923) 1—31.

Поводом критичких напомена Пастрнекових које се тичу издања панонских житија од Теодорова-Балана. Писац штити своје несрећно и чудновато разумевање појединих места у тим житијима. Без успеха.

С. К.

1124. Torbiörnsson Tore. Die altbulgarische Umbildung der Partizipial-formen. Sl I (1922) 208—214.

Писац се не слаже са Ван-Вејком, који сматра као архаизме старословенске облике *partic. praes.* типа *градѣн*. Ван-Вејк мисли да се у последњим одељцима Зографског јев. огледа уопште старији језик него ли у првима, па према томе закључује да ствар стоји тако и у погледу облика *partic. praes.* типа *градѣн*: у Зогр. таквих облика имамо у јев. Мат. 1, Марк. 3, Лук. 5, а Јов. 10. Писац обара закључке Ван-Вејкове са потпуним правом: Мар. јев. старији је текст у морфолошкоме погледу него ли Зогр., а у њему се облици типа *градѣн* јављају много ређе него ли у Зогр., наиме: у Мар. 8 примера (= 8¹/₂% од укупног броја облика *part. praes.*), док у Зогр. 19 = 24% од укупног броја. То је прво. А друго: треба узимати број облика типа *градѣн* не апсолутно, него према броју облика *part. praes.* типа *градѣн*; тада ствар сасвим друкчије стоји. Наиме: у Зогр. имамо — Мат. облика са -ѣ 9, а са -ѣ 1, Мар. 10 : 3, Лук. 25 : 5, Јов. 36 : 10. На тај начин релативно се најчешће употребљавају облици са -ѣ у јев. Марк., а не на крају рукописа (јев. Марк. 30%, Лук. 20% и Јов. 28%). У појединости не улазимо, али се слажемо пре са гледиштем Торе Торбјерсона да ови облици нису никакав архаизам, па чак ни прасловенски појав, него појав који се независно развио у засебном животу појединих словенских језика.

С. К.

1124 а. Туницкіѣ Н. Л. Материјалы для исторіи жизни и дѣятельности учениковъ св. Кирила и Методія. Вып I. Греческое пространное житіе св. Климента Словѣнскаго. Сергіевъ Посадъ. 1918.

1124 б. Туницкіѣ Н. Л. По поводу рецензиі А. В. Михайлова (в. бр. 1093 а) Изв. ОРЯС XXVI (за 1921, изашло 1923) 307—311.

1125. Vasmer M. Prof. Dr. *Altbulgarisches*. 1. Die reduzierten Vocale (ъ, ъ) in den Fremdwörtern des Altbulgarischen. 2. Der Lautwerth des glagolitischen м. ZSlPh I 1924 г. 156 и даље. В. напред стр. 308—309.

1126. Vasmer M. Die Flexion von altbulgarischen *куѣ* „qui“. IF XL (1924) 139—144. В. бр. 1025 и бр. 1106.

1127. Фортунатовъ Ф. О. Лекціи по фонетикѣ старославянскаго (ц.-слав.) языка. Петербургъ. 1919. II + 295 с. 8°. В. бр. 1049.

1128. Franko J. Kleine Beiträge zur Geschichte der kirchenslavischen Literatur. JArch XXXV (1914) 150—179, 150—179, XXXVI (1916) 201—222.

I. „Konstantins alphabetisches Gebet.“ Писац је покушао да да реконструкцију ове молитве у десетосложним стиховима, али је тај покушај, несумњиво, несрећан. Писац не узима у обзир слокове са полугласницима, а у исто време рачуна као засебан слог — слог са редуцираним *i* и т. д.

II. „Vorrede zum Evangelium.“ Говори се о познатом предговору јеванђељу који нам је дошао под насловом: *блажинааго оучитѣлѣ* *нашиго* *Константина* *философа* *словѣ*. Прегласъ *истъ* *стго* *еванг*. Писац, наводећи мишљења других научника, доказује да је састављач „прогласа“ био заиста Св. Константин Философ. Јагић додаје овом чланку г. Франка своје напомене у којима исказује друго мишљење, наиме: да је проглас писан у X веку, у епоси Храбровој. Исп. о том питању бр. 1033.

III. „Eine altbulgarische Redaktion der Vita Konstantini.“ Писац је нашао познату кратку биографију Константинову у једном рукопису XVI века у Лавову (библ. Университета I B 1); даје немачки превод текста. Признаје да је писац те кратке биографије имао при руци т. зв. панонско житије Константиново, а мисли да је постојала редакција овог панонског житија која није имала у своме садржају дискусије са Сараценима, Јеврејима и т. д., јер писац краће биографије није ништа узео из те партије панонске легенде.

Тај закључак није нимало неопходан: за циљ који је ставио себи писац краће биографије није била нимало потребна грађа која се тицала дискусија. С. К.

1129. Цоневъ Б. Слава Кирилу и Методию. София 1915. Стр. 15. В. бр. 1102.

1130. Цоневъ Б. Кои новобългарски говори стојатъ најблизу до старобългарски въ лексикално отношение. СБАК XI (1915) 1—32.

По мишљењу пишчеву, најбоље су сачували старе речи старословенског језика македонски диалекти, и то јужномакедонски. Лексичка грађа коју наводи писац интересантна је, али право осветљење она би могла добити тек онда кад би писац рашчистио питање, колико наведене речи претстављају оригиналну црту диалеката у којима их је он нашао; јер често те речи налазимо не само у диалектима јужне Македоније. С. К.

1131. Čremošnik G. Kratice „Nomina sacra“ u cksl. spomenicima. Sl IV (1925) 238—264, 485—498.

1132. Schmid Heinrich Felix. Die Nomokanonübersetzung des Methodius. Die Sprache der kirchenslavischen Uebersetzung der Synagoge des Johannes Scholasticus. Veröffentlichungen des baltischen u. slavischen Instituts an der Universität Leipzig, herausgegeben von Georg Gerullis und Max Vasmer. VIII + 120. Leipzig 1922, 8°.

Писац даје потанко језичку карактеристику рукописа XIII в. који је познат под именом „Устјужскаја Кормчаја“, а у којем имамо превод *Συναγωγή* Јована Схоластика, а тај се превод обично приписује Методију. Текст се описује по издању Срезњевског. Питање, да ли тај превод *Συναγωγή* припада Методију, може се решити, у главном, на основу лексичке стране споменика. Међутим је карактеристика ове стране у делу г. Шмида непотпуна: писац је, додуше, спремио потпуну обраду грађе, али се овде ограничава, у главном, на непреведене грчке и латинске изразе.

В. бр. 1026, 1044.

С. К.

1133. Schubert H. Die sogenannten Slavenapostel Konstantin und Methodius. Ein grundlegendes Kapitel aus den Beziehungen Deutschlands zum Südosten. Vortrag in der Sitzung der Gesamtakademie am 26. Februar 1916. S. Ber. d. Heidelberger Akademie, phil.-hist. Kl. 1916, 1. Abh., 1—32. В. бр. 1031.

1134. Schulze W. Zur kirchenslavischen Orthographie. Bezenberger Festschrift (1916) 144—147.

У најстаријим споменицима консеквентно се пишу *otvъrъzq* и остале форме овог глагола са *otъ*, али *-otvъrъzq* и т. д. са *ot-*. Изгледа да је тачан пишчев закључак да се правопис *otvrésti* налази у вези с тим што је просто *vъrъzq* одавно изашло из употребе.

С. К.

1135. Шчепкинъ проф. В. И. Учебникъ русской палеографіи. 6 таблицъ, 42 рисунка въ текстѣ. Москва 1920. VII + 182.

VII. Бугарски језик.

1136—7. А. А. Нашиятъ правописъ. БСб XX (1914) 6, 403—406.

1138. Аргиров Ст., Младенов Ст., Теодоров-Балан А. и Цонев Б. 25 думи за бугарски тълковенъ рѣчникъ. София, Държ. Печатница 1920. 8°. Стр. 26.

1139. Арнаудовъ М. Вградена невѣста. Сбн XXXIV (1920) 245—528.

Има и текстова, али у обичној, нефонетској транскрипцији.

1140. Атанасовъ Ив. Критиченъ прѣгледъ на литература и учебниците по бѣлгарски синтаксисъ. ИзвСС IV (1921) 316—366.

I. Уводъ. II. Прѣдметъ и задача на синтакса. III. Дефиниция на изречението. IV. Подлогъ, казуемо, подложна дума. V. Теорія за копулата. VI. Безлични изреченија.

1141. Байчевъ А. Бѣлѣжки по бѣлгарски езикъ. Варна 1914. 8° 212.

1142. Баласчевъ Г. Старобѣлгарско блюдо съ надписъ отъ XII—XIII. вѣкъ. Минало III кн. 9 (1914) 1—11.

У Београдском Народном Музеју налази се сребрна ваза са натписом *чвзъ мена севастъ* за који писац тврди да се односи на старобугарску породицу севаста Цузмена.

На стр. 3—6 дају се неке палеографске белешке проф. Цонева по томе натпису, према којима Цонев закључује да натпис не може бити много старији од XII нити новији од XIII века. Од стр. 6 па до краја износи Баласчев своја историска нагађања у вези са именом Цузмен и закључује да би, по његову мишљењу, севаст Цузмен могао бити пореклом Печенег или Куманин.

Колико видим из саме репродукције натписа која је на почетку чланка, тамо поменуто име почиње са *ч а* не са *ц*, како узимају писци, а они такво своје читање нису покушали да оправдају.

П. К. Б.

1143. Barbulescu Ilie. Une école littéraire cyrillique inconnue chez les Slaves et les Roumains. Arch. din Jasi XXXI Nr. 1 (1923) 1—14.

Као обележје те школе јавља се изостављање крајњих слова *ъ, њ*. Писац доводи ту школу у везу са правописом Словена католика који су писали глагољицом или латиницом.

1144. Бобчевъ С. С. Царь-Срацимировото писмо до Брашовани. Изв. на Истор. Друж. въ София IV (1915) 71—78.

Писац најпре настоји да установи књижевну врсту хрисовуље (*χρυσόβουλλον λόγος*) као такове. Налази да Бугари имају само седам правих хрисовуља, а да се у натпису поменуто писмо цара Срацимира не може уврстити међу хрисовуље. То доказује паралелном анализом праве хрисовуље Асена I упућене граду Дубровнику, с једне, и горе поменутога писма, с друге стране. П. К. Б.

1145. Beaulieux Léon. Les origines de la réforme orthographique bulgare. RESI V (1925) 58—82.

1146. Булаховскій Л. Падение синтетического склонения в болгарском языке. („Наука на Украине“ 4) 1922.

1146 а. Булаховскій Л. Къ болгарскому ударению. ЖФ II (1921) 285—294.

1147. Weigand G. Bulgarische Grammatik. 2. vollständig umgearbeitete Auflage. Leipzig 1916 8° VI + 207.

1148. Weigand G. a) „The admirative in bulgarian“. The Slavonic Review II (1924) 567—568. Исп. RESI IV/1—2. стр. 170. b) „Der Admirativ im Bulgarischen“. Balkan-Archiv I (1925) 150.

1149. Weingart Miloš. Рецензија на Г. А. Иљинског. Слѣпченскій Апостолъ XII вѣка. Москва 1912. LF XLII (1915) 63—68.

1150. Weingart M. Bulhari a Sařhrad pŕed tisřciletřm. List z dĕjim byzantskřch vlivř na osvĕtu slovanskou. (Vřroĕnř zprřva. С. К. Gymnasia v Praze — III, г. 1915). Исп. и ĆMF V (1915) 79.

Интересантне и оштроумне мисли В. о раду ученика Браће Просветитеља Климента и Наума (којему приписују трактат прнорисца Храбра) и о књижевнo-културном раду цара Симеона и његових помоћника. А. Б.

1151—2. Vařica-Josef. Slavica Kováčovu. Diocĕsnř knihovny v Pŕeřovĕ. SbPast (1923) 9—22.

Имећу других рукописа наводи и »Archieratřkon Baĕinskĕho« XVI. в. чији је оригинал био вероватно средњевугарски. С. Н.

1153. Wijk N. van. Zur Grenze zwischen dem Ost- und Westbulgarischen. JArch XXXIX (1923) 212—216.

1154. Гечевъ А. Български правописъ. История и научни основания. Публична лекција. Русе 1914. 63. 2. изд. Русе 1915. стр. 70.

1155. Державинъ Н. С. Болгарскія колоніи в Россіи (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Матеріалы по славянской этнографіи. Сбн XXIX (1914) XII + 259 са 98 сним.

Има текстова, али не у фонетској транскрипцији.

1055 а. Доричъ А. Оценка 1242. Сл. II (1923) 2, 143—149.

1156. Дрехаровъ Хр. Правописенъ рѣчникъ отъ —. 1920. 25. 16^о.

1157. Ekblom R. Zur bulgarischen Aussprache. Studier i modern Sprakvetenskap utg. af Nyfilolog. Sällskapet i Stockholm. Upsala 1917. 139—171.

1158. Ekblom R. Le développement des voyelles originairement nasalisées dans le moyen bulgare. MO 12 (1918) 177—225.

Исп. бр. 1173.

1159. Захариевъ Йордан. Кюстендилско крајще. Сбн XXXII (1918) XV + 653.

Језичка карактеристика на 176—205.

1160. Ивановъ Й. Св. Иванъ Рилски и неговиятъ манастир. Изд. Бѣлг. Ак. наук. Софија 1917. VI + 161 + XIX табл.

Дело је разделено у четири поглавља: у првому поглављу описује се живот и култ Св. Ивана Рилскога, у другом историјат и уређење Рилскога манастира од најстаријих до најновијих времена, у трећем културни и национални његов значај за бугарски народ, а у четвртном износе се у препису неки споменици из збирке рукописа поменутога манастира. Филологу може да послужи нарочито пишчев историјски приказ поменуте рукописне збирке (стр. 121—128), заједно са извесеним рукописним материјалом (стр. 131—151),

са деветнаест фотографских репродукција које уметничких фресака, резбарија и рукописа у манастиру, које појединих партија комплекса зграда, цркве и манастира и, најзад, неколико портрета. П. К. Б.

1161. Ивановъ Ђор. Произходъ на Павликијанитѣ според два бѣлгарски рѣкописа. СнБАк XXIV (1922) 20—31.

Наводи се текст српске редакције по рукоп. XVII века.

1162. Ивановъ Ђ. Историја славѣноболгарская, собрана и нареджена Паисіемъ іеромонахомъ въ лѣто 1762. . . . София 1914. LXVI + 91. 8°

1163. Ивановъ Петъръ П. Котленски дамаскинъ, прѣписанъ отъ Стојко Йерен на 1765 год. Приносъ къмъ изучването на нашитѣ дамаскини. ИзвСС IV (1921) 49—85.

Кратка карактеристика правописа и језика споменика са неколико огледа.

1164. Илиевъ А. Изчезвање на инфинитивъ и остатъци отъ него въ бѣлгарскиј езику. ИзвСС IV (1921) 126—147.

1. Синтактичното значење на инфинитивъ въ стб. езику.

2. Разлагане на инфинитивъ: инфинитивъ како предикатъ; инфинитивъ, сѣставна частъ на описателната бждеца форма; инфинитивъ въ днешнитѣ бѣлгарски говори.

1165. Илиевъ Атанас. Турски изговоръ на бѣлгарски мѣстни имена. СпБА XIV (1917) 103—128.

1166. Ilinskiј G. A. Jean l'Exarque: A propos du livre de Kalajdovič. (1824—1924) RESI IV (1924) 199—208.

1167. Изворовъ А. В. Двѣ писма на о. Неофитъ Рилски СпБ Ак XI (1915) 151—156.

Наводи се текст писма (г. 1851 и 1861 г.).

1168—9. Jagić V. Supplementum Psalterii Bononiensis. Incerti auctoris explanatio psalmorum graeca. Vindobonae 1917. Стр. XII + 320

1170. Куљбакин Ст. Оцена 1242. ЈФ II (1921) 149—158.

1171. Куљбакинъ С. Рецензија бр. 1176. SI (1922) I 127—133.

Врши анализу књиге у нади да ће то бити корисно за самог писца (исп. Meillet, Bull. S. L. 1921 XXII 256). Износи методолошке недостатке: што није узео у обзир утицај грчког текста, што нетачно тумачи многе примере и што није водио рачуна о томе да су поједина изједначавања падежа, која су по његову мишљењу довела до губљења деклинације у бугарском, позната и српском језику и руском и другим словенским језицима, па опет нису довела до оног резултата као у бугарском. То значи да само она не би до тога довела ни у бугарском.

Према томе, метод је г. Мајера сасвим погрешан.

1172. Куљбакин Ст. Оцена бр. 1207. ЈФ III (1922—23) 141—143.

1173. Куљбакин Ст. Оцена бр. 1158. ЈФ III (1922—23) 155—165.

1174. Лавровъ П. Замѣтка объ апокрифахъ въ рукописи Публичной библиотеки Греч. 70. ЈФ II (1921) 61—64.

Писац, на жалост, не говори ништа о језичкој страни тог рукописа и даје само 2—3 напомене о палеографској страни. Њега интересује само садржај рукописа.
С. К.

1175. Маждраковъ Тр. Обстоятелствени думи (нарѣчја) въ българскитѣ народни говори. ИзвСС IV (1921) 394—512.

Обилата грађа.

1176. Meyer Karl H. Der Untergang der Deklination im Bulgarischen. Heidelberg 1920, стр. 75. (Slavica, hgg. von M. Murko 3). Исп. бр. 1171.

М. сматра да је доказао да је деклинација изгубљена у бугарском синтаксичким путем, а да је теорија о туђем утицају немогућна.

1177. Meyer K. H. Nachträgliche Bemerkungen zum Untergang der Deklination im Bulgarischen. JArch XXXVIII 1—2 (1922), 139—144.

Полемика против критике Куљбакинове у SI I 127—133. Мајер вели да су исте погодбе синтаксичке природе могле изазвати губитак деклинације у бугарском, а не изазвати у осталим словенским језицима. Он мисли да је тим доказао да су те погодбе узрок губитку деклинације у бугарском! Позива се на повољан суд о његовој књизи Мазонов, Маверов и Цоневљев.

И после ових напомена пишчевих остаје поуздано: да млади немачки научник не влада научним методом, не зна старословенски језик и слабо анализује т. зв. средњобугарске споменике.
С. К.

1178. Мариновъ Д. Народна вѣра и религиозни народни обичаи Сбн XXVIII (1914) VIII + 574 + XXXIV са CVI табл.

Има текстова, али у обичној нефонетској транскрипцији.

1179. Милетичъ Л. Два български рјкописа съ гръцко писмо: 1. Недѣлни поучения отъ XVIII. вѣкъ. 2. Търлиско евангелие отъ 1861. год. БС IV (1920) 1—176 + 7 факсим.

У Тракији и источној Македонији све до половине прошлога века употребљавала се грчка азбука. Међу бугарске рукописе са грчким писмом иду и горња два која писац први пут обелодањује. Први се рукопис налази у румунској Академији Наука у Букурешту, а други је својина софиске Академије Наука. Оба се споменика одликују тиме што су писана чистим народним језиком и садрже акценте појединих речи. — Испред једнога и другога текста ставља писац своје белешке о фонетичким, морфолошким и синтаксичким особинама језика којим су ти споменици писани, затим доноси списак ређих словенских и списак турских и грчких речи које се у њима употребљавају, а истом онда текст.

Књига се одликује прегледношћу и јасноћом.

П. К. Б.

1180. Милетичъ Л. Изъ единъ поменикъ на манастира Прѣчиста (Кичевско). СпБА (Кл. ист.-фил. и филос.-общ. XVIII) 1919, 31—40.

1181. Милетичъ Л. Едно бѣлѣжито послание на Цариградската патриаршија до българитѣ въ Дебърско. СпБА (Кл. ист.-фил. и филос.-общ. XVIII) 1919, 17—30.

1182. Милетич Л. Исторически и художествени паметници въ манастира Св. Иванъ Бигоръ (Дебърско). СпБА XVI (1918) 1—34.

1183. Милетич Л. Свищовски Дамаскинъ. Новобългарски паметникъ отъ XVIII вѣкъ. БС VII (1923) IV + 308 стр. Исп. бр. 1197.

1184. Милетичъ Л. Седмоградскитѣ българи и тѣхниятъ езикъ. СпБАк XXXIII (1926) 1—183.

1185. Младеновъ Ст. *Лудо-младо*. Етимологични и семантични белешки. Известия на Народния етнографически Музей в София IV. кн. 1 - 2 (1924) 33—36.

1186. Младеновъ Ст. Противъ непотрѣбнитѣ чужди думи въ езика ни. Развитие I. бр. 9 (1918) 275—278.

Паралелно са меѹسوبним културним утицајем измеѹу различних народа прима један народ од другога и речи за поједине објекте и појмове у свој језик. Тим поводом јављају се у појединим књижевностима претставници т. зв. пуризма и они који претерују у употребавању туђих речи. И једно и друго треба избегавати. — Писац се напосе осврће на претераности друге врсте у бугарском језику и набраја примере где се, место уведених туђих, имају згодне народне речи, као: общи м. генерални, природа м. натура, недостатъкъ м. дефектъ, кадрици м. локени и др.

П. К. Б.

1187. Младеновъ Ст. Оцена бр. 1242. СлГл XIII (1919) 5—6, 43—46. СI II (1923) 404—430.

1188. Младеновъ Ст. Къмъ оцѣнката на Вазовата дѣјностъ отъ езиковно-историческо гледище. Иванъ Вазовъ, (1920) 135—150.

Писац укратко разгледа језик Вазова према употреби туђих речи, — западно-европских, турских, а нарочито руских, називајући га »antibarbarus«; даље, испитујући код њега употребу старих речи (архаизама) и народних речи (провинциализама) истиче нове речи које је Вазов унео у књижевни бугарски језик.

С. К.

1189. Младеновъ Ст. Мекостъта на съгласнитѣ въ българскитѣ говори. (Нѣколко звукофизиолошки опити съ изкуствени небца). Съ приложение на 8 таблици. ГСУ X—XI (1913-4—1914-5) 1—12.

Писац утврђује да постоји знатна разлика меѹ умекшаношћу сугласника у источнобугарском и западнобугарском изговору: у источнобугарском та је умекшаност већа.

1190. Младеновъ Ст. Полския језикъ и неговото отношение къмъ българския и другитѣ славянски езици. (IV сказка въ „Полско българско дружество, резюмирана отъ Ан. Ганчева.) Полско-Български Прѣгледъ I (1919) 4, 32.

1191—92. Младеновъ Ст. Изъ историята на нѣкои по-малко извѣстни български думи. СпБАк XXII (1921) 227—241.

1193. Младеновъ Ст. Еснафдашъ: Бѣлѣжка къмъ българския рѣчникъ и словопроизводство. СпБАк XX (1919) 183—186.

1194. Младеновъ Ст. Единъ опитъ за български земеписенъ рѣчникъ. СпБАк XX (1920) 63.

1195. Младенов Ст. Имената на десетъ български рѣки. СпБАк X (1915) 41—70.

1196. Младенов Ст. Имената на още десетъ български рѣки. СпБАк XVI (1918) 71—76.

1197. Младенов Ст. Оцена бр. 1183. Sl IV (1925) 138—142.

1198. Мутафчиевъ, П. Боженишкиятъ надписъ. СпБАк XXII (1921) 83—117.

1199. Николовъ Малчо. Стилни особености въ Идилиитѣ на Петко Тодоровъ. ИзвСС IV (1921) 377—393.

1200. Орѣшковъ, Дрѣ П. Българскитѣ села въ околността на Цириградъ. СпБАк VIII (1914) 85—108.

Летимичне диалектолошке белешке о диалектима села Пъртесъ и Пииски и диалекту Ченачка; само општа непотпуна карактеристика.

1201. Орѣшковъ Др. П. Н. Автобиографијата на Софрони Врачански от—. Българска Библиотека. Бр. 9. Издава Българската Академија на Наукитѣ отъ фонда „Напрѣдъкъ“. Софија 1914. 8^о стр. 119.

1202—3. Páta J. Приказ бр. 1130. ČMF V (1916) 379—380.

1204. Páta Josef. Ze sofijské Národní knihovny I—II. ČMF IV (1914) 105—111, 193—201.

Даје неколико напомена о развитку Софиске Народне Библиотеке и рукописних збирака у њој. Задржава се на краткој карактеристици рукоп. бр. 199 (XIII—XIV в.). У њему стоји иза *ш* и *ј* *ж* м. *љ*; *љ* м. *ж* стоји иза *љ*; али има и без правила *љ* м. *ж* и обрнуто. Мисли да се у свему огледа диалекат народни (утицај руског говора). Констатује *а* м. *ж* и *ѡ* м. *љ*, чак *ѣ* м. *љ*. Због првих особина сматра га за охритски споменик; због осталих особина — за споменик североист. Македоније; али *ѣ* м. *љ* му показује могућност и утицаја руског оригинала. Штампана нешто одломака (стр. 199—101).

Недовољан је материјал да би се могло ишта поуздано рећи; али је умесно да се на особине овог споменика скрене пажња.

А. Б.

1205. Páta J. Zlomek evangelistáře XIII století Sofijské národní knihovny (č. 397). Studie gramaticko-lexikální. RčAk XLI (1915) 145 + 2 фотогр. сн.

Карактеристика одломка Софиске Библиотеке XIII в. Писац поводом сваке тачке правописа и језика тог одломка нашироко говори о томе, како је у различним средњобугарским споменицима. Одломак, по свој прилици, припада оној групи споменика који су знали за вокализацију *ѡ* > *о* (*а* и *ѡ* > *е*); глас *ѣ* се добро чува; *ѣ* се мења у *і*; *ѣ* epenth. губи се; *dz* се можда разликовало од *z*. За *ж* и *љ* обично се употребљава само *љ*.

С. К.

1206. Páta Josef. Drobny přispěvek k dějinám jazyka a písemnictví středobulharského (O středobulh. evangeliári Sofijské Nár. Knihovny č. 579.) ЗББел (1921) 220—224.

Одломак припада XIV в. (на хартији). Писац, сем кратке карактеристике одломка, наводи сам текст; ово пак даје могућности да се допуни пишева карактеристика. Наиме, можемо извести хипотетски закључак да је текст никао у источним — бугарским крајевима: уп. нж доследно (5 пута у 39 реда), тјкмо, сѣнмищѣ примери вокализације ѣ које наводи писац: начѣтокѣ, оуповѣсте — обично налазимо и у источним текстовима. Сем оних морфолошких архаизама које истиче писац (аор. приидѣ, сѣниидѣ, рѣхѣ, запов. н. свѣжѣти) треба забележити још: вимѣ, вж, вишѣ, вистѣ (кондиционал). Што се тиче правилне употребе ѣ, ѣ, не сматрам то као стару црту коју је писац брижљиво чувао (тако — г. Пата), него као црту диалекта овог преписивача. Најглавније правописне особине: од знакова за полугласнике превлађује ѣ; знаци за носне самогласнике не употребљавају се према обичним „средњебугарским“ правилима.

С. К.

1206 а. Páta J. Рецензија бр. 1227. СМФ IV (1915) 470—1.

1207. Пата Др. Йосиф. Пловдивско Евангелие. Срѣдноболгарски паметник отъ XIII в. СпБАк XXII (1921) 208—222. В. бр. 1172.

1208. Páta Josef. Nové přispěvky k dějinám středobulharského jazyka a písemnictví. LF XLII (1915) 239—243; 343—353; 433 - 437.

Говори исцрпно о издању проф. Цонева: Врачанское евангелие. Срѣднобългарски паметникъ отъ XIII вѣкъ (Соф. Нар. Библи. 19), Софија, 1914, Българ. Старини VI (VI + 336 + 10 снимака). Оно је евангелистар, преписан са руског текста, негде у Македонији. Има већином — ѣ, назале замењује вокалима а и ѣ, ѣ такође каткада ѣ-том. Говори се и о осталим гласовним и морфолошким особинама. Пата замера Ц. што није, сем из Остром. и Асеман. јеванђеља, дао исцрпније паралеле и из Савине књиге, јер се и са њом Врачанско јеванђеље слаже као и са Асем. јев. (од 29 места слажу се 13). Уз Врачанско јеванђеље дао је Цонев анализу језика Хлудова паремејника, који се по језику знатно слаже са Вр. јев. — Пата још истиче значај лексичке стране наштампаног код Цонева текста.

А. Б.

1209. Páta J. Рецензија бр. 1130. LF (1916) 43, 363—368.

1210. Páta Josef. Рецензија бр. 1242. LF (1922) 49, 152—157.

Иако се слаже са Кулбакином о недостацима дела Цоневљева, исп. ЈФ II (1921), 149—158, и наводи му допуне у библиографији, истичући да се г. Цонев још није ослободио од утицаја политике при обележавању граница бугарског језика, ипак наводи да ће својим богатим материјалом књига бити корисна.

1211. Петровскій Н. М. О занятіяхъ В. Копитаря болгарскимъ языкомъ. СпБАк. VIII (1914) 19—74.

Добар прилог историји проучавања бугарског језика и историји славистике опште.

1213. Погорелов Валерий. Опис на старите печатани български книги (1802—1877 г.) София. Државна Печатница. Директор Ст. Станимиров. 1923 VI + 795. 8°

Писац хоће да да претставу о поступном развитку бугарске књижевности и зато даје грађу у хронолошкоме реду. Код сваке књиге (свега 1646 бројева) даје садржај и пружа огладе.

1214. Popovici Joseph. Une prononciation bulgare. Recherche de phonétique expérimentale avec 22 figures dans le texte. Cluj 1921. 33. У серији: *Lucrări de Fonetică publicate de Josif Popovici.*

1215. Розовъ Вл. Болгарскія рукописи Єрусалима и Синая. Минало год. I кн. 9 (1914) 16—37.

У манастиру Св. Катарине на Синају, у Патриаршиској Библиотеци и у манастиру Св. Аврама у Јерусалиму налази се, поред грчких, и знатан број старих словенских рукописа. Пошто ти рукописи, с обзиром на њихово порекло, нису ни довољно ни тачно испитани, то је потстакло писца да се прими описа оних рукописа за које он мисли да су бугарске редакције.

Међу рукописе бугарске редакције убраја он: а) у Синајском манастиру: № 2. Четворојеванђеље, XII в., 23 л.; № 19. Октоих, XIV в., 217 л.; № 20. Октоих (параклитик) XIV в., 239 л.; № 22. Богородичник XIV в., 159 л.; № 23. Триод XIV в., 393 л.; № 24. Пентикостар XIV в., 303 л.; № 25. Минеј празнични XIV в., 261 л.; № 28. Минеј (мај—август) XIV в., 274 л.; № 36. Тумачење јеванђеља г. 1770., 408 л.; б) у Патриаршиској Библиотеци у Јерусалиму: № 2. Четворојеванђеље г. 1532., 325 л., № 3. Апостол, XVI в., 234 л.; № 7, Октоих XVI в., 177 л., № 12. Требник XIV—XV в., 227 л.; № 13. Типик XIV в., 145 л.; № 18. Требник XV—XVI в., 229 л.; № 20. Часослов XVII в.; № 21. Псалтир XV—XVI в., 305 л.; с) у библиотеци манастира Св. Аврама у Јерусалиму: № 1. Четворојеванђеље XVII в. 244 л., № 22. Четворојеванђеље XVI в., 302 л.

П. К. Б.

1216. Романски. Приказ дела Орѣшкова „Автобиографија на Софрони Врачански“. СлГл XII (1915) 175—80.

1217. Русева Ивана. Приписки и билџки по нашитѣ писмени паметници. ИзвСС IV (1921) 1—48.

О записима и белешкама у старим споменицима: 1. шта је запис и шта је белешка; 2. облик њихов; 3. значај њихов уопште; 4. значај њихов за историју бугарске књижевности и т. д.

1218. Skok P. Оцена бр. 1247 Sl IV (1925) 128—138.

1219. Стоиловъ Антонъ П. Показалецъ на печатанитѣ прѣзъ XIX вѣкъ български народни пѣсни. I (1815—1860) 1916, II (1861—1878) 1918.

1220. Стоиловъ Хр. П. Употрѣбата на сегашното дѣйствително причастие въ новобългарския езикъ. УчПр XIX (1915) 3, 81—93.

1221. Стойчевъ Кр. С. Тетевенски говор изслѣдванъ по програмата на проф. Б. Цоневъ. Сбн XXXI (1915) XVIII + 376.

1222. Страшимировъ А. О Рупцима. Изв. на нар. етногр. Музей в София III 1—2 (1923).

1223. Страшимировъ А. Родопскитѣ помаци. УчПр XIX 5 (1915) 130—145.

Родопски помаци, т. ј. Бугари мухамеданске вере у родопској области, деле се у источне и западне. Њихов говор спада у »рупчоско«^о наречје које се почиње од Рупчоса, па се простире по планинским пределима све до Странце на Црном Мору. У самој родопској области дели се опет тај говор у два диалекта од којих једним говоре западни, а другим источни помаци. Док су западни помаци у својем говору сачували постпозитивни показни члан, дотле га источни немају. Западни помаци су и иначе боље сачували своје старе бугарске националне особине од источних. Тако на пр. док западни помаци и својом ношњом, обичајима, народним песамама и др. чувају живо континуитет са својом народном прошлошћу, дотле су код источних све те везе знатно попустиле и ослабеле. У даљем делу чланка даје се, у главном, сумаран преглед политичких и верских прилика код родопских помака.

П. К. Б.

1224. Теодоровъ Баланъ А. Казармата на нашата рѣчь. БСб XXI (1915) 9—10, 522—528.

1225. Теодоровъ Баланъ А. Усѣтъ за бѣлгарска рѣчь. БСб XX (1914) 5, 297—308.

1226. Теодоровъ Баланъ А. Правописна аномалия. Ся или са? Сл I (1919) 622—627.

1227. Теодоровъ Баланъ А. Бѣлгарска рѣчь. БСб XX (1914) 3, 254 62.

О кварењу бугарског језика под утицајем туђих језика: бугарски је језик препун туђих речи, нарочито руских, француских и осталих.

1228. Теодоровъ Баланъ А. Възпитание на усѣта за бѣлгарска рѣчь. БСб XX (1915) 10, 651—662.

1229. Теодоровъ Баланъ А. Книжовниятъ бѣлгарски езикъ. Сл I (1919) 17—18, 566—567.

1230. Теодоров Балан А. и Цонев Б. Предложение и планъ за рѣчникъ на бѣлгарския езикъ, които да изработи и издаде Бѣлгарската Академия на Наукитѣ. София. Дѣржавна Печатница 1916. 8^о. 40.

1231. Теодоров Баланъ А. Свети Климентъ Охридски въ книжевния поменъ и въ научното дирене. Академична рѣчь. София. Дѣржавна Печатница 1919. 8^о 119.

1232. Трифоновъ Ј. По производа на името „шопъ“. СпБАк XXII (1922) 122—158.

1233. Трѣнско околийско учителско дружество. По трѣнския говоръ. БСб XXI (1915) 6, 130.

1234. Футековъ и Доричъ Дрѣ А. Рѣчникъ на чуждитѣ думи въ бѣлгарския езикъ отъ —. София 1920. Мала 16^о 434.

1235. Цоневъ Б. Врачанско евангеле. Срѣднобългарски паметник отъ XIII вѣкъ. (Софийска Народна Библиотека № 19.). Проучилъ и стѣкмилъ за издание — —. БС IV (1914) VI + 236.

Правопис тог споменика претставља доста замршену слику: има несумњиво руских црта. Изгледа да су ж = у, љ = е — јужно-словенског порекла (сев.-зап. диалекти): љ, љ јаки чешће се чувају, али се огледају и македонске црте (есме, глагољско слово м). Уп. RES I IV (1924) 24—25.

1236. Цоневъ Б. За произходишето на Врачанско евангеле. СпБАк XI (1915) 146—150.

Писац полемише са Соболевским који је изнео мисао да је Врачанско јев. писано у Галицији или у Молдавији и утврђује да је споменик писан бугарском руком, а са једне руско-словенске старије подлоге.

Према нашем мишљењу, г. Цонев има право. Уп. о истом споменику под бр. 1208. С. К.

1237. Цоневъ Б. Славянски рѣкописи въ Българската Академия. СбБАк VI (1916) 1—85.

1238. Цоневъ Б. Книжовни старини отъ Елена. ГСУ XIX (1923) 1—61.

1. „Поп-Йованово или Банишко четвероевангеле“ — по мишљењу пишчеву XIII-ог је века. Даје се кратка карактеристика правописа и језика тог споменика.

2. Одломак јеванђеља тако исто „XIII века“ (ја бих рекао да је пре — XIV века), са неким интересантним особинама.

3. Дамаскин Студит XVII века.

С. К.

1239. Цоневъ Б. Кратка карактеристика на тетевенския говор. Сбн XXXI (1915).

Предговор за студију Кр. С. Стојчева о том диалекту. Нај-карактеристичнија је црта тетевенског диалекта замена старог ж вокалом а (широко е). Има и других занимљивих црта у гласовима и речнику.

1240. Цоневъ Б. Каменниятъ надписъ надъ с. Божица. СпБАк XXI (1916) 117—121.

Натпис од првих година XV в. гласи овако:

Аз севасть ѿгнѣнь бихъ при цари Шишман(ѣ) Кеф(а)лиа и много зло патихъ. В'то врѣмъ тѣрци воюахъ. Азъ са дрѣжа(хъ) за вѣрь Шишмана црѣ.

Цоневъ даје неколико палеографских и граматичких напомена тексту овог натписа. С. К.

1241. Цоневъ Б. Палеографска оцѣнка на Цузменова надпис. Минало (1914) 3, 4—6.

1242. Цоневъ Б. История на българский езикъ отъ —. А. Обща часть. Т. I. Издание на Софийския университетъ. Университетска Библиотека, кн. 8. София 1919. 8°, X + 429. В. 1155 а, 1170, 1187.

1243. Цоневъ Б. Къмъ статијати на г. Младенова. ГСУ X—XI (1913—1914—1915) 1—2.

Поводом бр. 1189. Цонев тежи да доведе посматрања Младенова у сагласност са својим погледима.

1244. Цоневъ Б. Бѣлѣжки за езика. Развитие I (1918) 2, 40—42.

1245. Цонев Б. Нужда отъ гладило за нашата книжовна рѣчь. Брѣзда I (1914) 2.

1246. Цоневъ Б. Опис на славянските рѣкописи в Софийската Народна Библиотека II с приложение на 42 автотипни снимки. Издание на Библиотеката. София. Държавна Печатница 1923. 8° XVI + 552 + 52.

1247. Цоневъ Б. Езиковни взаимности между Българи и Ромѣни ГСУ XV—XVI (1921) 158 + II. Испр. бр. 1218.

1248. Чанковъ Ж. Географски рѣчникъ на Българија, Македонија, Добруджа и Поморавија. София 1918. 16° IV + 334.

VIII. Биографије, аутобиографије и сл.

1249. Абрамовичъ Д. И. В. бр. 1549 в.

1250. *Asboth Oskar.*

1250 а. Белешка о њему. RES I (1921) 170.

1251. *Alexandru Joap.* В. бр. 1272 а.

1252. Андрић Никола. В. бр. 1860 в. —

1253. *Appendini Franjo Marija.*

1253 а. Нађ Др. Јосип, Фрањо Марија Апендини. Прил III (1923) 92—105.

1253 б. Paul K. Franjo Marija Appendini a Čechové. SI IV (1925—1926) 639—641.

1254. Бабукић Вјекослав.

1254 а. *Dukat Vladoje.* Успомена на Vjek. Babukića. Savr XII (1917) 129—130. О смрти Бабукићевој.

1254 б. Paul Karel. Vjekoslav Babukić a Čechové. ČMF V (1916) 113—119, 214—217.

1255. Барић Х. В. бр. 1256 а.

1256. Белић А.

1256 а. Барић Х. Јубилеј проф. А. Белића. ЈФ II (1921) 314—323.

1256 б. В(удимир) М(илан). Један научни јубилеј. Дневник (Београд) 29. јан. 1922.

1256 г. В. Н. А. Белић, Тргов. Гласник (Београд) 29. јан. 1922.

1256 д. Куљбакин Ст. А. Белић. Бел 36 (1921) VII—XIII.

1256 њ. Московљевић Милан. Јубилеј професора А. Белића. ПрГл XXXIX (1922) св. 3—4.

1256 е. Павловић Др. М. Јубилеј проф. А. Белића. Мисао IV (1922) 294—298.

1256 ж. Павловић М. А. Белић. »Политика« 29. јан. 1922.

1257. Белић А. В. бр. 1278 а.

1258. Белић А. В. бр. 1320 б.
 1259. Белић А. В. бр. 1320 в.
 1260. Белић А. В. бр. 1320 д.
 1261. Белић А. В. бр. 1320 њ.
 1262. Белић А. В. бр. 1320 г., 1320 с.
 1263. Белић А. В. бр. 1350 г.
 1264. Белић А. В. бр. 1350 д.
 1265. Белић А. В. бр. 1350 њ.
 1266. Белић А. В. бр. 1350 е.
 1267. Белић А. В. бр. 1376 а.
 1268. Белић А. В. бр. 1431 б.
 1269. Белић А. Руска лингвистика школа. (Хроника.) ЈФ II (1921) 169—179.
 1270. Бернштейнъ С. И. В. бр. 1549 г.
 1271. Бобчевъ С. В. бр. 1431 в.
 1272. **Богдан Јоан.**
 1272 а. Sancel Dr. P. und Joan Alexandru. Joan Bogdan. JArch XXXVII (1920) 552—556.
 1273. **Бодуен де Куртене Јан.**
 1273 а. Белић А. Јан Бодуен де Куртене. ЈФ IV (1924) 190—193.
 1274. Boyer Paul. В. бр. 1406 б.
 1275. Васапас Stjерап. В. бр. 1320 ж.
 1276. Босанац Др. Стј. В. бр. 1320 з.
 1277. Васапас Dr. Stjерап. В. бр. 1350 ж.
 1278. Васапас Dr. Stjерап. В. бр. 1350 а.
 1279. **Брандтъ Ром. Ф.** в. напред, Дурново стр. 241.
 1280. Vreznik Dr. A. В. бр. 1468 г.
 1281. Брезник А. В. бр. 1555 а.
 1282. **Брикнер Александар.**
 1282 а. Weingart M. K šedesátým narozeninám Alexandra Brücknera. ČMF 5 (1915—1916) 272—6.
 1283. Бубрихъ Д. В. В. бр. 1549 д.
 1284. Будде Е. В. бр. 1549 њ.
 1284 а. Б(удимир) М(илан). В. бр. 1256 в.
 1285. **Будмани Перо.**
 1285 а. Гавриловић Андра. Вечери с Пером Будманом. ЈСрб III (1923) 336—343.
 1285 б. Grlović Milovan. Budmani Pero (1835—1914) (Nekrolog) NVj XXIII (1915) 307—309.
 О његову животу, са кратком библиографијом његових радова.
 1285 в. Kernic Dr. Ivo. Stari Budmani. Savr X (1915) 169—175.
 1285 г. Rešetar dr. Milan. Pero Budmani. LjJAK XL (1925) 91—111.
 1285 д. Rešetar Milan. Uspomene o profesoru Peru Budmani. Savr. X (1915) 95—97.
 1286. Булич К. С. В. напред Дурново, стр. 241.
 1286 а. Бедешка о њему. RESI I (1921) 304.
 1287. Burian Vaclav. В. бр. 1388 а.
 1288. Vučar Dr. Franjo. В. бр. 1350 я.

1289. Бучар Др. Фрањо. В. бр. 1350 j.
1290. В. Н. В. бр. 1266 г.
1291. Васиљев Л. Л. В. напред, Дурново стр. 241—242.
1292. Weingart M. В. бр. 1282 а.
1293. Weingart Prof. Dr. Miloš. В. бр. 1323 а.
1294. Weingart Miloš. В. бр. 1338 а.
1295. Weingart M. В. бр. 1407 а.
1296. Weingart Miloš. В. бр. 1446 а.
1297. Weingart M. В. бр. 1446 б.
1298. Вендел Херман. В. бр. 1336 а.
1299. Вендел Херман. В. бр. 1376 б.
1300. Виноградовъ В. В. В. бр. 1549 е.
1301. Водник Др. Бранко. В. бр. 1418 б.
1302. Водник Др. Бранко. В. бр. 1418 а.
1303. Вондрак Вацлав.
- 1303 а. Kolarić Dr. R. † Prof. dr. Václav Vondrák. ČSJK V (1926) 155—156.
- 1303 б. Куљбакин С. В. Вондрак. ЈФ V (1926) 237—240.
- 1303 в. Kurz Jos. † Václav Vondrák. ČMF XII (1925) 25—31.
- 1303 г. Mazon André. V. Vondrák. RESI V (1925) 314—316.
- 1303 д. Hujer O. Václav Vondrák. SI IV (1925—1926) 611—613.
1304. Востоковъ А. Х.
- 1304 а. Соболевскій А. И. Памяти А. Х. Востокова. Изв. XIX (за 1914, изашло 1915) 119—130.
- 1304 б. Срезневскій В. И. Первья сорокъ лѣтъ жизни и трудовъ Востокова. Чтеніе въ торжественномъ засѣданіи ОРЯС 23. марта 1914 г. Изв. XIX (1914) 3, 59—79.
1305. Воскресенскій Гр. А. В. напред, Дурново стр. 242.
1306. Врховац Рад. В. бр. 1320 и.
1307. Vrhovac R. В. бр. 1438 а, 1438 б.
1308. Гавриловић Андра. В. бр. 1285 а.
1309. Гавриловић Андра. В. бр. 1495 а.
1310. Гавриловић Андра. В. бр. 1507 а.
1311. Гавриловић Андра. Словенска Путовања. Запјеха. — Бобровски. — Кухарски. — Боџански. — Срезњевски. — Срезњевски и Вук. — Прајс. — Григоровић. Београд 1922. IV+178. 8°.
1312. Геров Найден.
- 1312 а. Панчевъ Тодоръ. Найден Геров. Сто години от рождението му 1823—1923. Кѣси черти от живота и дейността му. София (1923) 8° 127. В. бр. 1420.
1313. Glonar Dr. Joža. В. бр. 1468 њ.
1314. Глушац Др. Васо. В. бр. 1320 j.
1315. Голановъ И. Ј. В. бр. 1549 ж.
1316. Готье Ю. В. В. бр. 1549 з.
- 1317—18. Грловић Милован. В. бр. 1285 б.
1319. Грушка А. В. бр. 1390 а.

1320. Даничић Бура.
 1320 а. Даничић В. В. бр. 1495 а.
 1320 б. Велић А. Ђуро Даничић. ЈН VII (1923), 1 књ. 1—4.
 1320 в. Б. А. Стогодишњица од дана рођења Ђуре Даничића. ЈФ IV (1924) 195—196.
 1320 г. Велић А. Ђура Даничић (1825—1925). Политика, 1925 од 18 октобра.
 1320 д. Б. А. Прослава Ђуре Даничића. ЈФ V (1926) 230—236.
 1320 њ. Велић А. Ђура Даничић. ЈФ V (1926) 1—26.
 1320 е. Велић А. Оцена бр. 1320 и. ЈФ IV (1924) 236—7.
 1320 ж. Восанас Dr. Stj. Daničićeva slava u Akademiji. ЈНj VI (1922), 2, 326—7.
 1320 з. Восанас Stjeran. Značenje Đ. Daničića za kulturu narodnoga jezika. NVj XXXIV/4—6 (1926) 137—147.
 1320 и. Врховац Р. Карактер и рад Ђуре Даничића. Прилози од —. Нови Сад 1923. 198. В. 1320 е.
 1320 ј. Глушац Др. Васо. Ђуро Даничић. Братство XVIII (1924) 180—199.
 1320 к. Ђуговић Др. Dim. Значај Đ. Daničića u istoriji jugoslovenske naučne misli. Knj. Sever I (1925) 293—296.
 1320 л. Ivšić Stj. Dva priloga za poznavanje Daničićevog života: 1. Daničić hoće god. 1853 da konkurira za profesora u novosadskoj gimnaziji. 2. Iz Daničićeve korespondencije s kneginjom Julijom Obrenovićkom. ДЗб (1925) 107—123.
 1320 м. Маретић Др. Т. Ђуро Даничић. ЛjАк XXXVII (1923) 72—84.
 1320 н. Маретић Т. Време, 1925 од 17—18 октобра.
 1320 о. Стојановић Љуб. Из младости Ђуре Даничића. СКЪГл VII (1922) 433—439, 531—537.
 1320 п. Стојичевић Александар. Лескин о Даничићу. ДЗб (1925) 124—154.
 1320 р. Шевич Др. Милан. Из Бранкова и из Даничићева круга. — Писма Ђ. Даничића и његових другова. ДЗб (1925) 227—237.
 1321. Debeljak A. В. вр. 1468 д.
 1322. Deželić Dr. Velimir. В. вр. 1350 л.
 1323. Добровски Јосиф.
 1323 а. Weingart Prof. Dr. Miloš. Dobrovského Institutiones. Část I SbFFBrat (1923) XVI 637—695. Část II SbFFBrat III (1925) XXXVIII 563—728.
 1323 б. Карский Е. Θ. Къ столѣтню со дня выхода „Institutiones“ J. Dobrovskago. 1822—1922. Изв XXVII (за 1922, изашло 1924) 195—206.
 1323 в. Paul K. Dopis Jos. Dobrovského záhřebskému biskupu Maksimilianu Vrhovci (1742—1827). ČMF IV (1915) 347—348.
 1323 г. Hanuš Prof. Dr. Josef. Dobrovský a Slovensko. SbFFBrat II (1924) XXIII 345—366.
 1324. Долобко М. Г. В. бр. 1549 и.
 1325. Долобко М. Г. В. бр. 1549 ј.
 1326. Дрекслер (Водник) Др. Бранко. В. бр. 1400 а.
 1327. Дукат Владоје. В. бр. 1254 а.

- 1328—29. Дукат Владоје. В. бр. 1414 а.
1330. Дурново Н. Н. В. бр. 1367 а.
1331. Дурново Н. Н. В. бр. 1279, 1286, 1291, 1305, 1366, 1390, 1393.
1405, 1434 б, 1456—1457, 1477, 1496, 1502, 1538, 1539, 1563.
1332. Дурново Н. Н. В. бр. 1390 б.
1333. Дурново Н. В. бр. 1502 б.
1334. Дурново Н. Н. В. бр. 1549 к.
1335. Вуровић Др. Дим. В. бр. 1320 к.
1336. Engels Friedrich.
- 1336 а. Wendel Hermann. Friedrich Engels und die Slavistik. Sl I (1922—1923) 188—189.
1337. Живановић Јеремија. В. бр. 1339 а.
1338. Зубати Јозеф.
- 1338 а. Weingart Miloš. Josef Zubaty. K šedesátým narozeninám. ČMF IV (1915) 385—396.
- 1338 б. Havránek Boh. Přehled vědecké činnosti Josefa Zubatého. ČMF XI (1925) 193—205.
1339. Иванић Момчило.
- 1339 а. Живановић Јеремија. Некролог Момчилу Иванићу. Год. НЧ XXXIV (1921) 323—328.
1340. Ивковић Др. Франциско.
- 1340 а. Kasumović Ivan. † Dr. Francisko Iveković. NVj XXII (1914) 629.
- 1340 б. Radić Dr. Ante. Franjo Iveković. Savr IX (1914) 208—211.
1341. Ivšić Stj. В. бр. 1320 л.
1342. Ivšić Stjeran. В. бр. 1350 њ.
1343. Ильинский Г. А. В. бр. 1367 б.
1344. Ильинский Г. А. В. бр. 1549 л.
1345. Истрина Е. С. В. бр. 1549 њ.
1346. Истринъ В. И. В. бр. 1350 м.
1347. Истринъ В. И. В. бр. 1549 м.
1348. —ић. В. бр. 1468 а.
1349. Ј. А. В. бр. 1850 н.
1350. Јагић Ватрослав.
- 1350 а. Vatroslav Jagić. Vom Verlag und Herausgeber des »Archiv für slavische Philologie«. JArch XXXIX (1924) 144 (некролог).
- 1350 б. Zadnja počast Varaždina Vatroslavu Jagiću. Vijećas III 12 (1924) 392.
- 1350 в. Andrić Nikola. Vatroslav Jagić. Savr XVII (1923) 363—366.
- 1350 г. Белић А. Ватрослав Јагић. ЈФ III (1922—23) 86—100.
- 1350 д. Б. А. Главнији моменти из живота В. Јагића. ЈФ III (1922—1923) 100—102.
- 1350 ђ. Belić A. Vatroslav Jagić. JNj VII (1923) II, бр. 4, 129—131.
129—131.
- 1350 е. Белић А. Ватрослав Јагић. ПрГл (1923) 598—607.
- 1350 ж. Вованас Dr. Stjeran. Jagić kao čovjek i pedagog. NVj XXXII (1923) 81—87, 171—178.

- 1350 а. Bosanac Dr. Stjepan. Vatroslav Jagić kao recenzent. Vijenac III, 12 (1924) 361—368.
- 1350 и. Bučar Dr. Franjo. Jedna biografija V. Jagića. Savr IX (1914) 486—489.
- Извод, врло кратак, из познате биографије Јагићеве од Павла Орешкова (ИзвСС III).
- 1350 ј. Bučar Dr. Franjo. Što je Jagić učio u gimnaziji i u sveučilištu. NVj XXIII (1915) 556.
- 1350 к. Bučar Dr. Franjo. Jagićevo školovanje. Vijenac III, 12 (1924) 369—371.
- 1350 л. Deželić Dr. Velimir. Prilozi k Jagićevoj biografiji. Vijenac III 12 (1924) 371—377.
- 1350 њ. Ivšić Stjepan. Vatroslav Jagić i osnivanje zagreb. sveučilišta. Vijenac III 12 (1924) 381—388.
- 1350 м. Истрин В. М. Памяти Игнатия Викентьевича Ягича. Вступительное слово. Изв XXVIII (за 1923, изашло 1924) 335—338.
- 1350 н. I. A. Jagićevo porpře, plaketa i spomenik od prof. R. Valdeca. Vijenac III 12 (1924) 393.
- 1350 њ. Karlić Dr. Petar. Četiri pisma Vatroslava Jagića. Vijenac III 12 (1924) 388—391.
- 1350 о. Карский Е. Ф. Игнатий Викентьевич Ягич. Некролог. Изв Русск. Акад. Н. (1923) 11—18.
- 1350 п. Карский Е. Ф. Заслуги И. В. Ягича в изучении старославянского и русского языков. Изв XXVIII (за 1923, изашло 1924) 366—374.
- 1350 р. Куљбакин С. М. Ватрослав Јагић. ПрилIII (1923) 327—332.
- 1350 с. М. G. Vatroslav Jagić. NVj XXXII 1—2 (1923) 53—57.
- 1350 т. Meillet A. Vatroslav Jagić. RESI III (1923) 299—301.
- 1350 х. Milčetić Ivan. O Jagićevoj 80-godišnjici. Savr. XIII (1918) 325—329.
- 1350 у. Murko M. Vatroslav Jagić. SI II (1923) 195—204.
- 1350 ф. Nagy Dr. Josip. Jagić pokojnom Jirečeku. Savr XIV (1919) 484.
- 1350 х. Nahtigal Rajko. Vatroslav Jagić 1838—1918. K osemdesetletnici. LjZ (1918) 724—736.
- 1350 ц. Prohaska Drag. U seni V. Jagića. JNj VII (1923) 2 књ. 131—134.
- 1350 ч. Rešetar M. Jagićevi spomeni. Vijenac III 12 (1924) 391—392.
- 1350 д. Сперанский М. Н. Жизненный труд и историко-литературная деятельность И. В. Ягича. Изв XXVIII (за 1923, изашло 1924) 339—365.
- 1350 ш. Čorović Vladimir. Vatroslav Jagić. KJ II (1918) 73—76.
- 1350 аа. Ђоровић Др. Владимир. Ватрослав Јагић. СКЊГЛ X (1923) 29—40, 113—123, 212—222.
- 1350 бб. Ђоровић Др. Влад. Ватрослав Јагић. Браство XVIII (1924) 214—219.
- 1350 вв. Fancev Dr. Franjo. Zašto se Jagić vratio mrtav u Hrvatsku. Vijenac III 12 (1924) 378—381.
- 1350 гг. Vasmer Max. Vatroslav Jagić. IJ IX (1924) 285—288.

- 1350 ад. Filić Krešimir. Spomenik Vatroslava Jagića u Varaždinu. *Vijenas* III 12 (1924) 394.
1351. Jagić Vatroslav. Узромене и сјесанја. *Savr* XII (1917) 136—139. О првим почецима Југослав. Академије Знаности и Умјетности (о Даничићу, Рачком и др.).
1352. Јагић В. В. бр. 1369 а.
1353. Јагић В. бр. 1373 а.
1354. Јагић В. бр. 1375 а.
1355. Јагић В. бр. 1390 г.
1356. Јагић В. В. бр. 1391 а.
1357. Јагић В. бр. 1407 б.
1358. Јагић В. В. бр. 1431 г.
1359. Јагић В. В. бр. 1481 е.
1360. Јагић В. В. бр. 1465 б.
1361. Јагић В. В. бр. 1470 а.
- 1362—63. Јагић Др. Ватрослав. В. бр. 1549 н.
1364. Јанко Јосеф В. бр. 1388 б.
1365. Јанко Јосеф В. бр. 1368 в.
1366. Jastrebov Prof. N. В. Дурново, 241, нап. под текстом.
1367. Јацимирски Алек. Иван.
- 1367 а. Иљински Г. А. А. И. Јацимирски. *RESI* V (1925) 316—318.
- 1367 б. Дурново Н. † Проф. Александаръ Ив. Яцимирский *SI* IV (1925—1926) 395—396.
1368. Јенсен Алфред.
- 1368 а. Јенсен Алфред. Белешка. *RESI* I (1921) 306—307.
- 1368 б. Јанко Јосеф. † Alfred Jensen. *SI* I (1922—1923) 189—190.
- 1368 в. Јанко Јосеф. О Ј. Јенсену. *Cesta* IV св. 16, 255—257.
- 1368 г. Чокићева Теодора С. Алфред Јенсен. *Прил.* I (1921) 300—301.
1369. Јиречек Константин.
- Златарски В. Н. *ЛБАК* III (1916) 85—110.
- 1369 а. Јагић Vatroslav. Jireček kao čovjek. *Savr* XIII (1918) 120—122.
- 1369 б. Nistor J. J. In amintirea lui Constantin Josif Jireček. *Codrul Cosminului* I (1924) 613—615.
- 1369 в. Radojčić N. Jos. Konstantin Jireček. *N(arodna) S(tarina)* VI (1924) 193—216.
1370. Јиречек Конст. В. бр. 1431 д.
1371. Јовановић Јован М. В. бр. 1431 а.
1372. Јовановић Слободан. В. бр. 1431 а.
1373. Калужњацин Емил.
- 1373 а. Kellner-Jagić. Emil Kałużniacki. *JArch* XXXVII (1920) 280—285.
1374. CANCEL Dr. P. В. бр. 1272 а.
1375. Карасек Јозеф.
- 1375 а. Јагић. Josef Karásek. *JArch* XXXVII (1920) 268—270.
1376. Караџић Вук.
- 1376 а. Белић А. Вук Караџић. »Политика«, 8. фебруара 1921.

1376 б. Wendel Hermann. Vuks Jenenser Promotion. Sl II (1923—1924) 327—334.

1376 в—г. Paul Karel. Vuk Stef. Karadžić a Poláci. Sl IV (1925—1926) 265—278.

1376 д. Пешић М. М. Једно необјављено писмо Вука Стефан. Караџића. Мисао IV (1921) 1763—1765.

1376 ђ. Пешић М. М. Још једно необјављено писмо Вука Стеф. Караџића. Мисао V (1923) 1586—1589.

Одломак од писма писаног Н. Попову(?) око 1862 године. Нашао га М. Н. Сперански у хартијама Н. А. Попова. В. бр. 1376 ђ.

1376 е. Поповић Павле. Поводом Вукове стогодишњице. СКЊГл VI (1922) 344—354, 437—445.

1376 ж. Поповић Павле. Оцена бр. 1376 л. Прил. IV (1925) 301—307.

1376 з. Стојановић Љуб. Млади Вук. Прил. I (1921) 1, 1—11.

I. Породица Вукова. II. Старање да нађе какво стално занимање од чега би живео. III. Женидба. IV. Од чега је живео за ових пет година у Аустрији (1813—1818). Одломак из дела под бр. 1376 л.

1376 и. Стојановић Љуб. Један општи поглед на Вуков рад. ЈФ II (1921) св. 1—2, 5—17. Одломак из дела под бр. 1376 л.

1376 ј. Стојановић Љубомир. Вук у Србији. СКЊГл I (1920) 423—427, 513—524, 612—631. Одломак из дела под бр. 1376 л.

1376 к. Стојановић Љубомир. Вук Стефановић Караџић. ПрГл (1921) 65—73.

О значају реформе и резултатима књижевног рада Вука Караџића. Одломак из дела под бр. 1376 л.

1376 л. Стојановић Љуб. Живот и рад Вука Стеф. Караџића (26. окт. 1787 + 26 јан. 1864). Београд 1924. XXII + 783. вел. 8°. В. 1376 ж, 1376 и.

1376 љ. Стојановић Љубомир. Мисли Вука Ст. Караџића о државном уређењу Србије. ЈНј IV (1920) 441—447.

1376 м. Стојановић Љуб. Вук Караџић о унутрашњој политици кнеза Милоша. Његово писмо кнезу од 12 априла 1832 г. С уводом и поговором — Београд 1923.

1376 н. Ђоровић В. Оцена бр. 1376 л. ЈФ IV (1924) 205—213.

1377. Karlić Dr. Petar. В. бр. 1350 њ.

1378. Карскиј Е. Ф. В. бр. 1323 б.

1379. Карскиј Е. Ф. В. бр. 1350 о.

1380. Карски Е. В. бр. 1350 п.

1381. Карскиј Е. Ф. В. бр. 1549 њ.

1382. Касумовић Иван. В. бр. 1340 а.

1383. Кашић Бартуо.

1383 а. Stojković Dr. Marijan. Bartuo Kašić D. J. Pažanin. Rad (1919) CCXX 170—263.

Први опширнији приказ живота и књижевног рада познатог граматика Бартула Кашића. Као увод у ову радњу може вредети пишећ чланак »Римска папинска противуреформација у јужнословјенским земљама« у NVј XXII (1918) 184—200. Најпре се наводе извори и помоћна дела из којих могу да се добију подаци о Кашићеву животу и раду. Следује кратак историат о племену Кашића.

затим прелази писац на сам опис живота Кашићева. Још у раној младости одлази у Италију на науке; улази у исусовачки ред; одликује се у наукама, показује нарочиту склоност филологији. Као способну редовнику поверава му врховно старешинство реда, разна посланства у наше јужнословенске и друге источне крајеве. Иза животописа следи библиографија, где се набрајају књижевна дела Кашићева. На првом месту долази његово најзначајније дело, прва граматика нашега народнога језика под натписом »*Institutionum linguae illyricae libri duos*«, штампана у Риму г. 1604, коју је, како сам Кашић у уводу истиче, саставио, а да у томе послу није имао ни претходника нити каквих других предрађија које би му биле од помоћи. Написао ју је, каже, на изричиту жељу и позив генерала дружбе Исусове, којему је била сврха да питомци »академије илирске« у Риму добију приручник за учење језика онога народа у којем су, као будући мисионари, имали да уз свећеничку службу воде и пропаганду за римску цркву. Важно је да се истакне да је Кашић, иако по својем родном крају (острво Паг) чакавац, за књижевни језик одабрао штокавски дијалекат и тако ударно здравим правцем и био претеча Вуков у томе. Остали су Кашићеве радови искључиво побожног, црквеног садржаја. Стојковићева је радња испуњена многим драгоценим подацима и обавештењима из околине човека који је први покушао да филолошким методом одреди особине штокавског говора и изведе што прикладнију примену латинских слова на наш језик, па ће нарочито добро доћи писцу историје српскохрватске филологије. П. К. Б.

1384. Kellner. В. бр. 1373 а.

1385. Kernic Ivo. В. бр. 1285 в.

1386. Kolarić Dr. R. В. бр. 1303 а.

1387. Копитар Ј.

1387 а. Burian Vaclav. О задњих днешних Копитарјевага живljenja. *ČJKZ IV* (1924) 167—68.

1387 б. Nagy Dr. Josip. Nekoliko pisama B. Kopitara F. M. Appendiniju (1811—1827). *Grada IX* (1920) 99—124.

1387 в. Ostojić T. Zwei Briefe an Kopitar. Vier Briefe an Theodor Pavlović. *JArch XXXV* (1914) 617—620.

1387 г. Петровскиѧ Н. М. О занятjахъ В. Копитара болгарскимъ языкомъ. *СпБАк VIII*. (1914) 19—74.

1387 д. Prijatelj Ivan. Korespondenca med Vodnikom in Kopitarjem. *ČJKZ V* (1926) 121—143.

1387 њ. Prijatelj Ivan. Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju. *ČJKZ IV* (1924) 147—167.

1387 в. Стојановић Љуб. Копитар према Србима. *СКъГл. II* (1921) 588—599. Из дела под бр. 1376 л.

1387 ж. Стојановић Љуб. Копитар и Срби пре познанства са Вуком. *БелЗб* (1921) 1—16. Из дела под бр. 1376 л.

1388—89. Корајац Вилим. В. бр. 1414 а.

1390. Коршъ Ѡ. Е. В. напред Дурново, стр. [240 нап. исп. текста.

1390 а. Грушка А. Корш Федор Евгеньевич. К десятилетию со дня его смерти (1. III. 1915). *SI IV* (1925—1926) 623—626.

1390 б. Дурново Н. *SI IV* (1925—1926) 626—628.

1390 в. Обнорскій С. П. Памяти Академика Э. Е. Корша. Изв XX (за 1915, изашло 1916) I—VIII.

1390 г. Šachmatov-Jagić. Fedor Jevgenijević Korš. JArch XXXVII (1920) 251—263.

1391. Крижанић Ј.

1391 а. Jagić V. Život i rad Jurja Križanića. O tristogodišnjici njegova rođenja. Zagreb, 1917 VII + 510.

1392. Круглый А. О. В. бр. 1549 о.

1393. Кудрявскій Д. Н. В напред, Дурново стр. 243.

1394. Куљбакин С. В. бр. 1256 д.

1395. Куљбакин С. В. бр. 1303 б.

1396. Куљбакин С. В. бр. 1850 р.

1397. Куљбакин С. В. бр. 1409 а.

1398—99. Куљбакин С. В. бр. 1446 в.

1400. Курелац Фран.

1400 а. Drechsler Dr. Branko. Iz ostavštine Frana Kurelca. Građa VIII (1916). drugo izdanje, 63—142.

Овај прилог се дели, у главном, на два дела. У првом су описани и приопћени неки знатнији од нештампаних књижевних радова Курелчевих, и то: 1. Pregled knjige slovinske na jugu (одавде су приопћени само неколики одломци); 2. Kurelčeva polemika sa »brusijom«; 3. Kus govora »O věsti i o svěsti«. — Други део је прилог за Курелчеву биографију. Ту је објављена кореспонденција Курелчева.

А. С.

1400 б. Š. J. Kurelčevo pesmo. NVj XXVII (1919) 361—362. Od 1. kolovoza 1871 god.

1401. Kurz Jos. В. бр. 1303 в.

1402. Лавровъ П. А. В. бр. 1406 в.

1403. Лавровъ П. А. В. бр. 1539 а.

1404. Лавровъ П. А. В. бр. 1549 п.

1405. Ламанскій Вл. Ив. В. напред, Дурново стр. 243.

1405 а. Polívka J. Vl. J. Lamanskij. Náčrtek vědecké jeho prace. ČSN 22 (1916) 98—116.

1406. Leger Louis.

1406 а. Leger Louis. Белешка. (А. М.) RESI III (1923) 170—171.

1406 б. Boyer Paul. Louis Leger (13. janvier 1844—30. avril 1923). RESI III (1923) 127—132.

1406 в. Лавров П. А. Памяти Л. Леже. Изв XXVIII (за 1923, изашло 1924) 427—441.

1406 г. Pastrenek Fr. Louis Leger. Sl II (1923—1924) 576—577.

1406 д. Rak Bohumil. Louis Leger a jeho literární dílo. ČMF X (1924) 105—111; 209—224; XI (1925) 13—25.

1407. Лескин Август.

1407 а. Weingart M. † August Leskien. ČMF VI (1917) 82—89.

1407 б. Jagić. August Leskien. JArch XXXVII (1920) 270—280.

1407 в. Sievers E. Worte beim Begräbnis August Leskiens am 23. September 1916 im Namen der Philos. Fak. IJ IV (1917) 250—252.

1407 г. Streitberg W. August Leskien. IJ I (1914) 216—218.

- 1407 д. Streitberg W. August Leskien. IJ VII (1919) 138—143. Некролог.
- 1407 ђ. Б. Цоневъ, Августъ Лескинъ ЛБАК (1919) 110—114.
1408. Lužar Fort. В. бр. 1468 ж.
1409. Љапунов Б. М.
- 1409 а. К. С. Јубилеј проф. Б. М. Љапунова. Јф IV (1924) 194.
1410. Љапуновъ Б. М. В. бр. 15.9 р.
- 1410 а. М. Г. В. бр. 1350 с.
1411. Mazon André. В. бр. 1303 г.
1412. Маретић Др. Т. Б. бр. 1320 м
1413. Маретић Т. В. бр. 1320 н.
1414. Мартић Грга.
- 1414 а. Dukat Vladoje. Fra Grgo Martić i Vilim Korajac. Rad CCVI (1915) 142—147.
1415. Матов Д.
- 1415 а. F(esta) N. Dimitar Matov. EOr I (1921) 415.
1416. Meillet A. В. бр. 1350 т.
1417. Миклошић Фр. Два старија писма, Миклошићево и Штурово. Прил. IV (1925) 268—269.
1418. Милчетић Иван.
- 1418 а. Dr. Branko Vodnik. † Ivan Milčetić. SI I (1922—1923) 479—480.
- 1418 б. Vodnik Dr. Branko. Ivan Milčetić. JNj VI (1922) 264—270.
- 1418 в. Musić Dr. A. Ivan Milčetić. LjJAK XXXVIII (1924) 77—107.
1419. Милчетић Иван. В. бр. 1350 љ.
1420. Mladenov St. Оценка бр. 1312 а. ZSIPhil II (1925) 567—574.
1421. Московљевић Милош. В. бр. 1256 ѓ.
1422. Мурко Матија.
- 1422 а. Nahtigal Rajko. Matija Murko. (O priliki šestdesetletnice njegovega rojstva.) LjZ (1921) 416—424, 477—484.
1423. Мурко М. В. бр. 1350 у.
1424. Musić Dr. A. В. бр. 1418 в.
1425. Нађ Др. Јосип. В. бр. 1258 а.
1426. Нађ Др. Јосип. В. бр. 1350 ф.
1427. Нађ Др. Јосип. В. бр. 1388 б.
1428. Nachtigall Rajko. В. бр. 1350 х.
1429. Нахтигал Рајко. В. бр. 1422 а.
1430. Nistor J. J. В. бр. 1369 б.
1431. Новаковић Стојан.
- 1431 а. Спомоница Ст. Новаковића. Београд. 1921. СКЗ бр. 157. бр. 157.
- У Споменици су чланци П. Поповића »Млади Новаковић« и »Рад на историји српске књижевности«, Станоја Станојевића »Историски рад Стојана Новаковића«, Слободана Јовановића »Стојан Новаковић — личне успомене«, Љуб. М. Протића »Стојан Новаковић и његов рад за просвету«, Јована М. Јовановића »Новаковић у дипломатији«.
- 1431 б. Велић А. Стојан Новаковић у својим лингвистичко-филолошким делима. ПрГл XXXVIII (1921) св. 6, 339—348, св. 7—8, 410—423.
- 1431 в. Бобчевъ С. Стојанъ Новаковићъ. ЛБАК IV (1910) 114—120.

1431 г. Jagić Vatroslav. Izmjene misli o našim narodnim stvarima prije trideset godina. KJ II (1918) 113—118.

О Стојану Новаковићу на основу преписке Јагићеве са њим од 1867—1914 г.

1431 д. Jireček Konst. Stojan Novaković. АСА XXVI (1916) 92—109.

Главни моменти из библиографије и анализа целокућног разноврсног рада

Ст. Новаковића.

1431 ђ. Haumant Emile. Stojan Novakovitch. PS I (1917—1918) 169—172.

1431 е. Šišić F. und Jagić V. † Stojan Novaković (1842—1915). JArch Успомене пишчеве о пок. Новаковићу. XXXVI (1915—1916) 604—609.

1432. Обнорскій С. П. В. бр. 1390 в.

1433. Обнорскій С. П. В. бр. 1549 с.

1434. Овсјаннико-Куликовски Д. И.

1434 а. Овсјанико-Куликовски Д. И. Белешка RESI I (1921) 169.

1434 б. Овсјанико-Куликовскій Д. Н. В. напред, Дурново стр. 244.

1435. Ољденбургъ С. Ф. В. бр. 1549 т.

1436. Ољденбургъ С. Ф. В. бр. 1549 ђ.

1437. Оман Емил (Haumant Emil). В. бр. 1431 ђ.

1438. Остојић Тихомир.

1438 а. Врховац Рад. Тихомир Остојић. Прил. I (1921) 301—304.

1438 б. Vrhovac R. † Tihomir Ostojić. SI I (1922—1923) 480—481.

1439. Остојић Т. В. бр. 1388 в.

1440. Pavić Armin.

1440 а. Šurmin Đ. † Armin Pavić (* 29. März 1844, † 1914). JArch XXXVI (1915—1916) 592—595.

1441. Павловић М. В. бр. 1256 е.

1442. Павловић Др. Миливој. В. бр. 1256 ж.

1443. Rankewycz Iwan. В. бр. 1540 а.

1444. Панчевъ Тодоръ. В. бр. 1312 а.

1445. Пархоменко В. В. бр. 1549 у.

1446. Pastrnek Frant.

1446 а. Weingart Miloš. Život a dílo prof. Frant. Pastrnka. SbPast (1923) III—XXIX.

1446 б. Weingart M. Slavistické jubileum. Prof. Frantšek Pastrnek. SIP† XVI (1913—1914) 61—64.

1446 а. К. С. Седамдесетогодишњица проф. Ф. Пастрнека. ЈФ IV (1924) 193.

1447. Pastrnek Fr. В. бр. 1406 г.

1448. Páta Josef. В. бр. 1470 б.

1449. Paul K. В. бр. 1253 б.

1450. Paul Karel. В. бр. 1254 б.

1451. Paul K. В. бр. 1323 б.

1452—53. Paul Karel. В. бр. 1376 г.

1454. Paul Karel. В. бр. 1470 в.

1455. Paul K. В. бр. 1548 а.

1456. Петровская Ю. В. В. напред, Дурново стр. 244.

1457. Петровскій Н. М. В. напред, Дурново стр. 244.

- 1458—1459.** Петровскій Н. М. В. бр. 1388 г.
1460. Петровскій Н. М. В. бр. 1549 ф.
1461. Петровъ Д. К. В. бр. 1549 х.
1462. Пешић М. М. В. бр. 1376 њ.
1463. Пешић М. М. В. бр. 1376 д.
1464. Pierling Paul. Белешка. (A. Mazon.) RESI II (1922) 172—179.
1465. Pintar Luka.
1465 а. Šlebinger I. †Luka Pintar. LjZ XXXV (1915) 575—76.
1465 б. J(a)gić V. †Luka Pintar (geb. 15. Okt. 1857, gest. 7. Dez. 1915).
 JArch XXXVI (1915—1916) 622—24.
1466. Pirnat Maks. В. бр. 1468 е.
1467. Платоновъ С. О. В. бр. 1549 ц.
1468. Плетершник Макс.
1468 а. Pleteršnik Maks. SI II (1923—1924) 779—781.
1468 б. Mladika IV, 398 (Некролог.)
1468 в. Jutro 14. 9. 23, бр. 215 и 16. 9. 23, бр. 217 (Некролог.)
1468 г. Glonar Dr. Joža. Slovenec 14. 9. 23, бр. 207.
1468 д. Debeljak A. Jutranje novosti I, бр. 190.
1468 њ. Lužar Fort. Slovenski Učitelj 23 (1924) 141.
1468 е. —ić. Mlada Jugoslavija, 23 (1924) 224—25.
1468 ж. Pirjevec Avg. LZ XLIV (1924) 240—4, 304—311, 361—371.
1468 з. Pirnat Maks. Tabor IV (1924) 213.
1468 и. Tesnière L. Pleteršnik M. RESI IV (1924) 170—171.
1469—70. Polivka J.
1470 а. Jagić V. Оцена. SbPol JArch XXXVII (1920) 536—537.
1470 б. Páta Josef. O staroslověnských a středobulharských pracích
 prof. J. Polívky. ČMF VI (1918) 329—343.
1470 в. Paul Karel. Třicetileté jubileum. SbPol (1918) 237—238.
1470 г. Haškovec Prokop Miroslav. Vzpomínka. Sbor. Pol. (1918)
 235—236.
1470 д. Dr. Horák Jiří. Sborník prací věnovaných Prof. Dr. J. Polí-
 vovi. Uspořádal —. Praha 1918. Стр. 258.
1471. Поливка J. В. бр. 1405 а.
1472. Поповић Павле. В. бр. 1376 е.
1473. Поповић Павле. В. бр. 1376 ж.
1474. Поповић П. В. бр. 1431 а.
1475—1476. Поржезинскій В. В. бр. 1549 ч.
1477. Преображенскій А. В. напред, Дурново стр. 244.
1478. Prijatelj Ivan. В. бр. 1388 д.
1479. Prijatelj Ivan. В. бр. 1388 њ.
1480. Приселковъ М. Д. В. бр. 1549 ц.
1481. Приселковъ М. Д. В. бр. 1549 ш.
1482. Протњћ Љуб. М. В. бр. 1431 а.
1483. Прохаска Драг. В. бр. 1360 ц.
1484. Прѣсняковъ А. Е. В. бр. 1549 аа.
1485. Радић Др. Анте. В. бр. 1340 б.
1486. Радојчић Н. В. бр. 1369 в.

1487. Рамовш Франц. В. бр. 1555 б.
 1488. Rak Bohumil. В. бр. 1406 д.
 1489. Расторгуевъ П. А. В. бр. 1549 бб.
 1490. Решетар Милан. В. бр. 1285 д.
 1491. Rešetar Dr. Milan. В. бр. 1285 г.
 1492. Rešetar M. В. бр. 1350 ч.
 1493. Руварац Димитрије. В. бр. 1520 а.
 1494. Сакулинъ П. Н. В. бр. 1549 вв.
 1495. Светић М.
 1495 а. Гавриловић Андра. Беч као заштитник М. Светића и поче-
 так рада Ђ. Даничића. ГНЧ XXXIII (1914) 77—90.
 1496. Северьяновъ С. Н. В. напред, Дурново стр. 245.
 1497. Sievers E. В. бр. 1407 в.
 1498. Сиротининъ А. В. бр. 1549 гг.
 1499. Соболевскій А. И. В. бр. 1304 а.
 1500. Соболевскій А. И. В. бр. 1502 в.
 1501. Соколовъ Б. М. В. бр. 1549 дд.
 1502. Соколов Н. Н. В. напред, Дурново стр. 245.
 1502 а. Соколов Н. Н. Белешка RESI III (1923) 348.
 1502 б. Николай Дурново, Н. Н. Соколов. SI II (1923—1924) 187—188.
 1502 в. С(оболевскій) А. И. Н. Н. Соколов (некрологъ). Изв XXVII (за 1922,
 изашло 1924) 338—339.
 1503. Сперанскій М. Н. В. бр. 1350 ц.
 1504. Сперанскій М. Н. В. бр. 1549 њђ.
 1505. Срезневскій В. И. В. бр. 1304 б.
 1506. Срезневскій В. И. В. бр. 1549 ее.
 1507. Срезњевски И. И.
 1507 а. Гавриловић А. Срезњевски и Вук у Бечу. Наставник XXV
 1—2 (1914) 41—51.
 1508. Станојевинъ Станоје. В. бр. 1431 а.
 1508 а. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1376 л.
 1509. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1320 о.
 1510. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1376 ј.
 1511. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1376 и.
 1512. Стојановинъ Љубомир. В. бр. 1376 к.
 1513. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1376 а.
 1514. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1376 м.
 1515. Стојановинъ Љубомир. В. бр. 1376 њ.
 1516. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1388 е.
 1517. Стојановинъ Љуб. В. бр. 1388 ж.
 1518. Стојићевинъ Александар. В. бр. 1320 п.
 1519. Стојковић Др. Маријан. В. бр. 1383 а.
 1520. Стратимировинъ Стеван.
 1520 а. Руварац Димитрије. Надрт живота и списак књижевних
 радова митрополита Стевана Стратимировића. Прил I (1921) 71—85.
 1521. Strmšek D. P. В. бр. 1560 а.
 1522. Стули Ј.

- 1522 a. Urlić Šime. Marmont određuje I. Stulliju dok je živ 300 dukata na godinu. Građa IX (1917) 204—205.
1523. Tesnière L. B. бр. 1468 и.
1524. Thallóczy Ludvig von.
- 1524 a. Šufflaj Dr. M. Ludwig von Thallóczy. JArch XXXVII (1920) 547—552.
1525. Torbiörnsson Tore. B. бр. 1539 б.
1526. Ђоровић Владимир. B. бр. 1860 ш.
1527. Ђоровић Др. Владимир. B. бр. 1860 аа.
- 1528—29. Ђоровић Др. Влад. B. бр. 1350 бб.
1530. Ђоровић В. B. бр. 1376 н.
1531. Урлић Шиме. B. бр. 1522 а.
1532. Ушаковъ Д. Н. B. бр. 1549 жж.
1533. Ушаковъ Д. Н. B. бр. 1549 зз.
1534. Fancev Dr. Franjo. B. бр. 1350 вв.
1535. Vasmer Max. B. бр. 1350 гт.
1536. Festa N. B. бр. 1415 а.
1537. Filić Krešimir. B. бр. 1350 дд.
1538. Флоринский Т. Д. B. напред, Дурново стр. 245.
1539. Фортунатов Ф. Ф.¹ B. напред, Дурново стр. 240.
- 1539 a. Лавровъ П. А. Извѣстия общества изучения Олонекской губернии Петрозаводскъ 1914. 6—7. Стр. 1—5 по IJ VIII 266.
- 1539 б. Torbiörnsson Tore. Ein Brief von Fortunatov. SI II (1923—1924) 294—303.
- 1539 в. Vasmer M. Philipp Fortunatov. IJ VII (1920—21) 266—271. Некролог. Списак научних радова, стр. 270—271.
- 1539 г. Sachmatov-Jagić. Filip Fedorovič Fortunatov. JArch XXXVII (1920) 243—251.
1540. Franko Ivan.
- 1540 a. Pankewycz Iwan. Iwan Franko. JArch XXXVII (1920) 265—268.
1541. Хавранек Бох. B. бр. 1338 б.
1542. Хануш Проф. Др. Јозеф. B. бр. 1823 г.
1543. Haškovec Prokop Miroslav. B. бр. 1470 г.
1544. Hořak Jiří. B. бр. 1470 д.
1545. Нугер О. B. бр. 1303 д.
1546. Чокићева Теодора. B. бр. 1368 г.
1547. III. J. B. бр. 1400 б.
1548. Šafařík Pavel Jos.
- 1548 a. Paul K. Neznámé dopisy Pavla Jos. Šafaříka. Bart. Kopitarovi z г. 1830. CMF VIII (1922) 193—197.
- 1548 б. Škultety Prof. Dr. Josef. Pavel J. Šafárik. SbFFBrat I (1922) св. 2, 53—80.
1549. Шахматов А. А.² B. напред, Дурново стр. 240.

¹ Овде се наводи само оно чега нема код Н. Н. Дурново.

² Овде је унесено оно што не помиње или не помиње довољно прецизно Н. Н. Дурново.

- 1549 а. Автобиографія Алексѣя Александровича Шахматова Изв XXV (за 1920, изашло 1922) 3—5.
- 1549 б. Белешка RES I (1921) 169.
- 1549 в. Абрамовичъ Д. И. Труды А. А. Шахматова въ области исторіи русской литературы. Изв XXV (за 1920) 112—127.
- 1549 г. Бернштейнъ С. И. Основные вопросы синтаксиса въ освѣщеніи А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 208—233.
- 1549 д. Бубрихъ Д. В. О трудахъ А. А. Шахматова въ области славянской акцентологии. Изв XXV (1920) 198—207.
- 1549 е. Будде Е. Э. Ученые труды А. А. Шахматова въ области русского языкознанія. Изв XXV (1920) 351—355.
- 1549 е. Виноградовъ В. В. Методы изученія рукописей, какъ матеріала для построенія исторической фонетики русского языка, въ изслѣдованіяхъ акад. А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 172—197.
- 1549 ж. Голановъ И. Г. Воспоминанія о курсахъ и практическихъ занятіяхъ А. А. Шахматова въ Петербургскомъ Университетѣ въ 1913—1914 уч. году. Изв XXV (1920) 326—333.
- 1549 з. Готье Ю. В. Шахматовъ — историкъ. Изв XXV (1920) 268—282.
- 1549 и. Долобко М. Г. Славяновѣдніе въ трудахъ А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 107—111.
- 1549 j. Долобко М. Г. Изученіе явленій общеславянскаго праязыка въ трудахъ А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 234—238.
- 1549 к. Дурново Н. Н. А. А. Шахматовъ какъ изслѣдователь русского языка. Изв XXV (1920) 409—418.
- 1549 л. Ильинскій Г. А. Проблема праславянской прародины въ научномъ освѣщеніи А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 419—436.
- 1549 ль. Истрина Е. С. Труды А. А. Шахматова по русскому языку Изв XXV (1920) 100—106.
- 1549 м. Истринъ В. М. А. А. Шахматовъ какъ ученый. Изв XXV (1920) 23—43.
- 1549 и. Жагяћ Др. Ватрослав. А. А. Шахматов, СКЪГл I (1920) 343—348.
- 1549 нь. Карскій Е. Э. А. А. Шахматовъ какъ историкъ русского языка. Изв XXV (1920) 75—87.
- 1549 о. † Круглый А. О. Воспоминанія объ А. А. Шахматовѣ, какъ директорѣ I-го отдѣленія библиотеки Р. А. Н. Изв XXV (1920) 247—252.
- 1549 п. Лавровъ П. А. Первые годы научной дѣятельности А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 44—60.
- 1549 р. Ляпуновъ Б. М. Памяти академика А. А. Шахматова. Изв XXVIII (за 1923, изашло 1924) 214—258; XXIX (за 1924, изашло 1925) 56—104.
- 1549 с. Обнорскій С. П. Памяти академика А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 453—475.
- 1549 т. Ольденбургъ С. Э. А. А. Шахматовъ какъ человекъ и дѣятель. Изв XXV (1920) 61—74.
- 1549 ѱ. Ольденбургъ С. Э. Памяти А. А. Шахматова какъ библиотечнаго работника. Изв XXV (1920) 239—242.
- 1549 у. Пархоменко В. Изъ древнѣйшей исторіи восточнаго славянства I—II. Изв XXV (1920) 476—485.

- 1549 ф. † Петровскій Н. М. О новгородскихъ „Словѣнахъ“. Изв XXV (1920) 356—389 (у вези са Шахматовом).
- 1549 х. Петровъ Д. К. А. А. Шахматовъ какъ университетскій дѣятель. Изв XXV (1920) 141—150.
- 1549 ц. Платоновъ С. Ѳ. А. А. Шахматовъ какъ историкъ. Изв XXV (1920) 136—140.
- 1549 ч. Поржезинскій В. К. А. А. Шахматовъ какъ лингвистъ. Изв XXV (1920) 283—287.
- 1549 ц. Приселковъ М. Д. Памяти А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 91—93.
- 1549 ш. Приселковъ М. Д. Русское лѣтописаніе въ трудахъ А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 128—135.
- 1549 аа. Прѣсняковъ А. Е. А. А. Шахматовъ въ изученіи русскихъ лѣтописей. Изв XXV (1920) 163—171.
- 1549 бб. Расторгуевъ П. А. Къ характеристикѣ личности А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 318—325.
- 1549 вв. Сакулинъ П. Н. Научнообщественная дѣятельность А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 302—311.
- 1549 гг. Сиротининъ А. Памяти А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 437—475.
- 1549 дд. Соколовъ Б. М. Памяти ак. А. А. Шахматова. Изв XXV (1920) 393—408.
- 1549 ѣѣ. Сперанскій М. Н. А. А. Шахматовъ, какъ историкъ древнерусской литературы. Изв XXV (1920) 288—301.
- 1549 ее. Срезневскій В. И. Изъ припоминаній объ А. А. Шахматовѣ въ Академической библіотекѣ. Изв XXV (1920) 243—246.
- 1549 жж. Ушаковъ Д. Н. А. А. Шахматовъ — историкъ русскаго языка. Изв XXV (1920) 255—267.
- 1549 зз. Ушаковъ Д. Н. Къ биографіи А. А. Шахматова (изъ архива Москов. у-та.) Изв XXV (1920) 334—355.
- 1549 ии. † Щепкинъ В. Н. Академикъ. А. А. Шахматовъ. Изв XXV (1920) 312—317.
- 1549 јј. Щерба Л. В. Методы лингвистическихъ работъ А. А. Шахматова. Изв. XXV (1920) 94—99.
- 1550—1. Šachmatov V. бр. 1390 г.
1552. Šachmatov V. бр. 1539 г.
1553. Шевичъ Др. Милан. В. бр. 1320 р.
1554. Šišić F. В. бр. 1431 е.
1555. Шкрабецъ Станиславъ.
- 1555 а. Breznik Anton. † O. Stanislav Škrabec. ČZN XV (1919) 153—7; ČJKZ I (1919) 218—226.
- 1555 б. Ramovš Franc. † O. Stan. Škrabec. LjZ (1919) 81—88.
1556. Škultety Prof. Dr. Josef. В. бр. 1548 б.
1557. Šlebinger J. В. бр. 1465 а.
1558. Streitberg W. В. бр. 1407 г.
1559. Streitberg W. В. бр. 1407 д.
1560. Štrekelj K.
- 1560 а. Strmšek Dr. P. Iz korespondence prof. dr. K. Š(trekelja). ČZN XVIII (1923) 100—2.
1561. Šurmin Đ. В. бр. 1440 а.

1562. Šufflay D r. M. v. B. бр. 1524.
 1563. Щепкинъ В. Н. В. напред, Дурново стр. 245.
 1563 а. Щепкин В. Н. Белешка. RESI I (1921) 169.
 1564-6. Щепкин В. Н. В. бр. 1540 ии.
 1567. Щерба Л. В. В. бр. 1549 јј.

IX. Језички библиографски прегледи, библиографије филолошких радова и др.

Општији прегледи.

1568. Библиографија филолошких и лингвистичких дела и расправа од 1914—1925 (1922) ЈФ II (1920) 326—353; III (1922—1923) 199—297; V (1926).

Овде су обухваћени: 1. Прасловенски језик. 2. Акцентска питања свих словенских језика. 3. Словенске етимологије. 4. Српскохрватски језик. 5. Словеначки језик. 6. Старословенски језик. 7. Бугарски језик. 8. Биографије и 9. Библиографије.

За ранијих осам година и за 1915, 1916 и 1917 г. може се наћи добра библиографија за све словенске језике у Rocznik Slawistyczny I—VIII (1908—1918), Краков.

1569. Ст. Станојевић. Народна Енциклопедија Српско-хрватско-словеначка. Св. 1—10 (аба — Камбеловац). 1925—1926.

Посвећује пажњу и биографијама филолога јужнословенских и библиографским прегледима о различним филолошко-лингвистичким питањима.

1570. Revue des Études Slaves. Библиографски прегледи излазе сваке године у RESI под називом Chronique-Publications, где се говори о општим питањима (Généralités, под редакцијом A. Meillet-a и каткада A. Mazon-a), затим о: Russe, Petit-russe et Blanc-Russe под редакцијом A. Mazon-a, Tchèque et Slovaque, каткада и Sorabe, Polabe, Kachoube — опет под његовом редакцијом, Polonais — под редакцијом Henri Grappin-a, Serbo-croate под редакцијом A. Vaillant-a, Slovène — L. Tesnière-a, Bulgare — L. Beaulieux. У овим прегледима референти обухватају све знатније из језика, књижевности, историје и етнографије и историје културе. Досада је изашло пет књига споменутог часописа са овим прегледима.

1571. Indogermanisches Jahrbuch I—IX (излази од 1913 до 1924). Дају се кратки прегледи свега што из области словенских језика може бити од значаја за упоредну граматику индоевропских језика. У св. IX материјал је за 1920 и 1921 год. Словенски је одељак под редакцијом О. Хујера и Г. Герулиса.

1572. Slavia I—IV даје систематски преглед садржаја свих славистичких часописа.

1573. Weingart M. Nové knihy o slovanských jazycích. ČMF (1924) 6—14.

1574. Weingart Miloš. Slavistické publikace zahraniční za války. ČMF VII (1921) 65—70; 141—150.

1575. Dvorniković Dr. Vladimir. Bibliografija hrvatske i srpske narodne pjesme. JNj III (1919) 227—228.

1576. Odavitch R. I. Essai de Bibliographie française sur les Serbes, Croates et Slovènes depuis le commencement de la guerre actuelle. Paris 1918. 1—160. 8°.

У овој библиографији, која је доста исцрпна, обухваћена су дела, брошуре и чланци који су изашли о нама, нашој култури, књижевности, етнографији и језику од почетка светскога рата до почетка 1918 год.

А. Из српске библиографије.

1577. Барих Х. Списак научних радова. А. Белића. Бел 36 (1921) XIV—XVIII.

1577 а. Гавриловић Андра. О Вукову издању народних песама. — По подацима Бечке Цензурне Архиве. ПрГл (1922) 744—749.

1578. Преглед Даничићевих радова. ДЗб. (1925) V—XVI.

1579. К. С. Библиографија Јагићевих радова од 1907 год. ЈФ III (1922—1923) 102—111.

1579 а. Решетар М. и Рамовш. Spisi V. Jagića v zadnjih desetih letih. ČJKZ I (1918) I—XI.

1580. Костић Д. Мита. Непозната дела Захарије Орфелина. Прил. I (1921) 86—92.

1. Рукописни Велики српски травник (т. ј. примерак Ајзенбергова Травника од 1754 год., са додатим српскословенским називима биљака и описима). — 2. Рукописни »Славенски словар« (са 4.410 речи) и речничке белешке за спрему немачког и латинског речника. — Све се то налази у Карловачкој Патриаршој Библиотеци међу књигама Орфелиновим.

1581. Кређевијковић Намдија. Bibliografija Jukićeva rada. KJ II (1918) 68—71.

1582. Rešetar Milan. Bibliografski prilozi. Građa VIII (1916) 462—468.

1. Издање Бараковићеве »Vile Slovinke« од 1826. — 2. О издањима Дивковићевим Наука Крстјанског. — 3. Посиловићево »Naslađanje Duhovno« од 1705. — 4. Четврто издање Апендинове граматике.

1583. Стојановић Љубомир. Библиографија Вукових списа. ПрГл XXXIX (1922), 225—233; 363—372; исто Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића (1924) 758—774.

1584. Čorović V. Bibliographische Notizen zu Petar Petretić, Ivan Ivanišević und Jeronim Kavašin. JArch XXXV (1914) 614—615.

1585. Цонић Урош. Библиографија радова Др. Јована Скерлића. ПрГл (1921) 567—572, 628—635.

1586. Šišić Dr. Ferdo. Stojan Novaković. (Библиографија.) Savr (1915) 126—130.

1587. Šurmin Đ. Zur Bibliographie der kroatisch-kajkavischen Literatur. JArch XXXV (1914) 606—608.

Б. Из словеначке библиографије.

1588. Šlebinger I. Bibliografija jezikoslovnih spisov za l. 1913—1918. ČJKZ I (1918) 234—242.

Даље продужава ту библиографију и за језичка дела и дела историје књижевности и националне историје. II књ. (за 1918—1920 год.) 289—308; III књ. (за 1921) 154—162; IV књ. (за 1922 и 1923) 185—208; V књ. (за 1924 и 1925) 164—184.

1589. Ramovš. Slovenistika v Jagičevem »Archiv-u für slavische Philologie«. ČJKZ I (1918) 226—233.

1590. Šlebinger J. Carn. 7 (1916) 150—160.

Преглед дела Луке Пинтара.

В. Из бугарске библиографије.

1591. Атанасовъ Ив. Критиченъ прѣгледъ на литература и учебницѣтѣ по бугарски синтаксисъ 316—376 Изв СС IV (1921).

1592. Вакарелски А. Библиографија. Съчинения по славянска филологија (езикознание, етнографија, литературна историја и критика), въ бугарска печатъ отъ 1910 до включително 1920 година. Изв СС IV (1921) 569—642.

1593. Младеновъ Ст. Прѣгледъ на нѣкој по — нови работи изъ областъта на бугарското езикознание. SI I (1922—1923) 470—472.

1594. Младенов Ст. Трудове изъ областъта на бугарското езикознание (1921—1924). SI III (1924—1925) 758—765.

1595. Mladenov St. Die bulgarische Sprachwissenschaft 1914—1924. Teil I. ZSIPh II (1925) 506—521.

1596. Погорелов Валерий. Опис на старите печатани бугарски книги (1802—1877 г.). Софија, 1923. VI+795. 8°.

Г. Из чешке библиографије.

1597. Sborník Filologický, vydává III Třída Č. Akad. pro Vědy, Slovesnost a Umění. 1917. Доноси филолошку библиографију са великим задоцњавањем. У књ. VI за 1914 и 1915 г. (стр. 150—220).

Обухвата не само дела из словенске филологије него и из других филологија код Чеха.

1598. Хујер О. Чешка филологија и лингвистика од 1909—1921. ЈФ III (1922—1923) 112—137.

1599. Kurz Jos. Bibliografický soupis literární činnosti V. Vondráka. SI IV (1925—1926) 613—622.

1600. Žalud Aug. Bibliografía prací prof. dra. Niederla (1887—1914). NVČsl X (1915) 190—208.

1601. Bibliografický Soupis Пастрнекових дела до год. 1913 ČMF III (1913) 431—440; допуна од 1913—1923 SbPast (1923) XXXI.

1602. Horák Jiří. Soupis prací prof. dra Polívky. SbPol (1918) 239—254.

Д. Из лужицке библиографије.

1603. Páta Jos. Lusatica v posledním desetiletí. SI II (1923—1924) 175—177.

Б. Из польске библиографије.

1604. A. A. Kryński i St. Szober. Bibliografja polskich prac językoznawczych za lata 1915 — 1925. Prace Filologiczne X (1926) 383—430. (1. Język polski i grupa językowa lechicka 1—359; 2. Języki słowiańskie nielechickie 360—421; 3. Języki indoeuropejskie niesłowiańskie 422—481; 4. Zagadnienia ogólne 482 — 534; 5. Varia 535—566).

Е. Из руске библиографије.

1605. Дурново Н. Н. Общее и славянское языковедение в России с 1914 по 1925 год. В. напред стр. 240—297.

1606. Якобсон Р. и Богатырев П. Славянская филология в России за г. г. 1914—1921. SI I (1922—1923) 170—184, 457—469, 626—634.

1607. Петровскій Н. М. Библиографическій списокъ печатныхъ трудовъ Виктора Ивановича Григоровича. Изв XIX (за 1914, изашло 1915) 261—296.

1608. Фасмер М. (Научни радови Ф. Фортунатова.) IJ VIII (1920—1921) 270—271.

1609. Список печатныхъ трудовъ А. А. Шахматова. Изв XXV (за 1920, изашло 1922) 7—19.

1610. R. J. Několik zpráv o práci v oboru slovanské filologie na dnešní Ukrajině. SI I (1922—1923) 634—636.

Све рукописе ваља слати проф. А. Белићу, Београд, Франкопанова 28 а или једном од сталних сарадника, са ознаком да је за Јужн. Филолог.

Јужнословенски Филолог излази засада два пута годишње у свескама од 10—16 штампаних табака или у једној књизи од 16—25 штампаних табака.

Годишња је претплата 100 дин. како за Краљевину С. Х. С. тако и за иностранство. Старије године (од 4 св.) — 100 дин.; свеске II књиге засебно (т. ј. II 1—2 и II 3—4), свака по — 50 дин. Од прве књиге остао је мали број егземплара и може се добити само када се купе све досадашње књиге (I—V).

Претплата се шаље или редакцији, Франкопанова ул. 28 а, или књижарима: Геци Кону и С. Б. Цвијановићу у Београду.

Главно стовариште књига Јужнословенског Филолога: књижарница Геце Кона у Београду.

Štampala Učiteljska tiskara u Ljubljani.
Za nju odgovara Francè Štrukelj u Ljubljani.